https://doi.org/10.15388/vu.thesis.856
https://orcid.org/0009-0006-6240-2760

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Paulius Griciūnas

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir nacionalinių konstitucinių teismų dialogas, kaip galimybė išsaugoti nacionalinį konstitucinį individualumą

DAKTARO DISERTACIJA

Socialiniai mokslai,
teisė (S 001)

VILNIUS 2025

Disertacija rengta 2015–2021 m. studijuojant doktorantūroje Vilniaus universitete ir ginama eksternu.

Mokslinis konsultantas – dr. Irmantas Jarukaitis (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – S 001).

Gynimo taryba:
Pirmininkas – prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – S 001).
Nariai:
prof. dr. Haroldas Šinkūnas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – S 001),
prof. habil. dr. Gintaras Švedas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – S 001),
prof. habil. dr. Bartosz Wojciechowski (Lodzės universitetas, Lenkijos Respublika, socialiniai mokslai, teisė – S 001),
prof. dr. Skirgailė Žalimienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – S 001).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2025 m. gruodžio 3 d. 9:30 val. Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Kazimiero Leono Sapiegos (302) auditorijoje. Adresas: Saulėtekio al. 9, 10221, 302, Vilnius, Lietuva, tel. +370 5 236 6185; el. paštas tf@tf.vu.lt

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje ir VU interneto svetainėje adresu:
https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius

https://doi.org/10.15388/vu.thesis.856
https://orcid.org/0009-0006-6240-2760

VILNIUS UNIVERSITY

Paulius Griciūnas

Dialogue between the Court of Justice of the European Union and the National Constitutional Courts as an Opportunity to Preserve National Constitutional Individuality

DOCTORAL DISSERTATION

Social Sciences,
Law (S 001)

VILNIUS 2025

The dissertation was prepared between 2015 and 2021 during the doctoral studies at Vilnius University and is defended on an external basis.

Academic consultant – Dr. Irmantas Jarukaitis (Vilnius University, Social Sciences, Law – S 001).

This doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Dissertation Defence Panel:

Chairman – Prof. Habil. Dr. Vytautas Nekrošius (Vilniaus University, Social Sciences, Law – S 001).
Members:
Prof. Dr. Haroldas Šinkūnas (Vilniaus University, Social Sciences, Law – S 001),
Prof. Habil. Dr. Gintaras Švedas (Vilniaus University, Social Sciences, Law – S 001),
Prof. Habil. Dr. Bartosz Wojciechowski (University of Lodz, Republic of Poland, Social Sciences, Law – S 001),
Prof. Dr. Skirgailė Žalimienė (Vilniaus University, Social Sciences, Law – S 001).

The dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defence Panel at 9:30 am on 3 December 2025 in Kazimieras Leonas Sapiega (302) Room of Vilnius University Faculty of Law. Address: Saulėtekio av. 9, 10221, Vilnius, Lithuania. Tel. +370 5 236 6185; e-mail: tf@tf.vu.lt

The text of this dissertation can be accessed at the library of Vilnius University, as well as on the website of Vilnius University:
www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius

SANTRUMPOS

Konstitucija	Lietuvos Respublikos Konstitucija
Konstitucinis aktas	2004 m. Lietuvos Respublikos konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“
Konstitucinis Teismas	Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas
ES	Europos Sąjunga
Lisabonos ESS	Europos Sąjungos sutartis (Lisabonos redakcija)
SESV	Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo
Chartija	ES pagrindinių teisių chartija
ESTT	Europos Sąjungos Teisingumo Teismas
Teisingumo Teismas	Europos Teisingumo Teismas *(darbe vartojamas tik pažymėti apeliacinę instanciją Bendrojo Teismo sprendimams)*
GA	Europos Sąjungos Teisingumo Teismo Generalinis advokatas Europos Sąjungos Teisingumo Teismo Generalinė advokatė Europos Sąjungos Teisingumo Teismo generaliniai advokatai
ECB	Europos Centrinis Bankas
ECBS	Europos centrinių bankų sistema
DG V	Darbo grupė V „Papildomos kompetencijos“
***Vardyn* sprendimas**	ESTT 2011 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje C-391/09 *Runevič-Vardyn ir Wardyn*
***Bogendorff* sprendimas**	ESTT 2016 m. birželio 2 d. sprendimas byloje C-438/14 *Bogendorff von Wolffersdorff*
EŽTK	Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija
EŽTT	Europos Žmogaus Teisių Teismas
Austrijos KT	Austrijos Konstitucinis Teismas (*Verfassungsgerichtshof*)
Belgijos KT	Belgijos Konstitucinis Teismas (*Grondwettelijk Hof*; *Cour Constitutionnelle*; *Verfassungsgerichtshof*)
Čekijos KT	Čekijos Konstitucinis Teismas (*Ústavní Soud*)

Italijos KT	Italijos Konstitucinis Teismas (*Corte Costituzionale*)
Ispanijos KT	Ispanijos Konstitucinis Tribunolas (*Tribunal Constitucional*)
Latvijos KT	Latvijos Konstitucinis Teismas (*Satversmes Tiesa*)
Lenkijos KT	Lenkijos Konstitucinis Tribunolas (*Trybunał Konstytucyjny*)
Prancūzijos KT	Prancūzijos Konstitucinė Taryba (*Conseil Constitutionnel*)
Rumunijos KT	Rumunijos Konstitucinis Teismas (*Curtea Constituțională*)
Vengrijos KT	Vengrijos Konstitucinis Teismas (*Alkotmánybíróság*)
Vokietijos KT	Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas (*Bundesverfassungsgericht*)
Danijos AT	Danijos Aukščiausiasis Teismas *(Højesteret)*

TURINYS

ĮVADAS 11
1. PAGARBA NACIONALINIAM SAVITUMUI KAIP ES TEISĖS PRIELAIDA VALSTYBĖS NARĖS KONSTITUCINIAM INDIVIDUALUMUI ES TEISĖJE IŠLAIKYTI 34
1.1. Nacionalinio savitumo nuostatos istorinė raida ES pirminėje teisėje 34
1.1.1. Mastrichto sutartis: diskurso dėl nacionalinio savitumo nuostatos pradžia 34
1.1.2. Amsterdamo sutartis: nuosekli raida 36
1.1.3. Nicos sutartis: „reformų“ nuošalyje 37
1.1.4. Sutartis dėl Konstitucijos Europai: reikšmingi pokyčiai 37
1.1.5. Lisabonos sutartis: pagarbos nacionaliniam savitumui įtvirtinimas 41
1.2. Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies, įtvirtinančios nacionalinio savitumo nuostatą, analizė 45
1.2.1. Nacionalinio savitumo nuostatos tam tikrų elementų analizė 49
1.2.1.1. Pagarbos elementas 49
1.2.1.2. Nacionalinio savitumo elementas 53
1.2.2. Nacionalinio savitumo nuostatos santykis su ES vertybėmis 59
1.2.3. Nacionalinio savitumo nuostatos santykis su ES teisės pirmenybės principu 63
1.2.3.1. ES teisės pirmenybės principo samprata ESTT jurisprudencijoje 65
1.2.3.2. Nacionalinio savitumo nuostatos, kaip ES teisės pirmenybės principo išlygos, samprata 69
1.2.3.3. Nacionalinio savitumo nuostatos, kaip nedarančios įtakos ES teisės pirmenybės principui, samprata 73
1.2.4. Pagarba nacionaliniam savitumui kaip savarankiškas ES teisės principas 76
1.3. Nacionalinio savitumo nuostatos aiškinimas ESTT jurisprudencijoje 80
1.3.1. ES teisės akto panaikinimo dėl pagarbos nacionaliniam savitumui galimybė 81
1.3.1.1. Byla C-344/01 *Vokietija / Komisija* 83
1.3.1.2. Byla T-185/05 *Italija / Komisija* 84

1.3.1.3. Sujungtos bylos T-267/08 *Région Nord-Pas-de-Calais / Komisija* ir T-279/08 *Communauté d'Agglomération du Douaisis / Komisija* 85
1.3.1.4. Byla T-453/10 *Northern Ireland Department of Agriculture and Rural Development / Komisija* 87
1.3.2. Ieškinys dėl įsipareigojimų neįvykdymo ir pagarba nacionaliniam savitumui 90
1.3.2.1. Byla C-473/93 *Komisija / Liuksemburgas* 92
1.3.2.2. Byla C-145/04 *Ispanija / Jungtinė Karalystė* 94
1.3.2.3. Byla C-51/08 *Komisija / Liuksemburgas* 96
1.3.2.4. Byla C-808/21 *Komisija / Čekijos Respublika* ir byla C-814/21 *Komisija / Lenkija* 97
1.3.3. Prašymas priimti prejudicinį sprendimą ir pagarba nacionaliniam savitumui 100
1.3.3.1. Byla 379/87 *Groener / Minister for Education and the City of Dublin* 103
Vocational Education Committee 103
1.3.3.2. Byla C-159/90 *The Society for the Protection of Unborn Children Ireland Ltd / Grogan ir kiti* 106
1.3.3.3. Byla C-36/02 *Omega* 108
1.3.3.4. Byla C-208/09 *Sayn-Wittgenstein* 111
1.3.3.5. Byla C-391/09 *Runevič-Vardyn ir Wardyn* 114
1.3.3.6. Byla C-202/11 *Las* 118
1.3.3.7. Byla C-438/14 *Bogendorff von Wolffersdorff* 120
1.3.4. Nacionalinio savitumo nuostatos veikimo analizė 123
1.3.4.1. Sprendžiančiojo subjekto dilema 124
1.3.4.2. Sprendimo būdas 133
2. ES TEISĖS NACIONALINĖ KONSTITUCINĖ PRIEŽIŪRA KAIP GALIMYBĖ IŠSAUGOTI VALSTYBĖS NARĖS KONSTITUCINĮ INDIVIDUALUMĄ 140
2.1. ES teisės nacionalinė pagrindinių teisių konstitucinė priežiūra 145
2.1.1. *Solange I* sprendimas (Vokietija) 146
2.1.2. *Solange II* sprendimas (Vokietija) 150
2.1.3. *Fragd* sprendimas (Italija) 153
2.1.4. *„Solange III“* ? 156
2.1.4.1. Vokietija 157
2.1.4.2. Austrija 158
2.1.4.3. Italija 159
2.1.4.4. Belgija ir Prancūzija 161
2.1.5. Pagrindinių teisių priežiūros praktikos vertinimas 162

2.2. ES teisės nacionalinė *ultra vires* konstitucinė priežiūra 167
2.2.1. *Cohn-Bendit* sprendimas (Prancūzija) 168
2.2.2. *Landtová (Holubec)* sprendimas (Čekija) 170
2.2.3. *DI (Ajos)* sprendimas (Danija) 181
2.2.4. Vokietija 189
2.2.4.1. *Mastrichto* sprendimas 189
2.2.4.2. *Lisabonos* sprendimas 192
2.2.4.3. *Honeywell* sprendimas 194
2.2.4.4. *OMT (Gauweiler)* sprendimas 196
2.2.4.5. *PSPP (Weiss)* sprendimas 201
2.2.4.5.1. Prašymas priimti prejudicinį sprendimą . 201
2.2.4.5.2. ESTT pateiktas išaiškinimas 204
2.2.4.5.3. Vokietijos KT sprendimas 207
2.2.5. *Ultra vires* priežiūros praktikos vertinimas 217
2.3. ES teisės nacionalinė konstitucinio identiteto priežiūra 222
2.3.1. Vokietija 226
2.3.1.1. *Lisabonos* sprendimas 228
2.3.1.2. Laikotarpis po *Lisabonos* sprendimo 234
2.3.1.3. *OMT (Gauweiler)* sprendimas 238
2.3.1.3.1. Prašymas priimti prejudicinį sprendimą . 238
2.3.1.3.2. ESTT pateiktas išaiškinimas 241
2.3.1.3.3. Vokietijos KT sprendimas 243
2.3.2. *Taricco* sprendimas (Italija) 246
2.3.2.1. Prašymas priimti prejudicinį sprendimą 247
2.3.2.2. ESTT pateiktas išaiškinimas 249
2.3.2.3. Italijos KT sprendimas 251
2.3.3. Lenkija 254
2.3.3.1. Sprendimas K 18/04 (*Stojimo į ES sutartis*) 254
2.3.3.2. Sprendimas K 32/09 (*Lisabonos sutartis*) 256
2.3.3.3. Sprendimas SK 45/09 (*Briuselis I reglamentas*) ... 259
2.3.4. Rumunija 263
2.3.5. Čekija 270
2.3.6. Ispanija 275
2.3.6.1. *Melloni* sprendimas 277
2.3.7. Prancūzija 281
2.3.8. Belgija 284
2.3.9. Vengrija 288
2.3.10. Konstitucinio identiteto priežiūros praktikos vertinimas .. 292
3. KONSTITUCINIO INDIVIDUALUMO IŠSAUGOJIMO ES PAGRINDAI PAGAL LIETUVOS KONSTITUCINĘ TEISĘ 303

3.1. Pagarbos nacionaliniam savitumui pasitelkimas kaip Konstitucijos pataisų alternatyva 305
3.2. *Controlimiti* doktrinos pagrindai Lietuvos konstitucinėje teisėje .. 312
3.2.1. Konstitucijos suderinamumo su ES teise galimybių ribos .. 317
3.2.1.1. Pamatinės konstitucinės vertybės kaip suderinamumo riba 318
3.2.1.2. Žmogaus (pagrindinių) teisių apsaugos lygio suderinamumo ribos 320
3.2.1.3. Įgaliojimų perdavimo Europos Sąjungai ribos 322
3.2.2. ES teisės nacionalinės konstitucinės priežiūros galimybės Lietuvoje 324
3.2.2.1. ES teisės nuostatų, perkeltų į nacionalinę teisę, konstitucinė priežiūra 327
3.2.2.2. ES pirminės teisės nacionalinė konstitucinė priežiūra 328
3.2.2.3. ES antrinės teisės nacionalinės konstitucinė priežiūros galimybė 331
3.2.3. ES teisės nacionalinės konstitucinės priežiūros pagrindai ... 333
3.2.3.1. ES teisės nacionalinė konstitucinio identiteto priežiūra 335
3.2.3.2. ES teisės nacionalinė *ultra vires* priežiūra 337
3.2.3.3. ES teisės nacionalinė žmogaus (pagrindinių) teisių priežiūra 338
3.2.4. ES teisės nacionalinės konstitucinės priežiūros ir visuminio Konstitucijos reglamentavimo dermė 339
IŠVADOS 343
LITERATŪROS SĄRAŠAS 346
SUMMARY 399
MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS 418
MOKSLINIŲ RENGINIŲ, KURIUOSE BUVO PASKELBTI DISERTACIJOS TYRIMŲ REZULTATAI, SĄRAŠAS 419
INFORMACIJA APIE DISERTACIJOS AUTORIŲ 420

ĮVADAS

Teisės viršenybės ir teisinio tikrumo principai lemia, kad normų kolizijos siekiama išvengti visais būdais (Viellechner, 2020, p. 218), tačiau kolizija teisėje yra įgimta (Conway, 2010, p. 980). Normų kolizija ypač pasireiškia esant skirtingų teisės sistemų, tarp kurių nėra hierarchijos, sąveikai[1]. Tokioje sąveikoje kiekviena teisės sistema pretenduoja nusistatyti santykinę hierarchiją kitų teisės sistemų atžvilgiu (Michaels, Pauwelyn, 2012, p. 357). Tai lemia, kad, nesant hierarchijos tarp skirtingų teisės sistemų, nėra ir *a priori* numatomo kolizijos sprendimo (Tusseau, 2020, p. 335). Todėl tradicinės teisės normų kolizijos maksimos[2] tampa neveiksmingos.

Be to, vienašalis savęs, kaip *lex superior*, identifikavimas ir atitinkamai kitokio identifikavimo draudimas neišvengiamai lemia, anot H. Kelsen, visišką abipusę koliziją[3]. Kaip teigia G. Conway, *lex superior*, kaip normų kolizijos sprendimo taisyklė, yra bene labiausiai ginčytina nacionalinėje konstitucinėje teisėje[4]. Todėl, nesant norminės teisės kolizijos sprendimo galimybės, sprendimas galimas principų pagrindu[5], tačiau kiekvienu atveju gaunami vis labiau skirtingi rezultatai (Conway, 2010, p. 983–985).

Tokiame kontekste pažymėtina, kad ES devizas „suvienyti įvairovėje“ atspindi ir teisėje vykstančius procesus, nulemtus dviejų skirtingos krypties galių[6] – tiek kuriančios vientisą[7] ir integruojančią ES teisės sistemą, tiek ir išlaikančios nacionalinės teisės sistemų, taigi ir konstitucijų, kaip šių sistemų

---

[1] Tokia situacija, apibūdintina kaip postnacionalinė norminė ontologija, lemia konfliktuojančių ir konkuruojančių reguliavimo modelių heterarchiją (Siliquini-Cinelli, 2019, p. 125).

[2] Tokios kaip *lex prior, lex specialis, lex superior*.

[3] Kai vienos privalomos normos laikymasis lemia kitos privalomos normos pažeidimą (Kelsen, 1991, p. 123).

[4] Nes tokia normų kolizija paprastai susijusi su esminėmis vertybėmis (Klabbers *et al*., 2009, p. 12).

[5] Tai lemia, kad antinomijos gali būti sprendžiamos tik „byla po bylos“ pagrindu, o ne remiantis aiškia kolizijos taisykle (Martinico, 2015, p. 1351). *Antinomija* – dviejų teiginių, kurių kiekvienas skyrium yra pagrįstas, prieštara (*aut. past.*).

[6] Šiame tyrime siekiama vienodai atskleisti abiejų minėtų galių potencialą, taip siekiant parodyti sudėtinį ir sudėtingą dviejų teisinių sistemų santykį, stengiantis išlaikyti objektyvų vertinimą ir siekiant išvengti E. Kūrio minimo „apriorinio eurodraugiškumo“ (Kūris, 2008, p. 674).

[7] Tai iliustruoja, pvz., GA M. P. Maduro išvada, pateikta 2008 m. sausio 16 d. sujungtose bylose C-402/05 P ir C-415/05 P *Kadi ir Al Barakaat International Foundation / Taryba ir Komisija*: „Sutartimi sukurta „nauja teisinė sistema“, kildinama iš esamos viešosios tarptautinės teisinės sistemos, tačiau esanti atskira sistema. Kitaip tariant, Sutartimi sukurta tarptautinio masto vidaus teisinė sistema, o Sutartis yra jos pagrindinė konstitucinė chartija (21 punktas).

integruojančio branduolio, savarankiškumą ir individualumą. Šių galių sąveika lemia, kad „skirtingos teisės sistemos konkuruoja[8] dėl tos pačios teritorijos ir to paties teisinio santykio“ (Komárek, 2012, p. 231). Tokioje aplinkoje „kiekviena teisės sistema potencialiai turi norminę hierarchiją“ (Bergé, 2011, p. 244) ir „veikia pagal savo taisykles“ (Barents, 2009, p. 439).

Pažymėtina, kad šis skirtingų ir konkuruojančių teisės sistemų santykis minėtoje *lex superior* paieškoje gali būti suvokiamas skirtingai. Mokslininkai išskiria pagrindinius tris ES ir nacionalinės teisės sistemų santykio teorinius modelius: valstybės narės monizmas, europinis konstitucinis monizmas ir konstitucinis pliuralizmas[9].

Teisės sistemų santykį vertinant iš monistinio teorinio modelio pozicijų, hierarchijai būtina arba ES teisės subordinacija nacionalinėms konstitucijoms, arba neginčijama ES teisės pirmenybė prieš nacionalinę teisę, įskaitant ir nacionalines konstitucijas (Belov, 2018, p. 42). Siekiant geriau atskleisti monistinių teorinių modelių bruožus, autoriaus požiūriu, tikslinga juos glaustai apibūdinti papildomai paryškinant (sustiprinant) šiems modeliams būdingą logiką.

Pirmoji monistinės teisės sistemų sąveikos samprata, paremta nacionalinės konstitucijos, kylančios iš etninio *demos*, viršenybe, lemia visų (taigi ir kiekvienos) ES valstybių narių nacionalinės teisės viršenybę prieš ES teisę. Tokia samprata sudarytų galimybę kiekvienai valstybei narei, atsižvelgiant į sutarčių šeimininkių[10] statusą, ES teisę aiškinti skirtingai, atsižvelgiant į savo nacionalinę teisę. Dėl to neišvengiamai būtų paneigtas valstybių narių lygybės

---

[8] S. Douglas-Scott teisės sistemų santykį apibūdina taip: jos „kartais taikiai sugyvena, kartais – tiesiogiai konkuruoja viena su kita“ (Douglas-Scott, 2012, p. 423). Ir E. Kūris ES teisės sistemos ir nacionalinės teisės sistemos santykį vertina ne kaip „lygiagretų“, o kaip konkuruojantį (Kūris, 2008, p. 683). Kaip teigia J. Komárek, kai skirtingos konstitucinės institucijos konkuruoja dėl tos pačios teritorijos ir to paties teisinio santykio, atsiranda konstitucinis pliuralizmas (Komárek, 2012, p. 231).

[9] Žr., pvz.: Steuer, 2018, p.113; Jarukaitis, 2011, p. 437, 463; Barents, 2009, p. 429; Baquero Cruz, 2012, p. 250; Gragl, 2018, p. 214.

[10] Toks požiūris grindžiamas tuo, kad pati ES nesprendžia dėl savo teisinių pagrindų, valstybės narės yra „sutarčių šeimininkės“ (Grimm, 2010, p. 15, 17; Van de Heyning, 2012, p. 185; Claes, 2013, p. 138; Dobbs, 2014, p. 310–312) ir išlaiko galią keisti sutartis (Quesada, 2012, p. 331; Tuori, 2014, p. 21–22; Panara, 2015, p.13; Huomo-Kettunen, 2013, p. 69; Kwiecień, 2006, p. 74; Jarašiūnas, 2011, p. 1330). Kita vertus, svarbu paminėti, kad, atsižvelgiant į ES sutarčių keitimo procedūras, galima kalbėti apie valstybes nares kaip sutarčių šeimininkes, tačiau ne apie kurią nors valstybę narękaip sutarčių šeimininkę.

principas[11], teisės viršenybės principas, o integruojantį ES veikimą, vertintina, padarytų apskritai neįmanomą[12]. Be to, tai akivaizdžiai prieštarautų ES sutarčių[13], kurias patvirtino pačios ES valstybės narės, nuostatoms, numatančioms ES teisę aiškinantį subjektą. Atsižvelgiant į tai, monizmas, paremtas nacionalinės teisės viršenybe, „būtų labai klaidingas ir netikslus“[14] (Gragl, 2018, p. 268).

Antroji monistinės sąveikos samprata, paremta savarankiškos[15] nuo valstybių narių konstitucinės tvarkos[16] besąlygine ES teisės pirmenybe[17], lemtų neribotą ES teisės pirmenybę prieš bet kurią nacionalinės teisės normą, taip pat ir konstitucinę. Tokiu atveju ESTT[18] spręstų dėl visų ES klausimų, kartu išimtinai spręsdamas ir dėl to, kas patenka į ES kompetenciją. Tai lemtų tik vienos *grundnorm* (pamatinės normos – vok.) buvimą ir reikštų, kad visų

---

[11] Europos Sąjungos sutarties (Lisabonos redakcijos) 2 straipsnyje įtvirtintas lygybės principas, o 4 straipsnio 2 dalyje nustatyta ES pagarbos valstybių narių lygybei prieš sutartis. Valstybės narės dėl ES sutarčių pakeitimų sprendžia bendru sutarimu ir visoms valstybėms narėms juos ratifikavus arba patvirtinus (minėtos Europos Sąjungos sutarties 48 straipsnis).

[12] Iš esmės tai lemtų grįžimą į 1966 m. „Liuksemburgo kompromiso“ laikus, kada kiekviena valstybė narė turėjo veto teisę labai svarbiems nacionaliniams interesams. (Chalmers *et al*., 2014, p. 16).

[13] Europos Sąjungos sutarties 19 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad ESTT „užtikrina, kad aiškinant ir taikant Sutartis būtų laikomasi teisės“. SESV 267 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad ESTT priklauso jurisdikcija priimti sprendimą dėl sutarčių aiškinimo. Taigi galimas vienašalis ES teisės atmetimas neišvengiamai būtų susijęs su *nacionaliniu* ES teisės aiškinimu, o tai nėra veikimas, atitinkantis ES sutartis.

[14] Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad nacionaliniai konstituciniai teismai „ginčija ES teisės pirmenybę prieš konstituciją arba nustato ribas“ (Pérez, 2012, p. 121), yra „konstitucijos sargybiniai nesuderinamų ES teisės aktų atžvilgiu“ (Van de Heyning, 2012, p. 189). Nacionalinių konstitucinių praktika atsisakius „priimti pavojingą monistinę versiją“ (Fontanelli, Martinico, 2010, p. 348), yra „paneigianti absoliučios pirmenybės naratyvą“ (Maduro, 2012, p. 74). Plačiau – šio darbo 2 skyriuje.

[15] ES teisė nebėra „išvestinė“ iš nacionalinės teisės, ji – savarankiška teisės sistema. Kaip teigia K. Lenaerts, „konstitucionalizuotai atskirta“ tiek nuo valstybių narių (vertikalus atskyrimas), taip pat atskirtos ir pačių ES institucijų kompetencijos (horizontalus atskyrimas) (Lenaerts, 1990, p. 205–208).

[16] ES teisės sistema, yra „konstitucinio pobūdžio“ dėl gebėjimo sukurti vykdomąją valdžią, turinčią ribotus įgaliojimus, galinčią suderinti teisinį pliuralizmą su vieninga struktūra (Lenaerts, Gutiérrez-Fons, 2018, p. 104).

[17] ESTT nuolat kartoja, kad ES teisės pirmenybė nustato pareigą nacionaliniams teismams susilaikyti nuo nacionalinės teisės, net ir konstitucinės, taikymo (Bogdandy *et al*., 2015, p. 252). Tai – nesugebėjimas įvertinti susijusių jautrių klausimų, valstybių narių konstitucinio identiteto bei konstitucinio aspekto nuvertinimas (Claes, 2013, p. 132).

[18] Lisabonos ESS 19 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad ESTT apima Teisingumo Teismą, Bendrąjį Teismą ir specializuotus teismus.

nacionalinių teisės sistemų *grundnorm* nebeegzistuoja, o ES yra „prefederacinės būsenos“ (Gragl, 2018, p. 270). Tačiau toks santykis būtų įmanomas tik ES tapus federacija[19], tai numačius tiek federacijos konstituciniuose pagrinduose, tiek ir visų valstybių narių, kaip federacijos subjektų, konstitucijose. Pažymėtina, kad nors ESTT ES teisės ir nacionalinės teisės santykyje nenukrypstamai laikosi monistinio požiūrio (Cartabia, 1990, p. 187; Sweet, 2004, p. 82; Kumm, 2012a, p. 43, 49), tačiau „europietiškasis monizmas, pateikiamas ESTT, neatspindi situacijos *de lege lata*“ (Kwiecień, 2006, p. 72), nėra įtvirtintas ES sutartyse[20]. Kita vertus, objektyviai vertinant, ES sutartimis nėra įveikta ESTT praktika dėl ES teisės pirmenybės[21].

Kiekvienas monistinis požiūris lemia, kad viena teisės sistema niekada neturės „savarankiško prioriteto“ prieš kitą teisės sistemą (Barents, 2012, p. 176), nes šias sistemas vienija požiūris, kad kiekviena jų yra svarbesnė (Safjan, 2015, p. 389). Tai reiškia, kad tiek nacionalinis, tiek ES monizmas yra „nuoseklūs patys savaime“, tačiau „vienas kitą paneigiantys“, nes „abu numato hierarchiją, vieną autonominę ir vieną subordinuotą teisės sistemą“[22] (Wessel, 2012, p. 23). Taigi „neegzistuoja neutralus pagrindas“ teisės sistemoms bendradarbiauti (Tuori, 2017, p. 38).

Todėl vienos teisės sistemos „monistinė versija“ kitai teisės sistemai priimtina tik tam tikra apimtimi arba nepriimtina apskritai. Tai lemia, kad abi teisės sistemas tenkinančios teisės normų hierarchijos taisyklės nėra. Dėl to „pastovus“ teisės normų hierarchijos sprendimas nėra tinkamas ar adekvatus. Kaip teigia M. Klamert, monizmas nepaaiškina santykio tarp „tuo pačiu metu

---

[19] Atkreiptinas dėmesys, kad federalizmo idėjos užkoduotos pačioje ES steigimo idėjoje, pavyzdžiui, Šumano deklaracijos nuostatoje, kad „ilgainiui bus sukurtas pirmas ir konkretus Europos federacijos pagrindas“. Tačiau žr. 10 išnašą.

[20] ES teisės pirmenybė minima tik Deklaracijoje Nr. 17 „Deklaracija dėl [pirmenybės]“, kuri nėra ES sutarčių dalis (žr. Lisabonos ESS 51 straipsnį). Pažymėtina, kad bandymas ES teisės pirmenybę įtvirtinti ES sutartyje buvo Sutartyje dėl Konstitucijos Europai I-6 straipsnyje, tačiau ši sutartis nebuvo ratifikuota visų valstybių narių.

[21] Vienintelė išimtis gali būti Mastrichto sutarties protokolai. Mastrichto sutarties 18- asis protokolas buvo atsakas į *Grogan* sprendimą (žr. 1.3.3.2 dalį). Mastrichto sutarties Protokolas Nr. 1 ir Protokolas Nr. 2 taip pat buvo atsakas į ESTT jurisprudenciją (Martinico, 2013, p. 101–102). Tačiau, kita vertus, šie protokolai galėtų būti vertinami ir tik kaip atsakas į konkrečius ESTT sprendimus.

[22] Problemų kyla, kai ES teisės ir nacionalinės konstitucinės teisės santykiai suvokiami vien kaip normų, priklausančių „vienai įsivaizduojamai hierarchinei sistemai“, nematant dviejų susijusių savarankiškų sistemų santykių (Jarašiūnas, 2016, p. 233). Kita vertus, būtent principai, lemiantys nacionalinės ir ES teisės sąveiką, tokie kaip „hierarchijos taisyklės ir ES teisės pirmenybės ribos“, labiausiai rūpi nacionaliniams konstituciniams teismams ir ESTT (Van de Heyning, 2012, p. 182).

taikomų skirtingų teisinių režimų“ (Klamert, 2014, p. 89–90). Ir E. Jarašiūnas pažymi, kad ES teisė ir nacionalinė teisė, nors ir veikia kartu, tačiau yra savarankiškos teisės sistemos, todėl jų adekvačios pusiausvyros užtikrinimas yra „sudėtingesnis nei hierarchiniais ir subordinaciniais ryšiais grindžiamose sistemose“ (Jarašiūnas, 2018a, p. 33; Jarašiūnas, 2019, p. 34).

Todėl „nerealių, dirbtinių ar beprasmių“ monizmo idėjų (Gragl, 2015, p. 138) – tiek „tautinės valstybės konstitucinio monizmo“, tiek ir „europinio konstitucinio monizmo“[23] (Jaklic, 2014, p. 3–4) alternatyva tapo mokslininkų sukurtas „trečiojo kelio“ mokslinis teorinis modelis – konstitucinis pliuralizmas (Cloots, 2015, p. 124–125; Kumm, 2012a, p. 40; Krisch, 2010, p. 77; Jarukaitis, 2006a, p. 51–52; Kelemen, Pech, 2019, p. 59). Svarbu pažymėti, kad, autoriaus požiūriu, būtent sąvokos „konstitucinis pliuralizmas“ dėmuo *konstitucinis* turi didesnę reikšmę kaip „atviras reiškinys“ (Martinico, 2016, p. 319, 335), nurodantis bendrą konstitucinių vertybių[24] apsaugą (Albi, 2012, p. 42) ir bendrą konstitucionalizmo kalbą (Chalmers et al., 2014, p. 219–221).

Glaustai paminėtina teorinio konstitucinio pliuralizmo modelio (konceptuali) samprata, naudojama šiame darbe. ES teisės galiojimas dėl savo *sui generis* pobūdžio nepriklauso nuo nacionalinių konstitucijų. Kita vertus, nacionalinės konstitucijos niekaip nepriklauso nuo ES teisės. Tačiau bet kurio ES teisės akto ar sprendimo taikymas valstybėje narėje vis dėlto nėra tik vienos teisės sistemos normų ar sprendimo taikymas. Tai – kiekvienos iš teisės sistemų, veikiančių pagal savo taisykles, nehierarchinio pobūdžio santykis. Tokiame santykyje kiekviena teisės sistema gali turėti savo požiūrį į kitą teisės sistemą ir sistemų požiūriai nebūtinai sutaps. Ordinarinės teisės lygmeniu vertintina, ar nekyla konceptualaus pobūdžio klausimų dėl nacionalinės ir ES teisės santykio.

Tačiau kitaip yra pagal ES teisės santykį su nacionaline konstitucine teise. Konstitucinio lygmens santykyje dėl teisės sistemų daugeto neišvengiamai iškyla galutinio sprendžiančiojo ir pirmenybės / viršenybės klausimas. Todėl, nesant hierarchinio sprendimo būdo, ne (institucinė) galia, o visų pirma argumentai yra aukščiausių teisminių institucijų dialogo pagrindas. Vis dėlto konstitucinio pliuralizmo modelis *per se* neeliminuoja teisminio konflikto galimybės, tačiau toks konfliktas neįvyksta teisiniame vakuume, – jis vienu

[23] Konstitucinio pliuralizmo teorinio modelio požiūriu, santykis tarp ES ir nacionalinės teisės išliks pliuralistinis tol, kol ES netaps federacija (Kumm, 2012a, p. 42; Claes, de Visser, 2012, p. 85).

[24] Plačiausia prasme tai – nustatytos valdžios sukūrimas, padalijimas ir ribos, teisės viršenybės ir pagrindinių teisių apsauga (Hunt, 2007, p. 137; Amtenbrink, 2012, p. 39).

metu įvyksta keliose teisės sistemose. Todėl, autoriaus nuomone, būtent konstitucinis pliuralizmas kaip mokslinis teorinis modelis leidžia visapusiškai suvokti ir atskleisti konstitucinę situaciją (tiek susiklosčiusią esamą faktinę, tiek teoriškai įmanomą), pateikti situacijos vertinimą vienu metu iš skirtingų perspektyvų. Paminėtina, kad jeigu tyrimas būtų vykdomas remiantis kuriuo nors iš monistinių teorinių modelių, tyrimo rezultatas ir išvados, manytina, galėtų būti kitokios, tačiau, autoriaus nuomone, abejotina, ar visapusiškai atspindėtų susiklosčiusią konstitucinę realybę. Dėl šių priežasčių dialoginio konstitucinio pliuralizmo modelis, o ne kuris nors iš aptartų monistinių teorinių modelių, yra pasirinktas šiam tyrimui vykdyti.

Paminėtina, kad nėra vienos konstitucinio pliuralizmo teorijos[25]. Būtų sunku (taip pat abejotina, ar metodiškai pagrįsta) pasirinkti kurį nors vieną konkretaus mokslininko[26] vystomą pliuralizmo modelį. Todėl vertintina, ar būtų tikslingiau pateikti esminius principus, kuriais yra grindžiamas šiame darbe naudojamas teorinis konstitucinio pliuralizmo modelis. Apibendrinant mokslininkų pateikiamas įžvalgas (pvz., (Baquero Cruz, 2012, p. 254–255; Dyevre, 2016, p. 113; Bobić, 2017, p. 1398–1399; Chalmers et al., 2014, p. 221–222), autoriaus nuomone, išskirtini šie konstitucinio pliuralizmo teorijoms būdingi principai:

1) Kompetencijų padalijimas yra grindžiamas funkciniu, o ne teritoriniu pagrindu. Todėl kiekviena teisės sistema sprendžia remdamasi atskirais (savo) konstituciniais pagrindais, tačiau toje pačioje geografinėje erdvėje.
2) ESTT ir nacionaliniai konstituciniai teismai laiko save galutine sprendžiamąja teismine institucija savo teisės sistemoje, laikydamiesi savo įsitikinimų ir vertybių. Tačiau nesant hierarchijos įvertinami ir kitos teisės sistemos reikalavimai.
3) Ieškoma kompromiso pripažįstant skirtumus, darant abipuses nuolaidas ir palaipsniui tarpusavyje prisitaikant.

[25] „Būtų neprotinga manyti“, jog konstitucinio pliuralizmo požiūrį plėtojantys autoriai sutaria dėl „vieno monolitinio apibrėžimo“ (Dyevre, 2016, p. 113). Konstitucinio pliuralizmo teorija yra „įvairi ir turinti daug skirtingų sampratų“ (Komárek, 2012, p. 231), kad galima vartoti sąvoką „pliuralizmų pliuralizmas“, (Avbelj, 2018, p. 23, 26).

[26] Vis dėlto pripažintina, kad autoriui didžiausią įspūdį paliko N. MacCormic, kuris savo konstitucinio pliuralizmo teoriją pradėjo vystyti formuluodamas „radikalųjį“ pliuralizmą, kurį vėliau pakeitė pliuralizmu, grindžiamu tarptautine teise (MacCormic, 2002, p. 75 ir 118). Galiausiai, nepaisant to, kad buvo ištikimas H. Hart mokinys ir sekėjas, N. MacCormic mokslinės veiklos pabaigoje save vadino nebe pozityvistu, o post-pozityvistu, teigdamas, kad „jei žmonėms pritariant galima „suplėšyti“ konstituciją, tai ji nustoja būti konstitucija“ (MacCormic, 2011, p. 24).

Šie principai, autoriaus vertinimu, būdingi būtent dialoginiam pliuralizmui. Jie nulemia konstitucinio pliuralizmo modelio architektūrą, kurioje „skirtingų galių daugetas konkuruoja“ (Tuori, 2015, p. 86), „kiekvienai teisės sistemai pripažįstant ir prisitaikant prie daugeto lygiaverčių kitų teisės sistemų galios siekio“[27] (Maduro, 2003b, p. 526). Tačiau, nepaisant konstitucinio pliuralizmo nulemto konkuruojančio sąveikos pobūdžio, ši sąveika vertintina kaip „bendraujanti“ (Huomo-Kettunen, 2013, p. 59) ir „paremta abipuse pagarba“ (Piqani, 2012, p. 501). Todėl konstitucinio pliuralizmo modelyje normų hierarchiją tarp skirtingų teisės sistemų reikėtų „apskritai atmesti ir kalbėti tik apie taikymo pirmenybę“ (Mayer, 2009, p. 429), bei „konstitucinės tolerancijos principą“[28] (Weiler, 2011, p. 8, 12, 14).

Konstitucinis pliuralizmas gali būti vertinamas ir kaip įgyvendinantis stabdžių ir atsvarų sistemos principą. Neatsitiktinai ši teisės sistemų santykio paradigma, siekianti paaiškinti nehierarchinį, taigi lygiaverčių teisės sistemų sambūvį, kilo dėl konstitucinių konfliktų, kurių „ašis buvo nacionaliniai konstituciniai teismai“[29] (Walker, 2012, p. 21).

Konstitucinio pliuralizmo sampratai būdinga autonomiškų teisės sistemų tarpusavio heterarchija, priešinga hierarchijai (Jaklic, 2014, p. 229, 231; Krisch, 2010, p. 235–236; Cloots, 2015, p.125; ir kt.[30]). Heterarchija lemia konstitucinių šaltinių horizontalų daugetą (Tuori, 2010, p. 3). O konstitucinių šaltinių daugetas lemia ir konstitucinių institucijų, aiškinančių šiuos šaltinius, pliuralizmą. Todėl perspektyva „tuo pačiu metu“ yra pateikiama tiek nacionalinės, tiek ir ES teisės požiūriu (Cananea, 2010, p. 300–301), „nesprendžiant hierarchijos klausimo“ (Halberstam, 2009, p. 330–331). Tai lemia, kad pagal konstitucinio pliuralizmo modelį nacionalinė konstitucinė teisė ir ES teisė „nesilenkia viena prieš kitą ir abi yra viršesnės, laikydamosi savo nusistatytų sąlygų“ (Davies G., 2012, p. 270). Tačiau tuo pačiu metu šios sistemos turi būti vertinamos ne atskirai, o tik „kaip priklausomos viena

[27] Konstitucinio pliuralizmo teoriniame modelyje konstitucinio aiškinimo šaltiniai yra abipusiškai pripažįstami (Walker, 2003, p. 4). Todėl, viena vertus, konstitucinis identitetas yra atidžiai gerbiamas, kita vertus, nacionalinė konstitucinė teisė turi prisitaikyti prie ES teisinės tvarkos apribojimų (Groussot, 2012, p. 333–334). Taip pat žr. Horsley, 2018, p. 244; Krisch, 2010, p. 85; Maduro, 2012, p. 81.

[28] Kaip pažymi J. Weiler, europietiškasis konstitucionalizmas turi būti suprantamas labiau kaip daugelio dalyvių pokalbis nei hierarchinė struktūra su ESTT viršūnėje. Todėl jurisdikcijos ribos turi būti konstitucinių pokalbių objektas, o ne konstitucinis „diktatas“ (Weiler, 1996, p. 532).

[29] Konstitucinis pliuralizmas siejamas su Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo įtaka (Maduro, 2012, p. 68–69; Sarmiento, 2012a, p. 287; Jarukaitis, 2009, p. 326–327).

[30] Taip pat žr.: Kelemen, 2018, p. 395; Mac Amhlaigh, 2018, p. 62; Koncewicz, 2015b, p. 318, 320; Payandeh, 2011, p. 11; Halberstam, 2009, p. 354.

nuo kitos“ (Amtenbrink, 2012, p. 36, 43). A. von Bogdandy nuomone, „konstitucinio pliuralizmo teorija keičia konstitucinės teisės suvokimą: konstitucija nebenustato norminio „*universum*“, o yra norminio „*pluriversum*“ dalis“ (von Bogdandy, 2008, p. 401). Tai reiškia, kad nacionalinė konstitucija valstybėje yra nebe vienintelis konstitucinio aiškinimo šaltinis[31]. Todėl tenka kalbėti apie konstitucinio aiškinimo šaltinių, t. y. „konstitucijų santykį“ (Walker, 2012, p. 19, 24) lygmenų daugeto[32] aplinkoje. Pažymėtina, kad šiame darbe konstitucinio pliuralizmo modelis naudojamas atskleisti nacionalinės teisės ir ES teisės sistemų santykio ypatumus, tačiau šis modelis gali būti naudojamas ir kitame teisės sistemų santykio kontekste.

ES dėl savo galių apimties, pobūdžio ir įgyvendinimo būdo nedaug kuo skiriasi nuo valstybės (Jarukaitis, 2024, p. 157), o ES tapo politine bendruomene, vykdančia daugelį tradicinių valdymo funkcijų (Maduro, 2017, p. 323). Tai lemia, kad ES būdingas *sui generis* konstitucionalizmas ne pakeičia, o papildo valstybių narių konstitucionalizmą[33]. Ir nors ES konstitucionalizmas ir yra „siauresnis“, vis dėlto jis lemia konstitucinę vienovę ir konstitucinius ryšius (Walker, 2012a, p. 22–23).

Konstitucinio pliuralizmo nulemta heterarchija skaldo tradicinę hierarchinę teisės sampratą su vienintele *grundnorm* (Sarmiento, 2012a, p. 287). Todėl nė viena teisės sistema nepripažįsta absoliutaus kitos teisės sistemos prioriteto ir „sąveika tarp sistemų nepriklauso nuo vienintelės teisės sistemos ir vienintelės *grundnorm*“ (Kumm, 1999, p. 375; Peters, 2009, p. 196). Taip pat nėra ir decentralizavimą nustatančios normos, nes „tai jau reikštų, kad egzistuoja viena *grundnorm*“ (Somek, 2012, p. 367).

Autoriaus nuomone, H. Kelsen *grundnorm*, kaip „fundamentalus teisinės tvarkos kūrimo reguliatorius“ (Kelsen, 1982, p. 68), negali iki galo atskleisti

---

[31] Tokią situaciją apibūdina „dvigubos konstitucijos“ samprata (Klamert, 2014, p. 89–90).

[32] Autorius taip siūlo versti iš esmės neverčiamą teisės mokslų darbuose vartojamą anglišką „*multilevel*“ sąvoką. Šią sąvoką V. Vadapalas siūlo versti „įvairaus lygio“ (Vadapalas, 2002, p. 14). Vis dėlto žodžiai „įvairaus lygio“, autoriaus nuomone, gali sudaryti pagrindo manyti, kad kuris nors lygis yra aukštesnis, pranašesnis, svarbesnis ir pan. Būtent vertimas „lygmenų daugetas“ parodo, kad, pirma, kalbama ne apie vieną vienintelį lygmenį, ir, antra, nesudaroma įspūdžio, kad kuris nors lygmuo yra pranašesnis už kitą.

[33] ES teisė atlieka visas penkias konstitucines funkcijas: steigiamąją (konstitucinio objekto įgyvendinimas), nustatymo (konstitucinio objekto padėties apibrėžimas kitų tos pačios rūšies subjektų atžvilgiu), organizacinę (tvarkos ir stabilumo įtvirtinimas konstituciniame objekte), ribojančią (konstitucinio objekto savo ribų viršijimo prevencija) ir įteisinančią (konstitucinio objekto pripažinimo skatinimas) (Tuori, 2015, p. 29).

konstitucinio pliuralizmo modelio veikimo principų. Todėl konstitucinio pliuralizmo modelyje vykstanti skirtingų teisės sistemų sąveika yra geriau paaiškinama pasitelkus pripažinimo taisyklę[34]. Vien pats faktas, kad teisės sistemoje *A* yra nustatyta pirmenybės taisyklė, „negarantuoja“, kad teisės sistemoje *B* teisės sistema *A* turės pirmenybę. Tam būtina, kad ir teisės sistemoje *B* būtų nustatyta pirmenybės taisyklė[35] (Barents, 2009, p. 427). Taigi skirtingos teisės sistemos tą pačią situaciją gali vertinti iš skirtingų pozicijų ir pagal savo teisinės tvarkos pripažinimo taisyklę pateikti skirtingus atsakymus. Kadangi pripažinimo taisyklę turi patvirtinti abi savarankiškos teisės sistemos, todėl svarbiausia tampa „argumentų galia, paneigianti vieną jurisdikciją ir pripažįstanti kitą“ (Koncewicz, 2015a, p. 54). Tai lemia, kad, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, rezultatas bus „individualizuotas kiekvienu atveju“ (Flynn, 2019, p. 20–21).

Paminėtina, kad konstitucinis pliuralizmas, sudarydamas prielaidas „individualizuotam rezultatui“ kintamoje pripažinimo taisyklių aplinkoje, iš esmės skiriasi nuo monistinių modelių, paremtų „statiškomis“ pripažinimo taisyklėmis. O nesant sprendimo, pagrįsto normine hierarchija, dėl konstitucinio pliuralizmo prigimčiai būdingo neapibrėžtumo[36] negali būti ir vienintelio teisinio sprendimo[37] (Mayer, 2003, p. 45; Mayer, 2009, p. 425). Tai savo ruožtu lemia mokslininkų kritiką ne tik dėl sprendimo

---

[34] Tikslinga pasitelkti H. Hart pripažinimo taisyklę, kaip „svarbiausiąją normą, nustatančią kriterijus, pagal kuriuos vertinamas kitų sistemos normų galiojimas“ (Hart, 1997, p. 195). „Hipotetiškai verčiant“ ES ir valstybių narių santykį į teisės teoriją, H. Kelsen greičiausiai sakytų, kad europinė konstitucija yra nacionalinių konstitucijų galiojimo pagrindas arba nacionalinės konstitucijos yra pagrindas, o europinė konstitucija yra išvestinė ir subordinuota. H. Hart pripažintų, kad yra dvi monistinės perspektyvos – nacionalinė ir europinė (Jaklic, 2014, p. 194; MacCormick, 1993, p. 8–9).

[35] Pagal europinio pliuralizmo pozityvistinį požiūrį, egzistuoja ne viena pripažinimo taisyklė, o pripažinimo kriterijai gali konfliktuoti (Letsas, 2012, p. 90). Konstitucinio pliuralizmo teorinis modelis suponuoja, kad ir ES, ir nacionalinės teisės sistemos turi „atskiras pripažinimo taisykles“ (Jarukaitis, 2011, p. 472), kurios „gali pateikti skirtingus atsakymus į tai, kuri teisės norma taikytina konkrečiu atveju“ (Jarukaitis, 2009, p. 327). Todėl kiekviena teisės sistema „galiausiai išlaiko *grundnorm* pripažinimo taisyklę“, o tarp jų atsiradus konfliktui, tokiame konflikte negali būti *praetor*“ (Beck, 2011, p. 479–480).

[36] Toks neapibrėžtumas yra nulemtas „didėjančio konkuruojančių normų, reguliuojančių tam tikrą teisinį klausimą, skaičiaus“ (Maduro, 2009, p. 365) ir teisinio sprendimo galimybių daugeto (MacCormick, 1995, p. 265; Gragl, 2018, p. 46).

[37] Tai, kad „nėra vieno teisingo sprendimo“, reiškia, kad kas yra teisinga pagal vieną pasekmių vertinimo skalę, gali būti klaidinga pagal kitą (Lucy, 1996, p. 385). Todėl konstitucinio pliuralizmo „pagrindinis požymis“ yra „neapibrėžtumas“ dėl paskutiniojo sprendžiančiojo teismo (Petersen, 2020, p. 996–997).

nenuspėjamumo[38], bet ir dėl iš anksto nenustatyto sprendimo būdo[39]. Atmesdamas norminę hierarchiją, konstitucinis pliuralizmas nenumato ir paskutinės sprendžiančiosios teisminės instancijos, todėl turi vieną rimtą apribojimą – „aiškios struktūros trūkumą“ (Poli, 2017, p. 360–361). Pliuralistiniame konstituciniame modelyje „nėra galutinio atsakymo, nes nėra ir galutinio sprendžiančiojo teismo“ (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1452). Šis konstitucinius šaltinius aiškinančių institucijų daugetas nulemia „teisinių subjektų, reiškiančių savo aukščiausią galią, daugetą“ (Peters, 2009, p. 196). O tai lemia, kad negali būti „vienintelio konstitucinių konfliktų sprendimo mechanizmo“ (Callies, Schnettger, 2020, p. 365).

Konstitucinio pliuralizmo teoriniame modelyje norminė hierarchija nebėra „teisinių sistemų koordinavimo priemonė“ (Bergé, 2011, p. 227) Todėl, nepaisant minėto bendradarbiavimo ar abipusės pagarbos, heterarchija „tarp skirtingų konstitucinių sistemų sukuria potencialų konstitucinį konfliktą, spręstiną nehierarchiniu būdu“ (Maduro, 2013, p. 545). Tai lemia, kad, norint išspręsti kolizijas pliuralistinėje erdvėje, reikia „teisinių sistemų sąveikos modelio suvokimo“ (Jarašiūnas, 2019, p. 36).

Nesant normų hierarchija paremto sprendimo, ypatingas vaidmuo konstitucinio pliuralizmo modelyje tenka aukščiausioms teisminėms institucijoms. M. Kumm nuomone, „ypač teismai“[40] turi įsitraukti į dviejų sistemų konstruktyvų tarpusavio bendradarbiavimą (Kumm, 2012a, p. 40). Todėl nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT „tarpusavio pasitikėjimas“ (Koncewicz, 2015a, p. 57), „dialogas ir abipusė pagarba“ tampa ypač svarbūs (Cloots, 2015, p. 125). Būtent teisminis dialogas[41] yra praktikos peržiūrėjimo pagrindas, sudaro „sąlygas deryboms, sąveikai ir abipusiam pripažinimui“ (Dyevre, 2016, p. 113), „lemia dalyvavimą aiškinant, todėl rezultatas gali būti vertinamas kaip bendras“ (Pérez, 2013a, p. 64). Teisminis dialogas, kaip mokslinė sąvoka, šiame tyrime suprantamas suprantamas kaip dviejų skirtingų teisės sistemų konstitucinio lygmens institucijų (nacionalinės konstitucinės priežiūros institucijos ir ESTT) vykdomas savo konstitucinių šaltinių

[38] Žr., pvz.: Wilkinson, 2017, p. 214, 218; Davies G., 2012, p. 271; Martinico, 2015, p. 1350; Baquero Cruz, 2018, p. 47.

[39] Žr., pvz.: Kirchmair, 2018, p. 63–64; Kirchmair, 2016, p. 182; Jakab, 2016, p.115–116; Krisch, 2010, p. 250.

[40] Nes konstitucinių normų aiškinimas „pasislinko teismų link“ (de Boer, 2018, p. 209), o politiniam procesui jautrūs klausimai „vis labiau perduodami spręsti teismams“ (Maduro, 2009, p. 367).

[41] Kadangi „nė vienas iš teismų negali būti laikomas kontroliuojančiu abi teisės sistemas“ (Gragl, 2018, p. 49–50), todėl konstitucinio pliuralizmo teorija pasiūlė kaip sprendimo būdą numatyti „teisminį dialogą, nuosaikumą ir abipusį prisitaikymą“ (Kelemen, Pech, 2018, p. 5).

argumentuotas aiškinimas. Šis aiškinimas yra skirtas kitai konstitucinei institucijai ir yra netiesioginis (neįtraukiant kitos institucijos į dialogą) arba tiesioginis (formalizuotas). Todėl teisminis dialogas akcentuoja jurisprudencijos, kaip „bendradarbiavimo kanalo“ ir „konstitucionalizmo variklio“, reikšmę (Poli, 2017, p. 352), taip pat keičia anksčiau buvusias grumtynes ar karus (Claes, 2012, p. 208–209). Šiame tyrime teisminio dialogo samprata vartojama kaip visa apimanti, kaip reiškinys, neskaidant į atskiras sudedamąsias dalis, priklausomai nuo to, kokiu pagrindu (ES teisės ar nacionalinės konstitucinės teisės) šis dialogas būtų vykdomas. Autoriaus požiūriu, teisminio dialogo samprata laikytina apimančia visas dialogines galimybes – nuo konstruktyviai bendradarbiaujančio santykio iki argumentuotų nuomonių reikšmingo išsiskyrimo.

Vis dėlto teisminis dialogas savaime nesprendžia konflikto, tačiau „sukuria sąlygas sprendimui“[42] (Pérez, 2012, p. 128) ir „leidžia spręsti teisės ginčus“ (Popelier, 2012, p. 77) norminės hierarchijos aklavietėje. Šį dialogą vykdo hierarchiškai nepavaldūs[43] ir skirtingų teisinių sistemų viršūnėje esantys teismai – ESTT ir nacionaliniai konstituciniai teismai[44], konkuruojantys dėl galutinio sprendžiančiojo[45] statuso. Nacionaliniai konstituciniai teismai „kaip niekas kitas“ užima privilegijuotą poziciją „susiejant skirtingus, tačiau sąveikaujančius teisinius režimus“ (Pollicino, 2010, p. 66–67), užtikrinant sąveiką tarp dviejų teisės sistemų, „tarp kurių nėra hierarchijos“ (Toader, Safta, 2016, p. 110).

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, pažymėtina, kad konstitucinio pliuralizmo teorinio modelio heterarchinė aplinka neišvengiamai turi užkoduotą įtampą, kylančią dėl konstitucinio lygmens[46] klausimų: toje pačioje teritorijoje

---

[42] Kai konfliktas negali būti išspręstas aukščiausios teisinės ar politinės galios, o jėgos panaudojimas negalimas, telieka vienintelis kelias – „sugrįžti prie argumentacijos ir motyvų“ (Claes, Reestman, 2015, p. 393–941).

[43] Kadangi tarpsisteminis bendradarbiavimas ir pusiausvyra nesiderina su „hierarchine santykių samprata“ (Jarašiūnas, 2017, p. 24).

[44] Specialūs konstituciniai teismai yra 18 ES valstybių narių: Austrijoje, Vokietijoje, Italijoje, Portugalijoje, Ispanijoje, Liuksemburge, Latvijoje, Lietuvoje, Maltoje, Lenkijoje, Čekijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje, Vengrijoje, Bulgarijoje, Rumunijoje, Belgijoje ir Kroatijoje. Šiai grupei priskiriama ir Prancūzija. Airijoje, Danijoje, Kipre ir Estijoje aukščiausieji teismai kartu yra ir konstitucinės priežiūros institucijos. Nyderlanduose, Švedijoje, Suomijoje ir Graikijoje nėra konkrečios konstitucinės priežiūros institucijos (Mayer, 2009, p. 400–401; Dicosola *et al*., 2015, p. 1318).

[45] Tarp konstitucinių teismų ir ESTT „gali būti sudėtingų santykių“ (Martinico, 2013, p. 107). Konstituciniai teismai, kaip lygmenų daugeto dalyviai, bendradarbiaudami kiekvienas gina „savo“ konstituciją (Voßkuhle, 2013, p. 83, 85).

[46] T. y. „turinčio konstitucinį turinį“ (Van de Heyning, 2012, p. 182).

veikiančių konstitucinių šaltinių, jų aiškinimo ir šį aiškinimą vykdančių institucijų daugeto. Todėl ypač svarbiu tampa ESTT ir nacionalinių konstitucinių teismų dialogas. Šio teisminio dialogo svarba lemia, kad ESTT ir nacionalinių konstitucinių teismų santykis neatitinka požiūrio „viskas arba nieko“ (Schnettger, 2020, p. 33). Šis santykis gali būti vertinamas ne antagonistinėmis, o „tik bendradarbiavimo[47], pusiausvyros ir nehierarchinio santykio sąvokomis“ (Amtenbrink, 2012, p. 37), nes, remdamiesi „savo teisės sistema“, visi teismai yra teisūs (Davies G., 2012, p. 273).

Tačiau net ir bendradarbiaujant minėtiems teismams iškyla svarbiausias klausimas, tiesiogiai susijęs su kompetencijos pasidalijimu, taigi ir sprendžiančiosios teisminės institucijos dilema – *Kompetenz-Kompetenz*. Pažymėtina, kad *Kompetenz-Kompetenz* klausimas nesusijęs su ES teisės aktų teisėtumo patikra pagal ES teisę[48]. Tačiau jeigu ES aktai viršytų Europos Sąjungai suteiktos kompetencijos ribas, darytų konstituciškai netoleruotiną įtaką nacionaliniam konstituciniam identitetui arba žmogaus (pagrindinių) teisių apsaugai, vertintina, jie jau nebepriklausytų išimtinai ESTT jurisdikcijai. Tokiomis aplinkybėmis ES aktai patektų ir į nacionalinių konstitucinių teismų jurisdikciją, kuriai minėta *Foto-Frost* doktrina tokiu atveju, manytina, nedaro reikšmingos įtakos.

Taigi *Kompetenz-Kompetenz* vertintinas kaip subjektiškumas apsibrėžti savo jurisdikciją (Walker, 2009, p. 154; Walker, 2012, p. 1195) bei klausimas dėl to, kuris teismas yra „galutinis arbitras“ Europos teisinėje erdvėje (Mazmanyan *et al*., 2013, p. 29) sprendžiant dėl ES įgaliojimų turinio ir apimties. Jeigu tai – ES teisės klausimas, tada sprendimas yra ESTT jurisdikcija (Tuori, 2015, p. 58). Tačiau jeigu tai – nacionalinės kompetencijos perdavimo klausimas ir nacionalinių konstitucijų aiškinimo klausimas, tai – nacionalinių konstitucinių teismų kompetencija (Tuori, 2014, p. 29). Kadangi ES nei turi teisės „nusistatyti savo kompetencijas“ (Corrias, 2011, p. 2; Jarašiūnas, 2011, p. 1327), nei teisės „spręsti dėl savo kompetencijos (*Kompetenz-Kompetenz*)“ (Weber, 2012, p. 313; Puntscher Riekmann, Wessels, 2006, p. 16), tai lemia, kad teisminis *Kompetenz-Kompetenz*, t. y. galia spręsti dėl ES normų atitikties perleistoms kompetencijoms, priklauso

[47] Akcentuotinas „bendradarbiavimo ir dialogo“ tarp konstitucinių teismų ir ESTT poreikis (Preshova, 2019, p. 197–198), per „bendradarbiavimą ir sąveiką“ siekiant „išvengti konfliktų tarp teismų“ (Albi, 2012, p. 42).

[48] Žr. ESTT 1987 m. spalio 22 d. sprendimą byloje 314/85 *Foto-Frost / Hauptzollamt Lübeck-Ost* (sprendimo 13, 15, 17 ir 20 punktai). Kitą ESTT jurisprudenciją, patvirtinančią *Foto-Frost* doktriną, galima matyti, pavyzdžiui, ESTT 2010 m. birželio 22 d. sprendimo sujungtose bylose C-188/10 ir C-189/10 *Melki ir Abdeli* 54 punkte.

valstybėms narėms (Dyevre, 2013a, p. 150). Todėl nacionaliniai konstituciniai teismai užtikrina, kad konstitucinis galių suteikimas išliktų „savanorišku suvereniteto apribojimu“ ES veikimo tikslais (Amtenbrink, 2012, p. 37).

Svarbu suvokti, kad *Kompetenz-Kompetenz* spręsti dėl ES kompetencijos ribų lemia ir valstybių narių „liekamąją“ kompetenciją[49]. Todėl *Kompetenz-Kompetenz* problematiką galima redukuoti iki klausimo, kuris teismas sprendžia: ar ESTT pagal ES Sutartis, ar nacionaliniai konstituciniai teismai pagal nacionalinę konstitucinę teisę ir aktus, numatančius narystę ES (Beck, 2011, p. 471; Kelemen, 2018, p. 393; Kelemen, Pech, 2019, p. 59–60).

Kompetenz-Kompetenz leidžia išeiti už formalių ribų ir, kaip teigia M. P. Maduro, yra vienas iš konstitucinio pliuralizmo paradoksų (Maduro, 2012, p. 78–79), kai „abi šalys teigia galinčios spręsti dėl *Kompetenz-Kompetenz*“ (Sarmiento, 2012a, p. 287). Toks sprendimas gali būti priimtas „skirtingais būdais“ (Menéndez, 2011, p. 226), vadovaujantis „skirtingos kilmės principais“ (Górski, 2016, p. 132). Todėl konstitucinio pliuralizmo modelis taip pat ir *Kompetenz-Kompetenz* klausimą palieka atvirą (Avbelj, 2011, p. 752; Halmai, 2018, p. 477; Callies, Schnettger, 2020, p. 357; Maduro, 2003a, p. 95–98; Maduro, 2012, p. 75). Atsakymas į šį klausimą bus individualus kiekvienu atveju ir priklausys nuo „potencialiai konkuruojančių konstitucinių principų ir konteksto“ (Kumm, 2012a, p. 65), taip pat nuo to, „iš kieno pozicijų yra vertinama“ (Corrias, 2011, p. 28).

Būtent todėl konstitucinio pliuralizmo teorija pasiūlė kaip sprendimo būdą numatyti nuosaikumą, abipusį prisitaikymą ir teisminį dialogą (Kelemen, Pech, 2018, p. 5), abipusiškai vengiant tiesioginio konflikto (Dobbs, 2014, p. 334). Šis sutarimas nesutarti[50] lemia „konstitucinę simbiozę“, kuri teisminį bendradarbiavimą[51] daro esminiu (Tridimas, 2015, p. 418), siekiant išvengti reikšmingo pozicijų išsiskyrimo. Tokioje teisės sistemų santykio aplinkoje itin svarbus nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT dialogas, pagrįstas abipuse

---

[49] Taigi ir galią spręsti dėl valstybės valdžios turinio (Callies, Schnettger, 2020, p. 352) bei dėl perduotų įgaliojimų apimties (Loughlin, 2014, p. 13). Atsižvelgiant į tai, galių suteikimo principas vertintinas kaip pats svarbiausias, siekiant „išsaugoti valstybių narių valstybingumą“ (Grimm, 2009, p. 362). Todėl klausimas dėl tam tikrų įgaliojimų, perduotų ES, apimties gali reikšti klausimą dėl „konstitucinių kompetencijų išlaikymo valstybėse narėse“ (Bofill, 2013, p. 239–240).

[50] Nesant aiškaus norminio pagrindo, toks vertinimas tampa ne teisine, o moraline kategorija (Letsas, 2012, p. 100).

[51] Tai reiškia „draugišką santykį“ (Kwiecień, 2006, p. 74), „bendradarbiavimą“ (Pérez, 2013a, p. 75; Mayer, 2009, p. 430; Vadapalas, 2017, p. 209), „pareigą minimizuoti konflikto galimybę“ (Davies G., 2012, p. 277), „draugiškų integracijai argumentų vartojimą“ (Drinóczi, 2020, p.108; van der Schyff, 2020, p. 345–346) ir pan.

pagarba, lygiateisiškumu ir bendro geriausio sprendimo bei kompetencijų pariteto paieškomis. Toks dialogas lemia, kad viena teisės sistema padeda saugoti kitos teisinės sistemos[52] pamatinius konstitucinius principus[53]

Vis dėlto konstitucinis pliuralizmas „paryškina įtampą tarp susijusių skirtingų teisės sistemų“ (Huomo-Kettunen, 2013, p. 62). O *Kompetenz-Kompetenz* prigimtis lemia, kad išimtiniais atvejais gali kilti ginčas dėl to, kuris teismas turi galutinio sprendimo teisę, – ar ESTT, ar nacionalinis konstitucinis teismas (Tomuschat, 2013, p. 206; Corrias, 2011, p. 124; Kalbheim, 2012, p. 28; Tuori, 2017, p. 37). Todėl konstitucinis pliuralizmas neatmeta „teisminio“ (Sarmiento, 2012a, p. 288–289), „konstitucinio“ (Maduro, 2012, p. 69) konflikto galimybės[54] „tarp nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT“ (Tuori, 2015, p. 104), kada kaip „ribojantis veiksnys“ (Chalmers *et al*., 2014, p. 245) nacionaliniam konstituciniam individualumui išsaugoti bus panaudoti „avarinio stabdymo mechanizmai“ (Voßkuhle, 2010, p. 195).

Tokio konstitucinio lygmens konflikto galimybę mažina Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis, kurioje numatoma pagarba nacionaliniam savitumui. Kaip teigia M. Dobbs, nacionalinio savitumo koncepcija yra pliuralistinio požiūrio išraiška, kai reikšmingiausi valstybėms narėms aspektai yra saugomi, tačiau saugomi ES teisės pagrindu ir paremti ESTT bei nacionalinių konstitucinių teismų bendradarbiavimu (Dobbs, 2014, p. 302).

Vis dėlto, nepaisant Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto nacionalinio savitumo nuostatos, konstitucinis pliuralizmas sukuria erdvę ir „pateisinamam institucionalizuotam nepaklusnumui“[55], pagrįstam „sąžiningu

---

[52] Pavyzdžiui, konstitucinės teisės postūmio ES pagrindinių teisių apsaugai pavyzdžiu galėtų būti *Solange* saga (žr. 2.1.1. ir 2.1.2. dalis). Kita vertus, paminėtina ESTT jurisprudencija dėl teisės į nepriklausomą ir nešališką teismą valstybėje narėje, pavyzdžiui, 2019 m. lapkričio 19 d. ESTT sprendimas sujungtose bylose C-585/18, C-624/18 ir C-625/18 *A.K.* (*Aukščiausiojo Teismo drausmės bylų kolegijos nepriklausomumas*), taip pat procesas ESTT byloje C-204/21 *Komisija / Lenkija*.

[53] Tačiau atkreiptinas dėmesys į reikšmingą nacionalinių konstitucinių principų ir ES teisės konstitucinių principų supanašėjimą (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1433).[54] Konstitucinis pliuralizmas „sukuria tam tikrų problemų“ (Jarukaitis, 2009, p. 327) ir lemia „teisės sistemų konfliktų neišvengiamumą“ (Gragl, 2018, p. 230).

[54] Konstitucinis pliuralizmas „sukuria tam tikrų problemų“ (Jarukaitis, 2009, p. 327) ir lemia „teisės sistemų konfliktų neišvengiamumą“ (Gragl, 2018, p. 230).

[55] Nes ES teisės pirmenybei nustatyti konstitucines ribas nors ir yra „ypač subtilu“, „tačiau kartais tai būtina“ (Paris, 2018, p. 209). Tai – valdžių atskyrimo bei stabdžių ir atsvarų principų pasireiškimas (Maduro, 2003a, p. 96),

prieštaravimu“, nepakenkiant „visumos vientisumui“[56] (Kumm, 2012b, p. 246). Taigi konstitucinis pliuralizmas derina „ES teisės dogmas“ su valstybės galimybe „nepaisyti įsipareigojimų, kylančių iš ES teisės“[57] (Sarmiento, 2012b, p. 342–344), ypač „nykstant ribai tarp sutarčių aiškinimo ir sutarčių pakeitimo“ (Grimm, 2015, p. 471). Todėl konstitucinis pliuralizmas „siaurina“ ES teisę, nacionalinių konstitucijų pagrindu pripažįstant ES teisės pirmenybės išimties galimybę bei atmetant ESTT, kaip galutinį sprendimą priimantį teismą (Baquero Cruz, 2016, p. 372; Baquero Cruz, 2018, p. 47).

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, tyrimui atlikti pasirinktas konstitucinio pliuralizmo teorinis modelis. Šiame modelyje nesuteikiama išankstinio prioriteto kuriai nors iš teisės sistemų, taip pat neapibrėžiama išankstinė norminė hierarchija. Todėl konstitucinis pliuralizmas leidžia visapusiškai atsiskleisti autonominių teisinių sistemų santykiui. Būtent todėl konstitucinio pliuralizmo modelis suteikia plačiausias galimybes vykdyti pasirinktų ES teisės ir nacionalinės konstitucinės teisės instrumentų, sudarančių prielaidas (sąlygas) išsaugoti nacionalinį konstitucinį individualumą, tyrimą. Sąvoka „konstitucinis individualumas“ šio darbo tikslais yra visa apimanti ir laikytina apimančia tiek sąvoką „nacionalinis savitumas“ (žr. 1.2.1.2. dalį), tiek ir sąvoką „konstitucinis identitetas“ (žr. 2.3. dalies pradžią), tiek ir kitas konstitucinės pusiausvyros doktrinas.

Tyrimo aktualumas ir problematika. Prieš daugiau nei penkiolika metų E. Kūris pažymėjo, kad Lietuvos nacionalinės teisės santykio su ES teise problematiką daugeliu atžvilgių galima apibūdinti kaip teisės tyrimų problematiką „Nr. 1“[58] (Kūris, 2008, p. 672). I. Jarukaičio vertinimu, Lietuvoje yra „itin mažai“ mokslo darbų, kompleksiškai tiriančių ne tik Lietuvos stojimo į ES konstitucinius pagrindus, bet ir paties Konstitucinio akto prigimtį ir turinį (Jarukaitis, 2011, p. 14). E. Šileikis konstatuoja, kad nėra „išsamios narystės ES konstitucinės jurisprudencijos“ (Šileikis, 2014, p. 63). E. Jarašiūnas pažymi, kad Konstitucinis Teismas „kol kas nėra suformulavęs

[56] Konstitucinis pliuralizmas, susietas su autonomijos idealais, nėra „*laissez-faire* požiūris“, o sietinas su „pagarba kitiems požiūriams, lygybe, įtrauktimi ir dėmesiu pusiausvyrai“ (Krisch, 2010, p. 104).

[57] Konstitucinis pliuralizmas lemia, kad ES teisės pirmenybė iš esmės bus pripažinta nacionalinėje konstitucinėje sistemoje, tačiau egzistuos ir „vienašalių, nacionaline konstitucine tvarka paremtų išimčių, užtikrinančių konstitucinio identiteto, taigi ir viso pliuralizmo“, išsaugojimą (Baquero Cruz, 2012, p. 255). Todėl konstitucinis pliuralizmas leidžia išlaikyti galimybę „netaikyti ES teisės nacionalinės konstitucijos pagrindu“ (Kumm, Comella, 2005, p. 479).

[58] Pažymėtina, kad ši problematika vis dar aktuali. Todėl konstitucinė teisė dažniau negu bet kada turi nagrinėti „ES ir valstybių narių santykio kontūrus“ (Callies, van der Schyff, 2020, p. 3).

valstybės nepriklausomybės ir jos dalyvavimo eurointegracijoje suderinimo koncepcijos“ (Jarašiūnas, 2021, p. 61). Todėl šis tyrimas prisideda prie E. Kūrio įvardyto siekio „rasti konkuruojančių viršenybių sambūvio algoritmą“ (Kūris, 2008, p. 675), be kita ko, ir dėl to, kad, S. Stačioko vertinimu, „lemiamą reikšmę formuojant konstitucinės teisės doktriną turi teisės mokslas“ (Stačiokas, 2000, p. 35).

E. Jarašiūnas tik 2014 m. pamini nacionalinio savitumo „ir su juo susijusių problemų tyrimo pradžią Lietuvoje“ (Jarašiūnas, 2014, p. 8), vėliau pripažįsta, kad šios kategorijos turinys, reikšmė ir vartojimo teisiniai padariniai „toli gražu nėra aiškūs“ (Jarašiūnas, 2018a, p. 29). Tačiau šią kryptį Lietuvoje tyrę tik E. Jarašiūnas ir I. Jarukaitis. Užsienio mokslininkai[59] nacionalinio savitumo nuostatoje įžvelgia naujas sąveikos perspektyvas ir skiria jai daugiau dėmesio.

Nors ir būtų teisingas vertinimas, kad nacionalinio savitumo moksliniai tyrimai Europoje yra labiau pažengę, tačiau tai jokiu būdu nereiškia, kad jau yra susiformavęs vientisas mokslinis požiūris. Atvirkščiai, galima išskirti dvi reikšmingas mokslinių požiūrių stovyklas: vieną, siejančią nacionalinio savitumo kategoriją su konstitucinio identiteto kategorija, ir kitą, šias kategorijas aiškiai atskiriančią. Toks teorinio pagrindo skirtumas lemia ir skirtingus požiūrius į ES teisės pirmenybę bei autonominių teisinių sistemų sąveiką.

Pagarba nacionaliniam savitumui tėra viena iš ES teisės ir nacionalinės konstitucinės teisės sąveikos, sudarančios galimybę išsaugoti konstitucinį individualumą, krypčių. Tačiau teisės mokslo požiūriu, ne mažiau svarbi yra ir *controlimiti*, t. y. ES integracijos konstitucinių ribų, konstitucinės pusiausvyros doktrina. *Controlimiti* gali pasireikšti „trimis konstitucinės reikšmės kategorijomis“: pagrindinių teisių, kompetencijų ribų (*ultra vires*) ir konstitucinio identiteto (Sarmiento, 2012a, p. 288; Avbelj, 2018, p. 56). Kaip pažymi užsienio mokslininkai, tik keletas doktrinų yra labiau *à la mode* negu konstitucinio identiteto doktrina, susijusi su pasipriešinimu ES teisės pirmenybės principui (Claes, 2013, p. 109; Fabbrini, Sajó, 2019, p. 1). Apie konstitucinį identitetą kaip ES teisės konstitucines ribas nacionaliniuose teisės mokslo darbuose kiek plačiau užsimena tik E. Jarašiūnas (Jarašiūnas, 2019; Jarašiūnas, 2021), tačiau kiti du ES teisės konstitucinių ribų instrumentai – pagrindinių teisių priežiūra bei *ultra vires* priežiūra, išskyrus I. Jarukaičio darbus (Jarukaitis, 2009; Jarukaitis, 2011; Jarukaitis, 2014), laikytini iš esmės

[59] Tarp specializuotus tikslinius tyrimus atlikusių užsienio autorių paminėtini bent keletas mokslininkų, kaip antai E. Cloots, D. Preshova, A. von Bogdandy, M. Dobbs, A. Peters, M. Claes, A. Pérez ir kt.

kol kas plačiau nenagrinėta problematika. Užsienio mokslininkų darbuose konstitucinių ribų doktrina daug aktyviau tiriama[60], tačiau, manytina, tokį postūmį suteikia ir ES valstybių narių konstituciniai teismai, dauguma kurių išplėtoję „konstitucinių apribojimų ir galutinio sprendimo nacionalinės ir ES teisės santykyje doktrinas“ (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1433), ir paskutinio dešimtmečio konstitucinė jurisprudencija, pavyzdžiui, Vokietijos KT 2020 m. gegužės 5 d. *PSPP (Weiss)* sprendimas.

Nepakankamas nacionalinių konstitucinių teismų dialogo su ESTT galimybių suvokimas yra rizikos veiksnys, galintis neigiamai paveikti nacionalinio konstitucinio individualumo išsaugojimą, ypač *Kompetenz-Kompetenz* situacijoje. Tai lemtų, kad sunkiau būtų surandama ir išlaikoma teisės sistemų pusiausvyra, rastas tinkamiausias (geriausias arba mažiausiai blogas) sprendimas. Maža to, nesant tvirto nacionalinio doktrininio pagrindo ir principingo lygiaverčio teisminio dialogo argumentų, gali paprasčiausiai būti padaryta vienašalių, o ne abipusių nuolaidų.

Taigi šiuo tyrimu siekiama atsakyti į klausimą – kaip ir kokiomis teisinėmis priemonėmis autonominių teisės sistemų sąveikos aplinkoje galima siekti ESTT ir nacionalinių konstitucinių teismų dialogo, lemiančio konstitucinio individualumo išsaugojimą. Būtent aukščiausių teisminių institucijų dialogo galimybė lemia, kad kiekvienu individualiu atveju gali būti rastas valstybėms narėms kuo labiau priimtinas kompromisas, kuris nepasiekiamas norminės hierarchijos būdu.

Tyrimo objektas – ESTT ir nacionalinių konstitucinių teismų konstituciniam individualumui išsaugoti skirta jurisprudencija bei teisminiam dialogui sąlygas sudaranti ES teisės nacionalinio savitumo nuostata bei nacionaliniai konstituciniai ES veikimo ribų (*controlimiti*) nustatymo instrumentai .

Tyrimo naujumas, esamų tyrimų apžvalga. ES teisės ir nacionalinės teisės sąveikos tyrimams yra skirta daug užsienio mokslo darbų. Tačiau net ir tarp užsienio autorių nėra daug išsamių, visa apimančių nacionalinio konstitucinio individualumo išsaugojimo tyrimų, dažniausiai nagrinėjamas kuris nors atskiras elementas. Kaip tikrai išskirtinis paminėtinas A. von Bogdandy ir S. Schill 2011 m. publikuotas straipsnis „Overcoming absolute primacy: Respect for National Identity under the Lisbon Treaty“, kuris tapo reikšmingu impulsu šios krypties tyrimams ir yra cituojamas beveik visose šios tematikos mokslinėse publikacijose. Išskirtina ir E. Cloots 2015 m. išleista knyga „National Identity in EU Law“ bei C. Calliess ir Gerhard van

[60] Tarp užsienio autorių paminėtini M. Kumm, M. Safjan, D. Chalmers, D. Grimm, D. Paris, M. Klamert ir kt.

der Schyff sudaryta 2020 m. išleista autorių kolektyvo knyga „Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism“. Atskirai paminėta D. Preshova 2019 m. Kelno universitete apginta disertacija „On the rise while falling: The New Roles of Constitutional Courts in the Era of European Integration“.

Su Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies formuluote tiesiogiai siejama Konvento darbo grupės V veikla. Iš Lietuvos mokslininkų vienintelis savo darbuose nagrinėjęs šios darbo grupės veiklą yra I. Jarukaitis (Jarukaitis, 2014, p. 576–580). Užsienio mokslininkų darbuose šios darbo grupės veikla iš esmės irgi yra minima tik pavieniuose labai specializuotuose darbuose[61]. Atsižvelgdamas į tai, autorius savarankiškai tyrė visus viešai prieinamus šios darbo grupės dokumentus[62].

Iš įvairiais šiame tyrime nagrinėjamais aspektais mokslinių publikacijų autorių taip pat paminėtini B. Guastaferro, P. Faraguna, M. Claes, R. Barents, L. Besselink, G. Martinico, M. Wendel, F. Mayer, K. Tuori, A. Tatham, M. Klamert, D. Grimm, L. Burgorgue-Larsen, M. Loughlin, A. Dyevre, J. Kalbheim, D. Kelemen, L. Pech, D. Thym, N. Scicluna, M. Polzin, A. Sweet, D. Halberstam, D. Sarmiento, H. Bofill, C. Tomuschat, P. Craig, D. Chalmers, R. Toniatti, J. Reestman, K. Lenaerts, I. Pernice, J. Rochère, J. Ziller, H. Blanke, M. Dobbs, N. Murphy, T. Konstadinides, C. Grewe, F. Fabbrini, A. Sajó, P. Tremps, G. Rugge, T. Kröll, A. Rosas, A. Pérez, F. Amtenbrink, R. Schütze, A. Arnull, J. Komárek, G. Letsas, W. Sadurski, M. Kumm, V. Comella, B. de Witte, A. J. Menéndez, S. Rodin, N. de Boer, O. Pollicino, M. Maduro, M. Avbelj, P. Gragl, A. Schnettger, D. Paris, X. Groussot, N. Krisch, J. Baquero Cruz, E. Stein, J. Weiler, T. Horsley, K. Alter, M. Bobek, C. Van de Heyning, G. Davies, A. Baraggia, M. Bonelli, K. Wójtowicz, M. Cartabia, D. Piqani, P. Gérard, M. Payandeh, A. Voßkuhle, N. MacCormick ir kitų autorių darbai.

ES teisės ir nacionalinės konstitucinės teisės santykio tyrimas Lietuvos mokslininkų darbuose nedažnai pasirenkama kryptis. ES ir nacionalinės teisės santykis įvairiais aspektais reikšmingiau nagrinėjamas E. Kūrio, E. Šileikio, V. Vadapalo, D. Žalimo ir S. Žaltauskaitės-Žalimienės darbuose. Daugiausiai publikacijų šio tyrimo tematika yra parengę I. Jarukaitis ir E. Jarašiūnas, kurie vieninteliai, kartu paminint ir užsienyje dirbančios mokslininkės A. Mickonytės darbą, yra nagrinėję nacionalinio savitumo nuostatą. Tačiau,

[61] Visų pirma paminėtini B. Guastaferro (Guastaferro, 2012) ir P. Faraguna (Faraguna, 2016; Faraguna, 2017) darbai.

[62] Šiame darbe nagrinėjami tik tiesiogiai su tyrimo tema susiję Darbo grupės V dokumentai.

nepaisant ir šių mokslininkų tyrimų, Lietuvos situacijos vertinimas šio tyrimo tema retokai aptinkamas reikšmingiausiose užsienio publikacijose, kuriose pateikiama daugelio ES valstybių narių situacijos apžvalga. Tuo tarpu *controlimiti*, kaip konstitucinio individualumo išsaugojimo doktrina, ir jos galimybės nacionaliniuose mokslo darbuose, teigtina, apskritai nebuvo reikšmingai nagrinėtos, išskyrus minėtus E. Jarašiūno ir I. Jarukaičio darbus.

Šiame darbe atliekamas išsamus ES teisėje suformuluotos nacionalinio savitumo nuostatos norminės evoliucijos ir aiškinimo tyrimas, įvertinant mokslinėje doktrinoje vyraujančias nacionalinio savitumo sampratos kryptis bei jurisprudenciją. Tyrime taip pat nagrinėjama su *controlimiti* doktrina susijusi valstybių narių nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencija. Tai lemia, kad šio darbo tyrimas yra vykdomas apimtimi, kuria kitas nacionalinis mokslo darbas kol kas nebuvo publikuotas.

Tyrimo praktinė reikšmė – tyrimas atskleidžia ypatingą nacionalinių konstitucinių teismų, taigi ir Konstitucinio Teismo, reikšmę bendradarbiaujant su ESTT, teisminio dialogo priemonėmis siekiant išsaugoti nacionalinį konstitucinį individualumą. Nesant kryptingos ESTT ir nacionalinių konstitucinių teismų galimų veiksmų amplitudės analizės, nėra iki galo suvokiamas ir nacionalinių konstitucinių teismų vaidmuo. Tyrime pateikiama analizė parodo ESTT ir nacionalinių konstitucinių teismų alternatyvias dialogo išsaugant konstitucinį individualumą galimybes.

Mokslinių publikacijų aplinka lemia darbo naujumą bent nacionalinės teisės mokslo darbų lygmeniu. Todėl tyrimas gali tapti pagrindu rengiant tarptautines publikacijas. Be to, šis tyrimas sudaro galimybių plačiau (arba kitaip) suvokti ir nacionalinės konstitucinės teisės ir ES teisės santykio galimybes.

Tyrime atskleidžiamas nacionalinių konstitucinių teismų kompetencijos saugant konstitucinį individualumą potencialas, kuris palaipsniui valstybių narių atrandamas (suvokiamas). Toks suvokimas svarbus ir Lietuvoje, nes, atsižvelgiant į kitų nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudenciją, teigtina, kad panašūs ar tie patys iššūkiai gali kilti ir Lietuvos teisinėje sistemoje. Todėl tyrimas turės praktinę reikšmę ir konstitucinės teisės mokslininkams, padės geriau suvokti autonominių teisės sistemų subtilią sąveiką konstitucinio pliuralizmo modelyje.

Tyrimo tikslas – ištirti autonominių teisinių sistemų sąveikoje vykstantį ESTT ir nacionalinių konstitucinių teismų dialogą, sudarantį sąlygas tiek išsaugoti valstybių konstitucinį individualumą ES teisėje, tiek ir apsaugoti konstitucinį individualumą taikant nacionalinius konstitucinių ES veikimo ribų instrumentus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti nacionalinio savitumo nuostatos, sudarančios prielaidą išlaikyti nacionalinį konstitucinį individualumą, formavimosi raidą ES teisėje. Ištirti nacionalinio savitumo aiškinimo ESTT jurisprudencijoje praktiką, šios nuostatos reikšmę ir turinį, lemiantį teisminio dialogo galimybę.
2. Ištirti *controlimiti* doktrinos, kaip nacionalinių konstitucinių teismų galimybės išlaikant nacionalinį konstitucinį individualumą išimtiniais atvejais teisminio dialogo būdu vykdyti ES teisės konstitucinę priežiūrą, pagrindus ir nagrinėti šios priežiūros potencialą trimis kryptimis: pagrindinių teisių, *ultra vires* ir konstitucinio identiteto.
3. Įvertinti ES teisės nacionalinio savitumo nuostatos teikiamas galimybes Lietuvos konstitucinės teisės požiūriu ir išimtinės *controlimiti* doktrinos suformavimo galimybes Lietuvoje.

Tyrimo hipotezė. Nesant bendro abiejų autonominių (nacionalinės ir ES) teisės sistemų norminio pagrindo, nacionalinį konstitucinį individualumo išsaugojimą lemia nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT dialogo, galinčio kisti nuo konstruktyvaus bendradarbiavimo iki teisminio konflikto, galimybės.

Ginamieji teiginiai:

1. Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nacionalinio savitumo nuostata teikia galimybę ESTT įvertinti nacionalinės konstitucinės teisės kontekstą. Nepaisant ribotų tiesioginio teisminio dialogo galimybių, ES teisės aiškinimas atsižvelgiant ir į nacionalinį savitumą sudarančius konstitucinius principus suteikia galimybę išlaikyti valstybės narės konstitucinį individualumą, kurio turinį geriausiai atskleidžia nacionalinė konstitucinė jurisprudencija.
2. Nacionalinio konstitucinio individualumo apsauga lemia ES teisės nacionalinės konstitucinės priežiūros galimybę. ES teisės nacionalinė konstitucinė priežiūra yra nacionalinės konstitucijos viršenybe grindžiamas nacionalinių konstitucinių teismų *ultima ratio* teisinis instrumentas, vykdytinas teisminio dialogo su ESTT būdu, siekiant nacionalinės konstitucijos branduolio, pagrindinių teisių lygio apsaugos ar kontroliuojant perduodamos Europos Sąjungai kompetencijos ES apimtį.
3. Atsižvelgiant į teisminio dialogo galimybes, Konstitucijos ir ES teisės suderinimo imperatyvas, suformuotas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, papildomai gali būti plėtojamas akcentuojant konstitucinio individualumo apsaugos svarbą įtvirtinant pareigą valstybės institucijoms remtis ES teisės nacionalinio savitumo nuostata bei suformuojant konstitucinių ribų doktrinos, išimtiniais atvejais įgalinančios ES teisės nacionalinę konstitucinę priežiūrą, pagrindus.

Tyrimo šaltiniai. Tyrime remiamasi su tyrimo tikslu susijusiomis ES teisės ir nacionalinių konstitucijų nuostatomis, taip pat ESTT bei nacionalinių konstitucinių teismų (prireikus – ir aukščiausiųjų teismų) jurisprudencija, mokslo šaltiniais. Siaura tyrimo imtis sudaro sąlygas įvertinti iš esmės visą aktualią konstitucinių teismų (prireikus – ir aukščiausiųjų teismų) ir ESTT jurisprudenciją.

Norminiai šaltiniai. Darbe remiamasi ES sutarčių nuostatomis, įvertinant ir Sutarties dėl Konstitucijos Europai, kaip dabartinės nacionalinio savitumo nuostatos prototipo, projekto aktualius *travaux préparatoires*. Taip pat remtasi ES valstybių narių konstitucinėmis nuostatomis, tyrime iškylančiomis nagrinėjant aktualią jurisprudenciją. Nagrinėjama jurisprudencija lemia ir susijusių su bylomis ES antrinės teisės dokumentų analizę. Vertinant Lietuvos situaciją, nagrinėjami atitinkami Konstitucijos ir Konstitucinio akto straipsniai, taip pat jo *travaux préparatoires*.

Jurisprudencija. Nepaisant norminių šaltinių, nacionaliniam konstituciniam individualumui išsaugoti būtinas nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT dialogas, todėl reikšmingiausias šio tyrimo šaltinis – teismų praktika. Tyrimo kryptis ir aprėptis leidžia ištirti ESTT ir nacionalinių konstitucinių teismų (prireikus – ir aukščiausiųjų teismų) sprendimus, susijusius su tyrimo tikslu, taip pat svarbias GA išvadas. Tyrime nagrinėjamos tokios reikšmingos bylos, kaip antai *Omega*, *Sayn-Wittgenstein*, *Vardyn ir Wardyn*, *Melloni*. Tyrime gvildenamos ir su nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencija susijusios tokios teisminės sagos, kaip antai *Solange*, *Taricco*, *OMT (Gauweiler)*, *PSPP (Weiss)*, *Landtová (Holubec)*, taip pat ir kiti aktualūs sprendimai.

Teisės mokslo darbai. Teisės mokslo šaltiniai yra itin reikšmingi vertinant aplinką, kurioje vyksta teismų dialogas. Skirtingi, neretai prieštaringi ar netgi priešingi požiūriai leidžia tyrimą vykdyti visapusiškai, nors ir išlaikant individualų požiūrį. Atsižvelgiant į tai, kad užsienio mokslininkų darbuose šiame darbe nagrinėjamos tematikos tyrimai labiau pažengę, jais remiamasi daugiau, tačiau siekiama parodyti ir visus reikšmingus Lietuvos mokslininkų požiūrius.

Tyrimo metodika. Tyrimui pasitelkti dokumentų tyrimo, lyginamasis istorinis, kritinės analizės, sisteminės analizės, lingvistinis ir teleologinis metodai.

Dokumentų tyrimo metodas naudotas savarankiškam ir nepriklausomam norminių ir jurisprudencinių šaltinių tyrimui, atskiriant šiuose šaltiniuose randamą informaciją nuo tokios informacijos vertinimo, taip reikšmingai sumažinant teisės mokslo darbų įtaką minėtų šaltinių nepriklausomai analizei.

Tyrime remtasi tik oficialiais, viešai prieinamais tyrimui aktualiais dokumentais, taip siekta užtikrinti analizės objektyvumą ir patikrinamumą.

Lyginamasis istorinis metodas naudotas skirtingo laikotarpio šaltiniams palyginti, teisinio reglamentavimo ir jurisprudencijos nuosekliems pokyčiams, vystymosi raidai atskleisti, taip pat šaltiniams vertinti jų susiformavimo aplinkybių ir laikmečio kontekste. Šis metodas, naudojamas kartu su dokumentų tyrimo metodu, gretinant leido savarankiškai vertinti teisės mokslo darbuose pateikiamų mokslinių pozicijų panašumus ir skirtumus.

Kritinės analizės metodas pasitelktas vertinti mokslinių, norminių ir jurisprudencinių šaltinių visumą, suvokti teismų dialogą ir tarp teismų kylančias įtampas. Šis metodas naudotas autoriaus moksliniam požiūriui formuluoti, vertinti skirtingus vyraujančius mokslinius požiūrius, atsižvelgiant į tyrimo tikslą ir tyrimo objektą. Be to, kritinės analizės metodas leidžia vertinti ir tyrimo šaltiniuose pateikiamų (įtvirtintų) pozicijų pagrįstumą, argumentų stiprumą ir trūkumus.

Sisteminės analizės metodas naudotas tyrimui aktualiems mokslo šaltiniams ir tyrimo imčiai „išgryninti“, taip pat tai leido pagarbą nacionaliniam savitumui ir ES teisės konstitucinės priežiūros instrumentus vertinti kaip sistemą. Kaip savo kilme priešingus, tačiau vieną su kitu besisiejančius kintančius pradus (komponentus), kartu sudarančius visumą ir galinčius skirtingai pasireikšti kiekvienu konkrečiu jurisprudenciniu atveju. Šis metodas taip pat naudotas aiškinant minėtų komponentų sampratą neatsietai, t. y. atsižvelgiant į visuminį teisinį reguliavimą.

Lingvistinis metodas pasitelktas įvertinti tam tikrų esminę reikšmę turinčių sąvokų, pavyzdžiui, „nacionalinis savitumas“, „konstitucinis identitetas“, „pirmenybė“, sampratą ir šios sampratos pokyčius, nulemtus skirtingų kalbos versijų. Taip pat šis metodas buvo būtinas nepriklausomam kitų nacionalinių teisės sistemų šaltinių tyrimui.

Teleologinis metodas taikytas išsiaiškinti galimus teisės aktų projektų rengėjų ketinimus ir tikslus, taigi ir pačių teisės aktų paskirtį.

Darbo struktūra. Tyrimo struktūrą sudaro įvadas, kuriame glaustai paaiškinama konstitucinio pliuralizmo, kaip teorinio teismų dialogo modelio, kilmė bei heterarchinis teisinių sistemų santykis. Išryškinama ESTT ir nacionalinių konstitucinių teismų dialogo svarba. Taip pat įvade atskleidžiamas tyrimo naujumas, ištirtumo lygis, apsibrėžiamas tyrimo objektas, nustatomi tyrimo uždaviniai ir metodai, naudojami vykdant tyrimą, suformuluojama hipotezė ir ginamieji teiginiai.

Tyrimas pradedamas nuo ES nacionalinio savitumo nuostatai skirtos dalies, kurioje vertinamos galimybės išlaikyti nacionalinį konstitucinį

individualumą pagal ES teisę. Nagrinėjama nacionalinio savitumo nuostatos raida ES pirminėje teisėje nuo Mastrichto sutarties iki Lisabonos sutarties. Vėliau šioje dalyje atliekama Sutarties dėl Konstitucijos Europai parengiamųjų dokumentų, iš esmės nulėmusių dabartinę (Lisabonos sutarties) formuluotę, analizė. Apžvelgus nacionalinio savitumo nuostatos raidą, vertinami ESTT sprendimai, kuriuose nacionalinis savitumas buvo pasitelktas. Po jurisprudencijos analizės nagrinėjama nacionalinio savitumo samprata ir paskirtis santykis su ES vertybėmis ir ES teisės pirmenybės principu.

Tyrimas tęsiamas jau iš nacionalinės konstitucinės teisės pozicijų, atskleidžiant *controlimiti* doktrinos kilmę. Vėliau tiriama kiekvienos iš šios doktrinos pagrindu susiformavusių nacionalinės konstitucinės priežiūros instrumentų, skirtų ES teisei (pagrindinių teisių, *ultra vires* ir konstitucinio identiteto), paskirtis ir ypatumai, geriausiai atsiskleidžiantys nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencijoje. Po jurisprudencijos tyrimo atliekamas *controlimiti* doktrinos, pagrindžiančios ES teisės konstitucines ribas ir lemiančios ES teisės konstitucinės priežiūros galimybę, išsaugant nacionalinį konstitucinį individualumą, vertinimas.

Pirmosios dvi šio darbo struktūrinės dalys teikia galimybę kitaip negu įprasta pažvelgti į Konstitucijos ir ES teisės suderinamumo imperatyvą. Ankstesnių dalių pagrindu vertinamos nacionalinio savitumo taikymo bei *controlimiti* doktrina pagrįstos konstitucinės priežiūros, skirtos ES teisei, konstituciniai pagrindai Lietuvoje.

Tyrimo pabaigoje formuluojamos išvados.

1. PAGARBA NACIONALINIAM SAVITUMUI KAIP ES TEISĖS PRIELAIDA VALSTYBĖS NARĖS KONSTITUCINIAM INDIVIDUALUMUI ES TEISĖJE IŠLAIKYTI

1.1. Nacionalinio savitumo nuostatos istorinė raida ES pirminėje teisėje

Nacionalinio savitumo nuostata[63], numatyta Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje, neatsirado *ex nihilo* (Preshova, 2012, p. 269). Todėl tikslinga ištirti šios nuostatos atsiradimo ir norminių pokyčių istoriją.

1.1.1. Mastrichto sutartis: diskurso dėl nacionalinio savitumo nuostatos pradžia

Europos Sąjungos sutartis (EES), plačiau žinoma kaip Mastrichto sutartis, buvo pasirašyta 1992 m. vasario 7 d. ir įsigaliojo 1993 m. lapkričio 1 dieną. Mastrichto sutartis pradėjo politinę integraciją (Besselink, 2010, p. 40), siaurinančią valstybių narių autonomiją ir įtaką ES sprendimų priėmimui (Cloots, 2015, p. 123). Vykstant minėtai politinei integracijai, Europos Bendrijos transformuojasi į Europos Sąjungą (Belov, 2018, p. 39), kuri vertinama jau kaip naujos kokybės supranacionalinis darinys (Faraguna, 2016, p. 497). Todėl galima teigti, kad Mastrichto sutartyje numatytas „integracijos šuolis“ (Cloots, 2015, p. 123) sukūrė „naują politinę sistemą“ (Chalmers *et al*., 2014, p. 25).

Atsižvelgiant į šį integracijos šuolį, pareiga gerbti nacionalinį savitumą Mastrichto sutartyje pirmą kartą „tiesiogiai užfiksuota“ (Jarašiūnas, 2015, p. 10) ne atsitiktinai, o siekiant atsiliepti į valstybių narių susirūpinimą dėl konstitucinio lygmens klausimų (Faraguna, 2017, p. 1619; Faraguna, 2016,

[63] Paminėtina, kad užsienio autorių darbuose ši nuostata kone vieningai vertinama kaip „sąlyga“ arba „išlyga“ (*clause – angl.*). Tokios terminijos pasirinkimas užsienio mokslo darbuose, autoriaus vertinimu, greičiausiai tradiciškai išliko nuo Christophersen pasiūlymui suteikto pavadinimo. Formuluotė „nacionalinio savitumo sąlyga“ pirmą kartą pavartota ir 2022 m. kovo 8 d. GA N. Emiliou išvadoje byloje C-391/20 *Boriss Cilevičs ir kiti*. Lietuvos mokslininkų darbuose ši sutarties nuostata yra vertinama panašiai. E. Jarašiūnas, tiesa, cituodamas užsienio mokslininkus, vartoja sąvoką „sąlyga dėl tapatumo“ (Jarašiūnas, 2014). I. Jarukaitis vartoja sąvoką „nacionalinio tapatumo (savitumo) klauzulė“ (Jarukaitis, 2014). Atsižvelgiant į tai, kad ESTT jurisprudencijoje formuluotė „nacionalinio savitumo sąlyga“ (bent kol kas) nėra vartojama, autorius apsisprendė vartoti teisiniu požiūriu formalią ir neutralią formuluotę „nacionalinio savitumo nuostata“, atsižvelgdamas, be kita ko, ir į ESTT praktiką daryti nuorodą į formalią Lisabonos ESS struktūrinę dalį – 4 straipsnio 2 dalį.

p. 497; Cloots, 2015, p. 123; Reestman, 2009, p. 376). Paminėtina, kad Mastrichto sutartimi buvo pradėta norminė nacionalinio savitumo raida, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad ESTT jurisprudencijoje ši samprata vartota dar iki Mastrichto sutarties[64].

Nacionalinio savitumo nuostata buvo balanso tarp federalistinių tendencijų europiniu lygmeniu ir europinės integracijos ribų paieška[65] (Preshova, 2012, p. 269). Tačiau iš Mastrichto *travaux préparatoires* iš karto matyti, kad nacionalinio savitumo nuostatos kūrėjai nesuteikė šiai nuostatai filosofinio pagrindimo, tai buvo labiau „praktiniai sumetimai ir asmeniniai interesai“, siekiant „pasaldinti ekonominės ir politinės integracijos kartumą“, ypač Jungtinei Karalystei (Cloots, 2015, p. 82).

Kaip matyti iš Mastrichto ESS nuostatos[66], tekstinė nuoroda į pareigą gerbti valstybių narių nacionalinį savitumą yra susieta su demokratijos principu ir valdymo sistema (Toniatti, 2013, p. 63). Todėl F straipsnio 1 dalies formuluotėje esanti frazė „grindžiamos demokratiniais principais“, autoriaus nuomone, vertintina ne kaip prielaida[67] nacionaliniam savitumui realizuoti, tačiau priešingai, kaip nacionalinio savitumo pagrindimas[68], nors reikia pripažinti, ir turintis tam tikro dviprasmiškumo.

Reikia pažymėti, kad ši nuostata lemia tai, kad ES teisėje valstybių narių atžvilgiu nelieka anksčiau būdingo „konstitucinio aklumo“ (Claes, 2012, p. 214–215). Kita vertus, ši nuostata turėjo „tik simbolinį ir politinį siekį“ parodyti, kad valstybės išlieka nepriklausomos ir ES nesitransformuoja į federaciją, nes ši nuostata „buvo neteisminga“, t. y. jos pagrindu nebuvo galima kreiptis į ESTT[69] (Claes, Reestman, 2015, p. 932; Bogdandy, Schill, 2011, p. 1422).

---

[64] Žr. šio darbo 1.3.3.1 ir 1.3.3.2 dalis.

[65] Pavyzdžiui, G. Martinico vertinimu, taip buvo siekiama „apriboti ESTT ir apsaugoti valstybių narių konstitucinį identitetą“ (Martinico, 2013, p. 100). Kita vertus, ši nacionalinio savitumo nuostata nebuvo pastebėta nei nacionalinių konstitucinių teismų, nei ESTT (Preshova, 2019, p. 163).

[66] Straipsnio F1 1 dalis buvo tokia: „Sąjunga gerbia savo valstybių narių, kurių valdymo sistemos grindžiamos demokratiniais principais, nacionalinį savitumą.“

[67] T. y. – jeigu ES valstybių narių valdymo sistemos grindžiamos demokratiniais principais, tai šių valstybių narių nacionalinis savitumas yra gerbiamas.

[68] T. y. – kadangi ES valstybių narių valdymo sistemos yra grindžiamos demokratiniais principais, šių valstybių narių nacionalinis savitumas yra gerbiamas.

[69] Mastrichto ESS L straipsnis.

1.1.2. Amsterdamo sutartis: nuosekli raida

Amsterdamo sutartis, pasirašyta 1997 m. spalio 2 d. ir įsigaliojusi 1999 m. gegužės 1 d., pratęsė vis glaudesnės tautų Sąjungos[70] naratyvą ir numatė „tolesnius žingsnius, kuriuos reikės žengti skatinant Europos integraciją“[71].

Amsterdamo ESS nacionalinio savitumo nuostata buvo pernumeruota[72] ir atsieta nuo nuorodos į demokratijos principą (Claes, Reestman, 2015, p. 932). Be to, atsisakoma sąlygiškumo kaip „atvirkščiojo *Solange*“[73], t. y. pagarba nacionaliniam savitumui nebesiejama su valdymo sistema (Toniatti, 2013, p. 63). Toks formuluotės pokytis vertintinas kaip „atsvara ES federalizacijos siekiams“ (Reestman, 2009, p. 376).

M. Claes požiūriu, nacionalinio savitumo nuostata buvo ne tik atsieta nuo nuorodos į demokratinius principus, bet ir nukreipta į pamatinius europietiškus principus[74], kuriais grindžiama ES (Claes, 2013, p. 117). L. Besselink vertinimu, Amsterdamo ESS 6 straipsnio 1 ir 3 dalys vertintinos kaip „konstitucinis *volta-face*“, pripažįstant, kad ES yra pagrįsta valstybių dalyvavimu ir pagarba valstybių savitumui, o ne šio savitumo įveikimu. (Besselink, 2010, p. 40–41).

Amsterdamo ESS 6 straipsniui, autoriaus požiūriu, suteikiama daug didesnė reikšmė, palyginti su Mastrichto ESS F straipsniu. Tokia nuomonė grindžiama būtent Amsterdamo ESS 6 straipsnio 1 dalimi, kurioje yra sutarties nuostatose įtvirtinti principai, Mastrichto ESS buvę tik[75] preambulės trečiosios konstatuojamosios dalies tekste. Be to, Amsterdamo ESS šiais principais, bendrais visoms ES valstybėms narėms, tapo grindžiama ir pati ES. Galiausiai Amsterdamo ESS 49 straipsnyje nustatyta, kad 6 straipsnio

---

[70] Amsterdamo ESS preambulės dvyliktoji konstatuojamoji dalis.

[71] Amsterdamo ESS preambulės tryliktoji konstatuojamoji dalis.

[72] Mastrichto ESS F straipsnis buvo pernumeruotas ir Amsterdamo ESS tapo 6 straipsniu, taip pat nacionalinio savitumo nuostata iš 1 dalies buvo „perkelta“ į 3 dalį. Amsterdamo sutartyje nacionalinio savitumo nuostata formuluojama taip: „Sąjunga gerbia savo valstybių narių nacionalinį savitumą“.

[73] Apie *Solange* žr. 2.1.1. dalį.

[74] Turimas omenyje Amsterdamo ESS 6 straipsnis ir ypač jo 1 dalis, kurioje nustatyta, kad „Sąjunga yra grindžiama laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms bei teisinės valstybės principais, t. y. principais, kurie valstybėms narėms yra bendri.“ Šio straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta pagarba pagrindinėms teisėms, o 3 dalyje – nacionaliniam savitumui.

[75] Paaiškintina žodelio „*tik*“ reikšmė šiame sakinyje: reikia paminėti, kad ir Amsterdamo ESS preambulėje trečiosios konstatuojamosios dalies tekste (t. y. lygiai toje pačioje sutarties preambulės vietoje) yra pakartotas tekstas, identiškas Mastrichto sutarčiai.

1 dalyje įtvirtintų principų laikymasis yra būtinoji stojimo į ES sąlyga, iki tol tai buvo tik „*acquis politique*“ (Craig, de Búrca, 2011, p. 17).

Nepaisant nacionalinio savitumo nuostatos formuluotės pokyčių, kaip ir Mastrichto sutartyje, Amsterdamo ESS 6 straipsnio 3 dalimi vis dar negalėjo būti remiamasi[76] ESTT (Dobbs, 2014, p. 306), todėl ši nuostata nebuvo taikoma nustatant santykius tarp ES ir valstybių narių (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1422).

1.1.3. Nicos sutartis: „reformų“ nuošalyje

Nicos sutartis buvo pasirašyta 2001 m. vasario 26 d. ir įsigaliojo 2003 m. vasario 1 dieną. Ši sutartis nepakeitė Mastrichto sutarties struktūros, turėjo daug mažareikšmių pakeitimų (Rosas, Armati, 2010, p. 9). Šie pakeitimai daugiausiai susiję su ES institucinės struktūros pokyčiais, apibūdinamais dviprasmiška sąvoka „reforma“ (Barents, 2001, p. 121). Tačiau yra ir vertinančiųjų, kad Nicos sutartimi apskritai nebuvo padaryta jokių reformų (Toniatti, 2013, p. 64). Ir Nicos sutarties nacionalinio savitumo nuostata vertintina kaip rodanti ES nesuderinamumą su federaline valstybe (Rochère, Pernice, 2003, p. 74).

Atsižvelgiant į Nicos sutarties pokyčius, preziumuotina, kad šiame tyrime viskas, kad taikytina Amsterdamo sutarčiai, taikytina ir Nicos sutarčiai, ir, atvirkščiai. Nicos ESS 6 straipsnis nepatyrė nei jokių tekstinių, nei reikšminių pokyčių[77].

1.1.4. Sutartis dėl Konstitucijos Europai: reikšmingi pokyčiai

2002 m. vasario 28 d. darbą pradėjo Konventas dėl Europos ateities. Konventas suformavo 11 darbo grupių, viena iš jų, DG V, vadovaujama H. Christophersen. Būtent šioje darbo grupėje Konvento metu įvyko reikšmingas pokytis, susijęs su nacionalinio savitumo nuostatos formulavimu.

DG V mandatu[78] buvo apibrėžta DG V darbo programa, kurios viename iš punktų numatyta vykdyti „potencialių konfliktų tarp ES ir valstybių narių analizę“. Tačiau DG V nusprendė kompetencijų nustatymo klausimus nagrinėti plačiau[79]. Taip H. Christophersen pateikė galimybių pasiūlymą

[76] Atsižvelgiant į Amsterdamo ESS 46 straipsnį, nustatantį ESTT ribotą jurisdikciją.
[77] Nacionalinio savitumo nuostata (ESS 6 straipsnio 3 dalis) liko suformuluota taip: „Sąjunga gerbia savo valstybių narių nacionalinį savitumą“.
[78] 2002 m. gegužės 31 d. dokumentas CONV 75/02.
[79] 2002 m. liepos 12 d. dokumentas CONV 186/02.

„pabrėžiant ES kompetencijos ribas“[80], kuriame pateikė formuluotę vietoj išimtinių valstybių narių kompetencijų išvardijimo (Guastaferro, 2012, p. 271). Tiek DG V darbo dokumentuose, tiek ir mokslo darbuose bei literatūroje šis H. Christophersen pasiūlymas visuotinai tapo vadinamas „Christophersen nuostata“ (Ziller, 2005, p. 260).

Christophersen nuostata buvo pasiūlymas užtikrinti ES pagarbą tam tikroms, pamatinėms valstybių narių kompetencijoms, tačiau jų nevardyti, bijantis, kad dėl to būtų manoma, jog kitose srityse „kompetencijos šliaužimas“ yra galimas. Todėl buvo nuspręsta suformuluoti nacionalinio savitumo nuostatą (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1426). Paminėtina, kad H. Christophersen pasiūlymas buvo susijęs labiau su ES kompetencijos „apribojimu“ nei „nustatymu“ (Guastaferro, 2012, p. 279).

H. Christophersen pasiūlyme pateikiamos keturios ES kompetencijos ribų nustatymo galimybės[81]. Iš šių keturių modelių tik Sąjungos modelis kaip atraminiu tašku rėmėsi Nicos sutarties 6 straipsnio 3 dalimi, kartu akcentuojant, kad šią nuostatą reikia plėsti – apimti ir valstybių narių konstitucines ir politines struktūras, regioninius ir vietinius teritorinius vienetus, mokesčius, socialinę apsaugą, valstybės ir bažnyčios santykį bei kt. Būtent šis modelis buvo pasirinktas nacionalinio savitumo nuostatai. Vėliau DG V vadovas H. Christophersen pateikė pasiūlymą, kad papildomai pagarba nacionaliniam savitumui gali apimti ir kalbos, pilietybės, karinės tarnybos, švietimo sistemos, socialinio aprūpinimo ir sveikatos sistemos, mokesčių, abortų ir kitus klausimus[82].

Nepaisant įvairių požiūrių, derybų ir argumentų, galiausiai Christophersen pasiūlymas atitiko tiek Europos Komisijos, tiek ir valstybių narių lūkesčius, tačiau dėl skirtingų priežasčių[83]. DG V 2002 m. spalio 2 d. pateikė pirmąjį ataskaitos projektą, kuriame konstatuojama, kad būtina patikslinti, jog ES gerbia valstybių narių pamatines atsakomybių sritis[84]. Atsižvelgiant į tai, siūloma, nustatant pagrindinius nacionalinio savitumo elementus, išplėtoti pamatinį principą, įtvirtintą Nicos ESS 6 straipsnio 3 dalyje. Darbo grupė

---

[80] 2002 m. liepos 11 d. DG V darbo dokumentas Nr. 5.

[81] Bendrijos modelis, Sąjungos modelis, Konstitucinis modelis ir Politinis modelis.

[82] 2002 m. rugsėjo 24 d. DG V darbo dokumentas Nr. 28, p. 5.

[83] Europos Komisija sutiko su Christophersen pasiūlymo formuluote, kaip nenumatančia *controlimiti* doktrinos įgyvendinimo (Faraguna, 2016, p. 520). Valstybės narės sutiko su Christophersen pasiūlymu, nes jį vertino kaip valstybių narių galių išlaikymo sąlygą, nenustatančią jokių išimtinių valstybių narių kompetencijų (Faraguna, 2015, p. 25). Be to, Christophersen nuostata nebuvo įvardyta kaip lemianti ES ir valstybių narių kompetencijos nustatymo principus (Guastaferro, 2012, p. 287), todėl tai tiko abiem pusėms.

[84] 2002 m. spalio 2 d. DG V darbo dokumentas Nr. 30, p. 9.

pasiūlė valstybių narių svarbiausias atsakomybes suskirstyti į dvi grupes: pirmojoje – pamatinės struktūros ir pagrindinės valstybių narių funkcijos[85], antrojoje – valstybių narių viešosios tvarkos ir socialinės vertybės[86]. Šios darbo grupės nuomone, toks pavyzdinių sričių išvardijimas suteiktų daugiau skaidrumo, sutartyse užtikrintų valstybių narių svarbą ir suteiktų reikiamą aiškinimo lankstumą[87]. Akcentuota, kad, patikslinant Nicos ESS 6 straipsnio 3 dalį, pirma, bus atsižvelgta į valstybių narių vaidmenį ir svarbą, antra, šio straipsnio formuluotė neapibrėš valstybių narių kompetencijos, sudarant klaidingą įspūdį, kad ES suteikia kompetenciją valstybėms narėms[88]. Taigi Christophersen nuostata tapo valstybių narių kompetencijos išvardijimo alternatyva (Preshova, 2012, p. 270).

Svarbu paminėti, kad šios darbo grupės pirmajame ataskaitos projekte aiškiai ir nedviprasmiškai suformuotos trys šio tyrimo tematikai svarbios pozicijos. Pirma, nacionalinio savitumo nuostata neturėtų būti aiškinama kaip leidžianti nukrypti nuo ES teisės. Antra, politinėms institucijoms peržengus pagrįstas vertinimo laisvės ribas, šios nuostatos galutinis aiškintojas būtų ESTT[89]. Trečia, kompetencijų nustatymą lemia principai, tarp kurių – ir pagarbos nacionaliniam savitumui bei ES teisės pirmenybės principai[90].

2002 m. spalio 25 d. DG V pateikė peržiūrėtą ataskaitos projektą[91], kuris pagal nagrinėjamą apimtį iš esmės tapatus[92] pirmajai versijai, išskyrus keletą skirtumų. Pirma, peržiūrėtame ataskaitos projekte pasiūlyta nacionalinio savitumo nuostatoje neminėti esminių politikos pasirinkimų. Antra, buvo susiaurinta nacionalinio savitumo samprata, iš esmės atsisakant valstybių narių viešosios tvarkos ir socialinių vertybių, paminėtų pirmajame ataskaitos

[85] Pavyzdžiui: a) politinė ir konstitucinė struktūra, įskaitant regioninę ir vietos savivaldą; b) nacionalinė pilietybė, c) teritorija; d) konstitucinis bažnyčios ir religinių bendruomenių statusas; e) nacionalinė gynyba ir ginkluotojų pajėgų organizavimas; f) teisės taikymo ir užtikrinimo, įskaitant prievartos priemones, struktūra; g) kalbos (2002 m. spalio 2 d. DG V darbo dokumentas Nr. 30, p. 9).

[86] Pavyzdžiui: a) pajamų paskirstymas; b) gyventojų mokesčių nustatymas ir surinkimas; c) socialinės išmokos; d) švietimo sistema; e) sveikatos apsaugos sistema; f) kultūros apsauga ir plėtra; g) privaloma karinė tarnyba arba viešieji darbai (2002 m. spalio 2 d. DG V darbo dokumentas Nr. 30, p. 10)

[87] 2002 m. spalio 2 d. DG V darbo dokumentas Nr. 30, p. 9–10.

[88] 2002 m. spalio 2 d. DG V darbo dokumentas Nr. 30, p. 9–10.

[89] 2002 m. spalio 2 d. DG V darbo dokumentas Nr. 30, p. 10. (Taip pat žr. 2002 m. spalio 25 d. DG V darbo dokumento Nr. 30 REV 1 p. 11). Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad ESTT, kaip galutinis aiškintojas, šiame dokumente suprantamas ES institucijų veikimo kontekste, t. y. nacionalinių institucijų vaidmuo apskritai nėra aptariamas.

[90] 2002 m. spalio 2 d. DG V darbo dokumentas Nr. 30, p. 12–13.

[91] 2002 m. spalio 25 d. DG V darbo dokumentas Nr. 30 REV 1.

[92] Be keleto lingvistiškai tikslesnių formuluočių *(aut. past.)*.

projekte[93]. Šis nacionalinio savitumo sampratos susiaurinimas rodo, kad minėta nuostata rengėjų buvo suprantama kaip mažinanti ES kompetencijos plėtrą į sritis, jautrias suverenitetui ir nacionaliniam savitumui (Guastaferro, 2012, p. 286).

2002 m. lapkričio 4 d. DG V pirmininkas Konvento nariams pateikė galutinę ataskaitą[94]. Nagrinėjama apimtimi ši ataskaita nuo peržiūrėto ataskaitos projekto tesiskiria vienintelių niuansu[95], autoriaus vertinimu, leidžiančiu pagarbą nacionaliniam savitumui aiškinti lanksčiau, o tai atitinka šios darbo grupės siekį[96]. Svarbu paminėti, kad, šią ataskaitą pristatant Konvente, H. Christophersen pažymėjo, kad ES kompetencijos vykdymas, be kita ko, turi būti paremtas pagarbos nacionaliniam savitumui principu[97]. Taip pat akcentuota, o tai yra labai svarbu šio tyrimo aspektu, kad pagarbos nacionaliniam savitumui principas siekia ne pakeisti, o tik paaiškinti kitų principų turinį[98].

Konventas 2003 m. liepos 18 d. pateikė Sutarties dėl Konstitucijos Europai priėmimo projektą, kurio 5 straipsnio 1 dalyje nustatyta nacionalinio savitumo nuostata[99]. Projektas buvo perduotas svarstyti tarpvyriausybinei konferencijai, kuri truko neilgai: Sutarties dėl Konstitucijos Europai projektas pasirašytas

---

[93] Pagal pasiūlytą formuluotę, nacionalinis savitumas apimtų: politines ir konstitucines struktūras, įskaitant regioninę ir vietos savivaldą; kalbos pasirinkimus; nacionalinę pilietybę; teritoriją; bažnyčios ir religinių bendruomenių statusą; nacionalinę gynybą ir ginkluotojų pajėgų organizavimą (2002 m. spalio 25 d. DG V darbo dokumentas Nr. 30 REV 1, p. 12).

[94] 2002 m. lapkričio 4 d. dokumentas CONV 375/1/02 REV 1.

[95] Peržiūrėto ataskaitos projekto formuluotė: „<...> nacionalinio savitumo elementai, visų pirma, apima <...>“. O galutinėje ataskaitoje ši formuluotė pakinta: „<...> nacionalinio savitumo elementai, be kitų, apima“ (CONV 375/1/02 REV 1, p. 12).

[96] Darbo grupė galutinėje ataskaitoje pateikė tokią rekomendaciją dėl nacionalinio savitumo nuostatos: „ES sutarties 6 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos nuostatos, kad Sąjunga gerbia valstybių narių nacionalinį savitumą, turėtų būti skaidresnės, paaiškinant, kad esminiai nacionalinio savitumo elementai, be kitų, apima pagrindines valstybių narių struktūras ir esmines funkcijas, ypač jų politinę ir konstitucinę struktūrą, įskaitant regioninę ir vietos savivaldą; savo kalbos pasirinkimą; nacionalinę pilietybę; teritoriją; teisinį bažnyčių ir religinių bendrijų statusą; krašto gynybą ir ginkluotųjų pajėgų organizavimą.“

[97] 2002 m. lapkričio 13 d. Konvento dokumentas CONV 400/02, p. 11.

[98] 2002 m. lapkričio 13 d. Konvento dokumentas CONV 400/02, p. 11, 13. Svarbu paminėti, kad šis dokumentas parodo, jog pagarbos nacionaliniam savitumui principas nedaro poveikio ES teisės pirmenybės principui.

[99] 2003 m. liepos 18 d. Konvento dokumentas CONV 850/03: „Sąjunga gerbia valstybių narių tautinę tapatybę, būdingą pagrindinėms politinėms ir konstitucinėms jų struktūroms, įskaitant vietovių ir regionų savivaldą. Ji gerbia esmines valstybės funkcijas, ypač tas, kuriomis siekiama garantuoti valstybės teritorijos vientisumą, palaikyti viešąją tvarką ir išlaikyti vidaus saugumą.“

2004 m. spalio 29 d. Romoje ir paskelbtas oficialiai 2004 m. gruodžio 16 dieną. Parengtoje Sutartyje dėl Konstitucijos Europai nacionalinio savitumo nuostata buvo įtvirtinta I-5 straipsnio 1 dalyje[100].

Ši nacionalinio savitumo nuostata sulaukia ir to meto mokslininkų dėmesio. Minėta nuostata vertinama kaip rodanti „kompetencijų dvipoliškumą“ (Blanke, Mangiameli, 2006, p. xlvi), kaip „vienas iš pagrindinių valstybių klausimų“ (Oberhuber, 2006, p. 115). Vėlesniuose darbuose ši sutarties nuostata vertinama kaip sustiprinta „teisinėmis ir konstitucinėmis reikšmėmis“[101] (Konstadinides, 2011, p. 197).

Ši sutartis turėjo būti ratifikuota visų ES valstybių narių, atsižvelgiant į nacionalinius konstitucinius reikalavimus. Penkiolikai valstybių narių ratifikavus, tačiau referendumais Prancūzijoje ir Nyderlanduose šią sutartį atmetus, procesas sustojo.

1.1.5. Lisabonos sutartis: pagarbos nacionaliniam savitumui įtvirtinimas

2007 m. birželio 21–22 d. vykusioje Europos Vadovų Taryboje buvo sutarta, kad „konstitucinės koncepcijos“ bus atsisakyta, būsimos sutartys „nebus konstitucinio pobūdžio“[102]. Šiose išvadose numatoma, kad straipsnio dalies, kurioje yra nacionalinio savitumo nuostata, formuluotė bus plečiama[103].

Lisabonos sutartis buvo pasirašyta 2007 m. gruodžio 13 d. ir įsigaliojo 2009 m. gruodžio 1 dieną. Kaip ir Mastrichto sutartis, Lisabonos sutartis

---

[100] Šios dalies formuluotė buvo tokia: „Sąjunga gerbia valstybių narių lygybę prieš Konstituciją bei nacionalinį jų savitumą, neatsiejamą nuo pagrindinių politinių bei konstitucinių jų struktūrų, įskaitant regioninę ir vietos savivaldą. Ji gerbia esmines valstybines jų funkcijas, įskaitant valstybės teritorinio vientisumo, teisėtvarkos bei nacionalinio saugumo užtikrinimą.“

[101] Paminėtina, kad yra pavienių vertinimų, teigiančių, kad tokia nuostatos formuluotė buvo „nacionalinių konstitucinių teismų sprendimų kodifikacija“ (Guastaferro, 2012, p. 264), kurią lėmė „Italijos ir Vokietijos jurisprudencijos įtaka“ (Reestman, 2009, p. 380).

[102] 2007 m. birželio 21–22 d. vykusios Europos Vadovų Tarybos pirmininkaujančios šalies išvadų I priedo 1 ir 3 punktai.

[103] Minėtų Europos Vadovų Tarybos pirmininkaujančios šalies išvadų I priedo 4 punktas: „Sąjunga gerbia valstybių narių lygybę prieš Sutartis ir nacionalinį jų savitumą, neatsiejamą nuo pagrindinių politinių bei konstitucinių jų struktūrų, įskaitant regioninę ir vietos savivaldą. Ji gerbia esmines valstybines jų funkcijas, įskaitant valstybės teritorinio vientisumo, teisėtvarkos bei nacionalinio saugumo užtikrinimą. Kiekviena valstybė narė išimtinai išlieka atsakinga visų pirma už savo nacionalinį saugumą (*pabr. originaliame dokumento tekste, aut past*., žr. išvadų p. 25). Taip pat žr. 1.2 dalį.

„žymi ES integracijos šuolį“ (Cloots, 2015, p. 123), numatydama Europos integracijos „tolesnius žingsnius“[104].

Lisabonos ESS nacionalinio savitumo nuostata, atsiradusi Mastrichto sutartyje, detaliau apibrėžiama, išplėsta ir sukonkretinta (Rugge, 2017, p. 23; Guastaferro, 2012, p. 264; Jarukaitis, 2014, p. 557). Tačiau yra laikoma, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies pagrindas yra būtent Amsterdamo ESS 6 straipsnio 3 dalis, išplėtota nepavykusios Sutarties dėl Konstitucijos Europai pagrindu (Dobbs, 2014, p. 309–310; Preshova, 2012, p. 273). Lisabonos ESS nacionalinio savitumo nuostata tapo įtvirtinta 4 straipsnio 2 dalyje.

Palyginti su Sutartimi dėl Konstitucijos Europai, Lisabonos ESS nacionalinio savitumo nuostata daugiausia paremta Sutarties dėl Konstitucijos Europai I-5 straipsnio formuluote (Guastaferro, 2012, p. 266). Papildomai buvo pridėta ir nacionalinio saugumo išlyga, taip pat neliko straipsnio pavadinimo (Preshova, 2012, p. 270), o formuluotę „prieš Konstituciją“, pakeitė formuluotė „prieš Sutartis“. Visi Lisabonos ESS įvykę nacionalinio savitumo nuostatos formulavimo pokyčiai, palyginti su Sutartimi dėl Konstitucijos Europai, matyti pateikiamame lyginamajame variante:[105]

~~Sąjungos ir valstybių narių santykiai~~
Sąjunga gerbia valstybių narių lygybę prieš ~~Konstituciją~~ **Sutartis** bei nacionalinį jų savitumą, neatsiejamą nuo pagrindinių politinių bei konstitucinių jų struktūrų, įskaitant regioninę ir vietos savivaldą. Ji gerbia esmines valstybines jų funkcijas, įskaitant valstybės teritorinio vientisumo, ~~teisėtvarkos~~ **viešosios tvarkos** bei nacionalinio saugumo užtikrinimą. **Kiekviena valstybė narė išimtinai išlieka atsakinga visų pirma už savo nacionalinį saugumą.**

Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis, nors ir suformuluota aptakiai, išeina už buvusios Amsterdamo ESS 6 straipsnio 3 dalies formuluotės ribų (Murphy, 2017, p. 96). Todėl galimybės, numatytos šioje dalyje, sukėlė mokslininkų susidomėjimą (Konstadinides, 2011, p. 196, 198), sulaukė „tikrojo“ (van der Schyff, 2016a, p. 230), „didelio“ (Faraguna, 2015, p. 24), „atsinaujinusio“ (Pérez, 2013b, p. 141) dėmesio. Aiškiausiai Amsterdamo ESS ir Lisabonos

[104] Lisabonos sutarties preambulės tryliktoji konstatuojamoji dalis.

[105] Atkreiptinas dėmesys, kad žodžio „teisėtvarkos“ pakeitimas žodžiais „viešosios tvarkos“ laikytinas būdingu lietuviškai kalbinei Lisabonos sutarties versijai. Tiek angliškoje (*maintaining law and order*), tiek prancūziškoje (*de maintenir l'ordre public*) kalbinėse versijose ši terminija išliko nepakitusi.

ESS nacionalinio savitumo nuostatos formuluočių skirtumai matyti parodant juos lyginamajame variante:

Sąjunga gerbia ~~savo~~ valstybių narių **lygybę prieš Sutartis bei** nacionalinį **jų** savitumą**, neatsiejamą nuo pagrindinių politinių bei konstitucinių jų struktūrų, įskaitant regioninę ir vietos savivaldą. Ji gerbia esmines valstybines jų funkcijas, įskaitant valstybės teritorinio vientisumo, viešosios tvarkos bei nacionalinio saugumo užtikrinimą. Kiekviena valstybė narė išimtinai išlieka atsakinga visų pirma už savo nacionalinį saugumą.**

Skirtingai nuo palyginimo su Sutartimi dėl Konstitucijos Europai, Lisabonos ESS nacionalinio savitumo nuostatos formulavimo skirtumai nuo Amsterdamo ESS vertintini kaip esminiai. Iki Lisabonos sutarties ši nuostata turėjo labiau politinę negu teisinę reikšmę (Jarukaitis, 2014, p. 568). Lisabonos ESS buvo sustiprinta nacionalinio savitumo teisinė, o sumažinta sociologinė ir istorinė reikšmė, todėl 4 straipsnio 2 dalis tapo teisiniu pagrindu (Faraguna, 2017, p. 1620). Tai reiškia, kad Lisabonos ESS įvedama nauja nacionalinio savitumo nuostata, kuria ne tik pabrėžiama nacionalinio savitumo svarba, bet ir reikalaujama, kad būtų gerbiamos „konstitucinės“ ir „politinės“ struktūros (Chalmers *et al.*, 2014, p. 235).

Tai savo ruožtu rodo, kad valstybių narių pozicijos „buvo sustiprintos“ (Pernice, 2011a, p. 86) net ir palyginti su Sutartimi dėl Konstitucijos Europai (Dobbs, 2014, p. 310–312), o nuostatos „labiau visa apimančios“ (Konstadinides, 2013, p. 1–2).

Reikšmingi nacionalinio savitumo nuostatos formuluotės pokyčiai ir jai skirtas mokslininkų dėmesys, autoriaus vertinimu, labiausiai yra susijęs su trimis esminiais ir sisteminiais šios nuostatos pokyčiais.

Pirma, Lisabonos ESS panaikino buvusį 46 straipsnį ir pirmą kartą nacionalinio savitumo nuostata „patenka į ESTT jurisdikciją“ (Guastaferro, 2012, p. 264), todėl tampa prieinama teisminiam nagrinėjimui ESTT[106] (Grewe, 2013, p. 37). Tai lemia, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis gali būti naudojama visos ES teisės atžvilgiu, todėl nuostata yra „reikšmingai sustiprėjusi ir turi savarankišką teisinę galią“ (Dobbs, 2014, p. 316).

[106] Tai reiškia, kad šiuo straipsniu tiesiogiai galima remtis ESTT (van der Schyff, 2016a, p. 230). L. Besselink taip pat pažymi, kad nacionalinio savitumo nuostata iki Lisabonos ESS nebuvo pagrindas teisminei priežiūrai, be to, buvo nuosaikesnė ir „ne taip akivaizdžiai konstitucinė savo prigimtimi“ (Besselink, 2012, p. 678).

Antra, Lisabonos ESS tekste, skirtingai nuo Amsterdamo ir Mastrichto sutarčių, yra ryšys tarp pagarbos nacionaliniam savitumui bei pamatinių valstybės ir konstitucinių struktūrų, sutartyje atskiriant nacionalinio savitumo nuostatą nuo kultūrinių, istorinių ir lingvistinių kriterijų (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1427; Murphy, 2017, p. 98–99; Konstadinides, 2013, p. 3). Todėl galima apibendrintai teigti, kad Lisabonos ESS pagarbą nacionaliniam savitumui „konstitucionalizavo“ (Faraguna, 2017, p. 1628), suteikė „konstitucinę reikšmę“[107] (Kovács, 2017, p. 1704).

Trečia, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies nuostatos tapo laikomos atspindinčiomis valstybių nuogąstavimus, kad ES, įgyvendindama savo kompetenciją, gali grasinti kai kurioms tradicinio nacionalinio suvereniteto sritims (Pernice, 2011a, p. 86). Todėl nacionalinio savitumo nuostatos „daug tvirtesnis politinis ir konstitucinis aspektas“ (Besselink, 2010, p. 44) nulėmė dalies mokslininkų požiūrį dėl sąsajos su konstituciniu identitetu[108]. Nors toks požiūris ir yra siejamas su nacionalinių konstitucinių teismų sprendimais[109], tačiau Lisabonos sutarties *travaux préparatoires* nėra įrodymų, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis yra grindžiama nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencija (Cloots, 2016, p. 84).

---

[107] Yra vertinimų, kad nacionalinės konstitucinės teisės akceptavimo ES teisėje požiūriu Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis, nukreipianti į nacionalinę konstitucinę teisę, yra „reikšmingiausia visoje Lisabonos sutartyje“ (Martinico, 2018, p. 83). Tapo aišku, kad nacionalinio savitumo nuostata turi „teisinę reikšmę, o dar tiksliau – konstitucinę“ (Faraguna, 2016, p. 498; Faraguna, 2015, p. 9–10; Konstadinides, 2013, p. 3).

[108] Mokslininkų nuomone, taip buvo „kodifikuotos nacionalinio konstitucinio identiteto formuluotės“ (Faraguna, 2015, p. 9–10), „eksplicitiškai pripažįstamas konstitucinis identitetas“ (Arnull, 2012, p. 133), „konstitucinis identitetas taip pat yra saugomas ir pirminės ES teisės“ (Panara, 2015, p. 58), aiškiai nustatyta ES pareiga gerbti valstybių narių „konstitucinį identitetą: vertybes, tradicijas ir principus“ (Groussot, 2012, p. 331). F. Fabbrini ir A. Sajó vertinimu, Lisabonos ESS padarius nuorodą į konstitucines struktūras, buvo „pereita nuo nacionalinio savitumo kategorijos prie konstitucinio identiteto kategorijos“ (Fabbrini, Sajó, 2019, p. 14). Apie tai plačiau žr. 2.3.10. dalį.

[109] Pavyzdžiui, G. Martinico Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį vadina „konstitucinio crescendo viršūne“, kuri yra pavirtinimas ilgo proceso, prasidėjusio Solange I, tiesioginis dialektikos, vykstančios tarp nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT, produktas (Martinico, 2013, p. 95). N. Murphy teigia, kad tokia straipsnio logika „atitinka nacionalinių konstitucinių teismų vystomą konstitucinio identiteto sampratą“ (Murphy, 2017, p. 99). F. B. Callejon nuomone, Lisabonos sutartis „europeizavo“ *controlimiti* doktriną (Callejon, 2012, p. 270). T. Konstadinides nuomone, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis teikia galimybę nacionaliniams teismams vertinti nacionalinį savitumą paneigiančius ES aktus ne tik tada, kai ES institucijos veikia *ultra vires*, bet ir kai jos veikia *intra vires* pagal galių suteikimo principą (Konstadinides, 2013, p. 2).

Tarpinis apibendrinimas: nacionalinio savitumo nuostata, pirmą kartą paminėta Mastrichto sutartyje, vėliau nebuvo reikšmingai reformuota Amsterdamo ir Nicos sutartyse. Rengiant Sutartį dėl Konstitucijos Europai dėl H. Christophersen pasiūlymo nacionalinio savitumo nuostata yra praplečiama ir siejama su valstybės konstitucinėmis struktūromis. Ne visoms valstybėms narėms ratifikavus Sutartį dėl Konstitucijos Europai, nacionalinio savitumo nuostata perkeliama į Lisabonos ESS tekstą, kuriame ji įtvirtinama, suteikiant jai ne tik teisinę, bet ir konstitucinę reikšmę, be kita ko, ir dėl eksplicitiškai išreikštos sąsajos su valstybių narių pagrindinėmis konstitucinėmis struktūromis. Ne mažiau svarbus pokytis yra tai, kad Lisabonos ESS pirmą kartą atsiranda galimybė nacionalinio savitumo nuostata tiesiogiai remtis ESTT.

1.2. Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies, įtvirtinančios nacionalinio savitumo nuostatą, analizė

Lisabonos ESS nulemia ES pareigą ne tik gerbti valstybių narių nacionalinį savitumą ir lygybę prieš sutartis, bet ir esmines valstybių funkcijas (Rosas, Armati, 2010, p. 12). Kaip matyti iš Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies formuluotės, joje yra nustatomi trys reikšmingi principai: pagarbos nacionaliniam savitumui, valstybių narių lygybės ir garantijos valstybėms narėms vykdyti esmines valstybės funkcijas[110] (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1425). M. Dobbs požiūriu, šie trys minėti Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinti principai žymi buvusių trijų ramsčių sistemą, svarbiausias valstybių funkcijas ir atitinkamai jautriausius valstybėms klausimus[111]. Svarbu paminėti, kad valstybių narių lygybės ir pagrindinių valstybės funkcijų vykdymo garantija nepatenka į šį tyrimą, tačiau, autoriaus požiūriu, juos tikslinga minimaliai apibūdinti, taip geriau suvokiant šio tyrimo ribas.

Valstybių narių lygybės principas gali būti laikytinas europine bendrojo ir visai teisei būdingo lygiateisiškumo principo versija, kuriai, autoriaus nuomone, nereikia papildomos analizės. Šiame tyrime pakaktų paminėti, kad galimybę valstybės narės konstitucines sampratas naudoti ES teisėje riboja Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis, be kita ko, užtikrinanti konstitucijų lygybę

[110] Paminėtina, kad Lisabonos ESS 4 straipsnis apima dar du itin reikšmingus ES architektūros principus – valstybių „liekamosios“ kompetencijos principą (ES nepriskirta kompetencija priklauso valstybių narių kompetencijai) ir lojalaus bendradarbiavimo principą (atitinkamai ESS 4 straipsnio 1 ir 3 dalys).

[111] Labiausiai tai rodo nacionalinio saugumo, kaip vieno iš buvusių ramsčių, srityje esanti tęstinė autonomijos garantija valstybėms narėms (Dobbs, 2014, p. 325–326).

(Bogdandy, 2009, p. 25). Kaip pažymėta Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies formuluotės pradžioje, ES „gerbia valstybių narių lygybę prieš Sutartis“. Tai reiškia, kad „negalima remtis jokia vienašale priemone prieš ES teisės sistemą“[112]. Lygybės principas vertintinas neatskiriamai ir nuo ES vertybių (žr. 1.2.2. dalį) bei ES teisės pirmenybės principo (žr. 1.2.3. dalį). Kita vertus, nors Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis vienodai taikytina visoms valstybėms narėms, tačiau visose valstybėse narėse veiks skirtingai, atsižvelgiant į tai, kaip rimtai konstituciniai dalyviai užtikrins nacionalinę konstitucinę apsaugą (Gisbert, 2013, p. 89).

Esminių valstybės funkcijų vykdymo garantija savo turiniu laikytina santykinai aiškia. Tačiau, autoriaus požiūriu, svarbu atskirti pagrindines konstitucines struktūras, kaip nacionalinio savitumo nuostatos pagrindą, nuo Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies antrajame sakinyje formuluojamų „esminių valstybinių funkcijų“. Autorius laikosi požiūrio, nesiejančio pagarbos nacionaliniam savitumui su visuminiu Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies reguliavimu, nes esminės valstybės funkcijos apskritai nepatenka į ES teisės taikymo sritį[113]. Šias esmines valstybės funkcijas reikia vertinti kartu su kompetencijos suteikimo principu[114], įtvirtintu Lisabonos ESS 4 straipsnio

---

112 ESTT 2022 m. vasario 22 d. sprendimo byloje C-430/21 *RS (Effet des arrêts d'une cour constitutionnelle)* 55 punktas.

113 ESTT 2020 m. spalio 6 d. sprendimas byloje C-511/18 *La Quadrature du Net ir kt.*: ESS 4 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog kiekviena valstybė narė yra išimtinai atsakinga už nacionalinį saugumą. „Ši atsakomybė atitinka pagrindinį interesą apsaugoti esmines valstybės funkcijas ir pagrindinius visuomenės interesus ir apima veiklos, galinčios rimtai destabilizuoti pagrindines valstybės konstitucines, politines, ekonomines ar socialines struktūras ir visų pirma keliančios tiesioginį pavojų pačiai visuomenei, gyventojams ar valstybei, pavyzdžiui, teroristinės veiklos, prevenciją ir baudžiamąjį persekiojimą už ją“ (135–136 punktai). Vis dėlto, kita vertus, tai nereiškia, kad tam tikrais aspektais ES teisė netaikoma ir šiose srityse, pavyzdžiui, organizuojant darbo laiką. Daugiau žr., pvz., ESTT 2021 m. liepos 15 d. sprendime byloje C-742/19 *Ministrstvo za obrambo*. Nors ir yra mokslininkų pozicijų, susiejančių šiuos du principus (pvz., Mayer, 2017, p. 282; Claes, 2012, p. 225; Cloots, 2015, p. 170), tačiau, pvz., M. Dobbs teigimu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis paremia valstybių narių „siekį išlaikyti suverenitetą, o tai bendriausia prasme reiškia aukščiausią galią ir valdžią“, bei išsaugoti svarbiausius valstybėms aspektus (Dobbs, 2014, p. 298–299). R. Gisbert nuomone, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis „nesiekia toliau nei valstybių narių valstybingumo išsaugojimas“ (Gisbert, 2013, p. 88–89).

114 Pavyzdžiui, Europos Vadovų Tarybos, vykusios 2020 m. gruodžio 10 d. ir 11 d., išvadų 2 punktas, pabrėžiantis, kad „reglamentas turi būti taikomas visapusiškai laikantis ES sutarties 4 straipsnio 2 dalies, visų pirma gerbiant nacionalinį valstybių narių savitumą, neatsiejamą nuo pagrindinių politinių bei konstitucinių jų struktūrų, visapusiškai laikantis suteikimo principo, taip pat objektyvumo,

1 dalyje ir 5 straipsnio 1 ir 2 dalyse. Lisabonos ESS 4 straipsnio 1 dalis yra kompetencijos taisyklė, patvirtinanti „liekamąsias“ valstybių galias[115] pagal 5 straipsnio 1 dalies suteikiamų galių principą, o 4 straipsnio 2 dalis nustato suteiktų galių vykdymą, t. y. neleidžia ES veikti netgi ES kompetencijos srityse, jeigu tai neigiamai paveiktų valstybių narių nacionalinį savitumą (Rodin, 2011, p. 18).

Tokio paties aiškumo kaip dėl valstybių lygybės ar valstybių pagrindinių funkcijų garantijos, deja, nėra vertinant pagarbą nacionaliniam savitumui. Nors Lisabonos sutartis paryškino nacionalinio savitumo nuostatos reikšmę ir išvystė šios nuostatos turinį (Dobbs, 2014, p. 315), vis dėlto nacionalinio savitumo sampratos turinys yra „neaiškus“ – būtent šis žodis dažniausiai vartojamas minimai sampratai apibūdinti (Faraguna, 2015, p. 24). Toks apibendrinimas yra visiškai pagrįstas įvertinus mokslininkų požiūrius.

A. von Bogdandy ir S. Schill vertinimu, 4 straipsnio 2 dalies „ribos nėra aiškios“ (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1422). J. H. Reestman nuomone, „labai sunku, jeigu apskritai įmanoma“, objektyviai nustatyti, ką teisiniu požiūriu apima nacionalinio savitumo sąvoka (Reestman, 2009, p. 380). Pagal J. Rideau, nacionalinio savitumo samprata yra europinė samprata, kuri „apskritai neturi jokio iš anksto apibrėžto turinio“ (Rideau, 2013, p. 259). P. Faraguna nuomone, nepaisant dėmesio, skiriamo 4 straipsnio 2 daliai, nacionalinio savitumo sampratos turinys „yra neaiškus“, be to, nėra jokio

---

nediskriminavimo ir vienodo požiūrio į valstybes nares principų“ (Nr. EUCO 22/20).

[115] Kita vertus, „liekamosios“ valstybių galios konstitucinio pliuralizmo modelyje irgi negali būti laikomos nepatiriančiomis ES teisės poveikio. Tai gerai iliustruoja ESTT 2000 m. sausio 11 d. sprendimas byloje C-285/98 *Kreil*, kurioje ESTT pažymėjo, kad „tik ta aplinkybė, kad buvo imtasi nacionalinės priemonės, siekiant užtikrinti nacionalinį saugumą, nereiškia, jog Sąjungos teisė netaikoma ir kad valstybės narės neturi jos laikytis“ (15 punktas). Taigi ESTT nusprendė, kad 1976 m. vasario 9 d. Tarybos Direktyva 76/207/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaukštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu draudžia taikyti nacionalinės teisės nuostatas, numatančias bendrą draudimą moterims patekti į karinę tarnybą (32 punktas). Pažymėtina, kad ESTT sprendimas buvo priimtas įvertinus ir Vokietijos konstitucines nuostatas (12 punktas). Maža to, – šis ESTT sprendimas lėmė Vokietijos Konstitucijos 12a straipsnio 4 dalies pataisą. Kita vertus, ESTT 2003 m. kovo 11 d. sprendime byloje C-186/01 *Dory* pažymėjo, kad Vokietijos sprendimas savo gynybą iš dalies užtikrinti būtinosios karo tarnybos būdu yra tokio karinės organizacijos pasirinkimo, kuriam netaikoma Bendrijos teisė, išraiška (39 punktas). Pažymėdamas, kad Bendrijos teisė nereglamentuoja valstybių narių karinio organizavimo (35 punktas), ESTT akcentavo, kad valstybės narės turi teisę imtis vidaus ir išorės saugumui būtinų priemonių ir priimti sprendimus dėl jų ginkluotųjų pajėgų organizavimo (36 punktas).

sutarimo, ką ji reiškia ir ką nukreipia, tačiau toks „neaiškumas leidžia neutralizuoti konfliktus“, galinčius kilti dėl tikslių formuluočių (Faraguna, 2016, p. 516–517). I. Jarukaičio požiūriu, iki Lisabonos sutarties pataisų iš esmės nacionalinio savitumo nuostata buvo „gana neaiški ir nepateikė jokių gairių apie pareigos gerbti nacionalinį tapatumą[116] turinį“ (Jarukaitis, 2014, p. 562). E. Cloots teigimu, nepaisant pasikeitusios nacionalinio savitumo nuostatos formuluotės ir ESTT jurisprudencijos, nacionalinio savitumo samprata „yra neaiški ir dviprasmiška“ (Cloots, 2016, p. 86). Tokiam požiūriui pritaria ir M. Dobbs, teigdama, kad „kaip ir anksčiau, nėra tiksliai aišku“, ką apima Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis ir „ką ji reiškia“ (Dobbs, 2014, p. 326). M. Wendel nuomone, nacionalinio savitumo sąvoka yra „neaiški ir reikšmingai besiskirianti“ (Wendel, 2013, p. 999). G. Rugge teigimu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis yra labai galingas teisinis įrankis, tačiau jos „norminis potencialas ir ribos dar ne iki galo atrastos“ (Rugge, 2017, p. 24). Matyt, plačiausią šio straipsnio apibūdinimą pateikia A. Arnaiz ir C. Llivina, kurių nuomone, 4 straipsnio 2 dalis sudarė galimybę jam tapti „bet kuo – nuo kertinio akmens pliuralistinei Europai iki labiausiai dezintegruojančios nuostatos“ (Arnaiz, Llivina, 2013, p. 10).

Apibendrinant šias mokslininkų pozicijas, autoriaus vertinimu, yra tvirtas pagrindas teigti, kad nacionalinio savitumo turinys nėra aiškus. Nepaisant savo neapibrėžtumo, ši nuostata yra „esminė santykiams tarp ES ir valstybių narių“ (Dobbs, 2014, p. 334). Būtent Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies formuluotė atskleidžia „sudėtinį lygmenų daugeto konstitucionalizmą“ (Murphy, 2017, p. 98). Todėl „eksplicitiškai pripažįstant skirtingų konstitucinių struktūrų savitumo galimybę“ (Priban, 2015, p. 330), nacionalinio savitumo sąvoka gali būti konstitucinio dialogo pagrindas. Taigi Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies reikšmei apibūdinti, autoriaus vertinimu, geriausiai tinka N. Murphy požiūris, kad nacionalinio savitumo nuostata sudaro sąlygas teisinei, politinei ir ekonominei integracijai, kartu valstybėms išlaikant savo nacionalinį savitumą ir politines bei konstitucines struktūras (Murphy, 2017, p. 96, 115).

Todėl nacionalinio savitumo nuostata turėtų būti vertinama ne iš ES teisės ir nacionalinės konstitucinės teisės konfrontacijos pozicijų, o visų pirma kaip instrumentas, sudarantis galimybę ES teisei išlaikyti „jautrumą“ nacionalinėms konstitucinėms struktūroms. Tačiau, nepaisant nacionalinio savitumo neaiškumo ir neapibrėžtumo, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis yra skirta išvengti situacijos, kai „nacionalinės konstitucinės struktūros tampa nebeatpažįstamos dėl europeizacijos procesų“ (Gisbert, 2013, p. 88–89).

[116] Dėl terminų „savitumas“ ir „tapatumas“ plačiau žr. 1.2.1.2 dalį.

1.2.1. Nacionalinio savitumo nuostatos tam tikrų elementų analizė

Nacionalinio savitumo turinio konkretinimas ir tam tikrų svarbiausių elementų išskyrimas rodo, kad sutarčių autoriai galvojo apie šių nuostatų veiksmingumą (Jarašiūnas, 2015, p. 11). Tačiau svarbu paminėti, kad nagrinėjama nuostata „ne apibrėžia nacionalinį savitumą, o pateikia tik kai kuriuos jo elementus“ (Grewe, 2013, p. 37). Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies formuluotė, kiek ji susijusi su nacionaliniu savitumu, yra tokia: „*Sąjunga gerbia valstybių narių nacionalinį savitumą, neatsiejamą nuo pagrindinių politinių bei konstitucinių jų struktūrų, įskaitant regioninę ir vietos savivaldą.*“

Autoriaus vertinimu, svarbiausi, kartu ir mažiausiai aiškūs nacionalinio savitumo nuostatos elementai šiame tyrime yra „pagarba“ bei „nacionalinis savitumas“.

1.2.1.1. Pagarbos elementas

Nacionalinio savitumo nuostata rodo, kad ES[117] „turi gerbti“[118] valstybių narių nacionalinį savitumą (Mayer, 2009, p. 424). Nacionalinio savitumo nuostatos konstitucinė konotacija, autoriaus vertinimu, ryški mokslo darbuose[119]. Ši nuostata ne vien tik pabrėžia nacionalinio savitumo svarbą, bet ir reikalauja,

---

[117] Pažymėtina, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies analizė rodo, kad šis straipsnis „saisto ir visą ES, ir visas ES institucijas“ (Konstadinides, 2013, p. 2), todėl ir ESTT (Kröll, 2012, p. 113–114; Cloots, 2015, p. 80; Tatham, 2013, p. 293).

[118] Žr. GA M. P. Maduro išvadą ESTT byloje C-127/07 *Arcelor Atlantique ir Lorraine ir kiti*: „nes pati ES yra grindžiama valstybėms narėms bendrais konstituciniais principais“ (15 punktas), taip pat: kad nacionalinio savitumo nuostata „užtikrina, kad nėra kėsinamasi į nacionalines konstitucijas“ ir „užtikrinama, kad ES teisė nekels grėsmės pagrindinėms jų konstitucinėms vertybėms“ (16 punktas).

[119] Pavyzdžiui, nacionalinio savitumo nuostatos turinys „siejasi su nacionalinės konstitucinės teisės sąvokomis“ (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1428), todėl „nacionalinio savitumo sąvoka turi konstitucinę reikšmę“ (Kovács, 2017, p. 1704). „Nacionalinė konstitucija yra nacionalinio savitumo išraiškos forma“ (Cloots, 2015, p. 163–164), o nacionalinio savitumo nuostata nustato įsipareigojimą gerbti tokį savitumą, kuris neatsiejamas nuo pagrindinių politinių ir konstitucinių struktūrų (Kröll, 2012, p. 114; Grewe, 2013, p. 38). Nacionalinio savitumo nuostata formuluoja „ne ordinarinį, o išskirtinį santykį“ – ES teisės santykį „su nacionalinėmis konstitucinėmis nuostatomis“ (Guastaferro, 2012, p. 313) ir pan.

kad „politinės“ ir „konstitucinės“ struktūros būtų gerbiamos[120]. C. Grewe vertinimu, nacionalinio savitumo nuostatos formuluotė rodo, kad principai, neatsiejami nuo konstitucinių struktūrų, „turi būti gerbiami“[121] ES (Grewe, 2013, p. 38). Todėl formuluotė „gerbia“ nenaudotina „vien aiškinimui“ ir tampa savarankišku pagrindu ESTT vertinti akto teisėtumą, taip pat atsižvelgiant į tai, ar nėra galimybių ES teisės aktą įgyvendinti kitu būdu, nepažeidžiančiu nacionalinio savitumo (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1443).

Pažymėtina, kad pagarba pagrindinėms konstitucinėms struktūroms yra „ypatingesnė pagarba negu kuriai nors kitai nacionalinei išraiškai“ (Cloots, 2015, p. 163), nes yra siejama su galimo „konstitucinio konflikto išimtinumu“ (Guastaferro, 2012, p. 313). ESTT jurisprudencijoje sąvoka „gerbti“ neatskleista ir tai prisideda prie bendrojo nacionalinio savitumo nuostatos neaiškumo. Vis dėlto, vertinant visuminį pagarbos nacionaliniam savitumui reguliavimą ES teisėje, paminėtini šie aspektai.

Pirma, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje sąvoka „gerbia“ nustato ne deklaratyvų ketinimą, siekį ar galimybę. Priešingai, šioje nuostatoje yra suformuluota ES pareiga (įsipareigojimas) ES valstybėms narėms. Todėl, atsižvelgiant į tai, valstybės narės gali reikalauti iš ES pagarbos nacionaliniam savitumui, t. y. gali aktyviai naudotis šia Europos Sąjungai nustatyta pareiga.

---

[120] Žr. GA M. P. Maduro išvadą ESTT byloje C-213/07 *Michaniki*: „Neabejotina, kad ES turi pareigą gerbti savo valstybių narių konstitucinį savitumą. Šią pareigą ji turėjo nuo pat pradžių. Iš tiesų ji kyla iš pačios praeito amžiaus šeštojo dešimtmečio pradžioje pradėto Europos projekto, skirto eiti integracijos keliu kartu išsaugant politinį valstybių egzistavimą, esmės“ (31 punktas) ir „Iš šios pagrindiniuose tekstuose nustatytos ES pareigos gerbti valstybių narių nacionalinį savitumą, kuris apima ir konstitucinį savitumą, teismo praktikoje jau buvo padaryta tam tikrų išvadų. Ją įdėmiai skaitant, tampa aišku, kad tam tikrais atvejais ir, žinoma, kontroliuojant ESTT, valstybė narė gali pagrįsti nuo pagrindinių judėjimo laisvių leidžiančią nukrypti nuostatą siekiu išsaugoti savo nacionalinį savitumą. Toks siekis gali būti nurodomas kaip teisėtas ir savarankiškas nukrypti leidžiančios nuostatos motyvas“ (32 punktas). Taip pat GA C. Stix-Hackl išvadą byloje C-36/02 *Omega*: „atsisakymas Bendrijos teisę vertinti pagal nacionalines nuostatas pagrindinių teisių srityje gali būti netaikomas tiek, kiek, pirma, Bendrijos teisės bendrais principais pripažintos pagrindinės teisės bei žmogaus teisės <...> išplaukia iš valstybių narių bendrų konstitucinių tradicijų“ (70 punktas).

[121] Žr. GA M. P. Maduro išvadą ESTT byloje C-213/07 *Michaniki*: „Jei pagarba valstybių narių nacionaliniam savitumui gali būti teisėtas interesas, kuriuo, iš principo, galima pateisinti Bendrijos teisėje nustatytų teisių apribojimą, valstybė narė juo labiau gali tuo remtis pateisindama konstitucines priemones, kurios turi papildyti Bendrijos teisės aktus tam, kad jos teritorijoje būtų laikomasi šiais aktais įtvirtintų ar juos pagrindžiančių taisyklių ir principų“ (33 punktas). Vis dėlto dėl M. P. Maduro terminijos žr. 1326 išnašą.

Antra, sąvoka „gerbia“, nors ir nustato pareigą ES, tačiau ši pareiga nėra absoliuti ir besąlygiška. Tai „nėra vienašališka sąlyga“ (Wendel, 2011, p. 104). Todėl nacionalinis savitumas turi būti gerbiamas „kur tai neišvengiama“[122] (Dobbs, 2014, p. 323), o ne „nusverti“[123] visus kitus ES teisės principus. Tai lemia ESTT atliekamą skirtingų principų pusiausvyros paiešką, kas, autoriaus nuomone, gerai matyti mokslo darbuose[124]. Nesant tokios pusiausvyros paieškos galimybės, valstybei narei liktų tik galimybė pasitraukti iš ES pagal Lisabonos ESS 50 straipsnį[125] (Wilkinson, 2017, p. 223). Tačiau, autoriaus požiūriu, neatmestina ir sutarčių keitimo galimybė.

---

[122] Žr. 1.3.4.2 dalį.

[123] ESTT 2004 m. spalio 14 d. sprendimas byloje C-36/02 *Omega*: „laisvę teikti paslaugas ribojančios priemonės gali būti pateisinamos su viešąja tvarka susijusiais pagrindais, tik jeigu jos yra būtinos interesų, kuriuos jos siekia užtikrinti, apsaugai ir tik tiek, kiek šių tikslų negalima pasiekti mažiau apribojančiomis priemonėmis“ (36 punktas). Taip pat žr. ESTT 2007 m. balandžio 19 d. sprendimą byloje C-444/05 *Stamatelaki*: „tai nepaneigia to, kad naudodamosi šia kompetencija valstybės narės turi laikytis Bendrijos teisės <...>. Šios nuostatos valstybėms narėms nustato draudimą įvesti arba palikti galioti nepagrįstus naudojimosi šia laisve ribojimus“ (23 punktą), ESTT 2008 m. liepos 10 d. sprendimą byloje C-33/07 *Jipa*: „nors valstybės narės, atsižvelgdamos į savo nacionalinius poreikius, <...> gali laisvai apibrėžti viešosios tvarkos ir visuomenės saugumo reikalavimus, vis dėlto Bendrijos kontekste šie reikalavimai <...> turi būti suprantami siaurai, taip, kad kiekviena valstybė narė be Europos bendrijos institucijų kontrolės negalėtų vienašališkai nustatyti jų aprėpties“ (23 punktas). Taip pat žr. ESTT 2010 m. balandžio 13 d. sprendimą byloje C-73/08 *Bressol ir kiti*: „nors <...> Sąjungos teisė neriboja valstybių narių kompetencijos nustatyti mokymo turinį ir švietimo sistemos organizavimą, vis dėlto tai nepaneigia to, kad naudodamosi šia kompetencija šios valstybės turi laikytis Sąjungos teisės, ypač jos nuostatų, susijusių su laisve judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje“ (28 punktas).

[124] Pavyzdžiui, kaip teigia A. von Bogdandy ir S. Schill, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje nenustatyta absoliučios pareigos gerbti nacionalinį savitumą, labiau – „ieškoti pusiausvyros“ (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1441). M. Claes ir J. Reestman nuomone, ESTT praktikoje pagarba nacionaliniam savitumui nebuvo suprantama kaip absoliuti ES pareiga, tačiau labiau kaip „pusiausvyros prieš kitus interesus paieškos“ (Claes, Reestman, 2015, p. 937). J. Baquero Cruz požiūriu, nacionalinio savitumo nuostata numato teisinį pagrindą pagrindinių ES teisės principų ir pamatinių konstitucinių struktūrų „pusiausvyros vertinimui“ (Baquero Cruz, 2018, p. 50). A.T. Pérez vertinimu, kai kyla nacionalinės konstitucijos taikymo klausimas, reikėtų „siekti teisių ir interesų pusiausvyros“ (Pérez, 2013b, p. 157). M. Dobbs nuomone, nacionalinio savitumo nuostata yra „nustatanti pusiausvyrą“ (Dobbs, 2014, p. 317).

[125] Paminėtina, kad vertinant iš ES teisės pozicijų išlieka dar viena alternatyva – nacionalinės konstitucijos pataisos arba suderinamas su ES nacionalinės konstitucijos aiškinimas.

Trečia, pagarba nacionaliniam savitumui lemia, kad ES teisės poveikis nacionalinėms konstitucinėms struktūroms ESTT gali būti vertinamas tik gavus nacionalinės konstitucinės teisės, susijusios su nacionalinio savitumo elementu, išaiškinimą[126]. Be kita ko, tai sudaro (teorinę) tiesioginio dialogo tarp ESTT ir nacionalinių konstitucinių teismų galimybę[127]. Taip pagarba nacionaliniam savitumui gali būti suvokiama „kaip vartai“, atveriantys ES teisę „nacionalinės konstitucinės teisės priėmimui“ (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1431).

Ketvirta, pagarba konstitucinėms struktūroms yra savarankiškas ES teisės principas[128]. Todėl jis nėra pasitelkiamas vien ES teisei aiškinti, o tampa „savarankišku pagrindu“ tiek ESTT vertinti ES akto teisėtumą[129], tiek ir ieškinio dėl įsipareigojimų neįvykdymo procedūroje[130].

Penkta, nors nustatytas pareigos gerbti nacionalinį savitumą „adresatas“ yra Europos Sąjunga, ES teisės požiūriu, valstybės narės neturi „savarankiškos“ galimybės, t. y. pagrįstos ne ES, o nacionaline konstitucine teise, aiškinti ir taikyti nacionalinio savitumo nuostatą „savarankiškai“. Konstitucinio pliuralizmo modelis lemia, kad valstybės narės gali turėti ES teisės konstitucinės priežiūros galimybę[131], tačiau tokia priežiūra nebus pagarbos nacionalinėms konstitucinėms struktūros „priverstinis vykdymas“, remiantis nacionalinio savitumo nuostata.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, autoriaus vertinimu, darytina išvada, kad sąvoka „gerbia“ pagal konstitucinio pliuralizmo modelį lemia ES, taigi ir ESTT, pareigą pateikti kuo tikslesnį ES teisės aiškinimą ir, įvertinant nacionalinės konstitucinės teisės elementą, iš naujo nustatyti ES teisės ribas, atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes. Šis nustatymas atliekamas ieškant pusiausvyros tarp ES teisės principų ir nacionalinės konstitucinės teisės principų. Siekiant minėtos pusiausvyros, vertinamas ES teisės poveikis konstitucinį individualumą įtvirtinančioms pagrindinėms konstitucinėms struktūroms.

Apibendrinant minėtus aspektus, kurie išsamiau nagrinėjami kitose šio darbo dalyse, nustatytas nacionalinio savitumo nuostatoje pagarbos elementas lemia pagrindinių nacionalinės konstitucinės teisės struktūrų apsaugą nuo „nebūtino“ ES teisės niveliuojančio poveikio, galinčio turėti neigiamą įtaką, lemiančią neigiamus konstitucinio individualumo pokyčius. Todėl, autoriaus

[126] Žr. 1.3.4.2 dalį.
[127] Jeigu valstybėje narėje yra konstitucinis teismas, žr. 44 išnašą.
[128] Žr. 1.2.4 dalį.
[129] Žr. 2.3.1 dalį.
[130] Žr. 2.3.2 dalį.
[131] Žr. 2 skyrių.

vertinimu, nacionalinio savitumo nuostata laikytina dialogo, abipusių nuolaidų ir kompromiso, pasiekiamo teisminiu dialogu, galimybe. Atitinkamai, suformuluota pareiga gerbti daro nacionalinį savitumą ne konfliktų atsiradimo, o konfliktų sprendimo kriterijumi (Bofill, 2013, p. 239). Taigi nacionalinis savitumas yra egzistuojančios „konstitucinės įvairovės pripažinimas“ (Tuori, 2015, p. 105), kuriam reikia „stiprios ir nuolatinės apsaugos“ (Tatham, 2013, p. 22). Todėl pagarba nacionaliniam savitumui turi „ypatingą vertę“ tokiam daugianacionaliniam dariniui kaip ES (Cloots, 2015, p. 81) ir yra nacionalinio savitumo „apsauginis mechanizmas“ (Klamert, 2014, p. 20). Kaip teigia L. Burgorgue-Larsen, kai nacionalinis savitumas nėra tik „stiliaus priemonė“, o iš tikrųjų nukreipia į „pamatinius elementus“, ESTT šiuos argumentus priima „labai rimtai“[132] (Burgorgue-Larsen, 2013, p. 293, 304).

1.2.1.2. Nacionalinio savitumo elementas

Atkreiptinas dėmesys, kad Lisabonos ESS lietuviškoje versijoje vartojama sąvoka „nacionalinis savitumas“[133]. E. Jarašiūno požiūriu, nacionalinį tapatumą vadinant nacionaliniu savitumu kyla problemų verčiant ESTT sprendimus ar mokslo darbus, kuriuose žodis „savitumas“ vartojamas aiškinant „nacionalinio tapatumo“ sąvokos esmę. Todėl tiktų vartoti nacionalinio tapatumo kategoriją, tuo labiau kad ir Konstitucinio akto preambulėje minima ES pagarba valstybių narių nacionaliniam tapatumui (Jarašiūnas, 2014, p. 9–10; Jarašiūnas, 2018a, p. 28). Tokia nuomonė tikrai gerbtina[134], tačiau, autoriaus požiūriu, būtų objektyvu paminėti ir argumentus, kurie pagrįstų ES teise paremtos sąvokos „nacionalinis savitumas“ vartojimą.

---

[132] Tačiau paminėtina, kad, E. Cloots nuomone, pirmiausia valstybei, kuri remiasi Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalimi, tenka nacionalinio savitumo įrodinėjimo pareiga (Cloots, 2015, p. 146).

[133] Iš esmės taip pat kaip ir vokiškoje kalbinėje versijoje „*nationale identität*“, ispaniškoje – „*identidad nacional*“, prancūziškoje – „*identité nationale*“, tačiau angliškoje kalbinėje versijoje vartojama sąvoka „*national identities*“. Tai, kad ši sąvoka vartojama daugiskaita, stiprina sąvokų „nacionalinis“ ir „savitumas“ etimologiją (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1428). Čia būtų tikslinga atkreipti dėmesį į nacionalinio savitumo terminijos vartojimą. Kaip pažymi Lietuvos teisės mokslininkai I. Jarukaitis ir E. Jarašiūnas, nacionalinio savitumo sąvoka kitose kalbinėse versijose dažniausiai vartojama kaip sąvoka „nacionalinis identitetas“ (tapatumas, tapatybė): pvz., *identité nationale*, *national identities*, *national identität*, *identida nazionale*, *identitad national*, *etc*.

[134] Autorius atkreipia dėmesį, kad savo ankstesniuose darbuose taip pat vartojo sąvoką „nacionalinis tapatumas“ (Griciūnas, 2019). Vis dėlto toks autoriaus vertinimas buvo nulemtas vertinimo, kad nacionalinio savitumo ir konstitucinio

Pirmiausia ES teisės kategorijos negali būti aiškinamos nacionalinės teisės sampratomis, net ir konstitucinėmis[135]. Būtų paradoksalu, kad, negalėdamas aiškinti nacionalinės teisės, ESTT, aiškindamas ES teisę, remtųsi nacionalinės teisės sampratomis. Tada, pavyzdžiui, tektų kalbėti ne apie terminą ES teisės „pirmenybė“, o „viršenybė“, kaip yra Konstitucinio akto 2 straipsnyje ir ką kritikuoja pats E. Jarašiūnas. Antra, nacionalinio savitumo kategorija dar nėra bent kiek reikšmingiau atskleista ESTT, todėl negalima daryti išvados, kad sampratos „nacionalinis savitumas“ ir „nacionalinis tapatumas“ būtų savo turiniu labai artimos ar netgi identiškos. Trečia, Konstitucinis Teismas kol kas nėra pateikęs Konstitucinio akto sąvokos (ar sąvokų) „nacionalinis tapatumas ir konstitucinės tradicijos“ išaiškinimo. Tačiau kur kas svarbesnis nei pirmieji du autoriaus argumentai yra konstitucinio identiteto arba konstitucinės tapatybės samprata, autoriaus nuomone, dažnai tapatinama su nacionalinio tapatumo samprata[136]. Todėl tikslinga įvertinti, kaip gali būti suvokiama nacionalinio savitumo samprata.

Kaip teigia R. Gisbert, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis gali būti suprantama dviem skirtingais, tačiau vienas kitą papildančiais būdais.

Pirmuoju požiūriu, tai, kad nacionalinio savitumo nuostata saugo „konstitucijos savitumą“, reiškia, kad yra „saugomi valstybių narių skirtumai“[137] (Gisbert, 2013, p. 75). Europa yra „unikalių skirtumų bei kontrastų turintis kontinentas“ (Faraguna, 2017, p. 1618), todėl nacionalinis

identiteto sąvokos iš esmės laikytinos tapačiomis. Dėl šiame darbe atlikto tyrimo autoriaus vertinimas keičiasi, nacionalinio savitumo ir konstitucinio identiteto sąvokos aiškiai atskiriamos.

135 Žr. 479 išnašą.

136 Autoriaus nuomone, svarbu pažymėti, kad sąvokos „nacionalinis tapatumas“ vartojimas savaime jokiu būdu nelaikytinas ydingu. Vis dėlto sąvokos „nacionalinis tapatumas“ ir „konstitucinis tapatumas“ laikytinos pakankamai panašiomis ir gali kelti klaidinantį panašumo ar tapatumo įspūdį. Užsienio darbuose nepavyko rasti polemikos, artimos „savitumo“ ir „tapatumo“ vartojimui vertinti. Todėl daugiausia dėmesio yra skiriama nacionalinio savitumo (nacionalinio tapatumo, nacionalinio identiteto) ir konstitucinio identiteto (konstitucinio tapatumo) sąvokų klausimui. Plačiau žr. 2.3.10. dalį.

137 Tokį požiūrį patvirtina ESTT 2004 m. spalio 14 d. sprendimas byloje C-36/02 *Omega*: „kaip išplaukia iš aiškiai nustatytos ir vėlesnės <...> teismų praktikos, priimtų šiuo klausimu priemonių būtinumas ir proporcingumas nėra atmestinas vien todėl, kad valstybė narė pasirinko kitokią apsaugos sistemą nei ta, kurią taiko kita valstybė narė“ (38 punktas). Taip pat žr. GA M. P. Maduro išvadą ESTT byloje C-213/07 *Michaniki*: „faktas, kad vienos valstybės narės pagrindinės teisės koncepcija nesutampa su kitų valstybių narių šios teisės supratimu, nedraudžia šiai valstybei narei ja remtis pateisinant paslaugų teikimo laisvės apribojimus“ (32 punktas) ir „nuostatos būtinybės ir proporcingumo negalima atmesti vien dėl to, kad jos nėra priėmusios kitos valstybės narės“ (34 punktas).

savitumas yra tai, kas „skiria valstybes nares vieną nuo kitos“[138] (Besselink, 2010, p. 47; Gisbert, 2013, p. 75). Nacionalinio savitumo nuostatos formuluotė nukreipia į „skirtingus arba atskirtinus valstybių nacionalinius savitumus“ (van der Schyff, 2020, p. 330), o nacionalinis savitumas turi remtis nuo kitų konstitucinių sistemų besiskiriančia įsitvirtinusia konstitucine norma ar vertybe (Rodin, 2011, p. 39). Tai lemia, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis liečia tik tokius pamatinius principus, kurie „nėra bendri visoms valstybėms narėms“ (Claes, Reestman, 2015, p. 934). Kitaip tariant, nacionalinio savitumo nuostata saugo valstybių struktūrinius elementus, kurie „nebūtinai visoms valstybėms narėms yra vienodi“ (Tremps, 2013, p. 266).

Autoriaus vertinimu, tai reiškia, kad nacionalinio savitumo elementai nei privalo būti visoms valstybėms vienodi, nei privalo būti reikšmingai besiskiriantys nuo kitų valstybių narių. Vis dėlto kuo ryškesni nacionalinio savitumo skirtumai nuo kitų valstybių narių, tuo lengviau jį įrodyti. Ir priešingai, kuo labiau galimas nacionalinio savitumo elementas yra panašus į kitų valstybių konstitucines struktūras, tuo sunkiau būtų jį pagrįsti. Tačiau A. von Bogdandy ir S. Schill akcentuoja, jog bet kuriuo atveju nacionalinis savitumas turi būti aiškinamas tik vienos konkrečios valstybės narės „konstitucinės teisės apimtimi“[139] (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1431). Tokį požiūrį galima suprasti, nes (iš pažiūros) ir tas pats elementas skirtingose valstybėse gali turėti visiškai skirtingą reikšmę nacionaliniam savitumui.

Antrasis požiūris pagal R. Gisbert yra pagrįstas samprata, kad nacionalinio savitumo nuostata saugo ne specifinius, o „pamatinius konstitucinius elementus“, todėl nėra jokio skirtumo, ar tie bruožai yra bendri visoms valstybėms narėms, ar tik kuriai nors konkrečiai (Gisbert, 2013, p. 75). Taip ir A.T. Pérez požiūriu, poreikis gerbti nacionalinį savitumą gali būti laikytinas kaip apimantis „pamatines konstitucines teises“ (Pérez, 2013a, p. 62), „pamatines konstitucines vertybes“ (Preshova, 2012, p. 274) ar „pamatines

---

[138] Paminėtina, kad J. Weiler požiūriu, identitetas „apibūdintinas kaip tai, kas mane skiria nuo nepanašių į mane“ (Weiler, 2003, p. 20).

[139] Pavyzdžiui, C. Grewe teigimu, „nacionalinio savitumo identifikavimo elementas“ yra nacionalinė teisė – konstituciniai tekstai ir jų aiškinimas (Grewe, 2013, p. 38). A. von Bogdandy ir S. Schill požiūriu, nacionalinės konstitucinės nuostatos yra tik pirmoji indikacija to, kas galėtų būti laikoma nacionaliniu savitumu. Tačiau taip pat svarbi ir nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencija, o ypač – sprendimai, susiję su ES teisės ir nacionalinės teisės santykiu, nes jie geriausiai rodo galimo konflikto sritis (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1433). Panašų vertinimą pateikia ir E. Cloots, jos teigimu, nacionalinė konstitucija, o ypač jos preambulė, neginčijamai yra nacionalinio savitumo išraiška (Cloots, 2015, p. 160–161). Tačiau, kaip pažymi A. Schnettger, negali būti „bendro“ pamatinių „nacionalinės konstitucijos elementų nustatymo standarto“ (Schnettger, 2020, p. 18).

konstitucines normas“ (Konstadinides, 2013, p. 3). Paminėtina, kad ir GA J. Kokott taip pat mano, kad nacionalinis savitumas skirtas ES teisės poveikiui tose srityse, kurios laikomos „esminėmis valstybėms narėms“, apriboti[140]. Šių pamatinių konstitucinių nuostatų sąvoka atsiskleidžia kitų mokslininkų darbuose.

E. Cloots akcentuoja pamatinėse konstitucinėse struktūrose įtvirtintus „nacionalinės bendruomenės bruožus (istoriją, kalbą, vertybes, tradicijas)“, kurių netekusi, bendruomenė nebebūtų tokia pati (Cloots, 2016, p. 90–91). K. Wójtowicz pabrėžia „kultūrinį, kalbos, papročių ar religinį savitumą“ (Wójtowicz, 2014, p. 146). Panašios nuomonės yra ir J. Marti, jo teigimu, nacionalinė konstitucija nėra tik teisės norma, tai – pamatinė norma, sujungianti žmones į politinę bendruomenę. Todėl konstitucinio branduolio pokyčiai gali lemti „pačios politinės bendruomenės ir į ją susijungusių žmonių identitetą“ (Martí, 2013, p. 21). Reikia pažymėti, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nacionalinio savitumo nuostata taikytina tik „konkretiems ir labai aiškiems intervencijos į pamatines konstitucines nuostatas atvejams“. Šio straipsnio negalima suprasti kaip draudimo ES teisei paveikti „kiekvieną konstitucinę nuostatą“, kitaip ES autonominis veikimas bus nebegalimas (Bogdandy, 2012, p. 771).

Autoriaus vertinimu, antrasis, t. y. pamatinių konstitucinių elementų, R. Gisbert požiūris turi keletą diskutuotinų aspektų. Pirma, pamatinių konstitucinių elementų sąvoka, autoriaus vertinimu, yra artimesnė neliečiamo konstitucinio branduolio (žr. 2.3. dalį) negu nacionalinio savitumo sampratai. Antra, kaip jau minėta anksčiau, sąvoka „pagarba“ (nacionaliniam savitumui) nėra absoliuti, todėl, ES teisės požiūriu, ESTT vertinimas vyktų nepaisant konstitucinės nuostatos reikšmės. Vadinasi, apibendrinant R. Gisbert idėjas, būtų galima teigti, kad nacionaliniu savitumu laikytini konstitucinės reikšmės elementai, lemiantys konstitucinį individualumą ir unikalius konstitucinius skirtumus, kurie gali būti prarasti dėl ES teisės poveikio.

Paminėtina, kad, atsižvelgiant į nacionalinio savitumo sampratą, teisės mokslininkai vengia daryti apibendrinimus, kas konkrečiai galėtų būti laikoma nacionaliniu savitumu, argumentuodami, kad tai turi būti palikta teisminiam dialogui, individualiai vertinant kiekvieną konkretų atvejį. Todėl klausimas, kas sudaro nacionalinį savitumą, iš esmės lieka atviras. ESTT kol kas nesuformavo bendro apibrėžimo, kas patenka į nacionalinio savitumo kategoriją, yra „tik pavienės bylos“ (Polzin, 2017, p. 1606). ESTT nenustatė

[140] Žr. GA J. Kokott išvados byloje C-490/20 *Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“* 87–88 punktus.

jokio išsamaus nacionalinio savitumo požymių sąrašo, tačiau „nei įmanoma, nei pageidautina, kad toks sąrašas būtų nustatytas“ (Cloots, 2015, p. 13).

Vis dėlto būtų tikslinga pamėginti suvokti, kas galėtų būti laikoma nacionaliniu savitumu pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį. Pirmiausiai paminėtini elementai, atsidūrę ESTT jurisprudencijoje. Tai ir nacionalinio savitumo nuostatos formuluotėje vartojama sąvoka „regioninė ir vietos savivalda“[141], kompetencijų paskirstymas[142], kalba[143] ir politinio gyvenimo organizavimas[144]. Taip pat galima nurodyti ir aspektus, paminėtus tik GA išvadose: kultūros įvairovė[145], regionų savivalda[146], valstybės narės

[141] Pavyzdžiui, ESTT 2006 m. rugsėjo 6 d. sprendimas byloje C-88/03 *Portugalija / Komisija*: *infra* valstybinis subjektas turi teisinį ir faktinį statusą, dėl kurio jis yra pakankamai autonominis, palyginti su valstybės narės centrine vyriausybe (58 punktas), *infra* valstybinis subjektas dėl savo statuso ir įgaliojimų vaidina pagrindinį vaidmenį nustatant politinę ir ekonominę aplinką (66 punktas). Taip pat paminėtinas ESTT 2014 m. birželio 12 d. sprendimas byloje C-156/13 *Digibet ir Albers*: kompetencijos paskirstymo federalinėms žemėms ginčyti negalima, nes jis saugomas ESS 4 straipsnio 2 dalimi (34 punktas).

[142] Pavyzdžiui, ESTT 2016 m. gruodžio 21 d. sprendimas byloje C-51/15 *Remondis*: kompetencijos paskirstymui valstybėje narėje yra taikoma apsauga, nustatyta pagal ESS 4 straipsnio 2 dalį (40 punktas).

[143] Pavyzdžiui, ESTT 2013 m. balandžio 16 d. sprendimas byloje C-202/11 *Las*: ES teisės nuostatos nedraudžia politikos, kuria siekiama apginti ir skatinti vienos iš oficialiųjų valstybės narės kalbų vartojimą (25 punktas).

[144] Pavyzdžiui, ESTT 2024 m. lapkričio 19 d. sprendimas byloje C-808/21 *Komisija / Čekijos Respublika (Éligibilité and qualité de membre d'un parti politique)*: „šalies politinio gyvenimo organizavimas, prie kurio prisideda politinės partijos ir politiniai judėjimai, yra nacionalinio savitumo, kaip jis suprantamas pagal ESS 4 straipsnio 2 dalį, dalis“.

[145] GA J. Kokott išvada byloje C-222/07 *UTECA*: gerbti ir skatinti savo kultūrų įvairovę visose srityse <...> yra viena pagrindinių Bendrijos užduočių (EB 151 straipsnio 4 dalis). Ji yra Europos Sąjungos pagarbos savo valstybių narių nacionaliniam savitumui išraiška (ES 6 straipsnio 3 dalis) (93 punktas).

[146] Pavyzdžiui, GA J. Kokott išvada sujungtose bylose C-428/06 iki C-434/06 *Unión General de Trabajadores de la Rioja*, kurioje pagarba valstybių narių nacionaliniam savitumui „reiškia, kad ES nepažeidžia valstybės narės konstitucinės sandaros, nesvarbu, ar ji centralizuota, ar federacinė, ir iš principo taip pat nedaro poveikio kompetencijos pasidalijimui valstybės narės viduje. Lisabonos sutartis pateikia naują šios nuostatos redakciją, kurioje akivaizdžiai pabrėžiama, kad ES gerbia valstybės narės konstitucines struktūras“ (54 punktas). Taip pat GA V. Trstenjak išvada byloje C-324/07 *Coditel Brabant*: „komunų savivaldos teisė yra įtvirtinta ne tik valstybių narių teisės nuostatose <...>, galiausiai Lisabonos sutartis pabrėžia regioninės ir vietos savivaldos reikšmę atitinkamos šalies nacionaliniam savitumui (*originale – tapatumui, aut. past.*), kurį reikia saugoti“ (85 punktas).

pilietybė[147] ir sekuliarumas[148]. Paminėtini ir keletas valstybių narių bandymų pasitelkti nacionalinį savitumą, tai – valstybės vadovo statusas[149], teisėjų statusas[150] ir advokatų veikla[151].

---

[147] GA M. P. Maduro išvada byloje C-135/08 *Rottmann*: „tai reikštų panaikinti valstybių narių kompetenciją reglamentuoti savo valstybės pilietybės klausimus ir tuo iš esmės pažeisti valstybių narių autonomiją šioje srityje“ (24 punktas), „toks sprendimas prieštarautų ir ES sutarties 6 straipsnio 3 dalyje nustatytai Sąjungos pareigai gerbti valstybių narių nacionalinį savitumą, kurio svarbiausias aspektas neabejotinai yra tautinės bendruomenės sudėtis“ (25 punktas).

[148] GA J. Kokott išvada byloje C-157/15 *G4S Secure Solutions*: „visų pirma Prancūzija mano, kad dėl joje galiojančio Konstitucijoje įtvirtinto laicizmo (*laïcité*) principo šios direktyvos taikymas valstybės tarnybai (*service public*) yra ribojamas. Todėl Prancūzija remiasi ESS 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta Sąjungos pareiga gerbti nacionalinį valstybių narių savitumą“ (31 punktas). „Vien iš ESS 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos Sąjungos pareigos gerbti nacionalinį valstybių narių savitumą negalima daryti išvados, kad tam tikroms dalykinėms arba veiklos sritims Direktyva 2000/78/EB visai netaikoma. Priešingai, taikant šią direktyvą negali būti pažeidžiamas nacionalinis valstybių narių savitumas“ (32 punktas). Paminėtinas ir ESTT 2021 m. liepos 15 d. sprendimas sujungtose bylose C-804/18 ir C-341/19 *WABE*. Šiame sprendime iškilo Vokietijos Konstitucijos 4 straipsnio 1 dalies, nustatančios, kad „tikėjimo, sąžinės, religijos išpažinimo ir pasaulėžiūros laisvė neliečiama“, vertinimo klausimas. ESTT požiūriu, iš šios nuostatos kylanti religijos laisvės apsauga patenka į Direktyvos 2000/78 2 straipsnio 2 dalies b punkto i papunktį, numatantį, kad netiesiogine diskriminacija nėra laikoma situacija, kai taikomą praktiką objektyviai pateisina teisėtas tikslas, kurio siekiama tinkamomis ir būtinomis priemonėmis (85 punktas). Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad Direktyvos 2000/78 8 straipsnio 1 dalis leidžia taikyti nacionalines nuostatas, palankesnes vienodo požiūrio principo įgyvendinimui (89 punktas), gali būti atsižvelgiama į šias nuostatas, kaip ginančias religijos laisvę (90 punktas).

[149] ESTT 2012 m. spalio 16 d. sprendimas byloje C-364/10 *Vengrija / Slovakija*: valstybės vadovas yra jo vadovaujamos valstybės, kuriai atstovauja, suvereniteto simbolis, jis gali vykti į kitą suverenią valstybę tik su jos žinia ir sutikimu. <...> ESS 4 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „Sąjunga gerbia valstybių narių lygybę prieš Sutartis bei nacionalinį jų savitumą“ ir kad laisvo judėjimo principas jokiu atveju negali keisti ES sutarties ar antrinės teisės nuostatų taikymo srities“ (35 punktas).

[150] ESTT 2012 m. kovo 1 d. sprendimas byloje C-393/10 *O'Brien*: „aplinkybė, jog teisėjams taikomos tarnybos sąlygos ir kad jie gali būti laikomi darbuotojais <...>, nepažeidžia teisminės veiklos nepriklausomumo principo ir neatima iš valstybių narių galimybės priimti konkretų teisėjų veiklą reglamentuojantį teisės aktą“ (47 punktas). O „šių tvirtinimų nepaneigia <...> argumentas, kad, taikant Sąjungos teisę teismų veiklai, būtų neatsižvelgiama į valstybių narių nacionalinį identitetą ir taip būtų pažeidžiama Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis“ (49 punktas).

[151] ESTT 2014 m. liepos 17 d. sprendimas sujungtose bylose C-58/13 ir C-59/13 *Torresi*: „tai, kad valstybės narės piliečiams, įgijusiems advokato profesinį vardą kitoje valstybėje narėje, leidžiama verstis advokato praktika <...>, bet kuriuo

Apibendrinant, autoriaus teigimu, galima pažymėti, kad nacionalinio savitumo kategorijos samprata kol kas nėra išplėtota nei teisės moksle, nei ESTT jurisprudencijoje[152]. Todėl kol kas be abejonių galima kalbėti tik apie pačioje nacionalinio savitumo nuostatoje eksplicitiškai nustatytą elementą – vietinę ir regionų savivaldą bei apie ESTT jurisprudencijoje patvirtintą elementą – valstybinę kalbą, politinio gyvenimo organizavimą ar kol kas tik paminėtą kompetencijų pasiskirstymą. Tačiau būtina priminti, kad, net ir esant patvirtintam elementui, jis nebus taikomas visose bylose automatiškai, o priklausys nuo bylos aplinkybių. Todėl tai – individualaus ESTT vertinimo prerogatyva.

1.2.2. Nacionalinio savitumo nuostatos santykis su ES vertybėmis

Nacionalinis savitumas negali būti suvokiamas ir vertinamas atskirai nuo „likusios" ES teisės, o tik visuminiame ES teisės, ir visų pirma ES vertybių, kontekste[153]. Taip yra todėl, kad ES teisė saugo ne tik skirtingas konstitucines kultūras, bet ir „bendrąsias vertybes, įtvirtintas Lisabonos ESS 2 straipsnyje"[154] (Tuori, 2015, p. 106). Neabejotina, kad Lisabonos ESS 2 straipsnyje įtvirtintos vertybės yra hierarchiškai aukščiausios[155] ES teisėje

---

atveju negali paveikti nei priimančiosios valstybės narės pagrindinių politinių ir konstitucinių struktūrų, nei esminių funkcijų, kaip tai suprantama pagal ESS 4 straipsnio 2 dalį" (58 punktas).

[152] Tai patvirtina, pavyzdžiui, GA N. Emiliou išvada byloje C-391/20 *Boriss Cilevičs ir kiti*: „iki šiol ESTT išsamiai nenagrinėjo „nacionalinio savitumo" sąvokos ar ESS 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos „nacionalinio savitumo sąlygos" pobūdžio ir taikymo srities" (82 punktas). Taip pat GA J. Kokott išvada byloje C-490/20 *Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo"*: „iki šiol bylose, kuriose kilo nacionalinio savitumo apsaugos klausimas, nebuvo nagrinėta sampratos, kurią atitinkama valstybė narė siekė apsaugoti remdamasi savo nacionaliniu savitumu, esminė išraiška" (93 punktas).

[153] Lisabonos ESS 2 straipsnyje įtvirtintos vertybės (arba principai) taip pat sudaro tiek kiekvienos, tiek ir visų nacionalinių konstitucijų pagrindą, todėl atrodo, kad ES yra linkusi labiau „palaikyti nacionalinį savitumą, negu kelti jam grėsmę" (Tomuschat, 2013, p. 205).

[154] Lisabonos ESS 2 straipsnį labiausiai išgarsino ESTT 2008 m. rugsėjo 3 d. sprendimas sujungtose bylose C-402/05 P ir C-415/05 P *Kadi ir Al Barakaat International Foundation / Taryba ir Komisija*.

[155] ESTT *Kadi* sprendime konstatavo, kad ES teisėje jokia nuostata „negali leisti paneigti principų, kurie išplaukia iš pačios Bendrijos teisinės sistemos pagrindų" (304 punktas). Vis dėlto atkreiptinas dėmesys į šios ESTT punkto lietuviškosios lingvistinės versijos galimą netikslumą. Autoriaus nuomone, ši formuluotė, atsižvelgiant į angliškąją versiją „*part of the very foundations*" ar prancūziškąją „*des fondements mêmes de l'ordre juridique*" turėtų skambėti taip: „negali leisti paneigti principų, kurie išplaukia iš Bendrijos teisinės sistemos pačių pagrindų".

ir nustato kryptį kitų normų ir principų aiškinimui (Bogdandy, 2009, p. 16). Lisabonos ESS 2 straipsnyje įtvirtintos vertybės yra „teisinės sistemos patys pagrindai“ arba „pamatiniai principai“[156] (Bogdandy, 2010, p.103).

Mokslininkų darbuose iš esmės vieningai sutariama, kad nacionalinio savitumo nuostata, kaip ir visa ES teisė, yra subordinuota ES vertybėms. Taigi tarp viso nacionalinį savitumą supančio neaiškumo bent viena yra aišku, kad nacionalinis savitumas negali pažeisti Lisabonos ESS 2 straipsnio (Di Federico, 2019, p. 365). Todėl nacionalinis savitumas „gali būti priimtinas“ tik jeigu jis „dera“ su Lisabonos ESS 2 straipsnyje įtvirtintomis ES vertybėmis (Faraguna, 2017, p. 1639). Net ir sutinkant su teiginiu, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis nustato ES kompetencijų įgyvendinimo ribas, bet kuriuo atveju apribojimai „negali būti prieštaringi“[157] Lisabonos ESS 2 straipsniui (Preshova, 2019, p. 171), nes nacionalinis savitumas turi būti vartojama tik kaip „teisėtas argumentas“ (Koncewicz, 2015a, p. 54).

Todėl Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis aiškintina kaip sauganti tokius nacionalinio savitumo elementus, kurie atitinka Lisabonos ESS 2 straipsnyje nustatytas ES vertybes (Mickonytė, 2017, p. 355). Šiuos mokslininkų požiūrius gerai apibendrina A. von Bogdandy ir S. Schill nuomonė, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje numatyta pagarba nacionaliniam savitumui patenka ir į Lisabonos ESS 2 straipsnio ribojimą, tad nacionalinis savitumas „niekaip negali būti suprantamas“ kaip pamatinių ES teisės konstitucinių principų išimtis (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1430).

Paminėtina, kad nacionalinio savitumo nuostatos ir ES vertybių santykis gali būti vertinamas ne tiek akcentuojant ES vertybių hierarchiją, kiek paties nacionalinio savitumo nuostatos sąsają su ES vertybėmis. Todėl, gerbiant

---

[156] Tai matyti ir kituose mokslininkų vertinimuose. D. Sarmiento teigimu, ESTT paskelbimas apie ES „teisės branduolį“ įvyko garsiojoje *Kadi* byloje (Sarmiento, 2013, p. 184). A. Rosas ir L. Armati vertinimu, *Kadi* byloje ESTT partvirtino, kad ES konstitucinė tvarka remiasi „keletu pamatinių principų“, kurie yra svarbesni negu Sutarčių nuostatos (Rosas, Armati, 2010, p. 43). Tokiu būdu šie pamatiniai principai apriboja net valstybių narių galimybę keisti ES sutartis (Rosas and Armati, 2018, p. 45).

[157] Paminėtina, kad labai panašios pozicijos laikosi ir Europos Parlamentas. 2013 m. liepos 3 d. Europos Parlamento rezoliucijos „Pagrindinių teisių padėtis Vengrijoje: standartai ir praktika“ (pagal 2012 m. vasario 16 d. Europos Parlamento rezoliuciją) M punkte konstatuojama: „to, kad valstybė narė pažeidžia Sąjungos bendrus principus ir vertybes, negalima pateisinti nacionalinėmis tradicijomis ar nacionalinės tapatybės išraiška, kai dėl tokio pažeidimo pakenkiama principams ir vertybėms, kurie yra esminiai Europos integracijai, pvz., demokratijos vertybėms, teisinės valstybės principams ar abipusio pripažinimo principui, nurodant, kad ES sutarties 4 straipsnio 2 dalis yra taikoma tik jei valstybė narė paiso ES sutarties 2 straipsnyje įtvirtintų vertybių“.

konstitucinį pliuralizmą, įtvirtintą Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje, valstybės narės išlaiko autonomiją, užtikrindamos pagrindines teises *tiek, kiek* nėra pažeidžiamos Lisabonos ESS 2 straipsnyje įtvirtintos vertybės (Bogdandy, *et al*., 2015, p. 237).

Atsižvelgiant į apžvelgtus mokslininkų vertinimus, autoriaus požiūriu, nėra abejonių, kad nacionalinis savitumas turi atitikti ES vertybes. Bene vienintelė nuomonė, oponuojanti subordinuotai nacionalinio savitumo sampratai, yra Z. Körtvélyesi ir B. Majtényi pozicija, kad „nėra hierarchinio ryšio“ tarp Lisabonos ESS 2 straipsnio ir Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies (Körtvélyesi, Majtényi, 2017, p. 1726). Vertintina, kad toks požiūris, autoriaus nuomone, gali būti paaiškinamas tik susiejant nacionalinio savitumo ir konstitucinio identiteto sąvokas. Tačiau nacionalinio savitumo nuostatos „autonominė pozicija“ ES vertybių atžvilgiu yra kritikuotina ne tiek hierarchijos, kiek santykio su Chartija aspektu.

Pagarba nacionaliniam savitumui yra ES teisės kategorija, o tai lemia, kad ši kategorija patenka į Chartijos veikimo sritį[158], todėl nacionalinio savitumo argumentas negali būti „pasitelktas“ Chartijai priešingais tikslais[159]. Autoriaus teigimu, darytina išvada, kad jeigu nacionalinio savitumo nuostata turi atitikti ES vertybes, ji turi atitikti ir Chartiją. Apibendrinant reikia pažymėti, kad neišvengiama Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį sieti su šios sutarties

---

158 Visų pirma paminėtina, kad Chartijos preambulėje yra pakartojama, kad ES „remiasi nedalomomis ir visuotinėmis vertybėmis“, „prisideda prie šių bendrų vertybių išsaugojimo ir plėtotės, kartu gerbdama <...> valstybių narių nacionalinį savitumą ir jų nacionalinių, regioninių ir vietos institucijų sandarą“ (preambulės 2 ir 3 konstatuojamosios dalys). Chartija yra taikoma, be kita ko, ir valstybėms narėms įgyvendinant ES teisę (Chartijos 51 straipsnio 1 dalis). ESTT 2013 m. vasario 26 d. byloje C-617/10 *Åkerberg Fransson* nurodoma: „Sąjungos teisės sistemoje užtikrinamos pagrindinės teisės gali būti taikomos visose situacijose, kurias reglamentuoja Sąjungos teisė“ (19 punktas). Taip pat, pavyzdžiui, 2014 m. kovo 6 d. byloje C-206/13 *Siragusa*: remdamasis Chartija, ESTT „negali vertinti nacionalinės teisės, kuri nepatenka į Sąjungos teisės taikymo sritį“ (21 punktas). Tačiau „Sąjungos atžvilgiu apibrėžtas reikalavimas gerbti pagrindines teises yra privalomas valstybėms narėms tik tuo atveju, kai jų veiksmai įeina į Sąjungos teisės taikymo sritį“ (22 punktas).

159 ESTT 2018 m. birželio 5 d. sprendime byloje C-673/16 *Coman ir kiti*: „pagal ESS 4 straipsnio 2 dalį Sąjunga privalo gerbti valstybių narių nacionalinį savitumą“ (43 punktas). Tačiau nacionalinė priemonė, „kuri gali riboti asmenų judėjimo laisvę, gali būti pateisinama, tik jei ši priemonė nepažeidžia Chartijoje, kurios laikymąsi užtikrina ESTT, įtvirtintų pagrindinių teisių“ (47 punktas). Taip pat žr. ESTT 2021 m. gruodžio 14 d. sprendimą byloje C-490/20 *Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“*: „nacionalinė priemonė, kuri gali riboti asmenų judėjimo laisvę, gali būti pateisinama, tik jei ši priemonė nepažeidžia Chartijoje <...> įtvirtintų pagrindinių teisių“ (58 punktas).

2 straipsniu tam, kad pagarba nacionaliniam savitumui netaptų galimybe ignoruoti ar pažeisti ES vertybes, kartu ir Chartiją. Todėl darytina išvada, kad nacionalinio savitumo nuostata yra subordinuota ES vertybėms kaip pamatiniams ES principams[160]. Kaip matyti iš 2014 m. gruodžio 18 d. ESTT nuomonės 2/13, ES vertybių reikšmė lemia ne tik nacionalinio savitumo nuostatos ir vertybių santykį teisės prasme, kartu ir valstybės narės teisės santykį su ES teise, bet ir pačių valstybių narių tarpusavio santykius. Be to, Lisabonos sutartis ES vertybėms pačioje sutartyje suteikia išskirtinę vietą[161].

Tačiau, N. Murphy nuomone, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis yra subordinuota ne tik Lisabonos ESS 2 straipsniui, bet ir Lisabonos ESS 3 straipsniui, nustatančiam ES tikslus (Murphy, 2017, p. 103). Taip pat mano ir T. Konstadinides, jo teigimu, nacionalinio savitumo nuostata turi būti vertinama kartu su Lisabonos ESS 3 straipsniu (Konstadinides, 2011, p. 199). Šios mokslininkų nuomonės, autoriaus vertinimu, kelia abejonių bent dėl keleto priežasčių. Pirma, ES tikslai, numatyti Lisabonos ESS 3 straipsnyje, neturi savarankiškos teisinės reikšmės (Kellerbauer *et al*., 2019, p. 32). Reikia pažymėti, kad ES tikslai įpareigoja ES institucijas, tačiau ne valstybes nares. Neturėdami minėtos savarankiškos teisinės reikšmės, ES tikslai, autoriaus nuomone, nesukuria pareigų[162] nei valstybėms narėms, nei ES institucijoms. ES tikslai gali būti vertinami[163], tačiau, autoriaus požiūriu, jie nelaikytini

---

[160] Toks nacionalinio savitumo nuostatos subordinacijos ES vertybėms pagrindimas atskleistas, pavyzdžiui, ESTT 2014 m. gruodžio 18 d. nuomonėje 2/13: „kiekviena valstybė narė dalijasi su kitomis valstybėmis narėmis daugeliu bendrų vertybių, kuriomis pagrįsta Sąjunga, kaip patikslinta [Lisabonos ESS] 2 straipsnyje, ir pripažįsta, kad kitos valstybės narės su ja dalijasi. Ši prielaida suponuoja ir pateisina valstybių narių tarpusavio pasitikėjimą pripažįstant šias vertybes, taigi ir laikantis Sąjungos, kuri jas įgyvendina, teisės“ (168 punktas).

[161] Lisabonos ESS 49 straipsnyje ES vertybių laikymasis įtvirtintas kaip būtinoji narystės ES sąlyga, o šios sutarties 7 straipsnyje nustatytas ES vertybių apsaugos mechanizmas. Taip pat svarbu paminėti ESTT 2022 m. vasario 16 d. sprendimą byloje C-157/21 *Lenkija / Parlamentas ir Taryba*: „ESS 2 straipsnyje įtvirtintos vertybės buvo nustatytos valstybių narių ir yra joms bendros. Jomis apibrėžiama pati Sąjungos, kaip bendros teisės sistemos, tapatybė“ (145 punktas).

[162] Žr. ESTT 2010 m. birželio 3 d. sprendimą byloje C-484/08 *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid:* „pagal nusistovėjusią teismo praktiką šiose nuostatose įtvirtinami tikslai ir pagrindiniai principai, kurie būtinai turi būti taikomi kartu su atitinkamais EB sutarties skyriais, kuriuose šiuos principus ir tikslus siekiama įgyvendinti. Taigi patys savaime jie negali valstybėms narėms sukurti aiškių ir besąlyginių teisinių pareigų“ (46 punktas).

[163] Žr., pvz., GA J. Kokott išvadą byloje C-358/14 *Lenkija / Parlamentas ir Taryba:* „kokybiniu požiūriu ekonominė, socialinė ir politinė reguliuojamo dalyko svarba vertinama atsižvelgiant į ESS 3 straipsnyje nustatytus Sąjungos tikslus“ (165 punktas).

turinčiais „norminę hierarchiją“ nacionalinio savitumo nuostatos atžvilgiu. Antra, ES tikslai, neturėdami savarankiškos teisinės reikšmės, negali būti laikomi ES teisės principais. O pagarba nacionaliniam savitumui laikytinas savarankišku ES teisės principu[164], todėl ESTT gali vykdyti dviejų teisės principų proporcingumo vertinimą konkrečioje situacijoje. Be to, bendrieji ES teisės principai turi „konstitucinį statusą“[165], taigi ir aukščiausią hierarchiją visoje ES teisėje. Apibendrinant, autoriaus vertinimu, reikia pripažinti, kad pagarbos nacionaliniam savitumui subordinavimas Lisabonos ESS 3 straipsniui nelaikytinas teisiškai pakankamai pagrįstu. Tačiau reikia pripažinti, kad visuminis Lisabonos ESS 3 straipsnio reglamentavimas laikytinas reikšminga kontekstine aplinka ES institucijoms, taigi ir ESTT.

1.2.3. Nacionalinio savitumo nuostatos santykis su ES teisės pirmenybės principu

Kaip buvo pažymėta, nacionalinio savitumo nuostata reikšmingai pakito DG V pasiūlymų pagrindu suformuluotame Sutarties dėl Konstitucijos Europai I-5 straipsnyje. Vis dėlto reikėtų paminėti, kad iš karto po nacionalinio savitumo nuostatos šios sutarties I-6 straipsnyje pirmą kartą buvo „mėginta kodifikuoti“ ES teisės pirmenybės principą[166] (Guastaferro, 2012, p. 266). Šie du straipsniai buvo laikomi „to paties krepšio obuoliais“, „vieno mechanizmo dalimi“, o I-5 straipsnis[167] – atsvara I-6 straipsniui (Claes, 2012, p. 219). Tai

---

[164] Žr. 1.2.4 dalį.

[165] Dėl tokio ES teisės principų vertinimo žr., pvz., A. von Bodandy (Bogdandy, 2009, p. 12).

[166] Sutarties dėl Konstitucijos Europai I-6 straipsnis „Sąjungos teisė“ buvo suformuluotas taip: „Konstitucija ir teisės aktai, kuriuos priima Sąjungos institucijos naudodamosi joms suteiktais įgaliojimais, turi viršenybę prieš valstybių narių teisę.“

[167] Paminėtina, kad Sutarties dėl Konstitucijos Europai projektą yra vertinę ir nacionaliniai konstituciniai teismai. Ispanijos KT 2004 m. gruodžio 13 d. deklaracijos 1/2004 minėtą I-5 straipsnį aiškino kaip „valstybių ir jų pagrindinių struktūrų, taip pat jų vertybių, principų ir pagrindinių teisių apsaugos garantiją“ (3 punktas). Ispanijos KT taip pat pažymėjo, kad Sutarties dėl Konstitucijos Europai I-5 straipsnis „neabejotinai paskelbia“ tam tikrų valstybių konstitucinių jurisdikcijų išlygas, padarytas žinomais sprendimais, o sutarties nuostatos buvo „pritaikytos valstybių narių konstitucijų reikalavimams“. Prancūzijos KT 2004 m. lapkričio 19 d. sprendime Nr. 2004-505 DC pažymėjo I-5 ir I-6 straipsnių „artumą“, kartu konstatuodama, kad nei ES prigimtis, nei ES teisės pirmenybės principas nėra keičiami (13 punktas). Pažymėtina, kad šiame sprendime Prancūzijos KT pateikia nuorodas į savo ankstesnius sprendimus, be kita ko, ir į 2004 m. birželio 10 d. sprendimą Nr. 2004-496 DC, kurio 7 punkte buvo nustatyta, kad „direktyvos nacionalinėje teisėje įgyvendinimas yra konstitucinė pareiga, kurią

leido mokslininkams pagarbą nacionaliniam savitumui interpretuoti ir kaip apsaugą nuo ES teisės pirmenybės nacionaliniais konstituciniais apribojimais (Guastaferro, 2012, p. 266), tačiau leido interpretuoti ir kitaip – kad nacionalinio savitumo nuostata nebuvo formuluojama siekiant ES teisės pirmenybės principo teisinės išimties (Claes, 2013, p. 120).

Sutartis dėl Konstitucijos Europai nebuvo patvirtinta visų valstybių narių. Tačiau, kaip jau minėta, į Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį iš esmės buvo perkeltas Sutarties dėl Konstitucijos Europai I-5 straipsnis, nelikus jokio pirmenybės principo kodifikavimo (Pollicino, 2009, p. 124). Nelikus minėto Sutarties dėl Konstitucijos Europai I-6 straipsnio, keičiasi ir dabartinio Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies reikšmė (Claes, 2012, p. 220). Tai leido valstybėms narėms interpretuoti situaciją kaip galimybę išimtiniais, su pamatinėmis konstitucinėmis nuostatomis susijusiais klausimais netaikyti ES teisės, remiantis pačia ES teise (Scicluna, 2015, p. 63). Toks požiūris grindžiamas tuo, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies formuluotė yra perkelta iš Sutarties dėl Konstitucijos Europai, kurioje nacionalinio savitumo nuostata buvo prieš ES teisės pirmenybės nuostatą I-6 straipsnyje, taigi tarsi nustatė materialiuosius ES veikimo, taigi ir ES teisės pirmenybės principo apribojimus (Biernat, 2011, p. 294).

Vis dėlto, tyrinėjant nacionalinio savitumo nuostatą, reikia pažymėti, kad vienas iš esminių suvokimo klausimų yra santykis su ES teisės pirmenybės principu. Šiuo klausimu mokslininkų požiūriai pasidaliję. Juos galima sugrupuoti į dvi skirtingas grupes. Pirmoji – nacionalinio savitumo nuostata lemia ES teisės pirmenybės principo išlygą. Antroji – nacionalinio savitumo nuostata nedaro įtakos ES teisės pirmenybės principui. Būtent tokiu eiliškumu šios nuomonės ir bus nagrinėjamos. Tačiau pradžioje, autoriaus požiūriu, būtų tikslinga glaustai apžvelgti patį ES teisės pirmenybės principą, kaip jis yra suprantamas ES teisėje.

gali riboti tik aiškiai prieštaraujanti Konstitucijos nuostata“ (*disposition expresse contraire de la Constitution*). Vis dėlto, J. Reestman nuomone, formuluotė „aiškiai prieštaraujanti Konstitucinė nuostata“ taikytina ne kiekvienos konstitucinės nuostatos, o tik tam tikrų nuostatų atžvilgiu (Reestman, 2005, p. 307).

1.2.3.1. ES teisės pirmenybės principo samprata ESTT jurisprudencijoje

ESTT formuoja ES teisės absoliučios pirmenybės principo doktriną[168]. Šis ir tiesioginio veikimo principai kloja ES teisės konstitucionalizavimo pagrindą (Bogdandy, 2010, p. 19).

ES teisės pirmenybės principo pradžia tapo ESTT *Costa* sprendimas[169]. ESTT *Costa* sprendimas buvo dar labiau sustiprintas *Internationale Handelsgesellschaft* sprendimo[170] byloje, ESTT nusprendus, kad ES teisės normos turi pirmenybę „net prieš konstitucines normas“ (Scicluna, 2015, p. 22). ESTT *Internationale Handelsgesellschaft* suformuotą ES teisės pirmenybės aiškinimą patvirtino *Simmenthal* sprendime[171]. Tokia ESTT doktrina išlaikyta ir *Winner Wetten* sprendime[172], pagal kurį, ES teisė turi pirmenybę „prieš bet

---

[168] Pavyzdžiui, A.T. Pérez nuomone, nuo pat savo *Costa* sprendimo ESTT siekė „absoliučios“ ES teisės pirmenybės nacionalinės teisės atžvilgiu (Pérez, 2013b, p. 146–147). W. Sadurski vertinimu, ESTT požiūriu ES teisės pirmenybė „yra absoliuti“ (Sadurski, 2012, p. 131–132). R. Schütze nuomone, ESTT požiūris į ES teisės pirmenybę „yra absoliutus“ – ES teisė turi pirmenybę prieš visą nacionalinę teisę (Schütze, 2016, p. 122). J. Weiler požiūriu, ESTT nuo 1964 m. „be jokių kompromisų“ laikosi ES teisės pirmenybės principo ir *Kompetenz-Kompetenz* spręsti, kas patenka į ES teisės sritį (Weiler, 2017, p. 12). M. Claes apibūdinimu, ES teisės pirmenybės principas yra „absoliutus ir besąlyginis“ nuo tada, kai jis pirmą kartą buvo nustatytas ESTT (Claes, 2015a, p. 178). L. Besselink taip pat konstatuoja, kad ESTT daug kartų patvirtino ir „perpatvirtino“ „absoliučią ES teisės pirmenybę“ (Besselink, 2014, p. 1181). Iš Lietuvos mokslininkų ESTT poziciją vertina S. Žaltauskaitė-Žalimienė, kurios manymu, nacionalinės teisės nuostatų lygmens požiūriu viršenybės principas „yra absoliutus ir taikomas net konstitucinių normų atžvilgiu“ (Žaltauskaitė–Žalimienė, 2012a, p. 143). I. Jarukaičio nuomone, ESTT formuojamas santykis su nacionaline teise yra „nuosekliai monistinis“ ir paremtas ES teisės pirmenybe (Jarukaitis, 2011, p. 351). E. Jarašiūno vertinimu, ESTT „remia absoliučios ES pirmenybės doktriną“ (Jarašiūnas, 2014, p. 14).

[169] ESTT 1964 m. liepos 15 d. sprendimas byloje 6/64 *Costa / E.N.E.L.*

[170] Plačiau žr. 2.1.1 dalį.

[171] ESTT 1978 m. kovo 9 d. sprendimo byloje 106/77 *Amministrazione delle Finanze dello Stato / Simmenthal*: „Bendrijos nuostatos bei aktai <...> lemia automatišką bet kokių joms prieštaraujančių galiojančių nacionalinės teisės aktų netaikymą, <...> yra kiekvienos iš valstybių narių teritorijoje galiojančios teisinės sistemos sudedamoji dalis ir yra viršesnės, jos užkerta kelią priimti naujus nacionalinės teisės aktus, kurie būtų nesuderinami su Bendrijos teisės nuostatomis“ ir 21 punktas: „kiekvienas nacionalinis teismas, spręsdamas jo jurisdikcijai priklausančią bylą, privalo visapusiškai taikyti Bendrijos teisę bei apsaugoti teises, kurias ji suteikia privatiems asmenims, atitinkamai netaikydamas jokios nacionalinės teisės nuostatos, galinčios prieštarauti Bendrijos teisei“ (17 punktas).

[172] ESTT 2010 m. rugsėjo 8 d. sprendimas byloje C-409/06 *Winner Wetten*: „remiantis Sąjungos teisės pirmenybės principu, [ES teisės] <...> nuostatos bei

kurią nacionalinės teisės normą“ (Besselink, 2012, p. 690). Ir *Melloni* sprendime[173] ESTT ne tik išlaikė „absoliučios ES teisės pirmenybės principą“, įtvirtintą *Internationale Handelsgesellschaft* sprendime (Pérez, 2014, p. 317), bet ir „kietai sugrįžo“[174] prie ES teisės „absoliučios pirmenybės koncepcijos“ (Martinico, 2015, p. 1345). *Melloni* sprendime ESTT nesiremia *Simmenthal* sprendimu, o vartoja „pirmenybės, vieningumo ir veiksmingumo“ formuluotę, argumentai dėstomi ES teisės pirmenybės sąvokomis ir *Winner Wetten* sprendimo kalba, „kuri dar labiau sustiprina“ *Simmenthal* sprendimą (Besselink, 2014, p. 1180, 1182).

Šiame kontekste paminėtini ir ESTT sprendimai, tiesiogiai susiję su ES teisės pirmenybės principo taikymu nacionalinės konstitucinės teisės atžvilgiu. Be jau minėtų *Internationale Handelsgesellschaft* sprendimo[175] bei *Melloni* sprendimo[176], pažymėtini ir kiti mokslo darbuose plačiai aptariami ESTT sprendimai, pavyzdžiui: *Kreil* sprendimas[177], *Connect Austria* sprendimas[178],

---

aktai lemia savaiminį bet kokių joms prieštaraujančių nacionalinės teisės aktų netaikymą“ ir 61 punktas: „negali būti, kad nacionalinės teisės normos, net konstitucinio pobūdžio, pažeistų Sąjungos teisės vienodą taikymą ir veiksmingumą“ (53 punktas).

[173] ESTT 2013 m. vasario 26 d. sprendimas byloje C-399/11 *Melloni*: „pagal Sąjungos teisės pirmenybės principą <...> tai, kad valstybė narė remiasi nacionalinės teisės nuostatomis, net jeigu jos konstitucinės, negali paveikti Sąjungos teisės veikimo šios valstybės teritorijoje“ (59 punktas).

[174] Žr. šio darbo 2.3.6.1 dalį.

[175] ESTT 1970 m. gruodžio 17 d. sprendimas 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft mbH / Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*: Bendrijos teisės „negali būti nepaisoma nacionalinėmis teisės normomis, kokios jos bebūtų“ (3 punktas). Plačiau žr. 2.1.1 dalį.

[176] ESTT 2013 m. vasario 26 d. sprendimas C-399/11 *Melloni*: „būtų pažeistas Sąjungos teisės pirmenybės principas, [jeigu] valstybei narei būtų leidžiama sudaryti kliūtis taikyti Chartiją visiškai atitinkančius Sąjungos teisės aktus, nes jie neatitinka šios valstybės konstitucijoje garantuojamų pagrindinių teisių“ (58 punktas). Plačiau žr. 2.3.6.1 dalį.

[177] Žr. 115 išnašą.

[178] ESTT 2003 m. gegužės 22 d. sprendimas byloje C-462/99 *Connect Austria*: jeigu nacionaliniam teismui nacionalinės teisės norma, tokia kaip Austrijos Konstitucijos 133 straipsnio 4 dalis, nesuteikia kompetencijos išnagrinėti skundo dėl Telekomunikacijų kontrolės komisijos sprendimo, tokia nacionalinė teisės nuostata neturi būti taikoma (41–42 punktai).

Angelidaki sprendimas[179], *Michaniki* sprendimas[180], *Filipiak* sprendimas[181], *Elchinov* sprendimas[182] ir kiti[183] sprendimai.

Atkreiptinas dėmesys ir į sprendimą *Sabatauskas ir kiti*[184]. Konstitucinis Teismas kreipimesi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą pacitavo Konstitucinio akto 2 straipsnyje nustatytos ES ir nacionalinės teisės kolizijos taisyklės aiškinimą konstitucinėje jurisprudencijoje. Konstitucijos viršenybe persmelktame sprendime (Kūris, 2008, p. 693), E. Šileikio požiūriu, ši taisyklė buvo pacituota „pernelyg preciziškai" (Šileikis, 2014, p. 79). Nors pačią kolizijos taisyklę ESTT ir pacitavo (Griciūnas, 2019, p. 92), tačiau cituojant Konstitucinio Teismo praktiką sąmoningai iškreipiant šią praktiką buvo „nukirpti" paskutiniai citatos žodžiai „išskyrus pačią Konstituciją" (Kūris, 2025a). Todėl, autoriaus požiūriu, svarstytina, ar ESTT pasirinktas metodas

---

179 ESTT 2009 m. balandžio 23 d. sprendimas sujungtose bylose C-378/07, C-379/07 ir C-380/07 *Angelidaki ir kiti*: „visų valstybių narių valdžios institucijų pareiga yra užtikrinti Bendrijos teisės nuostatų veiksmingumą, įskaitant ir tuos atvejus, kai šios institucijos keičia savo Konstituciją" (207 punktas).

180 ESTT 2008 m. gruodžio 16 d. sprendime byloje C- 213/07 *Michaniki* konstatuota, kad nacionalinės konstitucijos nuostatą įgyvendinantis įstatymas „faktiškai pašalina galimybę viešojo pirkimo sutartis sudaryti su viešųjų darbų rangovais" ir pripažino ją nesuderinama su proporcingumo principu (62 ir 65 punktai).

181 ESTT 2009 m. lapkričio 19 d. sprendimas byloje C-314/08 *Filipiak*: „Bendrijos teisės pirmenybės principas įpareigoja nacionalinį teismą taikyti Bendrijos teisę ir netaikyti jai prieštaraujančių nacionalinės teisės nuostatų, nepaisant nacionalinio Konstitucinio teismo sprendimo, kuriame nuspręsta nukelti datą, nuo kurios šios Konstitucijai prieštaraujančiomis pripažintos nuostatos neteks privalomosios galios" (sprendimo rezoliucinės dalies 2 punktas).

182 ESTT 2010 m. spalio 5 d. sprendimas byloje C-173/09 *Elchinov*: „nacionalinis teismas, įpareigotas neperžengiant savo kompetencijos ribų taikyti ES teisės nuostatas, privalo užtikrinti visišką šių nuostatų veikimą, jei būtina, savo iniciatyva atsisakydamas taikyti bet kokią, net vėlesnę joms prieštaraujančią nacionalinės teisės nuostatą" ir „neprivalo prašyti arba laukti, kol ši nuostata bus panaikinta įstatyminėmis arba kitokiomis konstitucinėmis priemonėmis" (31 punktas).

183 2019 m. birželio 24 d. ESTT sprendime byloje C-573/17 *Popławski*: pagal ES teisės „pirmenybės principą Sąjungos teisė laikoma turinti prioritetą valstybių narių teisės atžvilgiu" (53 punktas). Taip pat 2021 m. kovo 2 d. ESTT sprendimas byloje C-824/18 *A.B. ir kiti (Nomination des juges à la Cour suprême - Recours)*: ES teisės pirmenybės „principo pasekmės taikomos visoms valstybės narės institucijoms, ir tam negali kliudyti net ir konstitucinio lygmens vidaus nuostatos, susijusios su jurisdikcijos pasidalijimu. Iš tiesų, remiantis suformuota jurisprudencija, neleistina, kad nacionalinės teisės normos, net konstitucinio pobūdžio, pažeistų Sąjungos teisės vienodą taikymą ir veiksmingumą" (148 punktas). Be to, 2021 m. gegužės 18 d. ESTT sprendimas sujungtose bylose C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-291/19, C-355/19 ir C-397/19 *Asociaţia „Forumul Judecătorilor din România*, plačiau žr. 2.3.4 dalį.

184 ESTT 2008 m. spalio 9 d. sprendimas byloje C-239/07 *Sabatauskas ir kiti*.

tapo atviro ir pagarbaus teisminio dialogo pavyzdžiu, be kita ko, atsižvelgiant ir į tai, kad tai buvo pirmasis Konstitucinio Teismo kreipimasis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą ir vienas iš pirmųjų kreipimųsi tarp ES Konstitucinių Teismų apskritai (Griciūnas, 2019, p. 86). Reikia sutikti, kad ESTT niekada nerodė „susižavėjimo nacionaline konstitucine teise“, kurią laiko nacionalinės teisės dalimi, o klausimo „konstitucinė svarba savaime nereiškia“, kad ESTT spręs situaciją kažkaip ypatingai (Claes, 2015b, p. 1341–1342).

Taigi, nors potencialūs konfliktai negali būti „sprendžiami automatiškai“, remiantis ES teisės pirmenybės principu, kuris apimtų ir pirmenybę prieš nacionalines konstitucijas (Pérez, 2012, p. 121), vis dėlto ESTT „iš principo“ pripažįsta ES teisės pirmenybę prieš konstitucines nuostatas (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1441). Todėl, esant kolizijai tarp nacionalinės teisės ir ES teisės, ESTT požiūriu, ES teisės taikymui „visuomet“ turi būti pirmenybė (Arnull, 2012, p. 111). ESTT nenustatė „jokių ribų“ ES teisės pirmenybės doktrinai: netgi paprasčiausia ES direktyvos nuostata[185] taikytina pirmiau bet kokio įstatymo ir netgi svarbiausios konstitucinės nuostatos (Sweet, 2012, p. 64). ES teisės pirmenybės principas aptariamas ir Lietuvos mokslininkų darbuose[186].

Iš tikrųjų galima kalbėti tik apie ES teisės (taikymo) pirmenybę, tačiau ne hierarchinę normų viršenybę (Barents, 2012, p. 177; Rosas, Armati, 2010,

[185] Žr., pavyzdžiui, GA C. Stix-Hackl išvadą byloje C-36/02 *Omega*: „apskritai pirmiausia primintina, kad ESTT pirmuosiuose sprendimuose atmesdavo prieštaravimus dėl ES teisės galiojimo, pagrįstus valstybių narių konstitucine teise“ (68 punktas), taip pat GA P. Cruz Villalón išvadą byloje C-507/08 *Komisija / Slovakija*: „teismai yra valstybės narės dalis, <...> todėl <...> teismo sprendimas, net jeigu jis yra galutinis <...> niekada negali būti viršesnis už ES priemonę, nuostatą arba aktą, kaip už juos viršesnis atitinkamais atvejais negali būti įstatymas arba konstitucinė norma“ (44 punktas).

[186] E. Kūris teigia, kad ES teisės pirmenybės nacionalinės teisės atžvilgiu principas – „vienas svarbiausių Europos integracijos ramsčių“, kartu ir monistinis principas, įtvirtintas ESTT jurisprudencijoje (Kūris, 2008, p. 675). I. Jarukaičio vertinimu, ES teisės pirmenybės principas gali būti suvokiamas tiek funkciniu požiūriu, kaip kolizinė taisyklė, tiek ir egzistenciniu, kaip ES autonomijos išraiška (Jarukaitis, 2011, p. 351). S. Žaltauskaitė-Žalimienė pabrėžia, kad ES teisės pirmenybė priskirtina teisės taikymo, bet ne teisės galiojimo klausimams (Žaltauskaitė-Žalimienė, 2012b, p. 286). E. Jarašiūnas taip pat atkreipia dėmesį, kad lietuviškoje teisės literatūroje ir oficialių aktų vertimuose vyrauja viršenybės kategorija, kuri neatskleidžia ES ir nacionalinės teisės sąveikos specifikos. Teisės pirmenybės kategorija yra susijusi tik su normų taikymu, o viršenybė – su jų hierarchija, galiojimu ir taikymu (Jarašiūnas, 2013, p. 251). Taip pat žr. 1372 išnašą.

p. 55–56), tai iliustruoja ir pati ESTT pozicija[187]. Tačiau ES teisės pirmenybės principas, kaip jį supranta ESTT, ne tik sukuria normų kolizijos taisyklę[188], bet ir įpareigoja nacionalinius teismus ją taikyti[189].

Autoriaus vertinimu, apibendrinant galima teigti, kad ESTT plėtojamas ES teisės pirmenybės principas laikytinas bekompromisiu, besąlyginiu. Tačiau, kita vertus, tokią formą šis principas įgijo dar gerokai iki Lisabonos sutarties. Lisabonos sutartis nepakeitė pirmenybės principo, tačiau reikšmingai pakitusi nacionalinio savitumo nuostatos formuluotė, kaip ir minėta, skatina skirtingas šio principo ir nacionalinio savitumo nuostatos santykio sampratas.

1.2.3.2. Nacionalinio savitumo nuostatos, kaip ES teisės pirmenybės principo išlygos, samprata

Lisabonos sutartis, atrodo, nepalengvino galvosūkio dėl santykio tarp ES teisės pirmenybės, atspindėtos Deklaracijoje Nr. 17, ir pareigos gerbti valstybių nacionalinį savitumą sustiprinimo Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje (Dobbs, 2014, p. 300). Nacionalinio savitumo nuostata Lisabonos ESS yra įtvirtinta 4 straipsnio 2 dalyje, o ES teisės pirmenybės principas – tik Deklaracijoje Nr. 17. Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis pagrįsta Sutarties dėl

---

[187] ESTT 1998 m. spalio 22 d. sprendimas sujungtose bylose nuo C-10/97 iki C-22/97 *Ministero delle Finanze / IN.CO.GE.'90 ir kiti*: „negalima daryti išvados, kad vėliau priimtos nacionalinės teisės normos nesuderinamumas su ES teise lemia, kad šios nacionalinės normos nebelieka. Tačiau, susidūręs su tokia situacija, nacionalinis teismas yra įpareigotas netaikyti šios normos“ (21 punktas). Vis dėlto yra autorių, kurie ne be pagrindo įžvelgia ir ES teisės hierarchinės viršenybės aspektą. Pavyzdžiui, J. Bengoetxea nuomone, ES teisė nėra grindžiama tik ES teisės pirmenybe, tačiau ir hierarchine viršenybe, kuri pasireiškia ieškiniuose dėl įsipareigojimų neįvykdymo, tuomet nacionalinė norma turi būti panaikinama, pašalinama iš nacionalinės teisės sistemos (Bengoetxea, 2014, p. 163). Tačiau nagrinėjamoje temoje ES teisės pažeidimo instrumentas nepatenka į tyrimo sritį ir plačiau nenagrinėjamas.

[188] Minėtame 2019 m. birželio 24 d. ESTT sprendime byloje C-573/17 *Poplawski II* pažymėta, kad jei nacionalinis teismas, įpareigotas taikyti ES teisės nuostatas, „neturi įgaliojimų aiškinti nacionalinės teisės aktų, atsižvelgdamas į Sąjungos teisės reikalavimus, turi pareigą užtikrinti visišką šių nuostatų veiksmingumą, prireikus savo iniciatyva netaikydamas jokios, net ir vėliau priimtos, joms prieštaraujančios nacionalinės teisės nuostatos“ (58 punktas).

[189] ESTT 2009 m. spalio 27 d. sprendimas byloje C-115/08 *ČEZ*: „valstybių narių pareiga pagal šias nuostatas imtis visų <...> priemonių užtikrinti įsipareigojimų pagal ES teisę vykdymą yra privaloma visoms valstybių narių valdžios institucijoms, įskaitant ir teismus pagal jų kompetenciją. Nacionalinis teismas privalo <...> prireikus netaikyti bet kurios nuostatos, jeigu dėl jos taikymo, atsižvelgiant į bylos aplinkybes, kiltų ES teisei prieštaraujančių pasekmių“ (138 punktas).

Konstitucijos Europai formuluote, kuri (I-5 straipsnis) buvo prieš ES teisės pirmenybės nuostatą (I-6 straipsnį), todėl nustatė materialiuosius ES veikimo, taigi ir ES teisės pirmenybės principo, apribojimus (Biernat, 2011, p. 294). Todėl yra mokslinių nuomonių, kad nacionalinio savitumo nuostatą galima traktuoti kaip ES teisės pirmenybės principo išlygą. Šios mokslinės nuomonės, autoriaus vertinimu, gali būti suskirstytos į dvi sąlygines grupes. Pirmoji grupė hierarchiją sieja su galutinės jurisdikcijos kriterijumi, o antroji – su norminės hierarchijos kriterijumi.

Pirmajai grupei priskirtinos pozicijos, kai nacionalinio savitumo nuostatos hierarchija siejama su galutinės (aukščiausiosios) jurisdikcijos (paprastai – nacionalinių konstitucinių teismų) kriterijumi. M. Kumm ir V. F. Comella, dar nagrinėdami tuometinį Sutarties dėl Konstitucijos Europai I-5 straipsnį, jį vertino kaip leidžiantį nacionaliniams teismams netaikyti ES teisės, jeigu yra pažeidžiama pagarba nacionaliniam savitumui. Kadangi toks sprendimas būtų priimamas remiantis ES teise, nebūtų pažeidžiamas ir ES teisės pirmenybės principas (Kumm, Comella, 2003, p. 479). Tokio požiūrio M. Kumm laikėsi ir vėlesniuose darbuose, teigdamas, kad ES teisė konkrečiai reikalauja, kad valstybių narių nacionalinis savitumas būtų gerbiamas, o ši nuostata aiškintina, kad nebus ES teisės pažeidimo, jeigu valstybės narės institucijos, taigi ir teismai, atsisakys taikyti ES teisę, remdamosi pamatinėmis konstitucinėmis nuostatomis (Kumm, 2012a, p. 61). P. P. Tremps nuomone, Lisabonos ESS numatytos „konstitucinės struktūros“ veikia kaip *controlimiti* europinei integracijai. Todėl, jeigu ES negerbia valstybių narių konstitucinių struktūrų, valstybės narės pasilieka teisę vienašališkai „peržiūrėti tokią neatitiktį“, kad būtų išvengta neigiamų padarinių nacionalinėje teisės sistemoje (Tremps, 2013, p. 266). D. Gamba ir D. Lentzis požiūriu, pagarba nacionaliniam savitumui tapo nacionalinių konstitucinių teismų praktikos, kontroliuojant ES kompetencijų plėtimąsi ir įveikiant absoliučią ES teisės pirmenybę nacionalinės konstitucinės teisės atžvilgiu, pripažinimu (Gamba, Lentzis, 2017, p. 1684). B. de Witte teigimu, atrodo, kad, įsigaliojus Lisabonos ESS, nacionaliniai konstituciniai teismai tampa svarbesni dėl šios ESS 4 straipsnio 2 dalies ir jos nuorodos į nacionalinę konstitucinę teisę, kuri gali būti suprantama kaip ES teisės pirmenybės „implicitiškos ribos“ (De Witte, 2011, p. 357).

T. Konstadinides vertinimu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje daroma nuoroda į valstybių konstitucines struktūras turėtų būti patraukli, nacionaliniams konstituciniams teismams „atmetant ES kompetenciją įtvirtintoms konstitucinėms vertybėms“ (Konstadinides, 2011, p. 198). G. Halmai požiūriu, pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį, nacionaliniai konstituciniai teismai gali atlikti ES teisės aktų priežiūrą. Taip pat tam tikrais

atvejais valstybės narės netgi gali remtis „konstituciniais apribojimais ES teisės pirmenybės atžvilgiu“ (Halmai, 2018, p. 477). N. Murphy nuomone, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis yra patraukli nacionaliniams konstituciniams teismams, nes „bent teoriškai suteikia galimybę netaikyti ES teisės arba nustatyti ES teisės taikymo išimtį“ (Murphy, 2017, p. 102). D. Paris teigia, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies pažeidimą, kaip ES teisės pažeidimą, gali konstatuoti ir nacionalinis konstitucinis teismas (Paris, 2018, p. 220). Taigi, remiantis pirmuoju požiūriu, sprendžiantis subjektas yra nacionalinis konstitucinis teismas, kuris galėtų taikyti „konstitucinius apribojimus“, tiesiogiai remdamasis Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalimi.

Antrajai grupei priskirtini požiūriai, kuriuose yra remiamasi normine nacionalinio savitumo nuostatos, kaip nacionalinės konstitucijos teisės „vartų“, hierarchija prieš ES teisės pirmenybę. H. Bofill nuomone, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis sukuria „kriterijų spręsti konfliktą“ tarp ES teisės ir nacionalinių konstitucinės teisės nuostatų: konstitucinės normos, sudarančios konstitucinį branduolį, turi hierarchinę viršenybę ES teisės atžvilgiu (Bofill, 2013, p. 239). M. Klamert vertinimu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis vertintina kaip principas, leidžiantis „pareikšti prieštaravimą“ ES teisės pirmenybei (Klamert, 2014, p. 20). M. Dobbs požiūriu, nacionalinio savitumo nuostata gali būti vertinama kaip konstitucinių elementų „pranašumo išlyga“ absoliučiai ES teisės pirmenybei (Dobbs, 2014, p. 301), sudaranti prielaidas, remiantis Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalimi, netaikyti ES teisės dėl to, kad nebuvo įvertinta pagarba nacionaliniam savitumui, arba ją taikyti „lanksčiai interpretuojant“[190] (Dobbs, 2014, p. 325). M. Wendel nuomone, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis tampa ribojančia ES teisės pirmenybės principo nuostata (Wendel, 2014, p. 287). D. Sarmiento laikosi pozicijos, kad nacionalinio savitumo nuostata leidžia valstybėms narėms pateisinti ES teisės apribojimus, remiantis savo „konstitucinėmis struktūromis“ (Sarmiento, 2013, p. 177). F. Mayer pripažįsta, kad jau yra nuomonių, jog nacionalinio savitumo nuostata ES sutartyse gali būti vertinama kaip ES teisės pirmenybės „atšaukimo“ pradžia[191] (Mayer, 2011, p. 781). Kaip teigia A. von Bogdandy ir S. Schill, Lisabonos ESS pakeista nacionalinio savitumo nuostatos formuluotė gali būti paskata persvarstyti ESTT absoliučios ES teisės pirmenybės (netgi prieš konstitucinę teisę) doktriną (Bogdandy, Schill, 2011,

[190] Vis dėlto ES teisės aiškinimas, kaip minėta, yra ESTT išimtinė prerogatyva.

[191] F. Mayer požiūriu, siekiant išvengti konfliktų, ES teisės pirmenybės principe turi būti išimtis nacionalinių konstitucijų atžvilgiu ir tai turi būti patvirtinta abiejose teisės sistemose (Mayer, 2009, p. 431).

p. 1418). D. Preshova vertinimu, nacionalinio savitumo nuostata riboja ES teisės absoliučią pirmenybę (Preshova, 2019, p. 197–198).

Kiek kitokį požiūrį dėsto A. T. Pérez, jos teigimu, taikant Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį, ES teisė, nors ir suteikdama vienodo ES teisės taikymo išimtį, vis tiek turi pirmenybę[192], tačiau tai ne tas pats, kas teigti, jog ES teisė visada turi pirmenybę (Pérez, 2013b, p. 148). Panašus yra D. Chalmers vertinimas, kad absoliutizmo pozicijos pirmenybės ar viršenybės aspektu nėra patrauklios, nes jos atmeta kitos teisės sistemos vertybes ir teisinius gėrius, todėl klausimas turėtų būti formuluojamas, kada ES teisė turi pirmenybę prieš nacionalinę teisę (Chalmers *et al*., 2014, p. 219). Taigi, pagal antrąjį požiūrį, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis yra hierarchiškai ES teisės pirmenybę ribojanti norma, kurios paisyti turėtų ir ESTT.

Šių abiejų mokslinių požiūrių grupių apibendrinimui, autoriaus vertinimu, tiksliai tinka M. Dobbs nuomonė, kad akademiniai komentarai rodo plečiamą paremtų Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalimi išlygų ir netgi vienašalių nukrypimų galimybę[193] (Dobbs, 2014, p. 317). Šiems požiūriams būdinga, kad, anot F. Mayer, pagarba nacionaliniam savitumui nusveria „bet kokį kitą lojalumą ES“ (Mayer, 2017, p. 282).

Apibendrinant, autoriaus vertinimu, galima teigti, kad nacionalinio savitumo nuostatos, kaip ES teisės pirmenybės išlygos, samprata tikrai nėra tik pavienės mokslininkų nuomonės ir tokie vertinimai nėra reti. Tačiau toks požiūris niekaip nėra pagrįstas ESTT praktika. Atsižvelgiant į ESTT bekompromisiškai plėtojamą ES teisės pirmenybės principą, būtų sunku tikėtis su pagarbai nacionaliniam savitumui susijusių nuolaidų. Tokios nuolaidos, nepriklausomai nuo reikšmingų nacionalinio savitumo nuostatos formuluotės pokyčių Lisabonos ESS, autoriaus nuomone, laikytinos tik teorinėmis. Kita vertus, teoriškai taip pat neatmestina, kad ateityje būtent Sutarčių pakeitimais nacionalinio savitumo nuostatos ir ES teisės pirmenybės santykis galėtų kisti. Toliau nuosekliai įvertintina ir kitos mokslinės stovyklos pozicija.

---

[192] Žr. GA M. P. Maduro išvadą ESTT byloje C-213/07 *Michaniki*: „kaip ir Bendrijos teisėje atsižvelgiama į valstybių narių konstitucinį savitumą, taip ir nacionalinė konstitucinė teisė turėtų būti priderinta prie Bendrijos teisės reikalavimų“ (33 punktas).

[193] Be griežčiausios pozicijos, kad nacionalinio savitumo nuostata turi hierarchiją ES teisės pirmenybės principui, yra ir mokslinių požiūrių (pavyzdžiui, Koncewicz, 2015a, p. 64–66; Pérez, 2013b, p. 147; Menéndez, 2011, p. 220; Kosta, 2009, p. 507; Sadurski, 2012, p. 134; de Boer, 2013, p. 1103; Pollicino, 2009, p. 121; Preshova, 2019, p. 199), kad daromas poveikis pirmenybės principui gali būti ir tik ribotas, t. y. tam tikros apimties. Tačiau tokių mokslinių pozicijų logika, autoriaus nuomone, yra iš esmės vienoda.

1.2.3.3. Nacionalinio savitumo nuostatos, kaip nedarančios įtakos ES teisės pirmenybės principui, samprata

Kaip minėta, nacionalinio savitumo nuostatos, lemiančios ES teisės pirmenybės išlygą, samprata, be kita ko, grindžiama ir Sutarties dėl Konstitucijos Europai I-6 straipsnio atsisakymu Lisabonos sutartyje. Tačiau prie Lisabonos sutarties yra pridėta Deklaracija Nr. 17, siekiant „išsklaidyti spekuliacijas“[194] dėl Sutarties dėl Konstitucijos Europai I-6 straipsnio, taigi ir ES pirmenybės principo, atsisakymo (Rosas, Armati, 2018, p. 66). Be to, kaip minėta, DG V darbo metu buvo aiškiai pažymima, kad nacionalinio savitumo nuostata nedaro įtakos ES teisės pirmenybės principui.

Nacionalinio savitumo nuostata turi būti aiškinama tik remiantis ES teise (Tremps, 2013, p. 264; Rugge, 2017, p. 28; Rodin, 2011, p. 38). N. de Boer teigimu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis savaime nėra naujas nukrypimo nuo ES teisės pagrindas, todėl „ES teisės pirmenybės principas išlieka nepakitęs“ (de Boer, 2013, p. 1098). M. Dobbs požiūriu, ESTT jurisprudencijoje suformuotas „ES teisės pirmenybės principas vis tiek būdingas“ ir nacionalinio savitumo nuostatai (Dobbs, 2014, p. 306). Todėl, M. Kellerbauer nuomone, pagarba nacionaliniam savitumui negalima pasinaudoti „paneigiant ES teisės pirmenybę“ (Kellerbauer *et al*., 2019, p. 44).

Tai, L. Burgorgue-Larsen požiūriu, lemia, kad nacionalinio savitumo nuostata nereiškia nei savaiminio ES pagrindinių teisių apribojimo, nei savaiminio nacionalinių vertybių integravimo į ES teisę (Burgorgue-Larsen, 2013, p. 293, 299). Todėl, F. Fabbrini ir A. Sajó vertinimu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis „jokiomis aplinkybėmis“ negali būti laikoma *carte blanche* nepaisyti ES teisės arba paneigti ES teisės pirmenybę (Fabbrini, Sajó, 2019, p. 16). Atitinkamai šis Lisabonos ESS straipsnis negali tapti „galimybe išvengti įsipareigojimų pagal ES teisę priimant konstitucines nuostatas“ (Kröll, 2012, p. 115), negali būti „nukrypimo nuo ES teisės galimybe“ (de Boer, 2013, p. 1099). M. Safjan pažymi, kad su ES teise susijusiose srityse „dominuoja“ ES teisės pirmenybės ir vienodo taikymo principai (Safjan, 2015, p. 388). Todėl pagarba valstybių narių konstitucinėms struktūroms nekvestionuoja ES teisės pirmenybės, o turėtų būti ES teisės dalimi, tai

[194] Paminėtina, kad Deklaracija Nr. 17 yra ne „prieštaraujanti“, o, priešingai – „palaikanti“ ES teisės pirmenybės principą. Todėl, autoriaus nuomone, nėra prielaidų ar pagrindo manyti, kad ESTT nukryptų nuo savojo besąlyginio ES teisės pirmenybės požiūrio. M. Claes vertinimu, nei planuotas kodifikavimas, nei nekodifikavimas, nei paradigminiai pokyčiai, „nei nacionalinio savitumo nuostata šio principo nekeičia“ (Claes, 2015a, p.178).

eksplicitiškai yra įtvirtinta Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje (Claes, 2015a, p. 203).

A. Rosas ir L. Armati nuomone, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis prisideda prie argumentų, kad tai yra naujas požiūris į absoliučią ES teisės pirmenybę, tradiciškai pripažįstamą ESTT. Tačiau ši materialinė pareiga „nekeičia santykio“ tarp nacionalinės ir ES teisės, įskaitant ir ES teisės pirmenybės principą bei ESTT kompetenciją vertinti ES aktų teisėtumą (Rosas, Armati, 2018, p. 67–68). Todėl, M. Claes požiūriu, nėra įmanoma aiškinti Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį kaip galimybę nacionaliniams konstituciniams teismams vienašališkai atsisakyti taikyti ES teisę (Claes, 2013, p.122). E. Cloots nuomone, nėra objektyvių priežasčių, kodėl, vertinant nacionalinį savitumą, nacionalinių konstitucinių teismų sampratai turėtų būti „teikiama pirmenybė“ prieš ESTT jurisprudenciją, nes pagarba nacionaliniam savitumui yra ES teisės, kuri turi pirmenybę prieš nacionalinę teisę, kategorija (Cloots, 2015, p. 182–183). Taigi, ES teisės požiūriu, pagarba nacionaliniam savitumui nėra kategorija, kuri leidžia remtis nacionalinės konstitucinės teisės nuostatomis[195] „prieš“ ES teisę[196].

Vadinasi, ir mokslinės nuomonės, kad nacionalinio savitumo nuostata nedaro įtakos ES teisės pirmenybės principui, taip pat nėra pavienės. Šią sampratą palaikančių mokslininkų stovyklos poziciją, autoriaus vertinimu, galima apibendrinti taip: ES teisė turi absoliučią pirmenybę nacionalinės teisės atžvilgiu. Todėl nacionalinio savitumo nuostata, pati būdama ES teisės dalimi, negali pakeisti pirmenybės principo.

---

[195] Žr. GA N. Wahl išvadą bylose C-58/13 ir C-59/13 *Torresi*: „ESTT tam tikromis ypatingomis aplinkybėmis tikrai yra suteikęs valstybėms narėms galimybę nukrypti nuo ES teisėje įtvirtintų įpareigojimų <...>. Tačiau tai nereiškia, kad bet kokia nacionalinėje konstitucijoje įtvirtinta taisyklė gali riboti vienodą ES nuostatų taikymą ar juo labiau būti šių normų teisėtumo kriterijumi“ (100 punktas). Taip pat ir GA M. P. Maduro išvadą ESTT *Michaniki* byloje C-213/07: „vis dėlto reikia pažymėti, kad pagarba šiam valstybių narių konstituciniam identitetui negali būti laikoma absoliučiu visų nacionalinių konstitucinių normų pateisinimu. Jei taip būtų, nacionalinės konstitucijos galėtų tapti instrumentu, padedančiu išvengti Bendrijos teisės taikymo tam tikrose srityse. Be to, dėl to galėtų atsirasti valstybių narių diskriminacija pagal tai, ką jos numato savo nacionalinėse konstitucijose“ (33 punktas). Vis dėlto, kaip ir minėta, dėl M. P. Maduro terminijos žr. 1326 išnašą.

[196] Žr., pavyzdžiui, GA M. P. Maduro išvadą byloje C-127/07 *Arcelor Atlantique ir Lorraine ir kiti*: „jei būtų galima remtis nacionalinėmis konstitucijomis, primetant atrankinį ir diskriminacinį Bendrijos normų taikymą Bendrijos teritorijoje, dėl to paradoksaliai būtų pakenkta Bendrijos teisės atitikčiai bendroms valstybių narių konstitucinėms tradicijoms. <...> Taigi Bendrijos teisės pirmenybė yra esminis reikalavimas Bendrijos teisės sistemoje“ (16 punktas).

Tačiau, atsižvelgiant į šios sampratos šalininkų nuomones, galėtų susidaryti įspūdis, kad nacionalinio savitumo nuostata, nors ir nekeisdama ES teisės pirmenybės principo, apskritai „nieko nekeičia“ ES teisėje. Vis dėlto, nors nacionalinio savitumo nuostata „negali pakeisti“ ES ir nacionalinės teisės santykio, tačiau ji gali keisti „ESTT motyvus“ (Guastaferro, 2012, p. 264). Todėl, kaip pažymi N. Murphy, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis yra garantija, kad ESTT „įvertins ir valstybių narių konstitucines struktūras, įsiklausys į nacionalinių konstitucinių teismų pozicijas“ (Murphy, 2017, p. 119).

Ši garantija reiškia, kad nacionalinius konstitucinius skirtumus ESTT, remdamasis pagarba nacionaliniam savitumui, „derina ES teisės ribose“ (de Boer, 2013, 1097) ir „ES teisės pagrindu“ (Schnettger, 2020, p. 33). Šis „derinimas“ mokslininkų apibūdinamas įvairiai: nuo ES teisės „leidžianti nukrypti nuostata“ (Konstadinides, 2011, p. 200), „specialioji pozicija“ dėl valstybių narių (Baquero Cruz, 2018, p. 50), „išimtis ir nukrypimai“ (Claes, 2013, p. 122), „nukrypimai“ (Guastaferro, 2012, p. 310–311). Taip pat – „vienodo ES teisės taikymo išimtis“ (Pérez, 2013b, p. 148) bei „lanksti esamų išlygų interpretacija arba naujų išlygų sukūrimas“ (Dobbs, 2014, p. 325). Autoriaus nuomone, visos šios mokslininkų nuomonės iliustruoja, kad nacionalinio savitumo nuostata lemia ES teisės aiškinimo pokyčių galimybę.

Vis dėlto tokie nukrypimai ar išimtys turi būti pagrįsti „universaliomis sąvokomis, siekiant išsaugoti ES teisės vieningumą ir nuoseklumą“ (Maduro, 2003a, p. 99–100). Todėl minėti „nukrypimai“ ar „išimtys“ bus „paremtos ES teise ir prižiūrimos ESTT“ (Claes, 2015a, p. 205). Tiktai ESTT gali spręsti[197], ar pagarba nacionaliniam savitumui gali „pateisinti vienodo ES teisės taikymo išimtį arba nukrypimą nuo pagrindinių judėjimo laisvių“ (Pérez, 2013b, p. 154).

Apibendrinant šias mokslininkų pozicijas, autoriaus vertinimu, galima teigti, kad nacionalinio savitumo nuostata negali būti laikoma ES teisės pirmenybės principo išlyga, nes tai būtų nesuderinama su vienodu ES teisės taikymu, o kartu ir ESTT kompetencija derinti konstitucinius skirtumus neperžengiant ES teisės ribų.

Autorius būtų linkęs pritarti būtent šiai mokslinei pozicijai. Nacionalinio savitumo nuostata lemia galimybę materialinės ES teisės aiškinimo pokyčiams, kurių, nesant nacionalinių konstitucinės reikšmės aplinkybių, manytina, nebūtų atsiradę. Todėl nacionalinis konstitucinis kontekstas lemia naują teisių ir interesų pusiausvyros įvertinimą ES teisėje. Būtent šis naujas įvertinimas, dėl kurio patvirtinama nauja pusiausvyra, gali būti laikomas minėtu „nukrypimu“ ar „išimtimi“. Vis dėlto kyla abejonių, ar būtų tikslu

[197] Žr. šio darbo 1.3.4.1 dalį.

vadinti „nukrypimu“ ar „išimtimi“ tokį ES teisės aiškinimą, kuris yra vienodai galiojantis visoms situacijoms, taigi ir visoms valstybėms narėms.

Todėl nacionalinio savitumo nuostata, autoriaus požiūriu, yra ES teisės aiškinimo ir turinio nustatymo priemonė. Šis nustatymas, nors ir vykdomas atsižvelgiant į konstitucinės reikšmės aplinkybes, nedaro įtakos nei ES teisės pirmenybės principui, nei ES teisės vienodo taikymo principui, bet leidžia įtvirtinti naujas ar patikslintas, t. y. pakitusias, ES teisės ribas[198]. Šios naujos ribos visa apimtimi daro vienodą poveikį visoms tapačioms situacijoms, remiantis ES teisės pirmenybės principu. Todėl tai, kad ES teisės aiškinimas gali keistis atsižvelgiant į nacionalinio savitumo nuostatą, vertintina kaip poveikis ES teisės riboms[199], o ne poveikis ES teisės pirmenybės principui apskritai.

Tai leidžia daryti išvadą, kad ES teisės pirmenybės principas lemia ES teisės veikimo būdą, o nacionalinio savitumo nuostata lemia ES teisės ribas, atsižvelgiant į nacionalines konstitucinės reikšmės aplinkybes. Dėl skirtingų šių principų tikslų nė vienas iš jų nėra kokiu nors būdu subordinuotas kitam, todėl ir nacionalinio savitumo nuostata nedaro įtakos ES teisės pirmenybės principui. Tačiau vien faktas, kad nacionalinio savitumo nuostata yra vertinama kaip galinti daryti poveikį ES teisės pirmenybės principui, rodo, kad pagarba nacionaliniam savitumui yra savarankiško ES teisės principo lygmens.

Todėl, autoriaus nuomone, didesnę reikšmę konstituciniam individualumui išsaugoti turi ne tiek pagarbos nacionaliniam savitumui ir ES teisės pirmenybės santykis, kiek pats ES teisės aiškinimas, t. y. sprendimo dėl nacionalinio savitumo priėmimas (žr. 1.3.4. dalį).

1.2.4. Pagarba nacionaliniam savitumui kaip savarankiškas ES teisės principas

E. Cloots požiūriu, pagarba nacionaliniam savitumui „yra tarp kitų svarbiausiųjų principų“, kuriais grindžiamas toks daugianacionalinis darinys kaip ES (Cloots, 2015, p. 134–135). I. Jarukaičio vertinimu, pagarba nacionaliniam savitumui gali būti suvokiama kaip „pamatinis, struktūrinis

[198] T. Flynn požiūriu, tam tikri „toleruotini nukrypimai“ ilgalaikėje ES teisės vienodo taikymo perspektyvoje yra didesnė vertybė negu „trumpalaikis absoliutaus suderinamumo siekis“ (Flynn, 2019, p. 222). Vis dėlto šis T. Flynn požiūris turėtų būti vertinamas rezervuotai, atsižvelgiant ir į tokio požiūrio trūkumus. Žr. 897 išnašą.

[199] Pavyzdžiui, J. Rochère ir I. Pernice nuomone, nacionalinis ypatumas vertintinas kaip ES naudojimosi savo kompetencija ir ES kompetencijų plėtrą ribojantis principas (Rochère, Pernice, 2003, p. 73).

visos ES architektūros principas“ (Jarukaitis, 2014, p. 595). I. Jarašiūno nuomone, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies nuostata daro įtaką visai pirminei ES teisei, o „tokią reikšmę turi tik principas“, todėl „nereikėtų abejoti dėl jo įpareigojančio pobūdžio“ (Jarašiūnas, 2014, p. 12–14). M. Dobbs akcentuoja, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis turi „savarankišką teisinę galią ir gali būti naudojama visos ES teisės atžvilgiu“ (Dobbs, 2014, p. 316). K. Lenaerts ir J. Gutiérrez-Fons pagarbą nacionaliniam savitumui tiesiogiai įvardija kaip principą, tačiau neargumentuoja tokios pozicijos. Kita vertus, į šį klausimą atsako netiesiogiai, pažymėdami, kad pagarba nacionaliniam savitumui yra vertinama tik susietai su kitais ES teisės principais (Lenaerts, Gutiérrez-Fons, 2018, p. 120–121). Apibendrinant pažymėtina, kad mokslininkų pozicijos rodo, jog pagarba nacionaliniam savitumui yra suprantama kaip principas. Svarbu pažymėti, kad pagarba nacionaliniam savitumui ir DG V buvo suvokiama būtent kaip principas[200]. Moksliniame diskurse argumentų, kodėl pagarba nacionaliniam savitumui neturėtų būti laikoma ES teisės principu, autoriui nepavyko rasti.

Pagarba nacionaliniam savitumui, kaip teisės principas, autoriaus vertinimu, pasižymi bent keletu specifinių bruožų ES teisėje. Pirma, kaip jau minėta vertinant Amsterdamo sutartį, pagarbos nacionaliniam savitumui principas nebuvo priskirtas prie pagrindinių ES principų, t. y. vertybių, kurių laikymasis yra būtinoji narystės ES sąlyga. Autoriaus nuomone, tai yra susiję su jo „veikimo kryptimi“[201]. Net ir būdama ES principu, pagarba nacionaliniam savitumui, autoriaus vertinimu, yra labiau tikslinantis teisės ribas, netgi kuriantis „išimtis“ ir „nukrypimus“ principas. Autoriaus nuomone, nors panašios savybės būdingos ir proporcingumo bei subsidiarumo principams, vis dėlto jis skiriasi nuo kitų, labiau ES vienijančių ir integruojančių principų[202]. Todėl šis principas atspindi visada esančią ir

[200] Žr. 98 išnašą.

[201] Žr. 74 išnašą.

[202] Tačiau pagarbos nacionaliniam savitumui principas – dar labiau „probleminis“, nes, kaip teigiama, yra „iš prigimties skaldantis“, todėl ESTT nesuteikia jam ypatingos reikšmės (Spieker, 2020, p. 384–385). To nepaneigia tai, kad pagarba nacionaliniam savitumui yra ES teisės kategorija, žr., pvz., GA M. Wathelet išvadą byloje C-673/16 *Coman ir kiti*: „ESS 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta pareiga gerbti šį identitetą negali būti aiškinama atskirai nuo tos pačios nuostatos 3 dalyje nustatytos lojalaus bendradarbiavimo pareigos“ (40 punktas). Taip pat paminėtinas X. Groussot požiūris, kad nacionalinio savitumo apsauga kelia grėsmę ne tik vienodam ES teisės taikymui, tačiau ir sukuria diskriminuojančią situaciją tarp valstybių narių dėl to, kokie interesai gali būti ginami remiantis konstitucinėmis vertybėmis (Groussot, 2012, p. 333).

niekada nesibaigiančią įtampą tarp vieningumo ir įvairovės[203] (Schnettger, 2020, p. 36).

Antra, pagarba nacionaliniam savitumui vertintina kaip ES teisės pagrindų dalis. Taip yra dėl to, kad pagarba nacionaliniam savitumui yra esminis struktūrinis ES sutarčių elementas (Schnettger, 2020, p. 36), pamatinis principas[204], turintis ribojantį pobūdį (Bogdandy, 2009, p. 22–23). Todėl, nebūdamas „vienijančiu“ principu, jis veikia kaip konfliktų prevencijos priemonė[205]. O tai leidžia išlaikyti nacionalinės konstitucinės teisės principų ir ES teisės principų pusiausvyrą (Guastaferro, 2018, p. 376).

Trečia, pagarba nacionaliniam savitumui kaip principas (kol kas) nėra patvirtintas ESTT jurisprudencijoje. Todėl ES teisės principo charakteristika vis dar yra aptinkama tik mokslo darbuose[206]. Nesant platesnės ESTT jurisprudencijos, „patvirtinančios“ pagarbą nacionaliniam savitumui kaip ES teisės principui, nepaisant mokslininkų vertinimų, vis dėlto būtų tikslinga nepriklausomai ištirti savybes, leidžiančias pagarbą nacionaliniam savitumui apibūdinti kaip principą.

---

[203] Su tokia nuomone reikėtų visiškai sutikti. Tai matyti ir iš kitų mokslininkų pozicijų. Pavyzdžiui, E. Cloots požiūriu, ši nuostata „yra konfliktinio pobūdžio“, nes turi suderinti pagarbą nacionaliniam savitumui ir integruojančio Europos projekto pagrindus (Cloots, 2015, p. 196). Be to, nacionalinio savitumo realizavimas lemia „teisinį diferencijavimą ir nacionalinę politinę autonomiją“ (Cloots, 2015, p. 176–177). Kiek kitokį požiūrį pateikia A. von Bogdandy, kurio nuomone, nacionalinis savitumas yra ne vienodumo, o įvairovės siekį lemiantis principas. Tačiau jis neturi neigiamai paveikti struktūrinio suderinamumo (Bogdandy, 2009, p. 40–41).

[204] Paminėtina, kad A. von Bogdandy pamatiniais principais laiko visus Amsterdamo sutarties I skyriuje „Bendrosios nuostatos“ esančius principus (taigi ir 6 straipsnį bei šio straipsnio 3 dalį).

[205] B. Guastaferro vertinimu, nacionalinio savitumo nuostata užtikrina kompetencijos šliaužimo tiek pozityviuoju, tiek ir negatyviuoju aspektu ribas (Guastaferro, 2012, p. 317). P. Faraguna nuomone, pagarba nacionaliniam savitumui laikytinas „paskutine priemone išskirtinėse situacijose, esant konfliktui tarp nacionalinės konstitucinės teisės ir ES teisės“ (Faraguna, 2016, p. 500). Pagarba nacionaliniam savitumui taip pat yra ir priemonė normų kolizijai spręsti. Tai reiškia, kad valstybės narės gali ją naudoti kaip teisinį pagrindą ES aktų teisėtumo priežiūrai pagal – SESV 263 straipsnį (Konstadinides, 2013, p. 2). Be to, nacionalinio savitumo nuostata turėtų būti vertinama ir kaip pagrindas kelti klausimą dėl ES antrinės teisės akto teisėtumo (de Boer, 2013, p. 1099), nes ES teisė, neatsižvelgianti į nacionalinį savitumą, yra „prieštaraujanti Sutartims, todėl panaikintina“ (Cloots, 2015, p. 324).

[206] Nors pagarba nacionaliniam savitumui ESTT praktikoje paminėta dar iki Mastrichto sutarties, vis dėlto pagarbos nacionaliniam savitumui vertinimas išlieka nepakitęs nuo 1996 m. liepos 2 d. sprendimo byloje C-473/93 *Komisija / Liuksemburgas*, jame konstatuojama, kad tai yra „teisėtas ir Bendrijos teisės sistemoje gerbiamas tikslas“.

H. Hart yra nurodęs, kad principai yra, pirma, platūs, bendri ir nekonkretizuoti[207] bei, antra, daugiau arba mažiau aiškiai rodo tam tikrą siekį, tikslą ar vertybę[208] (Hart, 1997, p. 401). Autoriaus nuomone, neabejotina, kad, kaip ir atskleista anksčiau, pagarba nacionaliniam savitumui kaip principas tiksliai atitinka šiuos kriterijus – yra platus ir nekonkretizuotas bei nurodo tikslą – nacionalinio savitumo apsaugą. Tuo pačiu metu nacionalinio savitumo nuostata, būdama viena iš ES teisės kertinių nuostatų, nenurodo priemonių tikslui pasiekti. J. Raz vertinimu, teisės principas yra abstraktus, tačiau lankstus ir pasižymi tuo, kad gali būti: pirma, teisės aiškinimo; antra, teisinio reguliavimo išimties; trečia, ieškinio tam tikrose bylose; ketvirta, teisės normų keitimo ir naujų normų kūrimo pagrindas (Raz, 1972, p. 839–841). Kaip nagrinėjama šio darbo paskesnėse dalyse, pagarba nacionaliniam savitumui (kol kas) nėra buvęs pagrindu tik paskutiniuoju paminėtu atveju – kuriant normas. Toks preliminarus vertinimas, autoriaus požiūriu, rodo, kad galima neabejoti mokslininkų vertinimais, pripažįstančiais pagarbą nacionaliniam savitumui teisės principu. R. Dworkin požiūriu, nors tiek teisės norma, tiek teisės principas vienakrypčiai, tačiau jie skiriasi veikimo požiūriu. Teisės norma – absoliuti, o teisės principas aiškių teisinių pasekmių nenustato. Be to, principams susikirtus, sprendžiama dėl jų pusiausvyros, skirtingai nuo normų kolizijos, dėl kurios viena norma „pranoksta kitą svarumu“ (Dworkin, 2004, p. 51–55). Pagarba nacionaliniam savitumui, autoriaus vertinimu, nepriekaištingai atitinka šias teisės principo charakteristikas, kurios atsiskleidžia ESTT jurisprudencijos analizėje šio darbo 1.2.1 ir 1.3.4.2 dalyse.

Todėl, autoriaus nuomone, darytina išvada, kad pagarba nacionaliniam savitumui išreiškia ES vertybinę orientaciją ir atlieka funkciją, kurios neatlieka ir negali atlikti joks kitas[209] ES teisės principas, o juo labiau – norma.

---

[207] J. Braithwaite vertinimu, principas, nustatydamas tikslą, nenustato konkretaus būdo tikslui pasiekti. Todėl principai yra tinkamesni reguliuojant sudėtingą ir kintantį reiškinį (Braithwaite, 2002, p. 50, 75).

[208] H. Ávila nuomone, principai yra teisės sistemos pagrindas ir daro poveikį visai teisės sistemai, nustatydami siektinus tikslus. Teisės principai yra skirti neapibrėžtoms situacijoms ir neapibrėžtam subjektų ratui. Principai turi būti „pasveriami“, t. y. vertinami vienas kito atžvilgiu, teismui nustatant, kuriam principui yra teikiamas prioritetas pagal aplinkybes. Todėl principų siektini tikslai suvokiami analizuojant jurisprudenciją, vertinant skatinamo tikslo ir poveikio, reikalingo tokiam tikslui pasiekti, santykį (Ávila, 2007).

[209] Galėtų kilti klausimas, ar ES pagrindinių teisių, kiek jos pagal turinį sutampa su EŽTK teisėmis, aiškinimas atsižvelgiant į vertinimo laisvę (angl. – *margin of appreciation*) neturėtų tokios pačios reikšmės kaip ir pagarba nacionaliniam savitumui. Paminėtina, kad nepriklausomai nuo EŽTK preambulėje nustatytos

Kaip ES teisės principas, pagarba nacionaliniam savitumui gali būti savarankiškas teisinis instrumentas ESTT ir turi potencialo lemti ES teisės vystymąsi (Dobbs, 2014, p. 325). Taigi ES teisė (net ir pirminė teisė) gali būti taikoma skirtingai įvairiose valstybėse narėse, atsižvelgiant į nacionalinį savitumą ir jį įvertinant (Cloots, 2015, p. 176–177). Taigi, šis principas lemia, kad ESTT aiškina ES teisę, įvertindamas ir pamatines nacionalines konstitucines struktūras[210]. Apibendrinant reikia pažymėti, kad pagarbos nacionaliniam savitumui principo turinys galėtų būti apibūdinamas taip: jeigu yra galimybė, valstybės narės konstitucinių tradicijų nulemtas konstitucinis individualumas yra saugomas tiek, kad ES teisės integruojanti galia jų reikšmingai (neatpažįstamai) nepakeistų.

Tarpinis apibendrinimas. Pagarba nacionaliniam savitumui žymi ES, kaip valstybių sąjungą, ir rodo ES siekį saugoti nacionalinio konstitucinio individualumo elementus, kurių pokytis lemtų valstybių narių konstitucinės bendruomenės pokyčius. Tai – „atvira“, tačiau kartu ir vis dar „neaiški“ kategorija, kurios ryškiausias elementas kol kas yra valstybinė kalba.

Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje nustatyta pareiga gerbti nacionalinį savitumą nėra besąlygiška. Pagarba nacionaliniam savitumui – savarankiškas ES teisės principas, tačiau subordinuotas ES vertybėms, taigi ir Chartijai. Nors yra grupė mokslininkų, manančių, kad pagarba nacionaliniam savitumui yra ES teisės pirmenybės principo išlyga, tačiau šiame darbe laikomasi antrosios mokslininkų grupės nuomonės, kad pagarba nacionaliniam savitumui tokia išlyga negali būti laikoma.

Pagarba nacionaliniam savitumui vertintina kaip principas, leidžiantis riboti ES teisės poveikį valstybių narių konstituciniam individualumui, ES teisę aiškinant įvertinus bei atsižvelgiant į tokio individualumo specifiką. Tačiau pagarba nacionaliniam savitumui nelemia besąlyginės ar vienašališkos konstitucinio individualumo „registracijos“ ES teisėje, o lemia, kad ESTT aiškinant ES teisę bus vykdoma nacionalinio savitumo argumentų ir kitų ES teisės principų pusiausvyros paieška.

1.3. Nacionalinio savitumo nuostatos aiškinimas ESTT jurisprudencijoje

Nors nemažai mokslininkų nacionalinio savitumo nuostatą mėgina aiškinti plečiamai, paminėtina, kad vis dėlto reikšmingiausią įtaką autoriui dėl ESTT

vertinimo laisvės, ES „pagrindinės teisės <...> turi būti aiškinamos ir taikomos ES laikantis konstitucinių pagrindų“, nekeliant grėsmės ES „teisės ypatumams ir autonomijai“ (ESTT 2014 m. gruodžio 18 d. nuomonės 2/13 177 ir 183 punktai).

[210] Suprantama, šiuo principu kaip argumentu gali būti remiamasi dar ir ES teisės aktų kūrimo procese. Apie ESTT atliekamą vertinimą žr. 1.3.4.2 dalį.

jurisprudencijos imties turėjo L. Burgorgue-Larsen darbas (Burgorgue-Larsen, 2013), autoriaus vertinimu, pagal ESTT skirtingų lingvistinių versijų apimties ir išsamų turinio tyrimą, neturintis sau lygių. Todėl išsamesnei jurisprudencijos analizei iš esmės buvo pasirinkti nacionalinio savitumo nuostatos pasitelkimo pavyzdžiai, pateikti L. Burgorgue-Larsen[211]. Juos jungia, autoriaus požiūriu, trys esminiai elementai. Pirma, byloje yra aiškus nacionalinės konstitucinės teisės elementas. Antra, šis konstitucinės teisės elementas gali turėti poveikį ES teisės aiškinimui. Trečia, šį elementą viena ar kita apimtimi įvertina ESTT.

Kaip pažymi M. Claes, ESTT pagarbos nacionaliniam savitumui klausimas gali kilti tiesioginiuose ieškiniuose dėl panaikinimo arba dėl įsipareigojimų neįvykdymo arba netiesioginiame ieškinyje dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą (Claes, 2013, p. 136). Būtent tokia tvarka ir bus nagrinėjama ESTT jurisprudencija.

1.3.1. ES teisės akto panaikinimo dėl pagarbos nacionaliniam savitumui galimybė

Paminėtina, kad ES teisės aktą gali panaikinti ESTT ne tik pagal ieškinio dėl panaikinimo procedūrą[212], bet ir pagal prašymo priimti prejudicinį sprendimą procedūrą[213]. Pirmiausia pažymėtina, kad SESV 263 straipsnio procedūroje nacionaliniai teismai nedalyvauja, ieškinį dėl panaikinimo, be kita ko, teikia ir valstybė narė. Vis dėlto, autoriaus nuomone, nacionalinio savitumo nuostata, kaip teisės akto panaikinimo pagrindas, turi savo ypatumų ieškovų pagal SESV 263 straipsnį kriterijaus atžvilgiu[214]. C. Panara nuomone, atrodo,

---

[211] Vis dėlto L. Burgorgue-Larsen taikyta imtis autoriaus buvo papildyta ESTT *Bogendorff* sprendimu, kuris buvo priimtas praėjus keliems metams po šios mokslininkės tyrimo publikavimo bei *Komisija / Čekijos Respublika* ir *Komisija / Lenkija* sprendimais. Be to, autoriaus nuožiūra nagrinėjamas ir *Las* sprendimas. Tuo tarpu *Boriss Cilevičs* sprendimo autorius pasirinko atskirai netirti (tačiau darbe paminimos šio sprendimo aktualios nuostatos) dėl to, kad jame, autoriaus nuomone, nėra formuojama nauja šio tyrimo požiūriu doktrina lyginant su *Groener* ar *Vardyn* bylomis.

[212] SESV 263 straipsnis.

[213] SESV 267 straipsnis.

[214] Valstybės narės atstovavimo klausimas yra valstybės narės prerogatyva. ESTT atstovauja kiekvienai bylai skiriamas atstovas (ESTT statuto 19 straipsnio 1 dalis). Autoriaus požiūriu, nors nacionalinio savitumo argumentą gali naudoti visi privilegijuoti ieškovai, tačiau kreiptis į ESTT dėl ES teisės akto panaikinimo nacionalinio savitumo pagrindu galėtų tik valstybė(s) narė(s) arba ES Taryba, kaip ES institucija, atstovaujanti valstybių narių vyriausybėms. Kiti privilegijuoti

kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis bus taikoma teismine tvarka „tik ypatingomis aplinkybėmis, tik aiškaus pažeidimo atveju“ (Panara, 2015, p. 62), nes, T. Konstadinides požiūriu, ES įsipareigojimas gerbti nacionalinį savitumą „nepakankamas“, kad būtų nulemtos bylų ESTT baigtys (Konstadinides, 2013, p. 8). M. Dobbs nuomone, taip pat mažai tikėtina, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis taps „savarankišku teisiniu pagrindu“, leidžiančiu kvestionuoti ES akto galiojimą, tokia galimybė „yra labiau teorinė“[215]. Visų pirma, nacionalinio savitumo klausimas turėtų iškilti dar ES teisės akto projekto stadijoje. Antra, pagal SESV 263 straipsnį, nustatytas tik dviejų mėnesių terminas pateikti ieškinį, o tai lemia pasirengimą, kuriam reikės sąnaudų (Dobbs, 2014, p. 317–318).

Autoriaus požiūriu, šios mokslininkų pozicijos kritikuotinos bent keliais aspektais. Pirmiausia, autoriaus nuomone, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis gali būti savarankiškas ir pakankamas pagrindas[216]. Tai, tiesa, jau po šių mokslinių publikacijų, autoriaus nuomone, patvirtino pats ESTT[217]. Antrasis, dviejų mėnesių termino, argumentas taip pat netvirtas, nes toks apribojimas

---

ieškovai – Europos Parlamentas ar Europos Komisija, autoriaus nuomone, šioje situacijoje neturėtų *locus standi*. Tačiau ESTT šiuo aspektu nepasisakė. Tokia nuomonė grindžiama tuo, kad nei Europos Parlamentas, nei Europos Komisija negalės pateikti vertinimų, susijusių su nacionaliniu savitumu. Pavyzdžiui, ESTT 2006 m. rugsėjo 12 d. sprendimo byloje C-145/04 *Ispanija / Jungtinė Karalystė* Europos Komisija atkreipia dėmesį, kad „reikia atsižvelgti į įvairius vertinimus, išplaukiančius iš konstitucinių Jungtinės Karalystės tradicijų“ (53 punktas). Objektyvumui išlaikyti paminėtina, kad *locus standi* aspekto kituose mokslininkų darbuose nepavyko rasti.

215 Kaip teigia T. Konstadinides, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies panaudojimas, siekiant kvestionuoti ES akto teisėtumą, „būtų naujiena“ (Konstadinides, 2013, p. 3). E. Cloots konstatuoja, kad ESTT kol kas nėra pripažinęs, nei kad ES aktas prieštarauja nacionalinio savitumo nuostatai, nei kad ESTT turi užtikrinti (prižiūrėti), kaip laikomasi šio principo (Cloots, 2015, p. 64).

216 GA Y. Bot išvada byloje C-399/11 *Melloni*: „valstybė narė, kuri mano, kad antrinės teisės nuostata pažeidžia jos nacionalinį savitumą, gali ją ginčyti remdamasi Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalimi“ (139 punktas). GA N. Emiliou išvada byloje C-391/20 *Boriss Cilevičs ir kiti*: „nacionalinis savitumas gali veikti kaip galiojimo rodiklis: bet kuris Sąjungos aktas, kuriuo nepataisomai pažeidžiamas vienos ar kelių valstybių narių nacionalinis savitumas, negaliotų kaip pažeidžiantis ESS 4 straipsnio 2 dalį“ (83 punktas). Pažymėtina, kad abejonės dėl savarankiško pagrindo būtų labiau pagrįstos, jeigu nacionalinis savitumas nebūtų vertinamas kaip ES teisės principas. Be to, nacionalinis savitumas savarankišku pagrindu buvo pripažintas *Vardyn* byloje (žr. 1.3.3.5. dalį).

217 2022 m. vasario 22 d. ESTT sprendimas byloje C-430/21 *RS (Effet des arrêts d'une cour constitutionnelle)*: „pažymėtina, kad pagal ESS 4 straipsnio 2 dalį ESTT gali tekti patikrinti, ar Sąjungos teisėje nustatyta pareiga nepažeidžia valstybės narės nacionalinio savitumo“ (69 punktas).

taikytinas visiems pagal SESV 263 pateikiamiems ieškiniams, taigi dėl nacionalinio savitumo nuostatos nenustatyta jokių sutrumpintų terminų, ypač atsižvelgiant į galimybę pasirengti tokiam procesiniam žingsniui dar vykstant teisėkūros procesui. Kur kas didesnis iššūkis negu dviejų mėnesių terminas yra tai, kai nacionalinio savitumo elemento klausimas iškyla ne teisėkūros procedūros metu, o tik vėliau, jau taikant ir aiškinant teisės aktą. Tokiu atveju toks prieštaravimas negali būti neišspręstas *ex ante* per kruopščias politines derybas teisėkūros procese (Faraguna, 2017, p. 1640).

Autoriaus nuomone, svarbu pažymėti, kad, ESTT požiūriu, valstybės narės pozicija priimant ES teisės aktą taip pat turi reikšmės – nepateikus pozicijos dėl nacionalinio savitumo elemento ES teisės akto priėmimo metu, tai galėtų apsunkinti galimybę remtis pagarba nacionaliniam savitumui teisminiame procese[218]. Tai ypač taikytina vienbalsiškumo principu priimamiems ES teisės aktams. Kaip atkreipia dėmesį M. Dobbs, valstybės narės pozicija priimant ES aktą „yra svarbi“ – būtų sunku vėliau pagrįsti išlygos poreikį, jeigu svarstant teisės akto projektą valstybė šių argumentų nekelia (Dobbs, 2014, p. 323).

1.3.1.1. Byla C-344/01 *Vokietija / Komisija*

Ši byla[219] susijusi su 2001 m. liepos 11 d. Komisijos sprendimu 2001/557/EB dėl valstybių narių patirtų tam tikrų išlaidų nefinansavimo Europos Sąjungos lėšomis iš Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondo (EŽŪOGF) Garantijų skyriaus. Komisija 1997 m. patvirtino finansinių padarinių apskaičiavimo gaires ir pagal jas taikytinas korekcijas[220]. Kai trūkumas atsiranda dėl to, kad valstybė narė nepriima tinkamos kontrolės sistemos, korekcija turėtų būti taikoma visoms išlaidoms, kurioms ta kontrolės sistema buvo reikalinga. Jei yra pagrindo manyti, kad trūkumas apsiriboja departamentu ar regionu, korekcija turėtų apsiriboti išlaidomis, kurias kontroliuoja tas departamentas ar regionas[221]. Komisija 1997–1998 metais patikrinimus dėl priemokų už karves žindenes įvykdė trijose Vokietijos

---

[218] Nors valstybės narės teisė pareikšti ieškinį nepriklauso nei nuo intereso pareikšti ieškinį pateisinimo, nei nuo ieškinį pareiškiančios valstybės narės pozicijos priimant aktą (ESTT sprendimo byloje C-355/10 *Parlamentas / Taryba* 37–38 punktai), vis dėlto atkreiptinas dėmesys į ESTT 2013 m. vasario 26 d. ESTT sprendimą byloje *Melloni*: „pamatiniame sprendime suderintos Europos arešto orderio <...> vykdymo sąlygos ir *jame atsispindi visų valstybių narių kompromisas* dėl reikšmės, kuri pagal ES teisę teiktina procesinėms teisėms <...>“ (62 punktas). (*pažym. aut.*).

[219] ESTT 2004 m. kovo 4 d. sprendimas byloje C-344/01 *Vokietija / Komisija*.

[220] ESTT sprendimo byloje C-344/01 13 punktas.

[221] ESTT sprendimo byloje C-344/01 14 punktas.

žemėse (*Länder*). Ji informavo Vokietiją, kad šių patikrinimų metu rastų sisteminių pažeidimų pagrindu finansinė korekcija bus pritaikyta ir visoms kitoms žemėms[222].

Vokietija ginčijo šį Komisijos sprendimą trimis pagrindais, iš kurių šiame tyrime atkreiptinas dėmesys į trečiąjį pagrindą. Vokietijos nuomone, toks Komisijos požiūris pažeidžia EB sutarties 10 straipsnį, nes valstybių narių teisėtų interesų atžvilgiu nėra veikiama remiantis geros valios principu[223]. Komisija turi gerbti valstybių narių nacionalinį savitumą, kaip nustatyta EB sutarties 6 straipsnio 3 dalyje, šiuo atveju Vokietijos suskirstymą į žemes, todėl dėl kitų Vokietijos žemių negalima priimti sprendimo dėl finansinių korekcijų, nebent tokie pažeidimai būtų nustatyti tose žemėse[224]. Komisija atsikirtimuose akcentavo, kad jos sprendimas atitinka bendruosius ESTT principus, o nustatyti pažeidimai yra pakankami, atsižvelgiant į įrodinėjimo naštos principą, kad Komisijos sprendimas būtų laikomas pagrįstu[225]. ESTT vertinimu, valstybių narių ir ES institucijų bendradarbiavimas turi būti paremtas gera valia, o tai apima ir reikalingų priemonių priėmimą, užtikrinant ES teisės taikymą ir veiksmingumą[226]. Kaip pažymėjo ESTT, bendradarbiavimas, paremtas gera valia, apima ir siekį nustatyti, ar buvo pažeistas žemės ūkio rinkos bendrasis organizavimas, o tam pakanka pateikti rimtas ir pagrįstas abejones patvirtinančius įrodymus[227]. Vokietijos ieškinį ESTT atmetė[228].

1.3.1.2. Byla T-185/05 *Italija / Komisija*

Ši byla[229] susijusi su 2004 m. lapkričio 10 d. posėdyje Nr. 1678 Komisijos priimtu sprendimu, pagal kurį, pranešimai apie laisvas vyresniųjų pareigūnų darbo vietas, į kurias gali pretenduoti institucijose nedirbantys kandidatai, ES oficialiajame leidinyje iki 2007 m. sausio 1 d. bus skelbiami tik vokiečių, anglų ir prancūzų kalbomis[230]. Remdamasi šiuo sprendimu, Komisija 2005 m.

---

222 ESTT sprendimo byloje C-344/01 15–16 ir 18 punktai.
223 ESTT sprendimo byloje C-344/01 29 punktas.
224 ESTT sprendimo byloje C-344/01 77 punktas.
225 ESTT sprendimo byloje C-344/01 78 punktas.
226 ESTT sprendimo byloje C-344/01 79 punktas.
227 ESTT sprendimo byloje C-344/01 79–80 ir 58 punktai.
228 Autoriaus požiūriu, šį Vokietijos argumentą tiksliai įvertino GA P. Léger, kuris teigė netikįs, kad „šis argumentas negalėtų būti pagrįstai išvystytas“ (GA P. Léger išvados byloje C-344/01 *Vokietija / Komisija* 41–50 punktai).
229 Bendrojo Teismo 2008 m. lapkričio 20 d. sprendimas byloje T-185/05 *Italija / Komisija*.
230 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-185/05 5 punktas.

vasario 9 d. tik vokiečių, anglų ir prancūzų kalbomis paskelbė pranešimą apie laisvą darbo vietą – Europos kovos su sukčiavimu tarnybos (OLAF) generalinio direktoriaus poziciją[231].

Italijos nuomone, taip buvo pažeistas reglamentas[232], nustatantis vartojamas kalbas, taip pat Chartijos 22 straipsnis, pagal kurį, Sąjunga gerbia kultūrų, religijų ir kalbų įvairovę[233]. Bendrasis Teismas nusprendė, kad yra didelė rizika, jog potencialūs kandidatai, kurių gimtoji kalba yra kita, nei sprendime nurodytos trys kalbos, net nebus informuoti apie galintį juos sudominti pranešimą apie laisvą darbo vietą. Net jeigu šie kandidatai moka vokiečių, anglų arba prancūzų kalbą, negalima preziumuoti, kad jie skaito Oficialųjį leidinį ne savo gimtąja kalba[234]. Bendrasis Teismas pripažino, kad minėtas Komisijos sprendimas yra naikintinas[235].

Pažymėtina, kad ieškovas, Italija, teisiniu pagrindu pasirinko Europos Bendrijos sutartyje ir Chartijoje įtvirtintą nediskriminavimo principą, tačiau nesirėmė nacionalinio savitumo argumentais. Nacionalinio savitumo argumentą panaudojo Ispanija, įstojusi į bylą palaikyti Italiją. Ispanijos nuomone, Komisijos sprendimas pažeidžia kalbų įvairovės apsaugos principą, kaip vieną iš pagrindinių principų, kuriais grindžiama ES, taip pat ir pagarbos nacionaliniam savitumui principą[236]. Šioje byloje, autoriaus požiūriu, svarbu pažymėti bent du aspektus. Pirma, Ispanija pagarbą nacionaliniam savitumui vertina kaip ES teisės principą. Antra, kalbų įvairovė, taigi ir nacionalinė kalba, vertinama kaip objektas, patenkantis į nacionalinio savitumo kategoriją. Vis dėlto Bendrasis Teismas nacionalinio savitumo aspekto nevertino.

1.3.1.3. Sujungtos bylos T-267/08 *Région Nord-Pas-de-Calais / Komisija* ir T-279/08 *Communauté d'Agglomération du Douaisis / Komisija*

Aptariama byla[237] susijusi su valstybės pagalbos klausimu. 2008 m. balandžio 2 d. Europos Komisija nusprendė, kad Prancūzijos regioniniai vienetai įmonei 2005 m. išmokėjo po 1 mln. Eur vertės trejų metų trukmės avansinius mokėjimus. Todėl Prancūzijos veiksmai nesuderinami su bendrosios rinkos

---

231 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-185/05 8 punktas.

232 Tarybos reglamentas Nr. 1, nustatantis kalbas, kurios turi būti vartojamos Europos ekonominėje bendrijoje.

233 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-185/05 84 punktas.

234 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-185/05 138 punktas.

235 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-185/05 153 punktas.

236 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-185/05 38 punktas.

237 Bendrojo Teismo 2011 m. gegužės 12 d. sprendimas sujungtose bylose T-267/08 *Région Nord-Pas-de-Calais / Komisija* ir T-279/08 *Communauté d'Agglomération du Douaisis / Komisija*.

veikimu[238]. Iš viso Nord-Pas-de-Calais regiono pateiktame ieškinyje byloje T-267/08 Komisijos sprendimas yra ginčijamas remiantis septyniais pagrindais, tačiau nagrinėjamai temai svarbus tik antrasis pagrindas, be kita ko, susijęs su pagarbos valstybių narių konstituciniam identitetui principu[239].

Konstitucinio identiteto aspektas ieškovų buvo iškeltas dėl to, kad Komisija neprašė pateikti paaiškinimų nei regiono tarybos nuolatinės komisijos, sprendusios dėl pagalbos skyrimo, nei regioninės tarybos pirmininko, kurio kompetencijai priklauso tokio sprendimo įgyvendinimas. Prancūzija taip pat neišsiuntė prašymo pateikti paaiškinimus išrinktoms regioninės tarybos institucijoms, o bendravo tik su regiono administracine valdžia. Be to, regiono sprendimus priimančios ir administracinės institucijos neturėjo galimybės susipažinti su byla ir joms nebuvo siųsti jokie procesiniai dokumentai: nei Prancūzijos pateiktos pastabos, nei Komisijos suformuluoti klausimai[240]. Taigi, ieškovo teigimu, Komisija galėjo pažeisti Prancūzijos Konstitucijoje garantuotą laisvo vietos valdžios administravimo, gero administravimo ir pagarbos valstybių narių konstitucinei tapatybei principus[241].

Bendrasis Teismas pažymėjo, kad, nepaisant to, jog valstybės pagalbą suteikė valstybės teritoriniai subjektai, administracinė procedūra valstybės pagalbos klausimu pradedama tik atitinkamai valstybei narei[242]. Todėl tokios suinteresuotosios šalys, kaip ieškovės šioje byloje, pagal bylos aplinkybes negali pasinaudoti teise į gynybą, tačiau turi teisę būti išklausytos[243].

Vertindamas konstitucinio identiteto argumentą, Bendrasis Teismas pažymėjo, kad negalima atmesti galimybės, jog valstybės teritoriniai vienetai[244] turi pakankamai autonomišką nuo centrinės valdžios teisinį statusą, kad priimamomis priemonėmis esminį vaidmenį, apibrėžiant politinę ir ekonominę aplinką, atliktų būtent šis subjektas[245]. Tačiau Bendrasis Teismas

---

238 Bendrojo Teismo sprendimo sujungtose bylose T-267/08 ir T-279/08 1–8 punktai.

239 Paminėtina, kad ieškovų argumentuose vartojama būtent konstitucinio identiteto, o ne nacionalinio savitumo sąvoka. Konstitucinio identiteto sąvokos vartojimą byloje tęsė ir Bendrasis Teismas.

240 Bendrojo Teismo sprendimo sujungtose bylose T-267/08 ir T-279/08 61 punktas.

241 Bendrojo Teismo sprendimo sujungtose bylose T-267/08 ir T-279/08 62 punktas.

242 Bendrojo Teismo sprendimo sujungtose bylose T-267/08 ir T-279/08 71 punktas. Pažymėtina, kad taip buvo nustatyta tuo metu galiojusiame 1999 m. kovo 22 d. reglamente Nr. 659/1999, nustatančiame išsamias EB Sutarties 93 straipsnio taikymo taisykles (reglamento 5 konstatuojamoji dalis, 1 straipsnio h) punktas, 5 straipsnis ir kt.).

243 Bendrojo Teismo sprendimo sujungtose bylose T-267/08 ir T-279/08 78 punktas.

244 T. y., *infra* valstybiniai subjektai, žr. šio sprendimo angliškąją ir prancūziškąją kalbines versijas.

245 Bendrojo Teismo sprendimo sujungtose bylose T-267/08 ir T-279/08 88 punktas.

atkreipė dėmesį, kad valstybės pagalbos kontrolės procedūros metu tokie subjektai negali reikalauti, kad Komisija su jais vykdytų procedūrą kaip su valstybe nare, todėl ieškinys turi būti atmestas kaip nepagrįstas[246].

Autoriaus nuomone, šiame sprendime nacionalinio savitumo kategorija (ieškovų pateikta kaip konstitucinis identitetas) nebuvo pasirinkta nelogiškai ir nepagrįstai. Tačiau galutinį neigiamą rezultatą lėmė visuma aplinkybių. Visų pirma, pagal valstybės pagalbos procedūrą numatoma, kad būtent valstybė narė yra tokios procedūros dalyvė, taigi ir Europos Komisijos sprendimo adresatė buvo Prancūzija. Todėl, nepaisant nacionalinio savitumo nuostatoje paminėtos regionų savivaldos, regionai tebuvo suinteresuota šalimi, todėl negalėjo būti ieškovai procedūroje, vykstančioje prieš valstybę narę[247]. Atsižvelgiant į tai, regionai turėjo siekti didesnės regionų įtraukties į procedūrą pačioje Prancūzijoje. Antra, Bendrajam Teismui (hipotetiškai) pradėjus spręsti valstybės narės regionų įtraukties klausimą, priešingai, būtų daroma ES teisės intervencija į regionų savivaldos klausimus valstybėje narėje, pavyzdžiui, suteikiant jiems daugiau teisių, negu nustato nacionalinė teisė. Trečia, pati valstybė narė nekėlė nacionalinio savitumo klausimo ir neginčijo Europos Komisijos sprendimo. Ketvirta, nacionalinio savitumo taikymas būtų lėmęs regionų savivaldos bei bendrosios rinkos veikimo efektyvumo užtikrinimo pusiausvyros vertinimą. Todėl, autoriaus vertinimu, Bendrojo Teismo sprendimas nagrinėjamu aspektu vertintinas kaip išlaikantis pusiausvyrą.

Atkreiptinas dėmesys, kad dėl Bendrojo Teismo sprendimo ieškovai pateikė apeliacinį skundą. Kadangi nebuvo iškelta teisės klausimų, o tik pakartoti ieškinio argumentai, skundas Teisingumo Teismo buvo pripažintas akivaizdžiai nepriimtinu[248].

1.3.1.4. Byla T-453/10 *Northern Ireland Department of Agriculture and Rural Development / Komisija*

Šioje byloje[249] skundžiamas 2010 m. liepos 15 d. Komisijos sprendimas 2010/399/ES, kuriuo Komisija neįtraukė tam tikrų valstybių narių patirtų

---

[246] Bendrojo Teismo sprendimo sujungtose bylose T-267/08 ir T-279/08 88 punktas. Atkreiptinas dėmesys, kad, kaip ir minėta, valstybės pagalbos procedūros subjektas yra valstybė narė, žr. 242 išnašą.

[247] Bendrojo Teismo sprendimo sujungtose bylose T-267/08 ir T-279/08 71 punktas.

[248] ESTT 2012 liepos 4 d. nutarties byloje C-389/11 P *Région Nord-Pas-de-Calais / Komisija* 28 punktas.

[249] Bendrojo Teismo 2012 m. kovo 6 d. sprendimas byloje T-453/10 *Northern Ireland Department of Agriculture and Rural Development / Komisija*.

išlaidų į ES finansavimo išlaidas dėl to, kad šios išlaidos neatitiko ES taisyklių[250]. Tarp šio sprendimų adresatų buvo ir Šiaurės Airija[251]. Su ieškiniu dėl panaikinimo kreipėsi Šiaurės Airijos žemės ūkio ir kaimo plėtros departamentas, ginčydamas finansinę korekciją[252]. Ieškovas teigė, kad, atsižvelgiant į tai, jog decentralizuotų administracijų patirtas nepripažintas išlaidas turi padengti atitinkama administracija[253], tokia decentralizuota įstaiga privalo turėti galimybę kvestionuoti sprendimą, kuriuo nepripažįstamos patirtos išlaidos[254]. Ši prerogatyva yra kylanti iš pagarbos Jungtinės Karalystės nacionaliniam savitumui, įskaitant vietos savivaldą pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį. Be to, ieškovo nuomone, centrinė valdžia nesuinteresuota kreiptis dėl sprendimo nepripažinti patirtų išlaidų teisėtumo[255].

Bendrasis Teismas pažymėjo, kad decentralizuotos įstaigos pateiktas ieškinys jokiu būdu negali būti vertinamas taip pat kaip valstybės narės ieškinys[256]. Valstybės narės sąvoka negali apimti regionų vyriausybių ar kitų valstybių narių vietos valdžios institucijų[257].

Bendrasis Teismas, atmetęs nacionalinio savitumo argumentą, tęsė vertinimą, ar Komisijos sprendimas yra tiesiogiai ir konkrečiai susijęs su pareiškėju, tačiau konstatavo, kad sprendimas yra susijęs su Komisijos ir valstybės narės santykiais[258]. Vertinant ieškinio priimtinumo klausimą, buvo konstatuota, kad ginčijamas Komisijos sprendimas tiesiogiai neveikia ieškovo teisinės padėties, todėl netikslinga svarstyti kitų ieškinio priimtinumo kriterijų ir ieškinys turi būti atmestas kaip nepriimtinas[259]. Autoriaus požiūriu, šioje byloje nacionalinio savitumo kriterijus buvo panaudotas teisiškai išradingai, mėginant rasti naują būdą išvengti ESTT jau panašiose situacijose nustatytą *locus standi* siaurinančią jurisprudenciją dėl tiesioginės sąsajos, tačiau Bendrasis Teismas šį argumentą atmetė.

---

250 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-453/10 15 punktas.
251 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-453/10 18 punktas.
252 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-453/10 19 ir 22 punktai.
253 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-453/10 27, 29 ir 30 punktai.
254 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-453/10 31 punktas.
255 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-453/10 31 punktas.
256 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-453/10 32 punktas.
257 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-453/10 36 punktas. Taip pat pažymėta, kad būtent valstybės narės turi užtikrinti, kad būtų laikomasi ES teisės normų <...>, o ne ES institucijos turi nustatyti kompetencijos pasidalijimą (sprendimo 37 punktas).
258 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-453/10 38, 40, 44 ir 45 punktai.
259 Bendrojo Teismo sprendimo byloje T-453/10 53, 65 ir 66 punktai.

Pažymėtina, kad dėl Bendrojo Teismo sprendimo pateiktu apeliaciniu skundu buvo siekiama vertinimo, kad Komisijos sprendimas tiesiogiai veikia ieškovo teisinę padėtį, tačiau apeliacinis skundas Teisingumo Teismo buvo pripažintas akivaizdžiai nepriimtinu[260].

Tarpinis apibendrinimas: apibendrinant ES ESTT jurisprudenciją, kurioje nacionalinio savitumo kategorija pasitelkiama ES teisės aktų panaikinimo procedūroje, galima padaryti keletą išvadų.

Pirma, kol kas tėra vienintelis atvejis, byla C-344/01, kai nacionalinio savitumo klausimą šia teisena sprendė Europos Teisingumo Teismas. Šioje byloje nacionalinio savitumo kategorija pasitelkta logiškai, tačiau situacijoje, būdingoje iš karto keletui valstybių narių. Šioje byloje ginčijamas Komisijos sprendimas skirtas ne tik Vokietijai, bet ir Belgijai, Ispanijai, Prancūzijai, Graikijai, Airijai, Italijai ir Portugalijai, tačiau sprendimą kitose bylose bandžiusios ginčyti Ispanija ir Graikija nacionalinio savitumo savo argumentacijoje nepasitelkė[261]. Antra, sprendimu siekiama pakeisti ne patį norminį reguliavimą, o normų taikymo praktiką, susijusią su Komisijos vykdytais patikrinimais žemės ūkio sektoriuje ir dėl jų priimtą sprendimą nepripažinti tinkamomis tam tikrų išlaidų iš ES lėšų. Todėl, autoriaus vertinimu, šiame sprendime trūksta tikrojo nacionaliniam savitumui būdingo konstituciškai reikšmingo elemento. Be kita ko, tai lemia ir tai, kad nepasitelktos nacionalinės konstitucijos nuostatos ar nacionalinė konstitucinė doktrina[262].

Byla T-185/05 turėjo tikrąjį konstituciškai reikšmingą elementą – nacionalinę kalbą, tačiau šis argumentas Bendrojo Teismo nebuvo išplėtotas, panaikinant sprendimą kitais pagrindais. Vis dėlto, nesant kitų ES teisės akto

---

[260] ESTT 2014 m. kovo 6 d. nutarties byloje C-248/12 P *Northern Ireland Department of Agriculture and Rural Development / Komisija* 42 punktas.

[261] Tai rodo, pirma, kad dalis valstybių narių sutiko su Komisijos sprendimu ir jo neginčijo. Antra, valstybės narės, ginčijusios sprendimus, nepasitelkė nacionalinio savitumo argumento. Galima teorinė prielaida, kad šis argumentas galėjo būti praleistas ar neįvertintas visų suinteresuotų valstybių narių. Vis dėlto kur kas labiau įtikinamas būtų argumentas, kad kitos valstybės nevertino šio argumento kaip pagrįsto. Todėl Vokietija turėjo ne tik pagrįsti, kad jos nacionalinis savitumas yra paveiktas, bet ir, autoriaus nuomone, pagrįsti, kuo Vokietijos situacija iš esmės skiriasi nuo kitų susijusių valstybių narių. Pažymėtina, kad, kaip atkreipia dėmesį A. von Bogdandy ir S. Schill, nacionalinio savitumo situacija lengviau yra pripažįstama, kai nacionalinis savitumas konkrečioje situacijoje yra susijęs tik su viena ar keletu valstybių, antra, atsižvelgiant į poveikį, jeigu poveikis „tik šalies viduje, bet ne į išorę“, argumentas lengviau priimtinas (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1446).

[262] Vis dėlto neatmestina, kad tokie argumentai buvo pateikti ESTT. Tačiau bet kuriuo atveju Teismas net nematė prasmės pateikti šią informaciją savo sprendime.

panaikinimo pagrindų, autoriaus požiūriu, nacionalinio savitumo pasitelkimas galėtų būti rezultatyvus. Ypač jautri pusiausvyra yra byloje T-267/08, kurioje šalies regioninė savivalda ginčija ES teisės aktą. Teisme šią pusiausvyrą lėmė procedūros, skirtos tik valstybei narei, ypatumai, tačiau vis dėlto Teismas skyrė pakankamai dėmesio nacionalinio savitumo argumentui įvertinti ir sprendimo motyvams išaiškinti. Reikia pažymėti, kad byloje T-453/10 nacionalinio savitumo elementas yra akivaizdžiai silpniausias iš visų šioje dalyje nagrinėtų bylų.

Šios bylos turi bendrą nacionalinės konstitucinės teisės elemento trūkumą, kuris bene ryškiausiai matomas byloje T-267/08, o nacionalinės konstitucinės jurisprudencijos elemento apskritai nėra nė viename iš šių sprendimų. Vienintelė iš šios kategorijos bylų – T-185/05 yra rezultatyvi, tačiau sprendimą lėmė ne nacionalinio savitumo kategorija.

1.3.2. Ieškinys dėl įsipareigojimų neįvykdymo ir pagarba nacionaliniam savitumui

Ieškinio dėl įsipareigojimų neįvykdymo procedūra yra susijusi su pareigų pagal ES teisę neįvykdymu[263], pavyzdžiui, ES direktyvos nuostatų laiku neperkėlus[264] į nacionalinę teisę arba netinkamai jas perkėlus[265]. Šioje procedūroje pagrindinės šalys yra Europos Komisija[266] ir valstybė narė[267], o nacionaliniai teismai, kaip proceso dalyviai, nedalyvauja, kaip ir ieškinio dėl panaikinimo (SESV 263 straipsnio) procedūroje.

---

[263] Pavyzdžiui, ESTT 2010 m. sausio 28 d. sprendime byloje C-456/08 *Komisija / Airija* pažymėta, kad „konstatavimas, jog valstybė narė neįvykdė įsipareigojimų, nėra susijęs su konstatavimu, jog dėl to padaryta žala“ (38 punktas).

[264] Pavyzdžiui, ESTT 2021 m. sausio 13 d. sprendimas byloje C-631/18 *Komisija / Slovėnija (Directive déléguée MiFID II)*: „iki pagrįstoje nuomonėje nustatyto termino pabaigos nepriėmusi įstatymų ir kitų teisės aktų, būtinų laikytis deleguotosios direktyvos <...>, Slovėnijos Respublika neįvykdė įsipareigojimų pagal šios deleguotosios direktyvos 14 straipsnį“ (32 punktas).

[265] Pavyzdžiui, ESTT 2020 m. gruodžio 3 d. sprendimas byloje C-767/19 *Komisija / Belgija (Marchés de l'électricité et du gaz naturel)*: „tinkamai neperkėlusi Direktyvos 2009/72 37 straipsnio 6 dalies a–c punktų ir 9 dalies ir Direktyvos 2009/73 41 straipsnio 6 dalies a–c punktų ir 9 dalies, Belgijos Karalystė neįvykdė įsipareigojimų pagal direktyvas 2009/72 ir 2009/73“ (115 punktas).

[266] Pvz., ESTT 2020 m. liepos 16 d. sprendimas byloje C-550/18 *Komisija / Airija (Kova su pinigų plovimu)*: „įsipareigojimų neįvykdymo procedūrą, kurios veiksmingumą Komisija turi užtikrinti <...>“ (59 punktas).

[267] Tikslinga atkreipti dėmesį, kad, pagal SESV 259 straipsnį, procedūros šalimis gali būti ir valstybės narės, jeigu viena valstybė narė mano, kad kita valstybė narė neįvykdė pareigos pagal sutartis. Taip pat žr. 293 išnašą.

Šioje bylų kategorijoje, autoriaus vertinimu, pagrindžiant valstybės narės poziciją, galima mėginti remtis Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalimi. T. y. vertinant, ar nėra galimybių ES teisės aktą įgyvendinti kitu būdu, „nepažeidžiančiu nacionalinio savitumo“[268] (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1443). Bandymas pasinaudoti nacionalinio savitumo nuostata turi būti tinkamai pagrįstas ir motyvuotas. Kai pagarba nacionaliniam savitumui remiamasi ieškinio dėl įsipareigojimų neįvykdymo procedūroje tik kaip bendriniu argumentu, nepateikiant tokio argumentavimo analizės[269], ESTT pripažįsta nacionalinę priemonę neproporcinga.

Pareigų neįvykdymo klausimas gali kilti ne tik dėl neapdairumo, netinkamai perkeliant ES direktyvų nuostatas ar nespėjus to padaryti laiku, bet ir dėl to, kad valstybėje narėje iškilo nacionalinio savitumo klausimas. Šis klausimas galėtų iškilti ne tik ES teisės perkėlimo atveju, bet ir dėl nacionalinių institucijų praktikos[270], arba (ir tai būtų kur kas retesnis atvejis) nacionalinės teismų praktikos[271]. Todėl nacionalinio savitumo klausimą būtina kelti iš karto, jam paaiškėjus, pavyzdžiui, ES teisės akto projekto svarstymo stadijoje[272], tačiau neatmestina, kad šis klausimas bus pastebėtas tik pradėjus taikyti ES teisės aktą. Tokiu atveju valstybė narė neišvengiamai turėtų konsultuotis (bendradarbiauti) su Europos Komisija dėl galimų padarinių ir geriausio galimo sprendimo. Taigi viena iš galimų alternatyvų

---

[268] Vis dėlto paminėtina, kad yra nuomonių, jog Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis galėtų būti ir pagrindu pagrįsti įsipareigojimų pagal ES antrinę teisę nesilaikymą, nekvestionuojant paties ES akto teisėtumo (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1444; Rodin, 2011, p. 41). Tačiau, atsižvelgiant į tai, kiek valstybės narės gali pasinaudoti Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalimi „kaip skydu“, valstybėms narėms „nėra daug pagrindo džiūgauti“ (Konstadinides, 2011, p. 203).

[269] Pvz., ESTT 2009 m. liepos 16 d. sprendimas įsipareigojimų neįvykdymo byloje C-165/08 *Komisija / Lenkija*: „šiuo atveju pakanka konstatuoti, kad Lenkijos Respublika, kuriai tokiu atveju tenka įrodinėjimo pareiga, bet kuriuo atveju neįrodė, kad ginčijamomis nacionalinėmis nuostatomis iš tikrųjų buvo siekiama nurodytų religinių ir etinių tikslų, tai yra tikslų, kurių tikrumu Komisija abejoja“ (52 punktas).

[270] Pavyzdžiui, ESTT 2009 m. rugsėjo 10 d. sprendimas byloje C-416/07 *Komisija / Graikija*: „pažymėtina, kad, pagal nusistovėjusią teismo praktiką, jei taikomi teisės aktai ir yra suderinami su Bendrijos teise, įsipareigojimų neįvykdymas Bendrijos teisėje gali atsirasti dėl administracinės praktikos, jeigu ši praktika yra tam tikru laipsniu nusistovėjusi ir bendrai paplitusi“ (24 punktas).

[271] Pavyzdžiui, ESTT 2018 m. spalio 4 d. sprendimas byloje C-416/17 *Komisija / Prancūzija (Mokestis prie šaltinio)*: „iš principo pagal SESV 258 straipsnį pripažinti, kad valstybė narė neįvykdė įsipareigojimų, galima neatsižvelgiant į tai, dėl kurios šios valstybės institucijos veiksmų ar neveikimo įsipareigojimai neįvykdyti, net jei tai yra konstituciniu požiūriu nepriklausoma institucija“ (107 punktas)

[272] Žr. 218 išnašą.

galėtų būti tai, kad Europos Komisija nepradėtų pažeidimo procedūros. Vis dėlto išlieka ir kita alternatyva, kad tokia procedūra bus pradėta ir byla pasieks ESTT. ESTT vėlgi būtų galimos kelios alternatyvos – arba ESTT nustatytų nacionalinio savitumo situaciją, arba tokios situacijos nepatvirtintų. Būtent antruoju atveju valstybėje narėje galėtų susidaryti įtempta situacija, jeigu nacionalinio savitumo elementas buvo patvirtintas nacionalinio konstitucinio teismo. Tačiau reikia paminėti, kol kas tokia situacija praktiškai nebuvo iškilusi.

1.3.2.1. Byla C-473/93 *Komisija / Liuksemburgas*

Paminėtina, kad ESTT praktikoje per visą nacionalinio savitumo istoriją kol kas tėra tik penkios bylos, kuriose nacionalinio savitumo kategorija minima ieškinio dėl įsipareigojimų neįvykdymo procedūroje. ESTT sprendimas byloje C-473/93 buvo pirmasis nacionalinio savitumo nuostatos paminėjimas jurisprudencijoje, šiai nuostatai jau esant ES sutartyse. Ši byla[273] susijusi su EEB sutarties 48 straipsnio[274] ir Tarybos reglamento[275] dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje 1 ir 7 straipsnių[276] pažeidimu. Atsižvelgdama į minėtas nuostatas, Komisija komunikatu[277] atkreipė valstybių narių dėmesį, kad EEB sutarties 48 straipsnio 4 dalyje nustatyta išimtis dėl valstybės tarnybos ESTT yra aiškinama siaurinamai[278]. Kartu Komisija aiškiai išskyrė sritis, kurios nebus laikomos patenkančiomis į išimtį[279], o vėliau pradėjo ES teisės pažeidimo procedūrą.

---

[273] ESTT 1996 m. liepos 2 d. sprendimas byloje C-473/93 *Komisija / Liuksemburgas*.

[274] EEB Sutarties 48 straipsnis, numatęs laisvą darbuotojų judėjimą (1 dalis) ir diskriminacijos dėl tautybės draudimą (2 dalis).

[275] Tarybos Reglamentas (EEB) Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje.

[276] Tarybos Reglamento Nr. 1612/68 1 straipsnyje nustatyta, kad bet kurios ES valstybės narės piliečiai turi teisę įsidarbinti ir dirbti kitos ES valstybės narės teritorijoje pagal įstatymų ir kitų teisės aktų, reglamentuojančių tos šalies piliečių įdarbinimą, nuostatas. Reglamento 7 straipsnis papildomai garantavo, kad kitos ES valstybės narės piliečiui turi būti sudarytos tos pačios įdarbinimo ir darbo sąlygos, tos pačios socialinės ir mokestinės lengvatos, kaip ir vietiniams darbuotojams.

[277] EEB Komisijos komunikatas „Laisvas darbuotojų judėjimas ir galimybė įsidarbinti valstybių narių viešojoje tarnyboje – Komisijos veiksmai dėl EEB sutarties 48(4) straipsnio taikymo“.

[278] Taikant tik toms valstybės tarnybos sritims, kurios yra susijusios su viešosios valdžios, bendrųjų valstybės, įskaitant savivaldą, interesais.

[279] Įstaigos, susijusios su komercinių paslaugų administravimu. Taip pat viešosios sveikatos priežiūros paslaugų, valstybinio švietimo, viešasis ne karinių tyrimų sektoriai.

Liuksemburgas argumentavo, kad valstybės tarnybos sąvoka aiškintina plečiamai, taip pat, kad tik piliečiai yra pakankamai patikimi ir keliantys pasitikėjimą tam tikrose srityse[280]. Be to, atsakovo buvo kritikuojamas Komisijos neindividualizuotas vertinimas[281].

Liuksemburgas dėl sąsajos su viešųjų įgalinimų įgyvendinimu nebuvimo pripažino ginčijamų darbo sričių bendrąjį pobūdį[282]. Tačiau dėl mokytojo profesijos Liuksemburgas argumentavo skirtingai, atkreipdamas dėmesį į valstybės dydį, gyventojų skaičių ir akcentuodamas pilietybės būtinumą, siekiant perduoti tautines vertybes[283]. ESTT pažymėjo, kad nacionalinio savitumo apsauga yra „teisėtas tikslas“ pagal Mastrichto sutarties F straipsnio 1 dalį. Tačiau šio intereso tikslai netgi tokiose jautriose srityse kaip švietimas gali būti užtikrinami ir be bendrosios išimties kitų ES valstybių narių piliečių, galinčių atitikti kalbos, patirties ir kvalifikacijos sąlygas, atžvilgiu[284]. Todėl kitų ES valstybių narių piliečių atskirtis nuo švietimo sektoriaus negali būti pagrįsta nacionalinio savitumo apsauga[285].

Šioje byloje atkreiptinas dėmesys į pateiktą GA P. Léger vertinimą[286]. GA nuomone, mokslo ir technologijų, užsienio kalbų ir sporto mokytojai neturėtų būti laikomi perduodančiais tradicines vertybes. Tačiau gimtosios kalbos, literatūros, istorijos, geografijos ir pilietiškumo mokytojai neabejotinai skatina ir saugo nacionalinį savitumą su sąlyga, jeigu tai numatyta mokymo programoje[287]. Vis dėlto tokia GA suformuluota nacionalinio savitumo galimybė ESTT nebuvo vertinta. GA taip pat pažymėjo, kad pilietybės kriterijumi pagrįstas draudimas neleidžia pretenduoti į darbo vietas švietimo sistemoje netgi tiems kitų ES valstybių narių piliečiams, kurie išsilavinimą įgijo Liuksemburge[288].

Būtina paminėti, kad, be nacionalinio savitumo, kaip ES teisės kategorijos, Liuksemburgas rėmėsi ir Liuksemburgo Konstitucijos 11 straipsniu, numatančiu, kad tik Liuksemburgo piliečiai gali eiti civilines ir karines pareigas, o išimtys ne Liuksemburgo piliečiams numatytos įstatyme. Liuksemburgas netgi argumentavo, kad nacionalinė konstitucija, kaip aukščiausia nacionalinė teisė, draudžia šiomis aplinkybėmis konstatuoti

---

280 ESTT sprendimo byloje C-473/93 25 punktas.
281 ESTT sprendimo byloje C-473/93 28 punktas.
282 ESTT sprendimo byloje C-473/93 31 punktas.
283 ESTT sprendimo byloje C-473/93 32 punktas.
284 ESTT sprendimo byloje C-473/93 35 punktas.
285 ESTT sprendimo byloje C-473/93 36 punktas.
286 GA P. Léger išvada byloje C-473/93 *Komisija / Liuksemburgas*.
287 GA išvados byloje C-473/93 134 punktas.
288 GA išvados byloje C-473/93 137–138 punktai.

įsipareigojimų neįvykdymą[289]. ESTT pripažino, kad šio argumento negalima priimti atsižvelgiant į *Internationale Handelsgesellschaft* sprendimą[290]. Liuksemburgas ESTT buvo pripažintas neįvykdęs įsipareigojimų. Kaip teigia M. Claes, nacionalinio savitumo nuostata nebuvo teisminga[291], todėl teatliko simbolinę ir politinę funkciją (Claes, 2013, p. 117).

1.3.2.2. Byla C-145/04 *Ispanija / Jungtinė Karalystė*

Antroji nagrinėjamos kategorijos byla[292] yra C-145/04. Ši byla išskirtinė ne tik dėl pagarbos nacionaliniam savitumui pasitelkimo, bet ir dėl to, kad šioje byloje ieškinį dėl įsipareigojimų neįvykdymo pateikė ne Europos Komisija, o kita valstybė narė[293]. *Gibraltaro* sprendime nacionalinis savitumas eksplicitiškai nebuvo paminėtas (Faraguna, 2016, p. 508), tačiau, autoriaus nuomone, vis tiek prasminga šią bylą apžvelgti.

Byloje iškilęs ginčas yra susijęs su Gibraltaro statusu[294] ir Jungtinės Karalystės įstatymu dėl atstovavimo Europos Parlamento rinkimuose[295], priimtu atsižvelgiant į 1999 m. vasario 18 d. EŽTT sprendimą *Matthews prieš Jungtinę Karalystę*[296]. Pagal šį įstatymą, į rinkėjų registrą gali būti įrašytas nustatytus kriterijus atitinkantis Britanijos tautų sandraugos pilietis[297], tačiau nesantis Jungtinės Karalystės piliečiu[298]. Ispanijos nuomone, suteikdama teisę Europos Parlamento rinkimuose balsuoti ne ES piliečiams, Jungtinė Karalystė pažeidė ES teisę[299]. Jungtinė Karalystė pasirėmė istorinėmis priežastimis ir Britanijos tautų sandraugos šalių piliečių teise balsuoti Didžiosios Britanijos

---

289 ESTT sprendimo byloje C-473/93 37 punktas.

290 ESTT sprendimo byloje C-473/93 38 punktas. Taip pat žr. 175 išnašą.

291 T. y. ja negalėjo būti remiamasi ESTT. Plačiau žr. 1.1.1. dalį.

292 ESTT 2006 m. rugsėjo 12 d. sprendimas byloje C-145/04 *Ispanija / Jungtinė Karalystė*.

293 Toks ieškinys buvo pateiktas remiantis EB sutarties 227 straipsniu. Dabar ši procedūra numatyta SESV 259 straipsnyje. Tokia galimybė naudojama tik „retkarčiais“ (Craig, de Búrca, 2011, p. 433).

294 ESTT sprendimas byloje C-145/04: „Šiuo metu Gibraltaras yra britų Karūnos kolonija. Jis nėra Jungtinės Karalystės dalis“ (15 punktas).

295 ESTT sprendimas byloje C-145/04: „2003 m. gegužės 8 d. Jungtinė Karalystė priėmė 2003 m. EPRA“ (20 punktas). (EPRA – Įstatymas dėl atstovavimo Europos Parlamento rinkimuose – *aut past.*)

296 ESTT sprendimo byloje C-145/04 11 punktas. EŽTT pripažino, kad Europos Parlamento rinkimų neorganizavimas Gibraltare prieštarauja EŽTK pirmojo protokolo 3 straipsniui.

297 ESTT sprendimo byloje C-145/04 24 punktas (QCC, *qualifying Commonwealth citizen* – Britanijos tautų sandraugos pilietis – *aut past.*)

298 ESTT sprendimo byloje C-145/04 38 punktas.

299 ESTT sprendimo byloje C-145/04 37 punktas.

parlamento rinkimuose[300]. Ši teisė buvo įvardyta „konstitucinės tradicijos dalimi“[301]. Konstitucinės tradicijos argumentui pritarė ir Europos Komisija[302].

ESTT savo vertinime visų pirma patvirtino, kad Jungtinė Karalystė remiasi su konstitucine tradicija susijusiomis priežastimis[303], taip pat pažymėjo ir EŽTT sprendimą[304]. Galiausiai ESTT konstatavo, kad, įvertinus aptakias sutarčių formuluotes, rėmimasis konstitucine tradicija šiomis aplinkybėmis nesudaro pagrindo konstatuoti ES teisės pažeidimo[305]. Svarbu paminėti, kad *Gibraltaro* sprendime Jungtinė Karalystė nesirėmė nacionaliniu savitumu, o ir ESTT nevertino konstitucinių tradicijų nacionalinio savitumo kontekste.

Vis dėlto, nors teisės mokslininkai šią bylą priskiria nacionalinio savitumo kategorijai, autoriaus nuomone, toks priskyrimas laikytinas sąlyginiu. Pirma, Jungtinės Karalystės poziciją reikšmingai sustiprino EŽTT sprendimas. Antra, formuluotės „konstitucinė tradicija“ negalima išskirtinai sieti tik su nacionaliniu savitumu, nes tuometinės Nicos ESS 6 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad ES gerbia pagrindines teises, kurias užtikrina Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir „kurios kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų kaip bendri Bendrijos teisės principai.“ Pažymėtina, kad ne tik pačiame *Gibraltaro* sprendime, bet ir GA išvadoje[306] nacionalinis savitumas neminimas. Tačiau, antra vertus, autoriaus nuomone, jeigu kolonijos statuso individualumas, atsižvelgiant į ES vertybes, vargu ar galėtų būti pripažinti nacionaliniu savitumu, tai balsavimo teisės ypatumai galėtų būti laikomi bendrąja konstitucine tradicija, sudarančia nacionalinį savitumą. Būtent tai (nors ir sąlygiškai), autoriaus požiūriu, leidžia *Gibraltaro* sprendimą priskirti nacionalinio savitumo bylų kategorijai.

[300] ESTT sprendimo byloje C-145/04 46 punktas.
[301] ESTT sprendimo byloje C-145/04 46 punktas.
[302] ESTT sprendimo byloje C-145/04 53 punktas.
[303] ESTT sprendimo byloje C-145/04 63 punktas.
[304] ESTT sprendimo byloje C-145/04 64 punktas.
[305] ESTT sprendimo byloje C-145/04 79 punktas.
[306] GA A. Tizzano išvada bylose C-145/04 *Ispanija / Jungtinė Karalystė* ir C-300/04 *Eman ir Sevinger*.

1.3.2.3. Byla C-51/08 *Komisija / Liuksemburgas*

Trečioji šios kategorijos byla[307] yra susijusi su įsipareigojimų pagal EB Steigimo sutarties 43 ir 45 straipsnius[308] bei Tarybos direktyvos[309] 2 straipsnį[310] neįvykdymu. Norėdamas eiti notaro pareigas Liuksemburge, asmuo privalėjo, be kita ko, būti Liuksemburgo pilietis[311], nors notaro profesija nepateko į direktyvos taikymo išimtį[312].

Liuksemburgas argumentavo, kad notarai tiesiogiai dalyvauja vykdant viešosios valdžios funkcijas, nes jų aktams priskiriama bendroji išskirtinė teisinė galia. Be to, jie naudojasi specialiu statusu pagal Liuksemburgo teisės sistemą[313]. Įvertinęs šalių argumentus, ESTT argumentavo, kad EB Steigimo sutarties 43 straipsnis yra viena iš pagrindinių Sąjungos teisės nuostatų[314].

Vis dėlto ESTT vertinimu, pagal ginčijamą nacionalinės teisės nuostatą, notaro profesija gali verstis tik Liuksemburgo piliečiai[315], tačiau autentiškumo tvirtinimo veikla pati savaime tiesiogiai ir konkrečiai nesusijusi su viešosios valdžios funkcijų vykdymu[316]. Paminėtina, kad ESTT vertino[317] ir kitas notarams priskirtas funkcijas[318]. Toks vertinimas leido padaryti išvadą, kad notarų veikla Liuksemburgo teisės sistemoje nesusijusi su viešosios valdžios funkcijų vykdymu[319], todėl pilietybės sąlyga – diskriminuojanti[320].

Liuksemburgas savo pozicijos argumentacijai panaudojo ne tik viešosios valdžios funkcijų argumentą, bet ir nacionalinės kalbos svarbą, kalbą siejant su pilietybės reikalavimu. Kaip pažymėjo ESTT, Liuksemburgas teigė, kad

---

[307] ESTT 2011 m. gegužės 24 d. sprendimas byloje C-51/08 *Komisija / Liuksemburgas*.

[308] EB Steigimo sutarties 43 straipsnyje nustatyta įsisteigimo laisvė, apimanti ir teisę imtis savarankiškai dirbančių asmenų veiklos bei ja verstis, o 45 straipsnyje nustatyta funkcijų, susijusių su viešąja valdžia, vykdymo išimtis.

[309] Tarybos direktyva 89/48/EEB dėl bendrosios aukštojo mokslo diplomų, išduotų po bent trejų metų profesinio mokymo ir lavinimo, pripažinimo sistemos.

[310] Minėtos direktyvos 2 straipsnyje nustatyta taikymo sritis: valstybės narės piliečiams, kurie nori kaip savarankiškai dirbantys asmenys arba samdomi darbuotojai priimančiojoje valstybėje narėje dirbti pagal reglamentuojamą profesiją.

[311] ESTT sprendimo byloje C-51/08 12 punktas.

[312] ESTT sprendimo byloje C-51/08 4 punktas. Taip pat žr. 308 išnašą.

[313] ESTT sprendimo byloje C-51/08 57 punktas.

[314] ESTT sprendimo byloje C-51/08 77 punktas.

[315] ESTT sprendimo byloje C-51/08 81 punktas.

[316] ESTT sprendimo byloje C-51/08 92 punktas.

[317] ESTT sprendimo byloje C-51/08 105 punktas.

[318] ESTT sprendimo byloje C-51/08 106–114 punktai.

[319] ESTT sprendimo byloje C-51/08 125 punktas.

[320] ESTT sprendimo byloje C-51/08 126 punktas.

„atliekant notaro funkcijas būtina vartoti liuksemburgiečių kalbą, vadinasi, aptariama pilietybės sąlyga siekiama užtikrinti pagarbą istorijai, kultūrai, tradicijoms ir nacionaliniam liuksemburgiečių savitumui pagal ESS 6 straipsnio 3 dalį“[321].

ESTT pažymėjo, kad „valstybių narių nacionalinio savitumo išsaugojimas yra teisėtas ES teisės sistemoje gerbiamas tikslas“, ir tai yra pripažįstama Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje. Tačiau nacionalinę kalbą „galima veiksmingai apsaugoti ir kitomis priemonėmis, o ne bendrai kitų valstybių narių piliečiams taikomu draudimu“[322]. Todėl, ESTT vertinimu, pilietybės sąlygos nustatymas notarams buvo pripažintas diskriminacine sąlyga[323]. Iš GA P. Cruz Villalón išvados galima matyti, kad Liuksemburgas pilietybės reikalavimą siejo su „konstitucinio identiteto apsauga“[324].

1.3.2.4. Byla C-808/21 *Komisija / Čekijos Respublika* ir byla C-814/21 *Komisija / Lenkija*

Paskutinės nagrinėtinos yra dvi iš esmės identiškos bylos prieš Čekiją[325] ir Lenkiją[326]. Šios naujausios bylos ESTT nebuvo nagrinėjamos sujungtos, tačiau dėl jų bendrumo nebūtų prasminga jas nagrinėti atskirai. Abi bylos yra susijusios su įsipareigojimų pagal SESV 22 straipsnį[327] neįvykdymu, ribojant kitų ES valstybių narių piliečiams galimybę būti politinių partijų ar politinių judėjimų nariais.

Čekija argumentavo, kad SESV 22 straipsnis neapima narystės partijoje klausimo[328]. Čekijos nuomone, nacionalinis savitumas yra neatsiejamas nuo valstybės politinių ir konstitucinių struktūrų, o politinių partijų veiklos reglamentavimas yra „kertinis šių struktūrų akmuo“[329]. Čekija, be kita ko,

---

321 ESTT sprendimo byloje C-51/08 72 punktas.
322 ESTT sprendimo byloje C-51/08 124 punktas.
323 ESTT sprendimo byloje C-51/08 125–127 punktai.
324 GA P. Cruz Villalón išvados bylose C-47/08, C-50/08, C-51/08, C-53/08, C-54/08 ir C-61/08 141 punktas.
325 ESTT 2024 m. lapkričio 19 d. sprendimas byloje C-808/21 *Komisija / Čekijos Respublika (Éligibilité and qualité de membre d'un parti politique)*.
326 ESTT 2024 m. lapkričio 19 d. sprendimas byloje C-814/21 *Komisija / Lenkija (Éligibilité and qualité de membre d'un parti politique)*.
327 SESV 22 straipsnyje numatyta kitoje valstybėje gyvenančio ES piliečio teisė balsuoti ir būti kandidatu per vietos savivaldos rinkimus valstybėje narėje, kurioje gyvena, tomis pačiomis sąlygomis, kaip ir tos valstybės piliečiai.
328 ESTT sprendimo byloje C-808/21 37 punktas (taip pat žr. sprendimo byloje C- 814/21 78 punktą).
329 ESTT sprendimo byloje C-808/21 75 punktas (taip pat žr. sprendimo byloje C- 814/21 81 punktą).

argumentuodama paties ESTT praktika[330] bei nacionaliniu savitumu, teigė, kad SESV 22 straipsnis negali būti aiškinamas plečiamai, nes tai susiaurintų ir ESS 4 straipsnio 2 dalies taikymo sritį[331].

ESTT pripažino, kad narystės partijoje klausimai priklauso valstybės narės kompetencijai, tačiau privaloma vykdyti iš ES teisės kylančias pareigas, be kita ko, atsižvelgiant į nediskriminavimo principą[332] ir demokratijos vertybę[333]. Todėl pagarbos nacionaliniam savitumui principu negalima remtis, nes taip būtų sudaromos sąlygos diskriminuoti ES piliečius[334].

Ir nors šalies politinio gyvenimo organizavimas ir yra nacionalinio savitumo dalis[335], tačiau, atsižvelgiant į tai, kad SESV 22 straipsnis taikomas tik vietos savivaldos bei Europos Parlamento rinkimams, toks aiškinimas nedaro įtakos nacionaliniam savitumui, nes nėra taikomas rinkimams į nacionalinį parlamentą[336] ar prezidento rinkimams[337]. Atitinkamai tiek Čekija, tiek ir Lenkija buvo pripažintos neįvykdžiusios įsipareigojimų pagal ES teisę.

Tarpinis apibendrinimas: apibendrinant šias penkias ieškinio dėl įsipareigojimų neįvykdymo bylas su nacionalinio savitumo elementu, galima padaryti keletą išvadų. Pirma, abi *Liuksemburgo* bylos rodo, kad pagarba nacionaliniam savitumui yra teisėtas tikslas, gerbiamas ES teisės, tačiau pasirinktos suvaržančios priemonės buvo netinkamos siekiamam tikslui. Antra, vėlgi abiejose *Liuksemburgo* bylose nacionalinio savitumo elementas, autoriaus vertinimu, nėra pagrįstas. Nacionalinio savitumo kategorija vartojama kaip bendrinis argumentas valstybei bandant pateisinti ES teisės požiūriu neproporcingus ribojimus, neapsvarsčius galimybės numatyti siauresnę, labiau individualizuotą ir dėl to saugotiną išimtį. Tokio

---

330 Čekija rėmėsi ESTT 2006 m. rugsėjo 12 d. sprendimu byloje C-300/04 *Eman ir Sevinger*, kurioje ESTT pažymėjo dėl rinkimų į Europos Parlamentą „valstybės narės privalo priimti taisykles, labiausiai pritaikytas prie jų konstitucinės santvarkos“ (50 punktas).

331 ESTT sprendimo byloje C-808/21 75 punktas.

332 Europos Komisijos nuomone, kitų šalių piliečiai, negalėdami būti partijų nariais, neturi tokių pačių galimybių dalyvauti rinkimuose, kaip ir tos valstybės narės piliečiai. Tokiomis galimybėmis yra bendras partijos įvaizdis, partijų aparatas ir ištekliai, mokestinė aplinka ir kitos lengvatos (žr. GA J. R. de la Tour 2024 m. sausio 11 d. byloje C-808/21 pateiktos išvados 88-96 punktai)

333 ESTT sprendimo byloje C-808/21 114 punktas (taip pat žr. sprendimo byloje C- 814/21 112 punktą).

334 ESTT sprendimo byloje C-808/21 105 punktas (taip pat žr. sprendimo byloje C- 814/21 104 punktą).

335 ESTT sprendimo byloje C-808/21 154 punktas (taip pat žr. sprendimo byloje C- 814/21 153 punktą).

336 ESTT sprendimo byloje C-808/21 155 punktas (taip pat žr. sprendimo byloje C- 814/21 154 punktą).

337 ESTT sprendimo byloje C-814/21 152 punktas.

individualizavimo galimybes labai tiksliai parodė GA P. Léger. Vertintina, kad *Čekijos* ir *Lenkijos* bylose nacionalinio savitumo elementas buvo pasitelktas racionaliai, tačiau buvo pripažintas nesuderinamu su ES vertybėmis. Kita vertus, ESTT pažymėjo, kad narystės partijose reglamentavimas nacionalinio parlamento ar prezidento rinkimuose yra nacionalinio savitumo elementas. Vis dėlto šiuo aspektu paminėtina autoriaus abejonė, ar nacionalinių parlamento ir (ar) prezidento rinkimų reglamentavimas (net ir tiek, kiek tai susiję su naryste politinėje partijoje) apskritai galėtų būti vertintinas kaip patenkantis į ES kompetenciją, taigi ir nacionalinio savitumo kategoriją[338]. Trečia, abi *Liuksemburgo* bylos buvo nulemtos keletui[339], o *Čekijos* ir *Lenkijos* bylos – daugeliui valstybių narių būdingos situacijos, todėl bandymas remtis nacionalinio savitumo argumentacija nors ir yra galimas, tačiau natūraliai silpnesnis. Galiausiai, nėra[340] konstitucinės doktrinos, paremiančios nacionalinio savitumo kategoriją.

Gibraltaro sprendime, nors nacionalinio savitumo kategorija eksplicitiškai ir neįvardyta, vis dėlto, autoriaus vertinimu, ji daug ryškesnė negu *Liuksemburgo*, *Čekijos* ar *Lenkijos* bylose. Visų pirma, labai aiški sąsaja su šalies narės konstitucinėmis tradicijomis: Gibraltaro statusas kyla iš 1713 m. liepos 13 d. sutarties[341]. Antra, šis savitumo elementas skirtas labai ribotam skaičiui asmenų: Gibraltare gyvena 200 Britanijos tautų sandraugos piliečių[342], o tai savaime rodo situacijos unikalumą. Autoriaus nuomone, savo

---

338 Žr. 1.2. dalies pradžią.

339 Pavyzdžiui, įsipareigojimų neįvykdymo dėl notarų pilietybės reikalavimo klausimas buvo keliamas ne tik Liuksemburgo, bet ir Belgijos, Prancūzijos, Austrijos, Vokietijos ir Graikijos atžvilgiu. Žr. minėtą GA P. Cruz Villalón išvadą (žr. 324 išnašą). Vis dėlto pažymėtina, kad pirmojoje Liuksemburgo byloje C-473/93 (žr. 273 išnašą) nagrinėtoje situacijoje tais pačiais pagrindais ESTT nusprendė ir 1996 m. liepos 2 d. byloje C-173/94 *Komisija / Belgija*. Čekijos ir Lenkijos bylose taip pat svarbus buvo kontekstas, kad visose kitose valstybėse narėse kitų ES valstybių narių piliečiams yra suteikta galimybė būti partijų nariais kitose valstybėse narėse.

340 Pavartotas žodis „nėra“ – pakankamai kategoriškas, nes galėtų būti situacija, kad tokia doktrina yra, tačiau ja nesiremiama. Vis dėlto, atsižvelgiant į pirmojoje *Liuksemburgo* byloje C-473/93 duodamą nuorodą į Liuksemburgo Konstitucijos nuostatą, autorius daro išvadą, kad konstitucinės teisės argumentais buvo pasiremta pagal bylos galimybes. *Čekijos* byloje GA atkreipė dėmesį, kad Čekijos KT tokios doktrinos nėra suformavęs, o kitų šios šalies teismų praktika – prieštaringa.

341 ESTT sprendimo byloje C-145/04 14 punktas.

342 ESTT sprendimo byloje C-145/04 24, 46–47 punktai. Vis dėlto pažymėtina, kad visoje Britanijos tautų sandraugoje tokių piliečių 1978 m. buvo daugiau nei milijonas.

įtaką padarė ir EŽTT sprendimo įgyvendinimo poreikis, apie balsavimo teisės suteikimą Jungtinės Karalystės buvo iš anksto paskelbta deklaracijoje[343]. Galiausiai pažymėtina, kad ir Komisija palaikė Jungtinės Karalystės poziciją, o ne priešingai, kaip *Liuksemburgo, Čekijos* ar *Lenkijos* bylų atveju. Būtent tai, kad Komisija palaikė Jungtinės Karalystės poziciją, autoriaus nuomone, rodo, kad į pagrįstus nacionalinio savitumo (konstitucinių tradicijų) argumentus gali būti atsižvelgiama.

1.3.3. Prašymas priimti prejudicinį sprendimą ir pagarba nacionaliniam savitumui

Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies nuostatą įgyvendinanti procesinė norma yra SESV 267 straipsnis (Mayer, 2009, p. 431). Būtent SESV 267 straipsnis nustato teisminio dialogo[344] su ESTT procedūrą, kreipiantis dėl Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies taikymo (Murphy, 2017, p. 117). Prašymo priimti prejudicinį sprendimą instrumentas, įgyvendinamas ESTT ir nacionalinio teismo[345] „formalizuotu dialogu“, plačiai išnagrinėtas net ir nacionaliniuose mokslo darbuose[346], todėl aptarti šio instrumento bruožus, autoriaus vertinimu, netikslinga.

Prašymo priimti prejudicinį sprendimą procedūra pagal SESV 267 straipsnį tapo ES centriniu teisminės kontrolės instrumentu, paremtu „bendradarbiavimo procedūra“ ir teismų savanoriškumu, o ne „hierarchine samprata ar įpareigojimu“[347] (Bogdandy, 2012, p. 765). Todėl nacionalinio

---

[343] Priimant 1976 m. Akto dėl Europos Parlamento narių rinkimų, remiantis tiesiogine visuotine rinkimų teise, pakeitimus 2004 m. balandžio 1 d. įsigaliojusiu Sprendimu 2002/772 (12 punktas). Paminėtina, kad tokiai deklaracijai pritarė ES institucijos – Taryba ir Komisija (12–13 punktai).

[344] J. Rideau požiūriu, ESTT ir nacionalinės jurisdikcijos teisėjų dialogui gali būti sukurti arba plėtojami „oficialūs ar neoficialūs jungiamieji mechanizmai“, iš kurių kreipimasis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą būtų pats svarbiausias pavyzdys (Rideau, 2013, p. 260). Panašų vertinimą pateikia ir N. Murphy, jo nuomone, prejudicinio sprendimo instrumentas yra vienintelis nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT tiesioginio dialogo būdas, visi kiti – tik netiesioginio dialogo priemonės (Murphy, 2017, p. 117). A. Arnull tiesioginį ESTT ir nacionalinio teismo dialogą vadina „formalizuotu dialogu“ (Arnull, 2012, p. 118).

[345] Vis dėlto pageidautina, kad dialogas dėl nacionalinio savitumo vyktų tarp nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT (Mayer, 2017, p. 283–284).

[346] Lietuvos teisės mokslininkės D. Prapiestytė, V. Tamavičiūtė ir E. Kybartienė yra parengusios daktaro disertacijas prejudicinio sprendimo tema.

[347] Kita vertus, pavyzdžiui, M. Safjan požiūriu, vienas iš sunkumų vykstant teisminiam nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT dialogui yra tai, kad nacionaliniai konstituciniai teismai vertina prejudicinį sprendimą, kaip reiškiantį

savitumo samprata gali lemti aktyvesnę prašymo priimti prejudicinį sprendimą procedūrą, „nustatant konstitucinį diskursą tarp ES ir nacionalinio lygmens“[348] (Mayer, 2017, p. 283). Taip yra dėl to, kad prašymo priimti prejudicinį sprendimą mechanizmas leidžia „paaiškinti priežastis“, kodėl konkreti konstitucinė teisė sudaro nacionalinio savitumo dalį arba kaip ji suteikia geresnę apsaugą (Pérez, 2013b, p. 155).

Vis dėlto M. Bonelli pažymi, kad prašymo priimti prejudicinį sprendimą procedūroje tėra du dalyviai[349] – klausimus pateikiantis nacionalinis teismas ir atsakymus pateikiantis ESTT. Ir nėra jokio kito tolesnio bendravimo – nacionalinis teismas, gavęs ESTT atsakymus pagal lojalaus bendradarbiavimo principą, turi[350] šiuos atsakymus įgyvendinti savo sprendimu (Bonelli, 2018, p. 236). Kad ir kaip būtų, autoriaus nuomone, diskutuotina, ar nacionalinis konstitucinis teismas gali būti susaistytas lojalaus bendradarbiavimo principo

---

„hierarchinę priklausomybę tarp teisminių institucijų“ (Safjan, 2015, p. 386). J. Baquero Cruz nuomone, nors prejudicinis sprendimas nesukuria „institucinės hierarchijos, jis sukuria struktūrinį santykį“ tarp paskutinės instancijos teismų ir ESTT. Šis santykis pasireiškia ESTT „prioritetu ir atitinkamai nacionalinių teismų subordinacija“ aiškinant ES teisę arba sprendžiant dėl jos galiojimo (Baquero Cruz, 2018, p. 72).

348 M. Claes vertinimu, nacionalinis teismas, manantis, kad byloje yra nacionalinio savitumo elementas, privalo kreiptis į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, atidžiai paaiškindamas, kodėl, teismo vertinimu, kyla nacionalinio savitumo klausimas ir kodėl jis taip gali būti kvalifikuojamas (Claes, 2012, p. 232). Be to, nacionalinio savitumo turiniui ir apimčiai nustatyti reikia derybų, kurios galimos tik tada, jeigu yra naudojami „visi dialogo ir bendradarbiavimo būdai“ (Claes, 2013, p. 123). Ir „ypač svarbu“, kad dėl nacionalinio savitumo nacionaliniai teismai kreiptųsi į ESTT (Claes, 2013, p. 137). A. von Bogdandy ir S. Schill požiūriu, galimas konfliktas tarp ESTT ir nacionalinio konstitucinio teismo gali būti „reikšmingai sušvelnintas“, jeigu bendradarbiavimas būtų vykdomas pagal SESV 267 straipsnio procedūrą, nacionaliniams konstituciniams teismams taikytiną „kaip ir bet kuriems kitiems nacionaliniams teismams“ (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1450).

349 Autoriaus vertinimu, M. Bonelli, teigdamas, kad prejudicinio sprendimo procedūroje yra du dalyviai, taip vertina teisminio dialogo dalyvių skaičių. Vis dėlto pastabas prejudicinio sprendimo procedūroje gali pateikti ir valstybės narės, ES Taryba, Europos Parlamentas ir Europos Komisija.

350 Atkreiptinas dėmesys, kad pareiga įgyvendinti ESTT sprendimus kyla ne tik iš lojalaus bendradarbiavimo principo, bet ir iš paties ESTT praktikos. ESTT 1963 m. vasario 5 d. sprendime byloje 26/62 *Van Gend en Loos / Nederlandse administratie der belastingen* nustatyta, kad prejudicinio sprendimo priėmimo procedūros paskirtis yra „užtikrinti, kad nacionaliniai teismai vienodai aiškintų“ ES teisę. Taip pat šiame kontekste būtina paminėti ir ESTT 1977 m. vasario 3 d. sprendimą byloje 52/76 *Benedetti / Munari*: „priimtas prejudicinis sprendimas nacionalinį teismą įpareigoja tiek, kiek tai susiję su nagrinėjamų ES aktų nuostatų aiškinimu“ (26 punktas).

tokia pačia apimtimi, kaip ir bet kuri kita nacionalinė institucija[351]. Paminėtina, kad nacionaliniai konstituciniai teismai įprato naudotis prašymo priimti prejudicinį sprendimą instrumentu pagal SESV 267 straipsnį, nors tai ir nereiškia problemų bei sudėtingų santykių[352] pabaigos (Martinico, 2013, p. 107). Autoriaus savarankiškai atlikta ESTT jurisprudencijos analizė leidžia daryti išvadą, kad prašymo priimti prejudicinį sprendimą instrumentas nei formaliai, nei praktikoje niekaip neišskiria nacionalinių konstitucinių teismų[353]. Tačiau, palyginti su ES akto panaikinimo ar ieškinio dėl

---

[351] Pavyzdžiui, M. Safjan požiūriu, negalima paneigti konstitucinių teismų vaidmens jų nacionalinėse teisės sistemose ir reikalauti iš jų „padalinto lojalumo“ tiek savo konstitucijai, tiek ir europiniam konstitucionalizmui, bei lygiaverčiai savo jurisprudencijoje pripažinti abi teisės sistemas (Safjan, 2015, p. 385). M. Klamert vertinimu, santykis tarp konstitucinių teismų ir ESTT iš prigimties yra konfrontacinis ir jis „negali būti išspręstas vadovaujantis lojalaus bendradarbiavimo principu“ (Klamert, 2014, p. 323). Autorius būtų linkęs sutikti su šių mokslininkų pozicijomis, nes tuo atveju, jeigu nacionalinis konstitucinis teismas būtų saistomas lojalaus bendradarbiavimo principo tokia pačia apimtimi, kaip ir kitos nacionalinės institucijos, jis neturėtų galimybės vykdyti ES teisės konstitucinės priežiūros. Toks vertinimas matomas, pavyzdžiui, Vokietijos KT jurisprudencijoje, žr., pvz., 855 išnašą.

[352] Paminėtina, kad geriausias nekonfrontacinio santykio pavyzdys yra Belgijos KT, iki 2022 m. kreipęsis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą net 45 kartus. Tačiau taip pat žr. 2.3.8 dalį. Kita vertus, D. Preshova požiūriu, net jeigu prejudicinio sprendimo procedūra ir nereiškia nei pavaldumo, nei hierarchijos, vis dėlto negalima paneigti, kad, atsižvelgiant į 2003 m. rugsėjo 30 d. sprendimą byloje C-224/01 *Köbler*, nėra „paklusnumo elemento“ (Preshova, 2019, p. 146). Tačiau K. Wójtowicz pažymi, kad klausimas dėl valstybės atsakomybės už konstitucinio teismo padarytą ES teisės pažeidimą „lieka atviras“ (Wójtowicz, 2014, p.182, 192).

[353] J. Komárek nuomone, ES teisėje nėra daroma skirtumo tarp nacionalinių konstitucinių teismų ir ordinarinių teismų (Komárek, 2014, p. 525–526). Paminėtina keletas pavyzdžių. ESTT 2017 m. gruodžio 5 d. sprendime byloje C-42/17 *M.A.S. ir M.B.* atsižvelgiant į Italijos KT prašymą priimti prejudicinį sprendimą, pažymima, kad „SESV 267 straipsnyje numatytas procesas yra ESTT ir nacionalinių teismų bendradarbiavimo priemonė, suteikianti ESTT galimybę pateikti nacionaliniams teismams Sąjungos teisės išaiškinimą“ (23 punktas), t. y. nacionalinio konstitucinio teismo vaidmuo nėra kuriuo nors aspektu skirtingas negu kitų teismų. Taip pat GA P. Cruz Villalón išvadoje byloje C-62/14 *Gauweiler ir kiti* teigiama, kad „valstybių narių teismai, ypač konstituciniai teismai, skatinami vis dažniau elgtis kaip teismai, kaip jie suprantami pagal SESV 267 straipsnį“ (40 punktas). Tačiau turbūt geriausiai pastarasis aspektas matyti GA J. Kokott išvadoje byloje C-239/07 *Sabatauskas ir kiti*: „nėra jokių abejonių dėl to, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas turi teismui būdingų požymių. Konstituciniai Teismai taip pat patenka į teismo sąvoką [SESV 267] straipsnio prasme“ (16 punktas). Todėl, M. Bobek požiūriu, nacionaliniai konstituciniai teismai yra teismai pagal SESV 267 straipsnį, jie yra valstybių narių

įsipareigojimų neįvykdymo procedūromis, sudaro tiesioginio formalizuoto dialogo galimybę. Nors toks dialogas nacionalinio savitumo klausimu jau įvykęs[354], vis dėlto svarbu, kad tokio dialogo metu būtų paisoma nacionalinio savitumo kaip ES teisės kategorijos.

Prašymuose priimti prejudicinį sprendimą bylose, susijusiose su nacionalinio savitumo kategorija, nacionalinių konstitucinių teismų praktika pateikiama ir atitinkamai vertinama ESTT. Todėl prejudicinio sprendimo bylų kategorija, autoriaus vertinimu, yra reikšmingiausias ir gausiausia praktika pasižymintis nacionalinio savitumo suvokimo šaltinis.

1.3.3.1. Byla 379/87 *Groener / Minister for Education and the City of Dublin Vocational Education Committee*

Pirmoji byla[355], kurioje remtasi[356] nacionalinio savitumo argumentu, buvo *Groener*. Ši byla susijusi su Tarybos reglamento[357] dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje 3 straipsnio aiškinimu[358]. Dublino Aukštasis teismas (angl. High Court) kreipėsi į ESTT, prašydamas priimti prejudicinį sprendimą

institucijos, todėl lygiai taip pat įpareigoti taikyti ES teisę pagal savo kompetenciją. Be to, būdami paskutinės instancijos teismai, ne tik gali, bet ir privalo kreiptis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą (Bobek, 2015, p. 414). Kiek kitokią nuomonę pateikia J. Baquero Cruz, jo teigimu, prejudicinio sprendimo instrumentas paskutinės instancijos teismuose niekada nebuvo taikomas „griežtai pagal ES teisės vadovėlių teoriją“ (Baquero Cruz, 2018, p. 30).

354 ESTT 2022 m. rugsėjo 7 d. sprendimas byloje C-391/20 *Boriss Cilevičs ir kiti*. Sprendimas priimtas atsižvelgiant į Latvijos KT pateiktą prašymą. Atkreiptinas dėmesys, kad ir byloje C-673/16 *Coman ir kiti* su prašymu priimti prejudicinį sprendimą kreipėsi Rumunijos KT. Tačiau, vertintina, negalėtų būti laikomas tokio dialogo pavyzdžiu, bent jau dėl to, kad, pirma, suformuluotuose Teisingumui Teismui klausimuose nedaroma nuoroda į ESS 4 straipsnio 2 dalį. Nacionalinio savitumo argumentą naudoja Latvija, kaip procese dalyvaujanti valstybė narė. Antra, nacionalinio savitumo pasitelkimas kaip „kryptis“ neatitinka Chartijos principų, o tai ir konstatavo ESTT (taip pat žr. 1.2.2 dalį).

355 ESTT 1989 m. lapkričio 28 d. sprendimas byloje 379/87 *Groener / Minister for Education and the City of Dublin Vocational Education Committee*.

356 Pažymėtina, kad pirmosios nacionalinio savitumo bylos nebuvo sprendžiamos remiantis nacionalinio savitumo nuostata, tačiau savo esme tai yra pavyzdžiai, kas galėtų būti laikoma nacionaliniu savitumu pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį (Claes, Reestman, 2015, p. 936).

357 Žr. 275 išnašą.

358 Tarybos reglamento Nr. 1612/68 3 straipsnio 1 dalyje nustatyta teisės įsidarbinti išimtis: „ši nuostata netaikoma tada, kai dėl darbo pobūdžio yra būtina pateikti žinias apie tam tikros kalbos mokėjimą“.

ir pateikė tris klausimus, iš kurių tyrimui yra svarbus antrasis[359]. Šis klausimas iškilo dėl to, kad su Nyderlandų piliete A. Groener, atsižvelgiant į tai, kad ji neturėjo airių kalbos žinių sertifikato, nebuvo sudaryta neterminuota darbo sutartis[360]. Todėl A. Groener kreipėsi į Dublino Aukštąjį teismą dėl ES teisei prieštaraujančio nacionalinio reglamentavimo[361].

ESTT atkreipė dėmesį, kad nacionalinėje teisėje nustatytas reikalavimas mokėti airių kalbą be išlygų taikomas tiek Airijos, tiek ir kitų valstybių narių piliečiams[362]. ESTT taip pat pažymėjo, kad, siekiant iki galo suvokti nacionalinio teismo antrąjį klausimą, būtina atsižvelgti į ypatingą Airijos kalbinę situaciją ir Airijos Konstitucijos 8 straipsnį[363].

ESTT pažymėjo, kad airių kalbą vartoja ne visi Airijos gyventojai, todėl Vyriausybė daugelį metų siekia skatinti airių kalbos vartojimą kaip „nacionalinio savitumo ir kultūros išraišką“. Viena iš tokių priemonių – privalomas airių kalbos mokėjimo reikalavimas valstybinių profesinio rengimo mokyklų mokytojams[364]. ES teisė nedraudžia vykdyti nacionalinės ir pirmosios oficialiosios valstybės narės kalbos apsaugos ir skatinimo, tačiau tokia politika neturi pažeisti pagrindinių laisvių, tokių kaip laisvo darbuotojų judėjimo, o politikos įgyvendinimas jokiomis aplinkybėmis neturi būti neproporcingas siektinam tikslui ir diskriminuoti kitų valstybių narių piliečius[365].

Kaip pažymėjo ESTT, nėra nepagrįsta reikalauti iš mokytojų tam tikrų pirmos oficialios kalbos žinių, o keliamas reikalavimas nėra neproporcingas

---

[359] Antrasis klausimas buvo suformuluotas taip: „atsižvelgiant į Tarybos reglamento Nr. 1612/68 3 straipsnio frazės „dėl darbo pobūdžio“ prasmę, ar reikia atsižvelgti į Airijos valstybės politiką, pagal kurią asmenys, einantys pareigas, privalėtų turėti pakankamai airių kalbos žinių, jei tokios žinios nereikalingos atliekant su einamomis pareigomis susijusias funkcijas?“ (10 punktas).

[360] Nors A. Groener nuo 1982 m. rugsėjo buvo laikinoji ne visu etatu dirbanti dailės mokytoja. Airių kalbos reikalavimas mokytojams buvo nustatytas 1979 m. birželį Airijos švietimo ministerijos aplinkraščiu (4–6 punktai). Išimties taisyklė kalbos reikalavimui jai nebuvo pritaikyta, o per suteiktą laikotarpį A. Groener neišlaikė kalbos egzamino ir atitinkamai negavo reikiamo sertifikato (7–8 punktai).

[361] ESTT sprendimo byloje 379/87 9 punktas.

[362] ESTT sprendimo byloje 379/87 13 punktas.

[363] ESTT sprendimo byloje 379/87 17 punktas. Airijos Konstitucijos 8 straipsnyje nustatyta:
1. Airių kalba yra nacionalinė kalba ir kartu pirmoji oficialioji kalba.
2. Anglų kalba pripažįstama antrąja oficialiąja kalba.
3. Įstatymais siekiant oficialaus apibrėžto tikslo, Airijos Valstybėje arba jos dalyje gali būti vartojama išimtinai kuri nors viena iš paminėtų kalbų (Vaitkevičiūtė, 2016, p. 45).

[364] ESTT sprendimo byloje 379/87 18 punktas.

[365] ESTT sprendimo byloje 379/87 19 punktas.

siekiamam tikslui, todėl atitinka reglamento kalbinių žinių „dėl darbo pobūdžio“ reikalavimo sąlygą[366]. Kartu ESTT pažymėjo, kad Švietimo ministerijos įgaliojimai suteikti išimtis turi būti taikomi nediskriminuojant[367].

Šioje byloje pateiktoje GA M. Darmon išvadoje[368] atsiskleidžia vertinimo, vykdomo remiantis nacionalinio savitumo kategorija, logika. GA pažymėjo, kad sąvoka „dėl darbo pobūdžio“ yra pagrindinė šioje byloje, nes numato ES teisės bendrojo nediskriminavimo principo išimtį. Kad tokia išimtis būtų galima, ji, pagal proporcingumo principą, pirma, turi atitikti tikslą ir, antra, yra būtina tikslui pasiekti[369]. Išvadoje teigiama, kad airių kalba yra mažumos kalba, todėl ji negali būti išsaugoma be savanoriškų ir privalomų priemonių. Kiekviena valstybė turi teisę saugoti savo kultūrinio paveldo įvairovę ir nustatyti šio paveldo reikšmę. O faktas, kad airių kalba yra pripažinta oficialia kalba Airijos Konstitucijoje, yra įrodymas, kad valstybė tam teikia esminę svarbą[370]. Todėl GA konstatuoja, kad kiekvienas airis turi teisę, įtvirtintą aukščiausiajame Airijos teisės akte, bet kurio dalyko, įskaitant ir dailę, mokytis, jeigu to pageidauja, šia kalba. Todėl neatrodo, kad ginčijama priemonė yra prieštaraujanti proporcingumo principui[371]. ESTT, naudodamas labiau koncentruotą argumentaciją, iš esmės pritarė GA pozicijai.

Kaip matyti, ESTT *Groener* sprendime pavartojo nacionalinio savitumo sąvoką. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad nacionalinio savitumo nuostata sutartyse atsirado tik įsigaliojus Mastrichto sutarčiai, t. y. beveik po 4 metų nuo *Groener* sprendimo priėmimo. Autoriaus vertinimu, nepaisant to, kad *Groener* sprendime pavartota nacionalinio savitumo sąvoka (tiksliau – nacionalinis savitumas ir kultūra), vis dėlto *de jure* tai nebuvo situacijos vertinimas atsižvelgiant į sutarčių nuostatas. Tačiau *de facto* nagrinėjama situacija laikytina visiškai atitinkančia nacionalinio savitumo kategoriją – tiek ribų nustatymo, tiek ir tokios išimties (t. y. turinio) nustatymo pagrindimo aspektais.

366 ESTT sprendimo byloje 379/87 20–21 punktai.
367 ESTT sprendimo byloje 379/87 24 punktas.
368 GA M. Darmon išvada byloje 379/87 *Groener / The Minister for Education and the City of Dublin Vocational Education Committee*.
369 GA išvados byloje 379/87, 10–11 punktai.
370 GA išvados byloje 379/87, 18 ir 20 punktai.
371 GA išvados byloje 379/87, 23 ir 27 punktai.

1.3.3.2. Byla C-159/90 *The Society for the Protection of Unborn Children Ireland Ltd / Grogan ir kiti*

Ši byla[372] susijusi su Airijos Aukštojo teismo (High Court) kreipimusi į ESTT su prašymu išaiškinti Europos Ekonominės Bendrijos (EEB) sutarties 60 straipsnio 1 dalį[373]. Tokio aiškinimo poreikis iškilo dėl Airijos negimusių vaikų apsaugos bendruomenės[374] teisme iškelto reikalavimo studentų asociacijų vadovams nustoti platinti informaciją apie Jungtinėje Karalystėje nėštumo nutraukimo paslaugas teikiančias klinikas[375]. Besikreipiantis nacionalinis teismas pažymėjo, kad Airijoje 1983 metais referendumu buvo priimta Airijos Konstitucijos 40 straipsnio nauja 3.3 dalis, kurioje nustatyta: „Valstybė pripažįsta negimusio asmens teisę į gyvybę ir, tinkamai paisydama motinos teisės į gyvybę, įstatymais užtikrina bei, kiek įmanoma, įsipareigoja ginti šią teisę.“[376] Airijos Aukštojo teismo 1986 m. sprendimu buvo konstatuota, kad ši konstitucinė nuostata draudžia padėti nėščiosioms išvykti į užsienį nėštumo nutraukimo tikslais. Toks draudimas, be kita ko, apima informacijos (pavadinimo, adreso ir kontaktų) apie nėštumo nutraukimo klinikas pateikimą[377].

Besikreipiantis teismas siekė išsiaiškinti, ar nėštumo nutraukimo veikla gali būti laikoma paslauga, kaip tai suprantama pagal EEB sutarties 60 straipsnio 1 dalį. Be to, buvo klausiama, ar valstybė narė gali uždrausti platinti konkrečią informaciją (pavadinimą, vietą ir priemones) apie kliniką ar klinikas kitoje valstybėje narėje, kurioje atliekami abortai, nesant jokių suderinimą numatančių priemonių, susijusių su organizuota veikla, abortų atlikimo procesu ar medicininiu nėštumo nutraukimu[378].

Į pirmąjį klausimą ESTT atsakė patvirtindamas, kad medicininis nėštumo nutraukimas yra paslauga, kaip tai suprantama pagal EEB sutarties 60 straipsnį[379]. Atsakydamas į pateiktus antrąjį ir trečiąjį klausimą, ESTT nusprendė atsakymus sujungti. Pirmiausia ESTT pažymėjo, kad informacijos

---

372 ESTT 1991 m. spalio 4 d. sprendimas byloje C-159/90 *The Society for the Protection of Unborn Children Ireland Ltd / Grogan ir kiti*.

373 ESTT sprendimo byloje C-159/90 1 punktas.

374 Airijos negimusių vaikų apsaugos bendruomenė (angl. *The Society for the Protection of Unborn Children Ireland Ltd*. – sutrumpintai SPUC, įmonė, veikianti pagal Airijos įstatymus ir siekianti neleisti abortų dekriminalizavimo).

375 ESTT sprendimo byloje C-159/90 7 punktas.

376 ESTT sprendimo byloje C-159/90 4 punktas. Airijos Respublikos Konstitucijos vertimas (Vaitkevičiūtė, 2016).

377 ESTT sprendimo byloje C-159/90 5 punktas.

378 ESTT sprendimo byloje C-159/90 9 punktas.

379 ESTT sprendimo byloje C-159/90 21 punktas.

pateikimas ne ekonominės veiklos vykdytojo vardu yra susijęs ne su ekonomine veikla, o su žodžio laisve[380]. Atsižvelgdamas į tai, ESTT nusprendė, kad žodžio laisvės ribojimas yra atsietas nuo laisvės teikti paslaugas ir nepatenka į Bendrijos teisės reguliavimo sritį, todėl negali būti vertinamas kaip prieštaraujantis Bendrijos teisei[381].

Svarbu paminėti ir GA W. Van Gerven nuomonės[382] motyvus, susijusius su nagrinėjama tematika. Pirmiausia GA pažymėjo, kad žodžio laisvė tiek, kiek ji yra susijusi su laisve teikti informaciją apie ekonominę (net ir kitų asmenų) veiklą, patenka į ekonominės veiklos laisvę[383]. Tačiau Airijoje nustatytas draudimas yra nediskriminuojantis pilietybės ar įsisteigimo vietos aspektu, be to, nustatytas Airijos Konstitucijoje[384]. GA vertinimu, vertybės, kurių tauta įsipareigoja laikytis, įtvirtintos konstitucijos lygmeniu, neabejotinai yra pamatinės vertybės, patenkančios į valstybių narių nuožiūros erdvę[385]. Tačiau, kaip pažymėjo GA, nacionalinė taisyklė neturi riboti daugiau negu būtina, t. y. ji turi atitikti proporcingumo principą. Šis principas turi du aspektus: pirma, nacionalinė taisyklė privalo būti objektyviai būtina ir negali būti pakeista kita taisykle; antra, nepaisant būtinumo kriterijaus, nacionalinė taisyklė turi būti pakeičiama mažiau ribojančia, jeigu ribojimai neproporcingi[386]. Pažymėtina, kad GA, kaip ir ESTT, pripažino, kad EBB nedraudžia nustatyti tokio ribojimo, tačiau tai motyvavo konstitucinio lygmens principo nustatytu bendriniu draudimu[387]. Šio aspekto ESTT sprendime neliko, ESTT, kaip minėta, pasirinkus kitokį požiūrį, būtent, kad nacionalinis draudimas yra susijęs ne su ekonomine veikla, o su žodžio laisve.

Kaip teigia G. Martinico, *Grogan* teisminė saga paskatino Airiją reikalauti Protokolo prie sutarčių įtraukimo (Martinico, 2013, p. 101). Protokolu prie Mastrichto sutarties[388] buvo nustatyta, kad: „niekas Europos Sąjungos sutartyje, Europos Bendrijų steigimo sutartyse, sutartyse ar aktuose, pakeičiančiuose ar papildančiuose tas sutartys, nedaro įtakos Airijos Konstitucijos 40 straipsnio 3.3 dalies taikymui“.

ESTT *Grogan* sprendimas, autoriaus vertinimu, gali būti jurisprudencijos, gerbiančios nacionalinį savitumą, pavyzdžiu. Kita vertus, ESTT sprendimas

---

380 ESTT sprendimo byloje C-159/90 26 punktas.
381 ESTT sprendimas byloje C-159/90 26–29 ir 32 punktai.
382 GA W. Van Gerven išvada byloje C-159/90 *The Society for the Protection of Unborn Children Ireland Ltd / Grogan ir kiti*.
383 GA išvados byloje C-159/90, 18–19 punktai.
384 GA išvados byloje C-159/90, 25 punktas.
385 GA išvados byloje C-159/90, 26 punktas.
386 GA išvados byloje C-159/90, 27 punktas.
387 GA išvados byloje C-159/90, 39 punktas.
388 Mastrichto sutarties 18-asis protokolas.

galėtų būti vertintinas ir tik kaip sąlyginis tuo aspektu, kad ESTT akcentavo, jog vertinamoje situacijoje pačios klinikos, kaip ekonominės veiklos vykdytojos, nesiekė informacijos apie savo veiklą platinimo. Todėl, nepriėmus visų GA argumentų, išliko galimybė nagrinėti ir galimą informacijos platinimą, vykdomą pačių ekonominės veiklos vykdytojų pavedimu. Būtent šis ir galbūt žodžio laisvės aspektai paskatino Airiją siekti atskiro protokolo prie sutarčių. Visgi protokolas dėl Airijos konstitucinių nuostatų puikiai iliustruoja, kad nacionalinis savitumas gali būti ginamas ir teisėkūros priemonėmis.

1.3.3.3. Byla C-36/02 *Omega*

Šioje byloje[389] prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikė Vokietijos Federalinis administracinis teismas (*Bundesverwaltungsgericht*). Bylos fabula susijusi su laisve teikti paslaugas ir laisvu prekių judėjimu[390] ir šiuo pagrindu Vokietijoje įsteigtos bendrovės „Omega“ įrenginio „laserdrome“, skirto „laser-sport“ veiklai, eksploatavimu[391]. Bonos policija priėmė sprendimą, kuriuo uždraudė bendrovei vykdyti žaidimus, kurių tikslas – lazeriniais spinduliais žaisti „žaidimą, kurio metu žudomi žmonės“[392]. Teisminių ginčų metu bendrovei padavus kasacinį skundą Vokietijos Federaliniam administraciniam teismui, be kitų pagrindų, buvo remiamasi ir ES teisėje (EB sutarties 49 straipsnyje) įtvirtinta laisve teikti paslaugas[393].

Vokietijos Federalinio administracinio teismo vertinimu, pirmosios instancijos teismas teisingai nusprendė, kad komercinis „žudymo žaidimas“ kelia grėsmę žmogaus orumui, kurio sąvoka įtvirtinta Vokietijos Pagrindinio įstatymo 1 straipsnio 1 dalies pirmame sakinyje. Vokietijos Federalinis administracinis teismas nurodė, kad žmogaus orumas yra konstitucinis

---

389 ESTT 2004 m. spalio 14 d. sprendimas byloje C-36/02 *Omega*.

390 Pagal ES teisę, laisvas prekių judėjimas draudžia valstybių narių tarpusavio prekyboje taikyti kiekybinius importo apribojimus ir bet kurias lygiaverčio poveikio priemones. Laisvė teikti paslaugas draudžia taikyti bet kokį nacionalinės teisės aktą, kuris paslaugų teikimą tarp valstybių narių padaro sudėtingesnį už paslaugų teikimą vienoje valstybėje narėje. *Omega* byloje ESTT pažymėjo, kad „laisvės teikti paslaugas aspektas yra svarbesnis už laisvo prekių judėjimo aspektą“ (sprendimo byloje C-36/02 27 punktas).

391 ESTT sprendimo byloje C-36/02 3 punktas.

392 ESTT sprendimo byloje C-36/02 5 punktas.

393 ESTT sprendimo byloje C-36/02 9 punktas. Pažymėtina, kad ESTT sprendimo analizė leidžia teigti, jog bendrovė „Omega“ kasaciniame skunde rėmėsi tik laisve teikti paslaugas, tačiau su prašymu priimti prejudicinį sprendimą kreipęsis Vokietijos teismas „praplėtė“ klausimo apimtį ir laisvu prekių judėjimu.

principas, kurį gali pažeisti žeminantis elgesys su varžovu, todėl aukščiausia konstitucinė vertybė, kaip antai žmogaus orumas, pramogaujant neturi būti ignoruojama[394]. Vokietijos teismas nusprendė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, pateikdamas klausimą, ar nacionalinė teisė, draudžianti konkrečią ekonominę veiklą, imituojančią žudymą, dėl prieštaravimo Konstitucijoje įtvirtintoms pagrindinėms vertybėms yra suderinama su Europos Bendrijų steigimo sutarties nuostatomis, susijusiomis su laisve teikti paslaugas ir laisvu prekių judėjimu[395].

ESTT pažymėjo, kad laisvės teikti paslaugas apribojimas gali būti pateisinamas viešosios tvarkos, visuomenės saugumo arba visuomenės sveikatos apsaugos sumetimais, o Bonos policija aiškiai nurodo, kad atitinkama veikla kelia pavojų viešajai tvarkai[396].

ESTT konstatavo, kad ES teisės sistema neabejotinai siekia užtikrinti žmogaus orumo apsaugą kaip bendrąjį teisės principą. Todėl žmogaus orumo apsaugos tikslas yra suderinamas su ES teise, net jeigu Vokietijoje žmogaus orumo apsaugos principas turi išskirtinį statusą, kaip pagrindinė savarankiška teisė[397]. Be to, buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad nebūtina, jog valstybės narės valdžios institucijų nustatyta apribojanti priemonė atitiktų koncepciją, kuriai pritaria visos valstybės narės. Taip pat akcentuota, kad neketinama suformuluoti bendro kiekvienos nacionalinės priemonės, ribojančios ekonominės veiklos vykdymą, proporcingumo vertinimo kriterijų.

Tačiau ESTT pažymėjo, kad gali būti nustatyti ribojimai moralinio, religinio ar kultūrinio pobūdžio pagrindais[398]. Tai vertindamas, ESTT atsižvelgė į nacionalinio teismo poziciją, kad draudimas komerciniais tikslais eksploatuoti žaidimus, kuriuose imituojama prievarta asmenims, ypač žmonių žudymo vaizdavimas, atitinka žmogaus orumo apsaugos lygį, kurį nacionalinė Konstitucija siekė užtikrinti Vokietijos Federacinės Respublikos teritorijoje,

---

394 ESTT sprendimo byloje C-36/02 9–10 punktai. Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo 1 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „(1) Žmogaus orumas yra neliečiamas. Jį gerbti ir ginti yra visų valstybės valdžių pareiga“ (Goldamer *et al*., 2016, p. 1285).

395 ESTT sprendimo byloje C-36/02 17 punktas.

396 Be to, sprendimas buvo priimtas, nepaisant visų vertinimų, susijusių su paslaugų teikėjų ar gavėjų, kuriems taikomas apribojimas, pilietybe. Vokietijos Federalinio administracinio teismo vertinimu, bylą nagrinėję nacionaliniai teismai patvirtino žmogaus orumo apsaugos reikalavimo koncepciją, kuria grindžiamas ginčijamas sprendimas, todėl ši koncepcija turi būti laikoma suderinama su Vokietijos Pagrindinio įstatymo nuostatomis (sprendimo 28–29 ir 32 punktai).

397 ESTT sprendimo byloje C-36/02 34 punktas.

398 ESTT sprendimo byloje C-36/02 37 punktas.

kartu pripažino, kad ginčijamas sprendimas „neviršijo to, kas būtina“ tikslui pasiekti, o nacionalinė priemonė neprieštarauja ES teisei[399].

Pažymėtina ir GA C. Stix-Hackl išvada[400], kurios motyvams iš esmės pritarė ESTT. GA pažymėjo, kad pagrindinės teisės yra sudedamoji bendrų teisės principų dalis, o šiuo tikslu ESTT vadovaujasi valstybių narių bendromis konstitucinėmis tradicijomis, tačiau atmeta prieštaravimus dėl Bendrijos teisės galiojimo, pagrįstus valstybių narių konstitucine teise[401]. Akcentuota, kad laisvės teikti paslaugas apribojimas negali būti savaime pateisinamas valstybės narės konstitucijoje įtvirtintų konkrečių pagrindinių teisių apsauga, tačiau gali būti pateisinamas bendra valstybėms narėms koncepcija, kaip antai viešosios tvarkos apsauga[402]. GA nurodė, kad žmogaus orumas yra ne tik konstitucinis principas, bet ir savarankiška pagrindinė teisė, nustatyta Vokietijos Pagrindiniame įstatyme, galinti būti situacijos vertinimo kriterijumi, o tai yra išimtinė situacija[403]. Tačiau, nepaisant to, nacionalinės teisės vertinimas turi būti vykdomas remiantis ES teise, siaurinamai aiškinant viešosios tvarkos sąlygą[404]. Be to, pažymima, kad ribojimams pagrįsti reikalaujama „pakankamai didelės grėsmės pagrindiniam visuomenės interesui“ kriterijaus. Tačiau kartu ESTT valstybėms narėms palieka diskreciją, „ypač jautriose filosofinio arba moralinio pobūdžio srityse“ arba srityse, kurios yra susijusios su ypatingomis grėsmėmis visuomenei[405].

ESTT *Omega* sprendimas, autoriaus požiūriu, vertintinas bent keliais aspektais. Pirmiausia, šis sprendimas, skirtingai nuo *Groener* ir *Grogan* sprendimų, yra priimtas jau sutartyse įtvirtinus nacionalinio savitumo nuostatą. Nepaisant to, ši nuostata sprendime vis dėlto nėra eksplicitiškai pasitelkiama. Be to, nepriklausomai nuo savitumo nuostatos patvirtinimo, taigi ir pasikeitusių sutarčių, autoriaus nuomone, ESTT sprendimo logika lieka nepakitusi: konstitucinis žmogaus orumo principas vertinamas[406] kaip ES teisės principas, o vykdant proporcingumo vertinimą, leidžiamas viešosios

[399] ESTT sprendimo byloje C-36/02 39–41 punktai.
[400] GA C. Stix-Hackl išvada byloje C-36/02 *Omega*.
[401] GA išvados byloje C-36/02 46 ir 68 punktai.
[402] GA išvados byloje C-36/02 71 punktas.
[403] GA išvados byloje C-36/02 84–85 punktai.
[404] GA išvados byloje C-36/02 93 ir 98 punktai.
[405] GA išvados byloje C-36/02 99 ir 102 punktai.
[406] ESTT sprendime vertinamas kaip „bendrasis teisės principas“ (sprendimo 34 punktas), GA išvadoje pažymima, kad ESTT negalės Vokietijos Konstitucijoje įtvirtinto žmogaus orumo apsaugos turinio prilyginti žmogaus orumo užtikrinimo turiniui pagal Bendrijos teisę (išvados 92 punktas). Todėl žmogaus orumo apsauga yra pripažinta kaip bendras teisės principas ir kartu kaip sudedamoji pirminės teisės dalis (išvados 93 punktas).

tvarkos išlyga paremtas nukrypimas nuo ES laisvės teikti paslaugas. *Omega* sprendimas yra sulaukęs ir mokslininkų vertinimų, tiesa, negausių. M. Claes požiūriu, *Omega* byla yra puikus pavyzdys, kad ne pagrindinių teisių apsauga savaime yra dialogo objektas, o „interpretavimas, ką ši samprata leidžia ir draudžia daryti“ (Claes, 2012, p. 212). Be to, ši mokslininkė konstatuoja, kad *Omega* sprendimas puikiai iliustruoja, jog galimi nukrypimai nuo taisyklių, jeigu ribojimus pagrindžiantys interesai yra teisėti. Todėl galima teigti, kad harmonizuojantis ES pagrindinių teisių poveikis neabsoliutus ir yra objektyvus išimtims, kiek tai leidžia ES teisė (Claes, 2015a, p. 209). G. Martinico nuomone, ESTT *Omega* sprendimas rodo „atvirumą konstituciniam identitetui“[407], ES teisinės sistemos brandą ir konstitucinio dialogo rezultatą (Martinico, 2012, p. 223–224).

1.3.3.4. Byla C-208/09 *Sayn-Wittgenstein*

Nagrinėjama byla[408] yra viena iš dviejų, autoriaus vertinimu, plačiausiai žinomų nacionalinio savitumo kategorijos bylų. Šioje byloje ginčas kilo Vienos federalinės žemės vyriausybės vadovui panaikinus 1944 m. gimusios Austrijos pilietės Ilonkos Sayn-Wittgenstein gimimo registracijos įrašo pakeitimus[409]. Šių gimimo įrašų pakeitimas susijęs su Ilonkos Sayn-Wittgenstein įvaikinimu ir Vokietijos Vorbiso apylinkės teismo sprendimu, atsižvelgiant į tai, kad ji įgijo įtėvio Lothar Fürst von Sayn-Wittgenstein pavardę[410]. Kadangi Ilonka Sayn-Wittgenstein išlaikė Austrijos pilietybę, Austrijos valdžios institucijos įrašė šią pavardę į Austrijos civilinės būklės aktų registrą, pratęsė jos austriško paso galiojimą ir išdavė du pilietybę patvirtinančius dokumentus – visi šie Austrijos dokumentai buvo išduoti Ilonkos Fürstin von Sayn-Wittgenstein vardu[411].

2003 m. Austrijos KT priėmė sprendimą byloje, kurios faktinės aplinkybės buvo panašios. Austrijos KT nusprendė, kad 1919 m. Aristokratijos panaikinimo konstitucinis įstatymas įgyvendina lygybės principą, todėl Austrijos piliečiui draudžiama įgyti pavardę, kurioje yra senasis

---

[407] Šiuo atveju autorius tikslingai paliko pažodinę G. Martinico citatą. Atkreiptinas dėmesys, kad žmogaus orumas laikytinas Vokietijos konstitucinio identiteto dalimi. Tačiau, kita vertus, konstitucinio identiteto sąvoka Vokietijos KT jurisprudencijoje buvo išsamiai suformuluota tik *Lisabonos* sprendime. Nepaisant to, autoriaus nuomone, tikėtina, kad ESTT buvo žinoma konstitucinio žmogaus orumo principo reikšmė Vokietijos konstitucinėje teisėje.

[408] ESTT 2010 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje C-208/09 *Sayn-Wittgenstein*.

[409] ESTT sprendimo byloje C-208/09 2, 19, 26–27 punktai.

[410] ESTT sprendimo byloje C-208/09 20 ir 22 punktai.

[411] ESTT sprendimo byloje C-208/09 20, 23 ir 24 punktai.

aristokratiškas titulas[412]. Po Austrijos KT sprendimo Vienos federalinės žemės vyriausybės vadovas, informavęs apie ketinimus ištaisyti įrašus, juos ištaisė[413]. Kilus teisminiam ginčui, Austrijos Aukščiausiajam administraciniam teismui iškilo abejonių, ar toks draudimas nepažeidžia SESV 21 straipsnio, numatančio ES piliečių judėjimo laisvę[414].

ESTT, vertindamas bylos aplinkybes, pripažino, kad ES piliečiui gali būti trukdoma pasinaudoti teise laisvai judėti ir apsigyventi kitos valstybės narės teritorijoje, jeigu jis yra priverstas turėti kitokią pavardę negu gyvenamosios vietos valstybėje narėje. Tačiau pareiškėja turi tik Austrijos pilietybę, todėl išduoti asmens dokumentą priklauso tik Austrijos valdžios institucijų kompetencijai[415]. Austrijos vyriausybė akcentavo Austrijos konstitucinio identiteto[416] išsaugojimo svarbą, kadangi Aristokratijos panaikinimo įstatymas, net jei jis nėra konstitucinio respublikos principo sudedamoji dalis, laikomas pamatiniu sprendimu, įtvirtinančiu oficialią visų piliečių lygybę prieš įstatymą. Todėl iš šių nuostatų kylantys ribojimai pateisinami atsižvelgiant į Austrijos istoriją ir vertybes[417]. Pažymėtina, kad, ir Europos Komisijos vertinimu, į Aristokratijos panaikinimo įstatymą reikia atsižvelgti kaip į nacionalinio savitumo elementą[418].

ESTT požiūriu, ES piliečių judėjimo laisvės apsunkinimas gali būti pateisinamas esant objektyviam pagrindimui ir teisėtam tikslui. Toks objektyvus pagrindas yra konstitucinis Aristokratijos panaikinimo įstatymas ir Austrijos KT 2003 m. sprendimas, o teisėtas tikslas – su viešąja tvarka susijusios būtinos priemonės[419]. ESTT pripažino, kad Austrijos konstitucinės istorijos kontekste aristokratijos titulų panaikinimas gali būti vertinamas kaip nacionalinio savitumo elementas, o „konstitucinė situacija“ – kaip rėmimasis viešąja tvarka[420]. Priimdamas Austrijos argumentą, kad Aristokratijos panaikinimo įstatymas įgyvendina Austrijos piliečių lygybės prieš įstatymą principą, ESTT lygybės principą vertina kaip bendrąjį principą, taigi ir kaip ES teisės principą[421]. Be to, ESTT šioje byloje eksplicitiškai įvardija nacionalinį savitumą, kuriam pagarba yra įtvirtinta Lisabonos ESS 4

412 ESTT sprendimo byloje C-208/09 25 punktas.
413 ESTT sprendimo byloje C-208/09 26–27 punktai.
414 ESTT sprendimo byloje C-208/09 35 punktas.
415 ESTT sprendimo byloje C-208/09 54, 60–61 punktai.
416 Pažymėtina, kad konstitucinio identiteto sąvoka yra vartojama Austrijos, ne paties ESTT (*aut. past.*).
417 ESTT sprendimo byloje C-208/09 74–75 punktai.
418 ESTT sprendimo byloje C-208/09 80 punktas.
419 ESTT sprendimo byloje C-208/09 81–82 ir 90 punktai.
420 ESTT sprendimo byloje C-208/09 83–84 punktai.
421 ESTT sprendimo byloje C-208/09 88–89 punktai.

straipsnio 2 dalyje, pažymėdamas, kad respublikinė valdymo forma yra nacionalinio savitumo dalis[422]. Atsižvelgdamas į tai, ESTT nusprendė, kad aristokratinių titulų draudimas „neatrodo neproporcinga“ priemonė, o Austrijos institucijos neviršijo to, kas būtina konstituciniam tikslui užtikrinti[423]. Paminėtina, kad šioje byloje pateiktoje GA E. Sharpston išvadoje[424] nei nacionalinio savitumo kategorija, nei Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis neminima.

Iš pirmo žvilgsnio ESTT *Sayn-Wittgenstein* byloje, autoriaus vertinimu, elgėsi įprastai – Austrijos nacionalinės konstitucinės teisės lygybės principas buvo vertinamas kaip ES teisės lygybės principas. Vėliau, kaip pažymi T. Kröll, Teismas „nuodugniai vertino proporcingumą“, nagrinėdamas visus priešingus interesus (Kröll, 2012, p. 113). Tačiau *Sayn-Wittgenstein* sprendimas, autoriaus vertinimu, yra svarbus bent keliais formaliaisiais teisiniais aspektais. Pirma, šiame sprendime ESTT pirmą kartą pasirėmė Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalimi (Tatham, 2013, p. 296; Konstadinides, 2011, p. 202). Tai – pirmoji „polisaboninė“ nacionalinio savitumo byla (Lenaerts, 2014, p. 156) ir kartu pirmasis sprendimas, kuriame *expresis verbis* daroma nuoroda į Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį (Mohay, Tóth, 2017a, p. 36). Antra, pagrindiniu argumentu tapo viešosios tvarkos išlyga, taikoma laisvo asmenų judėjimo teisei, nepaisant nuorodos į Lisabonos ESS nacionalinio savitumo nuostatą. Todėl pagarba nacionaliniam savitumui turėjo „antrinę reikšmę“ (Mohay, Tóth, 2017a, p. 36), buvo „tik papildomas argumentas“ (Faraguna, 2016, p. 512), „paskesnis ir papildomas argumentas“ (Toniatti, 2013, p. 70). Nepaisant to, K. Lenaerts vertinimu, nacionalinio savitumo kategorija „sustiprino“ ESTT motyvus (Lenaerts, 2014, p. 156).

Sayn-Wittgenstein sprendimas parodė – kuo svarbesnis yra sprendžiamas klausimas, tuo labiau pripažįstama įvairovė ir laikomasi lankstesnio požiūrio (Jacobs, 2013, p. 55). Šis sprendimas gali būti laikomas net ir „pokyčiu konstituciniuose santykiuose“, nes ESTT gerbia nacionalinių konstitucinių teismų aiškinimą (Besselink, 2012, p. 689).

Galiausiai paminėtini ir materialinės ES teisės pokyčiai, atsispindintys *Sayn-Wittgenstein* sprendime. A. von Bogdandy ir S. Schill vertinimu, *Sayn-Wittgenstein* byloje ESTT: 1) nustatė ryšį tarp pagarbos nacionaliniam savitumui ir Austrijos nustatytų ribojančių priemonių konstitucinio pagrindimo, 2) nustatė, kad valstybės respublikinė valdymo forma sudaro dalį nacionalinio savitumo, taip sustiprinant ryšį tarp nacionalinio savitumo ir

[422] ESTT sprendimo byloje C-208/09 92 punktas.
[423] ESTT sprendimo byloje C-208/09 93 ir 95 punktai.
[424] GA E. Sharpston išvada byloje C-208/09 *Sayn-Wittgenstein*.

pamatinių konstitucinių principų, ir 3) įtraukė pagarbos nacionaliniam savitumui ir pagrindinių teisių ir laisvių santykį į savo jurisprudenciją[425] (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1424–1425). Kaip teigia L. Besselink, *Sayn-Wittgenstein* sprendimas gali būti laikomas visišku pripažinimu, kad laisvo judėjimo teisė gali būti apribota teisine priemone, išreiškiančia nacionalinį savitumą (Besselink, 2012, p. 684). Be to, šis mokslininkas pažymi, kad *Sayn-Wittgenstein* yra reikšmingas sprendimas, nes tai – pirmasis ESTT eksplicitiškai pripažįstantis sprendimas, kad konstitucinės nuostatos gali turėti poveikį ES nustatytoms teisėms (Besselink, 2012, p. 692).

1.3.3.5. Byla C-391/09 *Runevič-Vardyn ir Wardyn*

Šioje darbo dalyje nagrinėjama byla[426], autoriaus vertinimu, kol kas yra pati reikšmingiausia iš visų nacionalinio savitumo kategorijos bylų. *Vardyn* sprendimas pagal reikšmę nedaug nutolęs nuo *Sayn-Wittgenstein* sprendimo (*Vardyn* sprendime ESTT pateikia aštuonias nuorodas į *Sayn-Wittgenstein* sprendimą), tačiau abi šios bylos reikšmingai išsiskiria iš visų kitų šios kategorijos bylų. K. Lenaerts, dabartinis ESTT pirmininkas, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 metų ataskaitiniame renginyje sakytoje kalboje[427] iš „lietuviškų“ bylų pažymėjo tris reikšmingiausias bylas: *Rinau*[428], *Gazprom*[429] ir *Vardyn*, kaip turinčias „itin reikšmingą konstitucinę svarbą“. Šio sprendimo reikšmė Lietuvoje, autoriaus nuomone, ne iki galo įvertinta bent jau nacionalinio savitumo kontekste.

Vardyn sprendimas tapo *Groener* sprendimo, pirmojo sprendimo nacionalinio savitumo kategorijoje, tąsa, polisabonine *Groener* sprendimo versija (Burgorgue-Larsen, 2013, p. 288; Faraguna, 2016, p. 510–511). Prašymą priimti prejudicinį sprendimą *Vardyn* byloje pateikė tuometis

---

[425] Atkreiptinas dėmesys, kad nors ir *Groener* ar *Omega* sprendimai vertinami kaip nacionalinio savitumo kategorijos sprendimai, vis dėlto *Sayn-Wittgenstein* sprendimas išsiskiria dėl Lisabonos ESS norminių pokyčių ir „sustiprintos“ ESTT jurisprudencijos. Todėl ESTT nacionalinio savitumo bylos, autoriaus nuomone, po šio sprendimo įgyja atskiros bylų kategorijos požymių.

[426] ESTT 2011 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje C-391/09 *Runevič-Vardyn ir Wardyn*.

[427] Kalba, sakyta 2017 m. sausio 16 d.

[428] ESTT 2008 m. liepos 11 d. sprendimas byloje C-195/08 PPU *Rinau*, kaip pati pirmoji visoje ES byla, svarstyta pagal prašymo priimti prejudicinį sprendimą skubos tvarka procedūrą.

[429] ESTT 2015 m. gegužės 13 d. sprendimas byloje C-536/13 *Gazprom*, kaip byla, kurią svarstė ESTT didžioji kolegija.

Vilniaus miesto 1-asis apylinkės teismas, pateikdamas net keturis klausimus, susijusius su SESV 18 ir 21 straipsnių bei Tarybos direktyvos[430] aiškinimu[431].

Toks klausimas iškilo dėl byloje nagrinėjamų aplinkybių, kai pareiškėja, Lietuvos pilietė Malgožata Runevič, 2007 m. Vilniuje sudarė santuoką su Lenkijos piliečiu. Išduotame santuokos liudijime jos pavardė buvo užrašyta kaip Malgožata Runevič-Vardyn, taigi – be raidės „W“. Pareiškėja kreipėsi į Vilniaus miesto civilinės metrikacijos skyrių su prašymais pakeisti gimimo liudijimą ir vietoj Malgožata Runevič įrašyti „Małgorzata Runiewicz“ ir santuokos liudijimą – vietoj Malgožata Runevič-Vardyn įrašyti „Małgorzata Runiewicz-Wardyn“. Civilinės metrikacijos skyriui atsisakius daryti pakeitimus, pareiškėja kreipėsi į teismą[432].

Vertindamas bylos aplinkybes, ESTT atkreipė dėmesį, kad šios bylos aplinkybės susijusios su Konstitucijos 14 straipsniu, taip pat Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimu dėl vardų ir pavardžių rašymo bei šiame nutarime vertintu konstituciniu valstybinės kalbos statusu[433]. Į pirmuosius du Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo klausimus ESTT atsakė pažymėdamas, kad į Tarybos direktyvos 2000/43/EB taikymo sritį nepatenka nacionalinės teisės aktai, reglamentuojantys vardų ir pavardžių rašymą civilinės būklės aktų įrašuose[434].

---

[430] Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės.

[431] ESTT sprendimo byloje C-391/09 1 punktas. Paminėtina, kad besikreipiantis teismas siekė išsiaiškinti Tarybos direktyvos 2000/43/EB 2 straipsnio 2 dalies b punktą: „netiesioginė diskriminacija yra tada, kai dėl akivaizdžiai neutralių sąlygų, kriterijų ar praktikos tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys gali patekti tam tikru atžvilgiu į prastesnę padėtį nei kiti asmenys, nebent tas sąlygas, kriterijus ar praktiką objektyviai pateisina teisėtas tikslas, o šio tikslo siekiama atitinkamomis ir būtinomis priemonėmis“.

[432] ESTT sprendimo byloje C-391/09 18–24 punktai.

[433] ESTT sprendimo byloje C-391/09 7 ir 27 punktai. Pažymėtina, kad *Vardyn* byloje su prašymu priimti prejudicinį sprendimą kreipęsis Vilniaus miesto 1-asis apylinkės teismas, sprendžiant iš 2009 m. rugsėjo 8 d. teismo nutarties, net neužsimena apie galimą nacionalinio savitumo elementą. Tačiau, išlaikant vertinimo objektyvumą, pažymėtina, kad nacionalinis teismas nurodo Konstitucijos 14 straipsnį, Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimą bei Seimo 2009 m. birželio 11 d. priimtą nutarimą kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu išaiškinti minėtą 1999 m. spalio 21 d. nutarimą, taigi signalizuoja ESTT apie konstitucinį kontekstą. Kita vertus, taip pat objektyviai reikėtų vertinti ir nacionalinio savitumo nuostatos taikymo praktikos nebuvimą kreipimosi metu, todėl kritika nacionaliniam teismui bent šiuo aspektu, autoriaus požiūriu, turėtų būti ribota.

[434] ESTT sprendimo byloje C-391/09 28 ir 36–48 punktai.

Trečiuoju ir ketvirtuoju klausimais Vilniaus miesto 1-asis apylinkės teismas klausė, ar SESV 18 ir 21 straipsniais draudžiama kompetentingoms valstybės narės valdžios institucijoms, laikantis nacionalinės teisės aktų, pagal kuriuos asmens vardai ir pavardės tos valstybės civilinės būklės aktų įrašuose gali būti rašomi tik laikantis valstybinės kalbos, atsisakyti pakeisti asmens vardo ir pavardės transkripciją ir juos užrašyti tik valstybinės kalbos rašmenimis, nenaudojant skirtingose kalbose vartojamų diakritinių ženklų, ligatūrų ir kitų lotyniškosios abėcėlės raidžių modifikacijų[435]. ESTT pažymėjo, kad taikomi apribojimai, atsisakius gimimo liudijime pakeisti pareiškėjos vardą ir mergautinę pavardę, atsižvelgiant į ES piliečio statusą, iš principo gali būti vertinami pagal SESV 18 ir 21 straipsnius, nes ES piliečiai, kurių situacija yra vienoda, turi būti vertinami teisiškai vienodai[436].

ESTT vertinimu, kai ES pilietis persikelia į kitą valstybę narę ir susituokia su tos kitos valstybės narės piliečiu, o persikėlusio piliečio vardas ir iki santuokos turėta pavardė jo kilmės valstybės narės civilinės būklės aktų įrašuose negali būti pakeisti ir gali būti užrašyti tik tos valstybės narės kalbos rašmenimis, negali būti laikoma mažiau palankiu vertinimu nei tas, kuris jam taikomas prieš pasinaudojant laisvo ES piliečių judėjimo teise. Todėl tokia situacija nelaikytina ribojimu. Vadinasi, pagal SESV 21 straipsnį nedraudžiama atsisakyti pakeisti vieno iš savo piliečių vardo ir iki santuokos sudarymo turėtos pavardės transkripciją, kai jie buvo įregistruoti gimus pagal nacionalinės teisės aktus[437]. Atsižvelgiant į tai, ESTT nuomone, atsisakymas pakeisti civilinės būklės aktus neriboja SESV 21 straipsnyje kiekvienam Sąjungos piliečiui pripažintų laisvių[438].

ESTT taip pat nukreipė į *Groener* sprendime nagrinėtą valstybės narės politiką ginti ir remti nacionalinę ir pirmąją valstybinę kalbą, be to, pažymėjo, kad pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį valstybinės kalbos apsauga yra nacionalinio savitumo dalis. Todėl nacionalinės teisės aktų tikslas yra teisėtas ir gali pateisinti ribojimus, tokios priemonės nėra draudžiamos[439].

Vis dėlto ESTT, konstatuodamas nacionalinio savitumo situaciją, atkreipė dėmesį į tai, kad tokios nacionalinės priemonės yra pateisinamos tik jeigu jos yra būtinos ir negali būti taikomos mažiau ribojančios priemonės. ESTT požiūriu, nacionalinis teismas turėtų vertinti, ar tokios nacionalinės priemonės nesukelia asmenims arba jų šeimai „rimtų administracinių, profesinių ir asmeninių nepatogumų“, ar institucijų veiksmai yra būtini siekiant apsaugoti

[435] ESTT sprendimo byloje C-391/09 28 ir 49–50 punktai.
[436] ESTT sprendimo byloje C-391/09 56 ir 60–61 punktai.
[437] ESTT sprendimo byloje C-391/09 69–71 punktai.
[438] ESTT sprendimo byloje C-391/09 82 punktas.
[439] ESTT sprendimo byloje C-391/09 85–87 ir 94 punktai.

nacionalinės teisės aktais ginamus interesus ir yra proporcingi teisėtai siekiamam tikslui[440].

Šioje byloje atkreiptinas dėmesys į GA N. Jääskinen išvadą[441]. Pirmiausia GA, apibrėždamas teisinį pagrindą, apima ir Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį, tuo tarpu ESTT iš pradžių apsiriboja tik direktyvos nuostatomis[442]. Antra, GA, pripažindamas nacionalinio savitumo situaciją, vis dėlto daro išvadą, kad Lietuvos teisės nuostatos yra neproporcingos kitų ES valstybių narių piliečių atžvilgiu, nėra „tinkama ir būtina priemonė siekiant nacionalinės kalbos apsaugos tikslo“[443]. GA vertinimu, Lietuvos piliečių asmenvardžiai civilinės būklės aktuose gali būti rašomi tik nacionalinės kalbos rašmenimis, tačiau „draudžiama taip elgtis su kitos valstybės narės piliečiu“. Todėl konstatuojama, kad, jo vertinimu, valstybei narei draudžiama savo teisės aktuose numatyti, jog civilinės būklės aktų įrašuose jos piliečio, sudariusio santuoką su kitos valstybės narės piliečiu, pasirinkta sutuoktinio pavardė gali būti rašoma tik nacionalinės kalbos rašmenimis[444]. Taigi matyti, kad ESTT ir GA vertinimai buvo skirtingi.

Siekiant iki galo suvokti *Vardyn* sprendimo reikšmę, autoriaus požiūriu, paminėtini požymiai, išskiriantys šį sprendimą ESTT jurisprudencijoje. Pirmiausia, tarp polisaboninių bylų tik *Sayn-Wittgenstein* ir *Vardyn* sprendimuose pirmą kartą eksplicitiškai daromos nuorodos į Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį[445] (Claes, 2013, p. 133; Burchardt, 2019, p. 100–101). *Sayn-Wittgenstein* ir *Vardyn* sprendimai neturi motyvų dėl konstitucinių argumentų, kaip pagrindo nukrypti nuo ES teisės, tačiau svarbi sąsaja su pagarba nacionaliniam savitumui, kuriam suteikiamas ESTT pripažinimas (Van de Heyning, 2012, p. 200). Taigi pirmasis ryškus *Vardyn* sprendimo požymis yra eksplicitinis nacionalinio savitumo nuostatos paminėjimas, tiesa, tai būdinga ir *Sayn-Wittgenstein* bei vėlesniam *Bogendorff* sprendimui.

---

[440] ESTT sprendimo byloje C-391/09 88, 91 ir 94 punktai.

[441] GA N. Jääskinen išvada byloje C-391/09 *Runevič-Vardyn ir Wardyn*.

[442] Žr. GA išvados byloje C-391/09 10 punktą ir ESTT sprendimo byloje C-391/09 3–6 punktus. Paminėtina, kad vėliau, sprendimo 86 punkte, ESTT pasiremia ESS 4 straipsnio 2 dalimi.

[443] GA išvados byloje C-391/09 80–81, 84, 87 ir 101 punktai.

[444] GA išvados byloje C-391/09 102 punktas.

[445] Paminėtina, kad po M. Claes publikacijos 2016 m. atsirado dar viena byla, *Bogendorff*, kurioje eksplicitiškai yra nukreipiama į Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį. Ši byla darbe nagrinėjama vėliau.

Antrasis išskirtinis bruožas yra paties ESTT vertinimas. *Sayn-Wittgenstein* ir *Vardyn* yra vienintelės bylos, kuriose bandymas remtis poreikiu gerbti nacionalinį savitumą „buvo sėkmingas“[446] (Claes, Reestman, 2015, p. 937).

Trečiasis *Vardyn* sprendimo išskirtinis bruožas, kurį pažymi L. Burgorgue-Larsen, yra tas, kad iš viso tėra trys ESTT bylos, kuriose ir GA nuomonėse, ir ESTT sprendimuose vartojamos nacionalinio savitumo sąvokos: tai abi įsipareigojimų neįvykdymo bylos prieš Liuksemburgą ir *Vardyn* byla (Burgorgue-Larsen, 2013, p. 282). Todėl galima teigti, kad nacionalinio savitumo elementas buvo reikšmingas konstruojant Teismo sprendimų motyvus.

Ketvirtasis išskirtinumas yra pats svarbiausias. *Vardyn* byloje nėra nuorodos į platesnį viešosios politikos tikslą. Šioje byloje nacionalinis savitumas ESTT buvo pripažintas savarankišku pagrindu (Dobbs, 2014, p. 321; Preshova, 2019, p.190–191).

Galiausiai tarp nacionalinio savitumo kategorijos bylų su *Vardyn* byla susijęs pirmasis ESTT sprendimas, kuriame nurodoma, ką turi įvertinti nacionalinis teismas, skirtingai nuo kitų sprendimų, kuriuose nacionaliniams teismams nebuvo palikta jokios laisvės (Guastaferro, 2012, p. 292; Preshova, 2019, p. 190–191). *Vardyn* sprendimas rodo protingą konstitucinio pliuralizmo galimybių panaudojimą suteikiant nuožiūros laisvę (Cebulak, 2012, p. 490) ir reikšmingą laisvumą (Cloots, 2015, p. 302–303). Kita vertus, autoriaus požiūriu, atsižvelgiant į tai, kad ESTT nustatė, kokių ribojimų nepatogumą turi patikrinti nacionalinis teismas, *Vardyn* sprendimą būtų galima vertinti ir kaip reikšmingai ribojantį nacionalinio teismo sprendimo laisvę.

Tačiau tokį ESTT sprendimą, autoriaus nuomone, galima vertinti ir kitaip. Pagal ES teisę suteikdamas galias vertinti nacionalinio reglamentavimo proporcingumą, ESTT, nepaneigdamas Lietuvos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos, vis dėlto suteikė galimybę nacionaliniam ordinariniam teismui galimybę vertinant proporcingumą remtis ES teise ir priimti sprendimą, paneigiantį Lietuvos Konstitucinio Teismo jurisprudenciją.

1.3.3.6. Byla C-202/11 *Las*

Apie šią bylą[447] mokslo darbuose užsimenama bene rečiausiai. Šios bylos aplinkybės susijusios su Nyderlandų piliečio A. Las darbo sutartimi, sudaryta

[446] Reikia paminėti, kad po M. Claes ir J. Reestman publikacijos atsirado dar viena „sėkminga“ byla – *Bogendorff*.

[447] ESTT 2013 m. balandžio 16 d. sprendimas byloje C-202/11 (*Las*).

su Belgijoje registruota įmone PSA Antwerp[448]. Nutraukus darbo sutartį ir nesusitarus dėl kompensacijos dydžio, kilo teisminis ginčas, kurio metu iškilo klausimas dėl buvusios darbo sutarties atitikties imperatyvioms teisės nuostatoms, numatančioms, kad visi darbuotojams skiriami dokumentai yra sudaromi olandų kalba[449]. Tuo atveju, jeigu dokumentai nėra sudaryti olandų kalba, jie teismo pripažįstami niekiniais[450].

A. Las darbo sutartis buvo sudaryta anglų kalba, tačiau Antverpeno darbo teismui kilo abejonių, ar tokios nacionalinės teisės nuostatos neprieštarauja laisvam darbuotojų judėjimui dirbant tarpvalstybinio pobūdžio darbą[451].

ESTT pažymėjo, kad ES teisė skirta profesinės veiklos vykdymui palengvinti, todėl yra draudžiamos nacionalinės priemonės, dėl kurių kitų valstybių narių piliečiai patenka į mažiau palankią padėtį[452]. Teismo vertinimu, toks nacionalinis teisės aktas gali turėti atgrasomąjį poveikį kitų valstybių narių darbuotojams ir darbdaviams, nekalbantiems olandiškai[453]. Todėl toks reguliavimas yra galimas, jeigu, pirma, juo siekiama bendrojo intereso tikslo, antra, yra tinkamas šiam tikslui pasiekti ir trečia, neviršija to, kas būtina šiam tikslui pasiekti[454]. ESTT priminė, kad ES teisė nedraudžia politikos, kuria siekiama apginti ir skatinti vienos iš oficialiųjų valstybės narės kalbų vartojimą, o valstybinės kalbos ir jų apsauga yra pagarbos nacionaliniam savitumui, nustatytam Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalimi, elementas[455].

Vis dėlto, nepaisant to, kad olandų kalba yra teisėtas interesas, jis turi būti ir proporcingas[456]. ESTT vertinimu, darbo sutarties šalys nebūtinai moka olandų kalbą, todėl joms turi būti palikta galimybė tarpvalstybinėse darbo

---

448 ESTT sprendimo byloje C-202/11 9 punktas.

449 ESTT sprendimo byloje C-202/11 7, 11 ir 13 punktai. Paminėtina, kad Belgijos Konstitucijos 129 straipsnio 1 dalies 3 punkte nustatyta, kad „tiek Flandrijos, tiek Prancūzų bendruomenių parlamentai, <...> vykdydami savo kompetenciją, dekretu reglamentuoja kalbos vartojimą <...> darbdavių ir darbuotojų socialiniams santykiams, taip pat įstatymais ir kitais teisės aktais nustatytuose įmonių raštuose ir dokumentuose“. Remiantis šia nuostata, buvo priimtas Flandrijos bendruomenės dekretas, nustatantis kalbų vartojimą (sprendimo 3–4 punktai)

450 ESTT sprendimo byloje C-202/11 8 punktas.

451 ESTT sprendimo byloje C-202/11 15 punktas.

452 ESTT sprendimo byloje C-202/11 19–20 punktai.

453 ESTT sprendimo byloje C-202/11 22 punktas.

454 ESTT sprendimo byloje C-202/11 23 punktas.

455 ESTT sprendimo byloje C-202/11 25–26 punktai.

456 ESTT sprendimo byloje C-202/11 27 ir 29 punktai.

sutartyse susitarti ir kita kalba, kurią jos moka[457]. Todėl toks ribojimas, nustatytas Flandrijos bendruomenės, pripažintas neproporcingu[458].

Las sprendimas, autoriaus vertinimu, pakankamai išsiskiria iš kitų sprendimų, nagrinėjamų šioje grupėje, bent keliais aspektais. Pirmiausia, skirtingai nuo visų kitų sprendimų, nematyti, kad kreipęsis nacionalinis teismas ar jo valstybė narė būtų dariusi nuorodą į nacionalinės konstitucijos nuostatas ar nacionalinio konstitucinio teismo doktriną, ką jau kalbėti apie santykį su konstituciniu identitetu. Antra, bylos dalyviai nekelia nacionalinio savitumo argumento – jis yra taikomas paties ESTT iniciatyva[459]. Be to, nacionalinio savitumo elementas, autoriaus vertinimu, tėra vienas iš motyvų[460] ir yra panašios reikšmės kaip pilietybės reikalavimas minėtuose *Liuksemburgo* sprendimuose. Trečia, tai yra vienintelis sprendimas, kuriame (šiuo atveju) menamą nacionalinio savitumo argumentą iškelia ieškovas, o ne atsakovas. Šioje byloje, skirtingai nuo kitų bylų, ginčo objektas yra išeitinės kompensacijos dydžio klausimas, o ne tam tikrų laisvių (teisių) ribojimas. Galiausiai, ketvirta, nėra vertikalaus santykio, nes abi bylos šalys – privatūs subjektai, visuose kituose sprendimuose fiziniai asmenys bylinėjasi su valstybe.

1.3.3.7. Byla C-438/14 *Bogendorff von Wolffersdorff*

Nors yra ir kitų jurisprudencijos pavyzdžių[461], kuriuose keliamas nacionalinio savitumo aspektas, vis dėlto, autoriaus vertinimu, šie sprendimai neformuoja

---

457 ESTT sprendimo byloje C-202/11 31–32 punktai.

458 ESTT sprendimo byloje C-202/11 33 punktas.

459 Nors atkreiptinas dėmesys, kaip teigia M. Claes ir J. Reestman, byloje nesiremiant Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalimi, pats ESTT savo iniciatyva nesirems šiuo pagrindu (Claes, Reestman, 2015, p. 937).

460 Belgijos vyriausybė argumentavo, kad byloje nagrinėjamu teisės aktu siekiama trijų tikslų: pirma, apginti ir skatinti vienos iš oficialiųjų kalbų vartojimą; antra, užtikrinti darbuotojų apsaugą leidžiant jiems susipažinti su dokumentais gimtąja kalba; trečia, užtikrinti veiksmingą darbo inspekcijos kontrolę ir priežiūrą.

461 Tai jau minėtos bylos: C-51/15 *Remondis* (žr. 142 išnašą), C-673/16 *Coman ir kiti* bei C-490/20 *Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“* (žr. 159 ir 472 išnašas), 2019 m. birželio 13 d. sprendimas byloje C-317/18 *Correia Moreira*, 2021 m. vasario 25 d. sprendimas byloje C-658/19 *Komisija / Ispanija (Directive données à caractère personnel – Domaine pénal)*, 2022 m. vasario 16 d. sprendimas byloje C-156/21 *Vengrija / Parlamentas ir Taryba*, 2022 m. vasario 22 d. sprendimas byloje C-430/21 *RS* (žr. 484 išnašą). Paminėtinas ir 2022 m. rugsėjo 7 d. sprendimas byloje C-391/20 *Boriss Cilevičs ir kiti*. Taip pat paminėtina, kad ir *Taricco II* sprendimas (žr. 2.3.2 dalį) galėtų (bent iš dalies) būti vertinamas ir nacionalinio savitumo kategorijoje.

(neplėtoja) naujos doktrinos, išskyrus aspektus, atskirai aptariamus šiame darbe. Todėl paskutinioji plačiau nagrinėtina byla[462] yra susijusi su Vokietijos Karlsrūhės apylinkės teismo (*Amtsgericht Karlsruhe*) kreipimusi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą dėl SESV 18 ir 21 straipsnių išaiškinimo. Bylos fabula susijusi su Vokietijoje gimusiu asmeniu, kuris, persikėlęs į Jungtinę Karalystę ir įgijęs šios šalies pilietybę, asmenvardžius pasikeitė į Peter Mark Emanuel Graf von Wolffersdorff Freiherr von Bogendorff. Su šeima grįžęs į Vokietiją, ieškovas kreipėsi į Karlsrūhės miesto civilinės metrikacijos skyrių, siekdamas, kad civilinės būklės aktų registre įrašyti jo vardai ir pavardė būtų pakeisti į tuos, kuriuos jis įgijo pagal Jungtinės Karalystės teisės aktus. Civilinės metrikacijos skyriui atsisakius[463] daryti pakeitimus, ieškovas kreipėsi į teismą[464].

ESTT pažymėjo, kad savanoriškas asmenvardžio keitimo pobūdis savaime nereiškia bendrojo intereso pažeidimo, todėl Vokietijos valdžios institucijos negali atsisakyti pripažinti Vokietijos (ir ES) piliečio kitoje valstybėje narėje įgyto asmenvardžio, remdamosi tik tuo, kad asmenvardis buvo pakeistas dėl asmeninių priežasčių, ir neatsižvelgdamos į tokio pakeitimo priežastis. Taip pat kad su administracinių procedūrų palengvinimu siejamų priežasčių, tokių kaip asmenvardžių ilgio ribojimas, nepakanka siekiant pateisinti laisvo judėjimo apribojimą[465].

Vis dėlto Vokietijos argumentas, kad tokio kitoje valstybėje pakeisto asmenvardžio pripažinimas reikštų naujo aristokratinio titulo sukūrimą, aristokratinės kilmės buvimo įspūdį, prieštarautų vienodam požiūriui į visus Vokietijos piliečius ir Vokietijos viešajai tvarkai, ESTT buvo priimtas[466]. ESTT atkreipė dėmesį, kad Vokietijos teisė skiriasi nuo Austrijos teisės, nagrinėtos *Sayn-Wittgenstein* byloje, tačiau „konstitucinio sprendimo kontekste“ Veimaro Konstitucijos 109 straipsnio trečioji pastraipa gali būti laikoma valstybės narės nacionalinio savitumo, numatyto Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje, elementu, todėl į ją gali būti atsižvelgiama kaip į ES piliečių judėjimo teisės apribojimo pateisinimo pagrindą. Tačiau čia pat

---

462 ESTT 2016 m. birželio 2 d. sprendimas byloje C-438/14 *Bogendorff von Wolffersdorff*.

463 Vokietijos Konstitucijoje nustatyta, kad „prieš susirenkant Bundestagui priimti teisės aktai galioja toliau, jeigu neprieštarauja Konstitucijai“. Vokietijos Federalinis vyriausiasis administracinis teismas nusprendė, kad šiuo pagrindu paprasto federalinio įstatymo galią turi 1919 m. Veimaro Konstitucijos 109 straipsnis, numatantis suteikiamų privilegijų ir nelygybės, grindžiamos gimimu arba luomu, panaikinimą (ESTT sprendimo byloje C-438/14 3–5 punktai).

464 ESTT sprendimo byloje C-438/14 11–22 punktai.

465 ESTT sprendimo byloje C-438/14 56 ir 60 punktai.

466 ESTT sprendimo byloje C-438/14 61–62 punktai.

nurodė, kad šis pagrindas turi būti suprantamas kaip su viešąja tvarka susijęs pagrindas[467].

ESTT pažymėjo, kad tikslas laikytis lygybės principo yra teisėtas ES teisės atžvilgiu, o Vokietijos piliečių naudojimasis kitos valstybės narės teise, siekiant vienasmeniu pasirinkimu įgyti panaikintus aristokratinius titulus pripažįstant tokius asmenvardžius, prieštarautų Vokietijos įstatymų leidėjo valiai. Todėl Vokietijos institucijos neprivalo pripažinti tokių asmenvardžių, tačiau, skirtingai nuo *Sayn-Wittgenstein* sprendimo, įvertinti teisines ir faktines aplinkybes turi pats nacionalinis teismas[468].

ESTT *Bogendorff* sprendimas, autoriaus vertinimu, neturi „savarankiško naujumo“, ir dėl bylos aplinkybių panašumo, iš dalies yra paremtas *Sayn-Wittgenstein* sprendimu. Kaip ir *Sayn-Wittgenstein* sprendime, ESTT konstitucinį identitetą pakeitus į nacionalinio savitumo kategoriją[469], o Vokietijos konstitucinį lygybės principą – į ES teisės lygybės principą, vėliau atliekamas bendrasis proporcingumo vertinimas. Tačiau, skirtingai nuo *Sayn-Wittgenstein* sprendimo, ESTT proporcingumo vertinimą konkrečiomis aplinkybėmis palieka nacionaliniam teismui kaip ir *Vardyn* byloje. Be to, kaip ir *Vardyn* byloje, ESTT pasirėmė nacionalinio savitumo nuostata, o ne tik ją paminėjo kaip *Sayn-Wittgenstein* sprendime. Tačiau, autoriaus nuomone, nacionaliniam savitumui *Vardyn* sprendime yra suteikiama daugiau reikšmės, teigiant, kad, atsižvelgiant į savitumą, „siekiamas tikslas iš principo yra teisėtas“, o *Bogendorff* sprendime teigiama, kad į savitumą „gali būti atsižvelgta“[470]. Todėl nacionalinio savitumo kategorija *Bogendorff* sprendime yra tik kaip antrinis argumentas sprendžiant, ar kilmingumo draudimas gali būti pripažįstamas Vokietijos nacionalinio savitumo dalimi (Mohay, Tóth, 2017a, p. 37).

Tarpinis apibendrinimas: prašymo priimti prejudicinį sprendimą bylų kategorija rodo, kad Lisabonos sutartimi įtvirtintą nacionalinio savitumo nuostatą ESTT „atrado“. *Sayn-Wittgenstein*, *Vardyn* ir *Bogendorff* sprendimai patvirtina, kad teisminis dialogas prasideda. Nors (su vienintele išimtimi) šiame dialoge nacionaliniai konstituciniai teismai tiesiogiai nedalyvauja, konstitucinė jurisprudencija yra labai svarbus elementas ir jis yra aiškiai matomas, ypač palyginti su ES teisės akto panaikinimo ar įsipareigojimų neįvykdymo bylomis. Be to, prašymo priimti prejudicinį sprendimą bylų kategorijoje pagarba nacionaliniam savitumui tampa ne šalutiniu argumentu,

[467] ESTT sprendimo byloje C-438/14 64–65 punktai.
[468] ESTT sprendimo byloje C-438/14 71, 77–78, 82 ir 84 punktai.
[469] Žr. ESTT sprendimo byloje C-438/14 24 ir 64 punktus.
[470] Žr. atitinkamai ESTT sprendimo byloje C-391/09 86–87 punktus bei ESTT sprendimo byloje C-438/14 64 punktą.

bet argumentu, turinčiu reikšmės bylai. *Sayn-Wittgenstein* ir *Bogendorff* sprendimuose pagarba nacionaliniam savitumui yra tik pastiprinantis argumentas, o *Vardyn* sprendime jau yra vienas iš savarankiškų sprendimo pagrindų. Kita vertus, *Sayn-Wittgenstein* sprendime ESTT nacionaliniam teismui praktiškai nepalieka diskrecijos, o *Vardyn* ir *Bogendorff* sprendimuose ši diskrecija suteikiama[471].

1.3.4. Nacionalinio savitumo nuostatos veikimo analizė

Jurisprudencijos, susijusios su pagarba nacionaliniam savitumui, analizė būtų neišsami be nacionalinio savitumo nuostatos veikimo apibendrinimo. Nors nacionalinio savitumo nuostata sutartyse yra nuo 1993 metų, ji „dar nerado savo vietos europinėje jurisprudencijoje“, todėl rėmimasis nacionaliniu savitumu yra „ypač retas“ (Rugge, 2017, p. 23–24). Iki Lisabonos sutarties ESTT nuorodos į nacionalinio savitumo nuostatą „apskritai niekada nedarė“ (Besselink, 2010, p. 41). Tai, anot M. Claes ir J. Reestman, lemia, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis „dar nevaidina svarbaus vaidmens“, ES pareiga gerbti nacionalinį savitumą buvo vertinama tik „saujelėje bylų“ (Claes, Reestman, 2015, p. 934).

Įvertinus teismų praktiką, akivaizdu, kad nacionalinio savitumo elementą turinčios bylos yra labai retos. Kita vertus, skaičius bylų, kuriose iškyla nacionalinio savitumo klausimas, nėra tiesiogiai nuo ESTT priklausantis veiksnys. Tai galėtų būti paaiškinama, kad, atsižvelgiant į europinių teisės sistemų vertybių ir principų suderinimą bei bendrą teisinę kultūrą, pagarbos nacionaliniam savitumui pasitelkimas turėtų būti „ypač neįprastas“ (Baquero Cruz, 2018, p. 50). Kitu atveju valstybės narės gali siekti „bet kokius klausimus“ pripažinti nacionaliniu savitumu[472]. „Jeigu viskas galės būti laikoma nacionaliniu savitumu, tai nacionaliniu savitumu nebus laikoma niekas“[473] (Mayer, 2011, p. 784). Autoriaus požiūriu, bylų su nacionalinio

[471] Diskreciją, autoriaus vertinimu, rodo tokios formuluotės, kaip „tai turi nustatyti teismas, pateikęs prašymą priimti prejudicinį sprendimą“ arba „tai privalo patikrinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas“.

[472] Minėta byla C-673/16 *Coman ir kiti*, kurioje nacionaliniu savitumu bandoma pagrįsti teisės atsisakyti suteikti teisę gyventi tos pačios lyties asmenims, sudariusiems santuoką kitoje valstybėje narėje. Taip pat minėta byla C-490/20 *Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“*, kurioje keliamas asmens dokumento neišdavimo tos pačios lyties asmenų šeimos vaikui klausimas.

[473] Pažymėtina, kad tokį savo požiūrį F. Mayer išlaikė ir vėlesniuose darbuose, teigdamas, kad nacionalinio savitumo sampratai suteikus esminę funkciją, valstybės narės gali mėginti ja „pasinaudoti, įvairiausiais būdais norėdamos išvengti ES teisės“ (Mayer, 2017, p. 283).

savitumo elementu skaičių, be kita ko, lemia ir visoms valstybėms narėms bendros konstitucinės tradicijos[474] ir iš jų atsiradusios[475] ES pagrindinės teisės, saugomos Chartijos. Tačiau bendra konstitucinė tradicija yra ir tai, kad valstybių narių narystė ir integracija ES yra grindžiama nacionalinėmis konstitucijomis, todėl jų savitumas turi būti saugomas (Huber, 2024, p. 416–417). Kaip saugomi ir kiekvienai valstybei narei būdingi požiūriai, kiek tai susiję su pagrindinėmis politinėmis ir konstitucinėmis struktūromis[476].

Vertinant nacionalinio savitumo nuostatą, kaip ir minėta[477], būtų galima konstatuoti, kad kol kas nėra aiškus ne tik nacionalinio savitumo nuostatos turinys (su nedidelėmis išimtimis), bet ir reikšmė. Vis dėlto, nepaisant negausios teisminės praktikos, nacionalinio savitumo nuostatos veikimas, autoriaus vertinimu, išsamiau nagrinėtinas keliais – sprendžiančiojo subjekto ir sprendimo būdo – aspektais.

1.3.4.1. Sprendžiančiojo subjekto dilema

ESTT jurisprudencijos analizė nerodo sprendžiančiojo subjekto nustatymo problematikos. Tam tikrų abejonių kelia tik pavieniai mokslininkai[478].

Vis dėlto nagrinėta ESTT jurisprudencija, autoriaus vertinimu, nekelia abejonių, kad dėl pagarbos nacionaliniam savitumui, kaip ES teisės

---

474 ESS Sutarties 6 straipsnio 3 dalis.

475 Pvz., žr. ESTT 2019 m. liepos 29 d. sprendimą byloje C-516/17 *Spiegel Online*: „ESTT ne kartą yra nusprendęs, kad Chartijoje įtvirtintos pagrindinės teisės, kurių laikymąsi užtikrina ESTT, atsirado iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų ir gairių, nustatytų tarptautiniuose dokumentuose žmogaus teisių apsaugos srityje, kuriuos priimant valstybės narės bendradarbiavo ar prie kurių prisijungė“ (44 punktas).

476 GA J. Kokott išvados byloje C-490/20 *Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“* 87 punktas.

477 Žr. 1.2. dalies pradžią.

478 Kaip pažymi S. Blanke ir J. Mangiameli, „sprendžiančiojo subjekto dilema“ užkoduota pačioje Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies konstrukcijoje, susijusioje su „kompetencijų dvipoliškumu“ (Blanke, Mangiameli, 2006, p. xlvi). Panašią nuomonę išsako ir G. Martinico, teigdamas, kad „iš karto aišku, kad neaišku, kam“ – nacionaliniams konstituciniams teismams ar ESTT nagrinėtina, kas priklauso valstybių narių nacionaliniam savitumui ar konstitucinėms struktūroms (Martinico, 2013, p. 97). T. T. Koncewicz teigimu, iš Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies kyla klausimas, kaip „suderinti persidengiančias teismų kompetencijas“ ir kokie vaidmenys tenka nacionaliniams konstituciniams teismams ir ESTT šiame procese (Koncewicz, 2015a, p. 66).

kategorijos, sprendžia ESTT[479]. Pažymėtina, kad dar ir dabartinės nacionalinio savitumo nuostatos formavimosi metu buvo nustatyta, kad šios nuostatos galutinis aiškintojas būtų ESTT[480]. Todėl teisės mokslininkai iš esmės vieningai pasisako dėl ESTT kaip galutinės dėl nacionalinio savitumo sprendžiančios teisminės institucijos[481]. Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies nuorodos į nacionalines konstitucijas ir konstitucines tradicijas suteikia galimybę ESTT jas įvertinti aiškinant ir taikant ES teisę (Rosas, Armati, 2018, p. 68). Taigi galutinį sprendimą dėl nacionalinio savitumo suderinamumo su įsipareigojimais pagal ES teisę visada priima tik ESTT (Halmai, 2018, p. 477; Claes, 2012, p. 207, 221; Murphy, 2017, p.110). Be kita ko, tai kyla ir iš kintamos, t. y. neapibrėžtos, nacionalinio savitumo sąvokos, todėl šis argumentas, pasitelktas byloje, kiekvieną kartą turi būti įvertintas ESTT (Konstadinides, 2011, p. 206).

Apibendrinant tiek šiuos mokslininkų argumentus, tiek ir nagrinėtą ESTT jurisprudenciją, autoriaus nuomone, be išlygų galima daryti išvadą, kad ESTT

---

[479] Taip pat žr. GA J. Kokott išvadą byloje C-490/20 *Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“*: „<...> ESS 4 straipsnio 2 dalyje daroma ne paprasta nuoroda į valstybių narių konstitucinės teisės sampratas, o nustatoma savarankiška Sąjungos teisės sąvoka, kurią priklauso aiškinti ESTT. Vis dėlto tikslus tokios sąvokos turinys valstybėse narėse gali skirtis, tad dėl savo pobūdžio turėtų būti nustatomas atsižvelgiant į valstybių narių nacionalinio savitumo sampratas“ (70 punktas).

[480] Taip pat žr. 89 išnašą.

[481] T. Kröll pažymi, kad ES sutartyse nėra pateikiama nacionalinio savitumo sampratos, todėl šios sąvokos išaiškinimą gali pateikti tik ESTT (Kröll, 2012, p. 113–114). D. Preshova požiūriu, ESTT bus susijęs su nacionalinės teisės išaiškinimo taikymu ES teisėje ir ribų nustatymu, visų pirma vertinant santykį su Lisabonos ESS 2 straipsniu (Preshova, 2019, p. 173). S. Rodin teigia, kad ESTT sprendžia todėl, kad išlaiko galias aiškinti ES norminę sistemą, o nacionalinis teismas negali aiškinti Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies (Rodin, 2011, p. 33, 41). A. von Bogdandy ir S. Schill požiūriu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies aiškinimas pagal Lisabonos ESS 19 straipsnio 1 dalį priklauso ESTT kompetencijai, tačiau ESTT kompetencija apsiriboja (yra apribota) tik ES teisės aiškinimu (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1448). C. Grewe nuomone, kadangi Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis yra ES teisės dalis, tai reiškia, kad ESTT turi kompetenciją ją aiškinti (Grewe, 2013, p. 38–39). R. Toniatti teigimu, pirmieji ESTT signalai rodo, kad nacionalinio savitumo nuostatos aiškinimas patikėtas europinei aiškinimo sričiai (Toniatti, 2013, p. 71). J. Rideau teigimu, nacionalinio savitumo turinys gali būti nustatomas tik teisminio aiškinimo būdu, o tai gali padaryti ESTT, remiantis Lisabonos ESS 19 straipsniu, „turėdamas išimtinę teisę aiškinti pirminę teisę“ (Rideau, 2013, p. 259). M. Dobbs požiūriu, aiškinant šią nuostatą ir jos įtaką, „svarbiausias vaidmuo“ neišvengiamai teks ESTT (Dobbs, 2014, p. 316). M. Wendel pažymi, kad „ESTT išlaiko savo galią aiškinti ES teisę“ (Wendel, 2011, p. 104).

yra galutinė ES teisę aiškinanti institucija[482], o tai, kad yra aiškinama Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis, nedaro jokios įtakos ESTT kompetencijai[483], atsižvelgiant į Lisabonos ESS 19 straipsnio 1 dalį[484] galutinai spręsti dėl nacionalinio savitumo elementų ES teisėje.

Tačiau nacionalinio savitumo nuostata yra ypatinga tuo, kad susijusi su pagrindinėmis valstybės narės konstitucinėmis struktūromis. Todėl, norint apibrėžti nacionalinio savitumo elementą, būtina „įvertinti ir išsiaiškinti nacionalinę konstitucinę teisę“ (Rodin, 2011, p. 20–21). Atsižvelgiant į tai, ESTT dėl nacionalinio savitumo negali spręsti „vienašališkai“ (Murphy, 2017, p. 114), būti „vieninteliu sprendžiančiu subjektu“ (Cloots, 2015, p. 219). Būtent šiuo aspektu iškyla tai, kas moksliniame diskurse apibūdinama kaip „padalinta funkcija“ (Wendel, 2011, p. 103), „sudėtinis konstitucinis teisminis nagrinėjimas“ (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1447). Todėl nacionalinio savitumo nuostatos formuluotėje daroma nuoroda į nacionalines konstitucines

---

[482] Žr. GA P. Cruz Villalón išvadą byloje C-62/14 *Gauweiler ir kiti*: „išsaugoti tokią Sąjungą, kokia ji yra dabar, tikrai neįmanoma, taikant absoliučią išlygą, kuri būtų klaidingai apibrėžta ir praktiškai priklausytų kiekvienos valstybės narės diskrecijai“ (59 punktas) ir „dėl tokios „savitumo išlygos“, kurią savarankiškai formuluotų ir aiškintų valstybių narių <...> institucijos, Sąjungos teisinė sistema bent kokybiniu požiūriu tikriausiai atsidurtų užribyje“ (60 punktas). Taip pat žr. ESTT jurisprudenciją, pavyzdžiui: 2004 m. spalio 14 d. *Omega* sprendimo 30 punktą, 2010 m. gruodžio 22 d. sprendimo *Sayn-Wittgenstein* 86 punktą, 2018 m. birželio 5 d. sprendimo *Coman* 44 punktą, 2021 m. gruodžio 14 d. sprendimo *V.M.A*. 55 punktą.

[483] Žr., pvz., ESTT 2008 m. balandžio 1 d. sprendimą byloje C-212/06 (*Prancūzų bendruomenės vyriausybė ir Valonijos vyriausybė*): „iš nusistovėjusios ESTT praktikos matyti, kad valstybės narės valdžios institucija negali remtis savo vidaus teisės nuostatomis, praktika ar situacijomis, įskaitant ir išplaukiančias iš šios valstybės konstitucinės santvarkos, siekdama pateisinti iš Bendrijos teisės kylančių įsipareigojimų nevykdymą“ (58 punktas), taip pat GA M. P. Maduro išvadą ESTT *Michaniki* byloje C-213/07: „tačiau reikia pripažinti, kad kiekviena valstybė narė turi tam tikrą ESTT prižiūrimą diskreciją nustatyti neleidimo dalyvauti pagrindus <...>“ ir 32 punktą: „tam tikrais atvejais ir, žinoma, kontroliuojant ESTT, valstybė narė gali pagrįsti nuo pagrindinių judėjimo laisvių leidžiančią nukrypti nuostatą siekiu išsaugoti savo nacionalinį savitumą. Toks siekis gali būti nurodomas kaip teisėtas ir savarankiškas nukrypti leidžiančios nuostatos motyvas“ (30 punktas).

[484] Tai gerai iliustruoja 2022 m. vasario 22 d. ESTT sprendimas byloje C-430/21 *RS (Effet des arrêts d'une cour constitutionnelle)*: „jeigu valstybės narės Konstitucinis Teismas mano, kad antrinės Sąjungos teisės nuostata, kaip ją yra išaiškinęs ESTT, pažeidžia pareigą gerbti šios valstybės narės nacionalinį savitumą, jis pagal SESV 267 straipsnį privalo sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą tam, kad būtų įvertintas šios nuostatos galiojimas, atsižvelgiant į ESS 4 straipsnio 2 dalį, nes tik ESTT turi jurisdikciją konstatuoti Sąjungos akto negaliojimą“ (71 punktas).

struktūras, autoriaus nuomone, lemia ESTT poreikį gauti išaiškinimą dėl nacionalinės konstitucinės teisės[485]. Tokia autoriaus pozicija, be kita ko, grindžiama ir GA pateiktomis nuomonėmis[486].

ESTT jurisprudencijos analizė suponuoja dvi skirtingas galimybes. Pirmuoju atveju ESTT nacionalinės konstitucinės teisės nuostatos yra pateikiamos „netiesiogiai“ – valstybės narės arba ordinarinio nacionalinio teismo. Antruoju atveju, kuris kol kas iš esmės tėra tik teorinis[487], ESTT nacionalinė konstitucinė doktrina yra pateikiama tiesiogiai, su prašymu priimti prejudicinį sprendimą kreipiantis nacionaliniam konstituciniam teismui[488]. Autoriaus požiūriu, šios kategorijos bylų imtis išlieka per siaura, kad būtų galima daryti apibendrinamąsias išvadas, tačiau galima bent preliminariai pažymėti, kad tais atvejais, kai dėl nacionalinio savitumo

---

485 Žr. GA M. P. Maduro išvadą byloje C-53/04 *Marrosu ir Sardino* ir byloje C-180/04 *Vassallo*: „be jokios abejonės, nacionalinėms valdžios institucijoms, ypač konstituciniams teismams, pripažintina atsakomybė apibrėžti nacionalinius savitumus, galinčius pateisinti tokią skirtingą traktuotę. Jų padėtis yra geresnė apibrėžiant valstybių narių konstitucinį identiškumą, kurį Europos Sąjunga turi gerbti. Vis dėlto ESTT privalo patikrinti, ar šis vertinimas atitinka pagrindines teises ir tikslus, kurių laikymąsi jis užtikrina Bendrijos lygiu“ (40 punktas).

486 N. Emiliou išvada byloje C-391/20 *Boriss Cilevičs ir kiti*: „Sąjunga negali nuspręsti, kokie elementai kiekvienoje valstybėje narėje sudaro tą nacionalinio savitumo esmę. Šiuo klausimu valstybės narės turi plačią diskreciją“ (86 punktas). GA J. Kokott išvada byloje C-490/20 *Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“*: „ESS 4 straipsnio 2 dalyje daroma ne paprasta nuoroda į valstybių narių konstitucinės teisės sampratas, o nustatoma savarankiška Sąjungos teisės sąvoka, kurią priklauso aiškinti ESTT. Vis dėlto tikslus tokios sąvokos turinys valstybėse narėse gali skirtis, tad dėl savo pobūdžio turėtų būti nustatomas atsižvelgiant į valstybių narių nacionalinio savitumo sampratas“ (70 punktas), taip pat: „tai reiškia, kad ESTT gali vykdyti tik ribotą valstybės narės priemonių, kurių ji ėmėsi savo nacionaliniam savitumui apsaugoti, kontrolę“ (90 punktas).

487 Išskyrus vienintelį atvejį, žr. 526 išnašą.

488 Pagal F. Mayer, dėl nacionalinio savitumo turi tartis abi aukščiausios teisminės institucijos – konstitucinis teismas ir ESTT (Mayer, 2009, p. 431). D. Preshova teigia, kad nacionalinio savitumo nuostata pabrėžia bendradarbiavimo ir dialogo tarp konstitucinių teismų ir ESTT poreikį (Preshova, 2019, p. 197–198). X. Groussot pažymi, kad pagarba nacionaliniam savitumui skatina dialogą tarp ESTT ir konstitucinių teismų (Groussot, 2012, p. 334). A. Tatham nuomone, nacionalinio savitumo nuostata gali būti įgyvendinta abiejų aukščiausiųjų teismų (Tatham, 2013, p. 292–293). Pažymėtinas GA M. P. Maduro išvada byloje C-53/04 *Marrosu ir Sardino* ir byloje C-180/04 *Vassallo*: „Be jokios abejonės, nacionalinės valdžios institucijoms, ypač konstituciniams teismams, pripažintina atsakomybė apibrėžti nacionalinius savitumus, galinčius pateisinti tokią skirtingą traktuotę. Jų padėtis yra geresnė apibrėžiant valstybių narių konstitucinį identiškumą, kurį Europos Sąjunga turi gerbti. Vis dėlto ESTT privalo patikrinti, ar šis vertinimas atitinka pagrindines teises ir tikslus, kurių laikymąsi jis užtikrina Bendrijos lygiu“ (40 punktas).

kreipėsi nacionaliniai teismai, pateikdami reikšmingą nacionalinę konstitucinę jurisprudenciją, visos bylos[489] buvo „sėkmingos“: *Groener*, *Omega*, *Sayn-Wittgenstein*, *Vardyn*, *Bogendorff* ir *Boriss Cilevičs*. Tačiau, autoriaus nuomone, neišvengiamai kyla klausimas: kiek lemia ESTT pateiktas nacionalinės konstitucinės teisės išaiškinimas?

Kad ir kaip būtų pateikiamas nacionalinio savitumo elementas, ESTT praktikoje pagarba nacionaliniam savitumui nebuvo suprantama kaip „absoliuti ES pareiga“, tačiau labiau kaip „pusiausvyros prieš kitus interesus paieškos“ (Claes, Reestman, 2015, p. 937). ESTT nėra saistomas (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1448) ir nėra įpareigotas spręsdamas dėl pagarbos nacionaliniam savitumui vadovautis nacionaliniu požiūriu (Dobbs, 2014, p. 331).

Kita vertus, ESTT turi į tokį vertinimą atsižvelgti (Pérez, 2013b, p. 154; Gragl, 2018, p. 226; Mickonytė, 2017, p. 356–357; Konstadinides, 2013, p. 8), įpareigotas vertinti (Koncewicz, 2015a, p. 66; Pérez, 2013b, p. 155; Kröll, 2012, p. 115), išsiaiškinti (Rideau, 2013, p. 259), nes to reikalaujama pagal lojalaus bendradarbiavimo principą (Bogdandy, 2009, p. 41; Claes, 2013, p. 123). Taigi, valstybei narei ar teismams pateikus pagrįstus įrodymus, kad, pavyzdžiui, valstybinė kalba turi ypatingą konstitucinę reikšmę valstybėje narėje, abejotina, ar ESTT gali konstatuoti, kad kalba tokios reikšmės neturi[490].

Atsižvelgiant į tai, ESTT „neturi absoliučios diskrecijos spręsti“ (Murphy, 2017, p. 111), jis „turi priimti“ jam pateiktą nacionalinio konstitucinio teismo išaiškinimą (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1449). Todėl ESTT negalint savarankiškai aiškinti nacionalinės konstitucinės teisės klausimų, autoriaus nuomone, nacionalinės teisės aiškinimo kompetencija priklauso būtent nacionaliniam teismui[491]. Maža to, pati Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies

---

[489] Atkreiptinas dėmesys, kad sąvoka „visos bylos“ yra sąlyginė. Vis dėlto *Grogan* byloje ESTT sprendimą priėmė tiesiogiai nesiremdamas nacionaliniu savitumu, o *Las* byloje nacionalinis teismas nacionalinio savitumo elemento nekėlė – šį elementą pasitelkė Belgijos vyriausybė.

[490] Kaip minėta, ESTT neįpareigotas besąlygiškai „perkelti“ pateiktą nacionalinio savitumo elementą jo nevertindamas. Tačiau ESTT gali nacionaliniam savitumo elementui ES teisės požiūriu nesuteikti reikšmės, lemiančios ES teisės aiškinimo (ir atitinkamai kitų principų ribų) pokyčius.

[491] Šiuo aspektu pirmiausia būtina paminėti, kad Lisabonos ESS 19 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog ESTT „užtikrina, kad aiškinant ir taikant Sutartis būtų laikomasi teisės“. Nei ši nuostata, nei bet kuri Sutarties dėl ES veikimo nuostata nenustato ESTT kompetencijos aiškinti nacionalinės teisės nuostatas. Žr., pavyzdžiui, ESTT 2016 m. sausio 20 d. sprendimą byloje C-428/14 *DHL Express (Italija) ir DHL Global Forwarding (Italija)*: „priimdamas prejudicinį sprendimą ESTT neturi

konstrukcija nukreipia į nacionalines konstitucines struktūras[492]. Tai lemia, kad, esant nacionaliniam savitumui, be ESTT, privalomai atsiranda ir

vertinti nacionalinės teisės normos atitikties Sąjungos teisei ir aiškinti nacionalinių įstatymų ar kitų teisės aktų nuostatų“ (70 punktas), taip pat ESTT 2020 m. sausio 30 d. sprendimą byloje C-394/18 (*I.G.I.*): „prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas <...> vienintelis turi jurisdikciją aiškinti nacionalinę teisę“ (50 punktas), taip pat ESTT 2020 m. rugsėjo 30 d. sprendimą byloje C-233/19 *CPAS de Liège*: „vykstant prejudicinio sprendimo priėmimo procedūrai, [ESTT] neturi aiškinti nacionalinių įstatymų ar kitų teisės aktų nuostatų“ (23 punktas) ir kt. Tokia pati pozicija matyti ir mokslininkų darbuose. Kaip pažymi D. Preshova, nacionalinio savitumo nustatymas „neišvengiamai susijęs su nacionaline teise“, kurioje ESTT kompetencijos „aiškiai neturi ir negali spręsti nacionalinės teisės klausimo“ (Preshova, 2019, p. 173, 296). Tokios pačios nuomonės yra ir N. Murphy, jo teigimu, ESTT turi palikti laisvės nacionaliniams teismams apibrėžti nacionalinį savitumą ir netgi yra „teisiškai įpareigotas tai padaryti“ pagal Lisabonos ESS 19 straipsnio 1 dalį, kitaip jis pažeistų savo mandatą aiškinti tik ES teisę (Murphy, 2017, p. 114–115). Kaip teigia S. Rodin, ESTT „negali aiškinti nacionalinės teisės, juo labiau nacionalinės konstitucinės teisės“ (Rodin, 2011, p. 33). M. Claes vertinimu, ESTT „negali aiškinti nacionalinės teisės“ (Claes, 2012, p. 221). Kaip teigia A. von Bogdandy ir S. Schill, ESTT neturi kompetencijos nustatyti nacionalinio savitumo, kitaip peržengtų savo kompetencijos ribas (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1448). L. Besselink pažymi, kad griežtai teisiškai ESTT neturi „jokios formalios kompetencijos“ aiškinti nacionalinę teisę. Sprendimas pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį lemia „konstitucinės teisės aiškinimo poreikį“, o to ESTT negali daryti pagal Lisabonos ESS 19 straipsnį, apribojantį ESTT jurisdikciją tik ES teisės aiškinimu. Tai reiškia, kad nėra kompetencijos aiškinti nacionalinę teisę (Besselink, 2010, p. 45). A. T. Pérez vertinimu, nors Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis yra ES pirminės teisės dalis, „ne ESTT funkcija yra aiškinti nacionalinę konstitucinę teisę“ (Pérez, 2013b, p. 144). M. Claes teigia, kad pagal nacionalinio savitumo nuostatą nustatyti savitumo turinį ir vertinti, kas laikytina nacionaliniu savitumu, priklauso valstybėms narėms (Claes, 2013, p. 123). Tokį vertinimą gali pateikti tik pačios valstybės narės (Claes, 2012, p. 221). M. Wendel nuomone, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis sujungia ES teisę su nacionaline konstitucine teise ir lemia „autonominį nacionalinio savitumo nustatymą nacionalinėje teisės sistemoje“ (Wendel, 2014, p. 286–287).

[492] Pavyzdžiui, K. Wójtowicz nuomone, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies formuluotė rodo, kad valstybės narės yra atsakingos už sampratos „nacionalinis savitumas“ aiškinimą, nes ji ne tik apima kompetencijas, priklausančias valstybėms narėms, bet ir atskirai nukreipia į identifikuojamas kiekvienos valstybės narės politines ir konstitucines struktūras (Wójtowicz, 2014, p. 148). N. Murphy požiūriu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta sąvoka „savitumas“ nukreipia į valstybių narių konstitucinio identiteto suvokimą, leidžia valstybei narei „nepriklausomai spręsti“, kas šį savitumą sudaro. Taigi Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje nesprendžiama, kas sudaro identitetą, o „nukreipiama į kiekvienos valstybės narės konstitucinę teisę“ (Murphy, 2017, p. 100–101). S. Rodin nuomone, valstybė narė pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį, „turi laisvę nustatyti nacionalinį savitumą“ (Rodin, 2011, p. 41).

nacionalinis subjektas[493]. Kitokia Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies interpretacija iš esmės reikštų, kad ESTT „dalyvauja ir aiškinant nacionalines konstitucijas“ (Kröll, 2012, p. 110).

Kita vertus, nacionalinės konstitucinės teisės elementas vargu ar galėtų būti laikomas lemiamu sprendžiant dėl pagarbos nacionaliniam savitumui, nes nacionalinis savitumas – visų pirma, ES teisės kategorija, o, antra, kiti proceso dalyviai gali kvestionuoti ir patį nacionalinio savitumo elementą. Todėl nacionalinės konstitucinės teisės klausimo „priėmimas“ ir jau minėtas lojalaus bendradarbiavimo principas lemia, kad „tik ESTT gali spręsti, ar yra nacionalinio savitumo elementas“ (Claes, 2012, p. 207). Atitinkamai, nepageidaujamas būtų aiškinimas, kad nacionaliniai konstituciniai teismai yra „suverenūs“ spręsti dėl Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies sampratos ir poveikio (Claes, 2013, p. 129).

Taigi ESTT įvertina šį nacionalinės konstitucinės teisės elementą, aiškindamas ES teisę. Nacionalinio savitumo nuostatos pobūdis lemia, kad ji gali veikti tik tikrojo bendradarbiavimo dvasia (Mayer, 2014, p. 133), tik esant pokalbiui, dialogui ar deryboms (Claes, 2012, p. 208), tik vykstant nuosekliam atitinkamų nacionalinių ir ES teismų dialogui tarp ES ir valstybių narių teisės sistemų (Tremps, 2013, p. 264). Todėl, iškilus poreikiui išaiškinti ES teisę byloje, turinčioje reikšmingą konstitucinės teisės elementą, ESTT ne tik turi gauti nacionalinės konstitucinės teisės išaiškinimą (o valstybės narės ar teismai yra susaistyti pareiga tokį aiškinimą pateikti), bet ir šį išaiškinimą priimti ir atsakingai jį įvertinti[494].

---

[493] Žr., pavyzdžiui, ESTT 2010 m. balandžio 13 d. sprendimą byloje C-91/08 *Wall*: „vidaus įstatymą, kurį turi taikyti, nacionalinis teismas privalo aiškinti kiek įmanoma pagal Sąjungos teisės reikalavimus ir, konkrečiai kalbant, taip, kad būtų užtikrintas skaidrumo pareigos laikymasis“ (70 punktas). Taip pat ESTT 2010 m. birželio 22 d. sprendimas *Melki ir Abdeli* sujungtose bylose C-188/10 ir C-189/10 *Melki ir Abdeli*: „prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas savo nagrinėjamose bylose turi nustatyti, koks nacionalinės teisės aiškinimas yra teisingas“ (49 punktas).

[494] M. Claes vertinimu, tam, kad galėtų vykti dialogas tarp nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT, turi būti bent konceptualiu lygmeniu sutariama dėl „sąvokų ir derybų sąlygų“ (Claes, 2013, p. 124). Kita vertus, M. Dobbs požiūriu, šiai nuostatai taikyti didelę reikšmę turės ESTT ir nacionalinių teismų požiūriai, nes neatrodo, kad abi pusės šią nuostatą traktuos vienodai, bent jau dėl to, kad šios nuostatos turinys objektyviai neaiškus (Dobbs, 2014, p. 326).Vis dėlto, K. Tuori nuomone, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis turėtų būti vertinama kaip kelias dialogui, kuris „savaime nepašalina konflikto galimybės“, tačiau ESTT ir nacionaliniams konstituciniams teismams suteikia galimybių aiškinti nacionalinio savitumo sampratą (Tuori, 2017, p. 53). Galiausiai R. Gisbert atkreipia dėmesį, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį reikia vertinti kartu su konstitucijų

Apibendrinant pateiktas mokslininkų nuomones, autoriaus vertinimu, galima daryti iš esmės bendrą išvadą, kad ESTT, nors ir turėdamas ES teisės aiškinimo monopolį, vienašališkai, t. y. negavęs nacionalinės konstitucinės teisės išaiškinimo, negali aiškinti nacionalinio savitumo elemento turinio, kadangi yra ribojamas tiek Lisabonos ESS 19 straipsnio 1 dalies, tiek ir ESS 4 straipsnio 2 dalies.

Nuosekliai mąstant, jeigu ESTT, vertindamas nacionalinį savitumą, negali vienašališkai aiškinti pagrindinių nacionalinių konstitucinių struktūrų, kyla klausimas – kuris subjektas turėtų šį aiškinimą pateikti ESTT? M. Claes nuomone, tai priklauso nuo to, kas valstybėje narėje yra nacionalinio savitumo „šeimininkas“[495] (Claes, 2012, p. 232).

Moksliniame diskurse dominuoja nuomonė, kad kompetencija pateikti nacionalinio savitumo elemento nacionalinio dėmens aiškinimą priklauso nacionaliniams konstituciniams teismams[496]. Anot E. Cloots, nors iš esmės nėra bendros nuomonės, kuri institucija turėtų nacionalinio savitumo elemento aiškinimo galią, neabejotina, kad konstituciniai teismai yra geriausiai pasirengę nustatyti nacionalinio savitumo sampratos turinį (Cloots, 2015, p. 148). P. P. Tremps požiūriu, paaiškinti konstitucines nuostatas ir nacionalinio savitumo bruožus yra „nacionalinių teismų užduotis“ (Tremps, 2013, p. 267). D. Preshova nuomone, „plačiai sutariama“, kad konstituciniai teismai yra „tinkamiausi subjektai“ nacionalinio savitumo turiniui aiškinti, nes tik šios institucijos gali autoritetingai nuspręsti konstitucinių nuostatų, susijusių su konstituciniu identitetu, tikrą reikšmę ir apimtį (Preshova, 2012, p. 277). A. T. Pérez teigia, kad aiškinti nacionalinę konstitucinę teisę turėtų būti palikta nacionaliniams „konstituciniams (arba aukščiausiesiems) teismams“, išaiškinant, kokios teisės ir kiek laikytinos saugomomis nacionalinio savitumo (Pérez, 2013b, p. 144), tačiau vėliau konkretina, kad

„europinėmis sąlygomis“, kaip viena kitą papildančias, nes nacionaliniai konstituciniai teismai ir toliau taikys konstitucines normas, o ESTT – nacionalinio savitumo nuostatą (Gisbert, 2013, p. 76, 89).

[495] Pagal J. Rideau, nustatyti nacionalinio savitumo turinį tenka „nacionalinei politinei ir teisminei valdžiai“ (Rideau, 2013, p. 259). P. Faraguna nuomone, didžiausias iššūkis yra pasirinkti nacionalinį subjektą, kuris būtų „autentiškas aiškintojas“, o į šį klausimą nėra net „teoriškai įmanomo atsakymo dėl skirtingų konstitucinių tradicijų“. Pavyzdžiui, Prancūzijoje tai būtų palikta parlamentui, o Vokietijoje – Vokietijos KT (Faraguna, 2017, p. 1638). M. Claes taip pat atkreipia dėmesį, kad Vokietijoje nacionalinio savitumo „šeimininkas“ yra Vokietijos KT, Prancūzijoje – konstitucinės teisėkūros subjektas (Claes, 2013, p. 138). Pačios M. Claes nuomone, prerogatyvą aiškinti, kas sudaro nacionalinį savitumą, turi pirmiausia ne teismai, o konstitucinių teisės aktų leidėjas (Claes, 2013, p. 135).

[496] Jeigu valstybėje narėje yra konstitucinis teismas, žr. 44 išnašą.

konstitucinių teisių aiškinimas yra „konstitucinių teismų prerogatyva“ (Pérez, 2013b, p. 155). M. Wendel nuomone, dėl nacionalinio savitumo galima spręsti „tik gavus nacionalinio konstitucinio teismo išaiškinimą“ (Wendel, 2014, p. 287). C. Van de Heyning manymu, nacionalinio savitumo kategorijos vertinimas vyksta remiantis nacionaliniais kriterijais „konstituciniams teismams apibrėžiant šios kategorijos turinį“ (Van de Heyning, 2012, p. 201). A. Mickonytė taip pat pripažįsta, kad „nacionalinį savitumą geriausiai gali apibrėžti nacionaliniai konstituciniai teismai“ (Mickonytė, 2017, p. 356–357).

Šios mokslininkų pozicijos, autoriaus vertinimu, yra pagrįstos ir logiškos, tačiau tiek proceso ypatumai[497] ESTT, tiek ir jurisprudencijos analizė rodo, kad kol kas tėra vienintelė byla[498], kurioje nacionalinio savitumo turinį ESTT tiesiogiai atskleidė nacionalinis konstitucinis teismas. Kita vertus, pavyzdžiui, *Sayn-Wittgenstein* ir *Vardyn* bylose, ESTT buvo pateikta nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencija, susijusi su nacionalinio savitumo elementu. Todėl darytinas apibendrinimas, kad ES teisė neapibrėžia ir nenustato nacionalinio subjekto, išaiškinančio ESTT nacionalinio savitumo elementą[499]. Nustatyti subjektą, turintį pateikti nacionalinio savitumo elemento išaiškinimą, yra valstybės narės prerogatyva. Vis dėlto mokslininkai iš esmės sutaria, kad tinkamiausias subjektas pateikti nacionalinio savitumo elemento išaiškinimą laikytinas nacionalinis konstitucinis teismas. Kita vertus, tam, kad nacionaliniai konstituciniai teismai būtų tiesiogiai įtraukti į nacionalinio savitumo elemento aiškinimą ES teisėje, autoriaus nuomone, turėtų būti rimtai svarstoma ir SESV 267a straipsnio arba „atvirkštinio prašymo priimti prejudicinį sprendimą instrumento“[500] galimybė.

---

[497] Ieškiniuose dėl panaikinimo bylos šalimi, nagrinėjant temą, vertintina tik valstybė narė ir ES Taryba. Ieškinio dėl įsipareigojimų neįvykdymo procedūroje atsakovė yra valstybė narė. O kreipimąsi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą vykdo nacionalinis teismas. Todėl šiomis aplinkybėmis, autoriaus požiūriu, nacionaliniam konstituciniam teismui pateikti nacionalinio savitumo aiškinimą būtų sudėtinga pirmiausia procesine prasme.

[498] Jau minėtas 2022 m. rugsėjo 7 d. sprendimas byloje C-391/20 *Boriss Cilevičs ir kiti.* Šioje byloje su prašymu priimti prejudicinį sprendimą kreipėsi Latvijos KT.

[499] Vis dėlto, paminėtina, kad savo požiūrį dėl nacionalinio savitumo elemento gali pateikti ne tik konkrečios valstybės narės teismas ar pati valstybė narė, bet ir kitos valstybės narės ir (susijusios) ES institucijos.

[500] Šio instrumento idėja, kad, byloje iškilus nacionalinio savitumo klausimui, ESTT galėtų kreiptis į nacionalinį konstitucinį teismą su prašymu pateikti šio klausimo aiškinimą. Paminėtina, kad ES sutartyse to nenumatoma, todėl tokiam instrumentui būtinas ES sutarčių pakeitimas. Kol kas tai tėra pavieniai mokslininkų pasiūlymai. Apie tai rašo, pavyzdžiui, D. Preshova (Preshova, 2019, p. 157), C. Grabenwarter, P. Huber, R. Knez ir I. Ziemele (Grabenwarter *et al*.,

1.3.4.2. Sprendimo būdas

R. Toniatti požiūriu, sprendimai dėl nacionalinio savitumo turi atitikti ES teisės sistemą (Toniatti, 2013, p. 71). Todėl tam, kad valstybės narės negalėtų piktnaudžiauti[501] nacionaliniu savitumu, siekdamos išvengti įsipareigojimų pagal ES teisę, reikalinga „nacionalinių interesų patikra“, atliekama ESTT (Konstadinides, 2013, p. 8; Konstadinides, 2011, p. 207). Autoriaus požiūriu, ištyrus sprendžiančiojo subjekto „dilemą“, tikslinga įvertinti, kokią „metodinę prieigą“ ESTT taiko spręsdamas dėl nacionalinio savitumo kategorijos. Paminėtina, kad mokslo darbuose nepavyko rasti, kokia yra minėtoji „metodinė prieiga“, to (kol kas) nepaaiškina ir pats ESTT. Tačiau, remiantis jurisprudencijos analize, autoriaus nuomone, galima pamėginti įvertinti Teismo sprendimo priėmimo loginę seką[502].

Pirmasis žingsnis – nustatoma, ar nacionalinio savitumo aplinkybės gali būti vertinamos kaip patenkančios į ES teisės taikymo sritį apskritai[503]. Jeigu šios aplinkybės nepatenka į ES taikymo sritį, ES teisės aiškinimas nebevykdomas, jeigu patenka, aiškinimas vykdomas toliau.

Antrasis žingsnis – bandoma suvokti patį nacionalinio savitumo elementą. Tam atliekama nacionalinės konstitucinės teisės analizė[504] (Tremps, 2013,

---

2021, p. 58–61), P. Huber (Huber, 2024, p. 421–422). Taip pat teisinėse diskusijose apie panašaus instrumento poreikį užsimena J. Weiler, D. Sarmiento ir kt.

[501] N. Murphy požiūriu, kaip ir su kiekvienu teisiniu instrumentu, išlieka pavojus, kad juo gali būti piktnaudžiaujama, tačiau Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis neturėtų tapti priemone valstybėms narėms pasirenkant netaikyti „nepatinkančios“ ES teisės (Murphy, 2017, p. 108–109). E. Cloots nuomone, ESTT pirmiausia turi stengtis neleisti valstybėms narėms naudoti konstitucinių teisių, kaip priemonių, paveikiančių vidaus rinką (Cloots, 2015, p. 280).

[502] Paminėtina, kad tokia sprendimo loginė seka nėra grindžiama ESTT sprendimo nuostatų nuoseklumu.

[503] „Situacija patenka į Sąjungos teisės materialinę taikymo sritį“ (*Sayn-Wittgenstein* 37 punktas); „nacionalinės teisės aktai <...> yra susiję su situacija, kuri nepatenka į Direktyvos <...> taikymo sritį“ (*Vardyn* 48 punktas); „Prie situacijų, kurios patenka į Sąjungos teisės taikymo *ratione materiae* sritį“ (*Bogendorff* 31 punktas).

[504] „Objektyvus pagrindas, susijęs su Aristokratijos panaikinimo įstatymu, kuris yra konstitucinis ir kuriuo šioje srityje įgyvendinamas lygybės principas, ir su 2003 m. *Verfassungsgerichtshof* sprendimu“ (*Sayn-Wittgenstein* 82 punktas); „lietuvių kalba yra konstitucinė vertybė, kuri saugo tautos identitetą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės vientisumą ir jos nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą“ (*Vardyn* 84 punktas); „Veimaro Konstitucijos <...>, pagal kurią aiškiai panaikinamos privilegijos ir aristokratiniai titulai ir draudžiama įgyti titulų, suteikiančių aristokratinės kilmės buvimo įspūdį, <...> įgyvendinamas – bendresnis visų Vokietijos piliečių lygybės prieš įstatymą principas“ (*Bogendorff* 69 punktas).

p. 267), nacionalinių teisės nuostatų „vertimas į ES teisės kalbą“ (Claes, 2013, p. 137). Šios analizės siekis – nustatyti nacionalinio konstitucinio reglamentavimo sąsają su artimiausia jai konkrečia ES pirminės teisės norma[505].

Trečiasis žingsnis – įvertinamas poveikis ES pirminei teisei. Šiame etape pirmiausia vertinamas santykis su Lisabonos ESS 2 straipsnyje įtvirtintomis vertybėmis[506] (Preshova, 2019, p. 173; Grewe, 2013, p. 38–39; Lenaerts, 2014, p. 156), taigi – ir Chartija. ES vertybių ir Chartijos neatitiktis, autoriaus nuomone, būtų absoliutus ES teisės ribojimo pateisinimo atmetimo pagrindas. Tik įvertinus imperatyvių ES teisės nuostatų atitiktį, nustatomos nacionalinio savitumo elemento paveikiamos ES pirminės teisės nuostatos[507].

Ketvirtasis žingsnis – atliekamas ribojimo, kylančio iš nacionalinio savitumo elemento, patikrinimas[508]. Šis patikrinimas, autoriaus požiūriu, yra svarbiausias sprendimo dėl nacionalinio savitumo etapas. ESTT turi pareigą nustatyti, ar valstybės narės keliamam nacionalinio savitumo klausimui „reikia ES teisės apsaugos“ (Claes, 2013, p. 123), ir patikrinti, kokia lieka „laisvė atmesti, apriboti ar perorientuoti ES teisės taikymą“[509] (Rideau, 2013,

---

[505] „Gali remtis laisvėmis, kurios SESV 21 straipsniu pripažįstamos“ ir „gali remtis laisvėmis, kurios pripažįstamos SESV 56 straipsniu“ (*Sayn-Wittgenstein* 39 ir 40 punktai); „taikomi apribojimai <...> iš principo gali būti vertinami pagal SESV 18 ir 21 straipsnius“ (*Vardyn* sprendimo 56 punktas); „pagal SESV 21 straipsnį pasinaudojo teise laisvai judėti ir apsigyventi“ (*Bogendorff* 33 punktas).

[506] Anksčiau ESTT jurisprudencijoje to tiesiogiai nebuvo matyti. Tačiau tai tapo akivaizdu po ESTT 2022 m. vasario 16 d. sprendimo byloje C-157/21 *Lenkija / Parlamentas ir Taryba* (žr. 161 išnašą), ypač žr. šio sprendimo 143–145, 192–194 ir 264 punktus. Taip pat tai aptinkama ir 2022 m. vasario 16 d. sprendime byloje C-156/21 *Vengrija / Parlamentas ir Taryba* (žr. 461 išnašą).

[507] „Todėl <...> atsisakymas pripažinti šios valstybės piliečio visą pavardę <...> yra SESV 21 straipsniu <...> pripažintų laisvių apribojimas (*Sayn-Wittgenstein* 71 punktas); „tai yra SESV 21 straipsnyje kiekvienam Sąjungos piliečiui pripažintų laisvių ribojimas (*Vardyn* 78 punktas); „yra SESV 21 straipsnio 1 dalimi kiekvienam Sąjungos piliečiui pripažintų laisvių apribojimas“ (*Bogendorff* 36 punktas).

[508] „apsunkinimas gali būti pateisinamas, tik jeigu jis pagrįstas objektyviais pagrindais ir yra proporcingas nacionalinės teisės teisėtai siekiamam tikslui (*Sayn-Wittgenstein* 81 punktas); „ribojančios priemonės gali būti pateisinamos objektyviais pagrindais, tik jeigu jos yra būtinos interesų, kuriuos jomis siekiama užtikrinti, apsaugai ir tik tiek, kiek šių tikslų negalima pasiekti mažiau ribojančiomis priemonėmis (*Vardyn* 88 punktas); „apribojimas gali būti pateisinamas, tik jeigu jis pagrįstas objektyviais pagrindais ir yra proporcingas nacionaline teise teisėtai siekiamam tikslui (*Bogendorff* 48 punktas).

[509] P. P. Tremps manymu, ESTT sprendžia, kiek nacionaliniai savitumai gali būti suderinami su ES teisės bendru taikymu ir kitų valstybių narių „skiriančiaisiais

p. 259). Vieningai sutariama, kad patikrinimas atliekamas pagal „proporcingumo testą“ [510].

Tačiau klausimas, koks yra šis „proporcingumo testas“[511] vertinant nacionalinį savitumą, mokslininkų, deja, beveik visiškai nenagrinėjamas.

---

elementais“ (Tremps, 2013, p. 267). Vis dėlto, kaip pažymi T. Konstadinides, nepaisant bandymų remtis ESS 4 straipsnio 2 dalimi, ESTT vertinimas bus atliekamas remiantis jo ilgamete suformuota teismine praktika (Konstadinides, 2011, p. 203), o sprendimai dėl ES teisės išimčių, A. T. Pérez požiūriu, turi būti centralizuoti siekiant teisinio aiškumo (Pérez, 2013b, p. 155).

[510] M. Claes požiūriu, „savitumo priežiūra“ ESTT „išverčiama“ į tradicinį proporcingumo vertinimą („proporcingumo testą“), taip neutralizuojant „potencialiai sprogų turinį“ (Claes, 2013, p. 134). A. J. Menéndez nuomone, pagrindinis ESTT metodas yra „proporcingumo vertinimas“ (Menéndez, 2017, p. 117). Panašiai teigia ir A. Bobić, kurios nuomone, ESTT nustatė bendrąjį nacionalinio savitumo panaudojimo vardiklį – „proporcingumo principą“ (Bobić, 2017, p. 1409). K. Tuori požiūriu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis yra susijusi su nacionalinių teisinių prioritetų „proporcingumo vertinimu“ (Tuori, 2018, p. 46). M. Dobbs nuomone, ESTT, vertindamas nacionalinį savitumą, turi svarstyti, ar yra objektyvus pagrindimas ir ar nacionalinė priemonė „yra proporcinga“ (Dobbs, 2014, p. 320). T. Drinóczi nuomone, iš negausios jurisprudencijos galima spręsti, kad ESTT vertina nacionalinį savitumą pagal „proporcingumo testą“ (Drinóczi, 2020, p. 107). M. Dobbs požiūriu, nacionalinis savitumas turi būti proporcingai gerbiamas, nes Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis nėra „garantuota gynybos priemonė“ ir ESTT išlaiko „proporcingumo kontrolę“ (Dobbs, 2014, p. 322–323). Ir A. von Bogdandy, ir S. Schill požiūriu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis – įtraukiamas ir taikomas kriterijus „vertinant proporcingumą“ (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1442–1443). Kaip teigia A. Bobić, nacionalinio savitumo nuostata skirta nacionaliniams individualumams įvertinti taikant ES teisę, o ESTT vaidmuo – nustatyti taikymo ribas, remiantis „proporcingumo principu“ (Bobić, 2017, p. 1408).

[511] Žr., pvz., ESTT 2014 m. lapkričio 13 d. sprendimą byloje C-416/13 *Vital Pérez*: „ar <...> įtvirtintas proporcingas reikalavimas, t. y. ar <...> yra tinkama nustatytam tikslui pasiekti ir neviršija to, kas būtina jam įgyvendinti“ (45 punktas), taip pat ESTT 2018 m. birželio 13 d. sprendimą byloje C-683/16 *Deutscher Naturschutzring*: „tam, kad priemonė atitiktų proporcingumo kriterijų, ji turi prisidėti prie tikslo siekimo“ (49 punktas), taip pat ESTT 2019 m. balandžio 30 d. sprendimą byloje C-611/17 *Italija / Taryba (Vidužemio jūros durklažuvių žvejybos kvota)*: „pagal proporcingumo principą <...> reikalaujama, kad [ES] institucijų veiksmai neviršytų to, kas tinkama ir būtina nagrinėjamų teisės aktų teisėtiems tikslams pasiekti, todėl, kai galima rinktis iš kelių tinkamų priemonių, reikia taikyti mažiausiai suvaržančią, o sukelti nepatogumai neturi būti neproporcingi siekiamiems tikslams“ ir 56 punktą: „tik akivaizdžiai netinkamos šioje srityje priemonės, palyginti su tikslu, kurio kompetentinga institucija ketina siekti, priėmimas gali paveikti šios priemonės teisėtumą. Vadinasi, reikia išsiaiškinti ne tai, ar <...> nustatyta priemonė buvo vienintelė arba geriausia iš galimų, bet tai, ar ji buvo akivaizdžiai netinkama“ (55 punktas).

Paminėtina, kad net ir pats proporcingumo vertinimas mokslininkų nėra suvokiamas (apibūdinamas) vieningai[512]. Tačiau šiam tyrimui svarbi ESTT jurisprudencija, leidžianti nustatyti pasirinktą „proporcingumo testą“. Vertindamas ES aktus, ESTT atlieka „švelnųjį“ proporcingumo vertinimą, paremtą atitikties Chartijai standartu, pagal kurį vertinamas akto teisėtas tikslas, taip pat ar neviršyta tai, kas būtina, ir ar nėra sukuriama neproporcinga našta[513] (Harvey, 2020, p. 307). Tačiau vertindamas nacionalinius aktus, įgyvendinančius ES teisę, ESTT taiko „griežtą“ mažiau įpareigojančios alternatyvos[514] standartą (Harbo, 2010, p. 172).

Svarbu pažymėti, kad „proporcingumo testas“ nėra vertinimo metodas, susijęs išskirtinai su nacionaliniu savitumu. Proporcingumo vertinimą galima iliustruoti pavyzdžiais pagrindinių teisių apsaugos srityje. Pavyzdžiui, ESTT 1997 m. birželio 26 d. sprendimas *Familiapress* byloje C-368/95 *Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags- und Vertriebs GmbH / Heinrich Bauer Verlag*: „spaudos įvairovės užtikrinimas gali būti viršesnis reikalavimas, pateisinantis laisvo prekių judėjimo suvaržymus. Tokia įvairovė padeda išsaugoti žodžio laisvę“ (18 punktas). ESTT 2003 m. birželio 12 d. sprendimas byloje C-112/00 *Schmidberger*: „nors laisvas prekių judėjimas yra vienas pagrindinių principų Sutarties sistemoje, tam tikromis aplinkybėmis jis gali būti ribojamas dėl privalomųjų bendrojo intereso pagrindų“ (78 punktas). ESTT 2008 m. vasario 14 d. sprendimas byloje C-244/06 *Dynamic Medien*: „vaiko apsauga yra teisėtas interesas, galintis iš principo pateisinti EB sutarties užtikrinamos pagrindinės laisvės, tokios kaip laisvas prekių judėjimas, apribojimą“ (42 punktas).

512 Pavyzdžiui, A. J. Menéndez taip apibūdina proporcingumo vertinimą: 1) pagrindinių konfliktuojančių normų nustatymas; 2) nustatymas, kuris principas yra pažeistas, o kuris pažeidžia; 3) adekvatumo vertimas – ar pažeidžiantis principas „suvokia“ pažeidžiantį principą; 4) būtinumas – vertinamos faktinės aplinkybės, tačiau ir hipotetinės situacijos, 5) proporcingumo „siaurasis“ vertinimas – bendra principo „reikšmė“ ir konkreti „reikšmė“ (Menéndez, 2017, p. 123–125). W. Sauter pateikia tokį proporcingumo vertinimą: 1) priemonės tinkamumas; 2) siekiamo tikslo teisėtumas; 3) tarp tinkamų priemonių mažiausiai ribojančios priemonės įvertinimas; 4) „kaštų“ ir naudos analizė (Sauter, 2013, p. 448). M. Höpner nuomone, vertinama pagal šiuos kriterijus: 1) kompetencija priimti aktą; 2) akto tikslo teisėtumas, 3) būtinumas priimti aktą; 4) „kaštų“ ir naudos analizė (Höpner, 2021, p. 8).

513 Pavyzdžiui, ESTT 2014 m. balandžio 8 d. sprendimo sujungtose bylose C-293/12 ir C-594/12 *Digital Rights Ireland Ltd bei Seitlinger ir kiti*: „pagal proporcingumo principą reikalaujama, kad Sąjungos institucijų aktai būtų tinkami atitinkamo reglamentavimo teisėtiems tikslams pasiekti ir neviršytų to, kas tinkama ir būtina jiems įgyvendinti“ (46 punktas).

514 Pavyzdžiui, ESTT 2010 m. kovo 18 d. sprendimas sujungtose bylose C-317/08 iki C-320/08 *Alassini ir kiti*: „Be to, paaiškėjo, kad neteisminė ginčų sprendimo procedūra <...> nėra neproporcinga, palyginti su siekiamais tikslais. Iš tiesų, pirma, kaip GA konstatavo savo išvados 47 punkte, nėra mažiau įpareigojančios alternatyvos nei privaloma procedūra, nes tik neprivaloma neteisminė ginčų

Taigi ESTT jurisprudencija leistų susidaryti nuomonę, kuris „proporcingumo testas“ yra pasitelkiamas. Autoriaus vertinimu, nacionalinio savitumo bylose ESTT pagrindinis kriterijus yra nustatyti, ar neviršyta tai, kas buvo būtina. Tai matoma *Omega*[515], *Sayn-Wittgenstein*[516], *Vardyn*[517], *Bogendorff*[518] ar *Boriss Cilevičs*[519] sprendimuose. Taip pat tai patvirtina ir „nesėkmingos“ bylos: *Las* sprendimo formuluotė[520] arba *Liuksemburgo* sprendimo nuostata[521]. Tokios šių sprendimų formuluotės ir logika rodo, kad nacionalinio savitumo bylose atliekamas „švelnusis“ proporcingumo vertinimas. Galėtų kilti abejonė dėl to, ar *Vardyn* ir *Bogendorff* sprendimai, kuriuose proporcingumo vertinimas perduodamas nacionaliniams teismams[522], nedaro įtakos „proporcingumo testo“ analizei. Vis dėlto tokia ESTT praktika, autoriaus požiūriu, ne išskirtinė ir yra įprasta pateikiant atsakymus prašymo priimti prejudicinį sprendimą procedūroje[523].

---

sprendimo procedūra nėra tokia pat veiksminga siekiant minėtų tikslų. Antra, neakivaizdu, kad dėl neteisminės taikinimo procedūros privalomumo galimi nepatogumai būtų neproporcingi šiems tikslams“ (65 punktas).

515 „<...> Ginčijamas sprendimas *neviršijo to, kas būtina* <...> tikslui pasiekti“ (39 punktas, *pažym. aut.*).

516 „Neatrodo, kad <...> kompetentingos Austrijos valdžios institucijos *būtų viršijusios tai, kas būtina užtikrinti*, jog bus pasiektas <...> pagrindinis konstitucinis tikslas“ (93 punktas, *pažym. aut.*).

517 „<...> Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas taip pat turi patikrinti, ar toks atsisakymas yra *būtinas siekiant apsaugoti nacionalinės teisės aktais ginamus interesus ir yra proporcingas* teisėtai siekiamam tikslui“ (94 punktas, *pažym. aut.*)

518 „<...> Neviršijo *to, kas būtina* jų siekiamam pagrindiniam konstituciniam tikslui pasiekti“ (79 punktas, *pažym. aut.*)

519 „<...> Jei tokios teisės normos yra pateisinamos dėl priežasčių, susijusių su tos valstybės narės nacionalinio savitumo apsauga, t. y. *jeigu jos yra būtinos ir proporcingos teisėtai siekiamam tikslui apsaugoti* (87 punktas, *pažym. aut.*). Paminėtina, kad šiame sprendime ESTT atskirai išskyrė vertinimą „dėl atitinkamo apribojimo būtinumo ir proporcingumo“.

520 ESTT pažymėjo, kad „toks teisės aktas <...> *viršija tai, kas tikrai būtina norint pasiekti* <...> nurodytus tikslus, todėl jo negalima laikyti proporcingu“ (33 punktas, *pažym. aut.*).

521 ESTT atkreipė dėmesį, kad „nurodytą interesą vis dėlto *galima veiksmingai apsaugoti ir kitomis priemonėmis*, o ne bendrai kitų valstybių narių piliečiams taikomu draudimu“ (124 punktas, *pažym. aut.*).

522 Paminėtina, kad, D. Preshova požiūriu, ESTT turi nacionalinio savitumo nustatymą ir proporcingumo testą palikti nacionaliniams teismams ir pateikti tik tam tikras gaires, taip išvengiant sprendimo dėl nacionalinio savitumo, remiantis pirmine arba antrine ES teise (Preshova, 2012, p. 296).

523 Pavyzdžiui, ESTT 2022 m. sausio 13 d. sprendimas byloje C-514/20 *Koch Personaldienstleistungen*, 2016 m. rugsėjo 15 d. sprendimas byloje C-484/14 *Mc Fadden* ir kt.

Pats „proporcingumo testas“ atliekamas kaip konflikto tarp dviejų ES teisės principų vertinimas (Cloots, 2015, p. 269). Kaip minėta, šie principai vertinami vienas kito atžvilgiu, todėl, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, rezultatas bus „kiekvienu atveju individualus“ (Flynn, 2019, p. 20–21). Taigi kuo konstituciškai svarbesnis bus nacionalinio savitumo elementas, tuo didesnį prioritetą jis gali turėti kitų ES teisės principų atžvilgiu[524]. Būtent todėl svarbu pagrįsti nacionalinių nuostatų proporcingumą (Dobbs, 2014, p. 332) ir pateikti visus įrodymus, kodėl tinkamas ES teisės normos įgyvendinimas pažeis kitus svarbius interesus (Davies G., 2012, p. 281). Be to, paminėtina, kad reikšmės turi ir ES teisės srities suderinimo lygis[525].

Tarpinis apibendrinimas: galima daryti išvadą, kad dėl nacionalinio savitumo elemento reikšmės aiškinant ES teisę sprendžia ESTT. Tačiau nacionalinio savitumo elemento sampratą pagal nacionalinę konstitucinę teisę turi pateikti nacionalinis subjektas. Mokslininkų požiūriu, tinkamiausiu subjektu laikytinas nacionalinis konstitucinis teismas, tačiau kol kas tėra vienintelis atvejis[526], kai dėl nacionalinio savitumo nacionalinis konstitucinis teismas kreipėsi tiesiogiai. ESTT sprendimo metodologija sprendžiant dėl nacionalinio savitumo neatskleidžiama nei Teismo praktikoje, nei mokslo darbuose, tačiau sutariama, kad galutinis sprendimas priimamas vertinant proporcingumą. Autorius argumentuoja, kad proporcingumas yra vertinamas „švelniuoju“ būdu, t. y. sprendžiama, ar neviršyta tai, kas būtina.

Nacionalinio savitumo nuostatos veikimo apibendrinimas:

Pirma, nacionalinio savitumo kategorija gali iškilti atliekant ES teisės akto panaikinimo, įsipareigojimų neįvykdymo bei prašymo priimti prejudicinį sprendimą procedūrą. Šios kategorijos bylų yra labai nedaug, iš jų doktrinai reikšmingų bylų apskritai tėra dešimtis. ES sutarčių architektūra lemia, kad nacionaliniai konstituciniai teismai tiesiogiai dalyvauti teisminiame dialoge

---

[524] Pavyzdžiui, D. Burchardt nuomone, nacionalinio savitumo nuostata gali būti pasitelkiama tik jeigu nacionalinis savitumas yra „reikšmingai paveikiamas“, o pastarasis kriterijus turėtų būti vertinamas pagal „proporcingumo principą“ (Burchardt, 2019, p. 100). Labai panašų vertinimą pateikia ir T. Konstadinides, kurio teigimu, nacionalinio savitumo situacija turi būti nagrinėjama „vertinant proporcingumą ir vertybių santykį“ (Konstadinides, 2013, p. 4).

[525] GA J. Kokott išvadą byloje C-490/20 *Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“*: „nacionalinių priemonių, kuriomis ribojamos pagrindinės laisvės, kontrolės intensyvumas paprastai priklauso nuo to, kiek atitinkama sritis yra suderinta. Jeigu tam tikra sritis (dar) nėra suderinta Sąjungos lygmeniu arba jei ji priklauso valstybių narių kompetencijai, ESTT suteikia valstybėms narėms plačią diskreciją“ (89 punktas).

[526] Jau minėtas 2022 m. rugsėjo 7 d. sprendimas byloje C-391/20 *Boriss Cilevičs ir kiti*. Nebent dar būtų galima taip apibūdinti ir *Taricco II* sprendimą (žr. 2.3.2 dalį) vertinant nacionalinio savitumo kategorijoje.

su ESTT tegali tik pačiam nacionaliniam konstituciniam teismui kreipusis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą. Todėl svarbu, kad ESTT būtų pateiktas kuo tikslesnis ir išsamesnis nacionalinio savitumo elemento konstitucinės kilmės (tikslo ir pagrindimo) išaiškinimas.

Antra, nacionalinio savitumo kategorija nėra „uždaras sąrašas“. ESTT su tinkama pagarba vertina nacionalinės konstitucinės teisės elemento aiškinimą byloje, ypač jeigu jis yra konkretus bei grindžiamas nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencijos elementu. Toks nacionalinio savitumo pavyzdys yra valstybinė kalba. ESTT įvertina šį argumentą ir į jį yra atsižvelgiama aiškinant ES teisę. Tačiau, kai pagarba nacionaliniam savitumui yra naudojama tik siekiant pateisinti nukrypimą nuo ES teisės, toks argumentas ESTT bus atmetamas kaip nepagrįstas.

Trečia, ESTT nacionalinio savitumo argumentą patikrina, jis nėra automatiškai pripažįstamas ES teisėje. ESTT savo jurisprudencijoje nėra apsibrėžęs patikros principų. Neabejotina, kad nacionalinio savitumo kategorija pirmiausia turi atitikti ES vertybes. Tačiau pagrindinis vertinimo būdas yra „švelnusis“ „proporcingumo testas“, kurio metu įsitikinama nacionalinio savitumo pagrįstumu ir būtinumu. Nacionalinio savitumo elementas po ESTT patikros yra pripažįstamas ES teisėje, patikslinant ES teisės ribų ir turinio nustatymą. Tačiau toks patikslinimas nedaro jokios įtakos ES teisės pirmenybės principui ir vienodam ES teisės taikymui.

2. ES TEISĖS NACIONALINĖ KONSTITUCINĖ PRIEŽIŪRA KAIP GALIMYBĖ IŠSAUGOTI VALSTYBĖS NARĖS KONSTITUCINĮ INDIVIDUALUMĄ

Šio darbo I dalyje tiriama Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nacionalinio savitumo nuostata ir jos veikimas. Nacionalinio savitumo kategorija, leidžianti suderinti valstybės narės konstitucines ypatybes ir vienodą ES teisės taikymą, autoriaus požiūriu, paprastai (ir pirmiausia) turėtų būti pasitelkta siekiant išlaikyti nacionalinį konstitucinį individualumą.

Vis dėlto konstitucinio pliuralizmo teorinis modelis neišvengiamai lemia, kad nacionalinis konstitucinis individualumas gali būti saugomas ne tik pagal ES teisę, bet ir pagal nacionalinę konstitucinę teisę. Todėl ES teisinės tvarkos konstitucinio vienodumo tendencija susiduria ir su nacionaline pagarbos konstitucinei autonomijai tendencija (Safjan, 2015, p. 388–389). Nacionaliniai konstituciniai teismai nori būti išgirsti pagal ES teisę ir tampa „vis atkaklesni“[527], nustatydami, kad nacionalinėje jurisdikcijoje teisės taikymo ribas nustato nacionalinė konstitucija[528] (Davies G., 2012, p. 275–278). Jie siekia „išimtinių prerogatyvų“ nacionalinėje teisės sistemoje išsaugojimo[529], kartu norėdami užtikrinti geresnį bendradarbiavimą tarp ESTT

[527] B. Fekete teigimu, pastebėtina, kad nacionalinių konstitucinių teismų sprendimų, susijusių su „gilesne ES integracija“, pastaruosius penkiolika metų padaugėjo, palyginti su europinio projekto „aukso amžiumi“ (Fekete, 2018, p. 152). Kaip pažymi W. Sadurski, viena iš svarbiausių tematikų ES teisėje yra nacionalinių konstitucinių teismų pasipriešinimas „tiesmukiškam nacionalinio suvereniteto atsisakymui“ ir tolesniam galių ES perdavimui (Sadurski, 2008, p. 1). Panašaus požiūrio laikosi ir M. Dani, teigdamas, kad, ES plečiant savo veikimo sritis, „teisėtumo konstitucinis gynimas“ tampa prioritetu (Dani, 2017, p. 212). Vis dėlto, kaip teigia D. Paris, konstitucinių ribų priešpriešinimas ES teisės pirmenybei yra ypač jautrus, kai galima atsidurti konstitucinio pliuralizmo skatinimo ir pavojaus europinei integracijai kryžkelėje, tačiau „kartais tai būtina“ (Paris, 2018, p. 209).

[528] Pavyzdžiui, P. Kirchhof teigia, kad valstybių narių konstitucinė teisė turi pirmenybę prieš ES teisę galiojimo ir taikymo atžvilgiu. O ES teisė pirmenybę prieš valstybių narių konstitucinę teisę turi tik taikymo atžvilgiu valstybių narių nustatyta tvarka (Kirchhof, 2009, p. 746).

[529] K. Tuori teigimu, nacionaliniai konstituciniai teismai „niekuomet nepripažino ES teisės pirmenybės be išlygų“. Ypač jie siekė išsaugoti *Kompetenz-Kompetenz*, vertindami „funkcines ES teisės ribas“ (Tuori, 2015, p. 326). G. Beck taip pat konstatuoja, kad ESTT nustatė savo, kaip galutinio ES teisės aiškintojo, *Kompetenz-Kompetenz*, tačiau joks nacionalinis konstitucinis teismas to nepripažino (Beck, 2011, p. 492). Vis dėlto, D. Kelemen vertinimu, nacionaliniam konstituciniam teismui neabejotinai priklauso *Kompetenz-Kompetenz* vertinti, ar esamomis (susidariusiomis) sąlygomis narystė ES išlieka konstitucinė. Tačiau dėl

ir nacionalinės jurisdikcijos (Safjan, 2015, p. 385). Todėl, atsižvelgiant į nacionalinių konstitucijų „europines sąlygas“ (Gisbert, 2013, p. 76, 89), konstitucinio pliuralizmo sistema „neišvengia galimybės“, kad pliuralistinio dialogo dalyviai gali atsisakyti taikyti[530] ES teisę, esant esminiam nesutarimui (Bofill, 2013, p. 242). Vis dėlto net ir ši „paskutinė priemonė“ nepaneigia teisminio dialogo poreikio[531].

Taigi ES teisė nacionalinės teisės sistemoje gali susidurti su tam tikromis ES teisės veikimo ribomis[532]. Šios ribos lemia ES teisės konstitucinės priežiūros galimybę. ES teisės konstitucinė priežiūra ir jos doktrinos, kaip teigia P. Faraguna, gali būti apibūdinamos viena sąvoka – *controlimiti*[533] (Faraguna, 2016, p. 501; Faraguna, 2017, p. 1624–1625). *Controlimiti* sąvoka

---

galutinio ES teisės vertinimo *Kompetenz-Kompetenz* priklauso ESTT (Kelemen, 2018, p. 397).

530 M. P. Maduro pažymi, kad nacionalinis konstitucionalizmas yra „kaip garantija“ nuo galimo europinio konstitucionalizmo galios koncentravimo ir ragina pastarąjį „tobulinti savo konstitucinius standartus“ (Maduro, 2003b, p. 523). Be to, šiame kontekste taip pat paminėtini EŽTT sprendimai: 1999 m. vasario 18 d. sprendimas *Matthews prieš Jungtinę Karalystę* (Peticijos Nr. 24833/94), kuriame EŽTT pažymėjo, kad „Konvencija neatmeta kompetencijos perdavimo tarptautinėms organizacijoms, jei Konvencijos teisės ir toliau „užtikrinamos“, todėl valstybių narių atsakomybė tęsiasi ir po tokio perdavimo“ (32 punktas); 2005 m. birželio 30 d. sprendimas *Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi prieš Airiją* (Peticijos Nr. 45036/98), kuriame EŽTT pažymėjo, kad visiškai atleidus valstybes jų atsakomybė srityse, kuriose vykdomi įsipareigojimai, kylantys iš narystės tarptautinėje organizacijoje, būtų nesuderinama su Konvencijos tikslu ir objektu (154 punktas) ir kt.

531 Pavyzdžiui C. Callies ir A. Schnettger teigimu, „abipusė pagarba reikalauja“, kad prieš paskelbiant ES teisės aktą netaikytinu, nacionaliniai konstituciniai teismai turėtų kreiptis į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą (Callies, Schnettger, 2020, p. 363). G. Davies siūlymu, nacionaliniai teismai savo nuogąstavimus pirmiausia turi išsakyti vadovaudamiesi ES teise (Davies G., 2012, p. 278).

532 D. Burchardt teigimu, ES teisės absoliučiai pirmenybei iššūkiai metami „vis dažniau ir atviriau negu bet kada anksčiau“ (Burchardt, 2019, p. 95). F. Amtenbrink nuomone, naujausi nacionalinių konstitucinių teismų sprendimai rodo, kad konstituciniai teismai pasirengę daugiau nei anksčiau abejoti ES teisės pirmenybe dėl platesnės konstitucinės teisės klausimų apimties (Amtenbrink, 2012, p. 38). J. B. Auby vertinimu, nors ESTT mano, kad ES teisė turi pirmenybę prieš visas nacionalinės teisės normas, netgi konstitucines, kai kurios aukščiausiosios teisminės institucijos nurodė, kad jos „nepriima besąlygiškos ES teisės pirmenybės, daugiausia pripažįsta tik sąlyginę pirmenybę“ (Auby, 2018, p. 9).

533 Paminėtina, kad šiame darbe pasirinkta originali *controlimiti* formos vartosena, angliškoje literatūroje dažniausiai aptinkama priešingų ribų (angl. *counter-limits*) vartosena.

kyla iš Italijos KT jurisprudencijos[534] ir dažniausiai vartojama apibūdinant ES teisės konstitucinę priežiūrą apskritai[535], tačiau kartais gali būti suprantama ir kaip atskira priežiūros rūšis[536], o pasitaiko ir tapatinimo su nacionalinio savitumo kategorija[537]. *Controlimiti* – labiau teorinis konstruktas (Tremps, 2013, p. 266), kuriam dauguma teisės mokslininkų suteikia bendrinę reikšmę.

---

[534] Kaip pažymi G. Piccirilli, sąvoka *controlimiti* Italijos KT jurisprudencijoje buvo pavartota vienintelį kartą 2014 m., sprendime, visiškai nesusijusiame su ES teise. Tačiau *controlimiti* sąvoka atsirado moksliniame diskurse, vertinant 1973 m. Italijos KT *Frontini* sprendimą (Piccirilli, 2018, p. 816). Italijos KT 1973 m. gruodžio 27 d. sprendimo *Frontini* (Frontini prieš Finansų ministeriją, bylos Nr. 183/73) 9 punkte pažymėjo, kad „pagal Konstitucijos 11 straipsnį, suvereniteto apribojimai leidžiami tik nurodytais tikslais, todėl turėtų būti atmesta, kad tokie suvereniteto apribojimai, konkrečiai nustatyti Romos sutartyje, pasirašytoje šalių, kurių sistemos grindžiamos teisės viršenybės principu bei esminių piliečių laisvių garantija, vis dėlto gali suteikti EEB institucijoms nepriimtiną galią pažeisti pagrindinius mūsų konstitucinės tvarkos principus arba neatimamas žmogaus teises. Ir akivaizdu, kad, jei kada nors 189 straipsnis [dabar – SESV 288 straipsnis] turėtų būti aiškinamas taip netinkamai, tokiu atveju visada bus užtikrinama, kad šis Teismas kontroliuos tolesnį Sutarties suderinamumą su aukščiau paminėtais pagrindiniais principais“. X. Groussot teigimu, Italijos KT *Frontini* sprendimas tapo įkvėpimu Vokietijos KT *Solange I* sprendimui (Groussot, 2012, p. 330). G. van der Schyff nuomone, Italijos KT pirmajam 1973 m. nustačius *controlimiti* doktriną, numatančią ES teisės netaikymo galimybę, vėliau šią tendenciją pratęsė Ispanijos, Lenkijos, Prancūzijos, Čekijos konstituciniai teismai, o ypač Vokietijos KT (van der Schyff, 2016a, p. 228–229).

[535] Pavyzdžiui, M. Cartabia vertinimu, Italijos KT *Frontini* ir *Granital* sprendimais nustatė, kad pamatiniai principai ir pagrindinės teisės sudaro *controlimiti* ES teisės sistemai apsaugant valstybės suverenitetą (Cartabia, 1990, p. 182–183). F. Fabbrini ir O. Pollicino požiūriu, Italijos KT buvo pirmasis iš konstitucinių teismų, nustatęs konstitucinių ribų, *controlimiti*, doktriną, numačiusią, kad supranacionalinės normos, pažeidžiančios pamatinius konstitucinius principus, negali būti taikomos nacionalinėje teisės sistemoje (Fabbrini, Pollicino, 2020, p. 213).

[536] Pavyzdžiui, F. Fontanelli ir G. Martinico teigimu, Italijos KT nustatė galutines ES teisės veikimo ribas, *controlimiti*, apsaugant pamatinius principus nuo išorės įtakos (Fontanelli, Martinico, 2010, p. 349). A. Tatham vertinimu, Italijos KT nustatė *controlimiti* nacionalinės kompetencijos perdavimui ES (Tatham, 2013, p. 130). G. van der Schyff nuomone, Italijos KT nustatė *controlimiti* doktriną, numatančią ES teisės, prieštaraujančios konstituciniam branduoliui, netaikymo galimybę (van der Schyff, 2016a, p. 228–229).

[537] Yra požiūrių, jog *controlimiti* kyla iš Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies ir yra savarankiškas pagrindas nacionaliniams konstituciniams teismams netaikyti ES teisės. Pavyzdžiui, G. Martinico požiūriu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje kaip teisminio dialogo tarp nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT rezultatas „ES lygmeniu įtvirtinama *controlimiti* teorija, nes konstitucinės struktūros yra būtent *controlimiti* teorija“ (Martinico, 2007, p. 221; Martinico, 2010, p. 278; Martinico, 2013, p. 96). F. B. Callejon nuomone, Lisabonos sutartis „europeizavo“ *controlimiti* doktriną (Callejon, 2012, p. 270).

Todėl, nepaneigdamas *controlimiti* interpretavimo įvairovės, šiame darbe autorius lieka prie P. Faraguna plataus ir visa apimančio šios sampratos vertinimo.

ES teisė nepatvirtina[538] nacionalinių konstitucinių teismų vienašalio nukrypimo nuo ES teisės galimybės (Maduro, 2003a, p. 99). ES teisės požiūriu, autoriaus vertinimu, *controlimiti* nėra galimas apskritai ir būti tegali būti vertinamas neabejotinai tik kaip ES teisės pažeidimas (tačiau tokio galimo pažeidimo padariniai nėra šio tyrimo objektas). Jau vien todėl gali kilti abejonių, ar nacionaliniai konstituciniai teismai apskritai gali turėti kompetenciją atlikti ES aktų nacionalinę konstitucinę priežiūrą. Tai – nacionalinės konstitucinės jurisprudencijos ir nacionalinės konstitucinės teisės klausimas. Tokia ES teisės konstitucinė priežiūra kyla iš nacionalinės konstitucijos nuostatų[539], kurias aiškina nacionaliniai konstituciniai teismai. Autoriaus požiūriu, ES teisės konstitucinės priežiūros pagrindimą tiksliausiai yra suformulavęs R. Barents, kurio nuomone, valstybė narė, o ypač nacionalinis konstitucinis teismas, „privalo turėti galutinio sprendimo teisę galimo nacionalinės konstitucijos pažeidimo atveju“[540] (Barents, 2004, p. 146). Iš principo apskritai atmetant ES teisės konstitucinės priežiūros galimybę, autoriaus nuomone, tai reikštų ne ką kita, kaip ES integraciją be jokių nacionalinių konstitucinių ribų. Todėl *controlimiti* pagrindinė funkcija yra ne pati priežiūra, o „nuolatinė ir neišvengiama grėsmė“, skirta ES institucijoms „sudrausminti“[541] (Payandeh, 2011, p. 38). Kaip ir minėta

---

[538] Kaip pažymi A. T. Pérez, ESTT atmetė galimybę nacionaliniams teismams netaikyti ES teisės normų, visiškai suderinamų su Chartija, net jeigu tai pažeidžia pagrindines teises, garantuotas nacionalinėje konstitucijoje (Pérez, 2013b, p. 153).

[539] Pavyzdžiui, M. Claes nuomone, *controlimiti* jurisprudencija yra „vienašališka, paremta tik nacionaline konstitucija ir yra išimtinai nacionalinių konstitucinių teismų rankose“ (Claes, 2012, p. 207; Claes, 2013, p. 111–112; Claes, 2015a, p. 204). P. Gérard ir W. Verrijdt požiūriu, „*controlimiti* nustato nacionalinės konstitucijos, kurių aiškinimas nepatenka į ESTT kompetenciją“ (Gérard, Verrijdt, 2017, p. 200). T. Konstadinides teigimu, ES teisės priežiūros nacionalinėje teisėje galimybė atskleidžia, kad ES teisė gali būti „kvestionuojama nacionaliniu konstituciniu požiūriu“ (Konstadinides, 2011, p. 196).

[540] Panašiai apibendrina ir, pavyzdžiui, A. Tatham, kurio nuomone, nacionalinis konstitucinis teismas nėra vien tik savo konstitucijos sargas, jis taip pat sprendžia ir dėl ES teisės normų priimtinumo nacionalinėje teisės sistemoje (Tatham, 2015, p. 351). Taip pat ir D. Piqani požiūriu, *controlimiti* sąlygomis nacionaliniai konstituciniai teismai pabrėžia, kad konstitucija yra aukščiausia šalies teisė, o konstituciniai teismai išlieka „paskutinį žodį tariančiais“ teismais (Piqani, 2007, p. 229).

[541] Pavyzdžiui, A. Voßkuhle požiūriu, *controlimiti*, kaip „avarinio stabdymo mechanizmai“, efektyviausi tuomet, kai jų nereikia naudoti (Voßkuhle, 2010, p.

įžangoje, „nepaklusnumas“ konstitucinio pliuralizmo modelyje privalo būti sąžiningas, bendradarbiaujantis ir paremtas dialogu. Būtent tai, autoriaus nuomone, ir lemia nacionalinių konstitucinių teismų sprendimų argumentų priimtinumą ES teisėje[542]. Tačiau *controlimiti* doktriną, autoriaus nuomone, reikėtų pirmiausia vertinti kaip skirtingų teisės sistemų interesų pusiausvyros paieškos galimybę. Maža to, – skirtingi interesai neprivalo būti suprantami kaip priešingi, nes, kaip minėta, konstitucinis pliuralizmas siekia bendradarbiavimo, taigi ir konstitucinių vertybių pusiausvyros paieškos, išlaikant integraciją ir individualumą.

Nagrinėjant *controlimiti* doktriną, aiškiausiai „konstitucines raudonąsias linijas“ nubrėžė Vokietijos KT (Dyevre, 2014, p. 155; Cloots, 2015, p. 48). Šio Teismo *controlimiti* doktrina greitai vystėsi nuo pagrindinių teisių išlygos iki *ultra vires* priežiūros ir galiausiai konstitucinio identiteto priežiūros (Faraguna, 2016, p. 501; Kabat-Rudnicka, 2018, p. 144). Tokia pozicija būdinga daugumai mokslininkų[543], nors yra ir kiek besiskiriančių požiūrių[544].

---

195). E. Cloots nuomone, vien konstitucinės priežiūros mechanizmo ES teisės atžvilgiu buvimas „gali atbaidyti“ ES nuo bandymų įsibrauti į nacionalinių konstitucinių normų sritį (Cloots, 2015, p. 47).

542 Pavyzdžiui, palyginimui žr. 900 ir 1177 išnašas.

543 Kaip pažymi M. Kumm, yra trys „konstitucinio pasipriešinimo gynybos linijos“, kurios nusako būsimo konstitucinio konflikto laukus: pagrindinės teisės, *Kompetenz-Kompetenz* ir tam tikros konstitucijos nuostatos (Kumm, 2005, p. 264). Tokią pačią klasifikaciją pateikia ir D. Preshova, teigdamas, kad nacionalinių konstitucinių teismų priešinimesi ESTT galima išskirti tris kryptis: pagrindinės teisės, *Kompetenz-Kompetenz* ir konstitucinis identitetas, kuriam skiriama vis daugiau dėmesio (Preshova, 2019, p. 107). Taip pat ir M. Kumm bei V. F. Comella išskiria šias tris konstitucinio pasipriešinimo kategorijas: pagrindinės teisės, *Kompetenz-Kompetenz* ir konfliktas su konstitucinėmis nuostatomis (Kumm and Comella, 2005, p. 474–475). K. Tuori, remdamasis Vokietijos KT jurisprudencija, numato tokias, kaip jis vadina, „išlygas ES teisės pirmenybei“: *ultra vires* priežiūra, pagrindinių teisių priežiūra ir identiteto priežiūra (Tuori, 2015, p. 90). Kaip teigia K. Tuori, šios išlygos yra trys pagrindinės sritys, kuriose gali būti priimtos skirtingos norminės išvados (Tuori, 2015, p. 104–105). J. Baquero Cruz nuomone, nacionaliniu konstituciniu požiūriu ES teisės pirmenybė pripažįstama nacionalinių konstitucijų pagrindu ir ribojama tam tikromis ribomis, apsaugant pagrindines teises, kompetencijų ribas ir konstitucijos identitetą (Baquero Cruz, 2018, p. 32). Kaip apibendrina D. Chalmers su bendraautoriais, vadovaujantis suteiktomis kompetencijomis prižiūrima, ar ES nepažeidžia pagrindinių teisių ir neperžengia jau suteiktų įgaliojimų, o įgyvendinant suteiktus įgaliojimus, prižiūrima, ar nepažeidžiami jautrūs nacionaliniai klausimai (Chalmers *et al*., 2014, p. 245).

544 Pavyzdžiui, D. Paris skiria tris pagrindines nacionalinių konstitucinių teismų praktikoje nustatytas „galių perdavimo ES ribojimo doktrinas“: *controlimiti*, *ultra vires* ir konstitucinio identiteto priežiūra, kuri yra pirmų dviejų doktrinų sankirta

Nepaisant nereikšmingų interpretavimo skirtumų, vis dėlto aiškiai matomas mokslo darbuose dominuojantis požiūris, kad yra trys ES teisės konstitucinės priežiūros kategorijos: pagrindinių teisių priežiūra, *ultra vires* priežiūra ir galiausiai konstitucinio identiteto priežiūra. Nors tai tik mokslo darbuose esanti (t. y. teorinė ir sąlyginė) klasifikacija, autoriaus nuomone, ši klasifikacija atliekant tyrimą pagrįstai pasitvirtino. Paminėtina, kad pradinis šio tyrimo autoriaus tikslas buvo įvertinti *ultra vires* priežiūrą. Ir tik autoriui atliekant šios priežiūros tyrimą nuosekliai atsiskleidė kitos dvi priežiūros rūšys. Todėl šiame darbe naudojama klasifikacija savarankiškai susiformavo tyrimo eigoje. Tai leidžia teigti, kad tyrimo rezultatas yra ir savarankiškas šios klasifikacijos patvirtinimas, todėl jos ir yra laikomasi, o kategorijos tiriamos pagal istoriškai susiformavusį eiliškumą.

2.1. ES teisės nacionalinė pagrindinių teisių konstitucinė priežiūra

Kaip jau minėta, *controlimiti* doktrinos pradžia laikomas Italijos KT *Frontini* sprendimas. Šiame sprendime buvo aiškinamas Italijos Konstitucijos 11 straipsnis, be kita ko, kaip neleidžiantis paveikti esminių piliečių laisvių ar pažeisti neatimamų žmogaus teisių[545]. Taip pat buvo paminėta, kad *Frontini* sprendimas „tapo įkvėpimu“ Vokietijos KT *Solange I* sprendimui. Todėl *Frontini* ir *Solange I* sprendimai gali būti „minkštojo skydo“, kuriuo norima pakreipti ES teisę, suvienodinti ją su nacionaline konstitucine teise, pavyzdžiai (Faraguna, 2017, p. 1629). Šie sprendimai buvo svarbūs ne tik dėl pagrindinių teisių, bet ir dėl konstitucinių ribų ES teisės pirmenybei apskritai (Preshova, 2019, p. 47). Tačiau, nepaisant kai kurių bendrų panašumų, autoriaus vertinimu, pagrįstai galima teigti, kad būtent *Solange I* sprendimas ir po jo buvę įvykiai, dar vadinami „Solange saga“[546], yra tikroji ES teisės

(Paris, 2018, p. 210–211). Dar kitokį požiūrį pateikia J. Kalbheim, išskirdamas dvi galimų priežiūrų grupes: 1) pagrindinių teisių ir 2) paskutinis žodis sprendžiant dėl kompetencijos (Kalbheim, 2012, p. 29–33). E. Jarašiūnas ES teisės galimo veikimo ribų šalyje paskelbimą sieja su neliestinu konstituciniu identitetu ir besąlygiškais asmens teisių apsaugos konstituciniais standartais (Jarašiūnas, 2013, p. 252).

[545] Italijos Respublikos Konstitucijos 11 straipsnis: „Italija atmeta karą kaip kėsinimosi į kitų tautų laisvę ir tarptautinių ginčų sprendimo priemonę; ji sutinka vienodomis sąlygomis su kitomis valstybėmis apriboti suverenitetą tiek, kiek tai yra būtina siekiant palaikyti tvarką, užtikrinančią taiką ir teisingumą tarp tautų; ji remia šių tikslų siekiančias tarptautines organizacijas ir dalyvauja jų veikloje.“ Italijos Respublikos Konstitucijos vertimas (Matijošius, 2016a, p. 1098).

[546] Autoriaus pastebėjimu, „sagos lygmens“ vertinimo (kažkuria apimtimi, galbūt kiek klišinio) yra sulaukę intensyvaus teisminio dialogo pavyzdžiai, kaip antai *Solange*, *Taricco*, *OMT* ar *Landtová* sprendimai.

konstitucinės pagrindinių teisių priežiūros pradžia. Todėl ir nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencijos analizė pradedama nuo *Solange* sprendimų vertinimo.

2.1.1. *Solange I* sprendimas (Vokietija)

Solange sagos pradžia tapo Vokietijos Frankfurto prie Maino administracinio teismo 1970 m. kovo 18 d. kreipimasis į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, išaiškinant Tarybos reglamento nuostatas, susijusias su užstato sistemos[547] grūdų importuotojams teisėtumu. Tuo atveju, jeigu ESTT patvirtintų minėtos nuostatos teisėtumą, prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs nacionalinis teismas antruoju klausimu paprašė išaiškinti užstato, neįvykdžius įsipareigojimų, grąžinimo tik *force majeure* aplinkybėmis[548] teisėtumą. Kreipimesi išreikšta abejonė dėl Bendrijos teisinio reguliavimo atitikties Vokietijos Pagrindiniam įstatymui[549] ir jo principams[550].

ESTT 1970 m. gruodžio 17 d. *Internationale Handelsgesellschaft* sprendimu[551] pažymėjo, kad, Vokietijos nacionalinio teismo vertinimu, užstato sistema prieštarauja tam tikriems nacionalinės konstitucinės teisės struktūriniams principams, kurie turi būti apsaugoti Bendrijos teisės sistemoje, taigi supranacionalinės teisės pirmenybė turi nusileisti Vokietijos

---

[547] Kreipęsis nacionalinis teismas siekė išsiaiškinti 1967 m. birželio 13 d. Tarybos reglamento Nr. 120/67/EEB dėl bendro grūdų rinkos organizavimo 12 straipsnio 1 dalies (3 pastraipos) nuostatą, numatančią, kad „Tokių [importo / eksporto – *aut. past.*] licencijų išdavimas priklauso nuo užstato, garantuojančio importo ar eksporto vykdymą licencijos galiojimo laikotarpiu, pateikimu; užstatas visiškai negrąžinamas, jeigu sandoris nevykdomas, arba grąžinama jo dalis, sandorį įvykdžius iš dalies per [licencijos – *aut. past.*] galiojimo laikotarpį.“

[548] Klausimas susijęs su 1967 m. rugpjūčio 21 d. Komisijos reglamento Nr. 473/67/EEB dėl grūdų, perdirbtų grūdų produktų, ryžių, skaldytų ryžių ir perdirbtų ryžių produktų importo ir eksporto licencijų nuostatomis.

[549] „Nors Bendrijos teisės aktai nėra Vokietijos nacionaliniai įstatymai, bet su Bendrija susijęs teisinis reguliavimas turi gerbti pagrindines teises, garantuojamas Vokietijos konstitucijos, ir esminius nacionalinės teisės struktūrinius principus. Esant prieštaravimui šiems principams, supranacionalinės teisės pirmenybė prieštarauja Vokietijos Pagrindinio įstatymo principams.“ (ESTT sprendimo *Internationale Handelsgesellschaft* teisės ir faktų klausimų dalis).

[550] „Reglamentu Nr. 120/67 sukurta užstato sistema prieštarauja veiksmų laisvės ir dispozityvumo, ekonominės laisvės ir proporcingumo principams, kylantiems būtent iš Vokietijos Pagrindinio įstatymo 2 straipsnio 1 dalies ir 14 straipsnio. Konkrečiau, neigiamas indėlių sistemos poveikis prekybos interesams atrodo neproporcingas reglamento tikslui pasiekti“ (ESTT sprendimo 11/70 teisės ir faktų klausimų dalis).

[551] Žr. 175 išnašą.

Pagrindinio įstatymo principams“[552]. Tokios nacionalinio teismo pozicijos vertinimą ESTT pateikė sprendimo 3 punkte, nustatydamas, kad teisės, kylančios iš Sutarties, kaip nepriklausomo teisės šaltinio, dėl savo pobūdžio negali būti nepaisoma nacionalinėmis teisės normomis, kad ir kokios jos būtų, neprarandant jos, kaip Bendrijos teisės, pobūdžio ir nesukeliant pavojaus pačiam Bendrijos teisiniam pagrindui. Todėl Bendrijos priemonė ar jos poveikis valstybėje narėje negali būti paveiktas tvirtinimų, kad tokia priemonė prieštarauja pagrindinėms teisėms, suformuluotoms tos valstybės konstitucijoje, ar nacionalinės konstitucinės struktūros principams. Be to, ESTT pažymėjo, kad pagarba pagrindinėms teisėms yra bendrųjų teisės principų dalis[553]. Galiausiai ESTT, įvertinęs nuostatas, kurias prašė išaiškinti kreipęsis teismas, nusprendė, kad nėra argumentų abejoti šių nuostatų teisėtumu[554].

Gavęs ESTT prejudicinį sprendimą, administracinis teismas 1971 m. lapkričio 24 d. priėmė sprendimą kreiptis į Vokietijos KT dėl supranacionalinių normų atitikties Konstitucijai, pažymėdamas, kad, jeigu administracinis teismas privalo priimti sprendimą pagal ESTT pateiktą išaiškinimą, pareiškėjo skundas bus atmestas, nesant *force majeure* aplinkybių[555].

Vokietijos KT 1974 m. gegužės 29 d. priėmė sprendimą *Internationale Handelsgesellchaft mbH v Einfuhr- & Vorratsstelle fur Getreide & Futtermittel* (*Solange I*). Vokietijos KT pažymėjo, kad ESTT sprendime nustatytas Vokietijos konstitucinės teisės ir Europos Bendrijos teisės santykis yra „neišsamus“, paremtas Bendrijos teise[556]. Vokietijos KT pritarė ESTT vertinimams, kad Bendrijos teisė yra nepriklausoma teisės sistema, nesanti nei tarptautinės teisės, nei nacionalinės teisės dalimi, o pati Europos Bendrija yra *sui generis* bendruomenė, tačiau ne valstybė ir juo labiau ne federalinė valstybė[557]. Todėl ESTT negali priimti privalomų sprendimų dėl Bendrijos

---

[552] ESTT sprendimo 11/70 2 punktas.

[553] „Pagarba pagrindinėms teisėms yra neatskiriama bendrųjų teisės principų, kuriuos gina ESTT, dalis. Tokių teisių apsauga, įkvėpta valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, turi būti užtikrinta laikantis Bendrijos struktūros ir tikslų“ (4 punktas).

[554] ESTT sprendimo 11/70 20 ir 25 punktai.

[555] Tačiau jeigu teisus yra prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, tai pareiškėjo skundas priimtinas. Šio teismo nuomone, supranacionalinė teisė gali būti vertinama atitikties Konstitucijai požiūriu, ji negali turėti pirmenybės visos nacionalinės teisės atžvilgiu, todėl Vokietijos KT turi jurisdikciją priimti sprendimą.

[556] Vokietijos KT sprendimo *Solange I* 18 pastraipa.

[557] Vokietijos KT sprendimo *Solange I* 19 pastraipa.

teisės atitikties nacionalinei konstitucijai, kaip ir Vokietijos KT negali priimti sprendimų dėl antrinės teisės atitikties pirminei teisei[558].

Sprendime *Solange I* pažymima, kad Vokietijos Konstitucijos 24 straipsnis, numatantis suverenių teisių perdavimą, neatveria kelio per tarpvalstybinės struktūros teisę be oficialaus Konstitucijos pakeitimo pakeisti Konstitucijos identiteto pagrindą sudarančią pagrindinę konstitucijos struktūrą[559]. Konstitucijos dalis, susijusi su pagrindinėmis teisėmis, yra „neatimama“, „esminė“ galiojančios Konstitucijos ypatybė, sudaranti Konstitucijos konstitucinės struktūros dalį[560].

Vokietijos KT atkreipia dėmesį, kad Bendrijoje vis dar trūksta kodifikuoto pagrindinių teisių katalogo, kurio turinys būtų patikimai ir nedviprasmiškai nustatytas ateičiai, kaip ir Konstitucijos turinys, todėl leidžiantis palyginti ir nuspręsti, ar Bendrijos teisės standartas, susijęs su pagrindinėmis teisėmis, paprastai privalomomis Bendrijoje, ilgainiui yra tinkamas. Kol šio teisinio tikrumo, kurio neužtikrina vien tik ESTT sprendimai, nors ir palankūs pagrindinėms teisėms, tolesnės Bendrijos integracijos metu nėra, taikoma iš Konstitucijos 24 straipsnio kylanti rezervacija[561]. Hipotetinio normų konflikto atveju Konstitucijos pagrindinių teisių garantija remiamasi tol, kol kompetentingi Bendrijos organai nepašalina normų kolizijos pagal sutarties mechanizmą[562]. Toks Bendrijos ir Vokietijos Konstitucijos santykis lemia, kad ESTT pareiškimai dėl Bendrijos normų suderinamumo su nacionaline konstitucine teise yra „neprivalomas *obiter dicta*“[563].

Vokietijos KT pažymėjo, kad iš Bendrijos ir Vokietijos teisės santykio kyla, jog Vokietijos KT negali pasisakyti dėl Bendrijos teisės galiojimo ar negaliojimo. Daugiausia gali būti nuspręsta, kad Bendrijos teisės norma nacionalinių institucijų negali būti taikoma Vokietijoje[564]. Tačiau, kita vertus, tik Konstitucinis Teismas, remdamasis jam Konstitucijoje suteiktais įgaliojimais, turi teisę ginti Konstitucijoje garantuojamas pagrindines teises, joks kitas teismas negali atimti šios nustatytos pareigos. Jei Vokietijos piliečiai reikalauja teisminės jų pagrindinių teisių, garantuotų Konstitucijoje, apsaugos, jų statusas negali būti pažeistas vien todėl, kad juos tiesiogiai veikia

[558] Vokietijos KT sprendimo *Solange I* 20 pastraipa.
[559] Vokietijos KT sprendimo *Solange I* 22 pastraipa.
[560] Vokietijos KT sprendimo *Solange I* 22 pastraipa.
[561] Vokietijos KT sprendimo *Solange I* 23 pastraipa.
[562] Vokietijos KT sprendimo *Solange I* 24 pastraipa.
[563] Vokietijos KT sprendimo *Solange I* 26 pastraipa.
[564] Vokietijos KT sprendimo *Solange I* 28 pastraipa.

Vokietijos valdžios institucijų ar teismų teisės aktai, pagrįsti Bendrijos teise[565].

Galiausiai Vokietijos KT pažymėjo, kad „tol, kol“[566] integracijos procesas dar nėra pažengęs tiek, kad Bendrijos teisė taip pat gauna pagrindinių teisių katalogą, pakankamą, palyginti su pagrindinių teisių katalogu, esančiu Konstitucijoje, Vokietijos teismo, gavusio ESTT išaiškinimą, sprendimas kreiptis į Vokietijos KT yra priimtinas ir reikalingas, jei Vokietijos teismas mano, kad Bendrijos teisės nuostata, kaip ją išaiškino ESTT, ir kuri yra svarbi priimant sprendimą, netaikytina tiek, kiek ji prieštarauja vienai iš pagrindinių Konstitucijoje nustatytų teisių[567].

Vokietijos KT vertinimu, Bendrijos teisės nuostatos prieštaravimo Vokietijos Konstitucijai nenustatyta. Vis dėlto paminėtina, kad *Solange I* sprendimas buvo priimtas balsų dauguma (penki prieš tris), trims teisėjams pateikus atskirąją nuomonę, kurioje nepripažįstama Vokietijos KT kompetencija nagrinėti Bendrijos teisės aktų atitiktį Vokietijos Konstitucijai požiūriu[568].

Solange I sprendimas buvo pirmoji kilusi įtampa tarp ESTT ir Vokietijos KT, pareiškusio, kad pagal Vokietijos Konstituciją prižiūrės Europos Bendrijos aktus žmogaus teisių apsaugos aspektu (Dyevre, 2016, p. 137). Todėl šį „pasipriešinantį“ sprendimą labai rimtai priėmė[569] ESTT ir Europos Komisija, net buvo svarstoma pradėti ES teisės pažeidimo procedūrą (Davies G., 2012, p. 183, 187).

Tačiau *Solange I* sprendimas ir diskusija po šio sprendimo paskatino ESTT išvystyti „pagrindinių teisių apsaugą, kaip bendrąjį ES teisės principą“

---

565 Vokietijos KT sprendimo *Solange I* 29 pastraipa.

566 „Tol, kol“ vokiečių kalboje verčiama į „solange“, iš čia ir kyla teismo sprendimo pavadinimas.

567 Vokietijos KT sprendimo *Solange I* 35 pastraipa.

568 Vokietijos KT sprendimo *Solange I* sprendime pateikta teisėjų Rupp, Hirsh ir Wand atskiroji nuomonė, 65 pastraipa.

569 B. Davies taip pat pažymi, kad *Solange I* sprendimas sukėlė vieną iš didžiausių „nuomonių audrų“ visoje ES teisės istorijoje, buvo vienas iš pirmųjų ir tokio lygmens sprendimas, nustatantis „aiškias ribas ESTT jurisprudencijai“ (Davies B., 2015, p. 434–435). Taip pat B. Davies nuomone, akademiniuose darbuose buvo bijomasi, kad Vokietijos KT *Solange I* sprendimas „užkrės“ kitus teismus, turės „pražūtingų pasekmių“ ES teisinei sistemai (Davies B., 2012, p. 185). A. Tatham vertinimu, šis sprendimas buvo „potencialus konfliktas“ tarp ESTT ir Vokietijos KT (Tatham, 201 3, p. 101). Kita vertus, C. Tomuschat nuomone, *Solange I* sprendimas iš ES teisės pozicijų buvo neteisingas daugeliu aspektų: pirmiausia, dėl antrinės teisės aktų teisėtumo spręsti gali tik ESTT; antra, kaip 1974 m. galėjo Europos Parlamentas būti įgaliotas nustatyti privalomą žmogaus teisių apsaugą? (Tomuschat, 2013, p. 207).

(Tatham, 2013, p. 101), „iš esmės atsižvelgiant“ (Claes, 2012, p. 213) ir prisiimant atsakomybę už šių teisių apsaugą (Claes, 2013, p. 135). Kita vertus, ESTT jurisprudencija reikšmingai pasikeitė ir dėl politinių dokumentų[570] (Tomuschat, 2013, p.208).

2.1.2. *Solange II* sprendimas (Vokietija)

Solange sagos tęsinys susijęs su pareiškėjo, įmonės *Wünsche Handelsgesellschaft*, inicijuotu teisminiu procesu[571], dėl kurio Vokietijos Federalinis administracinis teismas 1981 m. kovo 25 d. kreipėsi į ESTT, prašydamas priimti prejudicinį sprendimą vieninteliu iškeltu klausimu, susijusiu su bendrosios žemės ūkio politikos reglamentavimu, kurį ESTT glaustai apžvelgė *Wünsche* sprendime[572].

ESTT, įvertindamas nacionalinio teismo klausimą, konstatavo, kad iš esmės klausimas kyla dėl Komisijos reglamentų, nustatančių procentinę dalį referenciniams kiekiams teisėtumo[573]. Pareiškėjo ir Komisijos pateikti pokyčių rinkose vertinimai buvo priešingi[574]. Tačiau ESTT, atlikęs savarankišką rinkos tyrimą[575], konstatavo, kad Komisijos minėtų reglamentų vertinimas „neatskleidė veiksnių, galinčių turėti įtakos jų galiojimui“[576].

---

[570] 1977 m. balandžio 5 d. Europos Parlamentas, Taryba ir Komisija priėmė bendrą deklaraciją, kurioje, atsižvelgiant į ESTT jurisprudenciją ir EŽTK, pabrėžiama ypatinga pagrindinių teisių svarba bei patvirtinami įsipareigojimai jas gerbti. Prie šios deklaracijos Kopenhagoje 1978 m. balandžio 7–8 d. vykusioje Europos Vadovų Taryboje priimta „Deklaracija dėl demokratijos“, prie kurios prisijungė ir valstybių narių valstybių ir vyriausybių vadovai.

[571] 1976 m. liepos 9 d. įmonė *Wünsche Handelsgesellschaft* kreipėsi į Vokietijos federalinę maisto ir miškų įstaigą su prašymu išduoti licenciją importuoti 1 000 tonų konservuotų grybų iš Taivano. Šis prašymas buvo atmestas 1976 m. liepos 15 d., remiantis Komisijos taikomomis apsaugos priemonėmis. Prašymą išduoti licenciją pateikusi įmonė kreipėsi į Vokietijos Frankfurto prie Maino administracinis teismą (t. y. tą patį teismą, kuris kreipėsi į Vokietijos KT *Solange I* byloje). Šį kartą Vokietijos Frankfurto prie Maino administracinis teismas įmonės prašymą atmetė. Nepaisant to, kad apsaugos priemonės buvo panaikintos 1977 m. sausio 1 d. ir įmonei išduota licencija, įmonė, manydama, kad apsaugos priemonės turėjo būti panaikintos 1976 m. liepos 1 d., kreipėsi į Vokietijos Federalinį administracinį teismą (*Bundesverwaltungsgericht*) dėl ankstesnio licencijos neišdavimo.

[572] ESTT 1982 m. gegužės 6 d. sprendimas byloje 126/81(*Wünsche*).

[573] ESTT sprendimo 126/81 8 punktas.

[574] ESTT sprendimo 126/81 9–11 punktai.

[575] ESTT sprendimo 126/81 12–17 punktai. Buvo tiriama 1974–1976 m. konservuotų grybų rinka.

[576] ESTT sprendimo 126/81 18 punktas.

Pareiškėjas siekė, kad Vokietijos Federalinis administracinis teismas arba pakartotinai kreiptųsi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, arba į Vokietijos KT, tačiau „Vokietijos Federalinis administracinis teismas atmetė visas šias galimybes“ (Lanier, 1988, p. 19). Todėl pareiškėjas, remdamasis net šešiais Vokietijos Konstitucijos straipsniais[577], pateikė individualų konstitucinį skundą.

Vokietijos KT 1986 m. spalio 22 d. priėmė sprendimą *Wünsche (Solange II)*. Nuosekliai nustatydamas, kad Vokietijos Konstitucijos pažeidimo nekonstatuota nė vienu skundo pagrindu, Vokietijos KT akcentavo supranacionalinės ir nacionalinės teisės sistemų sąsają ir atvirumą „abipusiam poveikiui“[578]. Tuo pačiu metu, pažymėdamas iš sutarčių pagal tarptautinę teisę kylančią pareigą vykdyti įsipareigojimus, Vokietijos KT konstatavo, kad ESTT, „vykdydamas savo jurisdikciją pagal [dabar SESV 267] straipsnį, patenka į Vokietijos Konstitucijos 101 straipsnio 1 dalies antrojo sakinio taikymo sritį“[579].

Konstatuodamas, kad į pareiškėjo klausimus ESTT pateikė vertinimą dėl Komisijos reglamentų teisėtumo, o Federaliniam administraciniam teismui šis išaiškinimas buvo aiškus, Federalinis administracinis teismas nebeturėjo pareigos kreiptis dar kartą su prašymu priimti prejudicinį sprendimą[580]. Tačiau sprendime pažymėta, kad ESTT išaiškinimai nėra saistantys tada, kai jie nėra aiškūs[581] arba atsisakius surengti teismo posėdį, taip teisės į teisminį nagrinėjimą pažeidimu pažeidžiant ir perduotas suverenias teises[582].

Toliau Vokietijos KT atkreipė dėmesį, kad Vokietijos Konstitucijos 24 straipsnio 1 dalimi suteiktos galios nėra laikytinos neribojamomis pagal

---

[577] Vokietijos Konstitucijos 19 straipsnio 4 dalis – teisė kreiptis į teismą, 103 straipsnio 1 dalis – kiekvienas žmogus turi teisę būti išklausytas teisme, 101 straipsnio 1 dalis – niekam neturi būti draudžiama kreiptis į teisėją, tačiau taip pat teisinio aiškumo ir proporcingumo principai, susiję su 2 straipsniu – be kita ko, laisvių ribojimas tik įstatymu, 12 straipsniu – be kita ko, laisvė pasirinkti darbą ir 20 straipsnio 3 dalimi – įstatymų leidybą saisto konstitucinė santvarka, vykdomąją ir teisminę valdžias – įstatymas ir teisė (Goldamer *et al*., 2016).

[578] „Iš dalies funkcinis Europos teismo įtraukimas į valstybių narių jurisdikcijas išreiškia faktą, kad valstybių narių ir Bendrijos teisės sistemos nėra abipusės izoliacijos būklės ir staiga sugretintos, bet daugeliu atžvilgių yra susijusios viena su kita ir atviros abipusiam poveikiui. Tai tampa ypač aišku paskirstant jurisdikciją pagal [dabar – SESV 267] straipsnį, orientuotą į valstybių narių teismų ir Europos teismo bendradarbiavimą.“ (Vokietijos KT sprendimo *Solange II* 7 pastraipa)

[579] Vokietijos Konstitucijos 101 straipsnio 1 dalies antrasis sakinys: „Niekam negali būti draudžiam kreiptis į teisėtą teisėją“ (Goldamer *et al*., 2016) (Vokietijos KT sprendimo *Solange II* 8 pastraipa).

[580] Vokietijos KT sprendimo *Solange II* 10–12, 15 pastraipos.

[581] Vokietijos KT sprendimo *Solange II* 12 pastraipa.

[582] Vokietijos KT sprendimo *Solange II* 19 pastraipa.

konstitucinę teisę[583], o teisiniai principai, kuriais grindžiamos Konstitucijos nuostatos dėl pagrindinių teisių, bet kuriuo atveju sudaro konstitucinės tvarkos pagrindus[584]. Primindamas ankstesnę ESTT jurisprudenciją[585], Vokietijos KT pažymėjo pokyčius pagrindinių teisių apsaugos srityje ir pirmiausia ESTT vaidmenį[586] bei minėtus politinius dokumentus[587].

Kadangi pagrindinės teisės kyla iš valstybių narių nacionalinių konstitucijų, jos pasiekia pirminės teisės bendrųjų principų reikšmę ir yra teisiškai svarbios apibrėžiant sutarčių turinį[588]. Vokietijos KT vertinimu, tai,

---

583 Pabrėždamas, kad teisiniai principai, kuriais grindžiamos Konstitucijos nuostatos dėl pagrindinių teisių, bet kuriuo atveju sudaro konstitucinės tvarkos pagrindus, Vokietijos KT pažymėjo, kad, jeigu netenkama teisinės apsaugos, numatytos Vokietijos Konstitucijoje, būtina užtikrinti pagrindinių teisių taikymą, savo turiniu ir efektyvumu iš esmės panašų į pagrindinių teisių apsaugą, kurios besąlygiškai reikalaujama pagal Konstituciją (Vokietijos KT sprendimo *Solange II* 32 pastraipa).

584 Vokietijos KT pažymėjo, kad, jeigu netenkama teisinės apsaugos, numatytos Vokietijos Konstitucijoje, būtina vietoj jos užtikrinti pagrindinių teisių taikymą, savo turiniu ir efektyvumu iš esmės panašų į pagrindinių teisių apsaugą, kurios besąlygiškai reikalaujama pagal Konstituciją (Vokietijos KT sprendimo *Solange II* 32 pastraipa).

585 Vokietijos KT primena ESTT 1959 m. vasario 4 d. sprendimą byloje 1/58 (*Friedrich Stork & Cie / EAPB Vyriausioji valdyba*), kuriame ESTT konstatavo, kad Vyriausioji valdyba privalo taikyti tik Bendrijos teisę ir nėra įgaliota nagrinėti skundo pagrindo, kuriame teigiama, kad priimdama sprendimą ji pažeidė Vokietijos konstitucinės teisės principus (ypač Pagrindinio įstatymo 2 ir 12 straipsnius), taip pat primenamas ir ESTT 1960 m. liepos 15 d. sprendimas sujungtose bylose 36/58, 37/58, 38/59 ir 40/59 (*Präsident Ruhrkolen-Verkaufsgesellschaft ir kiti / EAPB Vyriausioji valdyba*), kuriuo nuspręsta, kad ESTT negali nei aiškinti, nei taikyti Vokietijos Pagrindinio įstatymo 14 straipsnio, nagrinėdamas Vyriausiosios valdybos sprendimo teisėtumą. Be to, Bendrijos teisėje „nėra jokio bendro principo, nei išreikšto, nei kitokio, užtikrinančio suteiktų teisių išsaugojimą“ (Vokietijos KT sprendimo *Solange II* 37 pastraipa).

586 Vokietijos KT pažymėjo ESTT 1974 m. gegužės 14 d. sprendimo *Nold* byloje 4/73 (*Nold KG / Komisija*) 13 punktą, kuriame ESTT akcentavo, kad: „pagrindinės teisės yra neatskiriama bendrųjų teisės principų, kurių laikymąsi jis [ESTT] užtikrina, dalis. Saugodamas šias teises, Teismas semiasi įkvėpimo iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų, todėl negali palaikyti priemonių, kurios yra nesuderinamos su tų valstybių konstitucijose pripažintomis ir saugomomis pagrindinėmis teisėmis“. Taip pat ir ESTT 1980 m. kovo 5 d. sprendimą byloje 98/79 (*Josette Pecastaing / Belgijos valstybė*). Šiame sprendime ESTT konstatavo, kad „Direktyvoje, atsižvelgiant į priemones, į kurias nukreipiama pagal preambulės trečiąją konstatuojamąją dalį, „teisingo bylos nagrinėjimo“ reikalavimas, nustatytas [EŽTT] Konvencijos 6 straipsnyje, yra įgyvendinamas bent jau atsižvelgiant į apskundimo teismui tvarką, nurodytą direktyvos 8 straipsnyje.“ (Vokietijos KT sprendimo *Solange II* 40 pastraipa).

587 Žr. 570 išnašą.

588 Vokietijos KT sprendimo *Solange II* 44 pastraipa.

kad yra atsižvelgiama į EŽTK ir EŽTT praktiką, garantuoja minimalų materialinės pagrindinių teisių apsaugos standartą, kuris iš esmės tenkina Konstitucijos teisinius reikalavimus[589]. Atsižvelgdamas į šiuos pokyčius, Vokietijos KT *Solange II* sprendime nustatė, kad nevertins ES teisės aktų pagrindinių teisių pažeidimo aspektu tol, kol ESTT garantuoja pagrindinių teisių apsaugą[590] (Callies, 2020, p. 169).

1974 m. po *Solange I* sprendimo praėjus dvylikai metų, *Solange II* sprendimu Vokietijos KT pareiškė, kad jį tenkina Europos institucijų pažanga (Dyevre, 2016, p. 137). Tačiau Teismas pasiliko išlygą vykdyti pagrindinių teisių priežiūrą, kurią patvirtino ir *Mastrichto* sprendime (Lasser, 2009, p. 189; Payandeh, 2011, p. 13), o vėliau – ir *Lisabonos* sprendime (Davies B.,, 2012, p. 182)

2.1.3. *Fragd* sprendimas (Italija)

Tiek *Solange I* sprendimas kartu galėtų būti laikomas ir konstitucinio identiteto doktrinos pradžia, tiek jau minėtas *Frontini* sprendimas, kuriuo suformuota *controlimiti* doktrina, galėtų būti laikomas ir Italijos KT pagrindinių teisių priežiūros doktrinos pradžia. Nepaisant reikšmės *controlimiti* doktrinai ir sampratai, *Frontini* sprendimu nesukurta tokio lygmens doktrinos kaip *Solange* sprendimais. Po 1973 m. *Frontini* sprendimo kitu reikšmingiausiu sprendimu laikytinas 1989 m. *Fragd* sprendimas[591]. Šis Italijos KT sprendimas susijęs su keletu ankstesnių ESTT sprendimų.

1979 m. birželio 29 d. sprendimu Lilio apylinkės teismas, pateikdamas septynis klausimus, kreipėsi į ESTT su prašymu išaiškinti Tarybos reglamento nuostatas[592], kilus ginčui dėl muito permokos. ESTT išaiškinimą[593] pateikė 1980 m. spalio 15 dieną. ESTT pripažino, kad Komisija viršijo suteiktas kompetencijos ribas[594]. Tačiau ESTT, spręsdamas dėl savo sprendimo teisinių pasekmių, pažymėjo, kad nors šis sprendimas galėtų padėti susigrąžinti

---

589 Vokietijos KT sprendimo *Solange II* 46 pastraipa.

590 Žr. Vokietijos KT sprendimo *Solange II* 48 pastraipą.

591 Italijos KT 1989 m. balandžio 21 d. sprendimas byloje Nr. 232/1989 (*S.p.a. Fragd prieš Amministrazione delle Finanze dello Stato*).

592 Tarybos reglamentas 974/71 dėl tam tikrų struktūrinės politikos priemonių, taikytinų žemės ūkyje laikinai padidinus tam tikrų valstybių narių valiutų svyravimo ribas.

593 ESTT 1980 m. spalio 15 d. sprendimas byloje 145/79 (*Roquette / Prancūzija*).

594 Atsižvelgdamas į tai, ESTT pripažino negaliojančiu Komisijos reglamentą Nr. 652/76, keičiantį piniginės kompensacijos sumas, pasikeitus Prancūzijos franko kursui (ESTT sprendimo byloje 145/79 48 punktas).

permokėtas sumas, vis dėlto tokius vertinimus galėtų atlikti tik Komisija[595]. Todėl ESTT nustatė, kad neleidžiama, remiantis šiuo ESTT sprendimu, ginčyti kompensacinių sumų, nacionalinių valdžios institucijų nustatytų ar mokėtinų laikotarpiu iki šio sprendimo priėmimo dienos[596].

Nepaisydama ESTT sprendimo nuostatos, neleidžiančios kreiptis dėl permokėtų sumų susigrąžinimo, jau kita bendrovė 1982 m. gegužės 13 d. kreipėsi į Venecijos apylinkės civilinių ir baudžiamųjų bylų teismą, siekdama iš Italijos Finansų administracijos susigrąžinti kompensacines sumas. Italijos Finansų administracija neneigė, kad kompensacinės sumos buvo laiku apskaičiuotos pagal tvarką, kurią vėliau ESTT pripažino negaliojančia, tačiau nepripažino ieškovo teisės kelti reikalavimo dėl kompensacijos.

Venecijos apylinkės civilinių ir baudžiamųjų bylų teismas 1983 m. lapkričio 24 d. kreipėsi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą dėl Komisijos reglamento[597], kuriame nustatytas toks pat kriterijus, lėmęs ankstesnio Komisijos reglamento pripažinimą netekusiu galios. Kreipęsis teismas iškėlė klausimą ir dėl ESTT kompetencijos nustatyti panaikinto akto teisines pasekmes nacionalinėje teisėje, nors permokėtų sumų grąžinimas yra Italijos ir kitų valstybių narių nacionalinių teisės sistemų, kuriomis yra grindžiama Bendrijos teisė, pamatinis principas.

ESTT išaiškinime[598] pažymėjo, kad Komisijos reglamentas remiasi tais pačiais principais, kaip ir ankstesnėje byloje pripažintas negaliojančiu Komisijos reglamentas, todėl ir šis Komisijos reglamentas buvo pripažintas „implicitiškai negaliojančiu“[599].

Antruoju pareiškėjo keliamu aspektu ESTT pažymėjo, kad, pagal ESTT praktiką, teisės akto panaikinimas pagal prašymo priimti prejudicinį sprendimą procedūrą leidžia ESTT spręsti dėl sprendimo veikimo apribojimo laiko atžvilgiu[600] ir pakartojo ankstesniojo sprendimo nuostatą, nesudarančią pagrindo kreiptis dėl permokėtų sumų[601].

---

595 ESTT sprendimo byloje 145/79 52 punktas.
596 ESTT sprendimo byloje 145/79 53 punktas.
597 Komisijos reglamentas Nr. 1541/80, pakeičiantis pinigines kompensacines sumas.
598 ESTT 1985 m. gegužės 22 d. sprendimas byloje 33/84 (*Fragd / Amministrazione delle finanze dello Stato*).
599 ESTT sprendimo byloje 33/84 12–14 punktai.
600 ESTT sprendimo byloje 33/84 17–18 punktai.
601 ESTT sprendimo byloje 33/84 20 punktas.

Venecijos apylinkės civilinių ir baudžiamųjų bylų teismas, suabejojęs dėl tokio ESTT sprendimo atitikties Italijos Konstitucijos 24 straipsniui[602], kreipėsi į Italijos KT[603].

Italijos KT *Fragd* sprendime visų pirma pažymėjo, kad negalima teigti, jog jis neturi kompetencijos patikrinti, ar sutarties norma, aiškinama ir taikoma europinių institucijų ir organų, neprieštarauja pagrindiniams Italijos Konstitucijos principams ar nepažeidžia neatimamų žmogaus teisių. Teismas pažymėjo, kad yra kompetentingas patikrinti poziciją šiuo klausimu, nagrinėdamas tokias normas įgyvendinančių įstatymų konstitucingumą[604].

Italijos KT akcentavo, kad būtent ESTT įgaliotas nurodyti, kurie iš jo paskelbtų negaliojančiais reglamento padarinių turi būti laikomi galutiniais. Tačiau buvo atkreiptas dėmesys, kad, jeigu Bendrijos akto pripažinimo negaliojančiu teisinės pasekmės būtų išplėstos ginčo objektu esantiems faktams, kiltų rimtų abejonių dėl tokios taisyklės suderinamumo su esminiais teisės į teisminę gynybą elementais[605]. Tokiomis aplinkybėmis nacionalinis teisėjas bylą turėtų spręsti remdamasis teisės aktais, kurie ESTT buvo pripažinti negaliojančiais[606].

Italijos KT pabrėžė, kad, esant galimam pagrindinio principo pažeidimui, negalima remtis svarbiausiais vienodo Bendrijos teisės taikymo ir teisės tikrumo sumetimais[607]. Teismas įvertino, kad ESTT praktikoje tokių išimčių

---

602 Italijos Konstitucijos 24 straipsnio 1 dalis: „Visi gali ginti savo teises ir teisėtus interesus teismo tvarka.“ (Matijošius, 2016a, p. 1100).

603 Todėl Italijos KT kviečiamas nuspręsti, ar prejudicinio sprendimo instrumentas nepažeidžia kiekvieno piliečio pagrindinės teisės kreiptis į teismą paprastuose teismuose, siekiant apsaugoti ir garantuoti jo teisėtus interesus pagal Konstitucijos 24 straipsnį. Toks pažeidimas nurodomas tuo pagrindu, kad sutarties nuostatos dėl prejudicinio sprendimo leidžia ESTT apriboti Bendrijos reglamento pripažinimo negaliojančiu *ex tunc* poveikį tiek, kad toks pareiškimas apskritai neturėtų jokio poveikio teismui, pateikusiam prašymą priimti prejudicinį sprendimą (Italijos KT *Fragd* sprendimo 2 punktas).

604 Italijos KT pažymėjo, kad toks konfliktas, nors ir labai mažai tikėtinas, vis tiek gali įvykti. Be to, reikia atsižvelgti į tai, kad bent jau teoriškai negalima teigti, kad visi pagrindiniai Italijos konstitucinės santvarkos principai yra tarp principų, bendrų kitų valstybių narių teisės sistemoms, todėl įtrauktų į Bendrijos teisės sistemą. Teisė į teisminę gynybą yra pamatinis Italijos teisinės tvarkos principas, tačiau Bendrijos teisėje numatyta teisminės apsaugos sistema yra visiškai galiojanti ir tinkama, o prejudicinio sprendimo instrumentas garantuoja visišką asmens teisminę apsaugą (Italijos KT *Fragd* sprendimo 3.1., 3.2. ir 4 punktai).

605 Italijos KT *Fragd* sprendimo 4.1 punktas.

606 Italijos KT *Fragd* sprendimo 4.2 punktas.

607 Italijos KT *Fragd* sprendimo 4.2. punktas.

ir anksčiau buvo numatyta[608]. Maža to, įvertinta tai, kad *SpA Fragd* kreipėsi praėjus pusantrų metų po ESTT sprendimo, priimto 1980 m. spalio 15 d., datos[609].

Todėl, įvertinęs ESTT 1985 m. gegužės 22 d. sprendimo nuostatas dėl sprendimo taikymo[610], Italijos KT konstatavo, kad šiuo konkrečiu atveju ieškinys, pateiktas nacionaliniam teismui po ESTT sprendimo, nebuvo ginčas, nulėmęs Bendrijos akto negaliojimą[611]. Kita vertus, nors eksplicitiškai to ir nepasakoma, vis dėlto galima numanyti, kad, jeigu ESTT savo sprendimo veikimą apribotų tiek, kad nepaliktų jokios galimybės nacionaliniam teismui taikyti prejudicinio sprendimo, net ir dėl ieškinių, pateiktų iki prejudicinio sprendimo priėmimo, tai galėtų būti vertinama ir kaip Italijos Konstitucijos 24 straipsnyje įtvirtinto teisminės gynybos principo pažeidimas.

2.1.4. *„Solange III“* ?

Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimu[612] *Solange II* doktrina buvo patvirtinta, o šio teismo *Bananų* sprendime nustatytas priimtinumo kriterijus („slenkstis“), kad pagrindinių teisių priežiūra galima tik esant besąlyginės pagrindinių teisių apsaugos „esminiams pažeidimams“[613] (Bobić, 2020, p. 36).

---

608 Italijos KT kaip kitokių sprendimų pavyzdžiu pasirėmė ESTT sprendimu 1976 m. balandžio 8 d. byloje 43/75 (*Defrenne / SABENA*). Nors Italijos KT eksplicitiškai nenurodo konkretaus šio ESTT sprendimo dalies, autoriaus vertinimu, tokiu pagrindu laikytinas ESTT sprendimo 75 punktas: „tiesioginiu veikimu negalima remtis motyvuojant pretenzijas dėl užmokesčio už laikotarpius iki šio sprendimo priėmimo dienos, išskyrus tuos darbuotojus, kurie anksčiau pateikė ieškinį teismui arba iškėlė atitinkamą pretenziją“. Kitas Italijos KT pateiktas pavyzdys buvo ESTT 1986 m. sausio 15 d. sprendimas byloje 41/84 (*Pinna / Caisse d'allocations familiales de la Savoie*), kurio 31 punkte suformuota tokia pati nuostata kaip ir *Defrenne* sprendime.

609 Italijos KT *Fragd* sprendimo 5 punktas, ESTT sprendimo byloje 33/84 19 punktas.

610 ESTT sprendimo byloje 33/84 18 punktas, darantis nuorodą į ESTT 1985 m. vasario 27 d. sprendimo byloje 112/83 (*Société des produits de maïs / Administration des douanes et droits indirects*) 18 punktą, kuriame ESTT pasisako, kad ESTT, panaudodamas ribojimo galimybę praeities įvykiams, pripažįstant Bendrijos priemone neteisėta, gali nuspręsti, ar išimtis, susijusi su sprendimo poveikio ribojimu, taikytina veiksmams, kurių imtasi siekiant apsaugoti jų teises iki sprendimo priėmimo.

611 Italijos KT *Fragd* sprendimo 6 punktas.

612 Vokietijos KT 1993 m. spalio 12 d. sprendimas bylose 2134/92 ir 2159/92.

613 Vokietijos KT 2000 m. birželio 7 d. sprendimo 1/97 62 pastraipa: „konstituciniai skundai nepriimtini, jei jų pagrinduose nepagrindžiama, kad Europos teisės raida, įskaitant ESTT sprendimus, po sprendimo „*Solange II*“ sumažėjo žemiau reikalaujamo pagrindinių teisių lygio“. Be to, toks išsamus pagrindimas turi būti panašus į atliktąjį *Solange II* sprendime.

Vis dėlto *Solange* jurisprudencija, autoriaus nuomone, turėjo tokią reikšmę, kad net ir praėjus daugeliui metų po *Solange II* sprendimo mokslininkai įžvelgia galimą šios sagos tęsinį.

Paminėtina, kad yra bandymų šią kategoriją išplėsti, tačiau tai tik pavienės mokslininkų nuomonės. Kaip tariamas „*Solange III*“ sprendimas buvo vertintas Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimas (Makowski, 1995), *Lisabonos* sprendimas (Ziller, 2009), *Europos arešto orderio* sprendimas (Hong, 2016). Vis dėlto tokie mokslininkų vertinimai, autoriaus požiūriu, laikytini labiau mokslinio požiūrio laisvės pasireiškimu, negu konkreti ES teisės konstitucinės pagrindinių teisių priežiūros jurisprudencija. Tačiau naują *Solange* skyrių gali lemti Chartija, kaip konstitucinės priežiūros standartas.

2.1.4.1. Vokietija

Būtent Vokietijos KT jurisprudencija rodo paradigminius pokyčius, galinčius prilygti *Solange* jurisprudencijai. 2019 m. lapkričio sprendimais *Teisė būti pamirštam* byloje[614] Vokietijos KT „pakeitė ankstesnę praktiką“, nustatytą *Solange II* sprendime (Rauchegger, 2020, p. 260–261).

Teisė būti pamirštam I sprendime Vokietijos KT konstatavo, kad tais atvejais, kai ES teisė valstybėms narėms suteikia diskreciją, t. y. nesiekiama vienodo pagrindinių teisių užtikrinimo[615], Vokietijos KT, vykdydamas konstitucinę priežiūrą, remiasi Vokietijos Konstitucijos pagrindinių teisių apsauga[616]. Konstitucinių pagrindinių teisių priežiūros prioritetas[617], grindžiamas tuo, kad pagrindinių teisių standartas užtikrina apsaugą,

[614] Vokietijos KT 2019 m. lapkričio 6 d. sprendimas 16/13 *Recht auf Vergessen I* (*Teisė būti pamirštam I*) ir 276/17 *Recht auf Vergessen II (Teisė būti pamirštam II)*. Bylos *Teisė būti pamirštam I* fabula: Asmuo, nuteistas iki gyvos už tyčinį nužudymą 1982 m., vėliau paleistas iš įkalinimo praėjus 20 metų. Tačiau 2009 m. internete buvo *Der Spiegel* straipsnių, kuriuos leidinys atsisakė pašalinti, o pabandžius straipsnius pašalinti teismine tvarka, teismai, tarp jų ir Federalinis ESTT, nusprendė, kad viešasis interesas yra svarbesnis. Bylos *Teisė būti pamirštam II* fabula: įmonės vadovė davė interviu TV reportažui dėl galimos nelygybės darbuotojų atžvilgiu. *Google* paieškoje suvedus pareiškėjos vardą ir pavardę, TV reportažo stenograma būdavo tarp pirmųjų paieškos rezultatų, taip sukurdama neigiamą reputaciją.

[615] Vokietijos KT *Teisė būti pamirštam I* sprendimo 49 pastraipa.

[616] Vokietijos KT *Teisė būti pamirštam I* sprendimo 55 pastraipa.

[617] Vokietijos KT *Teisė būti pamirštam I* sprendimo 45 pastraipa: „net jei ES pagrindinės teisės yra taikomos pagal Chartijos 51 straipsnio 1 dalį papildomai prie Vokietijos Konstitucijos pagrindinių teisių, Vokietijos KT, kaip priežiūros standartu, pirmiausia remiasi Vokietijos Konstitucijos pagrindinėmis teisėmis“.

ekvivalenčią Chartijos apsaugai[618]. Tačiau, kai ES teisė nustato aukštesnį apsaugos standartą[619], taikoma ir Chartija[620] net ir tada, kai ES teisė nenustato vienodo pagrindinių teisių standarto. Todėl sprendimas *Teisė būti pamirštam I* visiškai kitaip traktuoja *Solange* jurisprudenciją, implicitiškai vertinančią, kad Vokietijos KT vykdoma pagrindinių teisių apsauga yra „tikresnė ir patikimesnė“ (Goldmann, 2020, p. 52).

Teisė būti pamirštam II sprendime Vokietijos KT nustatė, kad tais atvejais, kai ES teisė „nesuteikia įgyvendinimo laisvumo“, konstitucinės priežiūros standartas kyla ne iš Vokietijos Konstitucijos, o iš Chartijos[621]. Tačiau toks konstitucinės priežiūros standartas nedaro įtakos Vokietijos Konstitucijoje įtvirtintoms pagrindinėms teisėms, kurios yra „nekintantis ramybės būsenoje esantis pagrindas“[622]. Kaip pažymi Vokietijos KT, ES pagrindinių teisių apsaugos standartas „iš principo“ tolygus Vokietijos Konstitucijos pagrindinių teisių apsaugos standartui. Kita vertus, Vokietijos Konstitucijos nustatyta pagrindinių teisių apsauga veikia kaip apsauginė garantija, kuria gali būti remiamasi tik griežtai pagal nustatytus kriterijus[623]. Taigi Vokietijos KT pažymi, kad išlaiko pasyvią sprendimo *Solange II* rezervaciją[624].

2.1.4.2. Austrija

Austrijos KT buvo pirmasis, „pakylėjęs“ Chartiją iki konstitucinės priežiūros standarto (Rauchegger, 2020, p. 266). Šis Teismas savo sprendime[625] pažymėjo, kad konstitucinė jurisprudencija, numatanti, kad „ES teisė nėra konstitucinės priežiūros standartas“, po Lisabonos sutarties „negali būti perkelta“ Chartijos atžvilgiu[626]. Taigi Austrijos KT „pakeitė konsoliduotą savo jurisprudenciją“ (Paris, 2015, p. 393, 395) ir nustatė, kad Chartija yra konstitucinės priežiūros standartas (Claes, 2015b, p. 1338–1339).

---

618 Vokietijos KT *Teisė būti pamirštam I* sprendimo 55 pastraipa.
619 Vokietijos KT *Teisė būti pamirštam I* sprendimo 66 pastraipa.
620 Vokietijos KT *Teisė būti pamirštam I* sprendimo 63 ir 69 pastraipos.
621 Vokietijos KT *Teisė būti pamirštam II* sprendimo 42 pastraipa.
622 Vokietijos KT *Teisė būti pamirštam II* sprendimo 47 pastraipa.
623 Vokietijos KT *Teisė būti pamirštam II* sprendimo 48 pastraipa.
624 Maža to, *Teisė būti pamirštam II* sprendime Vokietijos KT primena ir kitas dvi išlygas: konstitucinio identiteto ir *ultra vires* doktriną (Vokietijos KT *Teisė būti pamirštam II* sprendimo 49 pastraipa).
625 Austrijos KT 2012 m. kovo 14 d. sprendimas bylose U 466/11-18 ir 1836/11-13. Bylos fabula: Kinijos piliečių prieglobsčio prašymų svarstymo Federaliniame prieglobsčio teisme išimtinai rašytinio proceso tvarka konstitucingumo vertinimas.
626 Austrijos KT 2012 m. kovo 14 d. sprendimo 4.2 ir 5 punktai.

Austrijos KT pažymėjo, kad ES teisės taikymo srityje Chartija dabar įtvirtina teises būdu, panašiu į Austrijos Konstitucijos garantuojamas konstituciškai saugomas teises. Tačiau vienos individualios garantijos, kurias suteikia Chartija, visiškai skiriasi savo normine struktūra, o kitos yra panašios ne į konstituciškai garantuojamas teises, o į principus[627]. Be to, tai, kad Chartija yra Konstitucinio Teismo priežiūros standartas, neprieštarauja ESTT praktikai, jog pagrindinės teisės kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų[628]. Maža to, pagrindinės teisės, kurios Chartijoje pripažįstamos kaip išplaukiančios iš valstybių narių bendrų konstitucinių tradicijų, turi būti „aiškinamos suderinamai“ su tomis tradicijomis[629].

Kita vertus, Chartijos teisės, kaip konstitucinės priežiūros standartas, taikytinos tik tada, kai nacionalinės institucijos veikia įgyvendindamos ES teisę, pavyzdžiui, prieglobsčio atveju[630]. Paminėtina, kad Austrijos KT pažymėjo, kad, kilus abejonių dėl Chartijos aiškinimo kreipsis į ESTT, tačiau esant aiškioms nuostatoms neteiks prašymo priimti prejudicinio sprendimo[631]. Yra nuomonių, kad Chartijos konstitucionalizavimas Austrijos teisinėje sistemoje kelia abejonių, ar toks sprendimas atitinka ESTT praktiką (Orator, 2015, p. 1438), nes tokiu būdu yra kvestionuojamas ESTT, kaip sutarčių aiškintojo, vaidmuo (Baraggia, 2015, p. 90–92). Tokia mokslininkų pozicija svarstytina. Viena vertus, skirtingai nuo Vokietijos, Austrijos KT nenumato iš konstitucinės teisės kylančių ES teisės pirmenybės išlygų (Rauchegger, 2020, p. 269). Kita vertus, esant konstruktyviam teisminiam dialogui, reikšmingų iššūkių neturėtų kilti.

2.1.4.3. Italija

Nagrinėjamas Chartijos aspektas aptinkamas ir Italijos KT jurisprudencijoje[632], kuri doktrinos išplėtojimo aspektu, autoriaus nuomone, negalėtų būti laikoma prilygstanti Austrijos ar juo labiau Vokietijos KT jurisprudencijai.

---

627 Austrijos KT 2012 m. kovo 14 d. sprendimo 5.3 ir 5.5 punktai.
628 Austrijos KT 2012 m. kovo 14 d. sprendimo 5.6 punktas.
629 Austrijos KT 2012 m. kovo 14 d. sprendimo 5.9 punktas.
630 Austrijos KT 2012 m. kovo 14 d. sprendimo 6 punktas.
631 Austrijos KT 2012 m. kovo 14 d. sprendimo 5.7 punktas. Paminėtina, kad, atsižvelgdamas į reikšmingą ESTT ir EŽTT praktiką, Austrijos KT pripažino, jog Federalinis prieglobsčio teismas, esant aiškioms bylos aplinkybėms nesurengęs žodinio proceso, nepažeidė Chartijos 47 straipsnio 2 dalies (sprendimo 9 punktas).
632 Italijos KT 2019 m. sausio 23 d. sprendimas Nr. 20/2019.

Italijos KT pažymėjo, kad yra „ypatingos prigimties situacijų“, kai dėl teisės akto, darančio poveikį pagrindinėms teisėms, kyla abejonių tiek dėl jo atitikties Konstitucijai, tiek ir suderinamumo su Chartija[633]. Šiame sprendime buvo pacituotos Italijos KT 2017 m. sprendimo Nr. 269, „sukėlusio plataus poveikio teisminę revoliuciją“ (Martinico, Repetto, 2019, p. 733), nuostatos, kad Chartijoje nustatyti principai ir teisės „daugiausiai sutampa“ su principais ir teisėmis, kuriuos garantuoja Italijos Konstitucija (ir kitų valstybių narių konstitucijos), todėl Chartija yra „Sąjungos teisės dalis, kuriai būdingi ypatingi bruožai dėl paprastai konstitucijoms būdingo turinio antspaudo“[634].

Teismas 2019 m. pakartoja, kad galimybė spręsti *erga omnes,* remiantis centralizuotos konstitucinės priežiūros, kaip visos konstitucinės architektūros, pagrindu, turi būti išsaugota[635]. Todėl Italijos KT spręs pagal šalies vidines, konstitucines nuostatas, o jeigu taikytina, – ir pagal europines, atsižvelgiant į tai, kuri sistema labiau tinkama konkrečioje byloje[636]. Taip pat pažymėta, kad Chartijoje nustatytų garantijų vertė, palyginti su Italijos Konstitucijos garantijomis, sukuria daugiau teisinių gynybos priemonių, išplečia pagrindinių teisių apsaugos priemones, tačiau šiuo konkrečiu atveju buvo „daugiau negu pateisinama“ remtis konstitucinėmis nuostatomis dėl „klausimo konstitucinės svarbos“ (Gallo, 2019, p. 451).

Tokios formuluotės[637] visuminėje Italijos KT jurisprudencijoje vertintinos kaip Italijos KT ketinimai spręsti pagrindinių teisių bylose, remiantis nacionaline konstitucija ir Chartija „kartu taikant abu teisių katalogus“ (Martinico, Repetto, 2019, p. 737, 738). Todėl Italijos KT patvirtina galimybę Chartiją taikyti kaip konstitucinės priežiūros standartą net ir direktyvos tiesioginio veikimo situacijose (Lazzerini, 2020, p. 1470).

---

633 Italijos KT 2019 m. sausio 23 d. sprendimo 2.1 punktas.

634 Italijos KT 2019 m. sausio 23 d. sprendimo 2.1 punktas.

635 Italijos KT 2019 m. sausio 23 d. sprendimo 2.1 punktas.

636 Italijos KT 2019 m. sausio 23 d. sprendimo 2.1 punktas, taip pat ir 2.3 punktas: Todėl šis teismas, visų pirma atsižvelgdamas į vidaus konstitucines nuostatas, turi pareikšti savo vertinimą dėl nuostatų, kurios, kaip ir čia nagrinėjamos nuostatos, nors ir lieka reguliuojamos pagal Europos teisę, taip pat paliečia principus ir pagrindines teises, įtvirtintas Italijos konstitucijoje ir pripažintas konstitucinėje jurisprudencijoje.

637 Italijos KT 2019 m. sausio 23 d. sprendimo 3.1 punktas: vertinimas turi būti atliekamas laikantis vidaus konstitucinės nuostatos, papildant europinėmis nuostatomis.

2.1.4.4. Belgija ir Prancūzija

Apžvelgtini ir Belgijos KT bei Prancūzijos KT sprendimai. Vis dėlto jie nagrinėjama apimtimi nesuteikia galimybės gilesnei analizei, kaip, pavyzdžiui Vokietijos ar Austrijos atveju. Tačiau, kaip konstitucinės jurisprudencijos tendencija, šie sprendimai paminėti Vokietijos KT sprendime *Teisė būti užmirštam II*.

Belgijos KT sprendimas[638], kuriame nagrinėjamas „*datamining*“ ir „*datamatching*“[639] prieš sukčiavimą gaunant socialinę paramą, konstitucingumas. Šiame sprendime Belgijos KT Belgijos Konstitucijos 22 straipsnį, garantuojantį asmeninio ir šeimos gyvenimo neliečiamybę, vertino „kartu su“ Chartijos 7 ir 8 straipsniais, numatančiais teisę į privatų ir šeimos gyvenimą bei asmens duomenų apsaugą[640].

Atskleidęs šių Chartijos straipsnių turinį, Belgijos KT pažymėjo, kad vykdys kontrolę „remdamasis“ šiais Chartijos straipsniais[641]. Tokia pozicija grindžiama tuo, kad ginčijamas teisinis reguliavimas yra susijęs su asmens duomenų apsauga, kuriai taikomi ES teisės aktai, taigi ir Chartija, todėl atitiktis Chartijos nuostatoms turi būti vertinama kartu su atitiktimi Belgijos Konstitucijai[642]. Vis dėlto Belgijos KT labai aiškiai pažymėjo, kad atitiktis Chartijai galėtų būti vertinama tik tuo atveju, jeigu nacionaliniai teisės aktai įgyvendina ES teisę[643].

Paminėtinas ir Prancūzijos KT sprendimas[644], kuriame nagrinėjama komercinių paslapčių reglamentavimo atitiktis Prancūzijos Konstitucijai, atskleidžiamas 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos, esančios vienu iš Prancūzijos Konstituciją sudarančių aktų, (Jarašiūnas, 2012, p. 688, 689) ir Chartijos reguliavimo suderinamumas[645]. Suprantama, kad tokia doktrinos

---

638 Belgijos KT 2018 m. kovo 15 d. sprendimas 29/2018.

639 Šios sąvokos angliška forma pateikiamos ir Belgijos KT sprendime; „*datamining*“, autoriaus nuomone, gali būti verčiamas kaip duomenų gavyba, o „*datamatching*“ – kaip „duomenų atitikimo atlikimas“.

640 Belgijos KT 2018 m. kovo 15 d. sprendimo B.9 punktas.

641 Belgijos KT 2018 m. kovo 15 d. sprendimo B.10.5 punktas. Šio punkto 3 dalyje patvirtinamas Belgijos KT siekis vykdyti kontrolę pagal minėtus Chartijos straipsnius, taip pat atsižvelgiant ir į Chartijos 52 straipsnio 1 dalį.

642 Belgijos KT 2018 m. kovo 15 d. sprendimo B.15.3 punktas.

643 Belgijos KT 2018 m. kovo 15 d. sprendimo B.15.2 punktas.

644 Prancūzijos KT 2018 m. liepos 26 d. sprendimas Nr. 2018-768 DC.

645 Žr. Prancūzijos KT 2018 m. liepos 26 d. sprendimo 10 punktą, kuriame parodomas Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos 11 straipsnio, numatančio laisvę reikšti mintis ir nuomonę, bei Chartijos 11 straipsnio, nustatančio saviraiškos ir informacijos laisvę, suderinamumas. Taip pat šio sprendimo 12 punktą,

„apimtis“ mokslininkų susidomėjimo šiame darbe nagrinėjamu aspektu nesukėlė.

2.1.5. Pagrindinių teisių priežiūros praktikos vertinimas

Pagrindinių teisių konstitucinės priežiūros konceptualusis pagrindas yra nacionalinės konstitucijos, kaip antimažoritarinio akto, garantuojamų (laiduojamų) pagrindinių teisių apsaugos lygio išlaikymas, nepaisant kompetencijos perdavimo (delegavimo) ES apimties. Valstybės galių perdavimas ES negali daryti esminės negatyvios įtakos nacionalinės konstitucijos saugomoms individo teisėms ar jas susilpninti, o tai prižiūri nacionaliniai konstituciniai teismai.

Pagrindinių teisių priežiūra, prasidėjusi Vokietijos KT *Solange I* sprendimu, buvo „siekis pradėti pokalbį“ (Davies B., 2012, p. 204). Šis pokalbis gali būti vertinamas kaip „tiesioginė dialektika“ (Martinico, 2013, p. 95), „polemika“ (Preshova, 2019, p. 198) ar „dialogo idėja“ (Wilkinson, 2017, p. 215). Todėl *Solange* saga vertinama kaip vienas iš pirmųjų „teisminio dialogo“ (Ortiz, 2017, p. 800), nors ir „neformalaus“ (Dupré, 2015, p. 363) ar „netiesioginio“ (Martinico, 2010, p. 269), pavyzdžių. Toks netiesioginis dialogas vyksta ne dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą, o „išlaikant simetriją“ (Martinico, 2010, p. 269). Todėl galima konstatuoti, kad Vokietijos KT, vykdydamas netiesioginį teisminį dialogą, į ESTT „kreipėsi sprendimu“ (Sabel, Gerstenberg, 2010, p. 517). Tačiau šis netiesioginis dialogas pastūmėjo ESTT pagrindines teises įtraukti į ES teisę kaip bendrąjį principą (Sweet, 2009, p. 636–637). Taigi *Solange* doktrina taip pat tapo „sąlyginio pripažinimo“[646], kai vienos teisės sistemos normos turi atitikti tam tikrus reikalavimus, kad būtų pripažintos, iliustracija (Krisch, 2010, p. 287).

---

atskleidžiantį suderinamumą tarp Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos 4 straipsnio, nustatančio laisvę daryti viską, kas nekenkia kitam, ir Chartijos 16 straipsnio, numatančio laisvę užsiimti verslu. Taip pat šio sprendimo 38 punktą, parodantį suderinamumą tarp Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos 6 straipsnio, numatančio, be kita ko, ir visų piliečių lygybę prieš įstatymą, ir tokį patį principą įtvirtinančio Chartijos 20 straipsnio. Minėtas suderinamumas atskleidžiamas formuluote „taip pat saugoma“ („*également protégée*“).

646 Paminėtina, kad Vokietijos KT konstatavo: kol bendras žmogaus teisių apsaugos lygis pagal ES teisę atitinka Vokietijos standartą, tol nereikės procesų dėl ES antrinės teisės aktų atitikties nacionalinėms konstitucinėms nuostatoms nagrinėjimo (Tatham, 2013, p. 101). Tačiau, pavyzdžiui, R. Schütze požiūriu, *Solange II* sprendimas vertintinas ir kaip sąlyginės pirmenybės teorijos įgyvendinimas bei patikslinimas (Schütze, 2016, p. 129–131).

Solange saga, galėjusi būti europinio proceso krize, tapo posūkio tašku ir ne tik pradėjo naują ESTT ir nacionalinių konstitucinių teismų praktikos laikotarpį (Martinico, 2015, p. 1355), bet ir reikšmingai prisidėjo prie pagrindinių teisių apsaugos vystymo, kurio rezultatu tapo ir Chartija, kaip pagrindinių teisių katalogas. Svarbu pažymėti, kad *Solange* sprendimai parodė, jog nacionalinių konstitucinių teismų sprendimai gali paveikti ESTT jurisprudenciją, nenuspaudžiant „raudono mygtuko“ (Dyevre, 2016, p. 137). Kartu *Solange II* sprendimas parodė, kad atsižvelgiama į ES politinius ir teisinius pokyčius (Sabel, Gerstenberg, 2010, p. 517). Todėl šis sprendimas tapo aukšto lygio darnos tašku tarp Vokietijos KT ir ESTT (Tomuschat, 2013, p. 219).

Naujausia pagrindinių teisių apsaugos doktrina yra *Solange II* sprendimą papildantys *Teisė būti pamirštam* sprendimai (Rauchegger, 2020, p. 265). Jais Vokietijos KT nusprendė, kad Chartiją taikys kaip konstitucinės priežiūros standartą šalia Vokietijos Konstitucijoje įtvirtintų pagrindinių teisių priežiūros. Todėl *Teisė būti pamirštam* sprendimai gali būti vertinami net kaip atvirkštinis „tol, kol“, t. y. „tol, kol“ Chartija užtikrina aukštesnį pagrindinių teisių standartą, Chartija – konstitucinis priežiūros standartas[647]. Taip Vokietijos KT pirmą kartą Chartijoje įtvirtintas teises panaudojo kaip konstitucinės priežiūros standartą, prisijungdamas prie Italijos KT, Austrijos KT bei Prancūzijos KT (Burchardt, 2020, p. 4). Kartu tai iliustruoja, kaip nuo *Solange I* laikų vystėsi ir pasikeitė ESTT praktika pagrindinių teisių apsaugos srityje. Autorius požiūriu, *Teisė būti pamirštam* sprendimus reikėtų vertinti kaip „abipusiškai atvirus“ [648] ESTT *WABE* sprendimo[649] logikai.

---

[647] Todėl, A. Bobić vertinimu, galima teigti, kad *Teisė būti pamirštam II* sprendime Vokietijos KT netaiko Vokietijos Konstitucijos, šios vietą užleisdamas Chartijai (Bobić, 2020, p. 37). Autoriaus nuomone, taip pat svarbu paminėti, kad pagal *Teisė būti pamirštam I* sprendimą, pagrindiniu (prioritetiniu) konstitucinės priežiūros standartu lieka Vokietijos Konstitucija. Vis dėlto, jeigu ES teisė nesuteikia įgyvendinimo laisvumo, tada konstitucinės priežiūros standartas bus Chartija, kaip jau minėta, atsižvelgiant į tai, kad Chartija užtikrina ekvivalentę apsaugą.

[648] Kaip teigia M. Goldmann, neatmestina, kad *Teisė būti pamirštam* sprendimai skirti ir palaikyti ESTT teisės viršenybės krizės ES aplinkoje (Goldmann, 2020, p. 54). Kita vertus, G. Rauchegger vertinimu, kai kurie mokslininkai nuogąstauja, kad toks Vokietijos KT sprendimas „tėra žodžiai“, o praktikoje Chartija nebus taikoma, be to, nebus kreipiamasi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą (Rauchegger, 2020, p. 266). D. Burchardt Vokietijos KT poziciją vertina kaip struktūrinį pasipriešinimą ESTT ir kaip pagrindą tolesniems konfliktams, nors ir mažiau konfrontaciniams negu konstitucinio identiteto priežiūra (Burchardt, 2020, p. 17).

[649] Žr. 148 išnašą.

Kita vertus, ši priežiūra pagal Chartiją bus vykdoma paties Vokietijos KT (Schneider, 2020, p. 19, 21), todėl, nesant teisminio dialogo su ESTT, gali būti vertintina ir kaip netinkamai interpretuojanti *Cilfit* kriterijus[650] (Bobić, 2020, p. 39).

Konstitucinėje jurisprudencijoje iškylantis Chartija grindžiamas pagrindinių teisių apsaugos standartas lemia ir Austrijos KT ankstesnės praktikos, pagal kurią ES teisė nepasitelkiama konstitucinėje teisenoje tiek, kiek ji susijusi su Chartijoje nustatytomis teisėmis, pokyčius (Orator, 2015, p. 1436). Todėl ir Austrijoje kyla abejonių, ar toks naujas konstitucinės priežiūros standartas nelems ESTT prerogatyvų kvestionavimo. Autoriaus nuomone, ir Italijos KT požiūris į Chartiją gali lemti pozicijų su ESTT suartėjimą pagrindinių teisių apsaugos srityje. Kitų nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencija kol kas, autoriaus požiūriu, nepakankama, kad būtų galima daryti platesnius apibendrinimus.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, pagrindinių teisių priežiūrą galima apibūdinti kaip ES akto atitikties nacionaliniam pagrindinių teisių apsaugos požiūriui vertinimą (Tuori, 2015, p. 92). Šios priežiūros sprendimų kalba, autoriaus vertinimu, taiki ir konstruktyvi, nors yra mokslininkų, akcentuojančių galimos įtampos faktorių[651]. Tačiau pripažintina, kad *Solange*

---

[650] ESTT 1982 m. spalio 6 d. sprendimas byloje 283/81 (*CILFIT / Ministero della Sanità*) *acte éclairé*, t. y. „atitinkamu teisės klausimu nusistovėjusi ESTT praktika, neatsižvelgiant į procedūras, pagal kurias ji buvo įtvirtinta, net jei nagrinėjami klausimai ir nėra visiškai tapatūs“ (14 punktas) bei *acte clair*, t. y. „tinkamas Bendrijos teisės taikymas gali būti toks akivaizdus, kad dėl jo negali kilti jokių pagrįstų abejonių. Prieš nuspręsdamas, kad tokia situacija egzistuoja, valstybės narės teismas turi būti įsitikinęs, jog ji būtų lygiai tokia pat akivaizdi ir kitų valstybių narių teismams, ir ESTT“ (16 punktas). Paminėtina, kad *Cilfit* doktrina papildyta ir išplėtota 2021 m. spalio 6 d. ESTT sprendimu C-561/19 *Consorzio Italian Management ir Catania Multiservizi*.

[651] Pavyzdžiui, M. Safjan vertinimu, „rimčiausi mūšiai“ tarp nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT vyksta srityse, susijusiose su pagrindinėmis teisėmis ir laisvėmis (Safjan, 2015, p. 388–389). W. Sadurski požiūriu, pagrindinių teisių ir laisvių apsauga yra sritis, kuri „labiausiai reikalauja nacionalinės konstitucijos viršenybės“, o neginčijama ES teisės pirmenybė gali sukelti pavojų standartams, nustatytiems nacionalinėje konstitucijoje (Sadurski, 2012, p. 123). K. Wójtowicz teigimu, kai kurie nacionaliniai konstituciniai teismai, tarp kurių ir Europos Bendrijas įsteigusių valstybių konstituciniai teismai, pasiliko galutinio sprendimo teisę konflikte tarp ES teisės ir nacionalinės konstitucijos tokiose konstitucijų nustatytose srityse, kaip teisių ir laisvių pažeidimas (Wójtowicz, 2014, p. 90). A. Bobić nuomone, *Solange* sprendimai rodo institucionalizuotą konstitucinį konfliktą, susijusi su klausimu, ar ESTT turi jurisdikciją pagrindinių teisių srityje (Bobić, 2020, p. 35).

I sprendimas, nors ir galėjo būti laikomas perspėjimu[652] ESTT, tačiau taip pat gali būti laikomas ir priemone, padėjusia vystyti pagrindinių teisių apsaugos jurisprudenciją (Van de Heyning, 2012, p. 195). *Solange II* sprendimas ir *Teisė būti pamirštam* sprendimai rodo, kad tarp ES teisės ir nacionalinės konstitucinės teisės, autoriaus požiūriu, vyksta konkurencija, siekiant kuo aukštesnio (tinkamesnio, geresnio) pagrindinių teisių apsaugos standarto. Todėl teismų interesai šioje srityje, nors ir su tam tikra rezervacija, laikytini iš esmės sutampančiais. Kita vertus, pagrindinių teisių priežiūrą taip pat galima vertinti ir kaip pusiausvyros paieškos tarp ES teisės vienovės ir nacionalinės teisės įvairovės instrumentą. Taigi ES teisės konstitucinė pagrindinių teisių priežiūra tėra rezervacija arba „miegantis mechanizmas“, labiau pagrindžiantis teisminės praktikos konsolidaciją ir pusiausvyros užtikrinimą konstitucinio pliuralizmo modelyje, negu potencialiai galintis sukelti teismų konfliktą. Vis dėlto, nacionaliniams konstituciniams teismams „pernelyg laisvai“ interpretuojant *Cilfit* doktriną[653], tokia įtampa, autoriaus nuomone, galėtų atsirasti.

Tarpinis apibendrinimas: ES teisės konstitucinė pagrindinių teisių priežiūra vertintina kaip pozityvi teisminė konkurencija konstitucinio pliuralizmo modelyje. Šios priežiūros galimybė lėmė tai, kad pagrindinių teisių apsauga „atrado savo vietą“ ESTT jurisprudencijoje. Kita vertus, ESTT vystoma jurisprudencija, ypač Chartijai įgavus privalomą pobūdį, autoriaus vertinimu, neišvengiamai daro įtaką nacionalinių konstitucinių teismų praktikos vystymuisi, į konstitucinės priežiūros pagrindus inkorporuojant ir Chartijos nuostatas.

Taigi *Solange I* sprendimu padarytas postūmis pagrindinių teisių apsaugos srityje po beveik pusės šimtmečio sugrįžta ir keičia jau nacionalinių

---

[652] Kaip pažymi A. T. Pérez, pagrindinės teisės gali būti suprantamos ir kaip konstitucinį identitetą integruojanti sąvoka (Pérez, 2013b, p. 144). M. Klamert vertinimu, pagrindinių teisių priežiūra pagal kilmę artimesnė konstitucinio identiteto priežiūrai, nes yra susijusi su konstituciniais apribojimais. Kol kas ši priežiūros forma yra „įšaldyta kritinė prerogatyva“ (Klamert, 2014, p. 232). M. Payandeh teigimu, *Solange I* sprendimas buvo ir konstitucinio identiteto pradžia. Vokietijos KT jurisprudencija, tradiciškai besiasocijuojanti su *Solange I* ir *Solange II* sprendimais, evoliucionavo į daugialypę šio teismo kompetencijos vertinti ES aktų teisėtumą sistemą (Payandeh, 2017, p. 401). C. Tomuschat nuomone, 1974 m., kuomet buvo priimtas *Solange I* sprendimas, Vokietijos konstitucinio identiteto apsauga buvo suprantama iš esmės kaip žmogaus teisių pagal Vokietijos Konstituciją apsauga (Tomuschat, 2013, p. 219).

[653] Žr. 649 išnašą.

konstitucinių teismų praktiką[654]. Todėl ES teisės konstitucinė pagrindinių teisių priežiūra laikytina „abipusiškai draugiška“ savo teisinėmis pasekmėmis.

Netgi ES teisės aktą dėl tam tikrų priežasčių argumentuotai pripažinus netaikytinu dėl konstitucinės pagrindinių teisių priežiūros, teigtina, toks sprendimas galėtų lemti ir ES teisės akto priežiūrą arba ESTT išaiškinimą, suderinantį ES teisės aktą su nacionaliniu pagrindinių teisių apsaugos standartu. Be to, be sprendimo, tiesiogiai liečiančio ES teisės aktą, galimas ir nacionalinio konstitucinio teismo sprendimas, priimtas tik dėl nacionalinio teisės akto, perkeliančio ES teisę[655].

---

654 Taip yra dėl to, kad bet kuriam nacionaliniam konstituciniam teismui būtų sunku, jeigu apskritai įmanoma, argumentuotai pagrįsti, kodėl tik klausimuose, susijusiuose su ES teisės veikimu, taikomi aukštesni Chartijos standartai negu pagal nacionalinę konstituciją.

655 Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/24/EB dėl duomenų, generuojamų arba tvarkomų teikiant viešai prieinamas elektroninių ryšių paslaugas arba viešuosius ryšių tinklus, saugojimo. Šis aspektas jau yra nagrinėtas autoriaus (žr. Griciūnas, 2019, p. 94, 95). Tačiau papildomai atkreiptinas dėmesys į dar keletą aplinkybių. Pirma, ESTT Duomenų saugojimo direktyvos teisėtumo klausimą vertino du kartus. ESTT 2009 m. vasario 10 d. sprendimas byloje C-301/06 *Airija / Parlamentas ir Taryba*. Taip pat ESTT 2014 m. balandžio 8 d. sprendimas sujungtose bylos C-293/12 ir C-594/12 *Digital Rights Ireland Ltd bei Seitlinger ir kiti*. Paminėtina, kad pirmajame sprendime netiesiogiai buvo kilęs šios direktyvos poveikio pagrindinėms teisėms klausimas. Žr. ESTT sprendimo byloje C-301/06, parodantį, kad, Slovakijos požiūriu, reikalaujamas asmens duomenų saugojimas yra reikšmingas EŽTK 8 straipsnyje numatytos privačių asmenų teisės į privataus gyvenimo gerbimą apribojimas (34 punktas). ESTT vertinimu, ieškinys pareikštas „tik dėl teisinio pagrindo pasirinkimo, o ne dėl galimo pagrindinių teisių pažeidimo“ (57 punktas). Tačiau, antra, ESTT sprendimo, pripažinusio Duomenų saugojimo direktyvą negaliojančia, metu situacija buvo skirtinga ne tik dėl Austrijos KT pateikto prašymo priimti prejudicinį sprendimą, tačiau, be kita ko, ir dėl nacionalinių konstitucinių teismų sprendimų „spaudimo“. Nagrinėjant temą, paminėtinas Vokietijos KT 2010 m. kovo 2 d. sprendimas 1BvR 256/08, kuriame kalbama apie pagrindinių teisių priežiūros rezervaciją. Šio sprendimo 181 pastraipoje konstatuojama, kad Vokietijos KT neprižiūri teisės aktų pagal pagrindinių teisių standartą, įtvirtintą Vokietijos Konstitucijoje, „tol, kol Europos bendrijos (arba šiandien Europos Sąjunga), ypač Europos ESTT praktika, paprastai užtikrina veiksmingą žmonių apsaugą“. Tačiau pateikta argumentų, kad tokia priežiūra nevykdytina dėl valstybei narei suteiktos diskrecijos: kadangi direktyvos turinys palieka Vokietijai plačią diskreciją formuoti telekomunikacijų srautų duomenų, kuriems ji yra numatyta, saugojimą. Direktyvos nuostatos iš esmės apsiriboja pačiu įpareigojimu saugoti ir nereglamentuoja valstybių narių institucijų prieigos prie duomenų ar duomenų naudojimo (186 punktas). Atsižvelgiant į tai, direktyvą galima įgyvendinti Vokietijos teisėje nepažeidžiant pagrindinių įstatymų pagrindinių teisių (187 punktas). Autoriaus požiūriu, svarbu paminėti, kad kuo mažiau ES aktu valstybėms narėms paliekama diskrecijos, tuo

2.2. ES teisės nacionalinė *ultra vires* konstitucinė priežiūra

ES teisės nacionalinė *ultra vires* konstitucinė priežiūra (toliau – *ultra vires* priežiūra[656]) tiesiogiai susijusi su valstybių narių Europos Sąjungai suteiktos kompetencijos klausimu[657]. ES teisės požiūriu, ES kompetencija kyla iš ES sutarčių, kurias aiškinti, užtikrindamas ES teisės sistemos autonomiją, išimtinę kompetenciją turi tik ESTT[658]. Taigi ir sprendimas dėl to, ar ES veikia pagal jai ES sutartimis suteiktą kompetenciją, priklauso ESTT[659].

Tačiau nacionalinės konstitucinės teisės požiūriu, kompetencijų perdavimas yra numatytas nacionalinėje konstitucijoje, todėl valstybė kai kurias savo kompetencijas „apriboja, tačiau jų nepraranda“ (Śledzińska-Simon, Ziółkowski, 2020, p. 250). Be to, perduodant dalį valstybės kompetencijų supranacionalinei organizacijai, „perdavimo metu dar nėra aišku“, kaip ši organizacija naudosis jai perduotomis kompetencijomis. Tai

didesnė tikimybė, kad nacionalinių teisės aktų konstitucinė priežiūra gali potencialiai apimti ir ES aktus. Todėl maksimalaus suderinimo atveju tokia tikimybė laikytina didžiausia, o mažiausia, kai valstybėms narėms paliekama diskrecijos.

656 Paminėtina, kad kai kurie mokslininkai, pavyzdžiui, M. Kumm, D. Preshova, V. Comella, *Kompetenz-Kompetenz* kategoriją vertina kaip vieną iš ES teisės konstitucinės priežiūros rūšių, tačiau šiame darbe *Kompetenz-Kompetenz* vertinamas visų pirma kaip teorinis ES teisės konstitucinės priežiūros pagrindas, tuo tarpu konkrečiai kompetencijų ribų priežiūrai pažymėti vartojama kur kas labiau mokslinėje literatūroje įprasta *ultra vires* priežiūros sąvoka.

657 Pavyzdžiui, T. Horsley nuomone, *ultra vires* doktrina yra „tiesiogiai susijusi su galių suteikimo principu“ (Horsley, 2018, p. 238). K. Gärditz pažymi, kad „latentinė *ultra vires* priežiūros galia“ yra naudinga atsvara didėjančioms ESTT, kuris ne visada buvo „patikimas ES kompetencijų suvaldymo partneris“, teisės aiškinimo galioms (Gärditz, 2014, p. 199). Kita vertus, M. Claes nuomone, *ultra vires* yra nacionalinių konstitucinių teismų „galių išsaugojimo forma“ (Claes, 2012, p. 212).

658 Kaip yra pažymėjęs ESTT, „sutartyse nustatyta teismų sistema, turinti garantuoti nuoseklų ir vienodą Sąjungos teisės aiškinimą“ (ESTT 2019 m. balandžio 30 d. nuomonės 1/17 111 punktas), todėl, „siekiant užtikrinti, kad būtų išlaikyti <...> sukurtos teisinės sistemos ypatumai ir autonomija, <...> ESTT turi išimtinę jurisdikciją pateikti galutinį minėtos teisės išaiškinimą“ (ESTT 2021 m. rugsėjo 2 d. sprendimo byloje C-741/19 *République de Moldavie* 45 punktas).

659 ESTT vertinimu, jis „prireikus užtikrina, kad būtų paisoma nurodytos kompetencijos pasidalijimo ir tinkamo įgyvendinimo“ (ESTT 2021 m. lapkričio 30 d. sprendimo byloje C-3/20 *LR Ģenerālprokuratūra* 75 punktas). Be to, „nors SESV 263 straipsnyje atmesta galimybė ESTT atliekamą kontrolę taikyti rekomenduojamojo pobūdžio aktams, SESV 267 straipsnyje ESTT suteikta kompetencija priimti prejudicinį sprendimą dėl visų be išimties Sąjungos institucijų priimtų aktų galiojimo ir išaiškinimo“ (ESTT 2018 m. vasario 20 d. sprendimo byloje C-16/16 P *Belgija / Komisija* 44 punktas).

paaiškėja vėliau, pradėjus naudotis suteiktomis kompetencijomis (Kalbheim, 2012, p. 33). Todėl, kilus abejonių dėl ES kompetencijos ir nepasiekus „norimo rezultato“ pagal ES teisę, nacionalinės konstitucinės teisės požiūriu yra galima *ultra vires* priežiūra. Ši priežiūra skirta ES aktams, galimai pažeidžiantiems „galių suteikimo principą, pripažįstantį suteiktų galių ES ribas“ (Bast, 2014, p. 168).

Pažymėtina, kad, kaip ir kitos ES teisės konstitucinės priežiūros, *ultra vires* priežiūra neturi daug praktinių pavyzdžių. Daugiausia gali būti identifikuojami keturi atvejai, turintys *ultra vires* priežiūros bruožų, tačiau, autoriaus vertinimu, „tikrųjų“ *ultra vires* priežiūrų kol kas būta tik dviejų – 2012 m. Čekijoje ir 2020 m. Vokietijoje. Išlaikant vertinimo objektyvumą, nagrinėjami ir kiti du „potencialūs“ atvejai, Prancūzijos ir Danijos, bei pateikiami motyvai, kodėl šios situacijos negalėtų būti vertinamos kaip *ultra vires* priežiūros pavyzdžiai. Šioje darbo dalyje pavyzdžiai nagrinėjami „tikrųjų“ ar „menamų“ *ultra vires* sprendimų priėmimo chronologine tvarka: Prancūzijos, Čekijos, Danijos ir Vokietijos. Labai tikėtina, kad būtent šią kategoriją papildys ir Lenkijos pavyzdys[660].

2.2.1. *Cohn-Bendit* sprendimas (Prancūzija)

Nagrinėjant mokslinius šaltinius, nepavyko rasti darbų, tiek dedikuotų Prancūzijos *Cohn-Bendit* sprendimui, kuris būtų charakterizuojamas kaip *ultra vires* priežiūra, tiek ir jį mininčių. Ši byla mokslo darbuose nagrinėjama ES direktyvų veikimo požiūriu. Kaip *ultra vires* priežiūra ši situacija vertinama tik keliuose teisės mokslininkų interviu, tačiau, išlaikant nuoseklumą, autoriaus nuomone, vis dėlto reikėtų šią bylą aptarti.

Visų pirma, paminėtina, kad tai – gana seni įvykiai, susiję su Prancūzijos Valstybės tarybos (*Conseil d'État*) 1978 m. gruodžio 22 d. sprendimu Nr. 11604. Šiuo sprendimu, atsižvelgdama į Prancūzijos vidaus reikalų ministro

[660] Lenkijos KT 2021 m. spalio 7 d. byloje K 3/21 priėmė sprendimą, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 3 dalies samprata, tokia, kaip ją aiškina ESTT, ESS 19 straipsnio 1 dalies antrasis sakinys ir ESS 2 straipsnis ta apimtimi, kuria nacionaliniams teismams suteikia galimybę peržiūrėti nacionalinius sprendimus dėl teisėjų paskyrimo, nesuderinama su Lenkijos Konstitucija. Vis dėlto iki 2022 m. birželio 1 d. buvo paskelbta tik sprendimo rezoliucinė dalis. Atsižvelgiant į tai, kad nėra žinoma, kiek gali užtrukti motyvuojamosios dalies paskelbimas, deja, šiuo metu objektyviai nėra galimybių vykdyti šio sprendimo tyrimą, taigi ir tinkamai charakterizuoti vykdyto ES teisės konstitucinės priežiūros pobūdį.

apeliacinį skundą[661], Prancūzijos Valstybės taryba panaikino Paryžiaus administracinio teismo 1977 m. gruodžio 21 d. sprendimą kreiptis į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą dėl Tarybos direktyvos išaiškinimo[662]. Paryžiaus administracinis teismas siekė išsiaiškinti, ar minėta direktyva tiesiogiai veikia Prancūzijos įstatymo, numatančio užsieniečių patekimą į šalį, atžvilgiu (Tatham, 1991, p. 908). Valstybės taryba pažymėjo, kad, pagal Europos ekonominės bendrijos steigimo sutarties 56 straipsnį, nė vienai Europos Bendrijų institucijai tiesiogiai nėra leidžiama taikyti viešosios tvarkos taisyklių valstybėse narėse[663]. Direktyvos įpareigoja valstybes pasiekti rezultatą, tačiau tai daroma nacionaliniais aktais. Remdamasi šiais motyvais, Valstybės taryba grąžino spręsti bylą Paryžiaus administraciniam teismui.

Cohn-Bendit sprendimas buvo nulemtas Prancūzijos vidaus politinės situacijos ir tarpusavio politinių kovų (Rasmussen, 2017, p. 300). Tačiau šis sprendimas ilgai buvo kaip svarbiausias konfliktas tarp ES ir nacionalinės teisės (Georgopoulos, 2003, p. 546). *Cohn-Bendit* sprendimo požiūris buvo Prancūzijos Valstybės tarybos panaikintas tik 2009 m. spalio 30 d. sprendimu *Mme Perreux* byloje (Chafrpy, 2010, p. 124–125).

Ši trumpa analizė, autoriaus nuomone, rodo, kad Prancūzijos atveju, nors ir yra aiškus konfliktas tarp vienos iš aukščiausių teisminių institucijų ir ESTT, nėra realaus pagrindo teigti apie įvykusią *ultra vires* priežiūrą. Pirma, minėta įtampa kyla ne tarp ESTT ir konstitucinę priežiūrą vykdančios institucijos. Antra, nėra jokio eksplicitiško *ultra vires* priežiūros įvardijimo. Trečia, neperžiūrėtas jokio ES akto galiojimas. Galiausiai, ketvirta, šis sprendimas būtų gerokai „pralenkęs laiką“, atsižvelgiant į tai, kad *ultra vires* priežiūros doktrinos pradžia laikytini 1993 metai. Nepaisant to, *Cohn-Bendit* grėsmė ES teisei buvo vertinama netgi rimčiau negu *Solange I* sprendimo (Rasmussen, 2017, p. 302).

---

[661] Ši byla atsirado dėl 1968 m. kilusių studentų protestų Prancūzijoje, dėl kurių vienas iš lyderių, Vokietijos pilietis D. Cohn-Bendit, buvo deportuotas iš šalies Prancūzijos vidaus reikalų ministro sprendimu.

[662] Tarybos direktyva 64/221/EEB dėl užsienio piliečių judėjimui ir gyvenimui skirtų specialių priemonių, pateisinamų viešosios tvarkos, visuomenės saugumo ar jos sveikatos sumetimais, derinimo.

[663] Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad *Cohn-Bendit* byloje kilęs klausimas dėl direktyvos yra susijęs ir su ESTT 1974 m. gruodžio 4 d. sprendimu *Van Duyn* byloje 41/74 *Yvonne Van Duyn / Home Office*. Čia viena iš direktyvų nuostatų, 3 straipsnio 1 dalis, ESTT buvo įvertinta kaip suteikianti „asmenims teises, kuriomis jie gali remtis valstybės narės teismuose ir kurias šie privalo ginti“ (15 punktas), nors *Cohn-Bendit* byloje klausimas Paryžiaus administraciniam teismui kilo dėl direktyvos 6 straipsnio.

2.2.2. *Landtová (Holubec)* sprendimas (Čekija)

Čekijos KT, pažymėdamas, kad Čekijos Konstitucijai esant aukščiausia valstybės teise, Teismas yra aukščiausiasis Čekijos konstitucingumo gynėjas, be kita ko, ir nuo ES institucijų ar ES teisės „ekscesų“. Todėl Teismas numato kaip *ultima ratio* vertinti, ar ES institucijų veikla išlieka joms suteiktų galių ribose[664]. Teismas pažymi, kad pripažįsta ES institucinę sąrangą, užtikrinančią suteiktų įgaliojimų įgyvendinimą, tačiau toks vertinimas gali pasikeisti, jeigu „sąranga pasirodys neveikianti“[665]. Akcentuodamas, jog Čekijos Konstitucijos 10a straipsnyje[666] įtvirtinta, kad gali būti perduodami „kai kurie“ Čekijos Respublikos valdžios institucijų įgaliojimai, Čekijos KT pažymi, jog tai reiškia, kad perduodami „ne visi įgaliojimai“, o įgaliojimų perdavimo sąlygiškumą reikia vertinti pagal *Cukraus kvotų III* sprendimą, t. y. atsižvelgiant į konstitucinį branduolį sudarančias nuostatas[667].

Toliau *Lisabonos I* sprendime suformuluojamas perduotų įgaliojimų priežiūros pagrindimas: „Konstitucijos 10a straipsnyje numatytos konstitucinės teisės ribos, susijusios su įgaliojimų perdavimu, taip pat rodo poreikį aiškiau nustatyti (taip pat apibrėžti ir atpažinti) perduotas galias, kartu esant pakankamai priežiūrai, kurią Čekijos Respublika, kaip suvereni valstybė, gali vykdyti įgaliojimų perdavimo atžvilgiu“[668]. Galiausiai patvirtinama Čekijos KT prerogatyva vykdyti suteiktų kompetencijų priežiūrą: Čekijos KT, „paprastai“ pripažindamas ES institucinės sistemos veikimą, nusprendžia, kad, „užtikrindamas perduotų kompetencijų apimtį“, „išimtiniais atvejais jis gali veikti kaip *ultima ratio* ir prižiūrėti, ar ES aktas peržengė ribas [įgaliojimų], kuriuos Čekijos Respublika perdavė ES pagal

---

664 Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. *Lisabonos I* sprendimo 216 punktas.

665 Čekijos KT *Lisabonos I* sprendimo 120 punktas. Paminėtina, kad ši nuostata pakartota ir sprendimo 139 punkte. Čekijos KT pažymi, kad suteiktų kompetencijų viršijimo priežiūra yra išimtinė, kaip ir konstitucinio identiteto priežiūra. Tačiau Čekijos KT labai aiškiai nustato takoskyrą tarp konstitucinio identiteto priežiūros, paremtos Čekijos Konstitucijos 1 straipsnio 1 dalimi ir 9 straipsnio 2 dalimi, ir *ultra vires* priežiūros, kurios pagrindas yra Čekijos Konstitucijos 10a straipsnis.

666 Čekijos Konstitucijos 10a straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „kai kurie Čekijos Respublikos valdžios institucijų įgaliojimai gali būti tarptautine sutartimi perduoti tarptautinei organizacijai ar institucijai“, o šio straipsnio 2 dalyje nustatytas tokios tarptautinės sutarties patvirtinimo būdas – parlamento sutikimu arba „referendume išreikštu sutikimu“ (Deviatnikovaitė, Večerskytė-Alshaiban, 2016, p. 631).

667 Čekijos KT *Lisabonos I* sprendimo 130 punktas.

668 Čekijos KT *Lisabonos I* sprendimo 135 punktas.

Konstitucijos 10a straipsnį“[669]. Čekijos KT savo poziciją iliustruoja Lenkijos KT ir Vokietijos KT panašia jurisprudencija ir pažymi, kad *ultra vires* priežiūrą vertina pagal *Solange II* sprendimo konstrukciją, tik ne pagrindinių teisių, o kompetencijos perdavimo apimtimi[670]. Be to, Čekijos KT savo jurisprudencijos „įkvėpimu“ įvardijo ir Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimą[671].

Atkreiptinas dėmesys į sąvokos „aktas“ vartojimą. Čekijos KT nevartoja sąvokos „teisės aktas“. Autoriaus vertinimu, taip yra neatsitiktinai. Pirma, klausimas dėl *ultra vires* gali kilti ne tik dėl teisės aktų, bet ir dėl ES institucijų aktų. Antra, kur kas svarbiau, kad tokia formuluotė leidžia *ultra vires* priežiūrą taikyti ESTT sprendimams. Taip pat paminėtina, kad nors yra daroma nuoroda į Vokietijos KT *ultra vires* jurisprudenciją, pats Čekijos KT eksplicitiškai nevartoja *ultra vires* sąvokos. Tačiau kai kurie „vokiškojo modelio atitikmenys“, pavyzdžiui, kompetencijų kontrolės modelis, egzistuoja (Rideau, 2013, p. 254).

Paminėtina, kad Čekijos KT *ultra vires* priežiūros doktrina, suformuluota *Lisabonos I* sprendime, yra koncentruotai pakartota ir *Lisabonos II* sprendime[672]. Ši doktrina Čekijos konstitucinėje jurisprudencijoje buvo įgyvendinta *Landtová* byloje ir tai tapo pirmuoju *ultra vires* sprendimu ES istorijoje.

Landtová byla buvo dešimtimis sprendimų pasireiškusio ilgo ir kartaus ginčo tarp Čekijos KT bei Čekijos Vyriausiojo administracinio teismo, žemesniųjų administracinių teismų ir Čekijos socialinės apsaugos administracijos kulminacija (Bobek, 2012, p. 292).

Bylos aplinkybės susijusios su 1992 m. gruodžio 31 d. taikiu Čekoslovakijos išskyrimu į dvi atskiras valstybes – Čekiją ir Slovakiją[673]. Pasirašius dvišalę sutartį, dėl ekonominių skirtumų Slovakijoje pensijos kilo daug lėčiau negu Čekijoje[674] (Capik, Petschko, 2013, p. 63). Šią problemą

---

669 Čekijos KT *Lisabonos I* sprendimo 139 punktas. Atkreiptinas dėmesys, kad, kaip teigia H. Blanke, Čekijos KT „pasiliko *ultra vires* priežiūros galimybę išimtiniais atvejais“ (Blanke, 2012, p. 222).

670 Čekijos KT *Lisabonos I* sprendimo 139 punktas.

671 Čekijos KT *Lisabonos I* sprendimo 116 punktas.

672 Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. *Lisabonos II* sprendimo 150 punktas, kuris iš esmės atkartoja *Lisabonos I* sprendimo 120 punktą.

673 Kaip santykių tarp valstybių suderinimo dalis 1992 m. spalio 29 d. buvo pasirašytas ir Susitarimas dėl socialinės apsaugos tarp Slovakijos ir Čekijos.

674 Taip dalis čekų, nors ir dirbusių Čekijos teritorijoje, gavo daug mažesnes pensijas, jeigu jų darbovietės būstinės bendros valstybės laikotarpiu buvo dabartinės Slovakijos teritorijoje (Komárek, 2016, p. 325). Dalis čekų kreipėsi į teismus dėl negautų priemokų, tačiau nacionaliniai teismai tokius prašymus atmetinėjo.

išsprendė Čekijos KT, nustatęs, kad pagal lygiateisiškumo principą reikalaujama vienodo vertinimo, nepaisant buvusių pensininkų darbovietės, tačiau tokie priedai gali būti mokami tik Čekijos piliečiams (Zbíral, 2012, p. 1477–1479). Slovakijai ir Čekijai tapus ES narėmis, joms pradėtas taikyti Tarybos reglamentas dėl socialinės apsaugos sistemų[675].

Čekijos Vyriausiasis administracinis teismas niekada nepripažino Čekijos KT aiškinimo dėl priemokų, be kita ko, ir remdamasis ES teise. Atsiradus galimybei[676], Čekijos Vyriausiasis administracinis teismas kreipėsi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą[677], nors jo argumentus Čekijos KT buvo atmetęs dar 2007 metais (Komárek, 2016, p. 325–326; Bobek, 2014, p. 60–61; Anagnostaras, 2013, p. 961; Zbíral, 2012, p. 1477–1479). Viską dar labiau komplikavo Vyriausybės, nenorėjusios papildomų biudžeto išlaidų,

[675] Tarybos reglamentas Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje. Šio reglamento 6 straipsnyje nustatyta, kad reglamentas pakeičia socialinės apsaugos konvencijas, išskyrus pačiame reglamente numatytas išimtis. Viena tokių išimčių nustatyti atskiri Čekijos ir Slovakijos susitarimo straipsniai. Viena vertus, bendrieji reglamento principai, tarp jų draudimas diskriminuoti dėl pilietybės, liko taikytini (Bobek, 2014, p. 60–61). Kita vertus, nepaisant to, kad dvišalė Čekijos ir Slovakijos sutartis pateko į reglamento veikimo sritį, Čekijos KT nustatytos priemokos buvo vidaus priemonė (Anagnostaras, 2013, p. 965). Autoriaus požiūriu, svarbu pažymėti, kad šio reglamento III priedo A dalyje nustatyta, jog Čekijos ir Slovakijos sutarties 20 straipsnis lieka ir toliau galioti, tačiau tam, kad būtų galima taikyti diskriminacinio pobūdžio reguliavimą, ši dvišalės sutarties nuostata turėjo būti įrašyta ir į III priedo B dalį. Svarstytina, ar tai buvo iki galo suvokta stojimo į ES procese.

[676] M. Landtová buvo skirta senatvės išmoka, tačiau socialinės apsaugos institucijos aiškiai atsisakė pripažinti išmokos priedą, kuris, pagal Čekijos KT praktiką, užtikrinamas Čekijos piliečiams, nuolat gyvenantiems savo šalyje. M. Landtová pateikus skundą, Prahos miesto teismas nusprendė, kad senatvės išmoka turi būti padidinta pagal Čekijos KT jurisprudenciją. Tačiau socialinės apsaugos institucijos pateikė skundą Čekijos Vyriausiajam administraciniam teismui, šis panaikino Prahos miesto teismo sprendimą ir grąžino bylą nagrinėti iš naujo, remdamasis reglamentu Nr. 1408/71. Prahos miesto teismas atmetė Vyriausiojo administracinio teismo sprendimą ir patvirtino savo ankstesnį sprendimą. Socialinės apsaugos institucijos vėl pateikė kasacinį skundą Čekijos Vyriausiajam administraciniam teismui, kuris nusprendė kreiptis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą ir išaiškinti reglamento nuostatas.

[677] Čekijos Vyriausiasis administracinis teismas kreipėsi su prašymu išaiškinti, kad tokios priemokos, kaip numatyta nacionalinėje teisėje, draudžiamos pagal Tarybos reglamento Nr. 1408/71 nuostatas. Antrasis klausimas – ar tokia priemokų sistema, taikoma tik Čekijos piliečiams, nėra diskriminuojanti.

pozicija „atvirai pareiškiant“, kad Čekijos KT jurisprudencija prieštarauja ES teisei[678] (Priban, 2015, p. 344–345; Zemánek, 2016, p. 131).

Čekijos Vyriausiajam administraciniam teismui kreipusis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, Čekijos KT manė, kad Vyriausybė „netinkamai atstovauja valstybės pozicijai“ (Capik, Petschko, 2013, p. 72). Todėl Teismas *Landtová* byloje parengė savo argumentuotą poziciją, kurią laišku (iš esmės kaip *amicus curiae*) išsiuntė ESTT (Bobek, 2014, p. 80). Autoriaus nuomone, abejotina, ar kokiu kitu būdu Čekijos KT būtų galėjęs informuoti ESTT šioje byloje[679]. Tačiau ESTT „atmetė“[680] Čekijos KT laišką, „remdamasis procedūrinėmis nuostatomis“ (Preshova, 2019, p. 156). Čekijos KT „buvo įžeistas“[681] (Zbíral, 2012, p. 1482–1483).

ESTT pateiktas prejudicinis sprendimas[682] *Landtová* byloje buvo gana lakoniškas. Šiame sprendime ESTT aiškiai parodė, kad jam yra žinoma apie Čekijos KT jurisprudenciją[683]. Autoriaus vertinimu, ESTT bent iš dalies buvo žinomi ir tarp nacionalinių teismų kylantys nesutarimai[684]. Atsakydamas į jam pateiktus klausimus, ESTT konstatavo, kad pagal Tarybos reglamentą „nedraudžiama“ nustatyti tokias priemokas, kokias savo jurisprudencija nustatė Čekijos KT[685]. Tačiau, vertindamas Čekijos piliečių išskyrimą, ESTT pažymėjo, jog „neginčijamai matyti, kad Čekijos KT sprendimu kitų valstybių

---

[678] Kaip teigia mokslininkai, blogiausia, kas galėtų atsitikti, tai – nesutarimai valstybės viduje ir dėl to ESTT gaunami „skirtingi signalai“ (Claes, 2012, p. 231; Claes, 2013, p. 137; Zbíral, 2012, p. 1482–1483).

[679] Kaip teigia A. Dyevre, Čekijos KT „pasirinko kelią“ parašyti laišką ESTT, o ne kreiptis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą (Dyevre, 2016, p. 140). Tačiau D. Preshova vertinimu, Čekijos KT „neturėjo jokio kito būdo komunikuoti“ su ESTT (Preshova, 2019, p. 156).

[680] ESTT kancleris pagal ESTT „kolegijos, nagrinėjančios bylą, pirmininko nurodymą“ grąžino šį laišką Čekijos KT, nurodydamas, kad „ESTT teisėjai dėl bylų, pateiktų ESTT, nesusirašinėja su trečiaisiais asmenimis“ (Bobek, 2014, p. 80; Zbíral, 2012, p. 1482–1483), ir „Čekijos KT nėra bylos šalis“ (Claes, 2012, p. 231).

[681] A. Dyevre teigimu, Čekijos KT teisėjai ESTT skirto laiško grąžinimą „įvertino kaip įžeidžiamą“ (Dyevre, 2013b, p. 33). J. Komarek taip pat pateikia vertinimą, kad ESTT „grąžintas laiškas, atrodo, įžeidė Brno teisėjus“ (Komárek, 2016, p. 331). A. Capik ir M. Petschko nuomone, Čekijos KT „įžeistas išdidumas buvo reikšmingas faktorius priimant beprecedentį sprendimą“ (Capik, Petschko, 2013, p. 73).

[682] ESTT 2011 m. birželio 22 d. sprendimas byloje C-399/09 *Landtová*.

[683] ESTT *Landtová* sprendimo 12, 13, 18, 20, 23, 34, 35 ir kiti punktai.

[684] Tai matyti iš GA P. Cruz Villalón išvados byloje C-399/09 *Landtová*. Šios išvados 5 punkte GA pažymi, kad „ši byla dėl „atvirkštinės“ diskriminacijos kilo sudėtingomis ir prieštaringomis su institucijomis susijusiomis aplinkybėmis“ (išvados 5 punktas). GA taip pat pažymi, kad Čekijos Vyriausybė nurodo, jog Čekijos KT „praktika pažeidžia Sąjungos teisę“ (išvados 3 punktas).

[685] ESTT *Landtová* sprendimo 40 punktas.

narių piliečiai diskriminuojami dėl pilietybės“[686], ir nebuvo pateiktas „joks argumentas, galintis pateisinti tokią diskriminaciją“[687]. Todėl ESTT konstatavo, kad Čekijos KT sprendimas „tiesiogiai ir netiesiogiai diskriminavo dėl pilietybės teise laisvai judėti pasinaudojusius asmenis“[688].

Po ESTT sprendimo C-399/09 byloje Čekijos parlamentas, išsigandęs galimo Slovakijos piliečių prašymų srauto, apskritai panaikino kompensacijas (Zemánek, 2016, p. 131–132; Komárek, 2016, p. 327), o Čekijos Vyriausiasis administracinis teismas konstatavo, kad gerbia tiek Čekijos KT sprendimą, tiek ir ESTT sprendimą, tačiau vadovausis ESTT sprendimu (Capik, Petschko, 2013, p. 66). Čekijos Vyriausiasis administracinis teismas priėmė sprendimą, įgyvendinantį ESTT prejudicinį sprendimą *Landtová* byloje. Vyriausiasis administracinis teismas konstatavo, kad: 1) atsižvelgiant į ES teisės nuostatas, Čekijos KT sprendimas nėra privalomas; 2) Čekijos KT, aiškindamas ES teisę, viršijo savo įgaliojimus; 3) neabejojama Čekijos KT galia aiškinti nacionalinę konstituciją (Bobek, 2014, p. 63–64; Zbíral, 2012, p. 1480; Zemánek, 2016, p. 132).

Kai atrodė, kad Čekijos Vyriausiasis administracinis teismas „laimėjo tarpusavio kovą“, Čekijos KT priėmė „visiems netikėtą beprecedentį sprendimą“ (Capik, Petschko, 2013, p. 66), pasinaudojęs nagrinėjama *Holubec* byla (Bobek, 2014, p. 62, 64).

Čekijos KT *Holubec* byloje[689] nagrinėjo individualų konstitucinį skundą, pateiktą dėl to, kad Čekijos Vyriausiasis administracinis teismas ir Hradec Králové apygardos teismo Pardubice poskyris patvirtino Čekijos socialinės apsaugos institucijų sprendimus, paneigiančius pareiškėjo galimybę gauti priemoką, kaip yra nustatyta Čekijos KT jurisprudencijoje[690]. Atsižvelgdamas į tai, Čekijos Vyriausiasis administracinis teismas nusprendė, kad,

---

686 ESTT *Landtová* sprendimo 43 punktas.

687 ESTT *Landtová* sprendimo 47 punktas.

688 ESTT *Landtová* sprendimo 49 punktas. Kaip pažymi G. Anagnostaras, Čekijos KT nustatytai „vidaus priemonei“ ESTT „savo nuožiūra išplėtė ES Reglamento taikymą“ (Anagnostaras, 2013, p. 965).

689 Čekijos KT 2012 m. sausio 31 d. sprendimas PL. ÚS 5/12: *Slovakų pensijos*. Paminėtina, kad mokslo darbuose nėra bendros šio sprendimo santrumpos, tačiau labiausiai paplitę yra *Landtová*, pagal ESTT sprendimą, ir *Holubec*, pagal Čekijos KT sprendimą. *Slovakų pensijų* pavadinimas aptinkamas tik pavieniuose darbuose (*aut. past.*).

690 Čekijos KT *Holubec* sprendimo II dalis (pažymėtina, kad šis sprendimas neturi nei punktų, nei pastraipų formuluotės, todėl tenka sprendimo vietas pažymėti bent stambiausia struktūrine numeracija, *aut. past*.) Taip atsitiko dėl to, kad Čekijos Vyriausiasis administracinis teismas nusprendė, kad, atsižvelgiant į ESTT *Landtová* sprendimą, Čekijos KT sprendimai netaikytini, nes sprendimas turi būti priimtas remiantis ES teise.

skaičiuojant senatvės išmoką, darbo Slovakijoje laikotarpis negali būti laikomas darbo Čekijoje laikotarpiu[691]. Tokia Čekijos Vyriausiojo administracinio teismo pozicija pagrįsta ESTT *Landtová* sprendimo dalimi, kuria priemokos išskirtinai Čekijos piliečiams vertinamos kaip diskriminacinio pobūdžio[692].

Čekijos KT pažymėjo, kad Čekijos Vyriausiasis administracinis teismas ginčijamame sprendime remiasi savo praktika byloje, kurioje buvo kreiptasi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą[693]. Čekijos KT pažymėjo, kad svarbiausi sprendimai, nustatantys ES ir Čekijos santykius, yra *Cukraus kvotų III*, *Europos arešto orderio* bei *Lisabonos I* ir *Lisabonos II* sprendimai, ir glaustai pateikė šiuose sprendimuose suformuotą doktriną. Taip pat pažymėjo, kad šiuose sprendimuose nustatytas santykis tarp Čekijos Konstitucijos ir ES teisės turi „tam tikro panašumo“ su Vokietijos KT *Solange I*, *Solange II* ir *Mastrichto* sprendimais. Todėl Čekijos KT nusprendė, kad vertins, ar ESTT *Landtová* sprendimas atitinka minėtą santykį[694].

Čekijos KT pripažino, kad Tarybos reglamento tikslas yra koordinuoti ES valstybių narių socialinės apsaugos sistemų poveikį, atsižvelgiant į laisvo darbuotojų judėjimo principą[695]. Vis dėlto, Teismo vertinimu, pagal Čekijos Pagrindinių teisių ir laisvių sąvado 30 straipsnio 1 dalį, teisė į tinkamą materialinį saugumą senatvėje yra pagrindinė teisė, susijusi su Čekijos Respublikos pilietybe. Taigi tik Čekijos piliečiai, o ne kiti asmenys, gali būti išskirti kaip grupė[696]. Anot Teismo, tai – Čekoslovakijos likvidavimo teisinių

---

691 Čekijos KT *Holubec* sprendimo IV dalis.

692 Čekijos KT *Holubec* sprendimo IV dalis.

693 Čekijos KT akcentavo, jog ESTT *Landtová* sprendime nenustatė, kad tokių priemokų mokėjimas apskritai prieštarauja ES teisei. Tačiau antruoju klausimu ESTT vertino, ar Čekijos KT sprendimas nustato diskriminacines sąlygas ir, ESTT vertinimu, yra „neabejotina“, kad šis sprendimas yra tiesiogiai diskriminuojantis dėl pilietybės ir netiesiogiai – dėl tautybės. Tokia diskriminacija galėtų būti ištaisyta tik sudarant vienodas sąlygas nepaisant pilietybės (Čekijos KT *Holubec* sprendimo VII dalis).

694 Čekijos KT *Holubec* sprendimo VII dalis.

695 Čekijos KT *Holubec* sprendimo VII dalis.

696 Teismo vertinimu, visi Čekijos Respublikos piliečiai turi teisę į vienodą požiūrį socialinės apsaugos srityje, kiek tai susiję su darbo laikotarpiu iki 1992 m. gruodžio 31 d., neatsižvelgiant į darbo vietą ir darbdavio registruotą buveinę tuometinėje Čekoslovakijoje. Todėl nei darbo vieta, nei darbdavio registruota buveinė vėlesnėje Slovakijos Respublikoje negali būti laikomos esančiomis užsienio valstybės teritorijoje. Atsižvelgiant į tai, Čekijos piliečiai, dirbę dabartinės Slovakijos teritorijoje, turi teisę gauti papildomą išmoką, išlyginančią pensijos skirtumus taip, kad senatvės pensija būtų tokio paties (teorinio) dydžio, kaip kad visą laikotarpį dirbusiojo Čekijos teritorijoje. Čekijos KT konstatavo, kad

pasekmių ir Čekijos piliečių teisių į išmokas, atsižvelgiant į socialinės apsaugos išlaidų paskirstymą tarp ją perėmusių šalių, klausimas[697]. Todėl „Čekijos Respublikos piliečių teisėms į socialinės apsaugos išmokas, kylančias iš socialinio draudimo iki 1992 m. gruodžio 31 d., ES teisė negali būti taikoma“. Čekijos KT pažymėjo, kad „neturi kitos išeities, tik konstatuoti, kad, atsižvelgiant į ESTT sprendimo *Landtová* byloje poveikį analogiškoms byloms, ES institucija viršijo įgaliojimus, Čekijos Respublikos pagal Čekijos Konstitucijos 10a straipsnį suteiktus ES, ir buvo *ultra vires*[698].

Be to, Čekijos KT taip pat atkreipė dėmesį į teisingo bylos nagrinėjimo ESTT *Landtová* byloje trūkumus. Teismas pažymėjo, kad jis, kaip Čekijos „konstitucingumo apsaugos teisminė institucija“, nebuvo ESTT nagrinėjamo prašymo priimti prejudicinį sprendimą proceso dalyviu ir, nors ESTT „net neprašė pateikti paaiškinimų“, Čekijos KT pateikė papildomos informacijos ir argumentų byloje dėl prejudicinių klausimų, kuriuos pateikė Vyriausiasis administracinis teismas *Landtová* byloje[699]. Taip pat atkreiptas dėmesys, kad

---

šis klausimas negali būti vertinamas kaip teisė į socialinės apsaugos išmokas, atsižvelgiant į įvairiose šalyse ištarnautų laikotarpių įtraukimą (Čekijos KT *Holubec* sprendimo VII dalis). Paminėtina, kad Pagrindinių teisių ir laisvių sąvadas yra Čekijos Respublikos Konstitucijos sudėtinė dalis (Deviatnikovaitė, 2016, p. 627).

697 Čekijos KT *Holubec* sprendimo VII dalis.

698 Čekijos KT *Holubec* sprendimo VII dalis. Remdamasis išdėstytais argumentais, Čekijos KT nusprendė panaikinti Vyriausiojo administracinio teismo sprendimą, Hradec Králové apygardos teismo Pardubice poskyrio sprendimą ir Čekijos socialinės apsaugos administracijos sprendimą (Čekijos KT *Holubec* sprendimo VIII dalis). Be to, atsižvelgiant į tai, kad po ESTT *Landtová* sprendimo buvo priimtos įstatymo pataisos, numatančios papildomų išmokų, grindžiamų ankstesne Čekijos KT praktika, panaikinimą, ir šios „nukrypstančios nuo Konstitucinio Teismo praktikos“ pataisos buvo motyvuotos kaip reakcija į ESTT sprendimą *Landtová* byloje, Čekijos KT pažymėjo, kad „negali elgtis kitaip“, kaip tik nuspręsti, kad *Holubec* sprendimo pagrindai, dėl kurių ESTT veiksmai yra pripažinti *ultra vires*, lemia įstatyminių nuostatų negaliojimą pagal teisės principą *cessante ratione legis cessat lex ipsa* – išnykus įstatymo buvimo pagrindui, išnyksta ir pats įstatymas (*aut. past.*). (Čekijos KT *Holubec* sprendimo IX dalis). Taigi Čekijos KT 2011 m. gruodį priimtas pataisas, numatančias papildomų išmokų skyrimo panaikinimą, įvertino kaip įgyvendinančias ESTT *ultra vires* sprendimą ir „pripažino niekinėmis“ (Bobek, 2014, p. 69).

699 Čekijos KT pažymėjo, kad 2011 m. kovo 8 d. pateikė savo paaiškinimus, žinodamas, kad Čekijos Vyriausybė, kaip proceso dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą dalyvė, savo pareiškime „beprecedenčiu būdu“ nurodė, kad „Konstitucinio Teismo praktika pažeidžia ES teisę“. Savo paaiškinimuose Teismas pažymėjo, kad, pagal Čekijos Konstituciją, „vykdytini Konstitucinio Teismo sprendimai privalomi visoms įstaigoms ir asmenims, t. y. įskaitant Čekijos Vyriausybę ir jos atstovą“. Kaip teigiama sprendime, Čekijos KT savo

Čekijos KT praktikoje papildomos išmokos nuostata buvo susieta tik su tuo, kad pareiškėjas yra Čekijos pilietis, o ne su nuolatinio gyvenimo Čekijoje sąlyga, kaip teigiama Vyriausiojo administracinio teismo nutartyje dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą, taip pat kaip klaidingai ir neteisingai nurodoma Čekijos Vyriausybės[700]. Taigi Čekijos KT *ultra vires* sprendimas rodo ir tai, kad nebus toleruojamas joks ESTT aiškinimo netikslumas, net jeigu toks netikslumas „būtų susijęs su nacionalinės Vyriausybės pateikta informacija“ (Anagnostaras, 2013, p. 968).

Galiausiai Čekijos KT taip pat atkreipė dėmesį, kad Čekijai, atstovaujamai Vyriausybės, pateikus neigiamą poziciją dėl Konstitucinio Teismo teisinės nuomonės, ši nuomonė buvo ESTT teisminio vertinimo objektas. Todėl ESTT teiginys, kad Čekijos KT šioje byloje yra „trečioji šalis“, „negali būti vertinamas kitaip, kaip *audiatur et altera pars* principo atsisakymas“[701]. Remdamasis šiais pagrindais, Čekijos KT *Holubec* sprendimu ne tik nustatė savo galias priimti *ultra vires* sprendimą, bet tokį sprendimą ir priėmė (Capik, Petschko, 2013, p. 75). Šis Čekijos KT sprendimas mokslininkų buvo įvertintas ir negatyviai[702], ir pozityviai[703].

Vis dėlto *Holubec* sprendimas buvo „pirmasis Europos integracijos istorijoje“, kuomet ES aktas buvo „atvirai pripažintas *ultra vires*“ ir dėl to

---

paaiškinimuose išreiškė lūkestį, kad bent jau siekiant išsaugoti objektyvumą, ESTT susipažins su Konstitucinio Teismo praktikos ir Čekijos konstitucinio identiteto, kylančio iš daugiau nei septyniasdešimties bendros valstybės metų ir jos taikaus iširimo, t. y. iš visiškai išskirtinės ir istoriškai sukurtos padėties, neturinčios paralelės Europoje, argumentais (Čekijos KT *Holubec* sprendimo VII dalis). M. de Visser teigimu, Čekijos KT *Holubec* sprendimas byloje atskleidžia ir prejudicinio sprendimo procedūros pobūdį: pateikus prašymą priimti tokį sprendimą, nacionalinis teismas „dingsta iš proceso“. Maža to, ši procedūra nesudaro galimybių kitiems teismams, net ir „turintiems konstitucinį mandatą“, pateikti savo nuomonę dėl pateikto prašymo priimti prejudicinį sprendimą (de Visser, 2014, p. 48).

700 Čekijos KT *Holubec* sprendimo VII dalis.

701 Čekijos KT *Holubec* sprendimo VII dalis.

702 Pavyzdžiui, vertinamas kaip Čekijos KT ir ESTT „susidūrimas kaktomuša“ (Tridimas, 2015, p. 420), „atviras maištas“ (Flynn, 2019, p. 209), „stulbinantis ir pavojingas maištas“, „įžūlus sprendimas“ (Tridimas, 2015, p. 421), „beprecedentis teisminio ignoravimo pavyzdys“ (Dyevre, 2013b, p. 3). Be to, Čekijos KT *ultra vires* sprendimas buvo „labai agresyvus“ (Anagnostaras, 2013, p. 968), retorika – „labai aštri ir kritiška“ (Capik, Petschko, 2013, p. 66).

703 Pavyzdžiui, šis sprendimas buvo pagirtas Vokietijos KT pirmininko, kad sekama Vokietijos KT keliu ir atgaivinamas nacionalinis suverenitetas europinės integracijos atžvilgiu (Komárek, 2016, p. 334; Priban, 2015, p. 346). K. Gärditz vertinimu, Čekijos KT *ultra vires* sprendimas yra „vilties švyturys siekiantiems stiprių nacionalinių teismų europinėje architektūroje“ (Gärditz, 2014, p. 200).

netaikytinas valstybės teritorijoje (Bobek, 2014, p. 55; Kosař, Vyhnánek, 2020, p. 85). Kita vertus, šis sprendimas nebuvo „išankstinis didelio masto sukilimas prieš Europą“, tai nebuvo ir „reikšmingas ESTT ar ES teisės galių“ ginčijimas, todėl nelėmė „ilgalaikio poveikio ES teisės pirmenybei ar vienodam taikymui“[704] (Bobek, 2014, p. 72–73). Tačiau, net jeigu Čekijos KT *ultra vires* sprendimas tebuvo „labiau pavienis atsitikimas negu numatyta strategija“, kilo klausimas, ar tai nėra „didesnės krizės simptomas“[705] (Komárek, 2016, p. 324).

Holubec sprendimui „pagrindą sudarė“ Vokietijos KT „teoriniai nuotykiai“[706] (Pernice, 2013, p. 59). Tačiau Čekijos KT doktrinoje nebuvo nustatyta „siaurinančių *ultra vires* priežiūros kriterijų“ kaip Vokietijos KT praktikoje[707] (Anagnostaras, 2013, p. 967). Be to, Čekijos KT sprendimas „neatspindi konstitucinio pliuralizmo, nes nebuvo abipusio įsitraukimo, nekalbant apie tiesioginį dialogą“[708] (Komárek, 2016, p. 334). Kita vertus,

---

[704] Panašų vertinimą pateikia ir A. Dyevre, kurio požiūriu, vienintelis „atviras įtakingo nacionalinio teismo prieštaravimo precedentas“ padarytų žalos ESTT įtakai ir paneigtų ES teisės efektyvumą, tačiau Čekijos KT sprendimas „tokios žalos padaryti negalėjo“ (Dyevre, 2013b, p. 13, 33).

[705] J. Komárek vertinimu, Čekijos KT *ultra vires* sprendimas yra atsakas į besitęsiantį aukščiausių teisminių institucijų autoriteto neigimą, kai žemesnės instancijos teismams suteikiamas „europinis mandatas“ (Komárek, 2016, p. 323–324). Ir A. Dyevre nuomone, šis *ultra vires* sprendimas buvo „ne atskiras žybsnis, o kulminacija daug platesnio teisminio pasipriešinimo Europos teisinei integracijai“ (Dyevre, 2016, p. 108).

[706] A. Dyevre vertinimu, Čekijos KT *ultra vires* sprendimas yra pagrįstas „iš Vokietijos importuota doktrina“ (Dyevre, 2016, p. 109).

[707] J. Priban požiūriu, *Kompetenz-Kompetenz* „jurisprudencijos subtilumai“, atskleisti Vokietijos KT *Honeywell* sprendime, „buvo ignoruoti“ Čekijos konstitucinėje jurisprudencijoje (Priban, 2015, p. 346). Paminėtina, kad viena iš *Honeywell* sprendime nustatytų sąlygų priimant *ultra vires* sprendimą yra kreipimasis į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą. Kaip teigia M. Bobek, byloje „buvo tikimasi“ Čekijos KT kreipimosi su prašymu priimti prejudicinį sprendimą (Bobek, 2014, p. 62). Tačiau Čekijos KT „nepradėjo lygmenų daugeto dialogo“ (Zemánek, 2016, p. 129). Kita vertus, G. Anagnostaras vertinimu, Čekijos KT „net neužsimena apie poreikį kreiptis dėl prejudicinio sprendimo“ prieš sprendžiant dėl *ultra vires*, todėl, kad „sprendžiama konstituciniame kontekste“ ir dėl galių suteikimo principo (Anagnostaras, 2013, p. 968).

[708] T. Tridimas nuomone, toks Čekijos KT sprendimas, nesikreipiant su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, „buvo klaidingas“ (Tridimas, 2015, p. 421). L. Zbiral požiūriu, Čekijos KT pats galėjo kreiptis į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, o vienas iš pagrindų galėjo būti nacionalinis savitumas pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį (Zbíral, 2012, p. 1485–1486). R. Zbíral nuomone, Čekijos KT sprendimas dėl *ultra vires* buvo „smūgis“ ilgai plėtoto teisminio dialogo tarp nacionalinių teismų ir ESTT sampratai (Zbíral, 2012, p.

autoriaus nuomone, negalima teigti, kad Čekijos KT nedarė bandymų bendrauti su ESTT. Priešingai, galima vertinti, kad ESTT *Landtová* sprendime „visiškai neįvertino teisminės konkurencijos“ (Serrano, 2015, p. 1519–1520). Vis dėlto, autoriaus vertinimu, svarbiausiu veiksniu šioje situacijoje tapo „vidinės priežastys“, t. y. nacionalinių teismų tarpusavio konfliktas[709], kuris galėjo lemti ir dar sunkesnius padarinius. Čekijos Vyriausiasis administracinis teismas „galiausiai pripažino“ Čekijos KT galias, tačiau 2012 m. gegužę pateikė antrąjį prašymą priimti prejudicinį sprendimą (Bobek, 2014, p. 64). Toks prašymas Čekijos Vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. gegužės 24 d. buvo pateiktas byloje C-253/12. Pastarasis prašymas, autoriaus požiūriu, negalėtų būti vertintinas kaip bandymas ieškoti taikios išeities, ypač šio prašymo trečiasis klausimas[710].

Apibendrinant galima daryti keletą vertinimų. Pirma, *Holubec*, nors ir nelaikytinas „įtakingo“ konstitucinio teismo sprendimu, tačiau, autoriaus nuomone, konstitucinės *ultra vires* priežiūros įvykdymas lėmė reikšmingą „emocinį virsmą“ ir bendrą sentimento pokytį, kad tokio pobūdžio priežiūra nebėra tik teorinis konstruktas. Iki šio sprendimo nacionalinių konstitucinių

1486). Kita vertus, J. Priban požiūriu, netgi „kontroversiškiausias“ *Holubec* sprendimas yra „teisminis ryšys“ (Priban, 2015, p. 331).

709 G. Anagnostaras vertinimu, ESTT *Landtová* sprendimas buvo priimtas „atviro priešiškumo tarp dviejų aukščiausių teisminių institucijų, siekiant savo teisminės praktikos įtvirtinimo“ metu (Anagnostaras, 2013, p. 960). Tokiai nuomonei pritaria L. Vyhnánek, kurio požiūriu, Čekijos KT *Holubec* sprendimas buvo nulemtas „vidinių priežasčių“, t. y. „ilgalaikio ir kartaus konflikto“ su Vyriausiuoju administraciniu teismu (Vyhnánek, 2015; Kosař, Vyhnánek, 2020, p. 105). R. Zbíral vertinimu, „neapleidžia jausmas, kad pagrindinis Čekijos KT taikinys buvo Čekijos Vyriausiasis administracinis teismas, o priekaištai ESTT buvo netiesioginiai, siekiant nuteisti pagrindinį kaltininką“ (Zbíral, 2012, p. 1488). Todėl, kaip teigia M. Bobek, ESTT vis dažniau susidurs su „eksternalizuotais“ (t. y. perkeltais į išorę) vidaus ginčais (Bobek, 2014, p. 80–81).

710 Šiuo klausimu prašoma išaiškinti, ar „ES teisė draudžia nacionaliniam teismui, kuris yra aukščiausias administracinės justicijos teismas valstybėje ir kurio sprendimai neskundžiami, būti pagal nacionalinę teisę susaistytam Čekijos KT išaiškinimu, jei pasirodo, kad šis išaiškinimas neatitinka ES teisės, kaip ją yra išaiškinęs ESTT“. Vis dėlto 2013 m. Čekijos Vyriausiasis administracinis teismas atsiėmė savo antrąjį prašymą pateikti prejudicinį sprendimą, taip parodydamas, kad „išeitis iš situacijos rasta ne teisminiu būdu“ (Capik, Petschko, 2013, p. 67; Tridimas, 2015, p. 421). M. Bobek teigimu, šis prašymas buvo pašalintas iš registro „įsiterpus Čekijos Vyriausybei“ (Bobek, 2014, p. 64–65). Galiausiai, Čekijos parlamentas priėmė pakeitimus, nustatančius, kad visi gali gauti priemokas, nepaisant pilietybės (Zemánek, 2016, p. 137).

„rezervacijų tradicija“ buvo neformaliai vadinama „loti, bet ne kąsti“[711], tačiau Čekijos KT sprendimas *Holubec* tapo „įkandimu, įgyvendinant grasinimus“ (Piqani, 2012, p. 495).

Antra, nors *Holubec* sprendimas buvo grindžiamas išankstinėmis Čekijos konstitucinėje jurisprudencijoje suformuotomis nuostatomis, vis dėlto šioje doktrinoje, autoriaus vertinimu, nėra įsipareigojimų vykdyti tiesioginį teisminį dialogą. Be to, vertinant objektyviai, nebūtų galima teigti, kad Čekijos KT apskritai nebandė dialogo. Kita vertus, taip pat abejotina, ar ESTT atsakymo (nors formaliai ir teisėto) turinys negalėjo būti subtilesnis. Neabejotina, kad tokio kompromiso paieškų nepalengvino ir aštri vidaus teisminė konkurencija Čekijoje.

Trečia, pats pensijų priemokų klausimas – gana daugiabriaunis. Viena vertus, ESTT patvirtino, kad Čekijos mokamos pensijų priemokos yra galimos, tačiau pažymėjo, kad jos, atsižvelgiant į lygybės ir nediskriminavimo principus, turi būti mokamos ir Slovakijos piliečiams. Vertinant objektyviai, autoriaus nuomone, ESTT, aiškindamas reglamentą, formaliai buvo labiau teisus bent jau dėl to, kad pačiame reglamente nėra (tinkamai) nurodyta išimtis pagal Čekijos ir Slovakijos dvišalę sutartį[712]. Tačiau, kita vertus, pensijų skyrimo ir mokėjimo tvarka buvo suderinta dvišale Čekijos ir Slovakijos tarptautine sutartimi dar 1992 metais. Be to, Čekijos priemokų sistema buvo skirta savo piliečių (t. y. vidaus situacijos) reikšmingiems pensijų skirtumams išlyginti. Taigi ESTT 2011 m. pateiktas aiškinimas iš esmės keitė situaciją, nusistovėjusią per beveik du dešimtmečius, be to, vertintina, ES teisė tapo retroaktyviai taikoma laikotarpiui dar iki Čekijos narystės ES. ESTT požiūriu, Čekoslovakijos pasidalijimas į dvi atskiras valstybes teisiškai prilyginamas darbuotojų, judančių ES viduje, socialinės apsaugos nuostatoms, taigi visiškai skirtingoms (istorinėms) aplinkybėms. Maža to, ESTT pateiktas išaiškinimas lėmė, kad Čekijai atsiranda itin reikšmingų finansinių įsipareigojimų[713].

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, tiesioginis Čekijos KT ir ESTT teisminis dialogas, vertintina, būtų galėjęs pateikti istoriškai unikalų valstybių atsiskyrimą bei konstitucinį individualumą, kaip nacionalinio savitumo argumentą, ir užsiminti apie *ultra vires* priežiūros galimybę. Kita vertus, ESTT būtų buvusi sudaryta galimybė įvertinti šį argumentą aiškinant ES teisę.

---

[711] Paminėtina, kad šios frazės jokiu būdu nereikėtų vertinti kaip užgaulios. Ši iliustruojanti formuluotė vartojama ne viename ES teisę tyrinėjančiame darbe situacijai apibūdinti. Tai iš Romos laikų atėjęs posakis „lojantis šuo nekanda“.

[712] Žr. 675 išnašą.

[713] Čekijos socialinių reikalų ir darbo ministerijos vertinimu, tokio sprendimo įgyvendinimo kaštai siektų apie 4 mlrd. eurų (Komárek, 2016, p. 334)

2.2.3. *DI (Ajos)* sprendimas (Danija)

Danijos atvejo analizė kiek viršija šio darbo metodologines ribas. Danija neturi nei konstitucinio teismo, nei *prima facie* priežiūros, todėl Danijos teismai galėtų vykdyti *ultra vires* priežiūrą tik ieškovui reikšmingai pagrindus teisinį interesą byloje (Krunke, Baumbach, 2019, p. 300). Nepaisant to, *ultra vires* kontekste Danijos atvejis yra paminimas, todėl, autoriaus požiūriu, tikslinga jį ištirti, ypač atsižvelgiant į *ultra vires* atvejų retumą.

Danijos AT politinių institucijų atžvilgiu elgiasi santūriai ir kol kas tik vieninteliame sprendime 1999 m. yra pripažinęs įstatymo nuostatą prieštaraujančia Danijos Konstitucijai (Krunke, Klinge, 2018, p. 162). Šio Teismo požiūriu, politinė valdžia turi vykdyti perduotų galių laikymosi priežiūrą ir tik tuomet, jei tai „daroma netinkamai“, Teismas gali vertinti ES antrinės teisės aktų konstitucingumą (Krunke, Klinge, 2018, p. 165). R. Holdgaard vertinimu, Danijos AT yra nustatęs vertinimo nuožiūros laisvę ESTT teikiamam ES teisės aiškinimui, todėl ES kompetencijų priežiūra būtų vykdoma tik „akivaizdžiai pažeidus ribas“ (Holdgaard *et al*., 2018, p. 49). Vis dėlto paminėtina, kad 2014 m. tuometinis Danijos AT pirmininkas B. Dahl yra pažymėjęs, kad teisės vystymasis ESTT praktikos keliu „peržengė Danijos teisėje nustatytas teisinio numatomumo ir tikrumo ribas“ (Dahl, 2014, p. 28). Būtent su šiais aspektais susijusi dilema Danijos AT iškilo *Ajos* byloje: kaip suderinti ES teisės nediskriminavimo principą su nacionalinės teisės teisėtų lūkesčių ir teisinio tikrumo principu (Madsen *et al*., 2017, p. 142).

Danijos AT 2014 m. rugsėjo 22 d. sprendimu kreipėsi į ESTT su prašymu byloje[714] priimti prejudicinį sprendimą dėl Užimtumo direktyvos[715]

[714] Šioje byloje įmonė *Ajos* atleido iš darbo darbuotoją, sulaukusį 60 metų. Pagal Danijos samdomų darbuotojų įstatymą, darbuotojas iš esmės turėjo teisę į trijų mėnesių darbo užmokesčio dydžio išeitinę išmoką. Tačiau, kadangi pasibaigus darbo santykiams, jis įgavo teisę į senatvės pensiją, todėl, pagal nacionalinę praktiką, jis neturėjo teisės į išeitinę išmoką. Kilus teisminiam ginčui, buvo pasiremta ESTT 2010 m. spalio 12 d. sprendimu *Ingeniørforeningen i Danmark* byloje C-499/08 (*Ingeniørforeningen i Danmark*). Remiantis šiuo ESTT sprendimu, Danijos Jūrų ir komercinių bylų teismas ieškinį patenkino. Įmonė pateikė apeliacinį skundą Danijos AT, kuris ir kreipėsi su prašymu priimti prejudicinį sprendimą.

[715] Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus. Prašyme kreiptasi dėl direktyvos 2 straipsnio 1 dalies, 2 dalies a punkto ir 6 straipsnio 1 dalies, taip pat nediskriminavimo dėl amžiaus, teisinio saugumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos principų išaiškinimo.

išaiškinimo[716]. ESTT, pateikdamas prejudicinį sprendimą[717], pažymėjo, kad bendrasis ES teisės nediskriminavimo dėl amžiaus principas, sukonkretintas Užimtumo direktyvoje, ir kildinamas iš „bendrų valstybių narių konstitucinių tradicijų“[718].

ESTT priminė, kad teisės gauti specialias išeitines išmokas atėmimas iš visos darbuotojų kategorijos patenka į ES teisės, taigi ir bendrojo nediskriminavimo principo taikymo sritį[719]. Pagal ESTT, draudžiama taikyti nacionalinės teisės nuostatą, pagal kurią samdomam darbuotojui nesuteikiama teisė į išeitinę išmoką, jei jis turi teisę į senatvės pensiją, neatsižvelgiant į tai, ar jis pasirenka likti darbo rinkoje, ar išeina į pensiją[720]. Taigi, ESTT nustatė, kad Užimtumo direktyva yra diskriminacijos draudimo principo išraiška darbo santykiuose (Nielsen, Tvarnø, 2017, p. 306).

ESTT taip pat pažymėjo, kad kai paaiškėja, kad nagrinėjama nacionalinės teisės nuostata prieštarauja ES teisei, nacionaliniai teismai turi užtikrinti privačių asmenų teisminę gynybą pagal ES teisės nuostatas[721]. Pripažindamas, kad direktyva negalima remtis privačių asmenų ginče, Teismas vis dėlto akcentavo, kad nacionaliniai teismai, taikydami nacionalinę teisę, turi ją aiškinti kuo labiau atsižvelgdami į atitinkamos direktyvos tikslus[722]. Kita vertus, nors toks aiškinimas yra apribotas *contra legem*, jis negali būti laikomas apribotu nusistovėjusia nacionalinių teismų praktika[723]. ESTT konstatavo, kad, nesant galimybių išaiškinti nacionalinę teisę taip, kad ji atitiktų ES teisę, nacionalinis teismas turi netaikyti prieštaraujančios

---

[716] Prašymą pateikęs Teismas pažymėjo, kad ginče tarp dviejų privačių asmenų negali būti direktyvos tiesioginio veikimo, tačiau taip pat siekiama išsiaiškinti, ar ginče galima remtis bendruoju ES teisės nediskriminavimo dėl amžiaus principu, nors darbdaviui įstatymu nenustatyta pareiga mokėti išmoką. Teismui kilo klausimas, ar ES teisė gali drausti privataus sektoriaus darbdaviui remtis nacionalinio įstatymo nuostata ir ar nacionaliniam teismui leidžiama palyginti bendrąjį nediskriminavimo principą su teisinio tikrumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos principais.

[717] ESTT 2016 m. balandžio 19 d. sprendimas byloje C-441/14 (*DI*).

[718] ESTT *DI* sprendimo 22 punktas.

[719] ESTT *DI* sprendimo 25 punktas.

[720] ESTT *DI* sprendimo 27 punktas.

[721] ESTT *DI* sprendimo 29 punktas.

[722] ESTT *DI* sprendimo 30–31 punktai.

[723] ESTT *DI* sprendimo 32–34 punktai. Pažymėtina, kad GA Y. Bot 2015 m. lapkričio 25 d. išvadoje *DI* byloje pažymima, kad *contra legem* situacija būtų, jeigu nacionalinis teismas, užimdamas įstatymų leidėjo vietą, pateiktų aiškinimą, prieštaraujantį aiškiai ir vienaprasmei nacionalinės teisės nuostatai. GA požiūriu, nagrinėjamoje byloje tokios situacijos nėra, tačiau Danijos AT turėtų pakeisti savo aiškinimą ir ESTT sprendimą *Ingeniørforeningen i Danmark* taikyti ne tik viešojo sektoriaus, bet ir privataus sektoriaus darbuotojams (išvados 68–70 punktai).

nacionalinės teisės. Todėl teisėtų lūkesčių principu remtis negalima, teikiant pirmenybę darbdavio teisėtų lūkesčių apsaugai[724]. Be to, ESTT „nepriėmė Danijos AT kvietimo persvarstyti“ *Mangold* ir *Kücükdeveci* sprendimų praktikos ir „rasti kompromisą“[725] (Holdgaard et al., 2018, p. 27).

Danijos AT, įvertinęs ESTT pateiktą išaiškinimą, priėmė sprendimą[726], kurį pradėjo nuo ESTT pateiktų savo klausimų argumentacijos[727].

Danijos AT, apibendrindamas ESTT pateiktą išaiškinimą, konstatavo, kad *Ajos* byloje visų pirma reikia spręsti, ar tuo metu galiojusias Samdomų darbuotojų įstatymo nuostatas būtų galima aiškinti taip, kaip Užimtumo direktyvą aiškina ESTT[728]. Teismas pripažino, kad įstatymo nuostatos yra

---

[724] ESTT *DI* sprendimo 35, 37 ir 42 punktai. Taip pat žr. Nielsen, Tvarnø, 2017, p. 307.

[725] Kaip pažymi E. Gualco ir L. Lourenço, „kontroversiškiausias“ ESTT sprendimo aspektas yra susijęs su bandymu įvertinti „bendrojo principo horizontalųjį taikymą“ ir kitus pamatinius ES teisės principus: teisinio tikrumo ir teisėtų lūkesčių (Gualco, Lourenço, 2016, p. 650).

[726] Danijos AT 2016 m. gruodžio 6 d. *Ajos* sprendimas byloje 15/2014.

[727] Pirmuoju klausimu kreipimesi su prašymu priimti prejudicinį sprendimą buvo pažymėta, kad Danijos Samdomų darbuotojų įstatymo 2a straipsnio 3 dalis nuosekliai aiškinama Danijos AT tokiu būdu, kad ją aiškinti suderinant su Užimtumo direktyvos nuostatomis būtų *contra legem* (Danijos AT *Ajos* sprendime cituojamo pateikto prašymo ESTT 6.5 punktas). Be to, pagal teisinio saugumo principą, teisės aktai, privatiems asmenims sukeliantys nepalankių teisinių pasekmių, turi būti aiškūs, tikslūs ir teisės subjektai turi numatytų jų taikymą. Todėl buvo pateiktos abejonės dėl to, kaip tiesioginis ES teisės nediskriminavimo principo taikymas gali būti „suderintas su teisinio aiškumo principu ir teisėtų lūkesčių apsaugos principu“ (Danijos AT *Ajos* sprendime cituojamo pateikto prašymo ESTT 6.9 ir 6.12 punktai). Danijos AT taip pat priminė savo antrąjį klausimą ESTT ir pacitavo visą ESTT pateiktą išaiškinimą. Pažymėtina, kad antruoju klausimu Danijos AT klausė, ar ES teisei neprieštarauja tai, kad, darbdaviui neprivalant mokėti išmokos, o tai prieštarauja ES teisės nediskriminavimo dėl amžiaus principui, Danijos teismas lygina šį nediskriminavimo principą ir jo tiesioginį veikimą su teisinio saugumo principu bei iš jo kylančiu teisėtų lūkesčių apsaugos principu ir, atlikęs palyginimą, padaro išvadą, kad nediskriminavimo dėl amžiaus principas turi nusileisti teisinio saugumo principui, todėl pagal nacionalinę teisę darbdavys neprivalo mokėti išeitinės išmokos. Taip pat prašoma išaiškinti, ar faktas, kad, atsižvelgiant į aplinkybes, samdomas darbuotojas gali reikalauti žalos atlyginimo iš Danijos valstybės dėl nacionalinės teisės neatitikties Sąjungos teisei, turi įtakos nustatant, ar toks palyginimas galimas (taip pat žr. ESTT *DI* sprendimo 20 punktą).

[728] Teismo vertinimu, jeigu toks aiškinimas būtų neįmanomas, reikėtų nuspręsti, ar ES teisės principas, draudžiantis diskriminaciją dėl amžiaus, reiškia, kad *Ajos* negali remtis tuo metu galiojusio Samdomų darbuotojų įstatymo 2a straipsnio 3 dalimi. Teismas pažymėjo, kad tokia Samdomų darbuotojų įstatymo aiškinimo praktika taikoma nuo 1973 m., o 1991 m. tokią praktiką patvirtino ir išsami

aiškios, ir Danijos „teisės aiškinimo taisyklės“ nesuteikia galimybės išaiškinti Samdomų darbuotojų įstatymo nuostatos taip, kad toks aiškinimas būtų derantis su ESTT sprendimu[729]. Taigi Danijos AT pažymėjo, kad pareiga aiškinti nacionalinę teisę, atsižvelgiant į ES teisę, nėra taikoma, jeigu tai pažeistų bendruosius teisės principus, tokius kaip teisinio tikrumo ir *lex retro non agit*[730] (Krunke, Baumbach, 2019, p. 282).

Danijos AT vertinimu, ES teisės tiesioginis veikimas, atsižvelgiant į Danijos Stojimo į ES aktą, turi būti vertinamas Aukščiausiojo Teismo[731] (Gualco, 2017, p. 225). Tačiau ESTT nenurodė šio sutarčių lygiu taikytino nerašyto principo konkretaus pagrindo sutartyse, kurioms taikomos Danijos Stojimo į ES akto nuostatos, o tai rodytų, kad yra konkreti sutarties nuostata, kuria grindžiamas šis principas. Todėl Teismas pažymėjo, kad Danijos Stojimo į ES akte nenumatyta tokia situacija, kad sutarties lygmens principas pagal ES teisę turi tiesioginį poveikį (taip sukuriant įsipareigojimus) ir jam

---

įstatymo *travaux préparatoires* analizė. Teismas akcentavo, kad vėlesni Samdomų darbuotojų įstatymo pakeitimai nebuvo susiję su ginčijama nuostata (Danijos AT *Ajos* sprendimo dalis „Aukščiausiojo Teismo motyvai ir sprendimas“).

729 Taip pat konstatuota, kad nėra galimybės suteikti prioriteto Danijos Įstatymo dėl diskriminacijos draudimo darbo rinkoje aiškinimui. Todėl susidaro *contra legem* situacija, reiškianti, kad nėra galimybės išaiškinti tuo metu galiojusią Danijos Samdomų darbuotojų įstatymo 2a straipsnio 3 dalį pagal Užimtumo direktyvą. Danijos AT konstatavo, kad ESTT *DI* sprendime nustatyta, kad, jeigu nacionalinis teismas negali pateikti nagrinėjamos nacionalinės teisės nuostatos išaiškinimo, kuris atitiktų ES teisę, jis privalo netaikyti šios nuostatos. Pagal ESTT, tokios nacionalinio teismo pareigos negalima paneigti nei remiantis teisėtų lūkesčių apsaugos ir teisinio saugumo principais, nei privataus asmens, patyrusio žalą, galimybe pareikšti ieškinį dėl valstybės narės atsakomybės už ES teisės pažeidimą (Danijos AT *Ajos* sprendimo dalis „Aukščiausiojo Teismo motyvai ir sprendimas“).

730 Įstatymas neturi grįžtamosios (atgalinio veikimo) galios.

731 R. Nielsen bei R. Tvarnø požiūriu, Danijos AT pažymėjo, kad ES normų poveikis Danijos teise remiasi Danijos Stojimo į ES aktu, kurio pakeitimai dėl Mastrichto sutarties, Teismo vertinimu, neapėmė kompetencijos perdavimo bendrųjų principų atžvilgiu (Nielsen, Tvarnø, 2017, p. 307). Taip pat ir S. Haket požiūriu, Aukščiausiasis Teismas konstatuoja, kad teisės principų veikimas nėra paremtas sutartimis (Haket, 2017, p. 145). Tokį požiūrį palaiko ir H. Krunke ir S. Klinge, jų teigimu, Danijos AT vertimu, pagal Danijos Stojimo į ES aktą pirmenybė nesuteikiama ES teisės principams (Krunke, Klinge, 2018, p. 166). Ir M. Madsen vertinimu, Danijos Stojimo į ES aktas nenumato teisinio pagrindo bendriems nerašytiems principams, plėtojamiems ESTT jurisprudencijoje, pirmenybės prieš nacionalinę teisę (Madsen *et al.*, 2017, p. 149).

suteikiama pirmenybė prieš prieštaraujančią Danijos teisę ginče tarp asmenų, neturint jokio pagrindo konkrečioje sutarties nuostatoje[732].

Atitinkamai tokie bendrieji principai Danijoje nėra tiesiogiai taikomi pagal Danijos Stojimo į ES aktą, todėl jais negalima remtis nagrinėjant ginčus tarp asmenų[733]. Taigi *Ajos* sprendime, autoriaus vertinimu, daroma užuomina į šio Teismo *Lisabonos* sprendimą, kuriame nustatyta, kad aktas ar teismo sprendimas, turintis tam tikrą ir realų poveikį Danijos piliečiams ir sukeldamas abejonių dėl to, ar yra pagrįstas sutarčių taikymu, išeinančiu už suverenių galių perdavimo ribų pagal Danijos Stojimo į ES aktą, gali būti prižiūrimas teismine tvarka[734]. Danijos AT, pateikdamas Danijos stojimo į ES aplinkybių vertinimą[735], pažymėjo, kad vien dėl *Mangold* sprendimo[736]

---

[732] Paminėtina, kad Danijos AT *Lisabonos* sprendime patvirtino savo *Mastrichto* sprendimo 9.2 punktą, kuriame nustatyta, kad įgaliojimų perdavimas „nustatytu mastu“ turi būti aiškinamas, kad turi būti nustatytos įgaliojimų perdavimo ribos, iš dalies dėl kompetencijos sričių, iš dalies dėl įgaliojimų pobūdžio. Įgaliojimų perdavimas privalo leisti nustatyti suvereniteto delegavimo mastą (Danijos AT 2013 m. vasario 20 d. *Lisabonos* sprendimo byloje 199/2012 2 dalis).

[733] Danijos AT *Ajos* sprendimo dalis „Aukščiausiojo Teismo motyvai ir sprendimas“.

[734] Danijos AT *Lisabonos* sprendimo 3 dalis. Kaip pažymi H. Krunke, Danijos AT *Lisabonos* sprendime patvirtino savo poziciją, nustatytą *Mastrichto* sprendime, kad, įsitikinus, jog ES aktas, patvirtintas ESTT dėl atitikties sutartims, išeina už suvereniteto perdavimo ribų, numatytų Danijos Stojimo į ES akte, Danijos teismai turi spręsti dėl tokio akto netaikymo Danijoje. Tai taikytina ES teisės normoms ir ESTT suformuotiems principams (Krunke, 2014, p. 561). M. Madsen pažymi, kad Danijos AT *Lisabonos* sprendime yra aiškus *ultra vires* priežiūros patvirtinimas tiek teisėkūros, tiek teisminių institucijų sprendimų atžvilgiu, jeigu tokie sprendimai „sukelia abejonių“ (Madsen *et al.*, 2017, p. 147).

[735] Be kita ko, ir Danijos užsienio reikalų ministro atsakymą parlamentui, jog „Konstitucijos 20 straipsnyje nustatyti reikalavimai, kad įgaliojimai gali būti perduoti tik įstatymu ir neviršijant nustatytų ribų, reiškia, kad paprastai negali būti perduodama, pavyzdžiui, visa įstatymų leidžiamoji valdžia ar visa vykdomoji valdžia. <....> Reikalavimas, kad ribos turi būti nurodytos įstatyme, atmeta atitinkamų tarptautinių organizacijų galimybę patiems nuspręsti dėl savo įgaliojimų apimties“, o teisingumo ministras 1972 m. yra pažymėjęs, kad „direktyvos negali sukurti pareigų asmenims“. Savo apžvalgoje Teismas mini ir 2009 m. teisingumo ministro ataskaitą, kurioje teigiama, kad reikšmingiausias ESTT pateiktas ES teisės aiškinimas nėra pakitęs nuo Danijos stojimo į ES momento. Be to, Danijos AT vertinant Mastrichto sutartį, buvo pažymėta, kad kompetencijos yra perduodamos „įstatymu ir neviršijant nustatytų ribų“, todėl ESTT pateikiamas aiškinimas būtų pernelyg neapibrėžtas pagal Danijos Konstituciją (Danijos AT *Ajos* sprendime pateikiamo teisinio reguliavimo apžvalgos I skyriaus C dalis).

[736] ESTT 2005 m. lapkričio 22 d. sprendimas byloje C-144/04 (*Mangold*). Šiame sprendime ESTT nustatė, kad nediskriminavimo dėl amžiaus principas yra bendrasis ES teisės principas, nepriklausantis nuo direktyvos perkėlimo pabaigos

Danijos Stojimo į ES akto pakeitimai, susiję su Lisabonos sutartimi, vėliau negali būti aiškinami kitaip nei iki šio pakeitimo. Be to, *Mangold* sprendimas nebuvo minimas Danijos Stojimo į ES akto pakeitimų *travaux préparatoires*[737]. Todėl Danijos Stojimo į ES aktas nenumato teisinio pagrindo leisti, kad nerašytas principas, draudžiantis diskriminaciją dėl amžiaus, būtų viršesnis už nacionalinio įstatymo nuostatą. Nerašytas nediskriminavimo principas neturi aiškaus teisinio pagrindo sutartyse ir todėl, Danijos AT vertinimu, yra „už konstituciškai privalomos ES teisės ribų“[738] (Madsen *et al*., 2017, p. 149).

Įvertinęs visas aplinkybes, Danijos AT konstatavo, kad nėra pagrindo manyti, jog ES teisės principas, draudžiantis diskriminaciją dėl amžiaus, tapo tiesiogiai taikomas Danijos Stojimo į ES aktu. Todėl Aukščiausiasis Teismas veiktų „už savo įgaliojimų ribų“[739], jei šioje situacijoje netaikytų įstatymo nuostatos[740].

Danijos AT *Ajos* sprendimas vertinamas įvairiai, tiek akcentuojant situacijos konfliktiškumą[741], tiek ir pernelyg nesureikšminant šio sprendimo teisinių pasekmių[742]. Nors, atrodytų, Danijos AT kreipimasis, paremtas

(75–76 punktai). Atsižvelgdamas į tai, nacionalinis teismas privalo visiškai užtikrinti bendrojo nediskriminavimo dėl amžiaus principo taikymą, netaikydamas nė vienos prieštaraujančios nacionalinės teisės akto nuostatos, net jei nėra pasibaigęs direktyvos perkėlimo terminas (78 punktas).

737 Danijos AT *Ajos* sprendimo dalis „Aukščiausiojo Teismo motyvai ir sprendimas“.

738 Danija neturi principų kodifikavimo tradicijos, o principai glūdi „už“ konstitucinių ar įstatyminių nuostatų. Todėl teisės principo, kaip nepriklausomo teisės šaltinio, pobūdis neaiškus. Pavyzdžiui, teisėtų lūkesčių apsaugos principas kyla iš Danijos Konstitucijos 73 straipsnio, numatančio nuosavybės apsaugą (Krunke, Baumbach, 2019, p. 279–280).

739 M. Madsen pažymi, kad Danijos AT, netaikydamas nacionalinės teisės, netgi ir prieštaraujančios ES teisei, „pažeistų savo konstitucinį mandatą“ (Madsen *et al.*, 2017, p. 149). H. Krunke ir S. Klinge vertinimu, suteikdamas tokią pirmenybę ir netaikydamas nacionalinės normos, Teismas „išeitų už savo galių ribų“ (Krunke, Klinge, 2018, p. 166)

740 Danijos AT *Ajos* sprendimo dalis „Aukščiausiojo Teismo motyvai ir sprendimas“.

741 Pavyzdžiui, kaip pažymi M. Madsen, Danijos AT *Ajos* sprendimu „neatsižvelgė į ESTT gaires, pateiktas prejudiciniu sprendimu“ (Madsen *et al.*, 2017, p. 140). Taip pat pažymima, kad *Ajos* sprendimas yra iliustracija posūkio griežtesnio ES mandato link, įskaitant teisminės institucijos vykdomą nacionalinį „ribų priežiūros“ (Madsen *et al.*, 2017, p. 148). E. Gualco vertinimu, „panašu, kad Danijos AT atvirai nepakluso ESTT sprendimui“ (Gualco, 2017, p. 229). Radikaliausią vertinimą pateikia G. Zaccaroni, kurio požiūriu, Danijos AT sprendimas yra „atvira deklaracija dėl *ultra vires*“ (Zaccaroni, 2018, p. 17).

742 Pavyzdžiui, kaip teigia R. Holdgaard ir bendraautoriai, akivaizdu, kad Danijos AT sprendimas neturėtų būti „perdėtai vertinamas“, nes jis nesukelia „konstitucinio

nacionalinės teisės samprata, „rodė neišvengiamą konfliktą“ (Madsen *et al*., 2017, p. 142), abiejų teisminio dialogo dalyvių *Ajos* byloje kalba buvo „persmelkta bekompromisių nuostatų“ (Holdgaard *et al*., 2018, p. 18).

Ajos sprendimas, nors ir nukreipęs į konstitucinius Danijos narystės ES pagrindus, autoriaus vertinimu, turi panašumo su *ultra vires* priežiūros argumentacija. Tačiau šis sprendimas, autoriaus požiūriu, labiau vertintinas kaip „ordinarinio lygmens įtampa“ tarp dviejų aukščiausiųjų teisminių institucijų, negu „tikrasis“ *ultra vires* sprendimas dėl toliau nurodytų priežasčių. Pirma, būtų netikslu teigti, kad ES aktas, t. y. ESTT *DI* sprendimas, buvo pripažintas netaikytinu Danijoje. Danijos AT pripažino, kad jis negali *DI* sprendimo įgyvendinti pats neveikdamas *contra legem*.

Antra, *Ajos* sprendimą galima vertinti kaip „pavienį atvejį dėl jau pakeistos Danijos teisės nuostatos“[743] (Madsen *et al*., 2017, p. 150). „Tikroji“ *ultra vires* situacija lemtų, kad ESTT sprendimas negalėtų būti įgyvendintas apskritai. Paminėtina, kad teisėja J. Scharling, nepritardama Teismo daugumos nuomonei, be kita ko, pažymėjo, kad, atsižvelgiant į Danijos AT *Mastrichto* sprendimo jurisprudenciją, patvirtintą *Lisabonos* sprendime, nėra tokios „ypatingos situacijos“, kad būtų galima tvirtai konstatuoti, jog bendrojo ES teisės principo, draudžiančio diskriminaciją dėl amžiaus darbo srityje, taikymas nepatenka į Danijos Stojimo į ES aktu ESTT suteiktą jurisdikciją[744].

---

lygmens konflikto“, „nesukelia abejonių“ ESTT (Holdgaard *et al*., 2018, p. 51, 53), nėra atliekamas pažeidimo akivaizdumo „ribų vertinimas“ (Holdgaard *et al*., 2018, p. 49). S. Haket požiūriu, Danijos AT „nepakankamai įvertina“ bendrųjų ES teisės principų įtvirtinimo procesą, vykdomą ESTT (Haket, 2017, p. 151). Tačiau, pavyzdžiui, H. Krunke ir T. Baumbach požiūriu, Danijos AT „išreiškė susirūpinimą“ dėl to, ar kai kurie ESTT aiškinimai „nepažeidė teisinio tikrumo“ (Krunke, Baumbach, 2019, p. 281). E. Gualco požiūriu, ko gero, Danijos AT „nerodo pagarbos ESTT *Costa* doktrinai“ (Gualco, 2017, p. 225–227). M. Madsen ir kolegų nuomone, *Ajos* sprendimą galima vertinti ir kaip „įspėjimą ESTT“ dėl teisminio bendradarbiavimo trūkumo (Madsen *et al.*, 2017, p. 150).

[743] Danijos AT, apžvelgdamas nacionalinės teisės nuostatas, pažymi, kad yra numatyti Samdomų darbuotojų įstatymo pakeitimai, tačiau jie nebus taikomi situacijoms iki 2015 m. vasario 1 dienos. Danijos AT *Ajos* sprendime pateikiamas teisinio reguliavimo apžvalgos I skyriaus A dalies 3 punktas „teisės aktų projektai“. Be to, Danijos parlamentas pakeitė nacionalinio įstatymo nuostatas taip, kad jos atitiktų ESTT sprendimą (Krunke, Klinge, 2018, p. 174), tačiau dėl *Ingeniørforeningen i Danmark* bylos, o numatytas nuostatų įsigaliojimas neapėmė *Ajos* bylos situacijos (Holdgaard *et al*., 2018, p. 20).

[744] Teisėja padarė nuorodą į Danijos AT *Lisabonos* sprendimą, kuriame Teismas pakartojo, kad iš Danijos Konstitucijos 20 straipsnio 1 dalies nuostatos teismams kyla pareiga patikrinti aktų konstitucingumą, todėl negali būti paneigta teismų teisė vertinti, ar ES aktas viršija Danijos Stojimo į ES aktu perduotų suverenių

Trečia, Danijos AT *Lisabonos* sprendime patvirtino savo *Mastrichto* sprendimo 9.6 punktą, nustatantį, kad Danijos teismai negali nuspręsti netaikyti ES akto, nesudarius galimybės ESTT pasisakyti dėl tokio akto atitikties sutartims[745]. *Ajos* sprendimo atveju Danijos AT buvo kreipęsis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, tačiau dėl Užimtumo direktyvos nuostatų išaiškinimo, o ne dėl šios direktyvos atitikties sutartims. „Klasikinio“ *ultra vires* priežiūros atveju Danijos AT, gavęs išaiškinimą *DI* byloje, turėjo kreiptis pakartotinai, be kita ko, su kitokiais motyvais[746]. Todėl, atsižvelgiant į „bendradarbiaujantį Danijos AT požiūrį“ (Madsen *et al*., 2017, p. 144), *Ajos* sprendimo situacija, autoriaus nuomone, kardinaliai skiriasi nuo Čekijos KT *Landtová* sprendimo.

Ketvirta, Danijos AT *Ajos* sprendimas buvo priimtas jau susiformavus *ultra vires* priežiūros doktrinai, todėl, abejotina, ar vykdant „tikrąją“ *ultra vires* priežiūrą ši sąvoka nebūtų eksplicitiškai panaudota. Maža to, mokslo darbuose *Ajos* sprendimas yra nagrinėjamas iš esmės ES teisės bendrųjų principų horizontaliojo veikimo požiūriu[747] ir net teisės klausimams skirtų tinklaraščių įrašuose šio sprendimo kaip *ultra vires* vertinimas pateikiamas tik pavieniais atvejais, kur kas dažniau vertinant kaip ES teisės pirmenybės principo nepripažinimą.

Todėl, apibendrinant išdėstytus argumentus, autoriaus nuomone, objektyviai nėra pagrindo teigti, kad Danijoje *Ajos* byloje buvo įvykdyta *ultra vires* priežiūra[748]. Be to, *Ajos* sprendimą reikėtų vertinti atsižvelgiant į Šiaurės valstybėms būdingą teisės sistemų skirtumą nuo kontinentinės teisės

---

galių ribas. Susiklosčius „ypatingai situacijai“, teismai turi pripažinti, kad ES aktas netaikytinas Danijoje. Tai taikoma „ES teisės normoms ir teisiniams principams, kurie yra paremti ESTT praktika“ (Danijos AT *Lisabonos* sprendimo 3 dalis). Paminėtina, kad Danijos Konstitucijos 20 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „Karalystės valdžios įgaliojimai, suteikti šiuo Konstituciniu aktu, įstatyme nustatytu mastu gali būti perduoti tarptautinėms įstaigoms pagal dvišalius susitarimus su kitomis valstybėmis dėl tarptautinių teisės normų ir bendradarbiavimo skatinimo“ (Kenstavičius, 2016, p. 771).

[745] Danijos AT *Lisabonos* sprendimo 3 dalis.

[746] Pavyzdžiui, kaip teigia H. Krunke ir S. Klinge, kreipimesi su prašymu priimti prejudicinį sprendimą Danijos AT galėjo remtis nacionalinio savitumo nuostata, teigdamas, kad teisinio tikrumo principas suteikia nacionalinį savitumą pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį (Krunke, Klinge, 2018, p. 170).

[747] Pavyzdžiui, M. Madsen nuomone, pagrindinis klausimas *Ajos* byloje yra susijęs su bendrųjų ES teisės principų horizontaliuoju veikimu (Madsen *et al.*, 2017, p. 141).

[748] Daug realistiškesniu laikytinas H. Krunke ir S. Klinge vertinimas, jog *Ajos* sprendimu Danijos AT siunčia signalą nacionalinėms politinėms institucijoms, kad be Danijos Stojimo į ES akto pokyčių tolesnė integracija negalima (Krunke, Klinge, 2018, p. 168).

tradicijos. Kaip ir minėta, Danijoje ypatinga reikšmė jurisprudencijoje skiriama Danijos Konstitucijos ir įstatymų nuostatoms, o teisės principams reikšmė, būdinga kontinentinei teisei, nesuteikiama. Todėl Danijos AT, manytina, negalėjo remtis ESTT pateiktu išaiškinimu, nenukrypdamas nuo susiformavusios teisės tradicijos, nors toks argumentas ir neatlaiko kritikos iš ES teisės pozicijų.

2.2.4. Vokietija

Vokietijos KT buvo pirmasis, *Mastrichto* sprendime nustatęs *ultra vires* priežiūros doktriną ir ją išvystęs vėlesniuose sprendimuose (Preshova, 2019, p. 49; Callies, 2020, p. 170). Tokiais vėlesniais sprendimais laikytini ne tik *Lisabonos*, bet ir *Honeywell*, *OMT* bei *PSPP* sprendimai.

2.2.4.1. *Mastrichto* sprendimas

Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimas[749] laikomas *ultra vires* priežiūros[750] doktrinos pradžia (van der Schyff, 2016b, p. 174). *Mastrichto* sprendimo „pagrindinė žinia buvo skirta ESTT“[751] (Alter, 2001, p. 105).

Mastrichto sprendime Vokietijos KT pažymi, kad remiantis Vokietijos Konstitucijos 23 straipsnio 1 dalimi leidžiama įstatymų leidėjui šiame straipsnyje nurodytomis sąlygomis suteikti ES teisę savarankiškai naudotis suvereniais įgaliojimais, neviršijant 79 straipsnio 3 dalyje nustatytų ribų[752]. Teismas pažymėjo, kad ES funkcijos ir joms įgyvendinti suteikti įgaliojimai

[749] Vokietijos KT 1993 m. spalio 12 d. *Mastrichto* sprendimas 2 BvR 2134/92.

[750] Vis dėlto, kaip atkreipia dėmesį D. Thym, tik *Lisabonos* sprendime ši priežiūra bus įvardyta kaip „*ultra vires* priežiūra“ (Thym, 2012, p. 238)

[751] Tai „buvo naujas iššūkis ESTT“, nes apie tai „nebuvo užsiminta“ *Solange I* sprendime (Scicluna, 2015, p. 79), o tokia priežiūra „nuo pat pradžių prieštaravo ESTT *Foto-Frost* doktrinai“ (Sweet, 2004, p. 93). Dėl *Foto-Frost* doktrinos žr. 48 išnašą.

[752] Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo 62 pastraipa. Pažymėtina, kad Vokietijos Konstitucijos 23 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „įgyvendinant suvienytos Europos idėją, Vokietijos Federacinė Respublika dalyvauja plėtojant Europos Sąjungą, kuri yra įsipareigojusi laikytis demokratinio, teisinės valstybės, socialinio, federacinio ir subsidiarumo principų, bei garantuoja iš esmės tokią pat pagrindinių teisių apsaugą, kokia garantuojama šiuo Pagrindiniu Įstatymu. Dėl šios priežasties Federacija Bundesrato pritarimu gali perduoti suverenias valstybės teises. Pagrindžiant Europos Sąjungos egzistavimą, taip pat keičiant jos sutarties pagrindus ir panašias nuostatas, dėl kurių šio Pagrindinio Įstatymo turinys būtų pakeistas ar papildytas arba tokie pakeitimai ar papildymai taptų įmanomi, galioja 79 straipsnio 2 ir 3 dalys“. Dėl Vokietijos Konstitucijos 79 straipsnio 3 dalies nuostatos žr. 942 ir 945 išnašas.

yra reguliuojami pakankamai nuspėjamai, nes laikomasi ribotų individualių įgaliojimų principo. Taip pat akcentavo, kad ES nesuteikiami įgaliojimai spręsti dėl savo įgaliojimų (*Kompetenz-Kompetenz*) plėtimo, o ES platesnių įgaliojimų siekis priklauso nuo Sutarties pakeitimų, kuriuos turi patvirtinti nacionaliniai parlamentai[753]. Todėl akcentuojama, kad Vokietijos Bundestagui turi išlikti esminės svarbos funkcijos ir įgaliojimai[754].

Vokietijos KT vertinimu, Vokietijos Konstitucijos 38 straipsnis būtų pažeistas, jeigu įstatymas, atveriantis Vokietijos teisinę sistemą tiesioginiam ES teisės galiojimui ir taikymui[755], pakankamai tiksliai nenustatytų perduodamų įgaliojimų ir numatomos integracijos programos. Todėl, jeigu neaišku, kokia apimtimi Vokietijos įstatymų leidėjas pritarė suverenių įgaliojimų perdavimui, „ES galėtų reikalauti nenurodytų funkcijų ir įgaliojimų. Tai prilygtų bendrajam įgalinimui ir todėl būtų įgaliojimų atsisakymas, o tai prieštarautų Konstitucijos 38 straipsnio teikiamai apsaugai“[756]. Atsižvelgiant į tai, sutartimis pagal galių suteikimo principą ES suteikiama tik speciali kompetencija ir įgaliojimai[757]. Todėl atitinkamai ES gali veikti tik neviršydama sutartyje jai suteiktų įgaliojimų ir nustatytų tikslų[758].

Vokietijos KT pažymėjo, kad ES suteikus *Kompetenz-Kompetenz*, atsirastų pagrindas perimti visus įgaliojimus, o tai kompetencijos sistemą

---

753 Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo 90 pastraipa.

754 Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo 102 pastraipa. Taip yra todėl, kad, perduodant galias ES, mažėja Vokietijos piliečių išrinkto parlamento galios, taigi prarandama įtaka ir tam tikrų sprendimų priėmimui (sprendimo 93 pastraipa). Jeigu per daug galių ir funkcijų būtų sutelkta Europos vyriausybių bendrijoje, demokratijos lygis individualioje valstybėje susilpnėtų iki tokio lygmens, kad valstybių narių parlamentai nebegalėtų legitimuoti suverenių galių, vykdomų ES (sprendimo 100 pastraipa).

755 D. Grimm atkreipia dėmesį, kad Vokietijos KT buvo pirmasis konstitucinis teismas, pripažinęs ES teisės pirmenybę, tačiau, skirtingai nuo ESTT, Vokietijos KT požiūriu ES teisė turi pirmenybę „ne dėl savo prigimties, tačiau nustačius įstatymo leidėjui ratifikuojant ES sutartis“ (Grimm, 2020, p. 944).

756 Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo 105 pastraipa. Pažymėtina, kad Vokietijos Konstitucijos 38 straipsnyje nustatyta teisė dalyvauti rinkimuose. Šią nuostatą žr. 1028 išnašoje.

757 Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo 109 pastraipa. Kaip pažymi D. Grimm, ES gali aiškinti tik jai suteiktas kompetencijas, ji negali susikurti naujų kompetencijų (Grimm, 2020, p. 945).

758 Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo 120 pastraipa. Kaip pažymi F. Mayer, Vokietijos KT *Mastrichto* sprendime *ultra vires* aktų kontrolė grindžiama nuostata, kad tokie aktai „bando pabėgti“ iš Vokietijos „konstitucinės teisės suvaržymų“ (Mayer, 2014, p. 116).

padarytų iš esmės beprasmę[759]. Taip pat Teismas akcentavo, kad, nors pagal galių suteikimo principą, konkreti nuostata, suteikianti pareigas ar galias, gali būti aiškinama atsižvelgiant į sutarties tikslus, vien sutarties tikslo nepakanka pareigoms ar įgaliojimams sukurti ar išplėsti[760]. Pateikęs šia fundamentalią konstitucinę doktriną, Vokietijos KT atkreipė dėmesį, kad ir bet koks tolesnis ES vystymasis „negali išvengti“ nurodytos konceptualios sistemos[761]. Teismas taip pat nustatė, kad, jeigu ES institucijos ar įstaigos sutartį traktuotų ar plėtotų kitu būdu, negu tuo, kuris buvo Patvirtinimo akto pagrindas, iš sutarčių kylantys teisės aktai nebebūtų teisiškai privalomi Vokietijoje[762]. Todėl Vokietijos KT prižiūrės Europos institucijų ir agentūrų teisines priemones, kad nustatytų, ar jos neperžengia joms suteiktų suverenių galių ribų ir ar jų nepažeidžia[763].

Apibendrinant *Mastrichto* sprendimą, paminėtina, kad šio „sprendimo ašis buvo *ultra vires* priežiūra“ (Schütze, 2016, p. 131), nors pati *ultra vires* doktrina „gana abstrakti“ (Tomuschat, 2013, p. 209–210). Šis sprendimas tapo „diskusijų apie lygmenų daugeto konstitucinę sistemą pradžia“ (Callies, Schnettger, 2020, p. 348). Tačiau, kita vertus, į pirmą planą iškėlė „konstitucinio konflikto, kylančio iš aukščiausių įgaliojimų siekio, įtvirtinto ir ESTT, ir nacionalinių konstitucinių teismų praktikoje, galimybę“ (Maduro, 2012, p. 68). Todėl, J. Weiler vertinimu, *Mastrichto* sprendimas nėra pokalbis: nepaisant nuostatos, kad sprendimas turi būti priimamas bendradarbiaujant su ESTT, „pasiliekama galutinio sprendimo teisė“, tokiu būdu „europinį „*diktat*“ pakeičiant nacionaliniu“ (Weiler, 1999, p. 322).

---

[759] Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo 125 pastraipa. Vokietijos KT pažymėjo bendrą teisinį požiūrį, kad sutartimi ES naudai nenustatomas joks *Kompetenz-Kompetenz* (sprendimo 129 pastraipa).

[760] Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo 155 pastraipa.

[761] Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo 165 pastraipa.

[762] Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo 106 pastraipa. Kaip pažymi I. Pernice, Vokietijos KT *Mastrichto* sprendime įtvirtinta, kad ES sprendimai, priimti *ultra vires*, gali būti netaikomi Vokietijoje dėl savo teisėtumo trūkumo. Ši jurisprudencija buvo vėliau patvirtina ir *Lisabonos* sprendime (Pernice, 2011b, p. 384)

[763] Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo 106 pastraipa. Teismas taip pat pažymi, kad lemiama yra tai, kad Vokietijos narystė ir iš jos kylančios teisės bei pareigos (ypač iš karto privalomas Bendrijų veiksmų teisinis poveikis nacionalinėje srityje) buvo apibrėžtos Sutartyje, kad būtų nuspėjamos įstatymų leidėjui ir pakankamai tiksliai apibrėžtos Patvirtinimo akte. Kaip teigia H. Deters, Vokietijos KT *Mastrichto* sprendime „išplėtė savo jurisdikciją“ vykdyti ir „supranacionalinių aktų *ultra vires* priežiūrą“ atitikties Vokietijos Konstitucijai požiūriu (Deters, 2014, p. 210). Nors, A. Arnull teigimu, kas galbūt „ne taip aiškiai matėsi“ iš Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo, tai klausimas, kas turi galią pripažinti ES aktą *ultra vires*, ir kas turi *Kompetenz-Kompetenz* spręsti dėl ES suteiktų kompetencijų ribų (Arnull, 2006, p. 255).

2.2.4.2. *Lisabonos* sprendimas

Vokietijos KT *Mastrichto* sprendime *ultra vires* priežiūra tapo sprendimo pagrindine ašimi, patvirtinta[764] ir *Lisabonos* sprendime[765] (Tuori, 2015, p. 93). Teismo vertinimu, galių suteikimo principas kildinamas iš valstybių narių konstitucinės teisės[766], o ES „privalo paklusti suteikimo principui“ , kuris „yra kontroliuojamas“[767]. Galių suteikimo principas turi išlikti nepaisant ES kompetencijų plėtros, nes kyla iš valstybių, kaip „sutarčių šeimininkių“, sampratos[768]. Šio principo paskirtis – užtikrinti, kad valstybių narių kompetencijos nebūtų sumenkintos[769]. Be to, tai lemia ir draudimą ES perduoti kompetenciją priimti sprendimą dėl *Kompetenz-Kompetenz*[770].

Teismo vertinimu, kompetencijų negalima perduoti „neapibrėžtai“ arba jas „aiškinant plečiamai“, arba „iš tikrųjų praplėsti“, nes taip būtų peržengiama „iš anksto nustatyta integracijos programa“ ir „suteiktų galių ribos“[771]. Jeigu

---

[764] *Lisabonos* sprendime Vokietijos KT patvirtino du konstitucinius pagrindus prižiūrėti ES teisės taikymą Vokietijoje. Tai – identiteto priežiūra ir *ultra vires* priežiūra (Scicluna, 2015, p. 82). C. Tomuschat požiūriu, *Lisabonos* sprendime Vokietijos KT sutelkė savo dėmesį į du pagrindinius klausimus – konstitucinio identiteto priežiūrą ir *ultra vires* priežiūrą (Tomuschat, 2013, p. 211). Taigi, nors Vokietijos KT *Lisabonos* sprendime *ultra vires* priežiūrai skyrė „strateginę reikšmę“ (Murswiek, 2014, p. 165), *Lisabonos* sprendimas daugiausiai siejamas su konstitucinio identiteto priežiūra.

[765] Vokietijos KT 2009 m. birželio 30 d. *Lisabonos* sprendimas 2 BvE 2/08.

[766] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 234 pastraipa.

[767] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 298 pastraipa. Vis dėlto, autoriaus nuomone, šis aspektas turėtų būti vertinamas taip pat kartu su Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 26–27 straipsniais, nustatančiais sutartimis prisiimtų įsipareigojimų vykdymą. Kita vertus, Vokietijos KT iškelia demokratinio deficito (tiesioginio įteisinimo), kuris negali būti „kompensuojamas“ kitomis Lisabonos sutarties nuostatomis, argumentą (žr., pvz., sprendimo 289 ir 293 pastraipas).

[768] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 298 pastraipa. P. Kirchhof vertinimu, galių suteikimo principas, kaip ES kompetencijų pagrindas, slypi valstybėse narėse, todėl pati ES „negali laisvai nustatyti savo kompetencijos“, prisiimdama naujas funkcijas be valstybių narių *Kompetenz-Kompetenz* (Kirchhof, 2009, p. 743–744). S. Puntscher Riekmann ir W. Wessels požiūriu, svarbiausias klausimas, susijęs su ES, yra ne vertybės ir normos, ne institucinė sąranga, o būtent „ką ES gali daryti bei kokia yra ES kompetencija“ (Puntscher Riekmann, Wessels, 2006, p. 16). M. Kumm taip pat akcentuoja, kad „ypač svarbu“, jog ES institucijos veiktų pagal savo kompetenciją, nustatytą sutartyse (Kumm, 2012a, p. 58).

[769] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 304 pastraipa.

[770] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 233 pastraipa. Pažymėtina, kad Teismas akcentuoja, jog Lisabonos sutartyje nėra nuostatų, suteikiančių Europos Sąjungai įgaliojimus priimti sprendimus dėl *Kompetenz-Kompetenz* (sprendimo 322 pastraipa).

[771] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 238 pastraipa.

galių suteikimo principo būtų nesilaikoma, ES institucijos įgytų galią „atsikratyti sutartyse nustatytų šių institucijų steigiamųjų pagrindų“, t. y. įgytų *Kompetenz-Kompetenz,* ir neliktų „išorinės kontrolės“ spręsti dėl sutarčių aiškinimo[772].

Vokietijos KT akcentuoja, kad būtent jis tikrina, ar ES institucijų priimti teisės aktai „neperžengia joms perduotų suverenių galių ribų“, ar ES institucijos „neaiškina sutarčių plečiamai“, kas prilygsta „nepriimtinam savavališkam sutarties pakeitimui“[773]. Teismas pažymi, kad „jeigu teisinė apsauga negali būti suteikta ES lygiu“, tada jis tikrina, ar pagal ES institucijų teisės aktus nėra suteikiama daugiau galių, negu „pasitarusios joms leido suverenios valstybės valdžios institucijos“, ar „nėra peržengtos kompetencijos ribos“[774]. Tokia kontrolė yra grindžiama tuo, kad turi būti įmanoma „pagal Vokietijos jurisdikciją“ įrodinėti atsakomybę už integraciją, jeigu, ES teigiant, kad ES turi kompetenciją, yra akivaizdžiai peržengiamos ribos[775].

Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimas buvo „plačiai suprantamas“, kad „priežiūra bus vykdoma griežčiau“ (Payandeh, 2011, p. 16). Tačiau šiame sprendime pavartoti „menkai tepaslėpti perspėjimai“ ES institucijoms vėliau „buvo sušvelninti *Honeywell* sprendime“ (Thym, 2011, p. 37).

---

[772] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 238 pastraipa. Atkreiptinas dėmesys, kad Teismas pažymi, jog tokia „išorinė kontrolė“ būtų „labai švelni ir jau savaime išimtinė“.

[773] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 338 pastraipa. Kaip pažymi D. Thym, Vokietijos KT *Lisabonos* sprendime patvirtinama, kad suteikiamų galių principas yra galutinėje Konstitucinio Teismo priežiūroje, tačiau šiame sprendime ši doktrina pervadinta į *ultra vires* priežiūrą, kuri gali būti taikoma tiek pačios ES aktui, tiek ir jo aiškinimui, atliekamam ESTT (Thym, 2011, p. 36–37). Be to, Vokietijos KT pažymi, kad, jeigu Europos integracijos procese ES institucijos „pirminę teisę pakeičia arba aiškina ją išplėsdamos“, kils „konstituciškai svarbi įtampa dėl galių suteikimo principo“ ir dėl konkrečios valstybės narės „konstitucinės atsakomybės už integraciją“ (Teismo *Lisabonos* sprendimo 238 pastraipa).

[774] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 240 pastraipa.

[775] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 240 pastraipa.

2.2.4.3. *Honeywell* sprendimas

Ultra vires priežiūra buvo patikslinta[776] *Honeywell* sprendime[777] (Schütze, 2016, p. 131), jame ši doktrina buvo sušvelninta[778] (Mayer, 2014, p. 118).

Šiame sprendime Vokietijos KT akcentuoja, kad ES teisė „ir toliau priklauso“ nuo užduočių ir įgaliojimų, suteiktų sutartimis. Atitinkamai ES institucijų galių išplėtimas „ir toliau priklauso nuo sutarčių pakeitimų“, kuriuos valstybės narės priima pagal atitinkamas konstitucines nuostatas[779]. Be to, pažymima, kad galių suteikimo principas yra pagrindinė „teisėjų vykdomo tolesnio ES teisės plėtojimo riba“[780].

Vokietijos KT vertinimu, būtent ESTT tenkančios užduotys apima ES teisėtumo užtikrinimą „pagal valstybėms narėms bendras konstitucines tradicijas“[781]. Tai, be kita ko, reiškia, kad Vokietijos KT „turi iš esmės laikytis“ ESTT sprendimų, kaip privalomo ES teisės aiškinimo. Todėl, prieš priimant sprendimą dėl ES institucijų ir „įstaigų *ultra vires* akto“, ESTT „turi būti suteikta galimybė“ aiškinti sutartis, taip pat priimti sprendimą dėl nagrinėjamų teisės aktų galiojimo ir aiškinimo pagal prašymo priimti prejudicinį sprendimą priėmimo procedūrą, nustatytą SESV 267 straipsnyje. Kol ESTT neturėjo galimybės priimti sprendimo iškilusiais ES teisės klausimais, Vokietijos KT negali nustatyti ES teisės netaikymo Vokietijai[782].

---

[776] D. Preshova požiūriu, *Lisabonos* sprendimas buvo susiaurintas *Honeywell* sprendimu (Preshova, 2019, p. 182). M. Payandeh vertinimu, Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimas buvo kritikuojamas dėl savo „gynybinio konservatyvumo“, ko *Honeywell* sprendime beveik nebelieka, tačiau, nepaisant požiūrių skirtumo, savo turiniu šie sprendimai puikiai dera tarpusavyje. *Honeywell* sprendimas turėjo deeskalavimo funkciją (Payandeh, 2011, p. 26–27). Be to, M. Payandeh požiūriu, *Honeywell* sprendime Vokietijos KT išvysto „neįtikėtinai ribojantį požiūrį į *ultra vires* priežiūrą“, taip „reikšmingai sumažindamas konflikto tarp teismų galimybę“ (Payandeh, 2011, p.10).

[777] Vokietijos KT 2010 m. liepos 6 d. *Honeywell* sprendimas 2 BvR 2661/06.

[778] Kaip pažymi D. Thym, Vokietijos KT *Lisabonos* sprendime naudoti menkai tepaslėpti perspėjimai ES institucijoms, laikytini labiau prevencine priemone, vėliau buvo sušvelninti *Honeywell* sprendime (Thym, 2011, p. 37). Panašų vertinimą pateikia ir N. Scicluna, kurios nuomone, *Honeywell* sprendimas reikšmingai sumažino Vokietijos KT doktrininę konfrontaciją su ESTT vos tik po metų nuo *Lisabonos* sprendimo (Scicluna, 2015, p. 84).

[779] Vokietijos KT *Honeywell* sprendimo 55 pastraipa.

[780] Vokietijos KT *Honeywell* sprendimo 65 pastraipa.

[781] Vokietijos KT *Honeywell* sprendimo 63 pastraipa.

[782] Vokietijos KT *Honeywell* sprendimo 60 pastraipa. Pažymėta, kad Vokietijos KT pareiga nagrinėti pagrįstus skundus dėl ES įstaigų ir institucijų *ultra vires* akto turi būti derinama su ESTT sutartimis nustatytais uždaviniais, t. y. aiškinti ir

Tokia Vokietijos KT pozicija, autoriau nuomone, aiškintina taip, kad šis Teismas visais atvejais, nepaisant *Cilfit* kriterijų[783], kreipsis į ESTT, pirmiausia suteikdamas galimybę ESTT pateikti ES akto aiškinimą ir įvertinti jo galiojimą. Atkreiptinas dėmesys, kad, jeigu *Mastrichto* ir *Lisabonos* sprendimuose kaip *ultra vires* priežiūros objektai minimi „teisės aktai“, tai *Honeywell* sprendime vartojama sąvoka „aktai“. Atsižvelgiant į ESTT jurisprudencijai skirtą dėmesį, tai, autoriaus požiūriu, vertintina kaip ESTT skirta nuostata[784]. *Honeywell* sprendime nustatomi ir metodologiniai *ultra vires* priežiūros suvaržymai. Tai – dvi kumuliacinės *ultra vires* sąlygos[785] (Wendel, 2014, p. 274), „paimtos“ iš ESTT *Fresh Marine* sprendimo, – akivaizdumas ir pakankamas rimtumas[786].

Be to, svarbu paminėti, kad *Honeywell* sprendime nustatyta, kad Vokietijos KT, be minėtų „materialinių“ *ultra vires* sąlygų, autoriaus požiūriu, nustato ir tam tikrus „procesinius“ ribojimus. Pirma, tokia priežiūra vykdoma „rezervuotai“. Antra, kiekvienu atveju turi būti gautas ESTT teisinis

taikyti sutartis ir taip užtikrinti ES teisės vienodą taikymą (sprendimo 56 pastraipa). Taip pat paminėtina, kad Teismas akcentuoja, jog *ultra vires* priežiūra gali būti vykdoma tik „atviru ES teisei“ būdu (sprendimo 58 ir 59 pastraipos). Taigi didžiausias pokytis Vokietijos KT *ultra vires* doktrinoje buvo tai, kad „priešiškas požiūris“ *Lisabonos* sprendime virto „bendradarbiavimo požiūriu“ *Honeywell* sprendime, nustatant, kad prieš vykdant *ultra vires* priežiūrą būtina kreiptis į ESTT (Thym, 2011, p. 38).

783 Žr. 650 išnašą.

784 Pažymėtina, kad ESTT, pagal SESV 267 straipsnio 1 dalies b punktą, suteikta teisė spręsti dėl „aktų“, o ne dėl „teisės aktų“ aiškinimo ir galiojimo. Geras pavyzdys galėtų būti *Gauweiler* sprendimas, kuriame buvo vertinamas ECB pranešimas spaudai.

785 Vokietijos KT pažymi, kad jo atliekamos *ultra vires* priežiūros galimybė gali būti svarstoma tik tuo atveju, jeigu „akivaizdu“, kad ES institucijų ir įstaigų aktai yra priimti viršijant suteiktą kompetenciją. Galių suteikimo principo pažeidimas akivaizdus tik tuo atveju, jei ES institucijos ir įstaigos peržengė savo kompetencijos ribas ir „konkrečiai pažeidė galių suteikimo principą“. „Akivaizdumas“ apibūdinamas šiais kriterijais: aiškus, nedviprasmis ir neabejotinas. „Pažeidimo rimtumas“ reiškia, kad ES valdžios aktas yra „labai reikšmingas valstybių narių ir ES kompetencijos, susijusios su galių suteikimo principu ir privalomu teisinės valstybės principu, struktūroje“, o šis aktas lemia struktūrinius konstitucinių galių pokyčius (Vokietijos KT *Honeywell* sprendimo 61, 64, 101–102 pastraipos).

786 ESTT 2003 m. liepos 10 d. sprendimas byloje C-472/00 P *Komisija / Fresh Marine*. Paminėtina, kad šių sąlygų turinys atkleidžiamas vėlesniame *OMT* sprendime.

vertinimas[787]. Trečia, „ESTT turi teisę į toleruojamą klaidą“[788]. Tokiu būdu, autoriaus nuomone, Vokietijos KT sumažino įtampą, kilusią po *Lisabonos* sprendimo. Nors yra ir kitokių *Honeywell* sprendimo vertinimų[789], autoriaus nuomone, jie negali būti laikomi pakankamai pagrįstais[790], tačiau galima sutikti, kad pagal vertinimo apimtį yra panašumo su *Europos arešto orderio II* sprendime[791] (žr. 2.3.1.2. dalį) galėta vykdyti konstitucinio identiteto priežiūra.

2.2.4.4. *OMT (Gauweiler)* sprendimas

Vokietijos KT *OMT* sprendimas[792] daugiau nagrinėjamas konstitucinio identiteto priežiūros aspektu (žr. 2.3.1.3. dalį), tačiau jame taip pat galima rasti

---

[787] Kad būtų išsaugota „nepriklausomos supravalstybinės teismų praktikos užduotis ir statusas“ (Vokietijos KT *Honeywell* sprendimo 66 pastraipa). A. Tatham vertinimu, *Honeywell* sprendime Vokietijos KT pripažino, kad jį saistys ESTT pateiktas ES teisės aiškinimas, o šis aiškinimas gali būti galutinai vertinamas paties Vokietijos KT (Tatham, 2013, p. 98–99).

[788] Vokietijos KT *Honeywell* sprendimo 66 pastraipa. Kaip teigia A. Tatham, Vokietijos KT, nustatęs „toleranciją klaidos galimybei“, apsaugojo ir save nuo perteklinės kritikos (Tatham, 2013, p. 114).

[789] Pavyzdžiui, J. Kalbheim vertinimu, *Honeywell* sprendime jaučiama, kad ESTT *Mangold* sprendimas[789] „tarp eilučių yra pripažįstamas *ultra vires*“, tačiau „išvengta atviro konflikto“ (Kalbheim, 2012, p. 44). Turimas omenyje ESTT 2005 m. lapkričio 22 d. sprendimas byloje C-144/04 *Mangold*, žr. 736 išnašą. Taip pat paminėtina M. Wendel nuomonė, kad, nepaisant visos *Honeywell* sprendime suformuotos Vokietijos KT *ultra vires* doktrinos, pripažintina, kad nors pareiškėjo kreipimasis „buvo atmestas kaip nepagrįstas“, vis dėlto, „*ultra vires* priežiūra buvo atlikta“ (Wendel, 2011, p. 99). Tokios mokslininkų pozicijos, autoriaus požiūriu, vertintinos rezervuotai dėl keleto priežasčių. Pirma, nebuvo kreiptasi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, nors vykdant *ultra vires* priežiūrą toks kreipimasis būtų būtinas (žr. 782 išnašą). Antra, pats Vokietijos KT pažymi, kad „bet kokiu atveju“ tai nėra Patvirtinimo aktu perduotų suverenių galių Europos Sąjungai akivaizdus ir gana rimtas pažeidimas (sprendimo 68 pastraipa).

[790] Tačiau, pirma, prieš vykdant *ultra vires* priežiūrą, *Honeywell* sprendimu nustatoma pareiga kreiptis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, o dėl tokio sprendimo nėra kreipiamasi. Antra, nėra konkretaus ES akto, kurio vertinimas būtų atliekamas. Be to, minėtos mokslininkų pozicijos pateiktos beveik prieš dešimtmetį, dar neturint *ultra vires* praktikos pavyzdžių, todėl net ir tokia Vokietijos KT pozicija tuo metu galėjo atrodyti „grėsminga“.

[791] Vokietijos KT 2015 m. gruodžio 15 d. *Europos arešto orderio II* sprendimas 2 BvR 2735/14.

[792] Vokietijos KT 2016 m. birželio 21 d. *OMT* sprendimas 2 BvR 2728/13. Paminėtina, kad ši byla dažnai vadinama ir *Gauweiler* byla, todėl metodologinis autoriaus pasirinkimas – orientuotis ne tiek pagal pareiškėją, kiek pagal bylos turinį. OMT – vienakrypčių pinigų politikos sandorių programos angliškosios

ir reikšmingų *ultra vires* priežiūros doktrinos elementų[793]. *OMT* byloje Vokietijos KT kreipėsi su prašymu priimti prejudicinį sprendimą[794] ir tokiu būdu įgyvendino pirmąją iš *Honeywell* sprendimo dėl *ultra vires* sąlygų – suteikė galimybę ESTT išaiškinti[795] ES teisę (Scicluna, 2015, p. 84).

Reikia pažymėti, kad ankstesnė Vokietijos KT *ultra vires* doktrina buvo labiau teorinis konstruktas, veikiantis kaip perspėjimas ESTT, o *OMT* sprendimas jau įgijo realios *ultra vires* priežiūros galimybės bruožų, visų pirma, dėl paties prašymo priimti prejudicinį sprendimą pobūdžio[796].

---

kalbinės versijos (*outright monetary transactions*) trumpinys. OMT trumpinys vartojamas ir ESTT sprendimo lietuviškojoje kalbinėje versijoje.

[793] Paminėtina, kad tiek konstitucinio identiteto, tiek ir *ultra vires* priežiūra kyla iš Vokietijos Konstitucijos 79 straipsnio 3 dalies (žr. 945 ir 1035 išnašas), tačiau jos yra vykdomos pagal skirtingus „standartus“ (Vokietijos KT *OMT* sprendimo 121 pastraipa.)

[794] Vokietijos KT 2014 m. sausio 14 d. sprendimas kreiptis į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą *OMT* byloje. Šis sprendimas susijęs su Europos Centrinio Banko (ECB) 2012 m. rugsėjo 6 d. pranešimu spaudai, kuriuo ECB pateikė informaciją apie sprendimą dėl OMT. Pranešime buvo išsamiai apibūdintos pagrindinės minėtos vyriausybės obligacijų įsigijimo programos ypatybės ir paskelbtas ketinimas antrinėse rinkose įsigyti euro zonos valstybių vyriausybių obligacijų pagal tam tikras sąlygas. Sandoriams pagal OMT programą iš anksto nebuvo nustatyta kiekio ribojimų. Vokietijos KT pateikiamus klausimus būtų sudėtinga glaustai apibendrinti, tačiau viso kreipimosi ašis yra siekis išaiškinti, ar ECB veiksmai neviršija SESV numatytų pinigų politikos ribų. Šio kreipimosi „europinis argumentas“ yra ESTT 2012 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje C-370/12 (*Pringle*). Šiame sprendime pažymėta, kad valstybių narių, kurių valiuta yra euras, sukurtas stabilumo mechanizmas priklauso ekonominės politikos sričiai ir nedaro poveikio išimtinei ES kompetencijai pinigų politikos srityje (60 punktas). Taigi Vokietijos KT, be kita ko, atsižvelgdamas į minėtą *Pringle* sprendimą, siekė išsiaiškinti, ar OMT programa, pagal kurią ECB gali įsigyti euro zonos valstybių vyriausybių obligacijų, nebuvo ES institucijos veikimas ne pinigų politikos, o ekonominės politikos (t. y. nepatenkančios į ECB kompetenciją) priemonė.

[795] M. Dicosola požiūriu, prejudicinis sprendimas yra bendradarbiaujančios prigimties, tačiau gali būti panaudotas ir „kaip konflikto instrumentas“ (Dicosola *et al.*, 2015, p. 1327). Todėl A. Pliakos ir G. Anagnostaras požiūriu, labiausiai tikėtinas Vokietijos KT kreipimosi į ESTT motyvas buvo ne pasilikti dėl prejudicinio sprendimo nesikreipusių konstitucinių teismų grupėje, o vis dėlto laikytis *Honeywell* sprendime nustatyto veiksmų eiliškumo, manant, kad yra galima *ultra vires* situacija (Pliakos, Anagnostaras, 2014, p. 372). Panašų vertinimą pateikia ir A. Thiele, jo požiūriu, Vokietijos KT prašymas priimti prejudicinį sprendimą *OMT* byloje „kėlė klausimų“, ar juo iš tikrųjų siekiama ES teisės aiškinimo, ar tai tėra „pirmas būtinas žingsnis *ultra vires* sekoje“ (Thiele, 2014, p. 242).

[796] T. Tridimas vertinimu, kreipimosi *OMT* byloje tonas yra toks, kad ESTT „ne tiek prašoma gairių, kiek kviečiama atgailauti“ (Tridimas, 2015, p. 423–424). M.

Vokietijos KT akcentavo, kad demokratinio apsisprendimo teisė taikoma ir europinei integracijai. Ji apsaugo piliečius ne tik nuo reikšmingos Vokietijos parlamento galių erozijos, bet ir nuo ES institucijų ir įstaigų, viršijančių savo kompetenciją[797]. Autoriaus požiūriu, Vokietijos KT pozicijos pagrindas atsiskleidžia teisėjo M. Gerhardt atskirojoje nuomonėje dėl sprendimo kreiptis prejudicinio sprendimo į ESTT[798].

Teismas pažymėjo, kad *ultra vires* priežiūra vykdoma jam netiesiogiai prižiūrint ES institucijų ir įstaigų aktus ir vertinant, ar jie patenka į „integracijos programą“, nustatytą Patvirtinimo aktu, remiantis Vokietijos Konstitucijos 23 straipsnio 1 dalies 2 sakiniu, ar peržengia Vokietijos Konstitucijoje nustatytas europinei integracijai ribas[799]. Akcentuojama, kad *ultra vires* priežiūra gali vertinti tiktai tai, ar ES institucijų ir įstaigų aktai atitinka europinės integracijos darbotvarkę[800].

Atitiktis europinei integracijos darbotvarkei vertinama remiantis dviem *Honeywell* sprendime nustatytais kriterijais – ar ES institucijų ir įstaigų aktai „akivaizdžiai“ ir „struktūriškai reikšmingu būdu“ neviršija šios

---

Fichera ir O. Pollicino požiūriu, kreipimosi su prašymu priimti prejudicinį sprendimą *OMT* byloje kalba, atstovaujanti „poleminio konstitucinio patriotizmo viršūnei“, buvo „toli nuo bendradarbiaujančio konstitucionalizmo“ (Fichera, Pollicino, 2019, p. 1111–1112). Panašų vertinimą pateikė ir M. Dicosola, kurios nuomone, Vokietijos KT prašymas priimti prejudicinį sprendimą *OMT* byloje yra „nebendradarbiavimo, jeigu ne prievartinė priemonė“, pasiūlanti „beveik parengtą sprendimą“ ESTT. Jos teigimu, atrodytų, kad ESTT turi priimti šį pasiūlytą sprendimą, „nes kitoks sprendimas bus pripažintas *ultra vires*“ (Dicosola *et al.*, 2015, p. 1327). Anot J. Baquero Cruz, Vokietijos KT prašymas priimti prejudicinį sprendimą *OMT* byloje buvo „reikšmingas spaudimas“ ESTT, „grasinant nepaklusnumu“, jeigu ESTT nepalaikys Vokietijos KT pozicijos (Baquero Cruz, 2018, p. 34).

797 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 129 pastraipa. Taip pat žr. 2.3.1.3. dalį.

798 Teisėjo nuomone, ECB turi pakankamą demokratinį legitimumą tik savo pagrindiniams įsipareigojimams vykdyti. Todėl, jei ECB veikia už šios srities ribų, tai nesisieja su nuomonių demokratiniu formavimu. Todėl piliečiai, padedant Vokietijos KT, turi turėti galimybę kovoti su demokratinio dalyvavimo suvaržymais (teisėjo atskirosios nuomonės 10 pastraipa).

799 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 99, 121 ir 143 pastraipos. Pažymėtina, kad Teismas akcentuoja, jog dėl griežto „teisės į demokratiją“ ribojimo *ultra vires* priežiūra gali būti vykdoma, atsižvelgiant į Vokietijos Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalies pirmą sakinį, taip pat 20 straipsnio 1 dalies antrą sakinį ir 79 straipsnio 3 dalį, tik tais atvejais, kai kompetencijos buvo viršytos akivaizdžiai ir struktūriškai reikšmingu būdu (sprendimo 147 pastraipa).

800 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 143 pastraipa. Kaip pažymi M. Wendel, prašymu priimti prejudicinį sprendimą *OMT* byloje Vokietijos KT „netiesiogiai vertina“ ECB veiklą (Wendel, 2014, p. 271).

darbotvarkės[801]. Akivaizdumo kriterijų Vokietijos KT apibūdino kaip atvejį, kai „kompetencija negali būti pateisinama jokiu teisiniu požiūriu"[802]. Tuo tarpu struktūriškai reikšmingo būdo kriterijus vertinamas pagal kompetencijų pokytį valstybėms narėms nenaudinga kryptimi ir pagal „reikšmingą svorį" demokratijos principui ir tautos suverenitetui[803].

Pažymėtina, kad *OMT* sprendime daug dėmesio skiriama ESTT. Kaip konstatavo Vokietijos KT, *ultra vires* priežiūra vyksta palaikant „bendradarbiavimo santykį" su ESTT[804]. Vokietijos KT pažymėjo, kad ESTT ES institucijoms „visuomet" suteikia plačią nuožiūros laisvę, taip pat „plačią diskreciją", tikrindamas tik tai, ar buvo išlaikytos atokiausios ribos, tokios kaip „akivaizdi klaida", „piktnaudžiavimas diskrecija" ar „diskrecijos ribos"[805]. Maža to, ESTT naudojamų aiškinimo metodų ir principų taikymas „neprivalo visiškai sutapti su nacionalinių teismų taikomais metodais ir principais", tačiau ir „negali jų paprasčiausiai nepaisyti"[806]. Galiausiai, išlaikant *Honeywell* sprendimo logiką, Vokietijos KT vertinimu, turi būti

---

801 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 115, 129, 143 ir 147 pastraipos.

802 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 149 pastraipa. Teismas pažymi, kad remiantis akivaizdumo kriterijumi nereikalaujama, „kad nebūtų kitokių požiūrių". Tai, kad politikai, akademinė visuomenė ar žiniasklaida, neretai veikdama savo interesais, vertina aktą kaip „nepriekaištingą", netrukdo Vokietijos KT pripažinti, kad kompetencijos buvo akivaizdžiai viršytos. Be to, „akivaizdumas gali būti nustatytas ir atidžiu bei kruopščiu aiškinimu" (sprendimo 150 pastraipa).

803 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 151 pastraipa. Teismo požiūriu, struktūriškai reikšmingas būdas galėtų būti aktas, galintis pakeisti esmines ES kompetencijas, taip paneigiant galių suteikimo principą. Tokiu atveju galima situacija, kai ES institucijos ar įstaigos kompetencijai reikėtų pakeisti sutartis arba panaudoti „lankstumo sąlygą" (SESV 352 straipsnio).

804 Toks santykis lemia, kad ESTT sprendžia dėl akto aiškinimo ir galiojimo, o Vokietijos KT užtikrina, kad ES institucijų ir įstaigų aktai akivaizdžiai ir struktūriškai reikšmingai neviršytų europinės integracijos darbotvarkės (Vokietijos KT *OMT* sprendimo 157 pastraipa). Vis dėlto, M. Klamert vertinimu, Vokietijos KT formuluotės „bendradarbiaujantis santykis" reikšmė sunkiai paslepia „grasinančią konotaciją", skirtą ESTT (Klamert, 2014, p. 230).

805 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 179 pastraipa. Pažymėtina, kad ESTT 2015 m. birželio 16 d. sprendime *Gauweiler* byloje C-62/14 (*Gauweiler ir kiti*) nustatė, kad OMT programa prisideda prie kainų stabilumo palaikymo, o šios programos tikslas skiriasi nuo ESM programos, vertintos minėtame *Pringle* sprendime (sprendimo 49 ir 63 punktai). ESTT pažymėjo, kad OMT programa akivaizdžiai neviršija to, kas būtina, ir nepažeidžia proporcingumo principo (sprendimo 81 ir 92 punktai). Galiausiai, OMT programa negali būti laikoma finansine pagalba valstybei narei, o ir pati programa yra ribota (sprendimo 103 ir 116 punktai).

806 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 160 pastraipa. Taip pat Teismas pažymi, kad Lisabonos ESS 19 straipsnio 1 dalies antras sakinys neleidžia akivaizdžiai ignoruoti tradicinių europinių aiškinimo metodų, arba plačiau – valstybėms narėms bendrų teisės principų.

suteikiama „tolerancija ESTT klaidai“, tačiau tokios tolerancijos riba yra pasiekiama, kai ESTT pateikiamas sutarčių aiškinimas yra „akivaizdžiai visiškai nesuprantamas“, todėl „objektyviai šališkas“. Tik tada, kai ši „riba peržengiama“, ESTT veiksmai nebepatenka į Lisabonos ESS 19 straipsnio 1 dalies reguliavimą ir dėl to ESTT sprendimai „nebeturi minimalaus būtino demokratinio legitimumo“[807].

ESTT pateiktą išaiškinimą dėl OMT programos Vokietijos KT priėmė, tačiau kartu pateikė ir šio išaiškinimo kritiką[808]. Todėl *OMT* sprendimo nuostatos, nustatančios ESTT „metodines gaires“, autoriaus nuomone, rodo reikšmingą pokytį jurisprudencijoje ir kartu iliustruoja teisminio konflikto galimybę[809]. Vokietijos KT nustato, kad *ultra vires* priežiūra skirta teisės viršenybei, kurią pažeidžia ES institucijų ar įstaigų aktai, priimti viršijant kompetenciją, nes tokie aktai negali būti pagrįsti ES sutartimis ir galių suteikimo principu, užtikrinti [810]. Todėl *ultra vires* aktams netaikoma ES teisės taikymo pirmenybė[811]. Tokie aktai Vokietijoje „netaikomi“ ir „negali turėti jokio poveikio“ Vokietijos valdžios institucijoms, kurios, be kita ko, „negali dalyvauti nei rengiant, nei perkeliant, nei įgyvendinant, nei taikant tokius aktus“[812]. Galiausiai, Vokietijos institucijos yra įpareigotos pačios įvertinti, ar aktas atitinka *ultra vires* sąlygas. ir, jeigu būtina, kreiptis į Vokietijos KT[813].

---

807 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 149 pastraipa.

808 Vokietijos KT pažymėjo, kad kilo pagrįstų abejonių, ar OMT programa sietina su pinigų politika, vertinimas buvo nepakankamai griežtas, tačiau manoma, kad ESTT reikšmingai neperžengė savo kompetencijų (Vokietijos KT *OMT* sprendimo 182, 184 ir 190 pastraipos). Todėl Vokietijos centrinis bankas gali dalyvauti OMT programoje, jeigu šios programos įgyvendinimas atitiks visus ESTT vertintus kriterijus (Vokietijos KT *OMT* sprendimo 174, 199 ir 206 pastraipos). Atkreiptinas dėmesys, kad Vokietijos KT taip pat kritikuoja ESTT, kad šis nevertino ECB demokratinio legitimumo mažėjimo, kaip ECB nepriklausomumo pasekmės (Vokietijos KT *OMT* sprendimo 187 punktas), nors *Mastrichto* sprendime buvo akcentuojama ECB nepriklausomumo svarba (Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo 153 pastraipa).

809 Kaip teigia A. Lang, Vokietijos KT *OMT* sprendime nustatė, kad ESTT prejudiciniame sprendime nustatyti kriterijai yra „raudonos linijos“, kurias peržengus aktas būtų pripažįstamas *ultra vires* (Lang, 2018, p. 928).

810 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 152 pastraipa.

811 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 146 ir 162 pastraipos.

812 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 115 ir 162 pastraipos.

813 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 162 pastraipa.

2.2.4.5. *PSPP (Weiss)* sprendimas

PSPP saga, autoriaus vertinimu, yra logiškas *OMT* sagos tęsinys[814], lėmęs, kad Vokietijos KT, „ilgą laiką buvęs nacionalinių konstitucinių teismų priešakyje“, po keleto dešimtmečių „perspėjimų“ įvykdė *ultra vires* priežiūrą, paneigdamas ESTT „sprendimo teisinę galią“ (Avbelj, 2020, p. 1024). Nors Vokietijos KT „naudojo kritiką, siekdamas įtakos ESTT jurisprudencijai“, tačiau *PSPP* sprendimas buvo pirmas kartas, kai ESTT „atvirai pasipriešinta“ (Petersen, 2020, p. 996), „atvirai nepaklusta“ (Violante, 2020, p. 1051).

2.2.4.5.1. Prašymas priimti prejudicinį sprendimą

Atsižvelgdamas į gautus individualius konstitucinius skundus, Vokietijos KT kreipėsi[815] į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą dėl – ECB sprendimų[816], galėjusių viršyti ECB įgaliojimus[817], be kita ko, prašydamas sprendimą priimti pagreitintos procedūros tvarka. Savo kreipimesi Vokietijos KT pažymėjo, kad „būtų akivaizdus ir struktūriškai reikšmingas kompetencijos viršijimas“, jei ECB veiktų ne pagal savo pinigų politikos įgaliojimus arba jeigu PSPP[818] pažeistų finansinės pagalbos valstybėms

---

[814] Kaip teigia M. Wendel, atrodo, kad Vokietijos KT didžiausią rūpestį kelia tai, kad ECB yra iš esmės „nekontroliuojama ir neturinti demokratinio patvirtinimo institucija“, tam tikru mastu „pati sprendžianti dėl savo mandato“, kurios sprendimai turi didžiulę socialinę ir ekonominę įtaką (Wendel, 2020, p. 988). Panašiai vertina F. Mayer, teigdamas, kad *PSPP* bylos esmė susijusi su klausimu, ar tokia programa „yra monetarinė (leistina) politika, ar jau ekonominė (neleistina) politika“ (Mayer, 2020, p. 1119). Ir S. Simon ir H. Rathke nuomone, Vokietijos KT *PSPP* byloje nagrinėjamas ES kompetencijai priklausančios monetarinės politikos poveikis ekonominei ir fiskalinei politikai, t. y. sritims, kuriose kompetencija ES nesuteikta (Simon, Rathke, 2020, p. 953).

[815] Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimas.

[816] Kreipimasis susijęs su ECB 2015 m. kovo 4 d. sprendimu 2015/774 dėl viešojo sektoriaus vertybinių popierių pirkimo antrinėse rinkose programos su vėlesniais pakeitimais. Šiuo sprendimo 1 straipsniu sukuriama viešojo sektoriaus vertybinių popierių pirkimo antrinėse rinkose programa (lietuviška santrumpa – VSVVPP, angliška – PSPP). Būtent PSPP naudojama mokslininkų darbuose tiek pačiai programai, tiek ir Vokietijos KT sprendimui įvardyti. Paminėtina, kad, atsižvelgiant į tai, jog ESTT išnagrinėjo pateiktą prašymą priimti prejudicinį sprendimą, šis procesas gali būti vadinamas ir *Weiss* sprendimu. Siekiant aiškumo, autorius procesą Vokietijos KT pasirinko vadinti *PSPP*, o procesą ESTT – *Weiss*.

[817] Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 62 pastraipa.

[818] Pažymėtina, kad, pagal Vokietijos KT nagrinėjamą ECB sprendimą dėl PSPP, numatyta, kad euro sistemos centriniai bankai antrinėse rinkose iš tinkamų kitų

narėms draudimą[819]. Viršijęs pinigų politikos įgaliojimus, ECB įsiterptų į valstybių narių ekonominės politikos, kuriai ECB neturi įgaliojimų, kompetenciją. Darant prielaidą, kad PSPP laikytinas ekonominės politikos priemone, šis sprendimas akivaizdžiai pažeistų kompetencijos pasiskirstymą[820], būtų struktūriškai reikšmingas[821]. Taigi, autoriaus nuomone, Vokietijos KT rodo *Honeywell* sprendimo kumuliacinių sąlygų, taigi ir *ultra vires* priežiūros, galimybę.

Vokietijos KT požiūriu, kyla abejonių, ar PSPP suderinamas su SESV 123 straipsnyje įtvirtintu finansinės pagalbos draudimu. Be to, nors, oficialiai siekiant pinigų politikos tikslų, PSPP turi ir ekonominį poveikį, taigi ir ekonominės politikos aspektą[822].

Kita Vokietijos KT argumentų kryptis susijusi su neaiškia programos trukme[823]. Teismo vertinimu, PSPP veikia jau daugiau nei dvejus metus, šios programos pabaigos nematyti, ir ECB šiuo klausimu dar nepateikė jokių motyvų, taip pat dėl informacijos neatskleidimo neįmanoma atlikti minimalių terminų laikymosi teisminės priežiūros[824]. Atsižvelgiat į tai, Vokietijos KT kilo abejonių, ar sprendimas dėl PSPP vis dar galėtų būti laikomas patenkančiu į ECB įgaliojimų sritį, atsižvelgiant į jo apimtį ir įgyvendinimą per daugiau nei dvejus metus bei jo padarinius[825]. Taigi Vokietijos KT „skrupulingai taiko“ ESTT *Gauweiler* prejudiciniame sprendime nustatytus

---

sandorių šalių tam tikromis sąlygomis perka tinkamus antrinę rinką turinčius skolos vertybinius popierius (ECB sprendimo 1 straipsnis).

819 Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 64 pastraipa.

820 Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 65 ir 67 pastraipos.

821 Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 66 ir 67 pastraipos.

822 Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 76 pastraipa. Teismo vertinimu, įtvirtintas finansinės pagalbos valstybių biudžetams draudimas taip pat apima „išvengimo veiksmus“, o PSPP sprendimas šiuo požiūriu gali lemti pažeidimus (77 pastraipa). Be to, ECBS neturi įgaliojimų pirkti vyriausybės obligacijų antrinėse rinkose tokiomis sąlygomis, „kurios praktiškai reikštų, kad jos veiksmai turėtų poveikį, lygiavertį tiesioginiam vyriausybės obligacijų pirkimui iš valstybių narių“ (78 pastraipa). Teismo vertinimu, išsami informacija apie pirkimus skelbiama būdu, galinčiu sudaryti *de facto* patikinimą, kad vyriausybių obligacijos bus iš tiesų nupirktos, o emitentai – to užtikrintai tikėtis (90–91 pastraipos).

823 Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 98 pastraipa.

824 Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 95 pastraipa. Taip pat atkreiptas dėmesys, kad pagal PSPP įsigytos obligacijos nebuvo pakartotinai pateikiamos į rinką (97 pastraipa). Šiuo aspektu Vokietijos KT pasiremia *OMT* byloje pateiktu ESTT išaiškinimu (žr. ESTT *Gauweiler* sprendimo 117 punktą). Maža to, neigiamo pajamingumo skolos priemonių pirkimas suteikia didelių paskatų imti paskolas (Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 99 pastraipa).

825 Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 100 pastraipa.

kriterijus (Lang, 2018, p. 929). Teismo požiūriu, ES ir valstybių narių kompetencijos pasiskirstymas grindžiamas galių suteikimo principu.

Siekiant atitikti demokratinius reikalavimus, šie įgaliojimai turi būti aiškinami siaurinamai[826], o šių ribojimų laikymasis turi būti visapusiškai prižiūrimas teismine tvarka[827]. Vokietijos KT vertinimu, nors ES turi išimtinę euro zonos valstybių narių kompetenciją pinigų politikos srityje[828], ECB nepriklausomumas nedraudžia vykdyti teisminės priežiūros jo kompetencijai nustatyti[829]. Pažymėdamas, kad sutartyse pinigų politikos klausimai yra atskirti nuo ekonominės politikos klausimų[830], Vokietijos KT rėmėsi ESTT *Pringle* sprendimu[831], pagrįsdamas, kad finansinės pagalba nepatenka į pinigų politikos sritį[832].

Atsižvelgdamas į šiuos argumentus, Vokietijos KT suabejojo, ar pasirinktos priemonės vis dar laikytinos proporcingomis paskelbtam pinigų politikos tikslui pasiekti[833]. Paminėtina, kad Vokietijos KT taip pat užsiminė apie galimą konstitucinio identiteto pažeidimą, tačiau, šio Teismo požiūriu, „tai sudėtinga vertinti iš anksto“[834].

---

826 ECB įgaliojimai visų pirma apsiriboja pinigų politikos klausimais, skirtais stabilumui išlaikyti, jie negali būti išplėsti į kitas politikos sritis (Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 103 pastraipa).

827 Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 102 pastraipa.

828 Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 106 pastraipa.

829 Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 104 pastraipa.

830 Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 108 pastraipa.

831 ESTT 2012 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje C-370/12 *Pringle*. Šiame sprendime ESTT, vertindamas Europos stabilumo mechanizmo steigimo sutartį, pažymėjo: „akivaizdu, kad finansinės pagalbos suteikimas valstybei narei nepriklauso pinigų politikai“ (sprendimo 57 punktas).

832 Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 109 pastraipa. Todėl yra „aiškių požymių“, kad sprendimas dėl PSPP nepatenka į ECB įgaliojimų sritį, atsižvelgiant į jo apimtį ir įgyvendinimo trukmę, viršijančią dvejus metus (114 pastraipa). Be to, PSPP pagerina valstybių narių refinansavimo sąlygas – valstybėms narėms suteikiama galimybė gauti paskolas kapitalo rinkoje daug geresnėmis sąlygomis, nei jos galėtų gauti be programos (121 pastraipa).

833 Teismo požiūriu, manytina, kad jos bus laikomos proporcingomis tik tuo atveju, jei bus galima įsitikinti, kad ECB šį pinigų politikos poveikį įvertino ir PSPP poveikio ekonominei politikai požiūriu (122 pastraipa). Tačiau, Vokietijos KT vertinimu, ECB nepateikė konkretaus PSPP būtinumo, taikymo srities ir trukmės pagrindimo. Tai lemia, kad sunku, o gal net neįmanoma, nustatyti, kada galima tikėtis programos pabaigos (123 pastraipa).

834 Vokietijos KT 2017 m. liepos 18 d. sprendimo 129 pastraipa.

2.2.4.5.2. ESTT pateiktas išaiškinimas

Atsižvelgdamas į Vokietijos KT prašymą, ESTT priėmė prejudicinį sprendimą[835], tačiau ne pagreitintos procedūros tvarka[836].

ESTT akcentavo, kad ES institucijos, turinčios plačią diskrecija, sprendimų motyvų kontrolė yra ypač svarbi, tačiau nereikalaujama, kad būtų atspindėtos visos reikšmingos aplinkybės, taip pat nereikalaujama, kad būtų nurodyti techniniai pasirinkimo motyvai[837].

Pažymėdamas, kad ES turi išimtinę kompetenciją pinigų politikos srityje valstybių narių, kurių valiuta yra euras, atžvilgiu, Teismas akcentavo, kad jis vykdo teisminę kontrolę, kaip ECBS nepriklausomai apibrėžia ir įgyvendina pinigų politiką, kuri tiksliai nėra apibrėžta sutartyse[838]. Be to, Teismo požiūriu, neleidžiant tokių priemonių, ECBS negalėtų įgyvendinti savo tikslų,

[835] ESTT 2018 m. gruodžio 11 d. sprendimas byloje C-493/17 (*Weiss ir kiti*). Paminėtina, kad, kaip matyti iš ESTT sprendimo, kaip ir *Gauweiler* sprendime, Italijos vyriausybė prieštaravo, kad prašymas būtų pripažintas priimtinu, nes Vokietijos KT „nepripažįsta atsakymo“ (sprendimo 17–18 punktai).

[836] ESTT pirmininko 2017 m. spalio 18 d. nutartis dėl pagreitintos procedūros. Atsisakymas bylą nagrinėti pagreitintos procedūros tvarka motyvuojamas bylos sudėtingumu, nepakankamu pagrįstumu dėl pagreitintos procedūros poreikio, besitęsiančios PSPP programos. Tačiau, kita vertus, bylai buvo suteikta pirmenybė kitų bylų atžvilgiu, o toks sprendimas pagal ESTT procedūros reglamento 53 straipsnio 3 dalį galimas tik esant „ypatingoms aplinkybėms“.

[837] ESTT *Weiss* sprendimo 30–32 punktai. Teismo vertinimu, nors ECB sprendime nenurodyti PSPP motyvai, tačiau svarbūs ir kiti ECB pateikti paaiškinimai, pranešimai spaudai, ataskaitos (35–38 punktai), todėl pareiga motyvuoti priimant Sprendimą 2015/774 buvo išlaikyta (42 punktas).

[838] ESTT *Weiss* sprendimo 47, 49 ir 50 punktai. ESTT pažymėjo, kad, nustatant, ar priemonė priskirtina pinigų politikai, reikia iš esmės remtis šios priemonės tikslais, taip pat įgyvendinančiais instrumentais (53 punktas). Vis dėlto ESTT neginčijo, kad PSPP poveikis galėtų būti pasiektas ir ekonomikos politikai priskiriamomis priemonėmis, tačiau dėl tokio savo poveikio negalėtų būti prilyginama ekonomikos politikos priemonei (59 ir 61 punktai). Kaip teigia I. Feichtner, ESTT pažymi, kad vien tai, kad programa numato poveikį komerciniams bankams ir kaštus valstybėms narėms, nelemia PSPP priemonės ekonominio pobūdžio (Feichtner, 2020, p. 1096).

numatytų sutartyse[839]. Atsižvelgdamas ir į kitus motyvus[840], ESTT konstatavo, kad ECB sprendimas priskirtinas pinigų politikos sričiai[841].

ESTT, vertindamas proporcingumą pinigų politikos tikslams, priminė, kad ES aktai turi būti tinkami siekiamiems teisėtiems tikslams įgyvendinti ir neviršyti to, kas būtina tikslams pasiekti[842].

Teismo vertinimu, programos atrankinio pobūdžio nebuvimas užtikrino, kad ECBS veiksmai darytų poveikį visai euro zonai, o ne tenkintų tam tikrų valstybių narių konkrečių finansavimo poreikių, taip pat buvo pažymėtas šios programos laikinas pobūdis[843]. Įvertinęs ir skirtingų interesų suderinimo, rizikos mažinimo bei nuostolių paskirstymo priemones, ESTT pateikė nuomonę, kad ECB sprendimu nebuvo pažeistas proporcingumo principas[844].

ESTT pažymėjo, kad sutartys draudžia bet kokią ECBS finansinę pagalbą valstybei narei, tačiau neatmeta ECBS galimybės perpirkti iš tokios valstybės

---

[839] ESTT *Weiss* sprendimo 67 punktas.

[840] Nesikišimas į obligacijų pirminę rinką, nes nustatytas minimalus terminas, kuriam suėjus leidžiama įsigyti obligacijų, informacijos laikotarpio trukmę paskelbimo *a priori* ar *a posteriori* nebuvimas (sprendimo 116 punktas), per mėnesį įsigyjamų obligacijų kiekis (sprendimo 139 punktas) bei galimybė prireikus parduoti visas įsigytas obligacijas ar jų dalį (sprendimo 150 punktas). Todėl PSPP nemažina valstybių narių paskatų vykdyti patikimą biudžeto politiką (sprendimo 144 punktas).

[841] ESTT *Weiss* sprendimo 70 punktas.

[842] ESTT *Weiss* sprendimo 67 ir 72 punktai. Pažymėdamas, kad tokiai programai kaip PSPP ECBS turi plačią diskreciją, tad, esant žemai infliacijai, siekiant norimo 2 proc. infliacijos lygio, PSPP davė aiškų signalą apie įsipareigojimą pasiekti šį tikslą (73, 76, 77 ir 80 punktai). Kaip teigia I. Feichtner, nagrinėdamas PSPP programą, ESTT „vertina programos tikslus, ar ji užtikrina kainų stabilumą“ (Feichtner, 2020, p. 1095). ESTT proporcingumo priežiūrą atliko „vertindamas tinkamumą ir būtinumą“. Jis nevertino kainų stabilumo naudos „bendro poveikio ekonomikai požiūriu“, kaip būtų norėjęs Vokietijos KT (Feichtner, 2020, p. 1097).

[843] ESTT *Weiss* sprendimo 82 ir 84 punktai. Be to, Teismo požiūriu, aplinkybės, jog ekonominės situacijos analizė galėjo būti įvairiai vertinama, savaime nereiškė, kad ECBS padarė akivaizdžią vertinimo klaidą (91 punktas).

[844] ESTT *Weiss* sprendimo 93, 95, 97 ir 100 punktai. Kaip pažymi M. Wendel, ESTT taikė „dviejų žingsnių testą“. Pirmuoju žingsniu jis įvertino kompetencijų atskyrimą, vertindamas, ar PSPP pateko į išimtinę ES kompetenciją, o antruoju – ar ECB kompetencijos vykdymas buvo proporcingas (Wendel, 2020, p. 985). S. Simon ir H. Rathke požiūriu, ESTT *Weiss* byloje proporcingumą vertina atsižvelgdamas į tai, ar monetarinės politikos priemonės yra „proporcingos monetarinės politikos tikslams“ (Simon, Rathke, 2020, p. 952). Kaip teigia I. Feichtner, pagal Vokietijos KT, proporcingumas turi būti pasitelkiamas siekiant „apibrėžti ribas“, o pagal ESTT – „kompetenciją“ (Feichtner, 2020, p. 1097).

kreditorių anksčiau jos išleistų obligacijų, o sprendime dėl PSPP numatytas obligacijų įsigijimas tik antrinėse rinkose[845].

ESTT pažymėjo, kad PSPP palengvina atitinkamų valstybių narių finansavimą ir ne kartą buvo pratęsta, tačiau tai savaime nereiškia šios programos nesuderinamumo su finansinės pagalbos draudimu pagal SESV 123 straipsnį[846]. Teismas padarė išvadą, kad buvo išlaikytas laikinas programos pobūdis ir ribojamas įsigyjamų obligacijų kiekis[847]. Taip pat akcentuota, kad valstybės narės negalėtų remtis finansavimo lengvatomis, nes rizikuotų, kad jų išleidžiamoms obligacijoms ši programa nebūtų taikoma[848]. Atsižvelgdamas į šiuos argumentus, Teismas nusprendė, kad ECB sprendimas neturėjo poveikio tam, kad valstybės narės netektų paskatos vykdyti patikimą biudžeto politiką[849].

Galiausiai, vertindamas obligacijų laikymą iki termino pabaigos ir neigiamos grąžos obligacijų pirkimą, ESTT konstatavo, kad praktika išlaikyti obligacijas iki termino pabaigos leidžiama pagal ES teisę, be to, buvo išsaugota galimybė bet kada jas parduoti[850]. Atsižvelgiant į tai, ECB sprendimas neturėtų būti laikomas priemone, atgrasančia valstybes nuo

---

845 ESTT *Weiss* sprendimo 103–104 punktai. Tačiau tokia programa neturėtų būti prilyginama tiesioginiam obligacijų įsigijimui iš valstybių narių ar mažinti paskatų patikimai vykdyti biudžeto politiką, o tai turėtų patikrinti ESTT (106–108 punktai). Kaip pažymėjo Teismas, ECBS įsikišimas būtų nesuderintas su sutartimis, jeigu subjektai, įsigyjantys obligacijų pirminėje rinkoje, būtų įsitikinę dėl šių obligacijų perpirkimo, tačiau buvo nustatytos įvairios garantijos, kad privatūs subjektai negalėtų veikti kaip tarpininkai (110, 113, 116 ir 117 punktai). Atsižvelgdamas į iš anksto nustatomą perkamų obligacijų kiekį, ribojamą įsigijimo numatomumą, ribojamą maksimalų įsigijimo kiekį bei ribojamą informacijos paskelbimą, Teismas konstatavo, kad PSPP nesukūrė privatiems subjektams tikrumo, kuris leistų *de facto* veikti kaip ECBS tarpininkui (118, 123, 125, 126 ir 128 punktai).

846 ESTT *Weiss* sprendimo 130–131 ir 133 punktai.

847 ESTT *Weiss* sprendimo 134 ir 138 punktai.

848 ESTT *Weiss* sprendimo 143 punktas.

849 ESTT *Weiss* sprendimo 144 punktas.

850 ESTT *Weiss* sprendimo 147–148 punktai. Teismas taip pat pažymėjo, kad, nenustačius obligacijų pardavimo pareigos, finansinės pagalbos draudimas nepažeidžiamas, nors ir galėtų daryti įtaką vertybinių popierių rinkai. Be to, obligacijų laikymas nesiejamas su pareiga įsigyti naujų obligacijų (149 ir 152 punktai). ESTT vertinimu, nors neigiamos grąžos obligacijų emisijos valstybėms buvo finansiškai naudingos, tačiau jomis pasinaudoti galėjo tik valstybės, turinčios teigiamą skolos rinkų vertinimą (155 ir 157 punktai).

patikimos biudžeto politikos vykdymo, todėl, ESTT vertinimu, nebuvo nustatyta nieko, kas darytų poveikį ECB sprendimo galiojimui[851].

2.2.4.5.3. Vokietijos KT sprendimas

Gavęs ESTT išaiškinimą, Vokietijos KT *PSPP* byloje priėmė galutinį sprendimą[852], kuris pradedamas *OMT* sprendimui būdinga demokratijos principo retorika[853]. Po šios įžangos Vokietijos KT pateikė savo nusistovėjusios *ultra vires* doktrinos esmę[854]. Teismas, pripažindamas, kad ES

---

[851] ESTT *Weiss* sprendimo 157 ir 158 punktai. D. Grimm vertinimu, „neatrodo, kad *Weiss* byloje ESTT būtų „rimtai atsižvelgęs į Vokietijos KT susirūpinimą ir palaikytų dialogą“ (Grimm, 2020, p. 948). Taip pat ir I. Violante nuomone, ESTT *Weiss* sprendime apsiribojo „lengva priežiūra“ ir neatsakė į du svarbiausius Vokietijos KT klausimus: izoliuotos nuo politikos institucijos priežiūros bei monetarinio poveikio vertinimas, atsižvelgiant į poveikį kitoms sritims (Violante, 2020, p. 1051).

[852] Vokietijos KT 2020 m. gegužės 5 d. *PSPP* sprendimas 2 BvR 859/15.

[853] Teismas pažymi, kad teisė balsuoti rinkimuose į Vokietijos Bundestagą neapsiriboja oficialiu valstybės valdžios įteisinimu, bet ir apsaugo pagrindinį demokratinį balsavimo teisės turinį. Šis turinys apima tautos suverenumo principą, taip pat atitinkamą piliečių teisę būti valdomiems tik tokios valdžios, kurią jie legitimuoja daryti įtaką. Tai draudžia priversti piliečius turėti politinę valdžią, kurios jie negali išvengti ir kuriai jie iš esmės negali daryti įtakos (sprendimo 99 pastraipa). Teismas pažymėjo, kad suverenių galių perdavimo ES būdas ir apimtis turi atitikti demokratinius principus, turi būti išlaikytos Bundestago reikšmingos politinės, ypač biudžetinės, galios, kurios yra „neatsiejamas konstitucinio demokratijos principo elementas“ (101, 103 ir 104 pastraipos). Taip pat pakartojamas teisės perduoti spręsti dėl kompetencijos draudimas. Teismas pažymi, kad „Vokietijos Konstitucija neleidžia Vokietijos institucijoms perduoti suverenių galių ES taip, kad ES, nepriklausomai vykdydama savo įgaliojimus, būtų įgaliota kurti sau naujas kompetencijas. Yra draudžiama ES suteikti kompetenciją spręsti pagal savo kompetenciją (*Kompetenz-Kompetenz*)“ (sprendimo 102 pastraipa). Kaip pažymi D. Grimm, ESTT remiasi požiūriu, kad ES teisė išsivystė „nepaisant valstybių narių“ valios, todėl ESTT „yra vienintelis, turintis kompetenciją spręsti dėl ES kompetencijų ribų“ bei kompetencijos priimti ES aktą. Priešingai, Vokietijos KT požiūriu, ESTT vertina ES aktų atitiktį sutartims, o Vokietijos KT – „kompetencijų suteikimo ES leistinumą“ (Grimm, 2020, p. 945).

[854] Teismo požiūriu, ES aktas pažeidžia galių suteikimo principą, tik kai ES institucijos ar įstaigos viršijo savo kompetencijos ribas „būdu, prieštaraujančiu galių suteikimo principui“. Todėl turi būti nustatyta, kad „kompetencijų pažeidimas yra pakankamai reikšmingas“. Atsižvelgiant į tai, reikalaujama, kad aktas „akivaizdžiai viršytų ES kompetenciją“, o tai „struktūriškai reikšmingai pakeistų kompetencijos pasidalijimą valstybių narių nenaudai“. Toks „struktūriškai reikšmingas“ kompetencijos pasikeitimas valstybių narių nenaudai

teisės priežiūra galėtų pakenkti ES teisei teikiamai taikymo pirmenybei ir vienodam ES teisės taikymui, pažymėjo *ultra vires* priežiūros instituto reikšmę[855]. Jeigu ES kompetencija būtų peržengta ESTT, jo veiksmai nebūtų pagrįsti Lisabonos ESS 19 straipsnio 1 dalies (antras sakinys) kartu su Patvirtinimo aktu suteiktais įgaliojimais. Tokiu atveju „bent jau Vokietijos atžvilgiu jo sprendime trūktų minimalaus demokratinio įteisinimo, būtino pagal Konstituciją“[856].

Tęsdamas vertinimo motyvą, Vokietijos KT akcentavo bendrus europinės teisminės metodologijos pagrindus[857]. Aiškindamas ES teisės *ultra vires* priežiūros metodologiją, Vokietijos KT atkreipė dėmesį, kad nereikalaujama, jog vertinamo akto klausimu „nebūtų pareikšta visiškai jokių skirtingų teisinių nuomonių“[858]. Baigdamas metodologinę apžvalgą, Vokietijos KT pažymėjo,

---

yra tuomet, kai kompetencijos viršijimas turi „reikšmingą poveikį galių suteikimo principui ir teisinei tvarkai“, kaip teisinės valstybės principo daliai. Galiausiai Teismas konstatavo, kad paprastai taip yra tuo atveju, kai ES institucijai ar įstaigai, norinčiai naudotis tokia kompetencija, reikėtų arba iš dalies pakeisti sutartį pagal Lisabonos ESS 48 straipsnį, arba pasinaudoti lankstumo sąlyga (sprendimo 110 pastraipa). „Lankstumo sąlyga“ – žr. 803 išnašą.

855 Jei valstybės narės „visiškai susilaikytų nuo bet kokios *ultra vires* priežiūros atlikimo“, jos suteiktų ES institucijoms „išimtinius įgaliojimus sutarčių atžvilgiu“ net ir tais atvejais, kai ES priima teisinį aiškinimą, kuris „iš esmės reikštų sutarties pakeitimą arba ES kompetencijos išplėtimą“. Nors atvejai, kai ES institucijos ar įstaigos viršija savo kompetenciją, įmanomi „išskirtiniu atveju“, kai jie atsiranda, „konstitucinis vertinimas gali nevisiškai atitikti ES teisės vertinimą“, atsižvelgiant į tai, kad pagal Lisabonos sutartį valstybės narės išlieka „sutarčių šeimininkėmis“ (sprendimo 111 pastraipa). Kaip pažymi D. Grimm, kadangi kiekvieną kartą ES „pasisavina kompetenciją“, nacionalinės konstitucijos tampa mažiau reikšmingos, todėl valstybės narės turi užkirsti kelią ES spręsti dėl *Kompetenz-Kompetenz* (Grimm, 2020, p. 946).

856 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 113 pastraipa.

857 Teismo vertinimu, ES teisės aiškinimas ir taikymas, įskaitant taikytinos metodologijos nustatymą, visų pirma priklauso ESTT, kuris pagal Lisabonos ESS 19 straipsnio 1 dalies antrą sakinį užtikrina, kad aiškinant ir taikant Sutartis būtų laikomasi teisės. ESTT pripažįstami teisminės praktikos metodiniai standartai grindžiami valstybėms narėms bendromis (konstitucinėmis) teisės tradicijomis, kurios, visų pirma, atsispindi valstybių narių konstitucinių ir aukščiausiųjų teismų bei EŽTT praktikoje. „Šių metodų ir principų taikymas ESTT praktikoje negali ir neprivalo visiškai atitikti vidaus teismų praktikos. Tačiau ESTT taip pat negali paprasčiausiai nepaisyti tokios praktikos. Lisabonos ESS 19 straipsnio 1 dalies antrame sakinyje suteikti įgaliojimai yra viršijami, kai akivaizdžiai nepaisoma tradicinių europinių aiškinimo metodų arba apskritai valstybių narių įstatymams bendrų bendrųjų teisinių principų“ (sprendimo 112 pastraipa). Taip pat žr. 866 išnašą.

858 Teismo požiūriu, tai, kad teisės mokslo, politikos ar žiniasklaidos komentatoriai ginčijosi dėl tam tikrų priemonių priimtinumo, „paprastai neatmeta galimybės, kad

kad savo priežiūrą „iš esmės grindžia ESTT pateiktu tokios priemonės supratimu ir vertinimu“. Tačiau tai nėra taikoma, kai „sutarčių aiškinimas yra paprasčiausiai nesuprantamas ir todėl objektyviai savavališkas“[859].

Vokietijos KT *PSPP* sprendime konstatavo, kad, visų pirma, *ultra vires* veikė ESTT, kurio *Weiss* sprendime „akivaizdžiai neatsižvelgiama į proporcingumo principo, kuris taip pat taikomas kompetencijos pasidalijimui, svarbą ir metodologiniu požiūriu neįtikina, kad visiškai nėra atsižvelgiama į tikrąjį PSPP poveikį“[860]. Todėl ESTT „atliktas aiškinimas iš esmės daro beprasmį Lisabonos sutarties sutartyje numatytą galių suteikimo principą“ ir „struktūriškai reikšmingai keičia kompetencijų pasidalijimą“[861]. Atsižvelgiant į tai, ESTT „akivaizdžiai viršija Lisabonos ESS 19 straipsnio 1 dalies antrame sakinyje jam suteiktus įgaliojimus. Šia apimtimi ESTT sprendimas yra *ultra vires* aktas ir todėl neturi privalomo poveikio [Vokietijoje]“[862]. Vis dėlto, autoriaus vertinimu, Vokietijos KT požiūriu, ESTT privalėjo vertinti PSPP plačiau, o to nepadaręs, neveikė pagal jam suteiktą mandatą, neprižiūrėjo ES suteiktų įgaliojimų ribų. Taigi galima teigti, kad *ultra vires* gali būti suprantamas ne tik kaip įgaliojimų vykdymas, bet ir kaip netinkamas vykdymas[863].

---

tokios priemonės gali būti laikomos akivaizdžiu kompetencijos viršijimu“. Teismo vertinimu, kompetencijos viršijimas gali būti laikomas „akivaizdžiu“, net jei ši išvada kyla „tik iš nuodugnaus ir kruopščiai pagrįsto aiškinimo“ (sprendimo 113 pastraipa).

859 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 117 ir 118 pastraipos.

860 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 119 pastraipa.

861 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 119 ir 123 pastraipos.

862 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 119, 154 ir 163 pastraipos. Kaip pažymi F. Mayer, pagrindinis Vokietijos KT „taikinys“ yra ESTT (Mayer, 2020, p. 1124). Pažymėtina, kad formą „[Vokietijoje]“ naudoja pats Vokietijos KT taip, autoriaus požiūriu, keldamas abejonių, ar toks sprendimas iš tikrųjų turės teisinių pasekmių tik Vokietijoje. Kaip pažymi T. Violante, Vokietijos KT turėjo du pasirinkimus – grąžinti sprendimą ESTT, kad šis pakartotinai įvertintų ECB veiksmų proporcingumą, arba atmesti ESTT sprendimą ir sprendimo vykdymą perduoti Vokietijos konstitucinėms institucijoms (Violante, 2020, p. 1052). Tačiau, D. Grimm požiūriu, PSPP situacijoje Vokietijos KT neturėjo jokios realios alternatyvos *ultra vires* priežiūrai (Grimm, 2020, p. 948).

863 Paminėtina, kad *ultra vires* reiškia įgaliojimų viršijimą, tačiau *PSPP* byloje ESTT, būtų galima teigti, ne tiek viršijo savo kompetenciją, kiek, remiantis bylos aplinkybėmis, jam priklausančios kompetencijos nerealizavo iki galo. Autoriaus nuomone, svarstytina, ar būtų tikslingas pakartotinis kreipimasis į Teisingumo Teismą, nes, N. Petersen požiūriu, *ultra vires* priežiūra, skirtingai nuo pagrindinių teisių priežiūros ar konstitucinio identiteto priežiūros, besikreipiantį su prašymu priimti prejudicinį sprendimą nacionalinį konstitucinį teismą palieka „silpnesnėje derybinėje pozicijoje“, kadangi galutinai ES klausimą sprendžia ESTT (Petersen,

Taigi, Vokietijos KT *PSPP* sprendime paaiškėja, kad, ne tik Europos Komisija, ES Taryba ar Europos Parlamentas priimdami aktą gali pažeisti kompetencijų ribas, tačiau tokį pažeidimą gali padaryti ir ESTT[864] (Grimm, 2020, p. 945).

Pagrindinė Vokietijos KT vertinimo metodologinė kryptis, autoriaus nuomone, yra susijusi su proporcingumo principo taikymu vertinant ECB sprendimą[865]. Šiuo aspektu taip pat pateikiamas metodologinis požiūris, pagrįstas bendrąja teismų praktika[866]. Tačiau dėl ESTT „specifinio proporcingumo principo taikymo būdo šis principas tampa beprasmis, siekiant

2020, p. 1002). Kita vertus, Vokietijos KT vertinimu, ESTT prejudicinio sprendimo trūkumai yra tokie reikšmingi, kad abejotina, ar yra pakartotinio kreipimosi tikslingumo galimybė. Vis dėlto, nepaisant tokio Vokietijos KT vertinimo, autoriaus požiūriu, konstruktyvaus tarpusavio bendradarbiavimo dvasioje pakartotinis kreipimasis būtų suteikęs daugiau galimybių ESTT įvertinti nacionalinės konstitucinės priežiūros institucijos pateiktus argumentus, ypač dėl jo plėtojamos proporcingumo vertinimo doktrinos. S. Simon ir H. Rathke vertinimu, ESTT *Weiss* sprendime neužtikrino, kad, aiškinant ir taikant sutartis „būtų laikomasi teisės“, todėl „nevykdė tinkamos suteiktos kompetencijos ribų priežiūros“, tad veikė *ultra vires* (Simon, Rathke, 2020, p. 953). Kaip teigia M. Avbelj, ESTT sprendimas, kuriuo ECB veiksmuose nebuvo įžvelgta kompetencijos viršijimo, „vertintinas kaip nesuprantamas ir objektyviai šališkas“, todėl pripažintinas *ultra vires* (Avbelj, 2020, p. 1023).

[864] Primintina, kad ne kiekvienas kompetencijų viršijimas lemia *ultra vires*, tačiau tik akivaizdus ir sukeliantis struktūrinius kompetencijų atskyrimo pokyčius, o ESTT papildomai numatoma dar ir „klaidos tolerancija“ (Mayer, 2020, p. 1118). D. Grimm šiek tiek kitaip apibūdina *ultra vires* sprendimui reikalingas sąlygas: turi būti gauta ESTT nuomonė, ESTT sprendimas turi būti šališkas ir lemti reikšmingą kompetencijų pokytį „nuo valstybių narių link ES“ (Grimm, 2020, p. 948).

[865] M. Wendel požiūriu, Vokietijos KT kritikuoja ESTT „trimis kryptimis“: neįvertinti PSPP padariniai ekonominei politikai, neatliktas konfliktuojančių interesų pusiausvyros vertinimas ir nesilaikyta savo paties kitose ES teisės srityse sukurtų proporcingumo vertinimo standartų. Trumpiau – „paneigtas teisminės kontrolės efektyvumas“ (Wendel, 2020, p. 989).

[866] Teismo aiškinimu, „Vokietijos teisė skiria tinkamumo, būtinumo ir teisėtumo elementus“. Teismo nuomone, taip vertina ir Prancūzijos KT, Ispanijos KT. Italijos KT laikosi panašaus požiūrio, pridėdamas dar ir pagrįstumo elementą, kuris lemia konstitucinių vertybių pusiausvyros vertinimą. Panašaus požiūrio laikosi Austrija, Lenkija ir Vengrija (sprendimo 125 pastraipa). Vokietijos KT atkreipia dėmesį, kad ir ESTT pagal nusistovėjusią praktiką proporcingumo principą taip pat pripažįsta nerašytu ES teisės principu. ES teisėje šis principas reiškia, kad „ES institucijų aktai būtų tinkami teisėtiems tikslams, kurių siekiama nagrinėjamais teisės aktais, pasiekti ir neviršytų to, kas tinkama ir būtina šiems tikslams pasiekti“ (sprendimo 126 pastraipa).

atskirti pinigų politiką ir ekonominę politiką“[867]. Be to, nesilaikant „priešingų interesų pusiausvyros“, proporcingumo kontrolė yra beprasmė ir dėl to, kad ESTT visiškai nepaiso PSPP „poveikio ekonominei politikai“, o tai prieštarauja paties ESTT metodiniam požiūriui „kitose ES teisės srityse“[868].

Vokietijos KT nuomone, PSPP poveikis „nebegali būti laikomas netiesioginiu, jeigu poveikis ekonominei politikai yra numatytas arba sąmoningai priimtas“ arba „gali būti nustatytas neproporcingas programos poveikis“[869]. Vokietijos KT vertinimu, ESTT aiškiai pripažįsta PSPP programos ekonominės politikos aspektą, tačiau pareiškia, kad šis aspektas „nėra svarbus“, todėl „tariamu pinigų politikos tikslu galima remtis siekiant nuslėpti tai, kas iš esmės sudaro ekonominės ir fiskalinės politikos darbotvarkę“, o tai lemia, kad „nebūtų įmanoma užkirsti kelio tokiems pirkimams, net jei jie lemtų piktnaudžiavimą teise“[870]. Vokietijos KT požiūriu, PSPP poveikio valstybių ekonomikai vertinimas yra „būtinas žingsnis nustatant kompetencijas“[871], tačiau ESTT požiūris lemia, kad ECB gali „laisvai pasirinkti bet kokias priemones, kurias jis mano esant tinkamas,

---

867 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 127 pastraipa. Pažymėtina, kad pinigų politikos ir ekonominės politikos atskyrimas yra svarbus tuo, kad ES suteikta išimtinė pinigų politikos kompetencija, tačiau yra ribota ES kompetencija koordinuoti bendrąją ekonominę politiką, valstybėms narėms išsaugant kompetenciją ekonominės politikos srityje.

868 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 133, 138 ir 146 pastraipos. Šio Teismo minimos „kitos sritys“ yra pagrindinių teisių apsauga, netiesioginė diskriminacija, lygiaverčio poveikio priemonės, veiksmingumo principas, lygiavertiškumo principas, vidaus rinka ir valstybės pagalba (atitinkamai sprendimo 147–152 pastraipos). Atskirai pažymima, kad nei iš ESTT *Weiss* sprendimo, nei iš ankstesnių *Pringle* ir *Gauweiler* sprendimų „nematyti, kodėl pinigų politikos ir ekonominės politikos kompetencijos riboms nustatyti turėtų būti taikomas kitoks standartas“ (sprendimo 153 pastraipa).

869 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 135 ir 139 pastraipos.

870 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 137 pastraipa. Teismo vertinimu, „visiškai nesvarstoma“ esamos ar buvusios galimybės, kad euro zonos valstybės narės galėtų sąmoningai išleisti mažo pajamingumo vyriausybės obligacijas kaip priemonę pagerinti savo refinansavimo sąlygas, kad kai kurios valstybės narės šia programa pasinaudojo daugiau nei kitos valstybės narės, kad naujausi ekonominiai tyrimai nerado pinigų politikos siekiamo poveikio įrodymų.

871 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 139 pastraipa. Teismo požiūriu, vertinime reikėtų atsižvelgti į poveikį, kurį PSPP daro, pavyzdžiui, valstybės skolai, asmeninėms santaupoms, pensijų ir pensijų sistemoms, nekilnojamojo turto kainoms ir ekonomiškai negyvybingoms bendrovėms išlaikyti, taip pat atliekant bendrą vertinimą ir šio poveikio vertinimą, palyginti su pinigų politikos tikslu, kurio programa siekia ir kurį gali pasiekti.

net jei nauda yra gana menka, palyginti su galimomis alternatyviomis priemonėmis, o netiesioginė žala yra didelė“[872].

Proporcingumo principo vertinimas siejamas ir su galių suteikimo principu[873]. Vokietijos KT pateikė tiesioginę kritiką ESTT, konstatuodamas, kad „ESTT taikomas priežiūros standartas galių suteikimo principui nenustato pagrindinio lemiamo veiksnio reikšmės, dėl ko būtų leidžiama metodiškai patikrinti, ar šio principo yra laikomasi“[874]. Tačiau, Vokietijos KT požiūriu, „ESTT santūriai apsiriboja vertinimu, ar ECB daro „akivaizdžią vertinimo klaidą“, ar PSPP „akivaizdžiai“ viršija tai, kas būtina tikslui pasiekti, ir ar trūkumai yra „akivaizdžiai“ neproporcingi siekiamiems tikslams“[875]. Tai lemia struktūriškai reikšmingą kompetencijos tvarkos pokytį valstybių narių nenaudai. Dėl to kyla pavojus nuolatinės erozijos, kurios valstybės narės, kaip „sutarčių šeimininkės“, negali kontroliuoti“[876].

Pažymėdamas, kad pagal *Weiss* sprendimą „atskirti ekonominę politiką nuo pinigų politikos būtų iš esmės neįmanoma“, Vokietijos KT „negali remtis“ šiuo sprendimu ir turi pats atlikti priežiūrą, kad galėtų atsakyti į prašyme priimti prejudicinį sprendimą pateiktus klausimus[877]. Vokietijos KT

---

[872] Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 140 pastraipa. I. Feichtner požiūriu, *PSPP* sprendimo dėmesys sutelkiamas vertinant, ar ECB akivaizdžiai ir struktūriškai reikšmingai peržengė savo kompetencijos ribas. Kaip pažymi ši mokslininkė, Vokietijos KT nori kainų stabilumą vertinti valstybių narių kompetencijos vykdyti ekonominę politiką atžvilgiu, todėl reikalauja, kad monetarinės politikos tikslai būtų vertinami ekonominių padarinių požiūriu (Feichtner, 2020, p. 1091–1100).

[873] Teismas pažymi, kad galių suteikimo principas yra „ne tik ES teisės principas, bet apima ir valstybių narių konstitucinius principus“ (sprendimo 158 pastraipa).

[874] Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 142 pastraipa. Be to, atsižvelgiant į tai, kad ECB ir nacionaliniai centriniai bankai „yra nepriklausomos institucijos, o tai reiškia, kad jie veikia remdamiesi sumažėjusiu demokratinės legitimacijos lygiu“, būtina, kad ECB kompetencijos ribų laikymasis būtų visapusiškai prižiūrimas teismine tvarka (sprendimo 143 pastraipa).

[875] Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 156 pastraipa. Šio Teismo požiūriu, toks priežiūros standartas jokiu būdu nepadeda siaurinti ECB suteiktų įgaliojimų, apsiribojančių pinigų politika. Veikiau tai leidžia ECB „palaipsniui ir nuo pat pradžių nepastebimai plėsti savo kompetenciją; bent jau iš dalies arba visiškai atleidžia ECB nuo tokių veiksmų teisminės priežiūros“; „akivaizdu, kad <...> sudaromos sąlygos nuolatiniam valstybių narių kompetencijos mažėjimui“ (sprendimo 156 pastraipa). Vis dėlto svarstytina, ar ESTT, akcentuodamas „akivaizdumo nebuvimą“, nesiekė išvengti *Honeywell* akivaizdumo kriterijaus, taigi ir *ultra vires* priežiūros galimybės.

[876] Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 157 pastraipa. M. Höpner nuomone, Vokietijos KT, remdamasis mokslininkų darbais, galėjo aiškiau pasisakyti, kad ESTT ES institucijų aktams taiko švelnesnį proporcingumo testą nei ES valstybių narių priimtiems aktams (Höpner, 2021, p. 13).

[877] Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 161 ir 164 pastraipos.

vertinimu, ECB sprendime nepaaiškinta, į „kokius įrodymus buvo atsižvelgta vertinant programos būtinumą“, be to, nėra nei prognozės dėl PSPP poveikio ekonominei politikai, nei vertinimo, ar toks poveikis buvo proporcingas numatytiems pranašumams pinigų politikos srityje[878]. Teismo požiūriu, ECB privalėjo įvertinti šį poveikį ir, remdamasis proporcingumo sumetimais, jį subalansuoti su numatomu teigiamu poveikiu, siekiant paties ECB nustatyto pinigų politikos tikslo[879]. Vokietijos KT vertinimu, dėl nepakankamo pusiausvyros vertinimo ir nepakankamo pagrindimo ECB sprendimas viršija ECB pinigų politikos įgaliojimus[880].

Vokietijos KT akcentavo, kad pagal SESV 123 straipsnį draudžiama ECBS teikti valstybėms narėms piniginį finansavimą, siekiant skatinti valstybes nares laikytis patikimos biudžeto politikos[881]. Tačiau *Weiss* sprendime ESTT „nei atidžiau tikrina šias apsaugos priemones, nei vertina jas šalutinio poveikio požiūriu“. Tai neatitinka reikalavimų, keliamų veiksmingai teisminei priežiūrai ir prieštarauja ESTT kitose ES teisės srityse taikomam požiūriui[882]. Vokietijos KT *PSPP* sprendime pateikė savo vertinimą, susijusi su PSPP trūkumais, tokiais kaip refinansavimo galimybė[883], įsigytų obligacijų laikymas iki termino pabaigos[884], pasitraukimo strategijos nebuvimas[885] ar pirkimo apimčių nuspėjamumas[886]. Teismo vertinimu, nepaisant didelio PSPP

878 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 168 pastraipa. Kaip teigia I. Feichtner, Vokietijos KT vertinimu, ESTT „netinkamai vertino proporcingumą“ (Feichtner, 2020, p. 1096).

879 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 176 pastraipa. Be to, Teismas pažymėjo, kad PSPP neigiamas poveikis didėja, didėjant programos apimčiai ir ją ilgiau tęsiant, dėl ilgesnės programos trukmės atsiranda griežtesni būtino interesų derinimo reikalavimai (sprendimo 169 pastraipa).

880 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 177 pastraipa.

881 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 181 pastraipa. Teismas pažymi, kad šia SESV nuostata taip pat draudžiamos priemonės, kuriomis apeinamas šis draudimas (sprendimo 182 pastraipa).

882 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 184 pastraipa.

883 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 170 pastraipa. Teismo požiūriu, dėl to kyla pavojus, kad būtinos konsolidavimo ir reformų priemonės nebus įgyvendintos arba nebebus tęsiamos.

884 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 192 ir 210 pastraipos. Teismo vertinimu, įsigytų obligacijų laikymas iki termino pabaigos be trukmės ar apimties apribojimų prilygsta piniginiam finansavimui, kuris neleidžiamas pagal ES teisę (sprendimo 192 pastraipa). Taip pat Teismas pažymėjo, kad kuo didesnė įsigytų obligacijų apimtis euro sistemos balansuose, tuo didesnė rizika, kad bus apeinamas piniginio finansavimo draudimas (sprendimo 211 pastraipa).

885 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 194 pastraipa.

886 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 199 pastraipa. Teismo nuomone, „vis dėlto tiesa, kad valstybės narės ir rinkos operatoriai iš anksto žinojo pirkimo apimtis“. Be to,

poveikio ekonominei politikai, šis poveikis ECB yra ignoruojamas, todėl ECB akivaizdžiai nepaiso proporcingumo principo. Šis proporcingumo principo pažeidimas yra struktūriškai reikšmingas, todėl ECB veiksmai yra *ultra vires* aktas[887]. Vokietijos KT *PSPP* sprendimas yra visapusiškai sudėtingas, tačiau galima daryti bent keletą apibendrinimų.

Pirma, teisiniu požiūriu, Vokietijos KT *PSPP* sprendimo pagrindu yra dviejų teismų taikomo proporcingumo testo skirtumų. ESTT, tradiciškai ES aktams taikydamas švelnųjį testą, vertino, ar ECB veiksmai buvo tinkami ir neviršijo to, kas būtina tikslams pasiekti[888]. Tačiau Vokietijos KT PSPP programos galimą įsiterpimą į valstybių narių kompetenciją ekonominės politikos srityje vertino kaip individualios konstitucinės teisės balsuoti suvaržymą[889], kylantį iš sumažėjusios demokratinės legitimacijos institucijos[890]. Atitinkamai Vokietijos KT taikė griežtąjį klasikinį konstitucinių teisių suvaržymų proporcingumo testą, vertindami priemonės tinkamumą, būtinumą bei deramumą (suvaržymų ir galimos naudos santykį)[891]. Būtent griežtasis proporcingumo vertinimas, Vokietijos KT požiūriu, leidžia nustatyti, ar ECB nepiktnaudžiauja pernelyg plačia diskrecija[892].

---

atsižvelgiant į paskelbtą pirkimo apimtį ir apribojimus, buvo galima spręsti, kurios konkrečios obligacijos atitiktų PSPP tinkamumo kriterijus.

887 Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 165 pastraipa. Taip pat ir sprendimo 178 pastraipa, kurioje pažymėta, kad ECB sprendimui taikytini ir proporcingumo principo argumentai, ESTT išdėstyti dėl *Weiss* sprendimo. Pažymėtina, kad Vokietijos KT *PSPP* byloje ESTT taip pat pateikė klausimą, ar, pagal ECB, sprendimas „galbūt“ galėtų būti vertintinas kaip neribotas rizikos paskirstymas nacionaliniams centriniams bankams, kurie, emitentams neįvykdžius įsipareigojimų, turėtų būti rekapitalizuojami biudžeto lėšomis, taip pažeidžiant Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį, t. y. nacionalinio savitumo nuostatą (ESTT *Weiss* sprendimo 16 punktas). ESTT pažymėjo, kad ECB nepriėmė sprendimo dėl visų nuostolių pasidalijimo, todėl šis klausimas yra hipotetinis ir nepriimtinas (ESTT *Weiss* sprendimo 163, 166–167 punktai). Gavęs ESTT išaiškinimą, Vokietijos KT *PSPP* sprendime pažymėjo, kad, remiantis ECB šioje byloje pateikta informacija, kad rizikos pasidalijimo tvarkos priėmimo nenumatyta ir bet kuriuo atveju tai būtų draudžiama pagal pirminę teisę, „galima atmesti galimybę, kad PSPP daro poveikį konstituciniam identitetui“ (Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 228 pastraipa).

888 Plačiau žr. 842 išnašą.

889 Plačiau žr. 853 išnašą.

890 Plačiau žr. 874 išnašą.

891 Plačiau žr. 866 išnašą.

892 Plačiau žr. 875 išnašą. Autoriaus požiūriu, svarbu pažymėti, kad individualios konstitucinės teisės reikšmė ir jos apsauga buvo pažymėta dar Vokietijos KT *Lisabonos* sprendime (sprendimo 177 pastraipa) bei *OMT* sprendime (sprendimo 83 pastraipa).

Antra, Vokietijos KT *PSPP* sprendimas yra daugiabriaunis, apimantis ne tik „grynosios teisės“, tačiau ir ekonomikos dėmenį. Šis Teismas aiškiai pažymėjo, kad ECB pinigų politikos sprendimų poveikis juntamas valstybių ekonomikai, taigi ir jų piliečiams[893]. Todėl vargu ar būtų racionalu visiškai ignoruoti Vokietijos KT sprendimo logiką ir argumentus. Autoriaus požiūriu, tokia argumentacija pagrįsta, nes nepakanka tik įsitikinti, ar ECB programa neviršija ES kompetencijos ribų, privalo būti įvertintas ir tokių programų šalutinis ar atsitiktinis poveikis. Taip pat Vokietijos KT siekia aiškių tokių ECB programų kriterijų („saugiklių“), kad ir kiti panašūs ECB instrumentai galėtų būti pagal juos vertinami. Teisinio aiškumo požiūriu tai nekelia abejonių, tačiau pripažintina, tai gali riboti ECB veiksmų laisvę.

Trečia, konstitucinio pliuralizmo požiūriu, po *OMT* sprendimo, vertintina, jog buvo lūkestis, kad Vokietijos KT ir toliau išliks tik „lojančiu šunimi“. Tačiau, atsižvelgiant į ilgalaikę šio teismo jurisprudenciją, nebūtų pagrindo teigti, kad *PSPP* sprendimas buvo priimtas be doktrininio pagrindo, nežinomo ESTT. Priešingai, doktrina buvo išvystyta ir jos laikytasi nepriekaištingai. Kita vertus, suprantama, kad toks sprendimo objektas nebuvo atsitiktinis, jis pasirinktas tikslingai, suvokiant šio sprendimo „neišvengiamumą“, autoriaus nuomone, visų pirma dėl sprendimo sąsajos su ekonomine politika[894]. Be to,

---

[893] „PSPP ekonominės politikos padariniai apima riziką formuotis nekilnojamojo turto ir akcijų rinkos „burbulams“, taip pat bent netiesiogiai daro ekonominį ir socialinį poveikį beveik visiems piliečiams, *inter alia*, akcininkams, nuomininkams, nekilnojamojo turto savininkams, indėlininkams ar draudėjams“ (Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 173 pastraipa). Todėl jeigu PSPP programa ir buvo skirta infliacijai padidinti iki 2 proc., atkreiptinas dėmesys, kad „Eurostat“ duomenimis, 2014–2019 m. vidutinė euro zonos metinė infliacija buvo 0,87 proc., 2020 m. – 0,25 proc. 2021 m. rugsėjo mėn. infliacija pasiekė 3,36 proc., tačiau palūkanų norma pirmą kartą pakelta buvo tik 2022 m. liepos pabaigoje, kai buvo fiksuojama jau 8,87 proc. mėnesio infliacija. Paminėtina, kad kylančiai infliacijai iki 2022 m. poveikį galėjo turėti ir pandemijos padariniams skirta programa – PEPP.

[894] Kaip pažymi K. Tuori, europinė integracija „pirmiausia buvo ekonominis projektas“, kuriame, nepaisant plėtros į kitas politikos sritis, „ekonominė integracija lieka svarbiausia“ (Tuori, 2015, p. 26). Be to, G. Davies teigimu, didžiausia pavienio konflikto, o ne „ideologinių susidūrimų“ galimybė yra baudžiamosios teisės, socialinės, ekonomikos ir aplinkosaugos srityse, kur labiausiai ribojama „nacionalinės politikos laisvė“ (Davies G., 2012, p. 279). Antra, Vokietijos KT *PSPP* sprendimas, kuris privalomas ir Vokietijos centriniam bankui, Bundesbankui, yra užtikrinamas šio banko nedalyvavimu vykdant ECB sprendimą (sprendimus). Šiuo aspektu būtina paminėti, kad, anot B. Davies, didžiausią gyventojų skaičių turinti ir ekonomiškai stipriausia Vokietija yra „būtina ES ir ES veikimui finansuoti“ (Davies B., 2012, p. 7). Galiausiai, trečia, kaip pažymi F. Mayer, *PSPP* sprendimas aiškiai skatina tolesnius teisinius

autoriaus nuomone, Vokietijos KT siekė sprendimo, kurį įveikti būtų ypač sunku, ir taip būtų įtvirtintas „išskirtinis“[895] Vokietijos KT statusas. Maža to, galima teigti, kad siekta ne tik matomumo, „bet ir praktinių padarinių“ (Mayer, 2020, p. 1120), būtent „suformuluoti pasipriešinimą, kuris kitu instituciniu lygmeniu nebūtų tinkamai įvertintas“[896] (Violante, 2020, p. 1055). Vis dėlto šis *ultra vires* sprendimas gali turėti ir neigiamą poveikį[897], visų pirma, autoriaus nuomone, inspiruodamas konstituciniu dialogu nepagrįstus

veiksmus prieš PSPP ir PEPP (Mayer, 2020, p. 1121). Tokį požiūrį patvirtina ir M. Avbelj, teigdamas, kad *PSPP* sprendimas grasina ir „Corona priemonių paketui“ (Avbelj, 2020, p. 1025).

[895] Paminėtina, kad mokslininkai išskiria Vokietijos KT, kuris, D. Thym teigimu, ilgai buvo *primus inter pares* dėl *Mastrichto* sprendimo (Thym, 2011, p. 32), taip pat ir dėl to, kad, kaip pažymi A. Dyevre, iš visų nacionalinių konstitucinių teismų geriausiai išaiškino „konstitucines raudonąsias linijas“ (Dyevre, 2014, p. 155). C. Callies vertinimu, Vokietijos KT yra „garsiausias ir įtakingiausias ESTT priešininkas“ (Callies, 2020, p. 154), o santykis tarp Vokietijos KT ir ESTT vertintinas kaip „įšaldytas konfliktas“ (Klamert, 2014, p. 214). M. Avbelj teigimu, *ultra vires* sprendimų buvo pasitaikę ir anksčiau, tačiau šį kartą tokį sprendimą priėmė „galingiausios ES valstybės narės įtakingiausias konstitucinis teismas“ (Avbelj, 2020, p. 1024). Kaip pažymi D. Grimm, Vokietijos KT *PSPP* sprendimas nėra apskritai pirmasis *ultra vires* sprendimas, tačiau sulaukia daugiau dėmesio, nes priimtas „neabejotinai galingiausio ES konstitucinio teismo“, be to, „numano reikšmingus ekonominius padarinius“ (Grimm, 2020, p. 945). A. Dyevre pažymi, kad „mažiau galingiems“ nacionaliniams konstituciniams teismams trūksta institucinių svertų „išgauti nuolaidų“ iš ESTT, nors „tinkamai pagrįsta“ *ultra vires* „tiek silpno, tiek ir galingo konstitucinio teismo“ yra identiška (Dyevre, 2016, p. 110).

[896] D. Grimm vertinimu, ESTT „suardė galių suteikimo principą“ – visos europinės tvarkos pagrindą, todėl nacionaliniai konstituciniai teismai „lieka vienintele atsvara“ (Grimm, 2020, p. 946). O tokiu sprendimu „teismai yra verčiami gerbti vienas kitą“ (Grimm, 2020, p. 949). Kita vertus, kaip teigia F. Mayer, jau buvo du *ultra vires* sprendimai, tačiau ESTT nebuvo atsidūręs „tokioje padėtyje“, kaip po Vokietijos KT *PSPP* sprendimo (Mayer, 2020, p. 1125). Kita vertus, Vokietijos KT *PSPP* sprendimas lemia, kad, N. Petersen nuomone, „ nacionalinių konstitucinių teismų pasipriešinimas ESTT“ tik stiprės (Petersen, 2020, p. 1004). Paminėtina, kad J. Weiler dar XX a. pabaigoje teigė, kad net vienas *ultra vires* sprendimas gali sukelti „branduolinio domino efektą“ (Weiler, 1999, p. 320–321).

[897] M. Avbelj nuomone, Vokietijos KT teisminį nepaklusnumą ESTT sprendimams gali panaudoti nedemokratiniai režimai Vidurio ir Rytų Europoje. Šio mokslininko požiūriu, jeigu *ultra vires* sprendimą gali priimti „galingiausias Europos konstitucinis teismas“, kodėl dvigubi standartai turėtų būti taikomi „kitiems konstituciniams teismams“ (Avbelj, 2020, p. 1025). Tokiam požiūriui pritaria ir F. Mayer, jo teigimu, vienas iš *PSPP* sprendimo blogiausių aspektų yra tai, kad jis rodo pavyzdį vyriausybėms, kurios siekia išvengti įsipareigojimų pagal ES teisę (Mayer, 2020, p. 1124).

nacionalinių konstitucinių teismų sprendimus[898]. Tačiau, autoriaus požiūriu, nepaisant *PSPP* sprendimo galimo „šalutinio poveikio“, Vokietijos KT sprendimas yra išimtinis, skirtas konkrečiai situacijai, ir neturėtų būti vertinamas kaip argumentas atmesti[899] ES vertybes ir teisės principus, be kita ko, ir ES teisės pirmenybę[900]. Panašiai interviu pažymi buvęs Vokietijos KT pirmininkas A. Voßkuhle, vienas iš *PSPP* sprendimo „architektų“[901]. Todėl, autoriaus požiūriu, gali atrodyti paradoksalu, tačiau tikrasis *PSPP* sprendimo poveikis, kaip ir *Solange* atveju, bus matomas vėliau, o teisinių pozicijų ir argumentų vertinimą, be kita ko, lems ir ECB vykdytų pinigų politikos veiksmų padariniai. Tačiau, autoriaus vertinimu, tikėtina, kad į *PSPP* sprendimą bus atsižvelgiama tvirtinant kitas ECB monetarines programas.

2.2.5. *Ultra vires* priežiūros praktikos vertinimas

Ultra vires priežiūros konceptualusis pagrindas yra nacionalinė konstitucija kaip valstybės narystės ES pagrindas. Būtent nacionalinės konstitucijos

---

[898] Pvz., Rumunijos, žr. 2.3.4. dalį. Kita vertus, konstitucinio pliuralizmo modelis lemia, kad, autoriaus požiūriu, nepagrįstiems nacionalinių konstitucinių teismų sprendimams atsvara tampa būtent ESTT.

[899] Taip pat žr. Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimą: „kompetencijos tikrinti įgyvendinimas, įtvirtintas konstitucinėje teisėje, kyla iš Pagrindinio Įstatymo atvirumo Europos teisei principo, todėl jis neprieštarauja ir lojalaus bendradarbiavimo principui <...> jeigu integracijai tęsiantis, suverenių valstybių narių pagrindinės politinės ir konstitucinės struktūros, pripažintos ES sutarties (su Lisabonos sutarties pakeitimais) 4 straipsnio 2 dalies pirmame sakinyje, negali būti apsaugotos jokiu kitu būdu“ (240 pastraipa).

[900] Pažymėtina, kad, įvertinęs Vokietijos KT sprendimą, 2020 m. birželio 3–4 d. ECB priėmė tam tikrus sprendimus ir vėliau pateikė Vokietijos parlamentui papildomos konfidencialios informacijos. Atsižvelgdamas į tai, Bundestagas 2020 m. liepos 2 d. priėmė rezoliuciją, kurioje išreiškiama pozicija, kad Vokietijos KT sprendime nurodyti proporcingumo vertinimo trūkumai yra ištaisyti. Šios aplinkybės pažymėtos Vokietijos KT 2021 m. balandžio 21 d. sprendime atmesti pareiškėjų prašymus priimti nutarimą dėl sprendimo vykdymo. Taip pat paminėtina, kad 2021 m. birželio 9 d. Europos Komisija pradėjo ES teisės pažeidimo procedūrą, tačiau 2021 m. gruodžio 2 d. šią procedūrą nutraukė. Taip pat paminėtina, kad ir Vokietijos KT akcentuoja, jog „privaloma, kad atitinkami teisminiai įgaliojimai būtų vykdomi koordinuotai. Jei bet kuri valstybė narė per savo teismus galėtų prisiimti įgaliojimus spręsti dėl ES aktų galiojimo, tai galėtų pakenkti ES teisės taikymo pirmenybei ir keltų pavojų vienodam taikymui“ (Vokietijos KT *PSPP* sprendimo 111 pastraipa).

[901] Interviu A. Voßkuhle pažymi, „akivaizdu, kad nėra gerai turėti netinkamų draugų. Tačiau negalime grįsti savo sprendimų, remdamiesi tuo, kas šiems sprendimams pritars. Sprendime rūpinamasi, kad ESTT stiprintų teisinę kontrolę ir vykdytų griežtesnę priežiūrą. Mes jau akcentavome šią problemą *OMT* byloje“.

pagrindu ES yra perduodamos tam tikros suverenios galios. Todėl tik pati valstybė narė ir turi kompetenciją nuspręsti, kokias galias (kompetenciją) perdavė ES, ir atitinkamai vertinti bei prižiūrėti, ar ES neveikia už perduotų galių ribų, t. y. ar pati ES (nedemokratiškai) neprisiima sau tokių galių, kokios nebuvo perduotos.

Ultra vires priežiūra labai skiriasi nuo pagrindinių teisių priežiūros. Pirma, kaip minėta, pagrindinių teisių priežiūra yra dialoginė, nepaisant to, ar būtų vykdoma netiesioginiu, ar tiesioginiu dialogu. Be to, pagrindinių teisių priežiūra, autoriaus vertinimu, nedaro poveikio ES teisės pagrindams. O *ultra vires* priežiūros konstrukto pagrindas, autoriaus vertinimu, yra valstybių, kaip sutarčių šeimininkių, samprata[902], ES teisės požiūriu prieštaraujanti ES teisės pagrindams. Todėl *ultra vires* priežiūra lemia, kad nacionalinės konstitucinės teisės pagrindu vertinama ES kompetencija, t. y. iš esmės vertinama ir ES teisė (Klamert, 2014, p. 231). Tai reiškia pasikėsinimą į europinį lygmenį ir ypač į ESTT (Mayer, 2014, p. 130–131), todėl *ultra vires* priežiūra gali kelti „sisteminę grėsmę ES teisės autoritetui“ (Chalmers et al., 2014, p. 230).

Autoriaus požiūriu, *ultra vires* priežiūros mechanizmas galėtų būti kritikuojamas ir tarptautinės viešosios teisės požiūriu. Tokia kritika sietina su *pacta sunt servanda*, t. y. tarptautinių įsipareigojimų laikymosi principu[903]. *Ultra vires* priežiūra lemia vienašališką ES teisės aiškinimą būdu, priešingu nustatytam valstybių narių tarptautinėje sutartyje. Taip yra paneigiamos ne tik ESTT kompetencijos, t. y. ir ES teisės aiškinimo kompetencija, bet ir paneigiama valstybių narių lygybė prieš sutartis. Be to, toks vienašalis aiškinimas vykdomas nesant kitų valstybių narių sutikimo (patvirtinimo). Todėl jeigu viena valstybė narė konstatuoja *ultra vires*, tai turi būti taikytina ir kitoms valstybėms narėms[904] (Kumm, Comella, 2005, p. 485). Tai rodo, kad *ultra vires* sprendimas labai pavojingas vienodam ES teisės taikymui (Mayer, 2020, p. 1118).

Ultra vires priežiūra, autoriaus vertinimu, kritikuotina ir ES teisės požiūriu. Minėta pagrindinių teisių priežiūra, autoriaus nuomone, gali būti vertinama kaip „pozityvi teisminė konkurencija“ dėl aukštesnio pagrindinių teisių apsaugos standarto. Tuo tarpu *ultra vires* priežiūra neturi „pozityvaus pagrindo“ konkurencijai. Priešingai, ši priežiūra yra labai pavojinga, nes ji „supriešina teismus“ (Kalbheim, 2012, p. 32). Tokio atviro susipriešinimo

---

902 Plačiau žr. 10 išnašą.

903 Tačiau žr. 899 išnašą.

904 Tokiam požiūriui pritaria ir M. Klamert, jo teigimu, ES akto pripažinimas *ultra vires* vienoje valstybėje narėje turėtų ir platesnį poveikį, nes vargu ar aktą pavyktų aiškinti būdu, „skirtu tik vienai valstybei“ (Klamert, 2014, p. 230). Tą rodo ir Vokietijos KT *PSPP* sprendimas, žr. 862 išnašą.

pavyzdžiu laikytinas *Landtová* sprendimas, kuriame *ultra vires* priežiūra pritaikoma tiesiogiai ESTT sprendimui. Vis dėlto tokį teismų „supriešinimą“ galėtų labai sušvelninti tiesioginis teisminis dialogas[905]. Tačiau, gavus ESTT prejudicinį sprendimą, neatmestina, kad dėl *ultra vires* priežiūros *ultra vires* gali būti pripažinti abu ES aktai – tiek tiesioginis *ultra vires* priežiūros objektas, tiek ir ESTT sprendimas, išaiškinantis ES teisę[906]. Autoriaus nuomone, tik tuo atveju, jeigu ESTT sprendimas yra „nepakankamas“ ar „neišsamus“, gali būti pakartotinai kreipiamasi į ESTT, tačiau jei sprendimas „ydingas“, jis yra atmetamas.

Galiausiai, atliekant pagrindinių teisių priežiūrą, autoriaus vertinimu, tiriama, ar yra išlaikytas būtinas sisteminis teisių apsaugos standartas. Be tokio sisteminio standarto, būtų netaikytini visi ES aktai, susiję su tokio standarto trūkumu. O *ultra vires* priežiūra suteiktų ES įgaliojimus konkrečioje situacijoje. Todėl dėl *ultra vires* priežiūros konkretus ES aktas (ar jo dalis) yra pripažįstamas netaikytinu valstybėje narėje[907]. Tokio netaikymo pagrindas yra vertinimas, kad ES aktas neturi konstitucinio pagrindo – ES valstybių narių perleistos kompetencijos, taigi neturi ir teisinio pagrindo pagal ES teisę (Tatham, 2013, p. 181). Aktas, viršijęs kompetenciją, negali turėti nei tiesioginio veikimo, nei pirmenybės poveikio (Tuori, 2015, p. 92). Autoriaus

---

[905] Svarbu paminėti, kad *ultra vires* priežiūros metu, autoriaus požiūriu, būtina kreiptis į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, nepaisant *Cilfit* kriterijų (žr. 650 išnašą). Be to, nacionalinio konstitucinio teismo prašymas priimti prejudicinį sprendimą gali lemti, kad nebebus „vienašalio ES akto pripažinimo *ultra vires*“, ir leis išvengti tokių „teisminių incidentų“ kaip *Landtová* byloje (Pliakos, Anagnostaras, 2014, p. 374).

[906] Tai, autoriaus vertinimu, matyti iš *PSPP* sprendimo. Pažymėtina, kad *ultra vires* priežiūros metu ESTT sprendimą pripažinus *ultra vires*, ES teisės aiškinimas visa ESTT sprendimo apimtimi, kuri nacionalinio konstitucinio teismo atmetama, yra pakeičiama nacionalinio konstitucinio teismo pateikiamu ES teisės aiškinimu, kuris, gali metodiškai skirtis, nes bus pateikiamas iš nacionalinės konstitucinės teisės pozicijų, t. y. bus ES teisės „nacionalinė versija“. Tačiau tokia situacija yra nulemta *ultra vires* priežiūros pobūdžio. Vis dėlto, galima manyti, kad ESTT sprendimas galėtų būti atmestas ir ne visas, tada nacionalinis ES teisės aiškinimas būtų pateikiamas tik ta apimtimi, kuria ESTT sprendimas nepripažįstamas.

[907] Kaip pažymi P. Gragl, nacionalinis konstitucinis teismas, pripažinęs ES aktą *ultra vires*, tegali jį „paskelbti netaikytinu“ valstybės narės teritorijoje, tačiau ne pripažinti jį negaliojančiu (Gragl, 2018, p. 261). J. Kalbheim nuomone, nacionalinis konstitucinis teismas „negali pripažinti negaliojančiu paties ES akto“ (Kalbheim, 2012, p. 30). F. Mayer vertinimu, pripažinus ES teisės aktą *ultra vires*, šis aktas „netenka savo privalomos galios valstybės narės teritorijoje“ (Mayer, 2014, p. 117). Vis dėlto yra ir kiek kitokių požiūrių. Pavyzdžiui, kaip teigia M. Wendel, *ultra vires* priežiūra paneigia išimtinę ESTT teisę panaikinti ES aktus (Wendel, 2014, p. 290). R. Streinz teigia, kad *ultra vires* priežiūra gali lemti, kad „ES akto taikymas valstybėje bus pripažintas negaliojančiu“ (Streinz, 2012, p. 20).

požiūriu, svarbu pažymėti, kad *ultra vires* gali būti pripažįstami ir tokie ESTT sprendimai, kuriais nėra ribojamas kompetencijos, nesuteiktos sutartimis Europos Sąjungai, plėtimas.

Taigi ES akto pripažinimas *ultra vires* turi tris neigiamus padarinius: įsiterpiama į ESTT kompetenciją, nacionalinė konstitucinė teisė peržengia ES ir nacionalinės teisės santykį ir kenkiama supranacionalinių institucijų kompetencijai (Lang, 2018, p. 948–949). Šie požymiai, autoriaus vertinimu, rodo esminę takoskyrą tarp „nuosaikios“ pagrindinių teisių ir „agresyvios“ *ultra vires* priežiūros. Todėl gali kilti klausimas, ar *ultra vires* priežiūra gali būti apskritai vertinama kaip pagrįsta. Suprantama, ES teisės požiūriu, atsakymas būtų vienareikšmiškai neigiamas. Tačiau konstitucinio pliuralizmo modelyje reikėtų *ultra vires* priežiūrą vertinti ir iš nacionalinių konstitucijų pozicijų.

Kita vertus, *ultra vires* peržiūra negali neturėti ir savo pranašumų. Valstybės narės nacionalinių konstitucijų pagrindu suteikė (perdavė) tam tikrus įgaliojimus ES. Konkretūs ES įgaliojimai patvirtinami visoms valstybėms narėms ratifikuojant ES sutartis, kuriose yra numatytas šias sutartis aiškinantis subjektas – ESTT. Tačiau sudarant ir patvirtinant sutartis būtent (visos kartu) valstybės narės sprendžia, kiek ir kokius įgaliojimus jos perduoda ES. Tokiais sprendimais dėl įgaliojimų perdavimo valstybės narės, be kita ko, įvertina ir savo konstitucinio individualumo išsaugojimo aspektą. Todėl įgaliojimus perduodant pagal nacionalines procedūras, šios procedūros patenka į nacionalinių konstitucinių teismų vykdomos priežiūros objektą. Tačiau jeigu ESTT pateikiamas ES teisės aiškinimas reikšmingai skiriasi nuo išankstinės sampratos[908] ir lemia reikšmingai platesnį, negu pagrįstai manyta, kompetencijos perdavimą, tai tampa „teismine teisėkūra“[909].

Taip pat galima daryti prielaidą, kad ES, peržengus jai suteiktos kompetencijos ribas, ESTT pateiktas ES teisės išaiškinimas arba sprendimas dėl ES akto panaikinimo gali pernelyg reikšmingai skirtis nuo nacionalinio

[908] Pavyzdžiui, tokia samprata atsispindi sutarčių *travaux préparatoires*, taip pat sutarčių ratifikavimo valstybėse narėse aiškinamuosiuose dokumentuose ar ekspertinėse išvadose. Galiausiai sutarčių projektų suderinamumą su nacionalinių konstitucijų nuostatomis gali vertinti (ir vertina) nacionaliniai konstituciniai teismai.

[909] M. Wendel teisminės teisėkūros sąvoką vartoja judicializacijai apibūdinti (Wendel, 2014, p. 271). Judicializacijos sąvoką D. Murauskas apibūdina kaip teismų „kišimąsi“ į politinės valdžios kompetenciją (Murauskas, 2015, p. 33). Vis dėlto dėl objektyvumo reikėtų paminėti, kad „judicializacija“ yra apibūdinama ir kaip fenomenas, kai teismais remiamasi jiems perduodant spręsti „pamatinius politikos klausimus“ (Hirschl, 2011, p. 253).

konstitucinio teismo (konstitucinių teismų) vertinimo[910]. Tokiu atveju, jeigu būtų vadovaujamasi tik ES teise, nacionaliniai konstituciniai teismai, autoriaus nuomone, apskritai negalėtų aiškinti, kokie įgaliojimai ES suteikti pagal nacionalinę konstituciją. Taigi, vadovaujantis ES teisės samprata, nacionalinių konstitucinių teismų kompetencija interpretuoti nacionalines konstitucijas tiek, kiek tai susiję su ESTT išaiškinta ES teise, taptų apribota ar apskritai negalima. Tai lemtų ne ką kita, o tik tai, kad nacionalinės konstitucijos nuostatos, kiek jos susijusios su įgaliojimų suteikimu ES, iš esmės būtų aiškinamos pačios ES institucijos, t. y. ESTT.

Tačiau, autoriaus požiūriu, nacionaliniai konstituciniai teismai[911] „privalo turėti galimybę pateikti“[912] savo poziciją (Chalmers *et al.*, 2014, p. 235). Be to, *ultra vires* priežiūros galimybė, autoriaus nuomone, yra stabdžių ir atsvarų principų pasireiškimas[913] konstitucinio pliuralizmo modelyje. Maža to, *ultra vires* priežiūra sukuria ir papildomą alternatyvą, kuri gali būti geresnė alternatyva negu diskutuotinos demokratiniu požiūriu nacionalinės konstitucijos pataisos arba apskritai valstybės narės pasitraukimas iš ES[914].

Tačiau tokia „pateikimo galimybė“ sietina išskirtinai tik su reikšmingu pozicijų dėl ES kompetencijos išsiskyrimu, o kaip indikacija dėl *ultra vires* priežiūros grėsmės *a priori* turėtų atitikti *Honeywell* sprendimo kriterijus – reikšmingumą ir akivaizdumą. Būtent šie kriterijai, autoriaus požiūriu, laikytini konstitucinio pliuralizmo modelyje vykstančių pusiausvyros tarp skirtingų teisminių pozicijų paieškų pagrindu.

Tarpinis apibendrinimas: *ultra vires* priežiūra laikytina negatyvia ES teisės konstitucinės priežiūros forma, skirta Europos Sąjungai perduotoms kompetencijos riboms išlaikyti. *Ultra vires* sprendimas *de facto* turi poveikį visiems akto, kuriam pritaikyta *ultra vires*, adresatams. Ši priežiūra yra ir

---

[910] Pažymėtina, kad konstitucinio pliuralizmo modelyje nacionalinis konstitucinis teismas tą pačią situaciją gali vertinti kitaip negu ESTT. Šiuo aspektu paminėtina garsioji JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjo R. Jackson atskirosios nuomonės, pateiktos 1953 m. vasario 9 d. sprendime byloje *Brown v. Allen,* citata: „mes nesame galutiniai dėl to, kad esame neginčijami, bet esame neginčijami tik dėl to, kad esame galutiniai“.

[911] D. Preshova pažymi, kad ginčai dėl kompetencijos turi ypatingą reikšmę ir laikytini tokio pobūdžio, kad juos spręsti turėtų konstituciniai teismai. Todėl teigtina, kad esant tam tikroms sąlygoms konstituciniai teismai gali įvykdyti *ultra vires* priežiūrą, įvertindami, ar ES aktas nepažeidžia kompetencijų pasidalijimo (Preshova, 2019, p. 240).

[912] Kaip teigia R. Schütze, vertindamas Vokietijos KT jurisprudenciją, Vokietijos KT patvirtino sąlyginės pirmenybės doktriną, pasilikdamas teisę netaikyti ES teisės, nesant sutartyse nustatyto teisinio pagrindo. Konstitucijos viršenybės principas yra besąlyginis (Schütze, 2016, p. 132).

[913] Žr. 55 išnašą.

[914] Žr. 125 ir 1342 išnašas.

aukščiausiųjų teismų tiesioginis susidūrimas. Tačiau net ir toks susidūrimas gali būti labai sušvelnintas teisminiu dialogu, ypač indikuojant nacionalinio konstitucinio teismo taikomus kompetencijos ribų priežiūros kriterijus. Todėl potencialiai *ultra vires* situacijoje nacionalinis konstitucinis teismas būtinai turėtų kreiptis į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, nepaisant *Cilfit* kriterijų.

Ultra vires priežiūra taikoma ES aktui, o jeigu dėl tokio akto yra gautas ESTT išaiškinimas, tai – visų pirma ESTT pateiktam ES teisės išaiškinimui ar tam tikrai jo daliai. Todėl *ultra vires* situacija gali susidaryti ne tik dėl ESTT teisminio aktyvizmo, bet ir dėl sprendimų, „pasyviai" sudarančių sąlygas reikšmingai ES kompetencijos, nenumatytos sutartyse, plėtrai.

Galiausiai akcentuotina, kad *ultra vires* priežiūra daro didžiausią intervenciją į ESTT kompetenciją aiškinti ES teisę. *Ultra vires* priežiūros metu ESTT pateiktas ES teisės išaiškinimas atmetamas vadovaujantis nacionaline konstitucija.

2.3. ES teisės nacionalinė konstitucinio identiteto priežiūra

Konstitucinis identitetas – „prieštaringa sąvoka", nes „nesutariama, ką ji reiškia arba ką ji nurodo"[915] (Rosenfeld, 2012, p. 756), ji „neturi bendro apibrėžimo"[916] (Konstadinides, 2011, p. 199). Konstitucinis identitetas[917] gali

---

[915] Pavyzdžiui, T. Konstadinides požiūriu, konstitucinio identiteto sąvoka „neturi bendro apibrėžimo", tačiau, remiantis konstitucinės autonomijos principu, kiekvienoje situacijoje nacionalinė konstitucija pateikia šios sąvokos turinį (Konstadinides, 2011, p. 199). M. Polzin nuomone, konstitucinis identitetas yra santykinai nesena ir „mįslinga" konstitucinės teisės samprata, „neturinti vieno ar universalaus apibrėžimo" (Polzin, 2017, p. 1596).

[916] P. Faraguna nuomone, nepaisant teisės mokslo darbų kiekio, konstitucinio identiteto sąvoka yra beveik neapibrėžta, daugiausia dėl pačios sampratos struktūrinio pobūdžio, taip pat iš dalies ir dėl daugybės neaiškumų identiteto terminologijoje (Faraguna, 2017, p. 1621–1622). F. Fabbrini ir A. Sajó požiūriu, konstitucinio identiteto samprata apskritai ydinga, nes yra tokia neapibrėžta, kad neatitinka teisės viršenybės principo (Fabbrini, Sajó, 2019, p. 10–11). Tačiau, pavyzdžiui, ES kontekste, C. Callies ir G. van der Schyff vertinimu, konstitucinis identitetas visada yra ES valstybių narių individualumo išraiška (Callies, van der Schyff, 2020, p. 5). J. Fossum taip pat pažymi, kad ES yra valstybių sąjunga, grįsta valstybių narių konstituciniais teisiniais pamatais ir konstitucinėmis sistemomis, kiekviena kurių turi skirtingą konstitucinį identitetą (Fossum, 2011, p. 284).

[917] Pažymėtina, kad Lietuvoje sąvoka „konstitucinis identitetas" dar vartojama kaip „konstitucinis tapatumas" (Jarukaitis, 2014; Jaraišūnas, 2019) arba „konstitucinė tapatybė" (Žalimas, 2017a), tačiau ir kaip „konstitucinis identitetas" (Beliūnienė, 2016). Autorius nė vienos iš šių vartojamų sąvokų nekvestionuoja, vis dėlto atkreipia dėmesį, kad sąvoka „konstitucinis tapatumas", atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimą, gali turėti ir kitą prasmę.

reikšti konstitucinio teksto identitetą, konstitucinės tradicijos ar taikymo identitetą, konstitucinių principų ir pagrindinių vertybių identitetą, taip pat tautinį identitetą, politinės bendruomenės identitetą, religinį, kultūrinį ar etninį identitetą ir pan. (Martí, 2013, p. 19).

Šiame darbe konstitucinis identitetas yra analizuojamas visų pirma atsietai nuo tokių „gretutinių“ sąvokų, kaip tautinis identitetas, socialinis ar kolektyvinis identitetas[918]. Tačiau net ir po atsiejimo nuo „gretutinių“ sąvokų, mokslininkų pateikiamos konstitucinio identiteto sampratos labai skiriasi[919].

Konstitucinis identitetas gali turėti bent dvi reikšmes: pirma, politinę bendruomenę bei asmenis, besivadovaujančius konstitucija, ir, antra, konstitucijos identitetą[920] (Martí, 2013, p. 19). ES teisės kontekste, autoriaus požiūriu, reikėtų nagrinėti antrąją reikšmę, t. y. „vadovautis prielaida“, kad „konstitucinis identitetas“ reiškia konstitucijos identitetą[921] (Drinóczi, Mohay, 2017, p. 202), taigi, autoriaus nuomone, visų pirma ir konstitucinį

---

[918] Plačiau apie tokias „gretutines sąvokas“ žr., pvz. (Drinóczi, 2020, p. 112–114). Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad šiuolaikinis konstitucinis identitetas skiriasi nuo tautinio identiteto, nes, pavyzdžiui, Prancūzijos ar Vokietijos tautos visų pirma yra suvokiamos per jų nacionalinį identitetą, be jokios nuorodos į nacionalinę konstituciją (Rosenfeld, 2012, p. 758).

[919] Pavyzdžiui, M. Rosenfeld konstitucinį identitetą apibūdina kaip esminius ryšius tarp konstitucijos, konstitucinės aplinkos, konstitucijos pradininkų ir tų, kam ji skirta (Rosenfeld, 2012, p. 760). J. Martí požiūriu, konstitucinis identitetas yra tai, kas konstituciją paverčia „šia (konkrečia) konstitucija“ (Martí, 2013, p. 22). M. Kumm nuomone, konstitucinis identitetas – teisės sistemoje „institucionalizuotas kolektyvinis individo sąžinės ekvivalentas“ (Kumm, 2012b, p. 243). O pagal T. Drinóczi, sąvoka „konstitucinis identitetas“ gali būti suvokiama kaip „tautinis identitetas, inkorporuotas į konstitucijos tekstą“ (Drinóczi, 2020, p. 117).

[920] Nes, pavyzdžiui, G. van der Schyff nuomone, konstitucinio identiteto sąvoka vartojama norint apibūdinti „pagrindines konstitucijos savybes“ arba tam tikros „teisinės tvarkos pačią esmę“, be kurios tokia tvarka būtų nebeatpažįstama (van der Schyff, 2016a, p. 227). J. Weiler požiūriu, nacionalinės konstitucijos apima pamatines vertybes ir yra kolektyvinio žmonių, tautos, bendruomenės ir valstybės identiteto atspindys (Weiler, 2003, p. 15). A. Tatham vertinimu, konstitucijos yra bendrų vertybių, kurios atskleidžia, kas bendruomenę paverčia politine bendruomene, išraiška (Tatham, 2013, p. 21). S. Blanke nuomone, konstitucinis identitetas atspindi „pamatines vertybes, kuriomis grindžiama konstitucija“ (Blanke, 2012, p. 199). Kaip pažymi M. Rosenfeld, konstitucinis identitetas suvoktinas kaip esantis pačioje konstitucijoje, „jos principų lygmeniu“ (Rosenfeld, 2012, p. 760).

[921] Kaip teigia M. Polzin, gali būti išskirtos bent penkios konstitucinio identiteto suvokimo kryptys, tačiau geriausiai žinoma yra europinė teisinė diskusija, susijusi su galimybe remiantis konstituciniu identitetu „pateisinti ES teisės pažeidimus“ (Polzin, 2017, p. 1597). C. Van de Heyning nuomone, principų, lemiančių nacionalinės ir ES teisės sąveiką, tokių kaip hierarchijos taisyklės ir ES teisės pirmenybės, ribos yra konstitucinis branduolys (Van de Heyning, 2012, p. 182).

individualumą. Todėl šiame tyrime konstitucinis identitetas suprantamas kaip ES teisei „neperžengiamos ribos“ ir nagrinėjamas tik kaip *controlimiti* doktrinos dalis[922]. ES teisės kontekste konstitucinio identiteto sampratą galima redukuoti iki konstitucinio branduolio kategorijos[923]. Ši kategorija veikia kaip integracijos į ES ribos[924].

---

[922] Kaip teigia M. Claes, konstitucinis identitetas nustato iš esmės „absoliučias ribas“ tolesnei europinei integracijai (Claes, 2015a, p. 197). J. Rochère ir I. Pernice pažymi, kad konstitucinis identitetas yra valstybės integravimosi į ES ribos ir (ar) vertybės, kurios „negali būti paveiktos“ (Rochère, Pernice, 2003, p. 74). M. Rosenfeld požiūriu, konstitucinis identitetas nustato, kokios suverenios galios gali būti ir kokios negali būti perleidžiamos ES (Rosenfeld, 2012, p. 760). R. Hrbek vertinimu, konstitucinis identitetas – tam tikra valstybės kompetencija, susijusi su valstybės viešųjų funkcijų vykdymu, kuri negali būti perduota ir visam laikui turi būti valstybės žinioje (Hrbek, 2012, p. 147). Ir D. Burchardt požiūriu, konstitucinis identitetas gali būti vertinamas kaip „kliūtis ES teisės pirmenybės ir vienodo taikymo principams“ (Burchardt, 2019, p. 97). A. Śledzińska-Simon ir M. Ziółkowski nuomone, konstitucinis identitetas yra kompetencijos perdavimo ES apribojimas (Śledzińska-Simon, Ziółkowski, 2020, p. 254). E. Jarašiūno teigimu, mokslo darbuose konstitucinis identitetas „paprastai priešpriešinamas ES integracijai“ (Jarašiūnas, 2018a, p. 33). Kiek kitokius aspektus akcentuoja A. Voßkuhle, kurio teigimu, tai, kas konstitucijoje negali būti prieinama (pasiekiama) pakeitimais, negali būti atvira ir integracijai, iš čia ir kyla identiteto priežiūra (Voßkuhle, 2010, p. 95). Šias mokslininkų pozicijas galima apibendrinti T. Drinóczi nuomone, kad konstitucinio identiteto taikymas „tapo ES ribų nustatymo nacionalinėje teisės sistemoje pagrindu“ (Drinóczi, 2020, p. 106).

[923] Kaip pažymi H. Bofill, konstitucinės normos, sudarančios „konstitucinį branduolį“, išlaiko „hierarchinę viršenybę“ ES teisės atžvilgiu (Bofill, 2013, p. 239). J. Baquero Cruz vertinimu, daugelyje valstybių narių pripažįstama ES teisės pirmenybė prieš nacionalinę konstituciją, išskyrus „konstitucinį branduolį“ (Baquero Cruz, 2018, p. 33). C. Tomuschat nuomone, konstitucinis identitetas tapo priemone valstybės demokratiniams požymiams ir valstybės suverenių galių branduoliui išlaikyti (Tomuschat, 2013, p. 219). B. Fekete teigimu, siekiama nustatyti „vidines ES veikimo ribas“, taip apsaugant konstitucinį branduolį, dažniausiai vadinamą konstituciniu identitetu (Fekete, 2018, p. 153). S. Rodin vertinimu, konstitucinis identitetas yra valstybių narių teisė, nepaisant ES teisės nustatyti savo konstitucinės ir politinės tvarkos unikalius elementus (Rodin, 2011, p. 14). E. Jarašiūno požiūriu, konstitucinis identitetas yra principai ir vertybės, sudarančios tokį branduolį, kuris materialine prasme dėl savo reikšmės teisės sistemai įgyja „kažką panašaus į suprakonstitucinę reikšmę“ (Jarašiūnas, 2018a, p. 29). I. Jarukaičio nuomone, nacionalinių konstitucijų branduolys laikomas absoliučios ES teisės pirmenybės atmetimo pagrindu (Jarukaitis, 2014, p. 567).

[924] Pavyzdžiui, R. García nuomone, nacionalinių konstitucijų nustatytą ES teisės pirmenybės ribojimą reikia aiškinti siaurinant nacionalinės konstitucijos sampratą iki paties teksto branduolio (García, 2005, p. 1005). M. Claes teigia, kad konstitucinis identitetas keičia suvereniteto koncepciją ir debatus dėl ES ir nacionalinės teisės santykio, juos kreipdamas diskusijų europinės „integracijos ribų link“ (Claes, 2012, p. 205).

Būtų neobjektyvu teigti, kad ES teisės konstitucinio identiteto priežiūra[925] eksplicitiškai ar implicitiškai yra naudojama visų konstitucinių teismų[926]. Aiškiausiai į nacionalinės institucijos „identitetą ar branduolį“ nukreipia Vokietijos KT, Prancūzijos KT ir Lenkijos KT, o „panašias doktrinas“ yra suformavę Italijos, Ispanijos ir Čekijos konstituciniai teismai (Rideau, 2013, p. 243; Cloots, 2020, p. 69). Autoriaus vertinimu, kaip turinčios šio instrumento doktrinos požymių, gali būti laikomos Vokietijos, Italijos, Prancūzijos, Ispanijos, Lenkijos, Čekijos, Belgijos ir, su tam tikra rezervacija, Vengrijos konstitucinės teisės sistemos. Iš bendros klasifikacijos „iškrenta“ Rumunija, kurioje konstitucinio identiteto priežiūra buvo įvykdyta nesant jokios išankstinės identiteto priežiūros doktrinos. Todėl tyrime remiamasi tik tais pavyzdžiais, kurie laikytini pakankamais atlikti vertinimą[927].

Tiriant skirtingų valstybių praktiką, akivaizdu, kad konstitucinio identiteto priežiūra plėtota skirtingai. Autoriaus vertinimu, doktrininiu požiūriu neabejotinu lyderiu laikytinas Vokietijos KT, nuo kurio praktikos ir pradedamas konkrečių valstybių tyrimas[928]. Tačiau pagal konstitucinio identiteto priežiūros praktinį taikymą, autoriaus nuomone, labiausiai iškirtini Italijos ir Rumunijos konstituciniai teismai. Šioje darbo dalyje tyrimas vykdomas remiantis subjektyviu vertinimu, paremtu eiliškumu, nuo labiausiai išvystytos doktrinos einant „intensyvumo“ mažėjimo kryptimi: Vokietija, Italija, Lenkija, Rumunija, Čekija, Ispanija, Prancūzija, Belgija ir Vengrija.

---

[925] Paminėtina, kad c*ontrolimiti* doktrina taip pat gali būti pasitelkiama ir tarptautinės teisės atžvilgiu (žr. 2.3.2. dalį), pavyzdžiui, EŽTT jurisprudencijos atžvilgiu (Fabbrini, Sajó, 2019, p. 1), tačiau pastarasis aspektas šiame darbe nenagrinėjamas.

[926] Tai geriausiai iliustruoja Vokietijos KT pateikiamų argumentų apžvalga (žr. 2.3.1.3.1 dalį). Be to, atliekant tyrimą nagrinėtų mokslinių šaltinių analizė atskleidžia (kol kas) ribotą šio instrumento paplitimą. Nors, pavyzdžiui, D. Preshova nuomone, konstitucinio identiteto samprata eksplicitiškai ar implicitiškai yra naudojama visų konstitucinių teismų (Preshova, 2019, p. 184).

[927] Autoriaus vertinimu, Vokietijos KT minimi Latvijos, Švedijos, Estijos, Danijos ir Airijos pavyzdžiai yra pernelyg epizodiniai ir nepakankamai išplėtoti, kad būtų galima daryti išvadas. Be to, iš šių valstybių tik Latvija galėtų būti vertinama pagal bendrą metodologinį standartą, nes kitose šalyse nėra specializuotos konstitucinės priežiūros institucijos. Vis dėlto, įvertinus valstybių praktiką, akivaizdu, kad konstitucinio identiteto priežiūra išplėtota skirtingai.

[928] Pavyzdžiui, C. Callies teigia, kad Vokietijos KT yra „garsiausias ir įtakingiausias ESTT priešininkas“ (Callies, 2020, p. 154). A. von Bogdandy ir S. Schill konstitucinio identiteto sąvoką mano esant sukurta Vokietijos KT ir „padariusią tarptautinę karjerą“ kitų valstybių konstitucinėje jurisprudencijoje (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1435).

2.3.1. Vokietija

Vokietijos KT suteikė konstitucinio identiteto sampratai normatyvinį turinį, o tai prisidėjo prie šios sampratos paplitimo kitose jurisdikcijose (Fabbrini, Sajó, 2019, p. 8). Konstitucinio identiteto sąvoka europinėje konstitucinėje jurisprudencijoje atsirado Vokietijos KT 1974 m. *Solange I* sprendime[929] (Claes, 2013, p. 124). Tačiau, priimant *Solange I* sprendimą, Vokietijos konstitucinio identiteto apsauga buvo suprantama iš esmės kaip žmogaus teisių pagal Vokietijos Konstituciją apsauga[930] (Tomuschat, 2013, p. 219).

Sprendime *Solange I* pažymima, kad Vokietijos Konstitucijos 24 straipsnis, kuriame numatomas suverenių teisių perdavimas tarpvalstybinėms institucijoms, neatveria kelio per tarpvalstybinės struktūros teisę be oficialaus Konstitucijos pakeitimo pakeisti „Konstitucijos identiteto pagrindą sudarančią pagrindinę konstitucijos struktūrą“, nenustato „jokių galimybių“ tai daryti tarpvalstybinių institucijų teisėkūros keliu[931]. Vokietijos KT pažymėjo, kad Vokietijos Konstitucijos 24 straipsnis riboja galimybę taip pakeisti sutartis, kad būtų pažeistas konstitucijos identitetas, tas pats yra taikytina ir antrinei teisei[932].

Vokietijos KT *Mastrichto* sprendime[933] „daugiausia dėmesio skiriama demokratijai“ (Fabbrini, Sajó, 2019, p. 7–8), todėl konstitucinio identiteto priežiūros požiūriu *Mastrichto* sprendimas mokslininkų nagrinėjamas minimaliai[934]. Tačiau, atsižvelgiant į tuo metu naujai suformuluotą Mastrichto

---

[929] Kaip pažymi F. Mayer, konstitucinis identitetas, „kaip ES teisės riba“, buvo paminėtas Vokietijos KT dar 1974 m. *Solange I* sprendime (Mayer, 2011, p. 781; Rideau, 2013, p. 244; Fabbrini, Sajó, 2019, p. 7–8). C. Callies požiūriu, Vokietijos KT konstitucinio identiteto koncepciją „nustatė ir išvystė“ 1974 m. *Solange I* sprendime (Callies, 2020, p. 158).

[930] M. Claes ir J. Reestman požiūriu, Vokietijos konstitucinėje jurisprudencijoje ES atžvilgiu konstitucinio identiteto koncepcijos tikslas buvo parodyti ES sąrangos trūkumus demokratijos ir teisės viršenybės srityse, o konstitucinis identitetas tapo riba, konstituciniams pokyčiams suteikiant galias pagal Vokietijos Konstitucijos 24 straipsnį. Pagrindinės teisės sudarė dalį nekintamo konstitucinio identiteto (Claes, Reestman, 2015, p. 922). D. Preshova vertinimu, *Solange I* sprendimas buvo svarbus ne tik dėl pagrindinių teisių, bet ir dėl konstitucinių ribų ES teisės pirmenybei, šis sprendimas tapo pamatu konstitucinio identiteto priežiūros teorijai ir įkvėpimu *ultra vires* priežiūrai (Preshova, 2019, p. 47).

[931] Vokietijos KT 1974 m. gegužės 29 d. sprendimo *Solange I* 22 pastraipa.

[932] Vokietijos KT sprendimo *Solange I* 22 pastraipa.

[933] Vokietijos KT 1993 m. spalio 12 d. *Mastrichto* sprendimas.

[934] Kaip pažymi M. Claes ir J. Reestman, nors *Mastrichto* sprendime pagrindžianti idėja ir „galėjo būti numanoma“, tačiau šiame sprendime „nebuvo konstitucinio identiteto priežiūros galimybės“ (Claes, Reestman, 2015, p. 922). C. Tomuschat

sutarties F straipsnio 1 dalį (žr. 1.3.1. dalį), galima manyti, kad Vokietijos KT šiam Mastrichto sutarties straipsniui suteikė konstitucinio identiteto turinį (reikšmę)[935], nors pats Teismas apie tai eksplicitiškai nepasisako. Vis dėlto reikia sutikti, kad konstitucinio identiteto idėja galėjo būti numanoma[936]. Kita vertus, be išlygų galima teigti, kad „tikroji“ konstitucinio identiteto priežiūros doktrina *Mastrichto* sprendime dar nebuvo suformuluota.

Paminėtina, kad iki *Lisabonos* sprendimo konstitucinio identiteto kategorija nebuvo plėtojama. Vienintele nedidele išimtimi gali būti laikytinas Vokietijos KT *Europos arešto orderio* sprendimas[937]. Tačiau ir šiame sprendime nacionalinio savitumo kategorija, kuri, autoriaus požiūriu, atsižvelgiant į vėlesnį *Lisabonos* sprendimą, yra „greta“ konstitucinio identiteto, minima vienintelį kartą, akcentuojant, kad nėra numatytas baudžiamosios teisės sistemų suderinamumas[938].

---

vertinimu, *Mastrichto* sprendime Vokietijos KT nesutelkė pagrindinio dėmesio į Vokietijos konstitucinio identiteto gynybą (Tomuschat, 2013, p. 209–210). Tačiau, G. van der Schyff nuomone, nors sąvoka „konstitucinis identitetas“ ir nevartojama, akivaizdu, kad šia samprata yra grindžiamas sprendimas, be to, ne kartą minima Mastrichto sutarties F straipsnio 1 dalis ir nacionalinis savitumas, kuris, G. van der Schyff vertinimu, apima ir konstitucinį identitetą (G. van der Schyff, 2016b, p. 173).

935 Vokietijos KT *Mastrichto* sprendime nustatyta, kad „nepriklausomos ir suverenios valstybės savo laisva valia nusprendė kai kurias savo galias vykdyti bendrai pagal galiojančias Sutartis. Mastrichto sutartyje atsižvelgiama į valstybių narių nepriklausomumą ir suverenitetą, nes šia sutartimi ES įpareigoja gerbti savo valstybių narių nacionalinį savitumą (F straipsnio 1 dalis)“ (109 pastraipa). O „proporcingumo principas, kurio laikymąsi užtikrina ESTT, skirtas išsaugoti valstybių narių nacionalinis savitumą ir išlaikyti jų galias“ (161 pastraipa). Taip pat žr. šio sprendimo 162 pastraipą: „F straipsnio 1 dalis lemia pareigą saugoti nacionalinį valstybių narių savitumą, taigi ir jų parlamentų funkcijas ir galias prieš perteklinį europinį reglamentavimą“ bei sprendimo 165 pastraipą: „ES pagal Mastrichto sutarties F straipsnio 1 dalį gerbs valstybių narių, kurių valdymo sistemos grindžiamos demokratiniais principais, nacionalinį savitumą.“

936 Pavyzdžiui, Vokietijos KT *Mastrichto* sprendimo 103 pastraipoje konstatuota, kad „suverenių galių vykdymas per tokią valstybių asociaciją (*Staatenverbund*) kaip ES, yra grindžiamas valstybių, kurios lieka suverenios ir kurios tarptautiniais klausimais paprastai veikia per savo vyriausybes ir kontroliuoja integracijos procesą, sutikimu“. Taip pat žr. šio sprendimo 112 pastraipą: „Vokietija yra viena iš „sutarčių šeimininkių“, todėl išlaiko suverenios valstybės požymius savo galioje ir narių suverenios lygybės pagal JT Chartijos 2 straipsnio 1 dalį statusą.“

937 Vokietijos KT 2005 m. liepos 18 d. *Europos arešto orderio* sprendimas 2 BvR 2236/04.

938 Vokietijos KT *Europos arešto orderio* sprendime nustatyta, kad „atsižvelgiant į subsidiarumo principą (Vokietijos Konstitucijos 23 straipsnio 1 dalis), bendradarbiavimas, praktiškai įgyvendintas ES „trečiajame ramstyje“ riboto

2.3.1.1. *Lisabonos* sprendimas

Vokietijos KT pirmą kartą konstitucinio identiteto sampratą išpopuliarino *Lisabonos* sprendime[939] (van der Schyff, 2016b, p. 170–171). *Lisabonos* sprendime visas dėmesys[940] sutelktas į konstitucinio identiteto, kaip „tolesnės integracijos ribojimo ir antrinės ES teisės priežiūros standarto“, sampratą[941] (Claes, Reestman, 2015, p. 922) ir teorinį konstitucinio identiteto priežiūros pagrindimą (Guastaferro, 2012, p. 269).

Vokietijos KT *Lisabonos* sprendime patvirtino, kad valstybės raidai yra nustatytos absoliučios ir „neįveikiamos ribos“, net ir konstitucijos pataisas priimančiai įstatymų leidžiamajai institucijai[942]. Laikantis šių ribų, neliečiamas žmogaus orumas bei neliečiamos ir neatimamos žmogaus teisės[943]. Taip pat tokios ribos yra federacinės valstybės, demokratinio

---

abipusio pripažinimo būdu, nenumatančiu bendro valstybių narių baudžiamosios teisės sistemų suderinimo, yra būdas išsaugoti nacionalinį savitumą ir valstybingumą bendrojoje Europos teisminėje erdvėje“ (sprendimo 76 pastraipa).

939 Vokietijos KT 2009 m. birželio 30 d. *Lisabonos* sprendimas.

940 D. Thym nuomone, Vokietijos KT *Lisabono*s sprendime ne tik patvirtinama ankstesnė *ultra vires* priežiūros doktrina, tačiau papildomai nustatomas ir konstitucinio identiteto priežiūros standartas (Thym, 2011, p. 36). Taip pat žr. 763 išnašą. Be to, tikslinga paminėti, kad pagrindinių teisių priežiūra *Lisabonos* sprendime neplėtojama. Apie konstitucinio identiteto santykį su pagrindinių teisių priežiūra žr. 652 išnašą.

941 Panašų vertinimą pateikia F. Fabbrini ir A. Sajó, kurių nuomone, konstitucinio identiteto samprata tampa centrine doktrina *Lisabonos* sprendime (Fabbrini, Sajó, 2019, p. 7–8). D. Thym požiūriu, Vokietijos KT *Lisabonos* sprendime įtraukia konstitucinio identiteto priežiūrą – autonomišką, kiekvienai valstybei skirtingai būdingą standartą, nustatytą konstitucijoje (Thym, 2011, p. 38). Kiek kitokiu aspektu savo vertinimą pateikia S. Kielmansegg, kurio nuomone, svarbiausia Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo dalis susijusi su suverenios valstybės išlyga, numatančia, kad Vokietija yra atvira integracijai, tačiau tik tiek, kiek „nebus paveiktas Vokietijos konstitucinis identitetas“ (Kielmansegg, 2011, p. 552–553). Panašų požiūrį pateikia M. Hong, kurio nuomone, *Lisabonos* sprendimu Vokietijos KT pabrėžė „absoliutų konstitucinio identiteto gynimo pobūdį“ (Hong, 2016, p. 560). M. Dobbs nuomone, Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimas yra garsiausias ir labiausiai kontroversiškas sprendimas, pateikiantis ir konstitucinio identiteto, ir nacionalinio savitumo išsamią sampratą (Dobbs, 2014, p. 329).

942 Vokietijos KT *Lisabonos* sprendime nustatyta, kad „tolesnei politinei raidai yra nustatytos „neįveikiamos ribos“, todėl Vokietijos Konstitucijos pataisos, darančios poveikį 1 ir 20 straipsniuose įtvirtintiems principams, negali būti priimamos (Vokietijos Konstitucijos 79 straipsnio 3 dalis). Vadinamoji amžinoji garantija laisvos konstitucinės tvarkos identitetą saugo net nuo konstitucijos pataisas priimančios įstatymų leidžiamosios institucijos“ (sprendimo 216 pastraipa).

943 Vokietijos Konstitucijos 1 straipsnio atitinkamai 1 ir 2 dalys.

valdymo, socialinės valstybės, teisinės valstybės principai bei teisė priešintis prieš šių principų panaikinimą[944]. Konstitucinių nuostatų, nustatančių šias ribas, keitimas yra negalimas[945]. Vokietijos KT nustatė, kad Vokietijos Konstitucijos 79 straipsnio 3 dalyje įtvirtinto konstitucijos identiteto pažeidimas būtų ir tautos steigiamosios valdžios pažeidimas. O steigiamoji valdžia tautos atstovams ir institucijoms nesuteikia įgaliojimų nei „atsisakyti konstitucijos identiteto“, nei pakeisti svarbiausių konstitucinių principų[946].

Pagal *Lisabonos* sprendimą, konstituciniu identitetu „visada“ yra šie klausimai: 1) materialinė ir procesinė baudžiamoji teisė; 2) policijos monopolis vartoti jėgą, sprendžiant vidaus reikalus, ir kariškių monopolis vartoti jėgą, tvarkant užsienio reikalus; 3) esminiai mokesčių sprendimai dėl viešųjų pajamų ir išlaidų, visų pirma dėl viešųjų išlaidų, pagrindžiant *inter alia* socialinės politikos argumentais; 4) sprendimai dėl gyvenimo socialinėje valstybėje aplinkybių gerinimo; 5) sprendimai, ypač jautrūs kultūros požiūriu, pavyzdžiui, susiję su šeimos teise, mokykla, švietimo sistema ir religinėmis bendruomenėmis[947].

Kadangi minėtos „neįveikiamos ribos siejasi su konstitucinio identiteto išsaugojimu“, jos susijusios ir su Vokietijos integracijos į ES ribomis[948], nes Vokietijos konstitucinės institucijos „negali suteikti viską apimančių įgaliojimų“ įgyvendinti viešąją valdžią, ypač tokią, kuri yra tiesiogiai

---

944 Vokietijos Konstitucijos 20 straipsnis.

945 Vokietijos Konstitucijos 79 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad Vokietijos Konstitucijos „keitimas, susijęs su Federacijos padalijimu į žemes, esminiu žemių dalyvavimu įstatymų leidyboje arba su 1 ir 20 straipsniuose įtvirtintais principais, negalimas“ (Goldamer *et al*., 2016, p. 1315).

946 Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 218 pastraipa. Kaip pažymi M. Claes ir J. Reestman, pamatiniu lygmeniu Vokietijos konstitucinio identiteto apsauga laikomos Vokietijos žmonių steigiamosios galios ir viskas, ką tai apima: savarankišką apsisprendimą, suverenumą ir valstybingumą (Claes, Reestman, 2015, p. 921).

947 Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 252 pastraipa. Taigi, pagal Vokietijos KT, Vokietijos politinės institucijos turi išlaikyti savarankiškas ir reikšmingas teisėkūros bei politines galias penkiose srityse, laikomose „demokratinio rezervo kompetencijomis, susijusiomis su Vokietijos konstituciniu identitetu“ (Claes, Reestman, 2015, p. 926). Vis dėlto, kaip atkreipia dėmesį M. Claes ir J. Reestman, Vokietijos KT jurisprudencija leidžia pamatyti tik „konstitucinio identiteto fragmentus“, o didžiuma lieka „nematoma“, išskyrus retus atvejus, kai Teismas apibrėžia specifinius su integracija susijusius Vokietijos konstitucinio identiteto elementus. Neabejotina, kad tai yra sąmoninga praktika, susijusi su galimomis bylomis ateityje, ir teismas nori „turėti laisvas rankas“ (Claes, Reestman, 2015, p. 923).

948 Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 219 pastraipa.

nacionalinę teisės sistemą varžančio pobūdžio[949]. Be to, Teismo vertinimu, negali būti „jokio nepriklausomo subjekto, kuris įteisintų ES valdžią, įsisteigiančią tarsi aukštesniu lygiu“, nepriklausomą nuo išorinės valios ir pačią suteikiančią tokią teisę sau[950].

[949] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 236 pastraipa. Kaip pažymi D. Grimm, Vokietijos Konstitucija nesuteikia galių Vyriausybei atverti Vokietijos teisinę sistemą „be ribų“. Todėl Vokietijos institucijos „negali leisti“ tokio galių perdavimo, kuris paveiktų Vokietijos Konstitucijos identitetą. Atitinkamai, Vokietijos KT vykdoma išorinės kontrolės galimybė yra skirta užtikrinti, kad ES laikytųsi ES sutartyse nustatytų ribų ir gerbtų Vokietijos konstitucinį identitetą (Grimm, 2009, p. 355, 361). Panašų vertinimą pateikia ir M. Polzin, kurios nuomone, Vokietijos Konstitucijos 79 straipsnio 3 dalis saugo konstituciniu identitetu laikomus principus ir nustato suverenių galių perdavimo ES ribas bei ES antrinės teisės ribas nacionalinėje teisės sistemoje (Polzin, 2017, p. 425–426). Be to, M. Polzin vertinimu, konstitucinio identiteto Vokietijoje pagrindinė funkcija – apriboti suverenių teisių perdavimą ES ir neleisti ES ir tarptautinei teisei būti taikomai būdu, neatitinkančiu konstitucinio identiteto (Polzin, 2017, p. 433). Panašios nuomonės yra ir J. Bast, teigiantis, kad konstitucinio identiteto kontrolė skirta Vokietijos Konstitucijai apsaugoti nuo neigiamo poveikio suteikiant galias ES (Bast, 2014, p. 168). Kita vertus, kaip atkreipia dėmesį A. von Bogdandy, Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimas rodo suvereniteto principo pokyčius. Šis principas sietinas tik su svarbiausiomis iš svarbiausiųjų, neatskiriamomis ir neperduotinomis valstybės funkcijomis. Jis nebėra viso doktrininio arba įteisinančio konstrukto pagrindas (Bogdandy, 2015, p. 985–986).

[950] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 232 pastraipa. Teismas pažymi, kad europinė integracija ir toliau turi vykti pagal galių suteikimo principą, nesant ES galimybės perimti *Kompetenz-Kompetenz* arba pažeisti valstybių narių konstitucinį identitetą, kuris „nepasiduoda integracijai“ (sprendimo 239 pastraipa). Sprendime pažymima, kad Vokietijos Konstitucija nesuteikia Vokietijos valstybės institucijoms galios perduoti suverenias galias taip, kad jas įgyvendinant būtų savarankiškai nustatomos kitokios Europos Sąjungos kompetencijos. Draudžiama „perduoti kompetenciją priimti sprendimą dėl *Kompetenz-Kompetenz*“ (sprendimo 233 pastraipa). Teismas konstatavo, kad teisę vykdyti supravalstybinius įgaliojimus tarpvyriausybinei institucijai suteikia tokią instituciją sudarančios valstybės narės, todėl jos visam laikui lieka „sutarčių šeimininkėmis“ (sprendimo 231 pastraipa). Tai lemia, kad ES pirminė teisė tėra „išvestinė pagrindinė santvarka“, kadangi ji, nors ir nustato supravalstybinę autonomiją, kuri politinėje kasdienybėje yra gana didelė, iš tikrųjų „pati visada yra apribota“ (sprendimo 231 pastraipa). Be to, net ir Lisabonos ESS 2 straipsnyje nustatytos vertybės kaip principai nesuponuoja ES *Kompetenz- Kompetenz*, taigi kompetencijos suteikimo principas šiuo atžvilgiu taip pat yra taikomas (sprendimo 332 pastraipa)[950]. Vis dėlto paminėtina, kad, G. Beck požiūriu, Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimas rodo *Kompetenz-Kompetenz* klausimo patinę situaciją (Beck, 2011, p. 480). Kita vertus, autoriaus požiūriu, G. Beck vertinimas dėl „patinės situacijos“ yra konstitucinio pliuralizmo padarinys.

Vokietijos KT pažymi, kad kolizijos atveju net Lisabonos ESS 2 straipsnyje įtvirtintos vertybės „negali pretenduoti į pirmenybę“ prieš konstitucinį valstybių narių identitetą[951].

Paminėtina, kad Vokietijos KT *Lisabonos* sprendime vartoja ne tik konstitucinio identiteto, bet ir nacionalinio savitumo sampratą. Šio Teismo požiūriu, konstitucinio identiteto garantija pagal konstitucinę teisę ir pagarba nacionaliniam savitumui pagal ES teisę „yra greta“[952]. Be to, pagal Vokietijos KT, konstitucinį identitetą „atitinka“ ES teisėje nustatyta pareiga gerbti valstybių narių, kaip „sutarčių šeimininkių“, steigiamąsias galias[953]. Teismo vertinimu, ES galių suteikimo principas ir ES teisėje numatyta pareiga gerbti nacionalinį savitumą reiškia, kad ES valdžia kildinama iš valstybių narių konstitucinės teisės[954]. Todėl, Vokietijos KT požiūriu, konstitucinis valstybių narių identitetas saugomas pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį, taip pat ir pagal konstitucinio identiteto priežiūrą[955].

Vokietijos KT vertinimu, konstitucinį identitetą sudarantys principai suponuoja „galimybę ištirti“, ar jie nėra pažeidžiami[956]. Teismas pažymi, kad būtent jis tikrina, ar „atsižvelgiama į neginčijamą esminį“ Vokietijos

---

[951] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 332 pastraipa. Tai G. van der Schyff vertina kaip situaciją, kai Vokietijos konstitucinio identiteto modelis iš esmės ne tik apskritai atima galimybę ESTT sėsti prie vieno stalo, bet ir gali paveikti net ir Lisabonos ESS 2 straipsnio saugomas vertybes, o galiausiai, kaip loginė išvada, ir apskritai ES teisės, kaip autonominės konstitucinės tvarkos, atmetimą (van der Schyff, 2016b, p. 188).

[952] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 240 pastraipa. Kaip pažymi M. Claes ir J. Reestman, iš Vokietijos KT pozicijos *Lisabonos* sprendime matyti, kad pareiga gerbti nacionalinį savitumą ir konstitucinio identiteto priežiūros funkcija yra gretimos, o Konstitucijos pamatinė struktūra formuoja jos identiteto pagrindus kaip kliūtį ES integracijai (Claes, Reestman, 2015, p. 933).

[953] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 235 pastraipa.

[954] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 234 pastraipa.

[955] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 332 pastraipa. Paminėtina, kad Teismas vėliau nustatys, kad ESTT sprendimuose nacionalinio savitumo samprata bylose yra daug platesnė ir nesutampanti su konstitucinio identiteto samprata (žr. 1000 išnašą).

[956] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendime nustatyta, kad identiteto priežiūra suteikia galimybę ištirti, ar dėl ES institucijų veiksmų nepažeisti Vokietijos Konstitucijos 1 ir 20 straipsniuose nustatyti principai, kurie Vokietijos Konstitucijos 79 straipsnio 3 dalyje skelbiami neginčijamais (sprendimo 240 pastraipa).

Konstitucijos konstitucinio identiteto turinį[957], ir taiko konstitucinio identiteto „kontrolės priemones“[958].

Po Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo konstitucinio identiteto samprata tapo platesnė ir pasiekė „pamatinio principo lygį“ (Bofill, 2013, p. 229). *Lisabonos* sprendime konstitucinis identitetas pirmiausia suvokiamas kaip pagrindžiantis ribų nacionalinėje teisėje nustatymą europinei integracijai, ES teisės taikymui ir tarptautiniams įsipareigojimams (Polzin, 2017, p. 412–413). Todėl yra koncentruojamasi į suverenios europinės federacijos atmetimą, valstybingumo praradimą, siejant jį su konstitucinio identiteto[959] praradimu (Thym, 2011, p. 34).

Nors *Lisabonos* sprendime daugiausia dėmesio skiriama konstitucinio identiteto priežiūrai, šio sprendimo analizė, autoriaus požiūriu, leidžia daryti išvadą, kad procedūriniu aspektu viskas, kas yra taikytina konstitucinio identiteto priežiūrai, reikia taikyti ir *ultra vires* priežiūrai. Be to, nors šiame sprendime nėra plėtojama ES teisės konstitucinės pagrindinių teisių priežiūros doktrina, šis tyrimas leidžia daryti prielaidą, kad minėti aspektai taikytini ir šiai priežiūrai. Apibendrinant *Lisabonos* sprendimą, pažymėtini svarbiausi, autoriaus požiūriu, aspektai, kurie gali būti vertintini ir kaip Vokietijos KT *controlimiti* doktrinos pagrindai apskritai. Pirma, kompetencijos prižiūrėti ES aktus įgyvendinimas įtvirtintas nacionalinėje konstitucinėje teisėje ir „kyla iš atvirumo Europos teisei principo, todėl jis neprieštarauja ir lojalaus

[957] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 240 pastraipa. Vokietijos KT vertinimu, minimas konstitucinio identiteto turinys kyla iš Vokietijos Konstitucijos 23 straipsnio 1 dalies kartu su 79 straipsnio 3 dalimi. Taigi, tiriant, ar nepažeidžiamas konstitucinis identitetas, vertinama, ar laikomasi draudimo keisti konstitucinį identitetą sudarančias nuostatas (sprendimo 218 pastraipa) ir ar gerbiamos „sutarčių šeimininkių“ steigiamosios galios (sprendimo 235 pastraipa).

[958] Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 240 pastraipa. C. Callies vertinimu, ESTT save laiko galutiniu ES teisę aiškinančiu teismu, o Vokietijos KT yra pasilikęs ES teisės aktų konstitucingumo kontrolę. Ši kova dėl teisminių galių susijusi su ES teisės pirmenybe nacionalinės konstitucinės teisės atžvilgiu (Callies, 2020, p. 154). S. Mangiameli nuomone, Vokietijos KT *Lisabonos* sprendime nustatė, kad atsižvelgiant į kompetencijų pasiskirstymą ir Vokietijos konstitucinį identitetą, gali spręsti dėl ES teisės ir ESTT sprendimų netaikymo Vokietijoje (Mangiameli, 2012, p.117) T. Konstadinides pažymi, kad Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimu nustatė savo *ultima ratio* teisę spręsti, neteikdamas prioriteto konstitucinių teismų dialogui, paremtam prejudiciniu sprendimu (Konstadinides, 2011, p. 211).

[959] Konstitucinis identitetas konceptualiai galėtų būti apibūdintas naudojantis paties Teismo formuluote, nustatančia, kad „integruojantis į laisvą bendruomenę nebūtinas nei paklusimas, kuriam negalioja konstitucinė priežiūra ir apribojimai, nei savo identiteto išsižadėjimas (sprendimo 228 pastraipa).

bendradarbiavimo principui“[960]. Antra, valstybės išlieka „sutarčių šeimininkėmis“, todėl iš valstybių narių negali būti atimta „teisė kontroliuoti integracijos programos laikymosi“[961]. Trečia, Vokietijos KT galės ištirti, „kaip ES laikosi kompetencijos suteikimo principo ir iš to Vokietijai kylančių teisinių pasekmių, galės apsaugoti konstitucinį identitetą ir pagrindinių teisių apsaugos esmę[962]. Ketvirta, nustatyti konstitucinio identiteto pažeidimą galėtų tik Vokietijos KT[963]. Tai lemia, kad konstitucinio identiteto priežiūra gali būti taikoma ir aktams, dėl kurių „nekyla klausimas dėl ES kompetencijos nebuvimo“[964] (Thym, 2011, p. 39), t. y. aktams, nepripažintiems netaikytinais pagal *ultra vires* priežiūrą. Galiausiai, penkta, konstitucinio identiteto priežiūra gali baigtis tuo, kad ES teisė gali būti paskelbta netaikoma Vokietijoje[965].

---

960 Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 240 pastraipa. Kaip pažymi A. Voßkuhle, nacionalinė konstitucinio identiteto priežiūra Vokietijoje yra „tiltas“ ES konstitucinio identiteto apsaugos ir lojalaus bendradarbiavimo principams. Ši priežiūra turi būti vykdoma vadovaujantis atvirumo europinei integracijai principu (Voßkuhle, 2010, p. 196).

961 Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 334 pastraipa.

962 Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 331 pastraipa. Vokietija „nepripažįsta absoliučios ES teisės taikymo pirmenybės“ – tai būtų „konstituciškai nepageidautina“. Be to, Deklaracija Nr. 17 dėl ES teisės pirmenybės neturi poveikio Vokietijos KT išimtinei kompetencijai (sprendimo 341 pastraipa). G. Beck požiūriu, Vokietijos KT *Lisabonos* sprendime nustatė, kad ES teisės pirmenybė yra sąlyginė, ir savo jurisdikciją vertinti, ar ES teisė neviršija ES suteiktų galių ribų ir ar nepažeidžiamos pagrindinės teisės, nustatytos Vokietijos Konstitucijoje (Beck, 2011, p. 474). A. Voßkuhle teigimu, Vokietijos KT pripažįsta ES teisės taikymo pirmenybę, tačiau ne hierarchinę viršenybę, o ši pirmenybė gali būti taikoma tiek, kiek nėra paveikiamas konstitucinis branduolys (Voßkuhle, 2010, p. 86). H. Bofill vertinimu, Vokietijos KT matymas, išreikštas *Lisabonos* sprendime, sustiprina sampratą, kad ES teisės teisėtumas gali būti grindžiamas tik valstybių narių demokratija (Bofill, 2013, p. 227). Panašų vertinimą pateikia T. Konstadinides, kurio požiūriu, atlikti konstitucinio identiteto (*intra vires*) priežiūrą Vokietijos KT konstruoja savo, kaip *demos* sargo, galių pagrindu (Konstadinides, 2011, p. 209).

963 Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 241 pastraipa. Kaip pažymi C. Tomuschat, Vokietijos KT nustatė, kad turi būti nacionalinės priežiūros mechanizmai, ir pabrėžia, kad tik pats Vokietijos KT gali spręsti klausimą dėl ES teisės akto netaikymo (Tomuschat, 2013, p. 213).

964 Paminėtina, kad Vokietijos KT 2010 m. kovo 2 d. *Duomenų saugojimo* sprendime 1BvR 256/08 dėl Duomenų saugojimo direktyvos (žr. 655 išnašą) pažymėjo, kad „piliečių laisvė nebūti visuotinai įrašinėjamiems ir registruojamiems yra Vokietijos konstitucinio identiteto dalis (sprendimo 218 pastraipa).

965 Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimo 241 pastraipa. Vis dėlto, jeigu „išimtiniais atvejais ir esant ypatingoms sąlygoms“ Vokietijos KT konstatuoja, kad ES teisė Vokietijoje netaikoma, tai „neprieštarauja atvirumo Europos teisei tikslui“

2.3.1.2. Laikotarpis po *Lisabonos* sprendimo

Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimas buvo toks reikšmingas, kad netgi galėtų būti vertinamas atskirai nuo kitos konstitucinės jurisprudencijos (Preshova, 2019, p. 180). Vis dėlto konstitucinio identiteto priežiūros doktrinos vystymasis Vokietijoje nepasibaigė *Lisabonos* sprendimu, o įgijo tąsą *Honeywell* sprendime[966], kuris, kaip minėta, yra svarbesnis *ultra vires* priežiūros aspektu.

Honeywell sprendime Vokietijos KT tęsia ES konstitucinės priežiūros ir savo vaidmens šioje priežiūroje doktrininį pagrindimą[967]. Kaip ir minėta, sprendime jaučiamas deeskalavimas, kuris, be kita ko, pasiekiamas ir akcentuojant atvirumo ES teisei principą, tačiau tai nereiškia, kad Vokietijos KT atsitraukia nuo ES teisės konstitucinio identiteto priežiūros galimybės[968]. Vokietijos KT, primindamas galių suteikimo principą[969], pažymi, kad „jeigu savarankiškas kompetencijos išplėtimas apima sritis, laikytinas valstybių

(sprendimo 340 pastraipa). R. Streinz teigimu, *ultra vires* priežiūra ar konstitucinio identiteto priežiūra gali lemti, kad ES akto taikymas valstybėje bus pripažintas negaliojančiu (Streinz, 2012, p. 20). C. Callies pažymi, kad Vokietijos KT ES teisės aktą pripažinus pažeidžiančiu konstitucinį identitetą, toks aktas netaikytinas (nesaistantis) Vokietijos teritorijoje. Vokietijos konstitucinės institucijos ne tik privalo susilaikyti nuo tokio akto taikymo, bet ir užkirsti kelią tokių aktų atsiradimui, taip užtikrinant „europinės integracijos darbotvarkę“ (Callies, 2020, p. 175). Tačiau, kaip atkreipia dėmesį J. Kalbheim, nacionalinis teismas negali pripažinti negaliojančiu paties ES akto (Kalbheim, 2012, p. 30).

966 Vokietijos KT 2010 m. liepos 6 d. *Honeywell* sprendimas 2 BvR 2661/06.

967 Vokietijos KT *Honeywell* sprendime pažymi, kad, kaip autonominė teisė, ES teisė ir toliau priklauso nuo sutartimi suteikiamų įgaliojimų. Plėsdamos savo įgaliojimus, ES įstaigos tebėra priklausomos nuo sutarčių pakeitimų, kuriuos valstybės narės atlieka pagal atitinkamas joms taikomas konstitucines nuostatas ir už kuriuos jos prisiima atsakomybę. Todėl Vokietijos KT yra įgaliotas ir įpareigotas prižiūrėti, ar ES institucijų ir įstaigų aktai nėra vykdomi remiantis akivaizdžiais kompetencijos pažeidimais, ar remiantis kompetencija neperleidžiamos konstitucinio identiteto kompetencijos, o prireikus pripažinti ES teisės aktų, viršijančių kompetenciją, netaikymą Vokietijos teisinei sistemai (sprendimo 55 pastraipa).

968 Vokietijos KT *Honeywell* sprendime nustatyta, kad ES visų pirma saistoma galių suteikimo principo ir pagrindinių teisių bei gerbia valstybių narių konstitucinį identitetą. ES teisės taikymo pirmenybė turi būti pripažinta ir užtikrinta, kad kontrolės įgaliojimai, kurie konstituciškai priklauso Vokietijos KT, būtų vykdomi tik tokiu būdu, kuris yra rezervuotas ir atviras Europos teisei (sprendimo 59 pastraipa).

969 Vokietijos KT *Honeywell* sprendime nustatyta, kad valstybės narės suteikė tik ribotas individualias suverenias galias. Bendrieji įgaliojimai ir kompetencija įgyti sau papildomą kompetenciją prieštarauja šiam principui ir pakenktų valstybių narių konstitucinės teisės atsakomybei už integraciją (sprendimo 62 pastraipa).

narių konstituciniu identitetu, arba ypač priklauso nuo demokratinio diskurso proceso valstybėse narėse, bet koks kompetencijos pažeidimas čia vertintinas kaip ypač reikšmingas“[970].

Po *Lisabonos* sprendimo laikotarpiui priskirtinas ir *Europos arešto orderio II* sprendimas[971]. *Europos arešto orderio II* byloje[972] Vokietijos KT akcentavo individualios kaltės principą baudžiamojoje teisėje, kuris grindžiamas žmogaus orumo užtikrinimu[973]. Šiame sprendime patvirtinama ES teisės pirmenybės taisyklė konstitucinės teisės atžvilgiu[974], tačiau pakartojama konstitucinio identiteto doktrina, be kita ko, susijusi ir su ES teisės pirmenybės ribomis[975]. Vokietijos KT be išlygų konstatuoja, kad konstitucinio identiteto saugomi interesai turi būti saugomi ir nuo valdžios, vykdomos supranacionaliniu lygmeniu[976]. Teismas, nagrinėdamas bylą, akcentuoja individualios kaltės principą[977] ir konstatuoja, kad Vokietijos Konstitucijos 1 straipsnis gali būti pažeistas, sprendžiant dėl perdavimo asmens, kuriam nuosprendis buvo priimtas šiam nedalyvaujant teisme[978]. Todėl neleistinas

---

970 Vokietijos KT *Honeywell* sprendimo 62 pastraipa.

971 Pažymėtina, kad nagrinėjamo laikotarpio analizė metodiniu požiūriu susiduria su tam tikru iššūkiu. Šioje dalyje nagrinėjamas *Europos arešto orderio II* sprendimas chronologiškai yra vėlesnis negu *OMT* saga, kuri yra nagrinėjama *OMT* sprendimui skirtoje dalyje. Būtent dar *OMT* sagoje buvo suformuotas ir visas konstitucinio identiteto doktrinos branduolys, kuris, autoriaus vertinimu, atsispindi *Europos arešto orderio II* sprendime, tačiau šiame sprendime nėra reikšmingo doktrinos naujumo.

972 *Europos arešto orderio II* byla susijusi su Vokietijoje sulaikyto JAV piliečio, nuteisto *in absentia* 30 metų laisvės atėmimo bausme už organizuotos grupės nusikalstamas veikas, susijusias su narkotinių medžiagų disponavimu ir gabenimu, perdavimu Italijai pagal Generalinio prokuroro prie Florencijos apeliacinio teismo išduotą Europos arešto orderį.

973 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 36 pastraipa.

974 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 38 pastraipa.

975 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendime nustatyta, kad „suverenių ES aktų ir Vokietijos viešosios valdžios institucijų aktai tiek, kiek jie nulemti ES teisės, dėl ES teisės taikymo pirmenybės nevertintini pagal Vokietijos Konstitucijoje įtvirtintą pagrindinių teisių standartą. Tačiau ES teisės taikymo pirmenybę riboja konstituciniai principai, kurie yra už europinės integracijos pasiekiamumo ribų“ (sprendimo 36 pastraipa).

976 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 48 pastraipa.

977 Teismas pažymi, kad baudžiamoji teisė paremta individualios kaltės principu. Šis principas yra žmogaus orumo garantija pagal Vokietijos Konstitucijos 1 straipsnį ir sudaro neatimamą konstitucinio identiteto dalį, kuri yra apsaugota nuo supranacionalinės valdžios įsikišimo (sprendimo 53 pastraipa).

978 Teismas akcentuoja, kad atsižvelgiant į tai, turi būti įvertinamas suderinamumas su minimaliomis procesinėmis garantijomis, pagal teisės viršenybę suteikiamomis kaltinamajam, perduodant jį pagal Europos arešto orderį (sprendimo 53 pastraipa).

perdavimas, jeigu asmuo nebuvo informuotas apie teismo posėdį ir priimtą sprendimą arba, sužinojęs apie tai, negalėjo pasinaudoti veiksminga savo ir savo teisių gynyba[979]. Todėl, autoriaus požiūriu, šiame sprendime galima matyti neryškią užuominą ir į pagrindinių teisių priežiūrą.

Šiame sprendime Vokietijos KT užsimena apie *Melloni* bylą ir Ispanijos KT poziciją, kad, nesant galimybių suderinti Ispanijos Konstitucijos su ES teisės nuostatomis, klausimas būtų sprendžiamas pagal numatytas konstitucines procedūras[980].

Kita vertus, Vokietijos KT pažymėjo, kad pačioje ES teisėje, t. y. Europos arešto orderio pagrindų sprendime[981], yra numatyti nevykdymo pagrindai[982], taigi „pasitikėjimas nėra beribis“[983], o abipusio pasitikėjimo principas „be jokių ribų netaikomas netgi pagal ES teisę“[984].

Vokietijos KT pažymėjo, kad reikalavimai Europos arešto orderiui vykdyti pagal ES teisę nėra žemesni negu minimalios ribos pagal Vokietijos Konstitucijos 1 straipsnį. Todėl, anot Teismo, gali būti palikta neišaiškinta, ar ir kiek, aiškinant pagrindų sprendimą, reikėtų remtis Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalimi[985]. Kaip konstatavo Vokietijos KT, nei ES teisė, nei Aktas dėl Tarptautinio bendradarbiavimo baudžiamosiose bylose nekelia rūpesčių

Paminėtina, kad Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendime pažymima, jog Vokietijos Konstitucijos 1 straipsnio pažeidimai bus reti, „vien jau dėl to, kad Chartija ir ESTT užtikrina efektyvią pagrindinių teisių apsaugą nuo ES institucijų ir įstaigų“ (sprendimo 46 pastraipa).

979 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 60 pastraipa

980 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 78 pastraipa. Kaip pažymi M. Hong, tokiu būdu tiesiogiai atsakoma į ESTT *Melloni* sprendimą, numatantį, kad valstybių narių nacionalinės konstitucijos turi neįsiterpti į Europos arešto orderio pagrindų sprendimą, nes tai paneigtų ES teisės pirmenybę (Hong, 2016, p. 551). Vokietijos KT primena, kad ESTT *Melloni* sprendime nusprendė, kad arešto orderio vykdymas neturi priklausyti nuo sąlygos, kad išduodančiojoje valstybėje priimtas nuosprendis nedalyvaujant kaltinamajam gali būti peržiūrėtas (sprendimo 82 pastraipa). Įvertindamas ESTT *Melloni* sprendimą, Vokietijos KT konstatuoja, kad Vokietijos institucijos ir teismai nėra atleisti nuo pareigos užtikrinti, kad Vokietijos Konstitucijos 1 straipsnio būtų laikomasi vykdant perdavimą pagal Europos arešto orderį. Taigi abipusio pasitikėjimo principas, kuriuo remiantis yra vykdomos perdavimo procedūros, yra apribotas žmogaus orumo principo (sprendimo 76 ir 83 pastraipos).

981 Tarybos pagrindų 2002 m. birželio 13 d. sprendimas dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos (2002/584/TVR)

982 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 93 pastraipa.

983 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 84–85 pastraipos.

984 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 105 pastraipa.

985 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 107 pastraipa.

dėl individualios kaltės principo ir jo turinio, įtvirtinto asmens orumo garantijoje[986].

Tačiau, anot Teismo, Diuseldorfo Aukštesniojo regioninio teismo, neįvertinusio pareiškėjo argumentų dėl Italijos procesinių normų, nenustatančių galimybės pateikti įrodymus apeliacinėje instancijoje, sprendimas nevisiškai atitinka šiuos reikalavimus[987], nes, nepaisant pareiškėjo (perduodamo asmens) pateiktų reikšmingų įrodymų, buvo pasikliauta Florencijos prokuratūros patikinimu dėl procesinių garantijų[988].

Europos arešto orderio II sprendimas, mokslininkų vertinimu, yra reikšmingas, nes „pirmą kartą buvo įvykdyta ES konstitucinio identiteto priežiūra“[989] (Drinóczi, Mohay, 2017, p. 200). Vis dėlto toks vertinimas, autoriaus požiūriu, nepagrįstas. Pirma, *Europos arešto orderio II* byloje nebuvo tokiai priežiūrai būtino teisminio dialogo su ESTT dėl *acte clair* situacijos[990]. Antra, ES teisėje įtvirtinta aukštesnio lygmens pagrindinių teisių apsauga, negu nacionalinėje konstitucinėje teisėje nustatytos minimalių garantijų ribos. Trečia, nagrinėtas pagrindų sprendimas yra netiesiogiai taikytinas ES teisės aktas, jis turi būti perkeliamas į nacionalinę teisę[991], todėl tokio akto konstitucinio identiteto priežiūra būtų taikytina tik tada, jeigu ES teisės aktas valstybėms narėms nesuteiktų pakankamos diskrecijos[992]. Todėl teigtina, kad Vokietijos KT *Europos arešto orderio II sprendimu* Vokietijos KT vykdo konstitucinio identiteto priežiūrą. Tačiau, svarbu paminėti, kad

---

986 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 108 pastraipa.

987 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 109 pastraipa.

988 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 113 pastraipa.

989 Tokį vertinimą pateikia ir M. Hong, kurio požiūriu, Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimu „pirmą kartą vykdė konstitucinio identiteto priežiūrą ES atžvilgiu“ (Hong, 2016, p. 551). M. Hong nuomone, Vokietijos KT priėmus *Europos arešto orderio II* sprendimą, ESTT „teprireikė keleto mėnesių sureaguoti“ ir „reikšmingai atsitraukti“ nuo savo pozicijų, priimtų *Melloni* sprendime (Hong, 2016, p. 562). Minimas M. Hong ESTT atsitraukimas siejamas su ESTT 2016 m. balandžio 5 d. sprendimu sujungtose bylose C-404/15 ir C-659/15 PPU *Aranyosi ir Căldăraru* nustatytomis išimtimis. Pažymėtina, kad autoriui nepavyko rasti jokių kitų mokslinių vertinimų, kuriuose *Europos arešto orderio II* sprendimas būtų siejamas su ESTT sprendimu *Aranyosi ir Căldăraru*. Šiame ESTT sprendime nustatyta, kad pagal tarpusavio pasitikėjimo principą reikalaujama, kad kiekviena valstybė manytų, jog tai – „išskyrus atvejus, kai yra išimtinių aplinkybių“, visos kitos valstybės narės paiso ES teisės ir ypač šioje teisėje įtvirtintų pagrindinių teisių (78 punktas). Taip pat pažymėta, kad valstybių narių tarpusavio pripažinimo ir pasitikėjimo principų apribojimai gali būti nustatyti tik „išimtinėmis aplinkybėmis“ (82 punktas).

990 Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 125 pastraipa.

991 Žr. Nicos sutarties 34 straipsnio 2 dalies b punktą.

992 Žr. 655 išnašos teksto pabaigą.

šiame sprendime yra vertinamos Europos arešto orderio (kaip ES teisės instrumento) pagrindu Vokietijoje sulaikyto ir perduodamo Italijai asmens procesinės garantijos orderį išdavusios šalies teisėje. Todėl, autoriaus vertinimu, šis Vokietijos KT sprendimas *de facto* kvalifikuotinas kaip konstitucinio identiteto priežiūros, taikytos ne tiek ES, kiek Italijos nacionalinės teisės, perkeliančios ES teisės nuostatas, pavyzdys.

2.3.1.3. *OMT (Gauweiler)* sprendimas

Vokietijos KT prašymas priimti prejudicinį sprendimą *OMT* byloje aiškiai rodė į konstitucinio identiteto doktriną (Preshova, 2019, p. 153, 206). Taip Vokietijos KT kreipimesi dėl OMT pirmą kartą užsiminė apie konstitucinio identiteto priežiūros galimybę[993] (Drinóczi, Mohay, 2017, p. 199).

2.3.1.3.1. Prašymas priimti prejudicinį sprendimą

Vokietijos KT prašyme priimti prejudicinį sprendimą[994] akcentuojama, kad priežiūros įgaliojimai apima, be kita ko, ir tyrimą, ar ES institucijų ir įstaigų aktai turi įtakos konstitucinio identiteto sričiai[995]. Ši nuostata plėtojama pabrėžiant, kad Vokietijos valdžios institucijos „negali dalyvauti priimant sprendimus ir įgyvendinant *ultra vires* aktus bei neturi teisės dalyvauti priemonėse, turinčiose įtakos saugomam konstituciniam identitetui“[996].

Pažymėdamas, kad ES aktas, darantis įtaką Vokietijos konstituciniam identitetui, būtų netaikomas nuo pat pradžių, Vokietijos KT, skirtingai nuo *Lisabonos* sprendimo, kiek švelnina savo poziciją, nustatydamas, kad net ir konstitucinio identiteto priežiūros atveju į ESTT bus kreipiamasi prašant

---

993 Kaip pažymi A. Pliakos ir G. Anagnostaras, Vokietijos KT nesikreipė dėl ES teisės aiškinimo, o „tiesiog padiktavo laukiamo atsakymo turinį“ (Pliakos, Anagnostaras, 2014, p. 375, 378).

994 Žr. 794 išnašą.

995 Vokietijos KT 2014 m. sausio 14 d. sprendimo 22 pastraipa.

996 Vokietijos KT 2014 m. sausio 14 d. sprendimo 30 pastraipa. Tai reiškia, kad konstituciniams organams, institucijoms ir teismams draudžiama dalyvauti įgyvendinant *ultra vires* aktus, todėl jau sprendimo pradžioje nedviprasmiškai duodama suprasti, jog ES teisės konstitucinės priežiūros sprendimai pirmiausia saisto visas nacionalines institucijas. M. Wilkinson vertinimu, Vokietijos KT prašymas priimti prejudicinį sprendimą dėl OMT galėjo reikšti, kad OMT mechanizme nedalyvauja Vokietijos bankas, o be pastarojo dalyvavimo OMT programa būtų „daug mažiau efektyvi, jeigu apskritai veiktų“ (Wilkinson, 2017, p. 218).

priimti prejudicinį sprendimą[997]. Nepaisant to, pažymima, kad europinė integracija turi vykti pagal suteikimo principą, „be galimybės ES perimti *Kompetenz-Kompetenz* arba pažeisti valstybių narių konstitucinį identitetą, kuris nėra atviras integracijai“[998].

Kita vertus, Vokietijos KT pažymi, kad konstitucinio identiteto priežiūra užtikrina Vokietijos parlamento „bendrąją biudžetinę atsakomybę, jam nuolat liekant „savo sprendimų šeimininku“ ir priimant sprendimus dėl pajamų ir išlaidų be heteronomijos nuo ES įstaigų ir kitų valstybių narių“[999]. O toks sprendimas kaip OMT, Vokietijos KT vertinimu, galėtų pažeisti Vokietijos konstitucinį identitetą, jei juo būtų sukurtas mechanizmas, dėl kurio Vokietijos parlamentas neliktų „savo sprendimų šeimininku“ ir „nebegalėtų naudotis savo biudžetine autonomija“[1000]. Sprendime pabrėžiama, kad Europos Sąjungai suteiktų įgaliojimų pažeidimai yra „struktūriškai reikšmingi, ypač (bet ne tik), jei jie apima sritis, kurios yra Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucinės tapatybės dalis, kurią saugo Vokietijos Konstitucijos 79 straipsnio 3 dalis, arba jei jie ypač veikia demokratinį diskursą valstybėse narėse“[1001].

Pakartodamas, kad Vokietijos Konstitucijos 79 straipsnio 3 dalis nustato „galutinę Sąjungos teisės taikymo Vokietijos jurisdikcijoje ribą“, Vokietijos KT pabrėžia, kad šios konstitucinės nuostatos principai negali būti suderinti su kitais teisiniais interesais. Tai lemia, kad „Vokietijos KT vykdoma

---

997 Vokietijos KT 2014 m. sausio 14 d. sprendime nustatyta, jeigu ES institucijos ar kitos įstaigos akto padariniai turi įtakos saugomam konstituciniam identitetui, jis nuo pat pradžių netaikytinas Vokietijoje. Toks aktas negali būti grindžiamas ES pirmine teise, nes net teisės aktų leidėjas negali ES perduoti suverenių galių, naudojimasis kuriomis turėtų įtakos saugomam konstituciniam identitetui. Ar ES aktas turi įtakos principams, pripažintiems neliečiamais, gali prižiūrėti Vokietijos KT, vykdydamas identiteto priežiūrą. Tokiu atveju Vokietijos KT priims ESTT prejudiciniame sprendime pagal SESV 267 straipsnį pateiktą aiškinimą. Palaikydamas bendradarbiavimo santykį ESTT turi išaiškinti aktą. Kita vertus, Vokietijos KT turi nustatyti neliečiamą pagrindinį konstitucinio identiteto turinį ir patikrinti, ar aktas (kaip jį išaiškino ESTT) suderinamas su šiuo branduoliu (sprendimo 27 pastraipa).

998 Vokietijos KT 2014 m. sausio 14 d. sprendimo 31 pastraipa.

999 Vokietijos KT 2014 m. sausio 14 d. sprendimo 28 pastraipa. *Heteronomija* – priešingybė autonomijai (*aut. past.*).

1000 Vokietijos KT 2014 m. sausio 14 d. sprendimo 102 pastraipa.

1001 Vokietijos KT 2014 m. sausio 14 d. sprendimo 37 pastraipa.

konstitucinio identiteto priežiūra iš esmės skiriasi nuo ESTT atliekamos priežiūros pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį“[1002].

Sustiprindamas savo pozicijas, Vokietijos KT pažymi, kad konstitucinio identiteto apsaugos ir suverenių galių perdavimo ribų principus galima rasti „daugelio kitų ES valstybių narių konstitucinėje teisėje“[1003]. Autoriaus vertinimu, galbūt būtų per drąsu teigti, kad ES teisės konstitucinė priežiūra yra numatyta „daugelio“ ES valstybių narių konstitucinėje teisėje. Kita vertus, matyti, kad ES teisės konstitucinė priežiūra nėra tik Vokietijos konstitucinės teisės fenomenas. Vokietijos KT pamini ir šiame darbe nagrinėjamus Prancūzijos, Italijos, Lenkijos, Ispanijos ir Čekijos pavyzdžius, taip pat pamini ir kitus, šiame darbe nenagrinėjamus, pavyzdžius, tokius kaip Švedija[1004],

[1002] Vokietijos KT 2014 m. sausio 14 d. sprendimo 29 pastraipa. Reikia pažymėti, kad tai gana pakitęs nuo Lisabonos sprendimo teiginys, jog šios priežiūros „yra greta“ (žr. 951 išnašą). M. Wendel nuomone, Vokietijos KT prašyme priimti prejudicinį sprendimą „aiškiai daromas skirtumas“ tarp Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies ir Vokietijos Konstitucijos 79 straipsnio 3 dalies. Konstitucinis identitetas yra „siauresnė samprata“, be to, konstitucinio identiteto principai „negali būti vertinami lyginant su kitais principais“. Vadinasi, yra dvi atskiros priežiūros (Wendel, 2014, p. 286). Tai akcentuoja ir M. Claes, kurios teigimu, Vokietijos KT „aiškiai pasisakė“, kad nacionalinio savitumo nuostata pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį „reikšmingai skiriasi“ nuo konstitucinio identiteto, „kaip aukščiausio integracijos apribojimo, kuris negali būti derinamas su kitais teisiniais interesais“ (Claes, 2015a, p. 205).

[1003] Vokietijos KT 2014 m. sausio 14 d. sprendimo 30 pastraipa. M. Claes ir J. Reestman savo straipsnyje gana plačia lyginamąja analize paneigia Vokietijos KT argumentus, kad konstitucinio identiteto ir *ultra vires* priežiūra gali būti aptinkama daugelyje kitų ES valstybių narių (Claes, Reestman, 2015). Kita vertus, D. Preshova teigia, kad M. Claes ir J. Reestman kritika nevisiškai teisinga (Preshova, 2019, p. 254). Maža to, Vokietijos KT kalba ne tik apie ES teisės konstitucinę priežiūrą, bet ir apie kompetencijų perdavimo konstitucines ribas, o tai nėra tapačios kategorijos. Paminėtina, kad šią „pozicijos sustiprinimo“ techniką savo sprendime panaudojo ir Vengrijos KT (žr. 2.3.9 dalį).

[1004] Švedijos Konstitucijos 10 skyriaus 6 straipsnio 1 dalyje numatoma, kad, bendradarbiaudamas su ES, Švedijos parlamentas „gali perleisti sprendimo teisę, jei tai nesusiję su valstybės valdymo principais. Perleidžiant sprendimo teisę laikoma, kad teisių ir laisvių apsauga bendradarbiavimo srityje, kurioje perleidžiamos sprendimo teisės, atitinka tai, kas nurodyta šiame Akte dėl valdymo formos, ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje“ (Lankelienė, Padskočimaitė, 2016, p. 734).

Latvija[1005], Estija[1006], Danija[1007] ir Airija[1008], tačiau pastarieji pavyzdžiai, autoriaus vertinimu, yra itin minimalios apimties, todėl nelaikytini pakankamais išsamesnei analizei ir jų tyrimas šiame darbe nėra atliekamas.

2.3.1.3.2. ESTT pateiktas išaiškinimas

ESTT pateikė Vokietijos KT sprendimą[1009], nors ir panaudodamas kitų bylos dalyvių vertinimą, pateiktą dėl kreipimosi turinio[1010]. ESTT sprendime padarė

[1005] Latvijos KT 2009 m. balandžio 7 d. sprendime byloje Nr. 2008-35-01, vertindamas Lisabonos sutarties atitiktį Latvijos Konstitucijai, pažymėjo, kad Latvijos valstybė, be kita ko, yra paremta tokiomis pamatinėmis vertybėmis, kaip pagrindinės teisės ir laisvės, demokratija, valstybės ir tautos suverenitetas, valdžių padalijimo principas ir teisės viršenybė. Valstybė turi pareigą užtikrinti, kad šios vertybės nebūtų pažeidžiamos net Latvijos Konstitucijos pataisomis. Todėl kompetencijos delegavimas negali viršyti teisinės valstybės principo ir nepriklausomos, suverenios ir demokratinės respublikos, pagrįstos pagrindinėmis teisėmis, pagrindo. Be to, ji negali daryti įtakos piliečių teisei spręsti demokratinei valstybei esminius klausimus (17 punktas).

[1006] Estijos Aukščiausiasis Teismas 2012 m. liepos 12 d. sprendime byloje Nr. 3-4-1-6-12, vertindamas sutartį dėl Europos stabilumo mechanizmo, pažymėjo, kad Estijos Konstitucijos suvereniteto sąlyga yra griežtai suformuluota, numatanti, kad Estijos nepriklausomybė ir suverenitetas yra amžini ir neatimami (128 punktas). Taip pat šiame sprendime konstatuota, kad, jeigu paaiškės, kad naujoji ES steigimo sutartis arba ES steigimo sutarties pakeitimas lemia platesnį Estijos kompetencijos delegavimą į ES ir didesnį kišimąsi į Konstituciją, būtina siekti aukščiausiosios valdžios turėtojų, t. y. tautos, pritarimo ir, jei reikia, dar kartą pakeisti Konstituciją (223 punktas).

[1007] Danijos Konstitucijos 20 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Danijos „valdžios įgaliojimai, suteikti šiuo Konstituciniu aktu, įstatyme nustatytu mastu gali būti perduoti tarptautinėms įstaigoms pagal dvišalius susitarimus su kitomis valstybėmis dėl tarptautinių teisės normų ir bendradarbiavimo skatinimo“ (Kenstavičius, 2016, p. 771). Danijos AT, vertindamas Mastrichto sutarties konstitucingumą, 1998 m. balandžio 6 d. sprendime Nr. I 361/1997 konstatavo, kad galios negali būti perduodamas tokiu būdu, kad Danijos nebebūtų galima laikyti nepriklausoma valstybe (9.8 punktas).

[1008] Airijos Aukščiausiojo Teismo 1987 m. balandžio 9 d. sprendimas byloje *Crotty v. An Taoiseach*. Šiame sprendime Teismas pažymėjo, kad Valstybė nebūtų visiškai suvereni, jei kartu su kitais tautų šeimos nariais neturėtų teisės ir galios tarptautinių santykių srityje, prilygstančios kitų valstybių teisei ir galiai. Šie valstybės įgaliojimai apima galią skelbti karą arba dalyvauti kare, sudaryti taiką, sudaryti sutartis ir palaikyti diplomatinius santykius su kitomis valstybėmis (48 punktas).

[1009] ESTT 2015 m. birželio 16 d. sprendimas byloje C-62/14 (*Gauweiler ir kiti*).

[1010] ESTT *Gauweiler* sprendimo 11 punkte pažymėjo, kad Italijos vyriausybė tvirtina, jog „šio prašymo priimti prejudicinį sprendimą ESTT negali nagrinėti, nes prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas nepripažįsta ESTT

išvadą, kad ES teisė leidžia „priimti tokią vyriausybės obligacijų pirkimo antrinėse rinkose programą, kaip paskelbta pranešime spaudai“[1011]. Viso OMT programos vertinimo ir pagrindimo analizė, atsižvelgiant, kad kartu buvo vertinamas ir Europos stabilumo mechanizmas, galėtų būti atskiru tyrimu, tačiau pagal nagrinėjamą temą paminėtina, kad ESTT vertindamas sprendime rėmėsi šiais esminiais kriterijais: įgaliojimų apimtimi[1012], pinigų politikos ribomis[1013] bei proporcingumu[1014].

Vis dėlto nagrinėjamos temos kontekste labiau negu ESTT *Gauweiler* sprendimas ES teisės požiūrį į Vokietijos KT poziciją iliustruoja šioje byloje pateikta GA P. Cruz Villalón išvada[1015]. GA pažymėjo, kad tai yra pirmasis Vokietijos KT prašymas priimti prejudicinį sprendimą, o jo pateikti klausimai kelia „ypač svarbių aiškinimo sunkumų“[1016]. Šioje išvadoje, atkreipiant

---

pateikiamo atsakymo į šį prašymą galutinės ir įpareigojančios aiškinimo vertės“, taip pat „mano, kad jam tenka galutinė atsakomybė nuspręsti dėl nagrinėjamų sprendimų galiojimo atsižvelgiant į Vokietijos Konstitucijoje nustatytas sąlygas ir ribas“. Todėl, pavyzdžiui, E. Jarašiūnas pažymi, kad Vokietijos KT kreipimasis į ESTT *OMT* byloje komentaruose buvo vertinamas kaip „konfliktų ieškotojo laikysena“, pabrėžiama jurisprudencija, leidžianti „ignoruoti ESTT išaiškinimą“ (Jarašiūnas, 2016, p. 262).

1011 ESTT *Gauweiler* sprendimo 127 punktas.

1012 ESTT *Gauweiler* sprendimo 42 punkte pažymėjo, kad SESV nėra „jokio tikslaus pinigų politikos apibrėžimo, bet apibrėžiami pinigų politikos tikslai ir priemonės“, kurias Europos centrinių bankų sistema turi šiai politikai įgyvendinti.

1013 ESTT *Gauweiler* sprendimo 56 punkte konstatavo, jog „akivaizdu, kad pagal tokios programos, kaip paskelbta pranešime spaudai, tikslus ir priemones, numatytas jiems įgyvendinti, tokia programa priskirtina prie pinigų politikos“, ir kad pinigų politikos tikslas yra apsaugoti šios politikos vientisumą ir „prisidėti prie pagrindinio jos tikslo – kainų stabilumo palaikymo“ (49 punktas).

1014 ESTT *Gauweiler* sprendime teigiama, kad priemonės „turi būti proporcingos“ (66 punktas), turi būti taikomos garantijos, kad nebūtų pažeistas piniginio finansavimo draudimas (102 punktas), taip pat akcentuota, kad, nepaisant pranešimo, OMT programa nebuvo įgyvendinta, nes nebuvo šiai programai pateisinamos euro zonos ekonominės situacijos (84 punktas).

1015 GA P. Cruz Villalón išvada byloje C-62/14.

1016 GA išvados 4 punktas. Taip pat atkreiptinas dėmesys į šios išvados 51 punktą, kuriame, remdamasis minėta Italijos pozicija, GA pateikia vertinimą, kad „iš tikrųjų tai yra ne prašymas priimti prejudicinį sprendimą „pagal 267 straipsnį“, o kas kita, ką bet kuriuo atveju sunku aptikti Sutartyje“. Paminėtina, kad, M. Kumm vertinimu, ESTT, gavęs Vokietijos KT prašymą priimti prejudicinį sprendimą, turėjo keturias išeitis: a) atmesti prašymą; b) tiesmukiškai atmesti prašyme suformuluotą argumentaciją; c) priimti prašyme suformuluotą argumentaciją ir d) išaiškinti ES teisę taip, kad ECB sprendimas dėl OMT būtų laikomas atitinkantis ES teisę (Kumm, 2014, p. 206–207).

dėmesį į Vokietijos KT praktiką[1017], konstatuojama besikreipiančio teismo iniciatyvos „išimtinė kilmė“[1018] ir proceso ESTT įtraukimas į konstitucinės jurisprudencijos bylą[1019], neatsisakant „galutinės atsakomybės teisiškai nuspręsti dėl konstitucinių jo paties valstybės integracijos į Europą sąlygų ir apribojimų“[1020]. GA atkreipia dėmesį į besikreipiančio teismo poziciją, kad konstitucinio identiteto priežiūra skiriasi nuo nacionalinio savitumo priežiūros[1021], o pagal konstitucinio identiteto priežiūrą, ESTT išaiškinus ES teisę, Vokietijos KT nustato neliečiamą konstitucinio identiteto branduolį ir patikrina, ar nėra kėsinamasi į šį branduolį[1022]. Išvadoje pateikiamas vertinimas, kad, jeigu taip aiškintų visos nacionalinės teisminės institucijos, ES „teisinė sistema bent kokybiniu požiūriu tikriausiai atsidurtų užribyje“[1023]. Kaip išeitį GA primena ESTT „ilgai taikomą“ valstybėms narėms „bendrų konstitucinių tradicijų“ kategoriją[1024].

2.3.1.3.3. Vokietijos KT sprendimas

Gavęs ESTT išaiškinimą, Vokietijos KT priėmė galutinį sprendimą[1025]. Nors šiame sprendime užsimenama apie konstitucinę pagrindinių teisių priežiūros rezervaciją[1026] ir *ultra vires* priežiūrą (žr. 2.2.4.4. dalį), autoriaus požiūriu, svarbiausi *OMT* sprendimo doktrininiai elementai susiję yra ES teisės konstitucinės priežiūros doktrininiu pagrindimu (pirmasis ir antrasis

---

[1017] GA išvados 16 punkte pažymima, kad Vokietijos KT yra suformulavęs teisminę praktiką, pagal kurią jis atlieka ES institucijų ir įstaigų aktų konstitucingumo kontrolę, jeigu atitinkamais aktais akivaizdžiai viršijami įgaliojimai arba paveikiamas „konstitucinis identitetas“. Šias ES teisės priežiūras GA įvardija kaip „konstitucinius kriterijus“ (išvados 34 punktas).

[1018] GA išvados 41 punktas.

[1019] GA išvados 45 punktas.

[1020] GA išvados 49 punktas.

[1021] GA išvados 59 punktas.

[1022] GA išvados 56 punktas.

[1023] GA išvados 60 punktas.

[1024] GA išvados 61 punktas. Be to, GA pažymi, kad ESTT remiasi šiomis konstitucinėmis tradicijomis nustatydamas tam tikrą ES teisių kultūrą. Taip ES įgijo ne tik teisinės valstybės principu valdomos bendruomenės, bet ir „konstitucinę kultūrą turinčios bendruomenės“ pobūdį. Tai lemia, kad kiekvienos valstybės narės konstitucinio identiteto negalima laikyti smarkiai nutolusiu nuo šios bendros konstitucinės kultūros.

[1025] Vokietijos KT 2016 m. birželio 21 d. *OMT* sprendimas.

[1026] Vokietijos KT *OMT* sprendime pažymėta, kad, jeigu ES aktai „paliečia“ Vokietijos Konstitucijos suteikiamas garantijas, tai Vokietijos KT pareiga yra užtikrinti pagrindinių teisių apsaugą, ir ši apsauga yra vykdoma tiek Vokietijos valstybės, tiek ir ES institucijų atžvilgiu (98 pastraipa).

elementai), konstitucinio identiteto ir *ultra vires* priežiūros skirtumų (trečiasis elementas) bei šių priežiūrų panašumų nustatymu (ketvirtasis elementas).

Pirmasis elementas yra ES teisės priežiūros doktrinos sąsaja su Vokietijos viešąja valdžia, kylančia iš piliečių[1027]. Todėl Vokietijos Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalis[1028] apsaugo rinkėjus nuo jų suverenių galių praradimo, taigi ir nuo parlamento, laisvuose ir lygiuose rinkimuose renkamos institucijos, reikšmingo galių sumažinimo[1029].

Antrasis elementas – ES valstybių narių, kaip „sutarčių šeimininkių“, samprata. Todėl valstybės, nustatydamos ES teisės taikymą valstybėje, sprendžia, ar apskritai ES teisė gali būti taikoma ir kiek ES teisei suteikiama taikymo pirmenybės[1030]. Kaip pažymėjo Vokietijos KT, ES teisės taikymo pirmenybę riboja europinės integracijos darbotvarkė ir integracijos ribos[1031]. Todėl ES teisės pirmenybė siekia tiek, kiek pagal Vokietijos Konstituciją ir Patvirtinimo Aktą numatyta perleisti suverenių galių[1032].

Trečiasis iš svarbiausių šio sprendimo doktrininių elementų, autoriaus požiūriu, yra aiškiai nustatytas santykis tarp konstitucinio identiteto priežiūros ir *ultra vires* priežiūros[1033], nors, kaip pažymėta sprendime, kompetencijų

1027 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 128 pastraipa.

1028 Vokietijos Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad: „Vokietijos Bundestago deputatai yra renkami visuotiniais, tiesioginiais, laisvais, lygiais rinkimais slaptu balsavimu. Jie yra visos Tautos atstovai, nesusaistyti pavedimais bei nurodymais ir besivadovaujantys tik savo sąžine.“ (Goldamer *et al*., 2016, p. 1300).

1029 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 125 pastraipa. Be to, Vokietijos piliečių teisė dalyvauti Vokietijos parlamento rinkimuose nėra tik valdžios įteisinimas, tačiau apima ir šios teisės pamatinį demokratijos turinį. Šis turinys reiškia ir tautos suvereniteto principą, taip pat ir teisę būti valdomiems valdžios, kurie ją įteisina ir gali paveikti (sprendimo 123 pastraipa).

1030 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 140 pastraipa.

1031 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 115 pastraipa. Tai ypač taikoma Vokietijos Konstitucijos 20 straipsnyje įtvirtintam demokratijos principui, kuris ne tik draudžia reikšmingai mažinti Vokietijos parlamento galias, tačiau, remiantis tautos suvereniteto principu, garantuoja, kad ES teisė, taikoma Vokietijoje, turės pakankamą demokratinį pagrindimą.

1032 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 120 ir 116 pastraipos. Todėl Vokietijos teisės atvėrimas ES teisei yra ribojamas integracijos darbotvarke, už kurią atsakingas Vokietijos parlamentas, taip pat ir konstituciniu identitetu.

1033 Viena vertus, abejonės dėl neaiškaus santykio matyti GA P. Cruz Villalón išvados 57 punkte, kuriame teigiama, kad šios bylos aplinkybėmis *ultra vires* priežiūra ir identiteto priežiūra yra neatsiejamos. Kita vertus, Vokietijos KT teisėjos G. Lübbe-Wolff atskirosios nuomonės, pateiktos Vokietijos KT 2014 m. sausio 14 d. sprendimui kreiptis į ESTT, 16 pastraipa: „Dabartiniu Teismo vertinimu, Vokietijos Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalis leidžia kreiptis į

viršijimas taip pat daro reikšmingą poveikį ir konstituciniam identitetui[1034]. Vokietijos KT pažymėjo, kad abi priežiūros kyla iš Vokietijos Konstitucijos 79 straipsnio 3 dalies, tačiau jos yra vykdomos pagal skirtingus „standartus“[1035].

Ketvirtasis elementas – abiejų priežiūrų panašumas, kadangi jos vykdomos išlaikant atvirumą europinei integracijai[1036], tačiau Vokietijos Konstitucijos atvirumo europinei integracijai principui neprieštarauja, jeigu išimtiniais atvejais ir konkrečiomis aplinkybėmis ES institucijos ar įstaigos aktas būtų pripažįstamas netaikytinu Vokietijoje[1037]. Vokietijos KT taip pažymi, kad ES teisės aktai „iš principo“ neturėtų būti vertinami pagal Vokietijos Konstitucijos „standartus“[1038], nes ES teisinė bendrija negalėtų egzistuoti be vienodo ES teisės taikymo[1039]. Sprendime pažymėta, kad tiek konstitucinio identiteto, tiek ir *ultra vires* priežiūra atvira europinei integracijai, vykdoma ribotai ir tai gali daryti tik Vokietijos KT. „Jeigu būtina“, šios priežiūros vykdomos remiantis ESTT pagal SESV 267 straipsnį pateiktais išaiškinimais[1040]. ESTT pateikti išaiškinimai „iš principo“ saisto Vokietijos KT[1041]. Formuluotė „iš principo“, autoriaus nuomone, yra *Solange* tipo: „tol, kol ESTT taikys pripažintus metodologinius principus ir neveiks akivaizdžiai

---

Vokietijos KT su prašymu įvertinti *ultra vires* aktą, kuris nebūtinai apima ir konstitucinio identiteto pažeidimą.“

1034 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 153 pastraipa.

1035 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 121 pastraipa. Vykdydamas *ultra vires* priežiūrą, Vokietijos KT vertina, ar ES institucijų ir įstaigų aktai patenka į europinės integracijos darbotvarkę arba ar šie aktai peržengia ribas, nustatytas parlamento. Tačiau kadangi kompetencijos gali būti perduotos tik tiek, kiek nustatyta Vokietijos Konstitucijos 79 straipsnio 3 dalyje, be *ultra vires* priežiūros, taip pat gali būti vykdoma ir konstitucinio identiteto priežiūra. Vis dėlto konstitucinio identiteto priežiūra nevertina, ar buvo peržengtos suteiktų kompetencijų ribos, o vertina, ar nebuvo peržengtos „neįveikiamos ribos“ (sprendimo 153 pastraipa). Kaip pažymi M. Payandeh, Vokietijos KT *OMT* sprendime pabrėžia, kad identiteto priežiūra ir *ultra vires* priežiūra yra dvi atskiros priežiūros su savo standartais. Tačiau kiekvienas kompetencijos peržengimas gali turėti įtakos ir konstituciniam identitetui, todėl *ultra vires* priežiūrą galima laikyti identiteto priežiūros subkategorija (Payandeh, 2017, p. 414).

1036 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 121 pastraipa.

1037 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 141 pastraipa.

1038 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 115 pastraipa.

1039 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 117 pastraipa.

1040 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 154 pastraipa. Kaip pažymi M. Payandeh, Vokietijos KT *OMT* sprendime pažymėjo, kad, vykdydamas tiek *ultra vires* priežiūrą, tiek konstitucinio identiteto priežiūrą, tai darys ES draugišku būdu – tik išimtiniais atvejais, tik jis pats ir tik po ESTT pateikto sprendimo (Payandeh, 2017, p. 408–409).

1041 Vokietijos KT *OMT* sprendimo 175 pastraipa.

šališkai, Vokietijos KT gerbs teisminį aiškinimą, kurį galima pagrįsti svariais argumentais. Tai taikytina tiek konstitucinio identiteto priežiūrai, tiek ir *ultra vires* priežiūrai“[1042].

Taigi galima konstatuoti, kad Vokietijos KT *OMT* sprendimas papildė ES teisės konstitucinio identiteto priežiūros doktriną, tačiau konstitucinio identiteto priežiūra nebuvo vykdyta[1043].

2.3.2. *Taricco* sprendimas (Italija)

Italijos KT nedvejodamas naudojasi *controlimiti*[1044]. Tuo galėjo įsitikinti tiek Tarptautinis ESTT[1045], tiek ir EŽTT[1046] (Repetto, 2015, p. 1469; Bifulco, Paris, 2020, p. 498, 501–502). *Taricco* sagoje Italijos KT nusprendžia pasinaudoti prašymo priimti prejudicinį sprendimą instrumentu[1047], o vėliau priima sprendimą, pagrįstą konstitucinio identiteto samprata (Fabbrini, Pollicino, 2020, p. 202).

ESTT *Taricco I* sprendimu[1048] konstatavo, kad, pakeitus Italijos baudžiamojo kodekso nuostatas, reglamentuojančias senaties terminą, buvo nustatyta, jog, pertraukus senaties terminą, jis gali būti pratęsiamas ne daugiau kaip vienu ketvirčiu (vietoj anksčiau buvusios pusės) jo pradinės trukmės[1049],

---

[1042] Vokietijos KT *OMT* sprendimo 161 pastraipa.

[1043] R. Kelemen vertinimu, *OMT* byloje abu teismai parodė jautrumą vienas kito konstitucinei tvarkai ir galutinės viršenybės klausimas „liko neišspręstas“. Šis mokslininkas pažymi, kad daug ES teisės mokslininkų tikėjosi, jog *Gauweiler* byla taps *Kompetenz-Kompetenz* konflikto viršūne, tačiau galiausiai Vokietijos KT monologas „netapo posūkio tašku“, o Teismas „liko lojančiu, tačiau nekandančiu šunimi“ (Kelemen, 2018, p. 398).

[1044] Primintina, kad Italijos KT buvo pirmasis, nustatęs galutines ES teisės veikimo ribas, *controlimiti*, taip apsaugodamas pamatinius konstitucinius principus nuo išorės įtakos (Fontanelli, Martinico, 2010, p. 349; Fabbrini, Pollicino, 2020, p. 213). Taip pat žr. 534 išnašą.

[1045] Italijos KT 2014 m. spalio 22 d. sprendimas 238/2014, kuriuo Tarptautinio ESTT 2012 m. vasario 3 d. sprendimas *Vokietija prieš Italiją* buvo pripažintas netaikytinu.

[1046] Italijos KT 2012 m. lapkričio 19 d. sprendimas 264/2012, kuriuo EŽTT 2011 m. gegužės 31 d. sprendimas *Maggio ir kiti* prieš *Italiją* buvo pripažintas netaikytinu.

[1047] Paminėtina, kad iki Italijos KT prašymo priimti prejudicinį sprendimą dėl *Taricco* taisyklės, konstitucinio identiteto samprata Italijos konstitucinėje jurisprudencijoje iš esmės nebuvo žinoma (Paris, 2017, p. 15). T. Drinóczi teigimu, Italijos KT pirmą kartą konstitucinio identiteto sąvoką pavartojo kreipdamasis dėl sprendimo *Taricco* byloje (Drinóczi, 2020, p. 111).

[1048] ESTT 2015 m. rugsėjo 8 d. sprendimas *Taricco I* byloje C-105/14 *Taricco ir kiti*.

[1049] ESTT sprendimo *Taricco I*: „nepaisant senaties termino pertraukimo, šis terminas <...> negali tęstis ilgiau nei <...> nusikalstamo susivienijimo organizatorių atveju

o tai lemia nebaudžiamumą[1050]. Pažymėdamas, kad valstybės narės privalo kovoti su PVM sukčiavimu[1051], ESTT konstatavo, kad nacionalinis teismas, įvertinęs nacionalines priemones kaip neveiksmingas ir atgrasančias[1052], turėtų užtikrinti ES teisės veikimą[1053] ir teisiamųjų pagrindines teises[1054], tačiau tai „nereikštų kaltinamųjų nuteisimo už veikimą ar neveikimą, kurie jų padarymo metu nebuvo laikomi nusikalstamomis veikomis“[1055].

2.3.2.1. Prašymas priimti prejudicinį sprendimą

Italijos KT kreipėsi į ESTT su prašymu išaiškinti ESTT sprendimą *Taricco I* byloje[1056], atsižvelgdamas į tai, kad kyla abejonių, ar *Taricco I* sprendimas suderinamas su aukščiausiais Italijos konstitucinės santvarkos principais ir reikalavimu gerbti neatimamas žmogaus teises[1057]. Italijos KT atkreipė dėmesį į teisėtumo principą baudžiamosiose bylose, kylantį iš Italijos Konstitucijos 25 straipsnio 2 dalies[1058]. Primindamas apie *Frontini* ir *Fragd* sprendimus, Italijos KT pakartojo savo *controlimiti* doktrinos nuostatą, kad „aukščiausiųjų Italijos konstitucinės santvarkos principų ir neatimamų žmogaus teisių

– aštuonerius metus ir devynis mėnesius nuo nusikalstamų veikų padarymo. <...> Dėl to pastarieji <...> faktiškai galėtų pasinaudoti nebaudžiamumu dėl to, kad baigėsi senaties terminas“ (22 punktas). Taip pat *Taricco* bylos aplinkybes gerai atskleidžia 2015 m. balandžio 30 d. GA J. Kokott išvados 53 punktas.

[1050] ESTT sprendimo *Taricco I*: „visas instancijas apimančio proceso trukmė yra tokia, kad šios rūšies bylose faktinis nebaudžiamumas Italijoje yra ne išimtinis atvejis, o norma“ (24 punktas)

[1051] ESTT sprendimo *Taricco I* 36 punktas.

[1052] ESTT sprendimo *Taricco I* 47 punktas.

[1053] ESTT sprendimo *Taricco I* 49 punktas.

[1054] ESTT sprendimo *Taricco I* 53 punktas.

[1055] ESTT sprendimo *Taricco I* 56 punktas.

[1056] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimas 24/2017. Atkreiptinas dėmesys, kad formaliai išaiškinimas buvo pateiktas dėl SESV 325 straipsnio, t. y. to paties, kuris buvo aiškintas *Taricco I* sprendime.

[1057] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimo 1 punktas. Svarbu paminėti, kad, anot D. Paris, aukščiausių konstitucinių principų doktriną, apimančią pamatinius konstitucinius principus ir neatskiriamas žmogaus teises, suformulavo Italijos KT ir ši doktrina neturi konstitucinio teksto pagrindo (Paris, 2017, p. 9).

[1058] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimo 1–2 punktai. Italijos KT pažymėjo, kad, pagal šį teisėtumo principą, sprendimus dėl bausmės režimo gali priimti tik įstatymų leidėjas, priimdamas įstatymus, kurie būtų pakankamai tikslūs ir taikomi tik veiksmams, atliktiems po jų įsigaliojimo. Italijos Konstitucijos 25 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „niekas negali būti nubaustas už nusikaltimą kitaip, kaip tik pagal įstatymą, įsigaliojusį iki padarant nusikaltimą.“ (Matijošius, 2016a, p. 1101).

laikymasis yra būtina ES teisės taikymo Italijoje sąlyga“[1059]. Besikreipiančio teismo nuomone, *Taricco I* sprendimas įsiterpia į senaties skaičiavimo teisinį režimą, kuriam taikoma Italijos Konstitucijos 25 straipsnio 2 dalis[1060].

Nurodęs *Taricco I* sprendimo ir Italijos Konstitucijoje įtvirtintų principų „nesuderinamumo pagrindus“, pažymėdamas, kad *Taricco I* sprendime šis aspektas nebuvo nagrinėtas, Italijos KT iškėlė klausimą, ar nacionaliniai teismai turėtų taikyti taisyklę, prieštaraujančią Italijos teisės sistemos „aukščiausiajam principui“[1061]. Kaip pažymėjo Italijos KT, vienybės galia pliuralistinėje aplinkoje kyla iš gebėjimo perimti minimalų įvairovės lygį, „būtiną nacionaliniam savitumui, neatsiejamam nuo pagrindinių valstybių narių struktūrų, išsaugoti“. Priešingu atveju ES sutartimis būtų „siekiama prieštaraujančiu būdu pakenkti pačiam konstituciniam pagrindui“[1062]. Atsižvelgiant į tai, ES teisė ir ją išaiškinantys ESTT sprendimai „negali būti aiškinami kaip reikalaujantys, kad valstybė narė atsisakytų aukščiausių savo konstitucinės tvarkos principų“[1063]. Italijos KT pažymėjo, kad ESTT „negali būti apsunkintas reikalavimo išsamiai įvertinti suderinamumą su kiekvienos valstybės narės konstituciniu identitetu“, todėl ši užduotis turi būti palikta kiekvienos nacionalinės teisės sistemos institucijoms, aiškiai nustatydamas, kad pagal Italijos Konstituciją ši pareiga nustatyta išimtinai Italijos KT[1064].

Papildomai Italijos KT pažymėjo, kad *Taricco I* sprendime nenagrinėtas suderinamumas su aukščiausiais šalies konstitucinės tvarkos principais, o tai rodo, kad „ši užduotis yra aiškiai perduota kompetentingoms nacionalinėms institucijoms“[1065]. Be to, Italijos KT pažymėjo, kad siekiama ESTT patvirtinimo, jog *Taricco I* sprendimo taisyklė taikoma tik tuo atveju, jei ji „suderinama su valstybės narės konstituciniu identitetu, ir kad tokį vertinimą turi atlikti šios valstybės kompetentingos institucijos“[1066]. Italijos KT pabrėžė, kad pateiktu prašymu išaiškinti ES teisę stengiamai apsaugoti Italijos konstitucinį identitetą ir nesiekiama sukelti pavojaus vienodam ES teisės taikymui, lojalaus bendradarbiavimo ar proporcingumo principams[1067]. Atsižvelgiant į tai, kaip pažymėjo Italijos KT, proporcinga gerbti Italijos Konstitucijoje kaltinamiesiems suteiktą aukštesnio lygio apsaugą[1068].

[1059] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimo 2 punktas.
[1060] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimo 4 punktas.
[1061] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimo 6 punktas.
[1062] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimo 6 punktas.
[1063] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimo 6 punktas.
[1064] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimo 6 punktas.
[1065] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimo 7 punktas.
[1066] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimo 7 punktas.
[1067] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimo 8 punktas.
[1068] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimo 8 punktas.

Autoriaus požiūriu, tai nors ir netiesioginė, tačiau aiški nuoroda į ESTT *Melloni* sprendimą (žr. 2.3.6.1. dalį). Galiausiai Italijos KT nurodė, kad ESTT *Taricco I* sprendime nenagrinėjo teisėtumo principo, kaip bendro „valstybių narių konstitucinėms tradicijoms“[1069].

2.3.2.2. ESTT pateiktas išaiškinimas

ESTT, pažymėjęs, kad Italijos KT „kilo abejonių“ dėl *Taricco I* sprendimo „suderinamumo su aukščiausiais Italijos konstitucinės sistemos principais ir neatimamų asmens teisių gerbimu“, ir atsižvelgdamas į tai, kad senaties principas yra materialinės teisės norma, gali pažeisti *nullum crimen, nulla poena sine lege* principą, priėmė *Taricco II* sprendimą[1070]. Kaip atkreipė dėmesį ESTT į Italijos KT motyvus, *Taricco I* sprendime nebuvo nagrinėjamas bausmių sistemos aiškumo reikalavimas, t. y. „priskirtinas prie bendrų valstybių narių konstitucinių tradicijų“[1071]. ESTT, atsakydamas į Italijos KT prašymą išaiškinti ES teisės nuostatas, konstatavo, kad principo *nullum crimen, nulla poena sine lege* taikymą turi užtikrinti nacionaliniai teismai, be to, šis principas, kiek tai susiję su baudžiamojo įstatymo negaliojimo atgaline data principu, yra valstybių narių konstitucinių tradicijų dalis[1072].

[1069] Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimo 9 punktas. Nors, M. Fichera ir O. Pollicino vertinimu, Italijos KT *Taricco II* kreipimosi formuluotėse „išlaikė galimybę pasitelkti *controlimiti* doktriną“, vis dėlto neužėmė konfrontuojančios, grindžiamos nepakankamu konstitucinio identiteto reikšmės vertinimu, pozicijos (Fichera, Pollicino, 2019, p. 1112). G. Rugge atkreipia dėmesį, kad Italijos KT kreipimesi visiškai nevartojama *controlimiti*, suvereniteto ar „sutarčių šeimininkių“ retorika (Rugge, 2017, p. 22). Vis dėlto, R. Bifulco ir D. Paris požiūriu, šis kreipimasis labai skiriasi nuo įprastų kreipimųsi: ESTT buvo ne tiek prašoma išaiškinti ES teisę, kiek „nurodoma, kaip ES teisė turi būti aiškinama“ (Bifulco, Paris, 2020, p. 499). Kita vertus, kaip pastebi D. Paris, nors Italijos KT kreipimasis dėl *Taricco II* savo retorika primena Vokietijos KT kreipimąsi *OMT* byloje (Paris, 2017, p. 6) ir vartojama „moderniausia konstitucinio identiteto terminologija“, pateiktuose klausimuose šios terminologijos nelieka (Paris, 2017, p. 12). Tačiau bet kuriuo atveju, anot M. Fichera ir O. Pollicino, Italijos KT yra „naujos kalbos“ pionierius, nes *Taricco II* prašyme priimti prejudicinį sprendimą jis pirmasis pavartojo konstitucinio identiteto sąvoką (Fichera, Pollicino, 2019, p. 1112).

[1070] ESTT 2017 m. gruodžio 5 d. sprendimas byloje C-42/17 *M.A.S. ir M.B.*

[1071] ESTT sprendimo C-42/17 19 punktas.

[1072] ESTT sprendimo C-42/17 48 ir 53 punktai.

Kilus „netikrumui Italijos teisės sistemoje“ dėl taikytinos senaties tvarkos nustatymo, nacionalinis teismas neturi taikyti *Taricco I* sprendimo[1073], „net jeigu jo vykdymas leistų ištaisyti su ES teise nesuderinamą nacionalinę situaciją“[1074]. Taigi ESTT nustatė *Taricco I* sprendimo išlygą: „nebent toks netaikymas pažeistų *nullum crimen, nulla poena sine lege* principą dėl to, kad neapibrėžtas taikytinas įstatymas, arba dėl to, kad atgaline data taikomas teisės aktas, kuriame nustatytos griežtesnės baudžiamumo sąlygos nei galiojusios nusikaltimo padarymo momentu“[1075].

Nagrinėjamos tematikos aspektu, autoriaus požiūriu, svarbu paminėti, kad prašyme priimti prejudicinį sprendimą Italijos KT, sustiprinęs savo argumentų pozicijas „aukščiausių šalies konstitucinės tvarkos principų“ formuluote, pateikė ESTT tris alternatyvius pagrindus pakeisti *Taricco I* sprendimą.

Pirmasis iš Italijos KT pasiūlytų pagrindų – bendrosios konstitucinės tradicijos, kuriuo, atkreiptinas dėmesys, ESTT ir pasinaudojo[1076].

Antrasis pasiūlytas pagrindas – nacionalinio savitumo nuostata, numatyta Lisabonos sutartyje[1077]. Vis dėlto, autoriaus nuomone, svarbu atkreipti

---

[1073] ESTT sprendimo C-42/17 byloje 59 punktas. Atkreiptinas dėmesys, kad šio punkto originali formuluotė yra „neturi netaikyti nagrinėjamų Baudžiamojo kodekso nuostatų“, tačiau iš esmės, autoriaus požiūriu, tai yra *Taricco I* sprendimo ašis.

[1074] ESTT sprendimo C-42/17 61 punktas.

[1075] ESTT sprendimo C-42/17 62 punktas. Kaip pažymi G. Piccirilli, ESTT nesuteikė Italijai išimties, o pateikė lankstesnį požiūrį į ankstesniojo sprendimo principus (Piccirilli, 2018, p. 819).

[1076] Kaip pažymi F. Fabbrini ir O. Pollicino, „konstitucinių tradicijų kalba“ yra ES teisės sąvoka, deranti su bendradarbiaujančio konstitucionalizmo Europoje dvasia (Fabbrini, Pollicino, 2020, p. 216). T. Drinóczi taip pat pažymi, kad ESTT *Taricco II* sprendime nevartojo identiteto ar savitumo sąvokos, tačiau rėmėsi konstitucinėmis tradicijomis, bendromis valstybėms narėms (Drinóczi, 2020, p. 111). Taip pat ir G. Rugge vertinimu, Italijos KT pasirinko nekonfrontacinį ir nuolaidas siūlantį kelią (Rugge, 2017, p. 22, 26).

[1077] Paminėtina, kad apie tai ESTT sprendime net neužsimenama (Griciūnas, 2019, p. 96–97). Kaip teigia G. Rugge, Italijos KT pasitelkė nacionalinio savitumo sampratą ir neminėjo *controlimiti* doktrinos, taip rodydamas, kad siekiama dialogo abiem pusėms priimtiname kontekste (Rugge, 2017, p. 22). Kita vertus, G. Piccirilli vertinimu, Italijos KT prašyme priimti prejudicinį sprendimą *Taricco II* byloje padarė nuorodą į Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį, taip sukurdamas ESTT atsitraukimo galimybę, kitu atveju grasindamas panaudoti *controlimiti* doktriną (Piccirilli, 2018, p. 819). O M. Bonelli nuomone, Italijos KT aiškino konstitucinį identitetą draugišku ES teisei būdu, nevertindamas jo kaip savarankiško ES teisės konstitucinės priežiūros standarto, nors Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį laikė pagrindu pripažinti *controlimiti* doktriną (Bonelli, 2018, p. 370). Ir C. Maesa vertinimu, Italijos KT mano, kad nacionalinės institucijos yra

dėmesį, kad šiuo atveju pagarba nacionaliniam savitumui tapatinama su *controlimiti* doktrina[1078].

Trečiasis galimas kelias, ES teisės konstitucinio identiteto priežiūra, autoriaus vertinimu, apskritai negalėtų būti laikytina alternatyva, priimtina ESTT, buvo (eksplicitiškai) aiški užuomina ESTT nebandyti kartoti *Melloni* sprendimo[1079].

2.3.2.3. Italijos KT sprendimas

Gavęs ESTT išaiškinimą *Taricco II* sprendime, Italijos KT priėmė savo galutinį sprendimą[1080]. Nepaisant to, kad ESTT *Taricco II* sprendimu drastiškai pakeitė savo poziciją, palyginti su *Taricco I* sprendimu, ir buvo tikimasi palankaus Italijos KT sprendimo, Italijos KT ėmėsi daug tvirtesnio sprendimo ir prieš ES teisę „gynybiškai pasirėmė“ Italijos Konstitucija (Fabbrini, Pollicino, 2020, p. 218).

---

kompetentingos spręsti dėl konstitucinio identiteto pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį (Maesa, 2018, p. 51). Galiausiai, D. Gallo nuomone, nors klausimuose, pateiktuose ESTT, ir nėra tiesioginės nuorodos į Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį, tačiau ši ES teisės norma kreipimesi buvo pritaikyta tarsi nacionalinės teisės norma. Tokiu būdu Italija aktyvina *controlimiti* doktriną (Gallo, 2019, p. 455).

[1078] Plačiau žr. 2.3.10. dalį.

[1079] Tai labai gerai iliustruoja GA Y. Bot 2017 m. liepos 18 d. išvada *Taricco II* byloje: „Italijos KT labai aiškiai nurodo, kad, jeigu ESTT paliktų galioti pateiktą SESV 325 straipsnio išaiškinimą, kokį suformulavo *Taricco I sprendime*, Italijos KT galėtų nacionalinį Lisabonos sutarties ratifikavimo ir įgyvendinimo Italijoje įstatymą, kiek juo ratifikuotas ir įgyvendinamas SESV 325 straipsnis, pripažinti prieštaraujančiu aukščiausiems Italijos konstitucinės tvarkos principams ir taip atleisti nacionalinius teismus nuo pareigos vykdyti *Taricco I sprendimą*“ (10 punktas). Taip, M. Bonelli teigimu, Italijos KT pasitelkė konstitucinį identitetą, atsiedamas *Taricco* situaciją nuo *Melloni* bylos (Bonelli, 2018, p. 362). Kaip pažymi D. Preshova, Italijos KT „aiškiai pagrasino pritaikyti konstitucinio identiteto priežiūrą“, jeigu ESTT neperžiūrės savo pozicijos (Preshova, 2019, p. 175). Panašų vertinimą pateikia ir F. Viganò, kurio nuomone, Italijos KT atrodė akivaizdžiai ryžtingiau nusiteikęs negu Ispanijos KT *Melloni* byloje (Viganò, 2018, p. 20). Vis dėlto ESTT *Taricco II* byloje išvengė teisminio konflikto situacijos (Bonelli, 2018, p. 365). ESTT tai pavyko padaryti, C. Maesa nuomone, nenagrinėjant nacionalinio konstitucinio identiteto ir pirmenybės klausimų, taip pat eksplicitiškai nepaminint Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies (Maesa, 2018, p. 52–53). Panašus ir F. Viganò vertinimas, kad ESTT *Taricco II* sprendime išsisuko nuo esminio klausimo, kas turi spręsti, ar įsipareigojimai, kylantys iš ES teisės, prieštarauja nacionaliniam savitumui (Viganò, 2018, p. 19). Todėl, D. Paris nuomone, ESTT sprendimas *Taricco II* byloje buvo labiau teisminės politikos negu techninis ES teisės aiškinimo aktas (Paris, 2017, p. 17).

[1080] Italijos KT 2018 m. balandžio 10 d. *Taricco II* sprendimas 115/2018.

Pirmiausiai savo sprendime Italijos KT pažymėjo, kad ESTT *Taricco I* sprendimas negali būti taikomas situacijoms, kilusioms iki šio ESTT sprendimo priėmimo, t. y. iki 2015 m. rugsėjo 8 d.[1081]. Atsižvelgdamas į ESTT išaiškinimą, kad Italijos „nacionalinis teismas“ turi įvertinti *Taricco I* taikymą, Italijos KT pažymėjo, kad būtent jis ir yra vienintelis nacionalinis teismas, galintis atlikti tokį nacionalinį vertinimą[1082].

Atlikdamas tokį „nacionaliniam teismui“ priskirtą vertinimą, Italijos KT pažymėjo, kad *Taricco I* taisyklė prieštarauja Italijos Konstitucijos 25 straipsnio 2 daliai[1083], o pačiai *Taricco I* taisyklei „akivaizdžiai trūksta aiškumo“[1084].

Galiausiai Italijos KT konstatavo, kad *Taricco I* taisyklė negali būti taikoma nei pagal Italijos Konstituciją, nei pagal ES teisę, nes teisinis aiškumas baudžiamosios teisės klausimais yra absoliuti, jokių išimčių nenumatanti riba[1085]. Tokiu būdu Italijos KT nusprendė, kad ESTT *Taricco I* sprendimas neturi teisinio pagrindo Italijos teisės sistemoje, todėl nėra taikytinas teismų praktikoje[1086] (Fabbrini, Pollicino, 2020, p. 218).

Italijos KT *Taricco II* sprendimas su „minimalia rezervacija“, autoriaus vertinimu, galėtų būti laikomas kol kas vieninteliu visaverčiu ES teisės konstitucinio identiteto priežiūros pavyzdžiu. Tokia nuomonė grindžiama keletu argumentų.

[1081] Italijos KT *Taricco II* sprendimo 7 punktas.

[1082] Italijos KT *Taricco II* sprendimo 8 punktas.

[1083] Italijos KT *Taricco II* sprendimo 10 punktas.

[1084] Italijos KT *Taricco II* sprendimo 11 punktas. Kaip pažymi G. Piccirilli, Italijos KT *Taricco II* sprendime patvirtino savo išimtines teises spręsti dėl pamatinių principų ir jurisdikciją dėl *controlimiti*. Tokiu sprendimu Italijos KT nustatė savo poziciją ne tik nacionalinių ordinarinių teismų, bet ir ESTT atžvilgiu (Piccirilli, 2018, p. 821, 827). D. Paris nuomone, Italijos KT siekė išimtinės priežiūros (nesvarbu, ar tai būtų pagrindinių teisių, *ultra vires*, ar konstitucinio identiteto priežiūra) galimybę paversti bendruoju priežiūros mechanizmu (Paris, 2017, p. 13).

[1085] Italijos KT *Taricco II* sprendimo 14 punktas.

[1086] *Taricco II* sprendime nustatydamas, kad ESTT *Taricco I* taisyklė neatitinka teisinio aiškumo principo, Italijos KT faktiškai paneigia šios taisyklės pakankamą aiškumą, taigi ir besąlygiškumą (Gallo, 2019, p. 454). Kaip pažymi F. Fabbrini ir O. Pollicino, iki *Taricco II* bylos Italijos KT niekada nevartojo konstitucinio identiteto sąvokos ir nesirėmė ja jurisprudencijoje, todėl *Taricco II* žymi paradigminį pokytį (Fabbrini, Pollicino, 2020, p. 214). Be to, Italijos KT sprendimas *Taricco II* byloje „persmelktas“ po Lisabonos sutarties kylančio konstitucinio identiteto naratyvo. Šiame sprendime yra dvi nuorodos į konstitucinį identitetą ir nė vienos – į bendras konstitucines tradicijas (Fabbrini, Pollicino, 2020, p. 219).

Pirma, nepaisant esamo ESTT *Taricco I* sprendimo, kurį būtų galima vertinti kaip *acte éclairé* situaciją, Italijos KT vis tiek kreipiasi su prašymu priimti prejudicinį sprendimą. Antra, nors ESTT pateikiama keletas pasirinkimo alternatyvų, tarp jų aiškiai matyti ir konstitucinio identiteto priežiūros, taigi ne ES teisės kategorijos, galimybė. Trečia, Italijos KT sprendimas *Taricco II* yra ne tiek liečia ES teisės normą, kiek skirtas šiai normai aiškinti, t. y. tiesiogiai nusitaikoma į paties ESTT jurisprudenciją. Ketvirta, Italijos KT sprendimas *Taricco II* byloje nulemia, kad ESTT *Taricco I* sprendime suformuota taisyklės taikymo galimybė yra pašalinama iš Italijos teisės sistemos apskritai. Penkta, ESTT sąvoką „nacionalinis teismas“, kuri, autoriaus nuomone, neabejotinai buvo skirta nacionaliniams ordinariniams teismams, Italijos KT savo sprendimu pavartoja tam, kad visas galias dėl tokio vertinimo sukoncentruotų išimtinai savo kompetencijai. Tokiu būdu akivaizdžiai pasipriešinta ESTT pasiūlytai „decentralizuotų sprendimų“ galimybei. Galiausiai, šešta, *Taricco I* sprendimo (ne)taikymo galimybė buvo paremta ne ES teise, o Italijos Konstitucijos nuostata, kaip riba be jokių išimčių.

Kaip ir minėta, Italijos KT sprendimą *Taricco II*, kaip konstitucinę ES teisės priežiūrą, galima vertinti su „minimalia rezervacija“. Šios rezervacijos du aspektus, autoriaus nuomone, nors ir nelemiančius bendrojo vertinimo, vis dėlto būtina paminėti, siekiant išlaikyti vertinimo objektyvumą. Pirmiausia, būtų neobjektyvu teigti, kad Italijos KT iš pagrindų paneigė, t. y. atmetė, ESTT pateiktą prejudicinį sprendimą. Priešingai, ESTT numatė *Taricco I* sprendimo individualių išimčių galimybę, tačiau Italijos KT šią individualią galimybę transformavo į bendrą ir neginčijamą taisyklę. Antra, nepaisant aiškios konstitucinio identiteto retorikos, Italijos KT preciziškai neapibūdino savo įvykdytos priežiūros[1087]. Tačiau šie du aspektai, autoriaus požiūriu, nekeičia esminio vertinimo, kad Italijos KT įvykdė ES teisės konstitucinio identiteto priežiūrą[1088].

[1087] Kaip pažymi F. Fabbrini ir O. Pollicino, Italijos KT niekada nepatvirtino konstitucinio identiteto sampratos, panašios į patvirtintą Vokietijos KT (Fabbrini, Pollicino, 2020, p. 214). Todėl galėtų kilti abejonių, ar ši ES teisės priežiūra, pavyzdžiui, neturi ES teisės pagrindinių teisių konstitucinės priežiūros požymių. Be to, nesant aiškios konstitucinės doktrinos, galima mėginti kelti klausimą, ar Italijos KT skirstytų ES teisės konstitucinę priežiūrą pagal skirtingus pagrindus, ar tai galėtų būti bendroji ES teisės konstitucinės teisės priežiūra, pavyzdžiui, ES teisės *controlimiti* priežiūra.

[1088] Be kita ko, tai rodo Italijos KT sprendime *Taricco II* matomos dviejų ES konstitucinių principų – ES teisės pirmenybės ir tiesioginio veikimo – „erozijos nacionalinėje teisėje apraiškos“ (Gallo, 2019, p. 436).

2.3.3. Lenkija

Lenkijos KT (*Trybunał Konstytucyjny*) jurisprudencijoje suformuota reikšminga konstitucinio identiteto doktrina[1089]. Ši doktrina buvo suformuota trimis Lenkijos KT sprendimais: vertinant Stojimo į ES sutarties[1090], Lisabonos sutarties[1091] ir ES reglamento[1092] atitiktį Lenkijos konstitucijai.

2.3.3.1. Sprendimas K 18/04 (*Stojimo į ES sutartis*)

Lenkijos KT pirmąja reikšminga pozicija ES teisės sistemos atžvilgiu laikytinas sprendimas K 18/04. Šiame sprendime suformuojama kompetencijų perdavimo doktrina, kurią, autoriaus vertinimu, sudaro keturi svarbiausi teiginiai.

Pirma, Lenkijos KT konstatavo, kad Lenkijos Konstitucijos 8 straipsnio 1 dalies nuostata „Konstitucija yra aukščiausioji Lenkijos Respublikos teisė“[1093] taikoma ir ratifikuotiems tarptautiniams susitarimams dėl kompetencijos perdavimo „tam tikrais klausimais“[1094]. Antra, pagal Konstitucinį Teismą, formuluotė „tam tikrais klausimais“ turi būti suprantama kaip draudimas perduoti visus atitinkamos institucijos įgaliojimus, perduoti visus įgaliojimus tam tikroje srityje ar perduoti kompetenciją nustatyti valdžios įgaliojimus[1095]. Trečia, negali būti įgaliojimų perduota tiek, kad Lenkijos Respublika negalėtų veikti kaip suvereni ir demokratinė valstybė[1096].

[1089] A. Śledzińska-Simon ir M. Ziółkowski vertinimu, Lenkijos KT sąvoką „konstitucinis identitetas“ vartoja tiek nagrinėdamas šalies vidaus, tiek ir išorės klausimus. Išorės klausimuose konstitucinis identitetas yra šiuolaikinė nacionalinio, tiksliau – Lenkijos valstybės, suverenumo išraiška. Vis dėlto išorės klausimuose konstitucinio identiteto sąvoka „buvo išplėtota“ tik ES atžvilgiu ir nepanaudota (kitų) tarptautinių sutarčių atžvilgiu (Śledzińska-Simon, Ziółkowski, 2020, p. 248).

[1090] Lenkijos KT 2005 m. gegužės 11 d. sprendimas Nr. K 18/04.

[1091] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimas Nr. K 32/09.

[1092] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimas SK 45/09.

[1093] Lenkijos KT 2005 m. gegužės 11 d. sprendimo Nr. K 18/04 III dalies 2.1 punktas.

[1094] Lenkijos KT 2005 m. gegužės 11 d. sprendimo Nr. K 18/04 III dalies 4.2 punktas. Pažymėtina, kad formuluotė dėl kompetencijos perdavimo „tam tikrais klausimais“ kyla iš Lenkijos Konstitucijos 90 straipsnio 1 dalies: „Lenkijos Respublika, remdamasi tarptautine sutartimi, gali perduoti tarptautinei organizacijai ar tarptautinei institucijai valstybės valdžios institucijų kompetenciją tam tikrais klausimais“ (Staugaitytė, 2016, p. 587).

[1095] Lenkijos KT 2005 m. gegužės 11 d. sprendimo Nr. K 18/04 III dalies 4.1 punktas.

[1096] Lenkijos KT 2005 m. gegužės 11 d. sprendimo Nr. K 18/04 III dalies 4.5 punktas. Šiuo atžvilgiu Lenkijos KT požiūris iš esmės sutampa su Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo *Mastrichto* sprendime pateikta pozicija.

Galiausiai, ketvirta, nei Lenkijos Konstitucijos 90 straipsnio 1 dalis, nei 91 straipsnio 3 dalis negali būti pagrindu, suteikiančiu įgaliojimus tarptautinei organizacijai (ar jos institucijai) priimti teisės aktus ar sprendimus, kurie prieštarautų Lenkijos Konstitucijai[1097].

Antroji reikšminga sprendimo K 18/04 dalis yra susijusi su pagrindinių teisių, o kartu ir su Lenkijos Konstitucijos viršenybės apsauga[1098]. Lenkijos KT pažymėjo, kad Lenkijos Konstitucija ir ES teisė remiasi tuo pačiu bendrųjų vertybių rinkiniu, nustatančiu demokratinę teisės viršenybės kilmę ir pagrindinių teisių katalogą bei turinį[1099]. Vis dėlto konstitucinės normos asmens teisių ir laisvių srityje nustato mažiausią ir neperžengiamą ribą, kurios negalima sumažinti ar užginčyti priimant ES teisės aktus. „Draugiškas Europos teisei“ aiškinimas turi ribas ir bet kuriuo atveju negali prieštarauti eksplicitiškoms konstitucinių normų formuluotėms ar būti nesuderinamas su minimalių konstitucinių garantijų paskirtimi[1100].

Teismas nepripažino galimybės ginčyti esamos konstitucinės normos galią vien tuo, kad jai priešinga ES taisyklė buvo priimta ES teisės sistemoje[1101]. Lenkijos KT teigimu, esant hipotetiniam konfliktui, ES teisės pirmenybės principas nedaro įtakos suverenių valstybių narių priimtiems galutiniams sprendimams. Lenkijos teisinėje sistemoje tokie sprendimai visada turi būti priimami atsižvelgiant į Konstitucijos 8 straipsnio 1 dalies turinį[1102]. Galiausiai pažymėta, kad toks prieštaravimas jokiu būdu negali būti išspręstas, Lenkijos teisės sistemoje pripažįstant Bendrijos taisyklės pirmenybę konstitucinės normos atžvilgiu[1103].

[1097] Lenkijos KT 2005 m. gegužės 11 d. sprendimo Nr. K 18/04 III dalies 4.5 punktas. Pažymėtina, kad Lenkijos Konstitucijos 91 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Jeigu tai kyla iš Lenkijos Respublikos ratifikuotos sutarties, steigiančios tarptautinę organizaciją, jos nustatyta teisė taikoma tiesiogiai ir turi pirmumą kolizijos su įstatymais atveju.“ (Staugaitytė, 2016, p. 588). Kaip pažymi K. Kowalik-Bańczyk, kompetencijos negali būti perduotos ES turint tikslą leisti teisės aktus, prieštaraujančius Lenkijos Konstitucijai (Kowalik-Bańczyk, 2012, p. 280).

[1098] A. Tatham teigimu, Lenkijos KT paliko atvirą galimybę vertinti sutarčių nuostatas nacionalinių pagrindinių teisių požiūriu (Tatham, 2013, p. 243).

[1099] Lenkijos KT 2005 m. gegužės 11 d. sprendimo Nr. K 18/04 III dalies 8.3 punktas.

[1100] Lenkijos KT 2005 m. gegužės 11 d. sprendimo Nr. K 18/04 III dalies 6.4 punktas.

[1101] Lenkijos KT 2005 m. gegužės 11 d. sprendimo Nr. K 18/04 III dalies 6.4 punktas.

[1102] Lenkijos KT 2005 m. gegužės 11 d. sprendimo Nr. K 18/04 III dalies 7 punktas.

[1103] Lenkijos KT 2005 m. gegužės 11 d. sprendimo Nr. K 18/04 III dalies 6.4 punktas. Tai taip pat negali lemti galiojančios konstitucinės normos galios praradimo, ją pakeičiant Bendrijos norma, ar šios normos taikymo srities apribojimo. Anot Lenkijos KT, esant tokiai situacijai, Lenkijos įstatymų leidėjas turėtų nuspręsti, ar pakeisti Konstituciją, ar Bendrijos reglamentavimą, ar galiausiai spręsti dėl išstojimo Europos Sąjungos. Šį sprendimą turi priimti suverenas, tai yra lenkų

Lenkijos KT sprendime K 18/04 konstitucinis identitetas, autoriaus vertinimu, labiau implicitiškas, suformuojant kompetencijos perdavimo ribų doktriną. Nors konstitucinio identiteto sąvokos nėra Lenkijos Konstitucijoje (Śledzińska-Simon, Ziółkowski, 2020, p. 248), Lenkijos KT Stojimo į ES sutarties sprendime nustatė konstitucinio identiteto, prilyginamo suverenitetui pagrindinių konstitucinių principų ir žmogaus teisių apsaugos srityje, doktriną (Golecki, 2015, p. 13).

2.3.3.2. Sprendimas K 32/09 (*Lisabonos sutartis*)

Konstitucinio identiteto doktrina, paremta sprendimo 18/04 suformuotais pagrindais, buvo reikšmingai išplėtota[1104] sprendime K 32/09. Vienas iš sprendimo K 32/09 pagrindų, autoriaus vertinimu, yra pakartota sprendimo K 18/04 nuostata, kad dėl Lenkijos Konstitucijos viršenybės galių, kylančių iš jos 8 straipsnio 1 dalies, ir jos privalomos galios nei Lenkijos Konstitucijos 90 straipsnio 1 dalis, nei 91 straipsnio 3 dalis negali būti pagrindu, suteikiančiu kompetenciją priimti teisės aktus ar sprendimus, prieštaraujančius Lenkijos Respublikos Konstitucijai[1105]. Tokiu būdu Lenkijos KT toliau formavo galių suteikimo ES doktriną.

Pirma, atkreipdamas dėmesį ES vystymosi dinamiškumą, Lenkijos KT pažymėjo, kad Lenkijos Konstitucijoje numatytas kompetencijų suteikimas negali reikšti besąlygiško būsimų sisteminių pokyčių priėmimo[1106]. Todėl Konstitucijos 90 straipsnis negali būti suprantamas taip, kad po pirmojo taikymo prarastų savo prasmę[1107]. Antra, kompetencijų suteikimas jokiu būdu negali būti suprantamas kaip prielaida numanomam Konstitucijos pakeitimui, t. y. galimybei apeiti Konstitucijos 90 straipsnio 1 dalyje nustatytus

tauta arba valstybės valdžia, kuri pagal Konstituciją gali atstovauti tautai. Taip pat žr. M. Górski nuomonę, kad kai kyla neišvengiama kolizija, pagal Lenkijos KT, yra trys sprendimai: 1) pakeisti Konstituciją, 2) pakeisti ES teisę ir 3) pasitraukti iš ES (Górski, 2016, p.128).

[1104] A. Śledzińska-Simon ir M. Ziółkowski nuomone, Lenkijos KT pirmą kartą konstitucinio identiteto doktriną suformulavo Lisabonos sprendime ir nustatė ne tik europinės integracijos ribas, bet ir dialogo su ESTT pagrindus (Śledzińska-Simon, Ziółkowski, 2020, p. 243). Autoriaus nuomone, tokią mokslininkų poziciją reikėtų patikslinti, jog pirmą kartą buvo pamėginta apibrėžti, kas sudaro konstitucinį identitetą, kai pačios doktrinos pagrindai, kaip ir minėta, buvo pradėti formuoti K 18/04 sprendime.

[1105] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 2.6 punktas.

[1106] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 2.6 punktas.

[1107] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 2.1 punktas.

reikalavimus[1108]. Trečia, nepaisant suteikiamų kompetencijų „tam tikrais klausimais“, kompetencijos suteikimas negali lemti laipsniško valstybės suvereniteto atėmimo[1109]. Ketvirta, kompetencija negali būti suteikta ne Konstitucijos pagrindu[1110], taip pat negalima aiškinti kompetencijos suteikimo tokiu būdu, kuris leistų suteikti bet kokią kompetenciją[1111].

Šios esminės Lenkijos KT sprendimo nuostatos lemia, kad galių suteikimo principas iš esmės yra valstybių narių suvereniteto ES atžvilgiu patvirtinimas, reiškiantis, kad ES negali veikti už jai suteiktos kompetencijos ribų[1112]. Be to, Lenkijos konstitucinio identiteto išsaugojimo garantija yra Konstitucijos 90 straipsnis ir jame nurodytos kompetencijos suteikimo ribos. Šios draudžiamos suteikti kompetencijos išreiškia konstitucinį identitetą[1113]. Taigi, konstitucinis identitetas yra samprata, kuri lemia „kompetenciją suteikti

[1108] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 2.5 punktas. Taip pat žr. šio sprendimo 3.1 punktą, kuriame nustatyta, kad Valstybių narių konstitucinis identitetas – taigi ir suverenitetas – atmeta numanomos nacionalinės konstitucijos pataisos, susijusios su kompetencijų, kylančių iš konstitucijos, perleidimo galimybę.

[1109] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 2.5 punktas. Taip pat žr. šio sprendimo 2.2 punktą, kuriame nustatyta, kad, pagal Valstybės suvereniteto apsaugos europinės integracijos procese principą, šiame procese reikia gerbti kompetencijos suteikimo konstitucines ribas, nustatytas apribojant minėtą suteikimą tik tam tikrais klausimais, ir taip užtikrinti tinkamą suteiktų ir išlaikytų kompetencijų pusiausvyrą. Pusiausvyra reiškia, kad tuo atveju, kai kompetencija sudaro suvereniteto esmę (įskaitant visų pirma konstitucinių normų priėmimą ir jų laikymosi kontrolę, teismų sistemą, valdžią valstybės teritorijoje, ginkluotąsias pajėgas, taip pat saugumą bei viešąją tvarką užtikrinančias pajėgas), sprendžiamosios galios suteikiamos atitinkamoms Lenkijos Respublikos valdžios institucijoms.

[1110] Žr. Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 2.6 punktą, kuriame nustatyta, kad demokratinė teisinė valstybė visiškai išlaiko savo konstitucinį identitetą, Lenkijos Konstitucijos 90 straipsnis, atsižvelgiant į Konstitucijos 2 straipsnyje įtvirtintus principus ir vertybes bei prielaidą, turi būti suprantamas taip, kad nėra atsirandančių ne iš aiškios teisinės nuostatos kompetencijų, suteikiamų be teisinio pagrindo ar nedemokratine jų priėmimo tvarka.

[1111] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 2.5 punktas.

[1112] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 2.2 punktas.

[1113] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 2.1 punktas. Kaip pažymi A. Śledzińska-Simon ir M. Ziółkowski, Lenkijos KT Lisabonos sprendime rėmėsi konstitucinio identiteto sąvoka kaip kompetencijos suteikti kompetenciją ES ribojimą (Śledzińska-Simon, Ziółkowski, 2020, p. 253–254).

kompetenciją“[1114]. Todėl, autoriaus vertinimu, Lenkijos KT itin aiškiai apibrėžė savo poziciją dėl *Kompetenz-Kompetenz*[1115].

Galių suteikimo ES ribojimą ir *Kompetenz-Kompetenz* siedamas su konstituciniu identitetu, Lenkijos KT sprendime K 32/09 pamėgino aiškiau nustatyti, kas, be minėtų konstitucinių ribų, galėtų būti laikoma Lenkijos konstituciniu identitetu. Kaip pažymėjo Lenkijos KT, nepaisant sunkumų, susijusių su išsamaus neperduodamų kompetencijų katalogo nustatymu, kompetencijos, kurioms taikomas visiškas perdavimo draudimas, turėtų būti: sprendimai, kuriuose nurodomi pagrindiniai Konstitucijos asmens teisių principai, lemiantys valstybės identitetą, įskaitant visų pirma žmogaus orumo apsaugos reikalavimą ir konstitucines teises, valstybingumo principas, demokratinio valdymo principas, teisinės valstybės principas, socialinio teisingumo principas, subsidiarumo principas, taip pat reikalavimas užtikrinti geresnį konstitucinių vertybių įgyvendinimą ir draudimas suteikti įgaliojimus keisti Konstituciją bei „kompetencija nustatyti kompetenciją“[1116].

Taigi, autoriaus požiūriu, Lenkijos KT konstitucinį identitetą vertina kaip kompetencijų perdavimo ribas ir apskritai neperduotinas kompetencijas, tačiau, kita vertus, konstitucinis identitetas yra tiek pagrindinės teisės, tiek *Kompetenz-Kompetenz*, tiek ir įgaliojimų suteikimas apskritai. Autoriaus nuomone, Lenkijos KT konstitucinio identiteto doktrina vertintina kaip apimanti visas tris konstitucinės priežiūros formas arba bet kurią iš jų. Maža to, Lenkijos KT pažymėjo, kad Lenkijos Konstitucijos preambulėje išvardyti tikslai „visiškai atitinka“ ES vertybes, nustatytas Lisabonos ESS 2 straipsnyje, o Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta pagarba nacionaliniam savitumui – Lenkijos Konstitucijos preambulėje įtvirtintas pagrindines Konstitucijos vertybes[1117].

[1114] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 2.1 punktas. Kaip pažymėjo Teismas, suteikti įgaliojimai nereiškia nuolatinio valstybių narių suverenių teisių apribojimo, kadangi kompetencijų suteikimas nėra neatšaukiamas, taigi valstybės narės išlaiko „kompetenciją nustatyti kompetenciją“. Be to, Teismas pažymėjo, kad galimybė suteikti kompetencijas „tam tikrais atvejais“ neapima „kompetencijos spręsti dėl kompetencijos“ (2.6 punktas).

[1115] Kaip pažymi M. Górski, kompetencijų perdavimas yra ribojamas tiek, kad ir toliau išliktų galimybė Lenkijos Respublikai veikti kaip suvereniai ir demokratinei valstybei. Be to, Lenkijos KT papildomai apsibrėžė poziciją, kad jis turi paskutinį žodį pagal *Kompetenz-Kompetenz* doktriną, kuriai netaikomas ES teisės pirmenybės principas (Górski, 2016, p. 129).

[1116] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 2.1 punktas.

[1117] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 2.2 punktas.

Būtent šiuo nacionalinio savitumo nuostatos interpretavimo aspektu Lenkijos KT, autoriaus vertinimu, yra panašios nuomonės kaip ir Vengrijos KT savo 22/2016 sprendime (žr. 2.3.9. dalį). Vis dėlto pagrindinis skirtumas nuo minėto Vengrijos KT sprendimo yra tai, kad Lenkijos KT suformuota konstitucinio identiteto samprata gali būti apibūdinama kaip „visa apimanti“ pačią *controlimiti* doktriną, visas tris ES teisės konstitucines priežiūras ir pagarbą nacionaliniam savitumui. Maža to, galima manyti, kad konstitucinis identitetas apima ir „sutarčių šeimininkų“ tezę[1118]. Viena, toks konstitucinio identiteto sampratos išplėtimas lemia išankstinę išlygą europinei integracijai apskritai[1119], kita – tai gali būti vertinama kaip neįprastų doktrininių požiūrių pasirinkimas.

Nepaisant tokio doktrininio požiūrio, labiau primenančio išsamios *controlimit*i doktrinos nustatymą konstitucinėje jurisprudencijoje, vis dėlto, autoriaus nuomone, Lenkijos KT sprendimas K 32/09 yra itin reikšmingas konstitucinio identiteto doktrinos ES teisės atžvilgiu pavyzdys, be kita ko, akcentuojantis ypatingą konstitucinių teismų teisėjų vaidmenį apsaugant valstybių narių konstitucinį identitetą[1120].

2.3.3.3. Sprendimas SK 45/09 (*Briuselis I reglamentas*)

Konstitucinio identiteto doktrina, suformuluota Lenkijos KT jurisprudencijoje K 18/04 ir K 32/09 sprendimais, praktiškai buvo pritaikyta sprendime SK 45/09. Šiame sprendime Lenkijos KT pažymėjo, kad būtina atskirti ES antrinės teisės aktų atitikties Sutartims, t. y. ES pirminei teisei, nagrinėjimą ir jų atitikties Konstitucijai nagrinėjimą. Institucija, kuri galiausiai nustato ES reglamentų atitiktį Sutartims, yra ESTT, o atitikties Konstitucijai atžvilgiu –

[1118] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 3.4 ir 3.8 punktai. Taip pat K. Kowalik-Bańczyk atkreipia dėmesį, kad, atsižvelgiant į Lisabonos sutartį, reikia vienbalsiškumo keičiant Sutartis pagal ESS 48 straipsnį, ir Lenkijos KT požiūriu, tai yra pagarba konstituciniam identitetui ir valstybių narių subjektiškumo išlaikymo priemonė (Kowalik-Bańczyk, 2012, p. 278).

[1119] Pavyzdžiui, žr. Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo Nr. K 32/09 2.1 punktą, kuriame konstatuota, kad ES valstybės narės išlaiko savo suverenitetą dėl to, kad jų konstitucijos, kurios yra valstybės suvereniteto pasireiškimas, išlaiko savo reikšmę. Taip pat žr. sprendimo šio 2.2 punktą, kuriame nustatyta, kad konstitucinių stojimo į ES pagrindų kūrimas išsaugo valstybės konstitucinę identitetą kaip „iškilmingą konstitucinę išlygą“.

[1120] Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 3.8 punktas. Kaip pažymi M. Safjan, konstitucinis identitetas yra paskutinė gynybos linija prieš ESTT „konstitucinį imperializmą“. Šios idėjos spektras labai platus ir Lenkijos KT sprendimas K 32/09 gali būti to pavyzdžiu (Safjan, 2015, p. 387).

Lenkijos KT[1121]. Taip, autoriaus požiūriu, buvo dar labiau išplėsta *controlimiti* doktrina.

Lenkijos KT pakartotinai įtvirtino, kad iš ES teisės kylanti žemesnio lygio žmogaus teisių apsauga, palyginti su Lenkijos Konstitucijoje garantuojamu apsaugos lygiu, prieštarautų Lenkijos Konstitucijai[1122]. Atsižvelgdamas į tai, Lenkijos KT pažymėjo, kad ES reglamentai turi norminių aktų požymių, nustatytų Konstitucijos 79 straipsnio 1 dalyje[1123], jų vieta Lenkijos konstitucinėje sistemoje nustatyta Konstitucijos 93 straipsnio 1 dalyje[1124], todėl jų atžvilgiu gali būti paduotas individualus konstitucinis skundas[1125], kuriuo siekiama užtikrinti konstitucinių teisių ir laisvių apsaugą[1126].

Taip pat, pakartodamas, kad Lenkijos Konstitucija išlaiko viršenybę visų Lenkijos konstitucinėje santvarkoje galiojančių teisės aktų, įskaitant ES teisės aktus, atžvilgiu[1127], Lenkijos KT konstatavo, kad dėl nurodyto Lenkijos Konstitucijos, kaip Lenkijos Respublikos aukščiausiosios teisės, statuso

---

[1121] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimo SK 45/09 2.3 punktas. Be to, Lenkijos KT yra „galutinį žodį tariantis teismas“ pagal Lenkijos Konstituciją, tačiau tai turi būti suvokiama ne kaip konkurencija ESTT, o siekis išvengti „bet kokio neveiksmingumo“ tarp dviejų teisinių sistemų. Kita vertus, saugant Konstituciją, gali kilti potencialių konfliktų „tarp teismų sprendimų“ (2.4 punktas).

[1122] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimo SK 45/09 2.9 punktas. Paminėtina, kad pirmą kartą ši nuostata buvo nustatyta sprendime K 18/04.

[1123] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimo SK 45/09 1.4 punktas. Lenkijos Konstitucijos 79 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „kiekvienas, kieno konstitucinės laisvės ar teisės buvo pažeistos, turi teisę įstatymo nustatytais pagrindais kreiptis į Konstitucinį Teismą su skundu dėl įstatymo ar kito norminio akto, kuriuo remdamasis teismas ar viešojo administravimo institucija priėmė galutinį sprendimą dėl jo laisvių, teisių arba jo pareigų, įtvirtintų Konstitucijoje, atitikties Konstitucijai“. Be to, Lenkijos Konstitucijos 188 straipsnio 5 punkte numatoma, kad Lenkijos KT „priima sprendimus bylose dėl konstitucinių skundų, apie kuriuos kalbama 79 straipsnio 1 dalyje“. Lenkijos Respublikos Konstitucijos vertimas (Staugaitytė, 2016, p. 585, 612). Minėtame Lenkijos KT sprendime konstatuota, kad ES reglamentas yra bendro taikymo aktas, todėl jis yra teisės, galiojančios Lenkijoje, dalis, nes galioja neapibrėžtoms situacijoms ir sukelia teisinių pasekmių. Todėl galima speciali tokio akto priežiūra (sprendimo 1.3–1.5 punktai). Tokios Teismo sprendimo nuostatos lemia, kad, kaip teigia C. Van de Heyning, ES reglamentas gali būti pripažintas pažeidžiančiu pamatinę konstitucinę taisyklę ir jo pirmenybė prieš nacionalinę teisę bus atšaukta (panaikinta) (Van de Heyning, 2012, p. 187).

[1124] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimo SK 45/09 2.2 punktas.

[1125] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimo SK 45/09 1.5 punktas.

[1126] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimo SK 45/09 1.2 punktas.

[1127] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimo SK 45/09 2.2 punktas.

priimtina nagrinėti, ar ES reglamentų normos dera su šios konstitucinėmis normomis[1128].

Lenkijos KT nenustatė Briuselis I reglamento[1129] nuostatų prieštaravimo Lenkijos Konstitucijai[1130]. Tačiau, kaip pažymima sprendime, konstatavus ES teisės normos nesuderinamumą su Lenkijos Konstitucija, tokia ES teisės norma pagal Konstitucijos 190 straipsnio 1 ir 3 dalis prarastų savo privalomą pobūdį[1131]. Vis dėlto pažymėtina, kad šio ES reglamento pasirinkimas konstitucinei priežiūrai, autoriaus požiūriu, kelia abejonių dėl kelių priežasčių. Pirma, tai yra ES teisės aktas, priimtas iki Lenkijos narystės ES, todėl, stodama į ES Lenkija, kaip ir kitos stojančios šalys, sutiko su visa ES teise. Antra, šis reglamentas, autoriaus žiniomis, nekėlė konstitucingumo klausimų kitoms ES valstybėms narėms. Todėl, autoriaus vertinimu, neatmestina, kad ES teisės konstitucinės priežiūros objektu buvo pasirinktas „saugus“ pagal padarinius teisės aktas, o svarbiausias Konstitucinio Teismo tikslas galėjo būti konstitucinio identiteto doktrinos priežiūros „aktyvavimas“. Tokią autoriaus prielaidą patvirtina ir T. Koncewicz, pažymėdamas, kad Lenkijos KT siunčia vienintelę žinutę ESTT, jog Lenkijos KT misija turi būti vertinama ir priimama rimtai, nes tada, kai konstitucijos viršenybė nustos būti tik nacionalinės teisės klausimu, ir ES teisės pirmenybė taps nacionalinės teisės klausimu (Koncewicz, 2015b, p. 314).

Vis dėlto pažymėta, kad sprendimas, kuriuo pripažįstama ES teisės neatitiktis Konstitucijai, turėtų būti *ultima ratio* pobūdžio ir pasirodyti tik tada, kai visi kiti nacionalinės teisės normų ir ES teisinės tvarkos normų konflikto sprendimo būdai būtų nesėkmingi[1132]. Tokią Konstitucinio Teismo poziciją, autoriaus nuomone, galima vertinti kaip siekiančią išlaikyti pusiausvyra, ypač atsižvelgiant į poziciją, kad, esant neaiškumui dėl ES teisės,

---

[1128] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimo SK 45/09 2.2 punktas. Taip, teigtina, Lenkijos KT nustatė procedūrinį ES teisės konstitucinės priežiūros pagrindą.

[1129] Tarybos reglamentas Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo.

[1130] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimo SK 45/09 8.1 punktas.

[1131] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimo SK 45/09 2.7 punktas.

[1132] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimo SK 45/09 2.7 punktas. T. Koncewicz teigimu, sprendimas SK 45/09 apskritai yra „ne tiek norminis“, kiek susijęs su Konstitucinio Teismo teisėjų pasitikėjimu ESTT veikla ar šio teismo vykdomu ES aktų vertinimu. Sprendimas SK 45/09 nepalieka abejonių, kad prireikus Lenkijos KT pasinaudos savo „neatidėliotina jurisdikcija“ (Koncewicz, 2015b, p. 313).

būtų kreipiamasi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą dėl abejonių keliančių nuostatų išaiškinimo ar jų galiojimo[1133].

Vis dėlto Lenkijos KT neįprastas, artimesnis bendrinei *controlimiti* doktrinai, požiūris į konstitucinį identitetą sprendime SK 45/09, autoriaus požiūriu, atskleidžia savo prieštaringumą. Paminėtina, kad Lenkijos KT pažymėjo, jog tiesioginė ES teisės konstitucinė priežiūra vykdoma tik išimtiniais atvejais[1134]. Taigi pats Lenkijos KT tarsi aiškiai nepasakė, kokio pobūdžio konstitucinę priežiūrą vykdo šiuo konkrečiu atveju. Kita vertus, Lenkijos KT pažymėjo, kad šis sprendimas yra panašus į Vokietijos KT *Honeywell* sprendimą, ir atkreipė dėmesį, kad *Honeywell* sprendimas buvo susijęs ne su pagrindinių teisių, o su *ultra vires* priežiūra. Taigi, Lenkijos KT aiškiai atskiriant pagrindinių teisių priežiūrą nuo *ultra vires* priežiūros, būtų galima daryti išvadą, kad buvo vykdoma ES teisės pagrindinių teisių konstitucinė priežiūra. Tačiau mokslininkų požiūris dėl Lenkijos KT vykdytos priežiūros klasifikavimo labai skiriasi[1135]. Gali būti, kad iš dalies teisus T. Koncewicz, teigdamas, kad, pasilikdamas prie valstybių narių, kaip „sutarčių šeimininkių“, retorikos ir nelankstaus pasenusių koncepcijų, tokių kaip suverenitetas ir konstitucinis branduolys, aiškinimo, Lenkijos KT negali iki galo paaiškinti viso konstitucinio labirinto (Koncewicz, 2015b, p. 317).

Vis dėlto tokie skirtingi teisės mokslininkų vertinimai neatsitiktiniai. Preziumuotina, kad tai – bandymo „identifikuoti“ Lenkijos KT doktriną pagal Vokietijos KT doktrininius priežiūrų skirtumus. Tačiau, ypač atsižvelgiant į sprendimą K 32/09, autoriaus vertinimu, Lenkijos KT apskritai neturi suformavęs ES teisės konstitucinių priežiūrų „įvairovės“. Todėl, autoriaus nuomone, nepaisant to, kuris iš aspektų (pagrindinės teisės, suteiktų

[1133] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimo SK 45/09 2.6 punktas.

[1134] Lenkijos KT 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimo SK 45/09 2.8 punktas.

[1135] Viena vertus, D. Preshova vertinimu, šiuo sprendimu Lenkijos KT nustatė, kad turi teisę vykdyti *ultra vires* priežiūrą (Preshova, 2019, p. 254). Taip mano ir A. Śledzińska-Simon bei M. Ziółkowski, jų teigimu, Lenkijos KT sprendimu SK 45/09 nusprendė taikyti *ultra vires* priežiūrą, taip sustiprindamas savo, kaip galutinį sprendimą priimančio teismo, poziciją, net nesikreipdamas dėl prejudicinio sprendimo į ESTT (Śledzińska-Simon, Ziółkowski, 2020, p. 245). Kita vertus, A. Kustra nuomone, Lenkijos KT sprendimas SK 45/09 „nuaidėjo visoje Europoje“, nes nacionalinis konstitucinis teismas pirmą kartą nuo *Solange I* sprendimo įvykdė ES teisės akto konstitucinę priežiūrą (Kustra, 2015, p. 1554). Dar kitokį vertinimą pateikia K. Kowalik-Bańczyk, kurios nuomone, Lenkijos KT bando kurti konstitucinių teismų koaliciją ES veiksmams apibrėžti, kai ES veikia *ultra vires* ir turi įtakos nacionaliniam konstituciniam identitetui (Kowalik-Bańczyk, 2012, p. 267).

įgaliojimų viršijimas ar konstitucinis branduolys) galėtų būti paveiktas, vis tiek tai bus suprantama kaip „vientisa“ konstitucinio identiteto priežiūra[1136].

2.3.4. Rumunija

Rumunijos KT jurisprudencijoje konstitucinio identiteto doktrina, viena vertus, laikytina nesuformuota. Tačiau, kita vertus, šio Teismo naujausia jurisprudencija rodo, kad ES konstitucinio identiteto priežiūra galima net ir nesuformavus pačios doktrinos.

Rumunijos atvejis yra susijęs su Stojimo į ES akto[1137] pagrindu, priimtu Europos Komisijos sprendimu[1138] ir nustatančiu „bendradarbiavimo ir tikrinimo mechanizmą“. Pagal šį sprendimą, Europos Komisijos 2018 m. pateiktoje ataskaitoje[1139] pažymima, kad įstatymų pakeitimais[1140] silpninamos teisinės teisminių institucijų nepriklausomumo garantijos, o tai gali pakenkti faktiniam teisėjų ir prokurorų nepriklausomumui[1141].

ESTT gavo net penkis Rumunijos teismų kreipimusis, susijusius su Rumunijos teismų inspekcijos laikinojo vadovo paskyrimu bei prokuratūros specialiojo struktūrinio padalinio, atsakingo tik už nusikaltimų teismų sistemoje tyrimą, įsteigimu. Šiuose kreipimuose keliami nacionalinės teisės aktų pakeitimų suderinamumo su teisinės valstybės, veiksmingos teisminės gynybos ir teismų nepriklausomumo principais klausimai.

[1136] Vis dėlto toks vertinimas laikytinas tik santykiniu, nes 2021 m. liepos 14 d. Lenkijos KT sprendimu P 7/20 2020 m. balandžio 8 d. ESTT sprendimui dėl laikinųjų priemonių byloje C-791/19 R pritaikyta būtent *ultra vires* priežiūra (kol kas skelbiama tik sprendimo rezoliucinė dalis).

[1137] Aktas dėl Bulgarijos Respublikos ir Rumunijos stojimo sąlygų ir sutarčių, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, pritaikomųjų pataisų.

[1138] 2006 m. gruodžio 13 d. Komisijos sprendimas 2006/928/EB, nustatantis bendradarbiavimo su Rumunija ir jos pažangos siekiant orientacinių tikslų teismų reformos ir kovos su korupcija srityse patikrinimo mechanizmą. Sprendimo priede nustatyti Rumunijos pažangos vertinimo kriterijai: skaidresnis ir veiksmingesnis teisminis procesas, Integralumo agentūros įsteigimas, aukštų pareigūnų korupcijos nešališki tyrimai ir tolesnės kovos su korupcija priemonės. Pagal šio Komisijos sprendimo 1 straipsnį, Europos Komisija kiekvienais metais teikia Europos Parlamentui ir ES Tarybai ataskaitas apie padarytą pažangą.

[1139] 2018 m. lapkričio 13 d. Europos Komisijos ataskaita „Rumunijos pažanga pagal bendradarbiavimo ir tikrinimo mechanizmą“.

[1140] Teismų organizavimo, Vyriausiosios teismų tarybos bei Teisėjų ir prokurorų statuto pakeitimo įstatymai.

[1141] Europos Komisijos 2018 m. lapkričio 13 d. ataskaitos 3.1 dalis.

ESTT 2021 m. gegužės 18 d. priėmė sprendimą[1142], jame nustatyta, kad minėtas Komisijos sprendimas yra aktas, kurį pagal SESV 267 straipsnį gali aiškinti ESTT[1143], o sprendimas, kaip pagal Stojimo aktą priimta priemonė, patenka į Stojimo sutarties taikymo sritį[1144]. ESTT pažymėjo, kad šiuo sprendimu nustatyti orientaciniai tikslai Rumunijai yra privalomi, todėl Rumunija turi imtis tinkamų priemonių jiems pasiekti ir nesiimti priemonių, galinčių trukdyti pasiekti tuos tikslus[1145]. Tai lemia, kad Rumunija privalo tinkamai atsižvelgti į Komisijos pagal minėtą sprendimą parengtas ataskaitas ir ypač į šiose ataskaitose pateiktas rekomendacijas[1146].

Todėl teisės aktai, reglamentuojantys teismų organizavimą, turi atitikti ES teisės reikalavimus, visų pirma Lisabonos ESS 2 straipsnyje nustatytą teisinės valstybės vertybę[1147]. Vertindamas Teismų inspekcijos vadovo skyrimo procedūrą, ESTT nustatė, kad, pagal ES teisę[1148], draudžiama daryti spaudimą teisėjų ir prokurorų veiklai[1149], o būtent taip gali būti vertinama prokuratūros specialiojo struktūrinio padalinio veikla[1150].

[1142] 2021 m. gegužės 18 d. ESTT sprendimas sujungtose bylose C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-291/19, C-355/19 ir C-397/19 *Asociaţia „Forumul Judecătorilor din România*.

[1143] ESTT 2021 m. gegužės 18 d. sprendimo 147 punktas.

[1144] ESTT 2021 m. gegužės 18 d. sprendimo 155 punktas.

[1145] ESTT 2021 m. gegužės 18 d. sprendimo 172 punktas.

[1146] ESTT 2021 m. gegužės 18 d. sprendimo 178 punktas.

[1147] ESTT 2021 m. gegužės 18 d. sprendimo 181, 184 ir 185 punktai.

[1148] ESTT daro nuorodą į Lisabonos ESS 2 ir 19 straipsnius bei sprendimą 2006/928/EB.

[1149] ESTT 2021 m. gegužės 18 d. sprendimo 207 punktas. ESTT konstatuoja, kad „draudžiami valstybės narės vyriausybės priimti nacionalinės teisės aktai, pagal kuriuos jai leidžiama laikinai paskirti į vadovaujamas pareigas teisminėje institucijoje, kuriai pavesta vykdyti tyrimus dėl drausminių bylų ir inicijuoti drausmines procedūras teisėjų ir prokurorų atžvilgiu, nesilaikant įprastos nacionalinėje teisėje numatytos skyrimo į šias pareigas procedūros, jeigu dėl šių teisės aktų gali kilti pagrįstų abejonių, kad šios institucijos įgaliojimais ir funkcijomis galėtų būti naudojamasi kaip įrankiu daryti spaudimą teisėjų ir prokurorų veiklai arba ją politiškai kontroliuoti“.

[1150] ESTT 2021 m. gegužės 18 d. sprendimo 216 punktas. Vertindamas prokuratūros struktūrinį padalinį, turintį kompetenciją tirti teisėjų ir prokurorų padarytus pažeidimus, ESTT pažymėjo, kad toks padalinys „gali būti vertinamas kaip bandymas įtvirtinti teisėjų spaudimą ir gąsdinimą ir taip lemti šių teisėjų nepriklausomumo ir nešališkumo stygių“. Be to, pagal ES teisę, draudžiamos nacionalinės teisės nuostatos, pagal kurias įkuriamas specializuotas prokuratūros padalinys, turintis išimtinę kompetenciją tirti teisėjų ar prokurorų padarytas nusikalstamas veikas, kai tokio padalinio įkūrimas nėra pateisinamas reikalavimais, susijusiais su geru teisingumo vykdymu, ir nesusiejamas su konkrečiomis garantijomis, kad bus laikomasi Chartijos reikalavimų, ir bus

ESTT, atkreipdamas dėmesį į Rumunijos KT poziciją[1151], pažymėjo, kad, vadovaujantis ES teisės pirmenybės principu, net ir tai, kad valstybė narė remiasi konstitucinio lygmens nacionalinėmis nuostatomis, negali pakenkti ES teisės vienovei ir veiksmingumui. Tam negali kliudyti net ir konstitucinio lygmens vidaus nuostatos, susijusios su jurisdikcijos pasidalijimu[1152]. Todėl nacionaliniai teismai privalo netaikyti ES teisei prieštaraujančių nacionalinės teisės nuostatų, nesvarbu, jos yra teisėkūros ar konstitucinio pobūdžio[1153]. Todėl konstitucinio lygmens teisės aktai, kuriais draudžiama ordinariniam teismui netaikyti nacionalinės teisės, patenkančios į nagrinėjamo Komisijos sprendimo taikymo sritį, kaip ją aiškina nacionalinis konstitucinis teismas, yra draudžiami[1154].

Rumunijos KT 2021 m. birželio 8 d. priėmė sprendimą[1155] dėl Teismų įstatymo 88^1–88^9 straipsnių konstitucingumo, kuriame, be kita ko, pateikė ir minėto ESTT sprendimo savo vertinimą.

Rumunijos KT pažymėjo, kad, pagal Rumunijos Konstituciją, privalomiems ES aktams gali būti taikoma konstitucinė priežiūra tik esant šioms kumuliacinėms sąlygoms: pirma, norma yra pakankamai aiški, tiksli ir besąlyginė arba tai lemia ESTT pateiktas išaiškinimas; antra, norma yra konstituciškai reikšminga[1156]. Teismas pažymėjo, kad Komisijos sprendimas nėra konstituciškai reikšmingas, be to, nepaisant to, kad Komisijos pateikta ataskaita priimta minėto sprendimo pagrindu, pati ataskaita yra rekomendacinio pobūdžio[1157], todėl negali būti taikoma Rumunijos KT[1158].

Pakartodamas svarbiausius ESTT sprendimo motyvus[1159], Rumunijos KT savo sprendime pateikė „atsakomuosius“ argumentus. Sprendime pažymima, kad, nepaisant ESTT argumento, jog teisminėje sistemoje padarytų pažeidimų tyrimas turi būti pagrįstas objektyviais ir patikrinamais kriterijais, Rumunijos

---

neleista šį struktūrinį padalinį naudoti kaip politinės šių teisėjų ir prokurorų veiklos kontrolės įrankį, galintį pakenkti jų nepriklausomumui (223 punktas).

1151 ESTT 2021 m. gegužės 18 d. sprendimo 243 punktas. ESTT pažymėjo, kad, atsižvelgiant į tai, kad Europos Komisijos sprendimą 2006/928/EB yra vertinęs Rumunijos KT, nustatęs, kad ES „teisė, įskaitant Sprendimą 2006/928, negali būti viršesnė už nacionalinę konstitucinę teisę“.

1152 ESTT 2021 m. gegužės 18 d. sprendimo 245 punktas.

1153 ESTT 2021 m. gegužės 18 d. sprendimo 251 punktas.

1154 ESTT 2021 m. gegužės 18 d. sprendimo 252 punktas.

1155 Rumunijos KT 2021 m. birželio 8 d. sprendimas Nr. 390.

1156 Rumunijos KT sprendimo 18 ir 30 punktai.

1157 Rumunijos KT sprendimo 21 ir 42 punktai.

1158 Rumunijos KT sprendimo 30 punktas.

1159 Rumunijos KT sprendimo 34–39 ir 44–47 punktai.

KT pabrėžė, kad kurti atskirą specializuotą padalinį prokuratūroje yra įstatymų leidžiamosios valdžios prerogatyva[1160].

Vertindamas antrąjį ESTT paminėtą aspektą, susijusį su garantijomis, užtikrinant teisėjų ir prokurorų nepriklausomumą, Rumunijos KT pažymėjo, kad Rumunijos Konstitucija nenustato tyrimo institucijų struktūrinių principų, todėl tai nuspręsti yra įstatymų leidžiamosios valdžios kompetencija[1161]. Be to, įstatymų pakeitimai nenumato jokių nukrypimų nuo bendrųjų Baudžiamojo proceso taisyklių[1162]. Atsižvelgdamas į tai, Rumunijos KT nusprendė, kad ginčijamos įstatymų nuostatos atitinka Rumunijos Konstitucijos nuostatas, nustatančias teisės viršenybę ir teisę į teisingą teismą[1163]. Papildomai Rumunijos KT atkreipė dėmesį, kad ESTT argumentacija nėra faktiškai ir teisiškai tiksli[1164].

Rumunijos KT, tęsdamas ESTT sprendimo kritiką, pažymėjo, kad SESV 267 straipsnyje nustatyta, jog ESTT pateikia aiškinimą, naudingą

[1160] Rumunijos KT sprendimo 49–51 punktai. Rumunijos KT pažymėjo, kad tokio padalinio steigimas nepažeidžia Rumunijos Konstitucijos, atsižvelgiant į tai, kad pačioje Rumunijos Konstitucijoje nėra numatyti tokių struktūrų steigimo principai.

[1161] Rumunijos KT sprendimo 52–55 punktai. Rumunijos KT akcentavo, kad, esant pakankamai duomenų, prokuroras privalo pradėti tyrimą, nepaisant asmens, prieš kurį pradedamas tyrimas, statuso. Be to, tyrimų koncentravimas viename struktūriniame padalinyje užtikrina, kad visuose tyrimuose bus taikomi vienodi standartai, ko nepavyktų pasiekti esant išskaidytai kompetencijai.

[1162] Rumunijos KT sprendimo 64–66 punktai. Dėl prokurorų ir teisėjų teisės į teisingą teismą, nekaltumo prezumpcijos ir teisės į teisminę gynybą užtikrinimo Rumunijos KT, remdamasis savo 2018 m. sausio 23 d. ir 2020 m. liepos 7 d. sprendimais, pažymėjo, kad jurisdikcijos taisyklės, susijusios su asmens individualiu statusu, nepaneigia procesinių garantijų.

[1163] Rumunijos KT sprendimo 69 punktas.

[1164] Išskirtinė kompetencija atsiimti kitų prokuratūros padalinių jau paduotus apeliacinius skundus buvo pripažinta prieštaraujanti Rumunijos Konstitucijai 2020 m. liepos 7 d. Rumunijos KT sprendimu Nr. 547, todėl buvo nebegaliojanti ESTT priimant sprendimą, tačiau į šį sprendimą ESTT sprendime neatsižvelgta.

besikreipusiam teismui[1165], Tačiau ESTT sprendime pateikiamos išvados[1166] yra ne teisės aiškinimas, o teisės taikymas[1167].

Galiausiai Rumunijos KT pasisakė dėl ES teisės pirmenybės principo. Visų pirma Rumunijos KT priminė, kad 2016 m. vasario 16 d. sprendime yra nustatęs, jog Rumunijos Konstitucija yra tautos valios išraiška, o tai reiškia, kad ji negali prarasti savo privalomosios galios, be kita ko, ir dėl ES teisės pirmenybės[1168]. Nacionalinės ir ES teisės santykį nustato Rumunijos Konstitucija[1169], o formuluotė „prieš nacionalinius įstatymus“ reiškia, kad ES teisė turi pirmenybę tik infrakonstitucinių teisės aktų atžvilgiu[1170]. Be to, net ir tokiu atveju ES teisės pirmenybė neturi būti suprantama kaip leidžianti neatsižvelgti į nacionalinį konstitucinį identitetą[1171], kurį užtikrina Rumunijos KT, arba jį pašalinti.

[1165] Pažymėtina, kad Rumunijos KT daro nuorodą į ESTT sprendimo 201 punktą, kuriame ESTT konstatuoja, kad „pagal suformuotą jurisprudenciją ESTT, remdamasis šiame SESV 267 straipsnyje įtvirtintu teismų bendradarbiavimu ir atsižvelgdamas į bylos medžiagą, gali nacionaliniam teismui pateikti Sąjungos teisės išaiškinimo gaires, kurios jam galėtų būti naudingos vertinant vienos ar kitos šios teisės nuostatos poveikį“ (71 punktas).

[1166] Rumunijos KT savo išvadą pagrindžia šiomis ESTT sprendimo nuostatomis: ESTT sprendimo 215 punktu, nustatančiu, kad „įstatymo aiškinamajame rašte nepateikta jokio pateisinimo, susijusio su gero teisingumo vykdymo reikalavimais“, 219 punktu, konstatuojančiu, kad „praktiniai pavyzdžiai patvirtina rizikos realizavimą, kad šis struktūrinis padalinys prilygsta politinio spaudimo įrankiui ir naudojasi įgaliojimais, kad pakeistų eigą tam tikruose baudžiamuosiuose tyrimuose ar teismo procesuose“ ir kt. (71 punktas).

[1167] Rumunijos KT sprendimo 71 punktas.

[1168] Rumunijos KT sprendimo 72 punktas.

[1169] Rumunijos KT sprendimo 74 punktas. Rumunijos KT nukreipia į Rumunijos Konstitucijos 148 straipsnį. Šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „prisijungus prie Europos Sąjungos, jos steigiamųjų sutarčių ir kitos įpareigojančios Europos Sąjungos teisės normos, turi pirmenybę prieš nacionalinius įstatymus kolizijos atveju, atsižvelgiant į teisės akto dėl prisijungimo prie Europos Sąjungos nuostatas. O šio Rumunijos Konstitucijos straipsnio 4 dalyje yra įtvirtinta, kad „Parlamentas, Rumunijos Prezidentas, Vyriausybė ir teismai užtikrina įsipareigojimų, kylančių iš teisės aktų dėl prisijungimo prie Europos Sąjungos ir iš šio straipsnio 2 dalyje numatytų nuostatų, vykdymą“ (Švedaitė, 2016, p. 412).

[1170] Rumunijos KT sprendimo 76 punktas.

[1171] Rumunijos KT sprendimo 74 punktas. Pažymėtina, kad Rumunijos KT konstituciniu identitetu įvardija Rumunijos Konstitucijos 11 straipsnio 3 dalį, kurioje numatoma, kad tarptautinė sutartis, kurios nuostatos prieštarauja Konstitucijai, gali būti ratifikuota tik pakeitus Konstituciją, ir 152 straipsnį, jame nustatyti Konstitucijos keitimo apribojimai. Šio straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad „negali būti keičiamos Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios nacionalinį, nepriklausomą, unitarinį ir nedalomą Rumunijos valstybės pobūdį, taip pat respublikinę valdymo formą, teritorinį integralumą, teismų nepriklausomumą,

Rumunijos KT pažymi, kad ir Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje vartojama nacionalinio savitumo samprata, neatsiejama nuo pagrindinių politinių bei konstitucinių struktūrų, reiškia integracijos į ES ribas[1172]. Maža to, Rumunijos KT konstatuoja, kad remiantis Rumunijos Konstitucijos 148 straipsniu neleidžiama nacionaliniams teismams vertinti nacionalinių teisės aktų suderinamumo su ES teise, jeigu Rumunijos KT yra nustatęs tokių nacionalinių aktų atitiktį Rumunijos Konstitucijai[1173].

Rumunijos KT sprendimas, autoriaus nuomone, pirmiausia diskutuotinas dėl nacionalinio savitumo ir konstitucinio identiteto kategorijų subendrinimo.

Antra, šis sprendimas kritikuotinas dėl perteklinio ir jokia išsamia doktrina nepagrįsto ES teisės pirmenybės principo ribojimo, autoriaus požiūriu, precedento neturinčia apimtimi. Tai galėtų būti vertinama kaip reikšminga sprendimo klaida, kuri, neatmestina, kenkia ES teisės konstituciškai motyvuotai (t. y. pagrįstai doktrina ir argumentacija) konstitucinio identiteto priežiūrai ir suteikia *controlimiti* doktrinos oponentams galimybę tokį sprendimą vertinti kaip nacionalinių konstitucinių teismų „savivaliavimo“ pavyzdį.

Galiausiai, trečia, Rumunijos KT nustatė ESTT sprendimo veikimo ribas. Visų pirma buvo pažymėta, kad Komisijos sprendimas saisto Rumuniją, jos parlamentą ir vyriausybę, tačiau ne teismus, todėl nacionaliniai teismai negali būti įpareigoti bendradarbiauti su ES politinėmis institucijomis[1174].

Paminėtina, kad kitų nacionalinių konstitucinių teismų sprendimų fone Rumunijos KT sprendimas yra pats „staigiausias“, priimtas nesant nei iš anksto suformuotos konstitucinio identiteto (ar bendrosios *controlimiti*) doktrinos, nei tokią doktriną suformuojant pačiame sprendime. Tai lemia, kad sprendime, autoriaus nuomone, yra bent keletas reikšmingų pagrįstas abejones keliančių aspektų. Be to, autoriaus nuomone, nors ir būtų negalima

---

politinį pliuralizmą ir oficialiąją valstybės kalbą.“ Be to, šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, kurios paneigtų fundamentalias piliečių teises ir laisves arba jų garantijas“ (Švedaitė, 2016, p. 413). Atkreiptinas dėmesys, kad šiame punkte Rumunijos KT daro nuorodą į Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimą.

[1172] Rumunijos KT sprendimo 75 punktas.

[1173] Rumunijos KT sprendimo 76 punktas.

[1174] Rumunijos KT sprendimo 77 punktas. Be to, kadangi Europos Komisijos sprendimas 2006/928 nenustato normų, kurias nacionaliniai teismai galėtų taikyti teikdami pirmenybę prieš nacionalines normas, todėl Komisijos sprendimu privalomos normos nenustatomos, o ESTT rezoliucinės dalies 7 punktas neturi pagrindo. Tokią išvadą dar labiau sustiprina tai, kad ginčijamos įstatymo normos pripažintos neprieštaraujančiomis Rumunijos Konstitucijai (sprendimo 78 punktas).

kategoriškai teigti, kad pasirinkta būtent ES teisės konstitucinio identiteto priežiūra yra bent jau netikslus pasirinkimas[1175]. Todėl, autoriaus vertinimu, ESTT sprendimui kur kas tinkamesnė būtų buvusi ES teisės *ultra vires* konstitucinė priežiūra, pavyzdžiui, pripažįstant ESTT sprendimą tam tikra nustatyta apimtimi *ultra vires*[1176]. Todėl nekelia nuostabos, kad toks Rumunijos KT sprendimas netapo autoritetingu nacionaliniams ordinariniams teismams[1177].

ESTT sprendime[1178] akcentavo, kad šioje byloje kyla itin svarbūs klausimai dėl teismų nepriklausomumo, bendrosios kompetencijos teismų ir Rumunijos KT santykių, taip pat dėl ES teisės pirmenybės[1179]. ESTT pažymėjo pareigą užtikrinti visapusį ES teisės taikymą visose valstybėse narėse[1180], nepaisant konstitucinio modelio[1181]. ESTT, glaustai apžvelgęs ES teisės pirmenybės praktiką, konstatavo, kad ES teisės aiškinimas negali

---

[1175] Pavyzdžiui, išskyrus vienintelę nuorodą į Vokietijos KT *Lisabonos* sprendimą, nepateikiama kitų nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencijos arba teisės mokslinės minties analizė.

[1176] Tokia autoriaus pozicija grindžiama, be kita ko, ir 2021 m. liepos 14 d. Lenkijos KT sprendimu P 7/20, kuriuo 2020 m. balandžio 8 d. ESTT sprendimui dėl laikinųjų priemonių byloje C-791/19 R pritaikyta būtent *ultra vires* priežiūra, žr. 660 išnašą. Maža to, net jeigu Čekijos KT, nepaisant aiškiai suformuotos *controlimiti* doktrinos, buvo kritikuojamas dėl dialogo su ESTT, vis dėlto Čekijos KT mėgino tokį dialogą vykdyti taip ir tiek, kiek manė esant tinkama. O Rumunijos KT sprendimas, nevykdžius jokio teisminio dialogo, vertintina, galėtų būti laikytinas vadinamojo radikaliojo konstitucinio pliuralizmo modelio jurisprudenciniu pavyzdžiu.

[1177] Taip 2021 m. liepos 7 d. sprendimu Rumunijos Krajovos apeliacinis teismas kreipėsi į ESTT, prašydamas priimti prejudicinį sprendimą dėl trijų klausimų, be kita ko, dėl drausmės bylos iškėlimo ir drausminės nuobaudos skyrimo teisėjui už Rumunijos KT sprendimo nesilaikymą, t. y. pripažįstant ES Sąjungos teisės pirmenybę ir taikant ESTT sprendimą.

[1178] ESTT 2022 m. vasario 22 d. sprendimas byloje C-430/21 *RS (Effet des arrêts d'une cour constitutionnelle)*.

[1179] ESTT sprendimo byloje C-430/21 32 punktas.

[1180] ESTT sprendimo byloje C-430/21 39 punktas. Ši pareiga kyla iš Lisabonos ESS 2 straipsnyje įtvirtintos teisinės valstybės vertybės, o ją užtikrinti turi nacionaliniai teismai ir ESTT.

[1181] ESTT 2022 m. vasario 22 d. sprendimo 43 punktas. ESTT atkreipia dėmesį, kad nepaisant Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje nustatyto nacionalinio savitumo, privaloma laikytis ir teismų nepriklausomumo reikalavimo, kylančio ES teisės. Kita vertus, nedraudžiama tai, kad Rumunijos KT sprendimai yra privalomi bendrosios kompetencijos teismams, tačiau tik jeigu yra užtikrinamas Konstitucinio Teismo nepriklausomumas nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios (44 punktas).

priklausyti nuo nacionalinio teismo aiškinimo, neatitinkančio ES teisės[1182]. Todėl šiuo konkrečiu atveju ordinariniai teismai turi netaikyti nacionalinės teisės nuostatų ar praktikos[1183]. Atsižvelgiant į tai, nacionalinio teismo teisėjui negali kilti drausminės atsakomybės[1184].

2.3.5. Čekija

Čekijos KT yra vienas iš teismiškai aktyviausių konstitucinių teismų pasaulyje, ginančių konstitucinį identitetą[1185] (Kosař, Vyhnánek, 2020, p. 96). Čekijos KT *controlimiti* doktriną pradėjo formuoti *Cukraus kvotų III* sprendime[1186]. Nagrinėjant šią bylą[1187], Čekijos KT „iš esmės“ priėmė ES pirmenybės doktriną, tačiau pasiuntė „aiškų signalą“ dėl galių perdavimo priežiūros, taip pat, pagrįsdamas demokratiniais principais ir valstybės suverenitetu, apribojo ES teisės pirmenybės ribas (Sadurski, 2012, p. 108–109).

Šiame sprendime Čekijos KT pažymėjo, kad „pirmą kartą susiduria“ su situacija, kai dalis normų yra nacionalinės, o dalis – ES teisės[1188]. Pripažindamas, kad ES teisės teisėtumo vertinimas yra išimtinė ESTT kompetencija, Čekijos KT atkreipia dėmesį į Italijos KT *Fragd* ir *Frontini* bei Vokietijos KT *Solange II* ir *Mastrichto* sprendimus, kuriais nėra pripažįstama absoliuti ES teisės pirmenybė visų konstitucinės teisės normų atžvilgiu, pirmiausiai išskiriant pagrindinių teisių apsaugos bei demokratinės teisės

---

[1182] ESTT sprendimo byloje C-430/21 52 punktas. Todėl tokios nacionalinės teisės nuostatos ar nacionalinė praktika nesuderinamos su ES valstybių narių lygybės principu (88 punktas).

[1183] ESTT sprendimo byloje C-430/21 59 ir 62 punktai.

[1184] ESTT sprendimo byloje C-430/21 88 punktas. Tokios drausminės atsakomybės atsiradimas būtų grindžiamas tuo, kad teisėjas netaikė nacionalinio konstitucinio teismo sprendimo, kuriuo šis teismas atsisakė laikytis ESTT priimto prejudicinio sprendimo.

[1185] Šis Teismas, nors ir eksplicitiškai nevartojo konstitucinio identiteto sąvokos, per paskutinius du dešimtmečius „išaudė reikšmingą identiteto audinio kiekį“ (Kosař, Vyhnánek, 2020, p. 88). Skirtingai nuo Lenkijoje patvirtintos Lenkijos Konstitucijos viršenybės doktrinos (stiprioji versija), Čekijos KT patvirtino ES teisės konstitucinės priežiūros doktriną (silpnąją versiją) (Golecki, 2015, p. 150).

[1186] Čekijos KT 2006 m. kovo 8 d. sprendimas PL. ÚS 50/04: *Cukraus kvotos III*.

[1187] Byla susijusi su kvotų nustatymo sistema, nustatyta Komisijos reglamentu Nr. 1609/2005 dėl gamybos kvotomis garantuoto kiekio cukraus Čekijoje. Čekijos Vyriausybės nustatytas nacionalinis reglamentavimas buvo paskelbtas negaliojančiu dėl to, kad Vyriausybė įsiterpė į ES institucijų kompetenciją. Kita vertus, atsižvelgiant į tokią situaciją, Čekijos KT netiesiogiai vertino ir ES teisę.

[1188] Čekijos KT 2006 m. kovo 8 d. sprendimo VI dalis (atkreiptinas dėmesys, kad šis sprendimas nėra pažymėtas smulkesnėmis sprendimo sudedamosiomis dalimis, punktais ar papunkčiais – *aut. past.*).

viršenybe grindžiamos valstybės principus[1189]. Čekijos KT vertinimu, kiekviena teisės norma, taikytina nacionalinėje teisėje, turi atitikti Čekijos konstitucinę tvarką[1190].

Cukraus kvotų III sprendime formuojama konstitucinio identiteto priežiūros doktrina, kurios dalimi, autoriaus vertinimu, galima laikyti ir pagrindinių teisių priežiūrą[1191]. Čekijos KT pažymėjo, kad, prisijungdama prie ES, Čekija pagal Čekijos Konstituciją perdavė kai kurias savo suvereniteto dalis ES[1192], o teisės sistema patyrė pamatinių pokyčių[1193]. Tačiau jokie teisės sistemos pokyčiai negali daryti įtakos Čekijos Konstitucijos 9 straipsnio 2 ir 3 dalims[1194].

1189 Čekijos KT 2006 m. kovo 8 d. sprendimo VI dalis.

1190 Čekijos KT 2006 m. kovo 8 d. sprendimo VI dalis. J. Zemánek vertinimu, tai reiškia, kad tiesiogiai taikomi ES teisės aktai vertinami pamatinių konstitucinių nuostatų atžvilgiu, o ES teisę įgyvendinantys nacionaliniai aktai – visų konstitucinės teisės normų atžvilgiu. Konstatavus konstitucinių normų pažeidimą ES, teisės aktai nebūtų laikomi privalomais, o nacionaliniai aktai, įgyvendinantys ES teisę, būtų laikomi negaliojančiais (Zemánek, 2007). Tokiu būdu Čekijos KT, P. Molek nuomone, apvertė ESTT *Internationale Handelsgesellschaft* sprendimą aukštyn kojomis, nustatęs, kad ES teisės instrumentai turi atitikti Čekijos konstitucinę tvarką (Molek, 2012, p. 144).

1191 Atkreiptinas dėmesys, kad Čekijos KT *Cukraus kvotų III* sprendime galima rasti ir ES pagrindinių teisių priežiūros pagrindus. Atsižvelgdamas į *Solange I* ir *Solange II* sprendimus, Čekijos KT pažymėjo, kad nėra pagrindo abejonėms, jog ESTT vykdoma pagrindinių teisių apsauga yra žemesnio lygio negu Čekijos Respublikoje, o ES cukraus kvotų reglamentavimas vertintinas kaip negalintis „sukelti neteisybės, pasiekiančios konstitucinius matmenis“. Čekijos KT 2006 m. kovo 8 d. sprendimo A-3) dalis. Vertintina, kad Čekijos KT doktrinoje, nors ir remiamasi *Solange* doktrina, vis dėlto nesuformuojamas aiškus savarankiškas ES teisės konstitucinės pagrindinių teisių priežiūros instrumentas.

Taip pat paminėtina, kad ir Čekijos KT 2006 m. gegužės 3 d. sprendime PL. ÚS 66/04: *Europos arešto orderis* konstatuota, kad pagrindinių teisių apsaugos ES lygis „neleidžia daryti prielaidos“, kad ši apsauga yra „žemesnės kokybės“ negu Čekijoje (71 punktas).

1192 Čekijos KT 2006 m. kovo 8 d. sprendimo VI dalis. Savo sprendime Čekijos KT nukreipia į Čekijos Konstitucijos 10a straipsnį. Šio straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad: „kai kurie Čekijos Respublikos valdžios institucijų įgaliojimai gali būti tarptautine sutartimi perduoti tarptautinei organizacijai ar institucijai.“ (Deviatnikovaitė, Večerskytė-Alshaiban, 2016, p. 631).

1193 Čekijos KT 2006 m. kovo 8 d. sprendimo A-3) dalis.

1194 Čekijos KT 2006 m. kovo 8 d. sprendimo A-3) dalis. Čekijos Konstitucijos 9 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „esminių demokratinės teisinės valstybės nuostatų pakeitimas yra neleistinas“, o šio straipsnio 3 dalyje – kad „teisinės normos negali būti interpretuojamos taip, kad būtų sukelta grėsmė arba pateisinamas demokratinių valstybės pagrindų pašalinimas“ (Deviatnikovaitė, Večerskytė-Alshaiban, 2016, p. 631).

Čekijos KT vertinimu, dalies įgaliojimų suteikimas ES yra sąlyginis, nes „pirminė suvereniteto, taip pat iš jo išplaukiančių galių nešėja yra Čekijos Respublika, kurios suverenitetas vis dar grindžiamas Čekijos Konstitucijos 1 straipsnio 1 dalimi“[1195]. Pažymėdamas, kad sąlyginis įgaliojimų suteikimas paremtas formaliuoju (suvereniteto) ir materialiuoju (perduotų įgaliojimų įgyvendinimo) lygmeniu, Čekijos KT nustatė *Solange* tipo sąlygą: „dalies nacionalinių institucijų įgaliojimų delegavimas gali tęstis tik tol, kol šie įgaliojimai vykdomi tokiu būdu, kuris yra suderinamas su Čekijos Respublikos suvereniteto pagrindų išsaugojimu, ir taip, kad jie negresia patiems teisinės valstybės pagrindams“[1196]. Papildomai Čekijos KT pažymėjo, kad jeigu ES suteikti įgaliojimai būtų vykdomi regresyviai, toks naudojimasis įgaliojimais prieštarautų Čekijos Respublikos konstitucinei tvarkai, todėl tokiu atveju šias galias vėl turėtų perimti Čekijos Respublikos nacionaliniai organai[1197].

Vis dėlto nei *Cukraus kvotų III* nei *Europos arešto orderio* sprendimai aiškiai neparodė, kas yra konstitucinis identitetas (Hamuľák, 2016. p. 69–70). Formuojant konstitucinio identiteto doktriną, autoriaus vertinimu, reikšmingas postūmis įvyko Čekijos KT *Lisabonos sutarties I* sprendime[1198]. Čekijos KT pažymėjo, kad Čekijos stojimas į ES Čekijos konstitucinės sistemos „nepavertė bereikšme“[1199]. Vertindamas Lisabonos sutartį, Čekijos KT pažymėjo, kad nevertins visos Lisabonos sutarties struktūros, o tik jos atitiktį Čekijos konstitucinei tvarkai[1200], visų pirma, „Konstitucijos materialiniam branduoliui“, t. y. esminiams demokratinės ir teisinės valstybės reikalavimams, kurie nustatyti Čekijos Konstitucijos 9 straipsnio 2 dalyje ir kurių pakeitimas nėra galimas[1201]. Tokį branduolį taip pat sudaro ir prigimtinių, neatimamų ir nepanaikinamų pagrindinių teisių ir laisvių žmonių, lygių orumu ir teisėmis, principas; sistema, grindžiama demokratijos, žmonių

[1195] Čekijos KT 2006 m. kovo 8 d. sprendimo A-3) dalis. Čekijos Konstitucijos 1 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „Čekijos Respublika yra suvereni, vientisa ir demokratinė teisinė valstybė, sukurta pagarbos žmogaus ir piliečio teisėms bei laisvėms pagrindais.“ (Deviatnikovaitė, Večerskytė-Alshaiban, 2016, p. 630).

[1196] Čekijos KT 2006 m. kovo 8 d. sprendimo A-3) dalis. Kaip teigia O. Hamuľák, „tol, kol“ požiūris yra aiškiai įkvėptas Vokietijos KT jurisprudencijos (Hamuľák, 2016, p. 69).

[1197] Čekijos KT 2006 m. kovo 8 d. sprendimo A-3) dalis.

[1198] Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimas PL. ÚS 19/08: *Lisabonos sutartis I*. Šioje byloje, kaip ir antrojoje Lisabonos sutarties byloje, Čekijos KT nagrinėjo šios sutarties atitiktį nacionalinei konstitucijai.

[1199] Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimo 84 punktas.

[1200] Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimo 88 punktas.

[1201] Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimo 89 ir 93 punktai.

suvereniteto ir valdžių atskyrimo principais. Šie principai yra prigimtiniai, todėl negali būti keičiami net Čekijos Konstitucijos pataisomis[1202].

Nors ES sutartys reikalauja santūraus ir ES teisei draugiško aiškinimo[1203], Čekijos KT pabrėžia, kad tai negali tapti „implicitine Konstitucijos europataisa“, o tarp nacionalinės konstitucijos ir ES teisės, esant aiškiam konfliktui, kuris „negali būti išvengiamas jokia pagrįsta interpretacija“, viršenybė turi būti teikiama Čekijos konstitucinei tvarkai ir „ypač jos branduoliui“[1204]. Tačiau konstitucinį branduolį sudarančių elementų sąrašo nėra „nei jokioje Čekijos Konstitucijos nuostatoje, nei Čekijos KT sprendimuose“[1205].

Šią nuostatą Čekijos KT išplėtojo *Lisabonos sutarties II* sprendime[1206], pažymėdamas, kad neįmanoma, juo labiau abstrakčiame kontekste, iš anksto nustatyti neperduodamų teisių katalogą, toks katalogas gali būti nustatytas politiniu sprendimu, o Čekijos KT, vadovaudamasis teisminiu minimalizmu, gali suformuoti tik pagrindus, kurie vėliau būtų aiškinami konkrečiuose sprendimuose[1207].

Lisabonos sutarties II sprendime Čekijos KT išaiškino, kad įgaliojimų priežiūra priklauso būtent Čekijos KT, o ne parlamentui ar kuriai kitai institucijai[1208]. Tokiu būdu Čekijos KT sukoncentravo įgaliojimų prižiūrėjimą,

---

[1202] Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimo 93 punktas. Kaip teikia D. Kosař ir L. Vyhnánek, nors žmogaus teisių apsaugos principų amžinoji sąlyga nesaugo, nereiškia, kad jie nėra reikšmingi. Tai padarė šią sąlygą išplėsdamas Čekijos KT (Kosař, Vyhnánek, 2020, p. 89, 91).

[1203] Pažymėtina, kad ES teisei draugiško aiškinimo principus suformavo Čekijos KT 2006 m. gegužės 3 d. sprendimo 81–83 punktuose, jais remiamasi ir Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. sprendime (114 punktas).

[1204] Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimo 85 punktas. D. Kosař ir L. Vyhnánek vertinimu, Čekijos KT iš esmės pripažįsta ES teisės pirmenybę prieš nacionalinę teisę, taip pat ir prieš konstitucinę teisę. Kita vertus, panašioje į *Solange* doktrinoje yra materialinių, „amžinosios sąlygos“ nulemtų apribojimų, neleidžiančių perduoti galių ES. Šių apribojimų atžvilgiu ES teisės pirmenybė nebus gerbiama (Kosař, Vyhnánek, 2020, p. 101, 107–108). Kaip pažymi P. Molek, viena vertus, Čekijos KT siekia suderinti ES teisę ir Čekijos konstitucinę tvarką netgi iki „Konstitucijos perrašymo“, tačiau, kita vertus, Teismas išlaiko teisę įsiterpti ir išlaikyti svarbiausius Čekijos konstitucinės tvarkos elementus (Molek, 2012, p. 150).

[1205] Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimo 93 punktas.

[1206] Čekijos KT 2009 m. lapkričio 3 d. sprendimas PL. ÚS 29/09: *Lisabonos sutartis II*.

[1207] Čekijos KT 2009 m. lapkričio 3 d. sprendimo 111–113 punktai.

[1208] Čekijos KT 2009 m. lapkričio 3 d. sprendimo 136 punktas. P. Faraguna vertinimu, nors Čekijos KT pozicija panaši į Vokietijos KT, ji yra atviresnė ES teisei ir taip pat turi prancūziškojo modelio, konstitucinio identiteto klausimą paliekančio

tačiau ne „apribojimų sąrašo“ nustatymą. Be to, Čekijos KT *Lisabonos sutarties II* sprendime suformulavo atviresnį požiūrį, ieškodamas bendrų vertybių[1209], aiškiai besiskiriantį nuo suverenitetu ir valstybingumu pagrįstos Vokietijos KT retorikos (Zemánek, 2011).

Primindamas savo *Cukraus kvotų III* sprendimą, Čekijos KT pažymėjo, kad vertinimas dėl ES kompetencijos įgyvendinimo atitikties valstybės suverenitetui ir teisinei valstybei turi būti vykdomas tik pagal Čekijos Konstitucijos 1 straipsnio 1 dalį ir 9 straipsnio 2 dalį[1210], pridurdamas, kad kompetencijas perduoti ES galima tik tiek, kiek tai nepažeis šių konstitucinių nuostatų[1211], o šios nuostatos yra aiškios suverenių galių perdavimo ribos. Vis dėlto šių ribų apibrėžimas iki minėtų nuostatų yra politinis klausimas, Čekijos KT veikia tik kaip *ultima ratio*[1212]. Teismas atvirai konstatavo, kad valstybės narės yra „sutarčių šeimininkės“[1213], todėl kai kurių valstybės kompetencijų perdavimas kyla iš laisvos suvereno valios, vykdomas suverenui dalyvaujant iš anksto sutartu būdu, kuris gali būti prižiūrimas[1214].

---

spręsti politinei valdžiai, požymių (Faraguna, 2015, p.16). Panašų vertinimą pateikia ir J. Rideau, teigdamas, kad skirtingai nuo Vokietijos, Čekijos KT nenustatė savo kompetencijos sudaryti neperduodamų kompetencijų arba kompetencijos perdavimo apribojimų sąrašą, palikdamas šią teisę teisėkūrai dėl šio klausimo politinės kilmės (Rideau, 2013, p. 257). D. Kosař ir L. Vyhnánek požiūriu, Čekijos KT yra vienintelis ir svarbiausias dalyvis nustatant Čekijos konstitucinį identitetą (Kosař, Vyhnánek, 2020, p. 88).

1209 Taigi Čekijos KT sukoncentravo įgaliojimų prižiūrėjimą, tačiau ne „apribojimų sąrašo“ nustatymą. Be to, kaip pažymi J. Zemánek, Čekijos KT *Lisabonos sutarties II* sprendime suformulavo atviresnį požiūrį, ieškodamas bendrų vertybių[1209], taip aiškiai besiskirdamas nuo suverenitetu ir valstybingumu pagrįstos Vokietijos KT retorikos (Zemánek, 2011). J. Zemánek minimos „bendros vertybės“, autoriaus požiūriu, kyla iš Čekijos KT *Lisabonos sutarties II* sprendimo nuostatos, kad tarp ES vertybių (Lisabonos ESS 2 straipsnis) ir Čekijos Konstitucijos branduolio yra suderinamumas (*Lisabonos sutarties II* sprendimo 143 punktas).

1210 Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimo 94 punktas. Čekijos Konstitucijos 1 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „Čekijos Respublika yra suvereni, vientisa ir demokratinė teisinė valstybė, sukurta pagarbos žmogaus ir piliečio teisėms bei laisvėms pagrindais“, o 9 straipsnio 2 dalis – kad „esminių demokratinės teisinės valstybės nuostatų pakeitimas yra neleistinas“.

1211 Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimo 97 punktas.

1212 Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimo 109 punktas.

1213 Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimo 106 punktas. Šia poziciją taip pat patvirtina Čekijos KT vertinimas dėl sutarčių keitimo procedūros (vienbalsiškumo) bei valstybės narės galimybės pasitraukti iš ES (146 punktas).

1214 Čekijos KT 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimo 108 punktas.

2.3.6. Ispanija

Ispanijos KT deklaracijoje 1/1992 sprendė dėl Mastrichto sutarties atitikties Ispanijos Konstitucijai[1215] ir pažymėjo, kad, pagal Ispanijos Konstitucijos 93 straipsnį[1216], Ispanijos parlamentas gali perduoti iš Konstitucijos kylančias galias, tačiau negali apsieiti be Konstitucijos, prieštarauti ar leisti kilti prieštaravimams dėl jos nuostatų, kadangi netgi konstitucinė reforma yra „galia“, tačiau nei ši „galia“ negali būti perduota, nei pati Konstitucija nustato kitokius jos keitimo būdus, negu nustatyta pačios Konstitucijos X dalyje, t. y. taikant joje nustatytas garantijas ir procedūras bei aiškiai keičiant konstitucinį tekstą[1217]. Ispanijos KT pažymėjo, kad prieštaravimo Konstitucijos 13 straipsnio 2 daliai negali būti išvengta taikant Konstitucijos 93 straipsnį, Ispanijos Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalis taikoma visoms tarptautinėms sutartims, taip pat ir sudarytoms vadovaujantis Konstitucijos 93 straipsniu[1218]. Taigi Ispanijos KT pažymėjo, kad Ispanijos Konstitucijos 93 straipsnis tėra „organinė procedūrinė norma“, tapusi pagrindu Ispanijos narystei ES[1219].

Ispanijos Konstitucijos 93 straipsnio vertinimas reikšmingai pakito[1220] Ispanijos KT jurisprudencijoje, priėmus deklaraciją 1/2004, kurioje buvo sprendžiama dėl Sutarties dėl Konstitucijos Europai atitikties Ispanijos Konstitucijai[1221]. Ispanijos KT, pripažindamas kad Ispanijos Konstitucijos 93 straipsnis „neabejotinai yra svarbiausias konstitucinis pagrindas“ perduodant iš Konstitucijos kylančias galias, konstatavo, kad šis straipsnis

---

[1215] Ispanijos KT 1992 m. liepos 1 d. deklaracija 1/1992. Šioje byloje buvo vertinama, ar Mastrichto sutarties nuostata, numatanti, kad vietos savivaldos rinkimuose gali balsuoti visų ES valstybių narių piliečiai, laikytina atitinkančia Ispanijos Konstituciją. Šia deklaracija Ispanijos KT nustatė prieštaravimą Ispanijos Konstitucijos 13 straipsnio 2 daliai ir konstatavo, kad šis prieštaravimas tegali būti pašalintas Ispanijos Konstitucijos pataisomis.

[1216] Ispanijos Konstitucijos 93 straipsnyje nustatyta, kad „organinis įstatymas suteikia teisę sudaryti sutartis, tarptautinėms sutartims arba įstaigoms perduodančias Konstitucijai neprieštaraujančius įgaliojimus <...>.“ (Matijošius, 2016b, p. 1049).

[1217] Ispanijos KT 1992 m. liepos 1 d. deklaracijos II dalies 4 punktas. P. P. Tremps vertinimu, Ispanijos KT Konstituciją laiko valstybės vientisumo pasireiškimu *vis-à-vis* ES ir pripažįsta neliečiama, pažymėdamas, kad konstitucijos keitimo galios negali būti perduodamos (Tremps, 2013, p. 271).

[1218] Ispanijos Konstitucijos 95 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „prieš sudarant tarptautinę sutartį, kurioje yra Konstitucijai prieštaraujančių nuostatų, būtina atsižvelgti į Konstituciją“ (Matijošius, 2016b, p. 1050).

[1219] Ispanijos KT 1992 m. liepos 1 d. deklaracijos II dalies 4 punktas.

[1220] Šiame sprendime, anot J. M. de Nanclarez, Ispanijos KT „radikaliai pakeitė“ savo poziciją (de Nanclarez, 2020, p. 274).

[1221] Ispanijos KT 2004 m. gruodžio 13 d. deklaracija 1/2004.

negali būti ignoruojamas dėl savo materialiojo aspekto[1222]. Būtent šis sprendimas laikytinas pirmuoju konstitucinio identiteto priežiūros institutą formuojančiu sprendimu ES valstybių konstitucinėje jurisprudencijoje (Wendel, 2011, p. 100). Šiame sprendime Ispanijos KT pažymėjo, kad, pagal Ispanijos Konstituciją, reikia, jog teisės aktai, priimti šio perdavimo pagrindu, „būtų suderinti su pagrindinėmis vertybėmis ir principais“[1223]. Toks suderinamumas kyla iš to, kad kompetencijos perdavimas ES valstybės suverenioms galioms nustato neišvengiamas ribas, kurios priimtinos tik tada, kai ES teisė yra „suderinta su pamatiniais valstybės socialiniais ir demokratiniais principais, nustatytais Konstitucijoje“[1224].

Tokiu būdu nustatęs, kad Ispanijos Konstitucijos 93 straipsnis yra kompetencijų perdavimo materialiosios ribos, Ispanijos KT šias ribas apibūdino kaip principus, be kita ko, „garantuojančius valstybės pamatines struktūras ir vertybes, principus ir pagrindines teises, kurios jokiomis aplinkybėmis negali tapti neatpažįstamomis dėl kompetencijų perdavimo supravalstybinei organizacijai fenomeno“[1225]. Deklaracijoje 1/2004 pakartojęs, kad naudojimasis kompetencijomis, perduotomis ES, negali būti pagrindas priimti ES teisės aktus, kurių turinys būtų priešingas Ispanijos Konstitucijos vertybėms, principams ar pagrindinėms teisėms[1226], Ispanijos KT pažymėjo, kad, kilus konfliktui, Ispanijos tautos suvereniteto išsaugojimas

---

[1222] Ispanijos KT 2004 m. gruodžio 13 d. deklaracijos II dalies 2 punktas.

[1223] Ispanijos KT 2004 m. gruodžio 13 d. deklaracijos II dalies 2 punktas. Kaip apibūdina P. P. Tremps, Ispanijos KT jurisprudencija integracinių procesų atžvilgiu svarbi trimis aspektais: 1) konstitucija yra integracijos pagrindas; 2) konstitucija nustato formalias ir materialias integracijos ribas; 3) konstitucija nustato savo taikymo ribas bendradarbiaujant su supranacionalinės teisės sistema (Tremps, 2013, p. 272).

[1224] Ispanijos KT 2004 m. gruodžio 13 d. deklaracijos II dalies 2 punktas. Šiuo aspektu Ispanijos KT konstatavo, kad Konstitucijos 93 straipsnyje kompetencijų perdavimo materialiosios ribos nėra aiškiai nustatytos, tačiau implicitiškai kyla iš Konstitucijos ir pačių principų, juos suvokiant kaip pagarbą valstybės suverenitetui, pamatinei konstitucinei principų ir vertybių struktūrai, kurioje pagrindinės teisės įgyja savo turinį.

[1225] Ispanijos KT 2004 m. gruodžio 13 d. deklaracijos II dalies 3 punktas. J. M. de Nanclarez požiūriu, Ispanijos KT praktikoje pripažįstama, kad egzistuoja konstituciniam identitetui prilyginamas konstitucinis branduolys, nepatenkantis į ES teisės pirmenybės veikimo sritį (de Nanclarez, 2020, p. 282–283). Taip pat J. M. de Nanclarez pažymi, kad konstitucinio identiteto principas Ispanijoje turi tris pagrindinius tikslus: 1) valstybės išsaugojimas; 2) ES teisės pirmenybės ribojimas ir 3) Konstitucijos išsaugojimas. Iš šių principų svarbiausias yra pirmasis, juo ir nustatomos europinės integracijos ribos (de Nanclarez, 2020, p. 272–273).

[1226] Ispanijos KT 2004 m. gruodžio 13 d. deklaracijos II dalies 3 punktas.

ir Konstitucijos viršenybė lemtų, kad šias problemas Ispanijos KT spręstų kaip galutinė instancija[1227].

2.3.6.1. *Melloni* sprendimas

Ispanijos KT kreipėsi[1228] į ESTT su prašymu išaiškinti Europos arešto orderio vykdymo sąlygas[1229]. ESTT savo sprendime[1230] pažymėjo, kad Ispanijos KT vertinimu, tuo atveju, kai nacionalinėje konstitucijos pagrindinių teisių standartas yra aukštesnis nei numatytasis Chartijoje, juo remiantis, prireikus galima netaikyti ES teisės nuostatų[1231].

Atsakydamas į nagrinėjamą Ispanijos KT klausimą, ESTT pažymėjo, kad nacionalinius pagrindinių teisių apsaugos standartus leidžiama taikyti, jeigu toks taikymas nepažeidžia ES teisės pirmenybės, vieningumo ir veiksmingumo[1232], o priėmus Ispanijos KT aiškinimą, būtų „pažeisti tarpusavio pasitikėjimo ir pripažinimo principai“[1233], todėl neleidžiama nustatyti asmens, nuteisto *in absentia*, perdavimo sąlygos, pagal kurią jam turėtų būti sudaryta galimybė apskųsti nuosprendį valstybėje narėje,

---

[1227] Ispanijos KT 2004 m. gruodžio 13 d. deklaracijos II dalies 4 punktas.

[1228] Ispanijos KT 2011 m. birželio 9 d. sprendimas.

[1229] Ispanijos KT suformulavo tris klausimus, kurie apibendrintai, autoriaus požiūriu, gali būti subendrinti taip: ar išduodančioje valstybėje, suteikiant didesnę apsaugą, nei numatyta pagal ES teisę, gali būti atsisakyta vykdyti Europos arešto orderį asmens, nuteisto *in absentia*, atžvilgiu, jeigu toks nuosprendis negalėtų būti apskųstas orderį išdavusioje valstybėje?

[1230] ESTT 2013 m. vasario 26 d. sprendimas *Melloni* byloje C-399/11

[1231] ESTT 2013 m. vasario 26 d. sprendimo *Melloni* byloje 56 punktas. A. T. Pérez nuomone, Ispanijos KT pasiūlė ESTT išaiškinti Chartijos nuostatas, kaip leidžiančias suteikti aukštesnio lygio apsaugą, tačiau ESTT apie tai „neužsiminė nė vienu žodžiu“ (Pérez, 2014, p. 314).

[1232] ESTT 2013 m. vasario 26 d. sprendimo *Melloni* byloje 60 punktas. M. de Visser požiūriu, ESTT požiūris *Melloni* byloje atitinka sprendimus, demonstruojančius ES teisės pirmenybės doktriną net tais atvejais, kai tai gali neigiamai paveikti nacionalines konstitucines normas arba konstitucinių teismų vaidmenį nacionalinėje teisės sistemoje (de Visser, 2013, p. 581–582). N. de Boer vertinimu, ESTT sprendimas *Melloni* byloje nerodo pakankamos pagarbos nacionalinėse konstitucijose įtvirtintoms vertybėms (de Boer, 2013, p. 1084), labiau akcentuojama ES teisės pirmenybė (de Boer, 2013, p. 1100).

[1233] ESTT 2013 m. vasario 26 d. sprendimo *Melloni* byloje 63 punktas. Be to, kaip minėta, pamatinis sprendimas buvo priimtas visų valstybių narių. ESTT pažymi, kad šiame sprendime „atsispindi visų valstybių narių kompromisas“ (62 punktas). Vis dėlto, L. Besselink vertinimu, tai buvo Ispanijos vyriausybės, o ne pačios valstybės narės pozicija. Ispanijos vyriausybė pažeidė Ispanijos Konstituciją (kaip ji tuo metu buvo aiškinama), sutikdama su Europos arešto orderio pagrindų sprendimu (Besselink, 2014, p. 1186).

išduodančioje orderį, taip siekiant išvengti perduodančios valstybės konstitucijoje užtikrintos teisės į teisingą bylos nagrinėjimą ir teisės į gynybą pažeidimo[1234].

Taip pat paminėtina šioje byloje pateikta GA Y. Bot išvada, kurioje pažymima, kad Chartija nustato pagrindinių teisių apsaugos lygį tik ES teisės taikymo srityje[1235], o Ispanijos nacionaliniam savitumui, „kurio dalis neišvengiamai yra konstitucinis identitetas“, poveikio nėra daroma[1236], tai motyvuojant Ispanijos atstovų pozicija ir konstatuojant, kad „šiuo atveju“ neturi būti kalbama apie nacionalinio savitumo nuostatos taikymą[1237].

Gavęs ESTT prejudicinį sprendimą, Ispanijos KT sprendimu 26/2014 galutinai išsprendė bylą[1238]. Trumpai apibūdinęs ginčo esmę[1239], Ispanijos KT pakartojo esmines savo deklaracijos 1/2004 nuostatas, susijusias su neišvengiamomis integracijos ribomis[1240]. Vis dėlto ankstesnė konstitucinė jurisprudencija, susijusi su „absoliučios teisės“ samprata pagal Ispanijos Konstitucijos 24 straipsnio 2 dalį, buvo pakeista. Motyvuota tuo, kad konstitucingumo nagrinėjimo kontrolės standartas turėtų apimti visas Ispanijos ratifikuotas tarptautines sutartis ir susitarimus dėl pagrindinių žmogaus teisių ir visuomenės laisvių apsaugos, taigi ir EŽTT teisės į teisingą

1234 ESTT 2013 m. vasario 26 d. sprendimo *Melloni* byloje 63 punktas.

1235 GA Y. Bot išvados byloje C-399/11 133 punktas.

1236 GA išvados byloje C-399/11 137 ir 140 punktai. E. Jarašiūnas taip pat atkreipia dėmesį, kad *Melloni* byloje Ispanijos atstovai netvirtino, jog minėta oficiali konstitucinė doktrina gali būti laikoma konstitucinio identiteto elementu (Jarašiūnas, 2017, p. 25).

1237 GA Y. Bot išvados byloje C-399/11 133 ir 142 punktai.

1238 Ispanijos KT 2014 m. vasario 13 d. sprendimas 26/2014. Nors, kaip pažymi A. T. Pérez, Ispanijos KT gavus ESTT prejudicinį sprendimą, prireikė beveik metų galutiniam sprendimui priimti (Pérez, 2014, p. 309).

1239 Ispanijos KT 2014 m. vasario 13 d. sprendimo II dalies 1 punkte pažymėta, kad pateiktas skundas grindžiamas teisės į teisingą bylos nagrinėjimą pažeidimu, nes ginčijamame sprendime buvo nuspręsta perduoti pareiškėją Italijai be sąlygos ginčyti jo apkaltinamąjį nuosprendį, taip siekiant apsaugoti teisę į gynybą, kaip to reikalauja Konstitucinio Teismo praktika dėl netiesioginių pagrindinių teisių pažeidimų pagal Ispanijos Konstitucijos 24 straipsnio 2 dalį. Pagal šią Ispanijos Konstitucijos nuostatą, „kiekvienas turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama tokio teismo, kuriam įstatymas priskiria tokios bylos jurisdikciją, teisę į advokato pagalbą ir gynybą, teisę būti informuotas apie kaltinimą, teisę į atvirą teisminį nagrinėjimą, vykdomą per nustatytą laikotarpį ir laikantis visų garantijų, teisę naudoti visas gynybai numatytas įrodinėjimo priemones, teisę neliudyti prieš save ir nepripažinti savo kaltės, taip pat teisę į nekaltumo prezumpciją“ (Matijošius, 2016b, p. 1030).

1240 Ispanijos KT 2014 m. vasario 13 d sprendimo II dalies 3 punktas.

bylos nagrinėjimą turinio aiškinimą[1241]. Atsižvelgęs į šių teismų jurisprudenciją, Ispanijos KT nustatė, kad apkaltinamasis nuosprendis *in absentia* nesusijęs su pagrindinės teisės į teisingą bylos nagrinėjimą absoliutaus turinio pažeidimu, kai teismo posėdyje, tinkamai iškvietus, nedalyvaujama savo noru, o interesus veiksmingai gina advokatas[1242].

Tokiu būdu Ispanijos KT priėmė sprendimą *Melloni* byloje, suformuluodamas sprendimą ne ES teisės pirmenybės pagrindu, o reinterpretuodamas Konstituciją[1243] (Claes, 2015a, p. 210). Toks savo ankstesnės doktrinos reinterpretavimas rodė tarsi savarankišką sprendimą[1244]

[1241] Ispanijos KT 2014 m. vasario 13 d sprendimo II dalies 4 punktas. Vis dėlto, M. Claes nuomone, *Melloni* sprendimas yra nuviliantis, nes Ispanijos konstituciniai standartai buvo atmesti remiantis pasiekto konsensuso kriterijumi, tačiau nevertinant paties konsensuso atitikties Chartijai (Claes, 2015a, p. 210). Dar griežtesnį vertinimą pateikia L. Burgorgue-Larsen ir kiti mokslininkai, jų teigimu, negali būti toleruojama opozicija griežtesniems nacionaliniams pagrindinių teisių apsaugos standartams, o nacionalinių teisėjų *Solange* požiūris „suteiktų dinamikos“ santykiuose su ESTT (Burgorgue-Larsen *et al*., 2019, p. 1212).

[1242] Ispanijos KT 2014 m. vasario 13 d sprendimo II dalies 4 punktas.

[1243] Tokiu būdu, kaip teigia M. Claes, Ispanijos KT priėmė ESTT sprendimą *Melloni* byloje, suformuluodamas sprendimą ne ES teisės pirmenybės pagrindu, o reinterpretuodamas Konstituciją (Claes, 2015a, p. 210). J. M. de Nanclarez vertinimu, po ESTT sprendimo *Melloni* byloje Ispanijos Konstitucijos 24 straipsnio aiškinimas buvo pakeistas taip, kad atitiktų ES teisę pagal ESTT išaiškinimą, nors argumentuojant ir nėra remiamasi ES teise (de Nanclarez, 2020, p. 276–277). Taip pat ir A. Pliakos bei G. Anagnostaras teigimu, Ispanijos KT pakeitė savo ankstesnę jurisprudenciją, sumažindamas konstitucinius pagrindinių teisių apsaugos standartus taip, kad jie atitiktų Chartiją, kaip ją išaiškino ESTT. Nors, kaip teigia I. Jarukaitis, „žymiai sunkiau“ įsivaizduoti situaciją, kai nacionalinis teismas sektų ESTT pateiktu ES teisės aiškinimu, kuris suponuotų žemesnį apsaugos lygį nei nacionalinė konstitucija (Jarukaitis, 2009, p. 334).

[1244] A. Baraggia požiūriu, Ispanijos KT nei atsisakė *controlimiti* idėjos, besąlygiškai pripažindamas ESTT sprendimą, nei atmetė ESTT išaiškinimą (Baraggia, 2015, p. 88). Vis dėlto, nors Ispanijos KT sprendimas buvo priimtas remiantis ne prejudiciniu sprendimu, o konstituciniais pagrindais, tačiau pasirinkta sprendimo argumentacija buvo visiškai neįtikinama (Pliakos, Anagnostaras, 2015, p. 119–120). Nors, kaip teigia L. Besselink, ESTT sprendimas *Melloni* byloje buvo kritiškai įvertintas, tačiau kritikos sulaukė ir Ispanijos KT, vykdęs ne tikrą, o tariamą teisminį dialogą (Besselink, 2014, p. 1187). Šias mokslininkų nuomones galima apibūdinti M. Serrano žodžiais, kad Ispanijos KT sprendimas po ESTT prejudicinio sprendimo *Melloni* byloje, daugelio mokslininkų nuomone, buvo nuviliantis, nes nesugebėta priimti visų ESTT sprendimo teisinių pasekmių. Kitos nuomonės, priešingai, kaltino Ispanijos KT dėl įsipareigojimo laikytis ESTT aiškinimo (Serrano, 2015, p. 1519).

(Pérez, 2014, p. 321). Nepaisant, autoriaus nuomone, sąlyginio[1245] ESTT išaiškinimo priėmimo, Ispanijos KT sprendimą *Melloni* galima vertinti ir kaip subtilią žinutę ESTT, kad ateityje, nesant galimybės išaiškinti nacionalinių pagrindinių teisių apsaugos nuostatų, ES teisei nebus teikiama pirmenybė[1246] (Pliakos, Anagnostaras, 2015, p. 121).

Ispanijos KT, autoriaus požiūriu, teoriškai turėjo bent kelias kitas alternatyvas. Visų pirma, atsižvelgiant į suformuotą konstitucinę jurisprudenciją, galėjo remtis nacionalinio savitumo nuostatomis. Maža to, nesant nacionalinio savitumo elemento pirmajame kreipimesi, galėjo kreiptis pakartotinai, pasinaudodamas tuo, kad ESTT nacionalinio savitumo nevertino. Antra, toks pakartotinis kreipimasis galėjo būti „sustiprintas" bendrąja *controlimiti* doktrina, kaip bendra ES teisės konstitucinės priežiūros galimybe. Trečia, pakartotinis kreipimasis galėjo būti sustiprintas būtent konstitucinio identiteto priežiūros doktrina, ypač remiantis deklaracijos 1/2004 nuostatomis[1247]. Autoriaus nuomonė dėl didesnės konstitucinio identiteto priežiūros tikimybės grindžiama trimis argumentais. Pirma, nors *Melloni* byla yra ypač susijusi su pagrindinėmis teisėmis, vis dėlto, autoriaus nuomone, ES konstitucinė pagrindinių teisių priežiūra taikytina tuo atveju, kai ES pagrindinių teisių sistema, lyginant su nacionalinės konstitucijos laiduojamomis garantijomis, neužtikrina pakankamo lygio apsaugos, o tai šios bylos aplinkybėms netaikytina. Antra, Ispanijos KT kol kas nėra suformavęs nei pagrindinių teisių priežiūros, nei *ultra vires* priežiūros doktrinos. Trečia, Ispanijos KT, teigtina, suformavo tam tikrą konstitucinio identiteto priežiūros doktriną. Tačiau bent kol kas Ispanijoje neapibrėžta, kas laikytina Ispanijos konstituciniu branduoliu, išskyrus, kaip teigia J. M. de Nanclarez, teritorinį vientisumą (de Nanclarez, 2020, p. 282–283).

[1245] Toks „sąlyginio priėmimo" vertinimas grindžiamas šioje dalyje pateiktomis mokslininkų nuomonėmis, taip pat ir Ispanijos KT 2014 m. vasario 13 d sprendime pateiktomis pritariančiosiomis Ispanijos KT teisėjų A. A. Batarrita, E. R. Trías ir A. O. Tassara nuomonėmis, kuriose, iš esmės pritariant galutiniam sprendimui, pateikiamas ES teisei labiau „draugiškas" požiūris.

[1246] Vis dėlto reikėtų paminėti, kad, mokslininkų požiūriu, ESTT galėjo atsidurti gana keblioje situacijoje. Ši situacija buvo labai panaši į *Landtová* situaciją (Besselink, 2014, p. 1186). Nepaisant to, ESTT, priimdamas *Melloni* sprendimą, visiškai neįvertino Ispanijos KT „teisminės konkurencijos", kaip to nepadarė ir *Landtová* sprendime (Serrano, 2015, p. 1519–1520).

[1247] Kaip pažymi A. T. Pérez, Ispanijos KT Deklaracijos 1/2004 nuostatos buvo pakartotos Ispanijos KT *Melloni* sprendime, aiškiai parodant, kad, esant prieštaravimams tarp ES ir nacionalinės konstitucinės teisės, Ispanijos KT pasilieka paskutinio sprendimo teisę (Pérez, 2014, p. 319–320).

2.3.7. Prancūzija

Prancūzijos KT konstitucinio identiteto apsaugos siekė per ES teisės interpretavimą. Tuo šis požiūris skiriasi nuo vienašalių, tik nacionaline teise grindžiamų konstitucinio identiteto sprendimų, vertintinų kaip atsvara ES teisei (Millet, 2012, p. 261).

Prancūzijos KT sprendime, kuriame buvo vertinama Mastrichto sutarties atitiktis Prancūzijos Konstitucijai[1248], pažymėjo, kad tarptautinė sutartis, kurioje yra įtraukta nuostata, prieštaraujanti Konstitucijai ar pažeidžianti nacionalinio suvereniteto įgyvendinimo esmines sąlygas, gali būti ratifikuojama tik pakeitus Konstituciją[1249]. Ši nuostata buvo pakartota vertinant ir Amsterdamo sutartį[1250] bei Lisabonos sutartį[1251].

Vertindama Sutartį dėl Konstitucijos Europai, Prancūzijos KT pažymėjo, kad ES teisės pirmenybės principui, atsižvelgiant į nacionalinio savitumo nuostatą[1252], nesuteikiama kitokia reikšmė, negu buvusi anksčiau pagal Prancūzijos Konstituciją[1253]. O sutarties pavadinimas nedaro įtakos Prancūzijos Konstitucijai ir „jos aukščiausiai vietai nacionalinėje teisinėje

---

[1248] Prancūzijos KT 1992 m. balandžio 9 d. sprendimas Nr. 92-308 DC.

[1249] Prancūzijos KT 1992 m. balandžio 9 d. sprendimo Nr. 92-308 DC 14 punktas. Paminėtina, kad Prancūzijos parlamentas, Mastrichto sutarties ratifikavimo metu svarstydamas konstitucijos pakeitimus, svarstė, tačiau atmetė nacionalinio savitumo, kaip integracijos ribų, konstitucionalizavimą (Arnaiz, Llivina, 2013, p. 7).

[1250] Prancūzijos KT 1997 m. gruodžio 31 d. sprendimo Nr. 97-394 DC 7 punktas.

[1251] Prancūzijos KT 2007 m. gruodžio 20 d. sprendimo Nr. 2007-560 DC 9 punktas.

[1252] Paminėtina, kaip atkreipia dėmesį J. Ziller, kad Sutarties dėl Konstitucijos Europai I-5 straipsnio sąvoka „esminės valstybės funkcijos“, vėliau pavadinta Christophersen nuostata, primena Prancūzijos KT doktriną „esminės valstybės suvereniteto įgyvendinimo sąlygos“ (Ziller, 2005, p. 260).

[1253] Prancūzijos KT 2004 m. lapkričio 19 d. sprendimo 12 ir 13 punktai. Sprendimo 13 punkte pateikiama nuoroda į Prancūzijos KT jurisprudenciją, pavyzdžiui, 2004 m. liepos 29 d. sprendimą Nr. 2004-498 DC. Nors šis sprendimas necituojamas, autoriaus požiūriu, be kita ko, daroma nuoroda į šio sprendimo 4 punktą, kuriame nustatyta, kad „perkeliant direktyvą į nacionalinę teisę, nesuderinamumas galimas tik esant direktyvos nuostatai, aiškiai prieštaraujančiai Konstitucijai“. Taip pat pateikiama nuoroda ir į Prancūzijos Konstitucijos tuometinės redakcijos 88 straipsnio 1 dalį, kurioje nustatoma, kad „Respublika dalyvauja Europos Bendrijose ir Europos Sąjungoje, sudarytoje iš valstybių, kurios laisvai pasirinko bendrai vykdyti kai kurias savo kompetencijas, vadovaudamosi jas steigiančiomis sutartimis.“

sistemoje“[1254]. Pastaroji nuostata buvo pakartota ir vertinant Lisabonos sutartį[1255].

Vertinant ES sutartis, konstitucinio identiteto sąvoka nevartojama, nes pagrindinis sutarčių priežiūros kriterijus yra esminių suvereniteto įgyvendinimo sąlygų apsauga. Nuo 2004 m. atsiranda ir papildomas kriterijus – konstituciškai garantuotos teisės ir laisvės[1256] (Millet, 2020, p. 138). Tačiau konstitucinio identiteto kategorija iškyla 2006-540 DC sprendime[1257]. Nuostata dėl Prancūzijos konstitucinio identiteto ribų ES teisei buvo pakartota ir Konstitucinės Tarybos 2010-60 DC sprendime[1258].

Pažymėtina, kad konstitucinės nuostatos, sudarančios konstitucinį identitetą, turi viršenybę[1259] prieš ES teisę (Polzin, 2017, p. 435–436). Vis dėlto Prancūzijos KT laikosi pozicijos, jog vykdo išskirtinai vidinę konstitucinę kontrolę, todėl nei direktyva, nei reglamentas, nei ESTT sprendimas negali sukelti tiesioginio konstitucinio konflikto[1260] (Millet, 2020, p. 136–138). Maža to, konstitucinis identitetas nenustato ribų europinei integracijai[1261], nes galutinis sprendimas priklauso steigiamajai galiai, kuri gali priimti konstitucijos pakeitimus[1262] (Wendel, 2011, p. 100–101). Taigi, nors Prancūzijoje suformuota abstrakti konstitucinio identiteto samprata[1263],

---

[1254] Prancūzijos KT 2004 m. lapkričio 19 d. sprendimo 10 punktas.

[1255] Prancūzijos KT 2007 m. gruodžio 20 d. sprendimo 8 punkte, pakartodamas nuostatas dėl aukščiausios Prancūzijos Konstitucijos vietos nacionalinėje teisinėje sistemoje, Prancūzijos KT pažymėjo, kad konstitucinės nuostatos leidžia Prancūzijai dalyvauti „kuriant ir vystant nuolatinę europinę organizaciją“.

[1256] Prancūzijos KT 2004 m. lapkričio 19 d. sprendimo 7 punktas ir 2007 m. gruodžio 20 d. sprendimo 9 punktas. Taip pat Prancūzijos KT 2012 m. rugpjūčio 9 d. sprendimo Nr. 2012-653 DC 10 punktas.

[1257] Būtent Prancūzijos KT 2006 m. liepos 27 d. sprendime 2006-540 DC konstatuota, kad „direktyvos perkėlimas negali prieštarauti taisyklei ar principui, neatsiejamam nuo Prancūzijos konstitucinio identiteto, nebent esant steigiančiosios galios sutikimui“ (19 punktas).

[1258] Prancūzijos KT 2012 m. rugpjūčio 9 d. sprendimo Nr. 2012-653 DC 18 punktas.

[1259] F. Millet teigia, kad Prancūzijoje ES teisė, nei pirminė, nei antrinė, negali paveikti, o juo labiau – paneigti konstitucinio identiteto, kad ir ką ši sąvoka reikštų (Millet, 2020, p. 134).

[1260] Be to, anot S. Rodin, prancūziškoji konstitucinio identiteto samprata yra labai plati, todėl neapsaugo ir konstitucinio branduolio (Rodin, 2011, p. 36).

[1261] Taip yra dėl to, kad, nors Prancūzijoje yra suformuota abstrakti konstitucinio identiteto samprata, ši kategorija labiau skirta nacionaliniams aktams, perkeliantiems direktyvas, tačiau ne visai ES teisei apskritai.

[1262] Be to, Prancūzijoje, norint perduoti kompetenciją, siekiant tolesnės europinės integracijos, reikalinga konstitucinė pataisa (Faraguna, 2016, p. 508).

[1263] F. Millet požiūriu, esama jurisprudencija leidžia teigti, kad Prancūzijos konstitucinio identiteto šaknys yra Prancūzijos revoliucijoje, o konstitucinis

ši kategorija yra nukreipta labiau į nacionalinius aktus, perkeliančius direktyvas, tačiau ne į visą ES teisę apskritai. Autoriaus vertinimu, tai labai sumažina galimybę kilti galimam norminės kilmės konfliktui, tačiau jurisprudencinio pobūdžio konflikto galimybė, įvertinant Prancūzijoje nustatytą prioritetinio konstitucingumo klausimo instrumentą (QPC), neturėtų būti visiškai atmesta.

Be to, Prancūzijos atveju reikia įvertinti ir Prancūzijos KT bei ESTT santykį. Paminėtina, kad Konstitucinė Taryba pirmą kartą kreipėsi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą[1264], o kai prejudicinis sprendimas buvo pateiktas[1265], Konstitucinė Taryba priėmė galutinį savo sprendimą, kuriuo, atsižvelgdama į ESTT vertinimą[1266], nekonstitucine pripažino Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekso nuostatą, draudžiančią pateikti skundą, siekiant sustabdyti sprendimą vykdyti Europos arešto orderį arba sprendimą dėl sutikimo išplėsti orderio poveikį[1267]. Taigi, ESTT atsakymas į bendradarbiaujančią Konstitucinės Tarybos poziciją buvo palankus, tarsi kviečiantis ir kitus, dar nesikreipusius konstitucinius teismus kreiptis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą (Millet, Perlo, 2015, p. 1481).

Apibendrinant Prancūzijos situaciją, autoriaus nuomone, galima teigti, kad Prancūzijos konstitucinėje jurisprudencijoje konstitucinis identitetas, kaip ribojanti kategorija ES teisės atžvilgiu, yra nustatytas. Tačiau ši kategorija be reikšmingų jurisprudencijos pokyčių nesuteikia prielaidų pagrįstai teigti, kad Prancūzijos KT galėtų ES teisės atžvilgiu taikyti „klasikinę“ konstitucinio identiteto priežiūrą.

identitetas susijęs su lygybės principu, galių padalijimu ir prieglobsčiu. Kiti du pagrindiniai principai yra Prancūzijos Konstitucijos 1 straipsnyje nustatyti nedalomumo ir sekuliarizmo principai (Millet, 2020, p. 146–149). M. Wendel vertinimu, „neaišku“, kas Prancūzijoje patenka į konstitucinį identitetą, tačiau aišku, kad identitetas nenustato europinės integracijos ribų, nes galutinis sprendimas priklauso steigiamajai galiai (Wendel, 2011, p. 100–101).

[1264] Prancūzijos KT 2013 m. balandžio 4 d. sprendimas Nr. 2013-314 QPC.

[1265] ESTT 2013 m. gegužės 30 d. sprendimas byloje C-168/13 PPU *F*.

[1266] ESTT sprendime byloje C-168/13 PPU nusprendė, kad valstybėms narėms nedraudžiama įtvirtinti galimybę pateikti skundą, dėl kurio sustabdomas teisminės institucijos priimto sprendimo vykdymas (75 punktas).

[1267] Prancūzijos KT 2013 m. birželio 14 d. sprendimas Nr. 2013-314 QPC.

2.3.8. Belgija

Belgijos KT sprendimas 62/2016 tapo pirmuoju ir kol kas vieninteliu sprendimu, bent minimaliai palietusiu konstitucinio identiteto klausimą[1268].

Paminėjęs, kad negali pripažinti negaliojančiu pačios sutarties ar bendradarbiavimo susitarimo, Belgijos KT pažymėjo, kad jis turi galias vertinti aktus, išreiškiančius pritarimą tokiai sutarčiai ar susitarimui[1269]. Tačiau, tokie pritarimo aktai negali būti vertinami, neįvertinus paties sutarties turinio[1270]. Sprendime 62/2016 Belgijos KT pažymėjo, kad šioje byloje „pareiškėjų tikslas“ yra tik sutarties 3–8 straipsniai, įgyvendinantys fiskalinį susitarimą.

Visų pirma, Teismas skyrė dėmesio sutarties 3 straipsniui[1271], be kita ko, numatančiam, kad sutarčiai taikyti šalys narės priima privalomas ir nuolatinio pobūdžio nuostatas, „preferenciją teikiant konstitucinėms nuostatoms“, o diegiant koregavimo mechanizmą, „visapusiškai atsižvelgiama į nacionalinių parlamentų prerogatyvas“[1272]. Taip pat skirta dėmesio ir šios sutarties vykdymo užtikrinimo mechanizmui[1273]. Be kita ko, pareiškėjai ginčijo ir šią

[1268] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimas Nr. 62/2016. Šioje byloje buvo ginčijamas nacionalinis pritarimo Sutarties dėl stabilumo, koordinavimo ir valdysenos Ekonominėje ir pinigų sąjungoje aktas (B.1.1 punktas). Kaip teigia P. Gérard ir W. Verrijdt, Belgijos KT teisėjų nepasitenkinimą sukėlė ESTT *Melloni* sprendimas, todėl jie „jautėsi įpareigoti imtis atsakomųjų veiksmų“ (Gérard, Verrijdt, 2017, p. 192).

[1269] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.1.2 punktas.

[1270] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.1.3 punktas. Pažymėtina, kad ši sutartis yra tarptautinė sutartis ir nėra ES teisės dalis, tačiau turi būti aiškinama pagal ES teisę ir taikoma tiek, kiek atitinka ES sutartis (Sutarties dėl finansinio stabilumo 2 straipsnis), o Sutarties dėl finansinio stabilumo 16 straipsnyje nustatytas įsipareigojimas šios sutarties esmines nuostatas įtraukti į ES teisinę sistemą (Sutarties dėl finansinio stabilumo 16 straipsnis).

[1271] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.2.3 ir B.2.4 punktai. Šios sutarties 3 straipsnio 1 dalies a punktas įpareigoja sutarties šalis nares siekti subalansuotos arba perteklinės valdžios sektoriaus biudžeto būklės, o kiti šios dalies punktai numato siektinus rodiklius: struktūrinio deficito žemutinę ribą (b punktas), viešosios skolos santykį (d punktas). Taip pat numatomas koregavimo mechanizmas (e punktas) ir nukrypti leidžianti išimtis (c punktas).

[1272] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.2.4 ir B.2.5 punktai.

[1273] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.2.5 punktas. Šio sutarties 8 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad Europos Komisija dėl sutarties šalies, nesilaikančios fiskalinio susitarimo, gali kreiptis į ESTT, kuris gali priimti susitariančiajai šaliai privalomą sprendimą (Sutarties 8 straipsnio 1 dalis) pagal SESV 273 straipsnį (Sutarties 8 straipsnio 3 dalis ir preambulės penkioliktoji konstatuojamoji dalis).

sutartį įgyvendinantį nacionalinį aktą[1274]. Belgijos KT šiuos nacionalinius aktus vertino pagal atitiktį Belgijos Konstitucijos 23 straipsniui, kuriame nustatyta, kad „kiekvienas turi teisę į gyvenimą, atitinkantį žmogiškąjį orumą“[1275]. Buvo atkreiptas dėmesys, kad šiuo Belgijos Konstitucijos straipsniu ne tik garantuojamos asmens teisės, bet ir sukuriamos pareigos valdžios institucijoms siekti šių teisių įgyvendinimo, įpareigojama vertinti sprendimų poveikį ateities kartoms[1276]. Belgijos KT vertinimu, Sutartimi dėl stabilumo, koordinavimo ir valdysenos Ekonominėje ir pinigų sąjungoje, viena vertus, stiprinama finansinė drausmė, kita vertus, valstybės narės yra iš dalies nušalinamos nuo biudžeto kontrolės[1277]. Todėl kyla klausimas dėl atitikties Belgijos Konstitucijos 174 straipsniui, kuriuo remiantis biudžetą nustato Atstovų rūmai, parlamentui įgyvendinant biudžeto kompetenciją[1278].

Belgijos KT pažymėjo, kad pritarimas tarptautinėms sutartims negali pažeisti Belgijos Konstitucijoje nustatytų garantijų[1279], tačiau konstatavo, kad, nors Sutartimi dėl stabilumo, koordinavimo ir valdysenos Ekonominėje ir pinigų sąjungoje siekiama biudžeto balanso ir skolos mažinimo, galutinis sprendimas dėl biudžeto paliktas nacionaliniams parlamentams[1280]. Kaip konstatavo Belgijos KT, kai įstatymų leidėjas tvirtina tarptautinę sutartį,

---

[1274] Toks nacionalinis aktas yra Bendradarbiavimo susitarimas tarp Federalinės valstybės, Bendrijų, Regionų ir bendruomenių komisijų, įgyvendinant Sutarties dėl stabilumo, koordinavimo ir valdysenos Ekonominėje ir pinigų sąjungoje 3 straipsnio 1 dalį. Šis Bendradarbiavimo susitarimas įgyvendinamas, derinant su Koncentracijos komitetu biudžetinius klausimus, maksimaliai siekiant konsensuso. Kiekviena Bendradarbiavimo susitarimo šalių įgyvendina savo įsipareigojimus, o ES Tarybai skyrus baudą už įsipareigojimų neįvykdymą, bauda bus padalijama proporcingai nustatytiems trūkumams. Vienašališkai Bendradarbiavimo susitarimas negali būti pakeistas nepažeidžiant federalinio lojalumo principo (Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.3.1– B.3.4 punktai).

[1275] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.6.2 punktas. Paminėtina, kad Belgijos Konstitucijos 23 straipsnio 3 dalis eksplicitiškai išskiria teisę į darbą ir laisvą profesinės veiklos pasirinkimą, socialinę apsaugą ir sveikatos apsaugą, deramą būstą, sveikos aplinkos apsaugą, visavertį kultūrinį ir socialinį gyvenimą, šeimos pašalpas, o šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisės aktai „garantuoja ekonomines, socialines ir kultūrines teises bei nustato jų įgyvendinimo sąlygas“ (Badaraitė, Jaraši ūnas, 2016, p. 502).

[1276] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.6.3– B.6.4 punktai.

[1277] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.6.5 punktas.

[1278] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.8.3 punktas.

[1279] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.8.5 punktas.

[1280] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.8.6 punktas. Paminėtina, kad Belgijos KT pažymėjo, kad išimtinė parlamento kompetencija nereiškia neribotos parlamento kompetencijos, taip pat kad turi būti vertinami ne tik vidaus, bet ir tarptautiniai įsipareigojimai.

Belgijos Konstitucijos 34 straipsnis turi būti gerbiamas, net jei ir tam tikrų nuostatų įgyvendinimas yra perduodamas institucijoms, įsteigtoms pagal tarptautinę teisę[1281]. Nors šių, pagal tarptautinę teisę įsteigtų, institucijų veikla yra autonominė, tačiau Belgijos Konstitucijos 34 straipsnis „negali būti aiškinamas kaip suteikiantis besąlygiškai plačius įgaliojimus nei tokioms institucijoms, vykdančioms joms suteiktą kompetenciją, nei įstatymų leidėjui, pritariančiam tarptautinei sutarčiai“[1282]. Galiausiai Belgijos KT konstatavo, kad Belgijos Konstitucijos 34 straipsnis „jokiu atveju neleidžia diskriminuojamai paveikti nacionalinio savitumo, neatsiejamo nuo pagrindinių struktūrų, politinių ir konstitucinių, arba pamatinių vertybių, kurių apsaugą Konstitucija patiki teisės subjektams“[1283]. Ši Belgijos Konstitucijos sprendimo nuostata, autoriaus nuomone, gali būti aiškinama bent keletu būdų.

Pirma, būtų galima manyti, kad Belgijos KT šiame sprendime vertina ES nacionalinio savitumo priežiūros galimybę. Tokią prielaidą, autoriaus nuomone, ypač sustiprina konstitucinio identiteto priežiūrai nebūdingos terminijos vartojimas. Belgijos KT vartojamos formuluotės konstrukcija yra itin artima Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies nacionalinio savitumo nuostatos formuluotei. Tačiau siekiant remtis nacionaliniu savitumu, kaip nagrinėta, reikia teisminio dialogo, kurio šiuo atveju nebuvo. Šią aplinkybę ypač reikėtų įvertinti, atsižvelgiant į tai, kad Belgijos KT yra pirmasis, kreipęsis į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą ir iki šios dienos yra daugiausia prašymų pateikęs[1284] konstitucinis teismas (Claes, 2015b, p. 1337).

[1281] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.8.7 punktas.

[1282] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.8.7 punktas. Belgijos Konstitucijos 34 straipsnyje įtvirtinama, kad „nustatytų įgaliojimų vykdymas gali būti sutartimi ar įstatymu priskirtas viešosios tarptautinės teisės institucijoms“ (Badaraitė, Jarašiūnas, 2016, p. 504). Paminėtina, kad Belgijos Konstitucijos 34 straipsnis draudžia suteikti galias ES, jeigu ES institucijos ribotų Belgijos nacionalinį savitumą arba konstitucinių teisių apsaugą. Taip pat neleidžiamas ir ES institucijų veikimas *ultra vires* (Gérard, Verrijdt, 2017, p. 189).

[1283] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.8.7 punktas. E. Cloots nuomone, Belgijos KT, remdamasis nacionaliniu Patvirtinimo aktu, nusiteikęs prireikus atlikti net ir pirminės ES teisės konstitucinę priežiūrą (Cloots, 2020, p. 66).

[1284] Kaip pažymi E. Cloots, Belgijos KT yra vienas iš retų konstitucinių teismų, kurie reguliariai kreipiasi į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą ir labai kruopščiai taiko ES teisę (Cloots, 2020, p. 65). P. Gérard ir W. Verrijdt vertinimu, Belgijos KT vykdo labai intensyvų prejudicinį dialogą su ESTT, kreipdamasis tiek dėl teisės aiškinimo, tiek dėl galiojimo (Gérard, Verrijdt, 2017, p. 191). Paminėtina, kad, remiantis ESTT 2024 m. metiniame pranešime pateikiamais duomenimis, 1952–2024 laikotarpiu Belgijos KT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą yra kreipęsis net 45 kartus. Kiti daugiausia kartų kreipęsi

Antra, o tai akivaizdu, Belgijos KT eksplicitiškai nei nurodo, kad tai yra nacionalinio savitumo priežiūra, nei nukreipia į nacionalinį savitumą įtvirtinančias Lisabonos ESS nuostatas ar ESTT jurisprudenciją[1285]. Be to, vartojama formuluotė „pamatinės vertybės“, taip pat daroma nuoroda į nacionalinę konstituciją, kaip šių pamatinių vertybių apsaugos imperatyvo šaltinį. Nagrinėjamame kontekste, autoriaus vertinimu, tai laikytina ES teisės konstitucinės priežiūros galimybės požymiais[1286].

Trečia, šiuo sprendimu Belgijos KT, nepripažindamas „ortodoksinės ES teisės pirmenybės doktrinos“, ES teisės pirmenybei nustatė[1287] du apribojimus: ES teisė neturi daryti įtakos nei Belgijos nacionaliniam savitumui, nei Belgijos pamatinėms konstitucinėms vertybėms (Cloots, 2020, p. 65, 68–69). Autoriaus nuomone, tai – būtent ES teisės konstitucinei priežiūrai būdinga doktrina.

Ketvirta, nors tai ir nėra tiesioginis „įrodymas“, paminėtina, kad pareiškėjai savo argumentuose kėlė būtent neleistiną suverenių teisių perdavimo argumentą[1288] ir rėmėsi Vokietijos KT jurisprudencija[1289].

Galiausia, penkta, Sutartis dėl stabilumo, koordinavimo ir valdysenos Ekonominėje ir pinigų sąjungoje nėra ES teisės dalis, tai – tarptautinė sutartis, todėl ES nacionalinio savitumo nuostatos priežiūra teisiškai negalima.

Taigi, minėtais argumentais nuosekliai paneigus ES nacionalinio savitumo priežiūros galimybę, nelieka kitos alternatyvos tik konstatuoti konstitucinio identiteto priežiūros galimybę. Suprantama, toks teiginys yra gana sąlyginis, nes, kaip jau minėta, Sutartis dėl stabilumo, koordinavimo ir valdysenos Ekonominėje ir pinigų sąjungoje nėra ES teisės dalis. Todėl formaliai nebūtų galima teigti, kad konstitucinio identiteto priežiūra buvo taikyta ES teisei,

---

nacionaliniai konstituciniai teismai yra šie: Latvijos KT – 10 kreipimųsi ir Italijos KT – 9 kreipimaisi.

1285 P. Gérard ir W. Verrijdt požiūriu, Belgijos KT, vykdydamas nacionalinio savitumo priežiūrą, vertintų ES aktą nacionalinės konstitucijos požiūriu, ne Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies požiūriu (Gérard, Verrijdt, 2017, p. 188).

1286 Kaip pažymi P. Gérard ir W. Verrijdt, Belgijos KT nepaaiškina, kas yra „pamatinių vertybių apsauga“ – ar ji sudaro nacionalinio savitumo dalį, ar tai yra dar viena nepriklausoma riba (Gérard, Verrijdt, 2017, p. 188).

1287 Iš dalies šį aspektą pažymi ir P. Gérard ir W. Verrijdt, teigdami, kad Belgijos KT savo 62/2016 sprendimu netikėtai prisijungė prie konstitucinių teismų, nepripažįstančių visiškos ES teisės pirmenybės, sąrašo (Gérard, Verrijdt, 2017, p. 182), nors iki tol laikėsi tylos dėl tikslaus Belgijos konstitucijos ir ES teisės santykio (Van de Heyning, 2012, p. 194).

1288 Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo A.3.1 punktas.

1289 Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo A.4.1 punktas. Paminėtina, kad konkretus Vokietijos KT sprendimas, kuriuo remiasi pareiškėjai, Belgijos KT sprendime nenurodytas.

tačiau nebūtų teisinių kliūčių prielaidai, kad konstitucinio identiteto priežiūra buvo taikyta tarptautinei teisei. Vis dėlto tiek dėl savo artimo santykio su ES teise, tiek dėl įsipareigojimų šios sutarties nuostatas perkelti į ES teisę[1290], tiek ir dėl sprendimo B.8.7 punkto formuluotės, autoriaus požiūriu, būtų galima teigti, kad bent sąlygiškai galima šį sprendimą priskirti konstitucinės priežiūros, taikytos ES teisei, pavyzdžiams. P. Gérard ir W. Verrijdt vertinimu, Belgijos KT nenustatė, kokia priežiūra būtų vykdoma: *ultra vires* ar nacionalinio savitumo. Taip pat nenustatyta, ar yra taikytinos tolerancijos ribos, ar nacionalinis savitumas būtų taip pat griežtai saugomas kaip ir Vokietijos KT nustatyta konstitucinio identiteto apsauga, ar būtų prašoma priimti prejudicinį sprendimą (Gérard, Verrijdt, 2017, p. 197). Toks šių mokslininkų vertinimas, palyginti Belgijos KT nacionalinio savitumo vertinimą su Vokietijos KT konstitucinio identiteto priežiūra, autoriaus nuomone, yra papildomas argumentas, kad Belgijos KT sprendimas būtų vertinamas konstitucinio identiteto priežiūros kryptimi.

Paminėtina, kad, nusprendęs, jog valstybės yra laisvos pasirinkti reikiamas priemones trūkumams ištaisyti ir yra saugomos nacionalinių parlamentų prerogatyvos, taip pat atsižvelgdamas į tai, kad ESTT kompetencija yra ribota, Belgijos KT nenustatė prieštaravimų nacionalinės konstitucijos nuostatoms[1291].

2.3.9. Vengrija

Vengrijos situacija taip pat gali būti vertinama su tam tikromis išlygomis. Tačiau išlygos, autoriaus požiūriu, galimos tik dėl Vengrijos KT (*Alkotmánybíróság*) 143/2010 sprendimo[1292], kuriuo buvo vertinamas Lisabonos sutartį ratifikuojančio akto konstitucingumas. Šis Vengrijos KT sprendimas kai kurių mokslininkų vertinamas kaip Vengrijoje taikytinos konstitucinio identiteto priežiūros pradžia[1293].

[1290] Žr. 1270 išnašą.

[1291] Belgijos KT 2016 m. balandžio 28 d. sprendimo B.8.8 punktas.

[1292] Vengrijos KT 2010 m. liepos 12 d. sprendimas 143/2010.

[1293] Pavyzdžiui, A. Tatham teigimu, šiuo sprendimu Vengrijos KT pateikė savo konstitucinio identiteto suvokimą, galbūt padėdamas pamatus suvereniteto branduolio, kurio negali paliesti ar riboti europinė integracija, doktrinos plėtrai (Tatham, 2015, p. 364), pripažino savo jurisdikciją vykdyti ne tik *ultra vires* priežiūrą, kai prižiūrima, ar neviršijami suteikti įgaliojimai, bet ir konstitucinio identiteto priežiūrą (Tatham, 2015, p. 368). Á. Mohay vertinimu, Vengrijos KT šiuo sprendimu nustatė savo jurisdikciją prižiūrėti, ar kompetencijų perdavimas pagal ES Sutarčių pakeitimus yra Vengrijai konstituciškai priimtinas (Mohay,

Vis dėlto, autoriaus nuomone, Vengrijos KT sprendimas 143/2010 konstitucinio identiteto priežiūros aspektu vertintinas rezervuotai. Pirmiausia galima teigti, kad Vengrijos KT nesuformavo konstitucinio identiteto priežiūros doktrinos šiame sprendime, nes tai buvo padaryta vėliau, 22/2016 sprendimu[1294]. Antra, sprendime eksplicitiškai nevartojama konstitucinio identiteto priežiūros terminija, išskyrus nuorodą į Vokietijos KT ir Čekijos KT konstitucinio identiteto jurisprudenciją vertinant Lisabonos sutartį. Trečia, minėtame Vengrijos KT sprendime 22/2016, kuriame suformuojama ES konstitucinės teisės doktrina, nedaroma jokios nuorodos į sprendimą 143/2010. Ketvirta, į Vengrijos KT sprendimą 143/2010 nėra nukreipiama Vokietijos KT *Gauweiler* ar *Europos Arešto Orderio II* sprendimuose, kuriuose pateikiama nuoroda į kitų valstybių konstitucinės priežiūros institucijų jurisprudenciją. Penkta, būtent Vengrijos KT 22/2016 sprendimas buvo „pirmas kartas, kai Vengrijos KT svarstė ES teisės priežiūros galimybę“ (Mohay, Tóth, 2017b, p. 472). Galiausiai, šešta, Vengrijos KT pranešime apie šį sprendimą akcentuota, kad šiame sprendime Teismas „nepaminėjo europinės integracijos ribų, amžinai paliktų nacionaliniams įstatymams, nei jokio neliečiamumo tikslo, nei kita“. Atsižvelgiant į šiuos argumentus, autoriaus požiūriu, Vengrijos KT sprendimas 143/2010 neturėtų būti laikomas įtvirtinančiu ES teisės konstitucinę priežiūrą apskritai ir konkrečiu atveju – konstitucinio identiteto priežiūrą.

Kitaip vertintinas Vengrijos KT 22/2016 sprendimas[1295], priimtas „lojalistinio“ Vengrijos KT (Kelemen, 2018, p. 401). Šiame sprendime

2012, p. 304). M. Golecki nuomone, Vengrijos KT sprendime 143/2010 nustatė dvi svarbiausias pozicijas: pirma, Konstitucinio Teismo vykdoma suvereniteto perdavimo ES institucijoms konstitucinė kontrolė; antra, suverenitetas turi būti vertinamas kaip konstitucinio identiteto šaltinis (Golecki, 2015, p. 18–19).

1294 Vengrijos KT 2016 m. lapkričio 30 d. sprendimas 22/2016.

1295 Vengrijos KT 22/2016 sprendimas yra susijęs su Vengrijos Pagrindinio Įstatymo E straipsnio 2 dalies, numatančios, kad „kaip Europos Sąjungos valstybė narė, Vengrija, vadovaudamasi tarptautine sutartimi, gali kartu su kitomis valstybėmis narėmis per Europos Sąjungos institucijas naudotis tam tikra Pagrindiniame Įstatyme numatyta kompetencija – tiek, kiek yra būtina steigiamosiose sutartyse numatytoms teisėms ir pareigoms įgyvendinti“ (Matijošius, 2016c, p. 1207) išaiškinimu, be kita ko, susijusiu ir su 2015 m. rugsėjo 22 d. Tarybos sprendimu 2015/1601, kuriuo Italijos ir Graikijos labui nustatomos laikinosios priemonės tarptautinės apsaugos srityje. Šiuo Tarybos sprendimu numatyta perkelti prieglobsčio prašytojus pagal prieduose nustatytas „kvotas“. Šio sprendimo I ir II priedais nustatytas 306 asmenų iš Italijos ir 988 asmenų iš Graikijos (iš viso – 1 294 asmenų) perkėlimas į Vengriją. Vis dėlto paminėtina, kad Vengrijos KT tik aiškino Vengrijos Konstituciją ir nevykdė konstitucinės ES teisės akto konstitucinės priežiūros. Būtent į tai atkreiptas dėmesys Vengrijos KT I. Juhász pritariančioje nuomonėje.

Vengrijos KT beveik „perrašo“ Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo nuostatas, kad „bendro kompetencijų įgyvendinimo ribos yra numatytos kai kurių valstybių narių konstitucinėje teisėje“[1296]. Pažymėdamas, kad „bet koks viešosios valdžios vykdymas Vengrijos teritorijoje (įskaitant bendrą kompetencijos įgyvendinimą su kitomis valstybėmis narėmis) yra susijęs su pagrindinėmis teisėmis“, patvirtino pagrindinių teisių išlygą, kuri, atsižvelgiant į *Solange* sprendimus, būtų *ultima ratio*[1297]. Toliau savo sprendime Vengrijos KT, pažymėdamas, kad bendras su ES kompetencijų įgyvendinimas nėra beribis, formuoja *ultra vires* galimybę ir Parlamento bei Vyriausybės atitinkamas pareigas elgtis tokioje situacijoje[1298]. Būtent bendro kompetencijų įgyvendinimo srityje Vengrijos KT įtvirtina dvi išlygas: suvereniteto priežiūrą ir konstitucinio identiteto priežiūrą[1299].

Suvereniteto priežiūros kilmė atskleidžiama Vengrijos KT 22/2016 sprendimo 60 punkte[1300] ir, autoriau požiūriu, tai yra „klasikinės“ ES teisės konstitucinio identiteto priežiūros pagrindimas. Vis dėlto Vengrijos KT konstitucinio identiteto priežiūrą traktuoja kitaip. Šio Teismo požiūriu, konstitucinio identiteto priežiūra vykdoma pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį, t. y. remiantis nacionalinio savitumo nuostata, bendradarbiaujant su ESTT[1301]. Vengrijos KT pažymi, kad konstitucinis identitetas nėra statiškas ar uždaras vertybių sąrašas, tačiau jo pavyzdžiai galėtų būti valdžios padalijimas, respublikinė valdymo forma, pagarba autonomijoms pagal viešąją teisę, religijos laisvė, parlamentarizmas ir kt. Konstitucinį identitetą Vengrijos KT aiškina „byla po bylos“ būdu[1302]. Šie Vengrijos konstitucinio identiteto vertybių pavyzdžiai, teigtina, dar labiau sustiprina įspūdį, kad konstitucinis identitetas yra vertinamas pagal ES nacionalinio savitumo nuostatą. Vis dėlto

[1296] Vengrijos KT 22/2016 sprendimo 34 punktas. Palyginti žr. Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo 47 punktą.
[1297] Vengrijos KT 22/2016 sprendimo 47–49 punktai.
[1298] Vengrijos KT 22/2016 sprendimo 50 ir 53 punktai.
[1299] Vengrijos KT 22/2016 sprendimo 54 punktas.
[1300] Vengrijos KT 22/2016 sprendimas: „įstodama į ES, Vengrija neatsisakė savo suvereniteto, ji veikiau leido bendrai naudotis tam tikra kompetencija, todėl Vengrijos suvereniteto išlaikymas turi būti preziumuojamas sprendžiant dėl papildomų, nei kylančios iš ES steigiamųjų sutarčių, kompetencijų vykdymo. Suverenitetas yra ne kompetencija, o kompetencijų šaltinis. Todėl bendras kompetencijų vykdymas neturi paneigti piliečių, kaip aukščiausios valdžios, galimybės kontroliuoti viešąją valdžią, įgyvendinamą bendra ar individualia, valstybės narės, forma“ (60 punktas).
[1301] Vengrijos KT 22/2016 sprendimo 61–63 punktai.
[1302] Vengrijos KT 22/2016 sprendimo 64–65 punktai.

tokį įspūdį paneigia vėlesnės sprendimo nuostatos, susiejančios konstitucinį identitetą su suverenitetu[1303].

Vengrijos KT sprendimas 22/2016, autoriaus požiūriu, bent iš „vokiškosios“ doktrinos pozicijų vertintinas kaip abejotinai pagrįstas. Viena vertus, galima teigti, kad yra aiškus *controlimiti* doktrinos elementas. Tačiau, kita vertus, tame pačiame sprendime, be pačios *controlimiti* doktrinos, suformuojama ir pagrindinių teisių priežiūros galimybė, užsimenama apie *ultra vires* galimybę, o tuo pačiu metu, be konstitucinio identiteto priežiūros, atsiranda ir ketvirtoji – suvereniteto priežiūra. Maža to, Vengrijos KT „pabrėžia, kad tiesioginis suvereniteto ir tapatybės kontrolės subjektas nėra ES aktas ar jo aiškinimas, todėl Teismas nekomentuoja tokių Sąjungos aktų galiojimo, negaliojimo ar taikymo viršenybės“[1304]. Šiuo atveju visiškai reikia sutikti su T. Drinóczi ir Á. Mohay požiūriu, kad „nėra aišku“, ką reiškia „Vengrijos konstitucinio identiteto apsauga“, nes Vengrijos KT neįtvirtino jokių teisinių pasekmių, atsirandančių nustačius konfliktą tarp ES ir nacionalinės konstitucinės teisės. Taip pat nepasisakoma ir dėl konstitucinio identiteto priežiūros objekto (Drinóczi and Mohay, 2017, p. 201–202).

Apibendrinant, autoriaus vertinimu, galima daryti išvadą, kad Vengrijos KT jurisprudencijoje eksplicitiškai išreikšta *controlimiti* doktrina. Yra suformuotas konstitucinis pagrindas pagrindinių teisių ir *ultra vires* priežiūros galimybei, tačiau tokių priežiūrų doktrina nesuformuota. Konstitucinio identiteto konstitucinės priežiūros atveju yra suformuotas ne tik konstitucinis pagrindas, bet ir tam tikra apimtimi ir doktrina. Vis dėlto tokia doktrina vertintina bent jau kaip nebaigta formuoti ir nenuosekli. Todėl Vengrijos KT sprendimas yra prieštaravimų, atsirandančių dėl nacionalinio savitumo ir konstitucinio identiteto sąsajos, jurisprudencinis pavyzdys. Kita vertus, išlaikant objektyvų vertinimą, būtina paminėti, kad akivaizdžiai reikšmingą

[1303] Vengrijos KT 22/2016 sprendimo 67 punktas: Vengrijos KT „nustato, kad Vengrijos konstitucinis identitetas yra pagrindinė vertybė, kurios nesukūrė Pagrindinis įstatymas, tai – tik pripažįstama Pagrindiniame įstatyme. Vadinasi, konstitucinio identiteto negalima atsisakyti sudarant tarptautinę sutartį – Vengrijai konstitucinis identitetas gali būti atimtas tik galutinai sunaikinus suverenitetą, nepriklausomybę ir valstybingumą. Todėl konstitucinio identiteto apsauga yra Konstitucinio Teismo pareiga tol, kol Vengrija yra suvereni valstybė. Atitinkamai suverenitetas ir konstitucinis identitetas turi keletą bendrų aspektų, todėl jų kontrolė turėtų būti atliekama tinkamai atsižvelgiant į vienas kitą konkrečiais atvejais“.

[1304] Vengrijos KT 22/2016 sprendimo 56 punktas.

įtaką šiam sprendimui darė Vokietijos KT jurisprudencija[1305], kuri šio Vengrijos KT sprendimo metu dar nebuvo nustačiusi aiškios konstitucinio identiteto priežiūros ir nacionalinio savitumo priežiūros takoskyros.

2.3.10. Konstitucinio identiteto priežiūros praktikos vertinimas

Konstitucinio identiteto konstitucinės priežiūros konceptualusis pagrindas yra neliečiamo nacionalinės konstitucijos branduolio samprata. Šis branduolys, autoriaus požiūriu, kaip aukščiausia konstitucinio individualumo koncentracijos forma, yra toks reikšmingas ir svarbus tautai ir valstybei, kad negalimas joks, taigi ES teisės, įsiterpimas į šias pamatines konstitucines vertybes. Konstitucinio identiteto priežiūra, autoriaus požiūriu, gali būti apibūdinama bent keturiais aspektais, skiriančiais ją nuo kitos nagrinėtos ES teisės konstitucinės priežiūros.

Pirma, pagal „agresyvumą“ ši priežiūra yra tarp pagrindinių teisių priežiūros ir *ultra vires* priežiūros. Pagrindinis skirtumas nuo *ultra vires* priežiūros yra tai, kad konstitucinio identiteto priežiūra lieka tik vienos valstybės narės ir ES lygmeniu, o *ultra vires* priežiūra, nors ir netiesiogiai, daro poveikį visiems ES akto adresatams[1306]. Palyginti su pagrindinių teisių priežiūra, konstitucinio identiteto priežiūra, yra „aštresnė“, nes „vertikaliai“ yra vertinamas konkretaus ES akto taikymo valstybėje narėje klausimas, skirtingai nuo „horizontalaus“ vertinimo, atliekant archetipinę pagrindinių teisių priežiūrą[1307].

Antra, konstitucinio identiteto priežiūra į ES teisės konstitucinės priežiūros klasifikavimą įveda naują bruožą – „besąlygiškumą“. Tiek pagrindinių teisių priežiūra, tiek ir *ultra vires* priežiūra, nepaisant jų „agresyvumo“ kriterijaus,

---

[1305] Be minėto Vokietijos KT *Europos arešto orderio II* sprendimo citatos, paminėtinas Vengrijos KT 22/2016 sprendimo 66 punktas, kurio formuluotės iš esmės identiškos Vokietijos KT Lisabonos sprendimo 249 punkto formuluotėms.

[1306] Pavyzdžiui, F. Mayer nuomone, konstitucinio identiteto pažeidimas nereiškia pasikėsinimo į europinį lygmenį, jis reiškia tik dvišalį santykį (Mayer, 2014, p. 130–131). Vis dėlto ES teisinė nuostata liks galioti (Avbelj, 2011, p. 753), tačiau konstitucinio identiteto priežiūros pritaikymas lemia, kad valstybė narė „gali siekti galių atisakyti taikyti ES teisę“ (Callies, van der Schyff, 2020, p. 4).

[1307] Kita vertus, reikėtų prisiminti, kad *controlimiti* doktrinos pradžioje pagrindinių teisių priežiūra ir konstitucinio identiteto priežiūra buvo suvokiamos iš esmės kaip tapačios (žr. *Solange I* sprendimo analizę). Be to, kaip atkreipia dėmesį M. Claes, konstitucinio identiteto priežiūra nuo pagrindinių teisių priežiūros skiriasi lemiamu aspektu. ESTT atsakas į pagrindinių teisių priežiūrą buvo šių teisių europeizavimas, taip prisiimant atsakomybę už šių teisių apsaugą. Tačiau kol kas „visiškai nepanašu“, kad tokia polemika (dialektika) būtų taikytina konstituciniam identitetui (Claes, 2013, p. 135).

autoriaus nuomone, yra „pusiausvyros“ arba „vertinamoji“ priežiūra. Pagrindinių teisių priežiūroje vertinamas pagrindinių teisių apsaugos lygis, kuris laikytinas „kintamuoju dydžiu“[1308], taip pat galėtų būti vertinamas ir, pavyzdžiui, asmens teisių ir valstybės pareigų pusiausvyros tinkamumas. *Ultra vires* priežiūra taip pat yra bent iš dalies sąlyginė, pavyzdžiui, reikalaujant akivaizdaus ir struktūriškai reikšmingo kompetencijų viršijimo. O konstitucinio identiteto priežiūra neturi „sąlygiškumo“ elemento, tai yra absoliuti, fundamentali ir neperžengiama riba[1309]. Todėl, bent *ultra vires* priežiūros atveju, kaip alternatyvą ES teisės konstitucinei priežiūrai būtų galima vertinti ir nacionalinės konstitucijos pataisų galimybę. Konstitucinio identiteto priežiūra yra susijusi su konstitucinio branduolio[1310] apsauga, taigi net ir konstitucinių pataisų galimybės ribojimu. Tai lemia, kad, skirtingai nuo pagrindinių teisių ar *ultra vires* priežiūros, konstitucinio identiteto priežiūra yra absoliuti ir aukščiausia riba, nepasiduodanti proporcingumo vertinimui, taigi ir neturinti pusiausvyros paieškos galimybių[1311]. Ši absoliuti riba lemia, kad, skirtingai nuo kitų dviejų rūšių priežiūros, „klasikinė“, t. y. neapimanti

[1308] Teigtina, kintantis pagrindinių teisių užtikrinimo stiprinimo kryptimi.

[1309] Todėl, kaip pažymi J. Rochère ir I. Pernice, konstitucinis identitetas laikytinas „kur kas rimtesniu klausimu“ negu *ultra vires* situacija (Rochère, Pernice, 2003, p. 73–74). Be to, D. Chalmers teigimu, reikalavimai, kad ES nepažeistų pagrindinių teisių ir kad ES institucijos neveiktų *ultra vires,* yra „silpni apribojimai“, iš esmės reikalaujantys, kad ES nesielgtų netinkamai ir vykdytų savo uždavinius. Jie neapima situacijų, kai ES kėsinasi į nacionalines vertybes (Chalmers *et al*., 2014, p. 235).

[1310] Vis dėlto, M. Polzin nuomone, konstitucinis identitetas negali būti prilyginamas nekeičiamoms („amžinosioms“) konstitucinėms normoms dėl to, kad jos tik apsaugo konstituciją, tačiau neperteikia paties identiteto (Polzin, 2017, p. 1607–1608). Be to, G. van der Schyff požiūriu, jeigu nacionalinėje konstitucijoje nėra „amžinųjų sąlygų“, nereiškia, kad konstitucinio identiteto negalima išvesti iš tų konstitucijos nuostatų, kurios gali būti keičiamos (van der Schyff, 2020, p. 310). Maža to, konstitucinis identitetas yra susijęs ne su visa pagrindine teisinės tvarkos informacija, tačiau tik su tais elementais, kurie perteikia šios tvarkos individualumą (van der Schyff, 2016a, p. 227). Kaip pažymi P. Faraguna, konstitucinis identitetas – bendra kategorija, apimanti abi konstitucinių ribojimų kategorijas – tiek ribojimus keisti konstituciją, tiek ir *controlimiti* (Faraguna, 2016, p. 533). Būtent P. Faraguna požiūrį autorius labiausiai linkęs palaikyti.

[1311] Kaip teigia P. Faraguna, konstitucinis identitetas yra „ypač pavojingas instrumentas“, iki galo nederantis su konstitucionalizmo principais dėl to, kad „negali būti vykdomas vertybių balansas“, nes „konstitucinio identiteto vertybė yra didesnė negu bet kurios kitos konstitucinės vertybės“ (Faraguna, 2017, p. 1640). K. Tuori taip pat pažymi, kad konstitucinis identitetas „neleidžia atlikti proporcingumo vertinimo“ (Tuori, 2018, p. 46). Todėl, M. Claes ir B. de Witte vertinimu, konstitucinio identiteto priežiūra yra „naujausia ir radikaliausia technika, tai – „kompetencija įsiterpti“, ir nacionaliniai konstituciniai teismai „gali įsiterpti, kai tik prireiks“ (Claes, De Witte, 2013, p. 91).

savyje kitų priežiūros elementų, konstitucinio identiteto priežiūra gali būti pritaikyta ne tik ES teisei, bet ir nacionalinei bei tarptautinei teisei. O tai, pažymėtina, reikšmingai skiriasi nuo kitų dviejų rūšių priežiūros.

Konstitucinio branduolio apsaugos doktrina lemia, kad, net ir esant ES tinkamam pagrindinių teisių apsaugos lygiui, ES aktas, neabejotinai priklausantis ES kompetencijai[1312], gali daryti poveikį valstybės narės konstituciniam identitetui. Todėl šios priežiūros logika lemia, kad, iškilus ES teisės konstitucinės priežiūros situacijai, pirmiausia vykdytina (mažiau tikėtina) pagrindinių teisių priežiūra ar (labiau tikėtina) *ultra vires* priežiūra[1313]. Ir tik jų metu paaiškėjus konstitucinio identiteto priežiūros galimybei, būtų pereinama prie absoliučiųjų ribų vertinimo[1314]. Tokia logika lemia ir pagrindinių teisių bei konstitucinio identiteto priežiūrų takoskyros paaiškinimą. Pagrindinių teisių priežiūra, autoriaus požiūriu, gali lemti konstitucinio identiteto priežiūrą tada, kai dėl poveikio šioms teisėms gali atsirasti ne tik atskirų asmenų teisinio statuso, bet ir visos valstybės sąrangos pokyčių.

Trečia, su pusiausvyros paieškos galimybėmis tiesiogiai susijęs ir nacionalinių konstitucinių teismų pozicijų „tvirtumas“. *Ultra vires* priežiūra, nepaisant „agresyvumo“, yra labiausiai tiesiogiai susijusi su ES teise, todėl šią priežiūrą vykdantis nacionalinis konstitucinis teismas turi „silpniausias“ pozicijas. Pagrindinių teisių priežiūrą sudaro ES ir nacionalinės konstitucinės teisės elementų pusiausvyra, todėl ir abu aukščiausieji teismai yra iš esmės

---

[1312] Todėl T. Konstadinides konstitucinio identiteto priežiūrą dar vadina „*intra vires* priežiūra“ (Konstadinides, 2011, p. 209). O taikant *ultra vires* priežiūrą, vertinama ES kompetencija, t. y. iš esmės vertinant ES teisę (Klamert, 2014, p. 231).

[1313] Kaip pažymi J. Baquero Cruz, konstitucinio identiteto priežiūros galimybė „tėra menka ir hipotetinė“ (Baquero Cruz, 2018, p. 33). Be to, T. Konstadinides vertinimu, konstitucinio identiteto priežiūra yra „teorinis modelis, kurį „lengviau suformuluoti nei įgyvendinti“ (Konstadinides, 2011, p. 216). Tačiau, P. Faraguna teigimu, ES kompetencijos plėtra padidino realias tokio konflikto galimybes ir „labai tikėtina, kad ateityje tokių konfliktų bus“ (Faraguna, 2017, p. 1636). Tai susiję su tuo, kad, kaip teigia M. Avbelj, jeigu ES teisė gali paveikti neliečiamą branduolį, nacionalinė konstitucija neleidžia „savęs pašalinti“ ir konstitucinis teismas „negali suteikti ES teisei pirmenybės“ (Avbelj, 2011, p. 753).

[1314] Taigi pirmiausia yra vykdoma *ultra vires* priežiūra ir tik ją atliekant vertinama, ar nėra pagrindų ir konstitucinio identiteto priežiūrai, nors kol kas nebuvo nė vieno pavyzdžio, kai būtų „aktyvintos“ abi priežiūros. Vis dėlto vertintina, ar prašant priimti prejudicinį sprendimą numanoma, kokia priežiūra galėtų būti vykdoma. Tokį numanymo reikšmingą pokytį galėtų lemti ESTT pateiktas išaiškinimas. Taip pat galima daryti prielaidą, kad prašyme priimti prejudicinį sprendimą viena iš priežiūrų yra pasirenkama kaip pagrindinė, kartu indikuojant kitos galimos priežiūros tikimybę.

lygiavertėse pozicijose. O konstitucinio identiteto priežiūroje akivaizdžiai dominuoja nacionalinės konstitucinės teisės elementas[1315], kurio ESTT neturi galimybių vertinti, todėl jam sunkiau išlaikyti pusiausvyrą[1316].

Ketvirta, tiek pagrindinių teisių priežiūrą, tiek ir *ultra vires* priežiūrą galima laikyti bent santykinai „aiškiomis“ pagal apimtį. O Konstitucinio identiteto priežiūra reikšmingai skiriasi nacionalinių konstitucinių teismų jurisprudencijoje[1317]. Ši priežiūra gali būti gana „specializuota“, pavyzdžiui, Vokietijos ar Čekijos atvejais. Tačiau gali būti ir „apimanti“ kitus ES teisės konstitucinės priežiūros kriterijus, pavyzdžiui, Italijos, Lenkijos, Rumunijos, Vengrijos ar Belgijos atvejais.

Nepaisant šių konstitucinio identiteto priežiūros požymių, skiriančių ją nuo kitokios priežiūros, autoriaus nuomone, galima rasti ir panašumą, itin svarbų tvariam nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT santykiui. Tai – teisminio

---

[1315] Nes, pavyzdžiui, J. Weiler teigimu, nacionaliniai konstituciniai teismai save laiko „ginančiais pamatines visuomenės konstitucines vertybes“, t. y. patį identitetą (Weiler, 2003, p. 17). O kaip akcentuoja M. Dicosola, konstituciniai teismai įgalioti užtikrinti suderinamumą su pamatiniais ir aukščiausiais konstituciniais principais, jie yra „valstybės konstitucinio identiteto sargai“ (Dicosola *et al*., 2015, p. 1319). Panašiai mąsto ir R. Arnold, kurio požiūriu, būtent nacionaliniai konstituciniai teismai turi nustatyti ribą tarp kompetencijos perdavimo ir valstybingumo išlaikymo, todėl jie taria „paskutinį žodį“ dėl to, kas yra suderinama su valstybingumu ir konstituciniu identitetu (Arnold, 2016, p. 5).

[1316] Todėl šio instrumento „dezintegracinės savybės nusveria bendradarbiavimo savybes“ (Fabbrini, Sajó, 2019, p. 16). O tai sukelia „aiškinimo anarchijos riziką bei konfliktų neutralizavimo negalimumą“ (Martinico, 2015, p. 1350). Todėl, anot R. Kelemen, remiantis konstituciniu identitetu, leidžiama konkrečioje valstybėje netaikyti ES teisės, neatsižvelgiant į visų ES valstybių narių lygiateisiškumą (Kelemen, 2018, p. 395–396). Tačiau, M. Kumm požiūriu, konstitucinis identitetas turi būti pagrįstas sąžiningu prieštaravimu, nepakenkiant visumos vientisumui (Kumm, 2012b, p. 246).

[1317] Pavyzdžiui, pagal M. Wendel, konstitucinio identiteto sąvoka yra neaiški ir reikšmingai skiriasi ES valstybėse narėse (Wendel, 2011, p. 100; Wendel, 2013, p. 999).

dialogo poreikis[1318] vykdant šią priežiūrą. Tokią „būtino dialogo doktriną“[1319] yra suformulavę Vokietijos KT ir Lenkijos KT. Italijos KT aiškiai tokių nuostatų jurisprudencijoje nenustatė, tačiau tai iliustravo savo praktika, kreipdamasis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą. Teismų dialogas taip pat svarbus ir dėl to, kad leidžia ESTT pateikti ir pastarajam suvokti konstitucinio identiteto elementą[1320].

Vis dėlto konstitucinio identiteto priežiūra yra unikali ir dar dėl vienos „gretutinės“ priežasties, nebūdingos nei pagrindinių teisių, nei *ultra vires* priežiūrai. Tai – sąvokų „konstitucinis identitetas“ ir „nacionalinis savitumas“ santykis. Vertinant požiūrius į konstitucinio identiteto ir nacionalinio savitumo kategorijas, nesunku pastebėti, kad iš esmės yra dvi reikšmingai besiskiriančios kryptys: šių sąvokų subendrinimo ir sąvokų atskyrimo.

Sąvokų subendrinimas galimas, autoriaus vertinimu, keturiais pagrindiniais būdais. Akademiniuose komentaruose yra „stipri tendencija“ tarp nacionalinio savitumo ir konstitucinio identiteto „dėti lygybės ženklą“, o šios sąvokos net ir mokslininkų vartojamos „kaip tapačios arba tą patį objektą apibrėžiančios sąvokos“[1321] (Cloots, 2016, p. 83, 93). Tai – „suliejimo“ būdas,

[1318] Kaip atkreipia dėmesį M. Safjan, teisminis konstitucinių teismų ir ESTT dialogas „niekaip nereiškia hierarchinės priklausomybės“ tarp teisminių institucijų (Safjan, 2015, p. 386). Tačiau, kita vertus, M. Goldmann teigimu, konstitucinis identitetas leidžia tik vienai pusei, t. y. valstybei narei, „ištraukti kištuką“. Šioje srityje nėra „abipusiškumo“ (Goldmann, 2016, p. 132). Panašų vertinimą pateikia ir M. Claes, teigdama, kad „kai į sceną įžengia konstitucinis identitetas, baigiasi dialogas“ (Claes, 2013, p. 129). Nors atkreiptinas dėmesys, kad A.Voßkuhle, eidamas Vokietijos KT pirmininko pareigas, paminėjo, jog konstitucinio identiteto priežiūra vykdoma „bendradarbiaujant su ESTT“ ir taikytina tik kai „nepavyksta rasti teisinės apsaugos ES teisės priemonėmis“ (Voßkuhle, 2010, p. 95–96).

[1319] Kita vertus, Rumunijos KT pavyzdys rodo, kad konstitucinio identiteto priežiūra gali būti vykdoma ir vienašališkai, net nebandant plėtoti teisminio dialogo.

[1320] Kaip pažymi C. Callies ir G. van der Schyff, konstitucinis identitetas gali būti gerbiamas, „tik jeigu jis yra žinomas ir aiškus“ (Callies, van der Schyff, 2020, p. 5). Be to, D. Thym vertinimu, konstitucinio identiteto priežiūra „neatskirta nuo ES teisės“, reikia įvertinti ir ESTT poziciją, todėl „labai svarbus yra teisminis dialogas“, nes kiekvienos valstybės konstituciniam identitetui „reikia pirminės informacijos“ (Thym, 2011, p. 42).

[1321] Tokiam vertinimui pritaria ir A. Schnettger, jos teigimu, „dauguma mokslininkų“ nacionalinį savitumą aiškina kaip „konstitucinio identiteto apsaugos instrumentą“, „dauguma akademinės literatūros tapatina“ Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį su konstitucinio identiteto apsauga (Schnettger, 2020, p. 11, 16). Taip pat ir M. Claes vertinimu, nacionalinio savitumo sąvoka „neretai tapatinama“ su konstitucinio identiteto sąvoka (Claes, 2013, p. 123).

kai nacionalinis savitumas ir konstitucinis identitetas laikomi sinonimais[1322]. Antrasis – „aiškinimo“ būdas, kai teigiama, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis yra skirta konstitucinio identiteto apsaugai[1323]. Trečiąjį sąvokų subendrinimo būdą galima pavadinti „apėmimu“. Šis būdas pasižymi požiūriu, kad nacionalinis savitumas apima konstitucinį identitetą[1324]. Ketvirtasis ir paskutinis yra „sąsajos“ būdas, suponuojantis nacionalinio

[1322] Pavyzdžiui, R. Toniatti sutapatina sąvokas, vartodamas konstrukciją „nacionalinis savitumas, kaip konstitucinis identitetas“ (Toniatti, 2013, p. 65). Panašus požiūris būdingas T. Drinóczi, kurios vertinimu, „konstitucinis identitetas ar nacionalinis savitumas“ tapo teisiniu fenomenu, paremtu pozityviąja teise, – Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalimi (Drinóczi, 2020, p. 106). M. Wendel šias dvi sąvokas taip pat vartoja kaip sinonimus: „nacionalinio savitumo arba konstitucinio identiteto sąvoka“ (Wendel, 2013, p. 999). T. Konstadinides nuomone, nacionalinis savitumas turi būti vertinamas kaip pamatinių konstitucinių normų apsaugos „sinonimas“ (Konstadinides, 2013, p. 3). C. Grewe teigimu, dėl Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies nuostatų „yra vartojamos abi sąvokos“ – nacionalinis savitumas ir konstitucinis identitetas (Grewe, 2013, p. 38).

[1323] Pavyzdžiui, D. Gamba ir D. Lentzis nuomone, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis turi būti suprantama „tik kaip konstitucinio identiteto nuostata“ (Gamba, Lentzis, 2017, p. 1700–1701). J. Priban teigimu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalis „gina valstybių narių konstitucinį identitetą“ (Priban, 2015, p. 330). T. Drinóczi ir Á. Mohay požiūriu, konstitucinis identitetas „yra išreikštas“, „numatytas“ Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje (Drinóczi, Mohay, 2017, p. 192, 204). A. Arnull teigimu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje yra „eksplicitiškai pripažįstamas konstitucinis identitetas“ (Arnull, 2012, p. 133). Toks požiūris būdingas ir D. Preshova (Preshova, 2019, p. 193) bei K. Tuori (Tuori, 2017, p. 53). C. Panara teigia, kad Lisabonos sutartimi valstybių narių konstitucinis identitetas „taip pat yra saugomas ir pirminės ES teisės“ (Panara, 2015, p. 58). A. T. Pérez laikosi pozicijos, kad Lisabonos sutartyje įtvirtinta nacionalinio savitumo nuostata reiškia, kad ES turi gerbti konstitucinį identitetą (Pérez, 2013b, p. 147–148). M. Kumm teigimu, ES teisė „konkrečiai reikalauja“, kad valstybių narių konstitucinis identitetas būtų gerbiamas (Kumm, 2012a, p. 61).

[1324] Pavyzdžiui, F. Mayer teigimu, akivaizdu, kad nacionalinio savitumo sąvoka „apima“ ir konstitucinį identitetą (Mayer, 2009, p. 424), kadangi yra duodama nuoroda į pamatines politines ir konstitucines struktūras (Mayer, 2017, p. 280), konstitucinis identitetas tampa „tiltu tarp ES teisės ir nacionalinės teisės“ (Mayer, 2011, p. 782). X. Groussot vertinimu, gali būti tvirtinama, kad nacionalinis savitumas „apima“ konstitucinį identitetą (Groussot, 2012, p. 331). S. Rodin požiūriu, nacionalinio konstitucinio identiteto sąvoka daugiausia „sutampa“ su nacionalinio savitumo sąvoka (Rodin, 2011, p. 14). G. van der Schyff požiūriu, nacionalinis savitumas yra „funkciškai ekvivalentiškas“ konstitucinio identiteto sąvokai (van der Schyff, 2020, p. 330). A. Rosas ir L. Armati teigimu, Lisabonos sutartyje sustiprintas nacionalinio savitumo principas „iš esmės reiškia konstitucinį identitetą“ (Rosas, Armati, 2018, p. 67–68).

savitumo ryšį su konstituciniu identitetu[1325]. Dalis mokslininkų, pavyzdžiui, X. Groussot, L. Besselink, P. Faraguna pasirenka vienu metu taikyti net kelis būdus, matyt, taip sustiprindami savo argumentaciją. Pažymėtina, kad nacionalinio savitumo ir konstitucinio identiteto sąsajos pavyzdžių esama ir GA nuomonėse[1326].

Vis dėlto „būtų klaidinga“ prilyginti nacionalinio savitumo sampratą konstituciniam identitetui (Cloots, 2015, p. 165–166), nes šios sąvokos skiriasi (van der Schyff, 2016a, p. 232–233). Pirmiausia, ES sutartyse neminima konstitucinio identiteto, tik nacionalinis savitumas[1327] (Wójtowicz,

---

[1325] Pavyzdžiui, P. Faraguna nuomone, konstitucinio identiteto ir nacionalinio savitumo ryšys palaipsniui „tapo akivaizdžia tiesa“ (Faraguna, 2015, p. 8), „tapo akivaizdus“ (Faraguna, 2016, p. 496), o nacionalinio savitumo nuostata „nukreipia į valstybių narių konstitucinį identitetą“ (Faraguna, 2017, p. 1624). M. Dobbs vertinimu, „yra sąsaja“ tarp konstitucinio identiteto ir nacionalinio savitumo (Dobbs, 2014, p. 327–328). N. Murphy teigimu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta sąvoka „savitumas“ nukreipia į valstybių narių konstitucinio identiteto suvokimą (Murphy, 2017, p. 100–101). Šiai grupei, autoriaus vertinimu, galima priskirti ir A. von Bogdandy bei S. Schill požiūrį, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje nacionalinis savitumas „suprantamas konstitucinio identiteto sąvokomis“ (Bogdandy, Schill, 2011, p. 1435). L. Besselink vertinimu, nacionalinis savitumas „teisiškai yra apibrėžiamas nacionaliniu konstituciniu identitetu“ (Besselink, 2010, p. 47). F. Fabbrini ir A. Sajó vertinimu, Lisabonos sutartyje padarius nuorodą į konstitucines struktūras, „buvo pereita nuo nacionalinio savitumo kategorijos prie konstitucinio identiteto kategorijos“ (Fabbrini, Sajó, 2019, p. 14).

[1326] Pavyzdžiui, GA M. P. Maduro išvada ESTT byloje C-53/04 *Marrosu ir Sardino* ir byloje C-180/04 (*Vassallo*). Šioje išvadoje teigiama, kad nacionalinių konstitucinių teismų padėtis yra geresnė apibrėžiant „konstitucinį identitetą“, kurį ES turi gerbti, tačiau šios GA išvados turinys neabejotinai susijęs su nacionaliniu savitumu (žr. išvados 40 punktą). M. P. Maduro išvadoje byloje C-213/07 *Michaniki* teigia, jog „akivaizdu, kad minimas nacionalinis savitumas apima ir valstybės narės konstitucinį savitumą (t. y. konstitucinį identitetą – *aut. past.*)“ (žr. išvados 31 ir 32 punktus). Tokios pačios pozicijos laikosi ir Y. Bot, išvadoje byloje C-399/11 *Melloni* pažymėjęs, kad nacionalinio savitumo dalis „neišvengiamai yra konstitucinis identitetas“ (žr. išvados 137 ir 142 punktus), o byloje C-42/17 *M.A.S. ir M.B.* vertina poveikį „nacionaliniam savitumui ar, konkrečiau kalbant, valstybės narės konstituciniam identitetui“ (žr. išvados 179 punktą). Tik P. Cruz Villalón išvadoje *Gauweiler* byloje C-62/14, tiesa, vertindamas Vokietijos KT kreipimosi argumentus, atkreipia dėmesį, kad kreipęsis teismas teigia, jog „konstitucinis identitetas“ skiriasi nuo Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje nurodyto „nacionalinio savitumo“ (žr. išvados 59 punktą).

[1327] T. Konstadinides atkreipia dėmesį, kad ESTT niekada eksplicitiškai nėra paminėjęs sąvokos „konstitucinis identitetas“ (Konstadinides, 2011, p. 202). Autoriaus vertinimu, reikėtų minimaliai patikslinti, kad yra paminėjęs, tačiau tik

2014, p. 145). Antra, jeigu konstitucinio identiteto sąvoka sutaptų su nacionalinio savitumo sąvoka, toks aiškinimas būtų „nesuderinamas su daugeliu ES teisės dogmų“ – nuo absoliučios ES teisės pirmenybės iki ES teisės autonomiškumo[1328] (Guastaferro, 2012, p. 317). Trečia, skirtumas tarp konstitucinio identiteto ir nacionalinio savitumo gali ir nebūti aiškus, tačiau „konstitucinis identitetas“ labiau asocijuojasi su norminiu ar teisminiu formaliuoju elementu, o „nacionalinis savitumas“ labiau su valstybės ypatumais, nepaisant to, jie formalizuoti ar ne[1329] (Tremps, 2013, p. 264).

ESTT sprendimų analizė rodo, kad sąvoka „konstitucinis identitetas“ buvo pasitelkta, pirma, tik valstybių narių argumentacijoje ir, antra, tik sprendimuose *Sayn-Wittgenstein* bei *Bogendorff*[1330]. Nacionalinių

---

kaip valstybių narių pateiktus argumentus. Tačiau, kaip teisingai pažymi T. Konstadinides, „savo iniciatyva“ ESTT šios sąvokos nevartojo. M. Polzin pažymi, kad ESTT savo jurisprudencijoje „nedaro analogijos“ tarp nacionalinių „amžinųjų“ sąlygų ir nacionalinio savitumo, nors toks požiūris gana dažnas literatūroje (Polzin, 2017, p. 1607). Todėl pirmuoju argumentu laikytina paties ESTT praktika, kurioje konstitucinio identiteto sąvoka (argumentas) nevartojama.

[1328] Tai lemtų, kad nacionaliniams konstituciniams teismams nebetenka saugoti konstitucinio identiteto, nes tokią apsaugą pagal ES teisę vykdytų ESTT (Paris, 2018, p. 221). Kaip pažymi C. Arnaiz ir A. Llivina, pagrindinis skirtumas tarp konstitucinio identiteto ir nacionalinio savitumo iš esmės yra ESTT jurisdikcijos išplėtimas nacionalinio savitumo nuostatai (Arnaiz, Llivina, 2013, p. 10). P. Gérard ir W. Verrijdt vertinimu, Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinama europinė nacionalinio savitumo perspektyva, o nacionalinę perspektyvą, dažnai žymimą kaip *controlimiti* arba konstitucinis identitetas, nustato nacionalinės konstitucijos, kurių aiškinimas nepatenka į ESTT kompetenciją (Gérard, Verrijdt, 2017, p. 200). E. Jarašiūno požiūriu, nacionalinis savitumas – ES teisės sąvoka, kurios turinys fiksuotas Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje, o konstitucinis identitetas – nacionalinės konstitucinės teisės kategorija (Jarašiūnas, 2019, p. 26–27). Kaip pažymi D. Paris, konstitucinio identiteto priežiūra paliekama nacionaliniams konstituciniams teismams, o nacionalinio savitumo vertinimas – ESTT, tai reiškia, kad abi šios priežiūros yra savarankiškos (Paris, 2018, p. 222).

[1329] I. Jarukaičio vertinimu, „negalima teigti“, kad nacionalinio savitumo ir konstitucinio identiteto turinys yra „visiškai identiškas“ (Jarukaitis, 2014, p. 598). E. Jarašiūnas, pažymėdamas, kad abi sąvokos yra „teisinės naujovės“, teigia, kad ES pirminėje teisėje įtvirtintas „pagarbos nacionaliniam tapatumui“ principas „koreliuoja“ su konstitucinės teisės kategorija „konstitucinis tapatumas“ (Jarašiūnas, 2019, p. 7–8, 26, 34). M. Claes atkreipia dėmesį, kad nacionalinio savitumo sąvoka yra neutralesnė, palyginti su konstitucinio identiteto sąvoka. Konstitucinis identitetas remiasi tik valstybių narių konstitucija, atmeta teisinių tradicijų įvairovę ir nekreipia dėmesio į lygybę tarp valstybių (Claes, 2013, p. 124), todėl, anot E. Cloots, tai lemia visiškai skirtingą šių sampratų kilmę (Cloots, 2016, p. 93).

[1330] Žr. ESTT sprendimo *Sayn-Wittgenstein* 74 ir 92 punktus, sprendimo *Bogendorff* 24 ir 64 punktus. Paminėtina, kad sprendime *Vardyn* konstitucinio identiteto

konstitucinių teismų praktika, autoriaus nuomone, dar nenusistovėjusi, šios sąvokos ir suliejamos[1331], ir minimaliai skiriamos[1332], ir aiškiai atskiriamos. Ryškiausiai skirtumą tarp nacionalinio savitumo ir konstitucinio identiteto, autoriaus nuomone, pažymėjo Vokietijos KT 2014 m. sausio 14 d. sprendime 2728/13, prašydamas ESTT priimti prejudicinį sprendimą *Gauweiler* byloje[1333].

Apibendrinant sąvokų vartojimo kryptis, pažymėtina, kad nacionalinio savitumo ir konstitucinio identiteto sąvokų subendrinimas tam tikrais atvejais gali netgi trikdyti[1334]. Vis dėlto, autoriaus požiūriu, darytina išvada, kad nacionalinio savitumo ir konstitucinio identiteto sąvokos neturėtų būti

---

sąvoka apskritai neiškyla, randama tik nacionalinio savitumo sąvoka (žr. sprendimo 86 punktą). Tas pats pasakytina ir apie sprendimą byloje C-51/08 (*Komisija / Liuksemburgas*), žr. 72 punktą. Tačiau taip pat žr. 239 išnašą.

[1331] Pavyzdžiui, Rumunijos KT nacionalinio savitumo samprata, neatsiejama nuo pagrindinių politinių bei konstitucinių jų struktūrų, reiškia integracijos į ES ribas (žr. 2021 m. birželio 8 d. sprendimo Nr. 390 75 punktą).

[1332] Pavyzdžiui, Lenkijos KT 2010 m. lapkričio 24 d. sprendime K 32/09 konstatavo, kad „konstitucinio identiteto sąvokos atitikmuo pirminėje ES teisėje yra nacionalinio savitumo samprata <...>. Konstitucinis identitetas glaudžiai susijęs su nacionalinio savitumo samprata, kuri taip pat apima tradiciją ir kultūrą“ (2010 m. lapkričio 24 d. sprendimo K 32/09 (Lisabonos sprendimas) 2.1 punktas).

[1333] Vokietijos KT pažymėjo, kad Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies pirmas sakinys „įpareigoja ES institucijas gerbti nacionalinį savitumą. Ši pagarba paremta nacionalinio savitumo samprata, kuri neatitinka konstitucinio identiteto sampratos“ (29 punktas). Tai rodo ir mokslininkų vertinimai. M. Wendel teigimu, Vokietijos KT sprendime „aiškiai matoma“, kad konstitucinis identitetas yra siauresnė samprata. Vadinasi, yra dvi identiteto priežiūros (Wendel, 2014, p. 286). Nors, anot G. van der Schyff, kai kurie mokslininkai mano, kad tiek konstitucinis identitetas, tiek nacionalinis savitumas „atlieka tą pačią funkciją“, Vokietijos KT sprendimas nustato priešingai (van der Schyff, 2016a, p. 228) M. Claes nuomone, Vokietijos KT aiškiai pasisakė, kad nacionalinis savitumas pagal Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalį „reikšmingai skiriasi“ nuo konstitucinio identiteto (Claes, 2015a, p. 205). Tačiau skirtumas tarp nacionalinio savitumo ir konstitucinio identiteto kategorijų aiškiai matomas ir Italijos KT 2016 m. lapkričio 23 d. sprendime 24/2017, kuriuo buvo prašyta ESTT priimti prejudicinį sprendimą *Taricco II* byloje. Italijos KT pažymėjo, kad nacionalinis savitumas būtinas gebėjimui priimti minimalų įvairovės lygį, išsaugoti savitumą, būdingą valstybės narės struktūrai. Priešingu atveju Europos sutartys prieštaringai siektų pakirsti patį konstitucinį pagrindą, iš kurio jos gimė valstybės narės noru. Be to, sprendime konstatuojama, kad „ESTT turi užduotį apibrėžti ES teisės taikymo sritį ir negali apsunkintas reikalavimu išsamiai įvertinti, ar ji suderinama su kiekvienos valstybės narės konstituciniu identitetu“ (6 punktas).

[1334] Pavyzdžiui, kaip teigia D. Burchardt, ESTT „kol kas konstitucinio identiteto sampratos eksplicitiškai dar nenagrinėjo“. Kai kuriuose sprendimuose, tokiuose kaip *Sayn-Wittgenstein* ar *Vardyn*, yra tik eksplicitinės nuorodos (Burchardt, 2019, p. 100–101).

laikomos susijusiomis dėl šių argumentų: pirma, nors GA išvadų motyvuose ir matyti sąvokų subendrinimo kryptis, tiek ESTT, tiek ir nacionaliniai konstituciniai teismai eina sąvokų atskyrimo kryptimi; antra, sąvokų subendrinimas ar atskyrimas nėra grynai teorinis konstruktas, nes savo esme tai lemia ir teisminės priežiūros vertinimą – arba yra viena tik nacionalinio savitumo nuostata paremta priežiūra, arba yra dvi skirtingos tarpusavyje nepriklausomos priežiūros rūšys – nacionalinio savitumo priežiūra ir ES teisės konstitucinio identiteto priežiūra. Šiame darbe, atskleista, kad egzistuoja skirtingų rūšių priežiūra. Tai lemia skirtingas teisminės kontrolės institucijas, skirtingus tikslus ir skirtingą apimtį[1335]. Suprantama, tam tikros konstitucinės vertybės gali būti saugomos tiek nacionalinio savitumo, tiek ir konstitucinio identiteto, tačiau tai, autoriaus nuomone, suteikia galimybę kalbėti tik apie šių dviejų kategorijų artumą, tačiau ne jų tapatinimą.

Tarpinis apibendrinimas: konstitucinio identiteto priežiūra laikytina ne tokia „agresyvi“ kaip *ultra vires* priežiūra, nes yra skirta ne tiek ES riboms nustatyti, kiek pačios valstybės narės konstitucinėms riboms vertinti. Tai lemia, kad konstitucinio identiteto priežiūra yra „besąlyginė“, t. y. nustatanti absoliučias valstybės narės integracijos į ES ribas, todėl iš esmės vertintina kaip „neleidžianti“ ieškoti pusiausvyros. Nepaisant to, kad ši priežiūra neturi „sąlygiškumo“ elemento, ji išlieka dialogine priežiūra. Vis dėlto konstitucinio identiteto priežiūroje nacionalinio konstitucinio teismo padėtis (pozicija) ESTT atžvilgiu yra tvirčiausia.

Konstitucinio identiteto priežiūra neturi „bendro standarto“, todėl atskirų valstybių atveju nėra paprasta ją atskirti nuo pagrindinių teisių priežiūros ar *ultra vires* priežiūros. Maža to, kai kuriose valstybėse konstitucinio identiteto priežiūra yra visa apimanti, t. y. susidedanti ir iš pagrindinių teisių, ir iš *ultra vires* priežiūros. Taip pat pažymėtina, kad, jeigu pagrindinių teisių priežiūra ar *ultra vires* priežiūra apsiriboja tik ES teise, tai konstitucinio identiteto priežiūrai tokios ribos nebūdingos, jos taikomos ir nacionalinei teisei, o tai – dar vienas „besąlygiškumo“ požymis.

Pagrindinių teisių priežiūra ar *ultra vires* priežiūra gali būti laikomos turinčiomis santykinai visoms ES valstybėms narėms bendras vertinimo „horizontalias ribas“ (teisių apsaugos lygį arba ES kompetencijų ribas). Konstitucinio identiteto priežiūra kiekvienoje valstybėje narėje – individuali, atsižvelgiant į tai, kas sudaro tos valstybės konstitucinį identitetą.

[1335] Nacionalinis savitumas gali apimti ir tokias pagrindines konstitucines struktūras, kurios nebūtinai patenka į konstitucinio identiteto kategoriją. Todėl konstitucinis identitetas yra „siauresnė“ kategorija negu nacionalinis savitumas. Tačiau, kita vertus, konstitucinis identitetas yra absoliuti ir visa apimanti kategorija – ji veikia ir už ES teisės ribų (t. y. tiek nacionalinėje, tiek tarptautinėje teisėje).

ES teisės nacionalinės konstitucinės priežiūros praktikos apibendrinimas:

Pirma, ES teisės nacionalinė konstitucinė priežiūra yra išimtinė procedūra, pagrįsta tam tikrų ribų ES teisei nustatymo ir konstitucinio individualumo apsaugos nacionalinėje konstitucijoje teoriniais pagrindais, kuriuos abstrakčiai galima apibūdinti kaip *controlimiti*. ES teisės priežiūros pagrindai kiekvienoje valstybėje skiriasi ir bendros charakteristikos neturi. Mokslo darbuose dažniausiai skiriami šie trys ES teisės konstitucinės priežiūros pagrindai: pagrindinės teisės, *ultra vires* ir konstitucinis identitetas. Tačiau kai kurių valstybių konstitucinėje jurisprudencijoje nedaroma aiškios skirties ir tai yra visa apimanti ES teisės konstitucinė priežiūra. Nepaisant priežiūros pobūdžio, tokia priežiūra lemia ES teisės netaikymą valstybėje narėje.

Antra, ES teisės konstitucinė priežiūra yra grindžiama išskirtinai nacionaline konstitucija. Tokia priežiūra laikytina nederančia su ES teise ir gali lemti ES teisės pažeidimo procedūrą. Nepaisant to, konstitucinio pliuralizmo modelyje net ir tokia išimtinė procedūra turėtų būti vykdoma remiantis nacionalinio konstitucinio teismo ir ESTT dialogu, neatsižvelgiant į *Cilfit* kriterijus.

Trečia, ES teisės konstitucinės priežiūros rūšys turi joms būdingus požymius ir charakteristikas. Pagrindinių teisių priežiūra laikytina teismine konkurencija dėl aukštesnio pagrindinių teisių apsaugos lygio. Ši priežiūra yra pati nuosaikiausia ir konstruktyviausia. Konstitucinio identiteto priežiūra – absoliuti, nustatanti neperžengiamas ES integracijos ribas, todėl mažiau nuosaiki. *Ultra vires* priežiūra skirta ES kompetencijai vertinti ir dėl savo poveikio pobūdžio yra mažiausiai nuosaiki ir pati agresyviausia priežiūros forma.

3. KONSTITUCINIO INDIVIDUALUMO IŠSAUGOJIMO ES PAGRINDAI PAGAL LIETUVOS KONSTITUCINĘ TEISĘ

Kaip jau minėta, nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT dialogas[1336] neišvengiamai susijęs su ES teisės pirmenybės principo nacionalinių konstitucijų atžvilgiu problematika. Todėl, vertinant Konstitucinio Teismo ir ESTT galimo santykio plėtros perspektyvas, taip pat tikslinga įvertinti šį klausimą ir Lietuvos aspektu[1337].

Doktrininiai aspektai, išnagrinėti šio tyrimo ankstesnėse dalyse, iš esmės taikytini ir Lietuvai, tačiau kol kas tik teoriniu lygmeniu. Visų pirma, autoriaus požiūriu, svarbu pažymėti geopolitinės orientacijos principą, kaip vieną iš svarbiausių Konstitucijoje įtvirtintų principų, užtikrinančių Konstitucijos teksto stabilumą, taip pat ir jos atvirumą Europos pokyčiams[1338]. Lietuvos konstitucinėje sistemoje yra įtvirtinta Konstitucijos bei ES teisės suderinamumo prezumpcija, siejama taip pat ir su Konstitucijoje įtvirtintu *pacta sunt servanda* principu, taip pat nacionalinių konstitucinių vertybių ir ES vertybių bendrumu (Jarašiūnas, 2018b, p. 245). Ši suderinamumo prezumpcija, autoriaus požiūriu, yra pamatinė, be kita ko, suponuojanti tiek draugiško ES teisei aiškinimo imperatyvą[1339], tiek ir lemianti pusiausvyros tarp konstitucinių dviejų teisės sistemų vertybių paiešką bei ES teisės vienovės ir nacionalinės teisės įvairovės darną.

Vis dėlto, D. Žalimo požiūriu, nesuderinamumo galimybė egzistuoja (Žalimas, 2018, p. 46–49). Šio mokslininko vertinimu, ES ir Konstitucijos nuostatų nesuderinamumas pagal Konstituciją „traktuojamas kaip anomalija“,

---

[1336] Atsižvelgiant į tai, kad šioje darbo dalyje nagrinėjama Lietuvos situacija, tikslinga pakartotinai pažymėti, kad sąvokos „teisminis dialogas“ ar „konstitucinis pliuralizmas“ tėra mokslinės teorinės koncepcijos ir nėra Lietuvos konstitucinėje teisėje vartojamos sąvokos.

[1337] Konstitucinio Teismo ir ESTT „ordinarinė sąveika“ autoriaus nagrinėta atskirai, žr.: Griciūnas, 2019. Taip pat paminėtina, jog Konstitucinis Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad ESTT jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, „yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui“ (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimą ir jame nurodytą Konstitucinio Teismo jurisprudenciją).

[1338] Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas.

[1339] Taip pat paminėtinas ir Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendimas, kuriame nustatyta, kad ES teisė yra *inter alia* Konstitucijos aiškinimo šaltinis tose srityse, kuriose, pagal Konstitucinio akto 1 straipsnį, Lietuva dalijasi ES valstybės institucijų kompetencija ar ją patiki. Todėl nėra pagrindo aiškinti su šiomis kompetencijų sritimis susijusių Konstitucijos nuostatų kitaip, nei nurodytas sritis reguliuoja ES teisė. Tačiau žr. 3.2.2. dalį apie ES teisės nacionalinės konstitucinės priežiūros galimybes Lietuvoje.

kurią privalu pašalinti „priimant atitinkamas Konstitucijos pataisas, kai nėra galimybės Konstitucijos reinterpretuoti“[1340] (Žalimas, 2018, p. 67). Jis iš esmės skiria dvi minėtos suderinamumo prezumpcijos įgyvendinimo galimybes: Konstitucijos aiškinimas (reinterpretavimas) arba Konstitucijos pataisos. D. Žalimo nuomone, pareiga aiškinti Konstitucijos nuostatas „draugiškai ES teisei“ yra įtvirtinta Konstitucijoje implicitiškai, teisinės valstybės ir pagarbos tarptautinei teisei principuose. Šių principų būtų nepaisoma, jeigu „Konstitucijos nuostatos būtų aiškinamos kitaip negu atitinkamos ES teisės normos“ (Žalimas, 2018, p. 59–60). Tačiau Konstitucijos aiškinimas (reinterpretavimas) turi savo ribas. Šias ribas, autoriaus vertinimu, lemia tai, kad „visuotinai pripažintų tarptautinės teisės principų“ turinys gali būti aiškinamas tik Konstitucijos kontekste (Vaičaitis, 2020, p. 123). Be to, Konstitucijos aiškinimas (reinterpretavimas) negali paneigti ar iškreipti „fundamentalių nuostatų, kuriomis yra grindžiama visa Konstitucija“ (Sinkevičius, 2005, p. 13).

D. Žalimas pabrėžia, kad nesant Konstitucijos aiškinimo galimybės, Konstitucijos pataisos yra „vienintelė“ jos „harmonizavimo su ES teise priemonė“ (Žalimas, 2018, p. 61). Panašios pozicijos, tik tarptautinės teisės atžvilgiu, laikosi ir V. Sinkevičius, kurio nuomone, „iš Konstitucijos viršenybės principo išplaukia, jog vienintelis būdas pašalinti nesuderinamumą – padaryti atitinkamas Konstitucijos pataisas“ (Sinkevičius, 2015, p. 210). Taip pat ir E. Jarašiūno požiūriu tai atvejais, kai niekaip negalima suderinti konstitucinės nuostatos su ES teise, telieka konstitucinių pataisų kelias (Jarašiūnas, 2018b, p. 246). Paminėtina, kad tokios minėtų mokslininkų pozicijos atitinka oficialiąją konstitucinę doktriną, kurioje nustatyta, kad, esant tarptautinės sutarties ir Konstitucijos nuostatų

[1340] D. Žalimas akcentuoja, kad ES teisės nesuderinamumas su Konstitucija gali būti pašalinamas ir reinterpretuojant Konstituciją (Žalimas, 2014, p. 313). Vis dėlto Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime pažymėta, kad „oficialiosios konstitucinės doktrinos (jos nuostatų) reinterpretuoti taip, kad ji būtų pakoreguota, yra negalima, konstituciškai neleistina, jeigu tuomet pakeičiama Konstitucijoje įtvirtintų vertybių sistema, sumažinamos Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijos, paneigiama Konstitucijos, kaip vientiso akto, darnios sistemos, samprata <...>“. Tačiau, pažymėtina, kad nesant visuminio konstitucinio reguliavimo pokyčio „grėsmės“, kai ES teisė iš esmės lemia Konstitucijos interpretavimo kryptį, vis dėlto ESTT jurisprudencija galėtų tapti ir pačios Konstitucijos aiškinimo šaltiniu (Griciūnas, 2019, p. 101). Šiame kontekste paminėtina ir I. Jarukaičio pozicija, kad nacionalinės konstitucijos ir ES suderinamumo riba yra eksplicitinė kolizija tarp ES teisės ir nacionalinės konstitucinės normos. Jis taip pat pažymi, kad viena iš pagrindinių darnios teisės sistemų sąveikos ir konfliktų vengimo priemonių, taigi ir suderinamumo riboms suvokti, yra aktyvus ES ir nacionalinių teismų dialogas (Jarukaitis, 2009, p. 335, 352).

nesuderinamumui, iš Konstitucijos 135 straipsnio 1 dalies kyla pareiga tokį nesuderinamumą pašalinti arba atsisakant atitinkamų tarptautinėje sutartyje nustatytų tarptautinių įsipareigojimų, arba darant atitinkamas Konstitucijos pataisas[1341].

Autoriaus nuomone, šiame darbe atliekamas nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT dialogo tyrimas, nesant Konstitucijos aiškinimo ar oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimo galimybės, leidžia plačiau pažvelgti ir į kitas galimas alternatyvas, Konstitucijos pataisų nevertinant tik kaip vienintelės alternatyvos.

3.1. Pagarbos nacionaliniam savitumui pasitelkimas kaip Konstitucijos pataisų alternatyva

Konstitucijos aiškinimas, oficialiosios konstitucinės doktrinos reinterpretavimas ir Konstitucijos pataisos, kaip derinimo su ES teise galimybė, autoriaus vertinimu, neatskleidžia visų Konstitucijos ir ES teisės suderinamumo alternatyvų. Pažymėtina, kad Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nepaminėtos ir kitos nacionalinių konstitucijų ir ES teisės derinimo galimybės. Pavyzdžiui, kaip minėta, M. Górski pažymėjo Lenkijos KT nuostatą[1342], kad esant „neišvengiamai kolizijai“ galimi trys sprendimai: 1) Konstitucijos pataisos, 2) ES teisės pataisos ir 3) pasitraukimas iš ES (Górski, 2016, p. 128). Autoriaus požiūriu, pasitraukimo iš ES galimybės šiame darbe netikslinga plačiau vertinti vien dėl minėto geopolitinės orientacijos principo. Tačiau, autoriaus vertinimu, Konstitucinio Teismo praktikoje nenustatytas imperatyvas, kad, esant (galimam) nesuderinamumui tarp konstitucinės teisės ir ES teisės, būtina siekti suderinamumo su konstitucine teise, visų pirma, dar ES teisėkūros procedūroje. Ypač atsižvelgiant į tai, kad, pagal *Melloni* sprendimą, į „nacionalinę laikyseną“ ES teisėkūros procese atsižvelgiama net ir ESTT vertinime[1343].

Tai, autoriaus nuomone, lemia, visų pirma, kad tiek Vyriausybė, tiek ir Seimas, pagal Konstitucinio akto 3 straipsnį, rekomenduodamas poziciją Vyriausybei, dalyvaujančiai ES teisėkūros procedūroje, yra įpareigoti ES

[1341] Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas.
[1342] Lenkijos KT 2005 m. gegužės 11 d. sprendimo K 18/04 6.4. punktas. Plačiau žr. 2.3.3.1 dalį.
[1343] Žr. 2.3.6.1 dalį.

institucijose atskleisti[1344] (potencialiai) galinčius kilti konfliktus tarp ES ir nacionalinės konstitucinės teisės.

Oficialioji konstitucinė doktrina lemia, kad Lietuva, atstovaujama Vyriausybės, nepaisant taikomos teisėkūros procedūros, negali palaikyti jokio ES teisės akto projekto, lemiančio galimą ES teisės ir Konstitucijos nesuderinamumą, nebent *ex ante* būtų priimtos atitinkamos Konstitucijos pataisos[1345]. Toks ribojimas, be teisinių (neminint politinių) kliūčių, būtų veiksmingas srityse, kuriose sprendimai priimami remiantis vienbalsiškumo principu. Tačiau neatmestina, kad srityse, kuriose sprendimai yra priimami kvalifikuota balsų dauguma, Lietuvos pozicija gali neturėti įtakos galutinio sprendimo priėmimui.

Todėl Konstitucijos ir ES teisės suderinamumo imperatyvas lemia, kad, nepavykus ES teisės akto modifikuoti teisėkūros procese priimant sprendimą kvalifikuota balsų dauguma, Vyriausybė, autoriaus požiūriu, privalo[1346] kreiptis į ESTT dėl tokio teisės akto panaikinimo, visų pirma, jei būtų galimybė, tokią poziciją aiškiai pagrindžiant Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje nustatyta nacionalinio savitumo nuostata. Atkreiptinas dėmesys, kad pagarbos nacionaliniam savitumui paminėjimas[1347] ir atsižvelgimas[1348] į ESTT jurisprudenciją su nacionalinio savitumo elementu (nors ir siauru, asmenvardžių rašymo aspektu) jau randamas ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, nors pats nacionalinio savitumo nuostatos veikimas ir nėra vertinamas.

Nacionalinio savitumo pasitelkimas, autoriaus požiūriu, turi nemenkų iššūkių. Skirtingos atskirų valstybių narių tradicijos gali pateikti skirtingus atsakymus į klausimą, kas konkrečiai turi būti vertinama kaip pagrindinės

---

[1344] Konstitucinis Teismas 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendime pažymėjo, kad „visi teisę kuriantys ir taikantys subjektai, įskaitant ir teismus, taikydami Konstituciją privalo paisyti oficialios konstitucinės doktrinos, jie negali aiškinti Konstitucijos nuostatų kitaip, nei savo aktuose yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas. Priešingu atveju būtų pažeistas konstitucinis principas, kad įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas, būtų nepaisoma Konstitucijos viršenybės ir sudarytos prielaidos nesuderinamumams teisės sistemoje atsirasti“.

[1345] Autoriaus nuomone, tai galėtų būti laikytina atvirkštiniu geopolitinės orientacijos imperatyvo pozityviojo aspekto veikimu dar ir dėl to, kad ES teisė nebūtų naudojama kaip instrumentas „apeiti“ Konstituciją, t. y. sudaryti situaciją, kai Konstitucijos keitimas tampa vienintele galima alternatyva dėl pasikeitusios ES teisės.

[1346] Suprantama, nebent iš karto būtų aiški politinių institucijų valia daryti Konstitucijos pataisas.

[1347] Konstitucinio Teismo 2017 m. spalio 20 d. nutarimas, 2019 m. sausio 11 d. nutarimas, 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimas.

[1348] Konstitucinio Teismo 2023 m. liepos 5 d. nutarimas.

politinės bei konstitucinės struktūros (Jarukaitis, 2014, p. 595–596). Kaip minėta anksčiau, iš esmės yra du pagrindiniai modeliai, nustatantys, kad nacionalinio savitumo „šeimininku“ yra arba nacionalinis parlamentas, arba nacionalinis konstitucinis teismas. Lietuvoje šis aspektas nenagrinėtas, tačiau paminėtas netiesiogiai. E. Jarašiūno požiūriu, būtent konstituciniam teismui pirmiausia būtina aiškintis, kas sudaro valstybės narės „nacionalinį konstitucinį tapatumą“ (Jarašiūnas, 2014, p. 24). I. Jarukaičio nuomone, nacionalinio savitumo klausimai turėtų būti sprendžiami ne vienašališkai, o „per konstitucinį dialogą“ (Jarukaitis, 2014, p. 469). Iš šių formuluočių galima spręsti, kad tokia nacionaline institucija tiek E. Jarašiūno, tiek I. Jarukaičio požiūriu laikytinas Konstitucinis Teismas. Autoriaus pozicija sutampa su šių mokslininkų požiūriais.

Kaip pažymėta Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarime (ir vėlesniuose nutarimuose, kurie išvardyti 2006 m. kovo 28 d. nutarime), „pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją“[1349]. Tiek šio Konstitucinio Teismo nutarimo, tiek ir platesnė analizė rodo, kad, autoriaus nuomone, Konstitucinis Teismas: a) turi sąlygas oficialiojoje konstitucinėje jurisprudencijoje *a priori* nustatyti (apibrėžti, apibūdinti) Lietuvos nacionalinio savitumo elementus, tačiau neturi (bent jau kol kas) jokios teisinės galimybės prireikus pateikti poziciją (pavyzdžiui, išvadą) dėl nacionalinio savitumo sampratos; b) net ir nustačius galimybę pateikti išvadą dėl nacionalinio savitumo kategorijos, lieka priklausomumas nuo institucijų, kurios nacionalinio savitumo aplinkybėmis galėtų kreiptis į Konstitucinį Teismą, diskrecijos. Tačiau net jeigu būtų daroma prielaida, kad visos nacionalinės institucijos ir ordinariniai teismai nepriekaištingai išmano konstitucinę teisę „ne vien pažodžiui“, autoriaus nuomone, pirmiausia atkreiptinas dėmesys į konstitucinių principų lygmenį, kuris nacionalinio savitumo kategorijos bylose yra itin reikšmingas. Todėl visų pirma akcentuotini konstituciniai principai, taip pat ir tie, kurie nors ir neįtvirtinti konstitucinėse normose, tačiau yra „išvedami iš konstitucinių normų, taip pat iš kitų šiose normose atsispindinčių konstitucinių principų“[1350]. Būtent Konstitucinis Teismas pateikia „oficialų teksto potencialo išaiškinimą“ (Jarašiūnas, 2018a, p. 19).

[1349] Vis dėlto paminėtina, kad Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog Konstitucija yra aiškinama Konstituciniam Teismui sprendžiant, „ar įstatymai neprieštarauja Konstitucijai, ar kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja įstatymams ir Konstitucijai, ar Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai neprieštarauja įstatymams ir Konstitucijai“.

[1350] Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas.

Taigi idealiuoju (tačiau, deja, kone teoriniu) nacionalinio savitumo nuostatos veikimo atveju su prašymu priimti prejudicinį sprendimą į ESTT turėtų kreiptis Konstitucinis Teismas[1351]. Būtent Konstitucinis Teismas yra subjektas, teigtina, labiausiai tinkantis pateikti autentišką nacionalinės konstitucinės teisės aiškinimą ESTT nacionalinio savitumo kategorijos bylose. Pažymėtina, kad, jeigu nacionalinis konstitucinis teismas tiesiogiai ir netaikytų ES teisės, vis tiek galima kreiptis su prašymu priimti prejudicinį sprendimą. Taip yra todėl, kad, pagal SESV 267 straipsnį, reikalaujama, ne kad ES teisė byloje būtų tiesiogiai taikoma, bet kad ES teisė būtų susijusi[1352] su byla (Pérez, 2012, p. 120). Vis dėlto, nepaisant šios siekiamybės, autoriaus požiūriu, yra bent keletas galimų probleminių aspektų, kuriuos tikslinga aptarti nacionalinio savitumo nuostatos veikimo kontekste.

Pirmiausia, kaip jau minėta, į ESTT su prašymu priimti prejudicinį sprendimą gali kreiptis ne tik ordinarinis teismas, bet ir „teismas“[1353], taigi ne teisminė (pagal Lietuvos teisės sampratą) institucija. Tai Lietuvos kontekste reikštų, kad, jeigu nacionalinis ordinarinis teismas ir turėtų galimybių[1354] kreiptis į Konstitucinį Teismą nacionalinio savitumo kategorijos byloje, tai „teismas“ apskritai neturi net tokios teorinės galimybės, nes „Konstitucijos VIII skirsnyje įtvirtintas pakankamai ribotas subjektų, galinčių kreiptis į Konstitucinį Teismą, ratas“ (Pūraitė-Andrikienė, 2017, p. 269). Atitinkamai tai gali lemti, kad, net jeigu nacionalinė institucija, pagal ES teisę

[1351] Kontekstui žr. 354 išnašą.

[1352] Pavyzdžiui, ESTT 2018 m. gruodžio 11 d. sprendimo byloje C-493/17 *Weiss ir kiti* konstatuota, kad „ESTT gali atsisakyti priimti sprendimą dėl nacionalinio teismo pateikto prejudicinio klausimo, tik jeigu akivaizdu, kad prašomas Sąjungos teisės išaiškinimas ar galiojimo vertinimas neturi jokio ryšio su tikrove arba pagrindinės bylos dalyku, jeigu problema hipotetinė arba jeigu ESTT neturi faktinės ir teisinės informacijos, būtinos naudingai atsakyti į jam pateiktus klausimus“ (165 punktas).

[1353] Paminėtina, kad ESTT sąvoką „teismas“ aiškina plačiau, negu kad šios sąvokos įprastas vartojimas nacionalinėje teisėje. Tai gerai iliustruoja, pavyzdžiui, ESTT 2020 m. sausio 21 d. sprendimo byloje C-274/14 *Banco de Santander*: „tam, kad įvertintų, ar aptariama prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikusi institucija yra „teismas“, <...>, ESTT atsižvelgia į aplinkybių visumą, t. y. į tai, ar ši institucija yra įsteigta pagal įstatymus, ar ji nuolatinė, ar jos jurisdikcija yra privaloma, ar procesas joje yra grindžiamas rungimosi principu, ar ji taiko teisės aktus ir ar ji yra nepriklausoma“ (51 punktas).

[1354] Pavyzdžiui, kaip teigia M. Claes, tvirtinimas, kad ES teisė pažeidžia nacionalinį savitumą, gali būti iškeltas nacionaliniame (konstituciniame) teisme, pavyzdžiui, ginčijant nacionalinį teisės aktą, kuriuo yra perkeliama antrinė ES teisė, arba ES teisės akto taikymą, arba įgyvendinančias priemones (Claes, 2013, p. 137). Vis dėlto paminėtina, kad patys ES aktai, pavyzdžiui, D. Pūraitės-Andrikienės nuomone, nepatenka tarp konstitucingumo patikros objektų (Pūraitė-Andrikienė, 2020, p. 75).

apibūdintina kaip „teismas“, suvoktų, kad galėjo patekti į nacionalinio savitumo kategoriją, ji neturėtų jokio teisinio instrumento kreiptis į nacionalinio savitumo aiškinimo nacionalinę instituciją – Konstitucinį Teismą[1355].

Antra, neigiamų padarinių gali kilti dėl to, kad nacionalinis ordinarinis teismas arba „teismas“ pagal SESV 267 straipsnį (bent teoriškai) gali tinkamai neidentifikuoti, kad pateko į nacionalinio savitumo sritį. Tai matyti *Vardyn* byloje[1356]. Tokia tikimybė didesnė srityse, kuriose oficiali konstitucinė doktrina dar nesuformuota. Be to, nepaisant to, kuris subjektas gali kreiptis į ESTT – Konstitucinis Teismas, ordinarinis teismas ar „teismas“, ESTT Lietuvai atstovauja Vyriausybė[1357]. Todėl, aiškinant nacionalinio savitumo elementą ESTT, valstybei narei atstovautų vyriausybė, o ne nacionalinis konstitucinis teismas[1358] (Claes, 2013, p. 136).

Todėl neatmestina, kad Konstitucinio Teismo praktika vis dėlto galėtų būti a) net nesuvokta ir dėl to nepateikta, b) neteisingai suvokta ir dėl to neteisingai pateikta, c) teisingai suvokta, bet sąmoningai (t. y. apskritai) nepateikta. Suprantama, pastaroji alternatyva teisinėje valstybėje turėtų būti vertinama kaip labiau teorinė. Ir nors „paprastai tvirtinama, kad nutarimai privalomi

---

[1355] Pažymėtina, kad Vyriausybės atstovavimo ESTT pagrindinius principus apibrėžia 2004 m. sausio 9 d. Vyriausybės nutarimas Nr. 21 „Dėl Europos Sąjungos reikalų koordinavimo“. Šio nutarimo 119 punkte, be kita ko, nustatyta, kad ekspertinė pozicija dėl ES bylų rengiama visais atvejais, kai nacionalinis teismas kreipiasi į ESTT dėl ES teisės aiškinimo. Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimą, kad Konstitucinio Teismo „nutarimai, išvados, sprendimai, kuriais yra baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai, yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams“, darytina prielaida, kad Konstitucinio Teismo pozicija nacionalinio savitumo klausimu būtų pateikta ESTT. Tačiau, kaip teigia E. Cloots, neretai gali būti prieštaringų signalų ir prieštaringų nuomonių iš įvairių nacionalinių institucijų dėl partinių ar ideologinių santykių, tai netgi įprasta praktika, o *Landtová* byla yra geras to pavyzdys (Cloots, 2015, p. 147).

[1356] Išlaikant objektyvumą, paminėtina, kad nors *Vardyn* byloje nacionalinio savitumo argumentus pateikė Lietuvai atstovaujančios institucijos, vis dėlto, autoriaus požiūriu, reikėtų įvertinti visų pirma tai, kad *Vardyn* bylos apimtimi oficiali konstitucinė doktrina jau buvo suformuota.

[1357] ESTT statuto 19 straipsnyje nustatyta, kad „valstybėms narėms <...> ESTT atstovauja kiekvienai bylai skiriamas atstovas. Pavyzdžiui, Lietuvoje tai nustatyta Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei įstatymo Nr. IX-895 5^1 straipsnio 1 dalyje: ESTT „Lietuvos valstybei atstovauja Lietuvos Respublikos Vyriausybė ar jos įgaliota valstybės institucija (įstaiga).“

[1358] Todėl, anot E. Cloots, aiškinant nacionalinį savitumą, reikėtų vadovautis aiškinimo konstitucinių teismų naudai prezumpcija, o Vyriausybė bent jau turėtų pateikti nacionalinio konstitucinio teismo nuomonę (Cloots, 2015, p. 149–150).

visiems teisės subjektams“ (Pūraitė-Andrikienė, 2017, p. 200), vis dėlto galutinį sprendimą priima politinė valdžia Vyriausybės pasitarime[1359]. Tačiau būtina pažymėti, kad, norėdama gauti tokią Konstitucinio Teismo nuomonę, Vyriausybė susidurtų su rimtu iššūkiu, nes tokiai nuomonei gauti, teigtina, nėra teisinio pagrindo.

Trečia, paminėtina, kad nors nacionalinio konstitucinio teismo nuomonė turėtų būti pateikta, tačiau neatmestina galimybė, kad Konstitucinis Teismas savo nuomonės konkrečiu klausimu arba tam tikru klausimo aspektu apskritai dar nėra suformavęs. Šiuo aspektu akivaizdu, kad Lietuvoje vienintelė galimybė gauti oficialią Konstitucinio Teismo poziciją būtų bandymas pačiai Vyriausybei išnaudoti baigiamojo akto išaiškinimo instrumentą[1360]. Tačiau tokia galimybė, autoriaus požiūriu, gana ribota, nes, kaip Konstitucinis Teismas pažymėjo 2006 m. kovo 14 d. nutarime, „Konstitucinis Teismas negali aiškinti to, ko jis toje konstitucinės justicijos byloje, kurioje buvo priimtas aiškinamas nutarimas, netyrė“, „negali jo turinio aiškinti taip, kad būtų pakeista nutarimo nuostatų prasmė, *inter alia* prasminė elementų, sudarančių nutarimo turinį, visuma, argumentai, motyvai, kuriais grindžiamas tas Konstitucinio Teismo nutarimas“. Apibendrinant matyti, kad nacionalinio savitumo pasitelkimas Lietuvoje sietinas su tam tikrais potencialiais iššūkiais.

Kyla klausimas, ar yra koks nors paminėtų potencialių iššūkių sprendimo būdas? Autoriaus požiūriu, dalį šių iššūkių galėtų būti mėginama spręsti aiškinant Konstituciją. Tačiau toks aiškinimas, autoriaus nuomone, turėtų tik ribotas galimybes. Todėl, autoriaus nuomone, tenka pripažinti, kad tam, jog Konstitucinis Teismas būtų tikrasis (visavertis) nacionalinio savitumo „šeimininkas“, būtina Konstitucijos pataisa. Konstitucijos pataisa turėtų būti daranti minimalią intervenciją į visuminį Konstitucijos reguliavimą. Todėl autoriaus požiūriu, būtų tikslingiausia svarstyti galimybę papildyti Konstitucinį aktą, pavyzdžiui, tokios redakcijos nauju 5 straipsniu:

5. Konstitucinis Teismas nagrinėja ir teikia išvadas dėl nacionalinio savitumo pagal Konstitucijos 106 straipsnio pirmojoje ir trečiojoje dalyse nurodytų subjektų, taip pat teisminių institucijų pagal Europos Sąjungos teisę prašymus. Šios teisės įgyvendinimo tvarką nustato Konstitucinio Teismo įstatymas.

[1359] 2004 m. sausio 9 d. Vyriausybės nutarimo Nr. 21 „Dėl Europos Sąjungos reikalų koordinavimo“ 172 punktas.

[1360] Žr. Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. sprendimo „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento patvirtinimo“ 61 punktą.

Atsižvelgiant į Konstitucinio akto 3 ir 4 straipsnio detalumą, nemanytina, kad pasiūlyta formuluotė būtų pernelyg detali. Kita vertus, jeigu ES sutartyse ateityje būtų įgyvendinta vadinamoji „SESV 267a straipsnio idėja“[1361], tokia pataisa galbūt iš esmės taptų netgi būtina. Manytina, kad tikrasis tokios Konstitucijos pataisos potencialas ir atsiskleistų įgyvendinus minėtą idėją, nes dabar dėl glaustų procesinių ESTT terminų bylos šalims (įprastai – du mėnesiai) Konstitucinis Teismas tokioms išvadoms pateikti turėtų tikrai nedaug laiko. Kita vertus, ES teisėkūros procese tokio procesinių terminų veiksnio nebūtų.

Kaip minėta, ES teisės nacionalinio savitumo nuostata atveria naują konstitucinio individualumo išsaugojimo galimybę. Tačiau nereikėtų atmesti, kad nacionalinio savitumo argumentai neatlaikytų ESTT patikros. Tokiu atveju bent teoriškai galėtų būti svarstoma ir kita alternatyva – dalinio ES teisės pirmenybės principo pripažinimo kai kurių[1362] Konstitucijos normų atžvilgiu galimybė. Kaip pažymi I. Jarukaitis, dauguma nacionalinių konstitucinių teismų laikui bėgant pripažino idėją, kad ES teisė turi pirmenybę „įprastinių“ nacionalinių konstitucinių nuostatų atžvilgiu (Jarukaitis, 2014, p. 565). Pažymėtina, kad toks ES teisės „sąlyginės pirmenybės“ principas nedaro jokios įtakos Konstitucijos normų galiojimui, nes tai taikymo, o ne galiojimo klausimas[1363]. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad, kaip pažymi I. Jarukaitis, Konstituciniame akte nustatyta taikymo pirmenybės kolizinė taisyklė taikoma tik ES teisės reglamentavimo apimtimi (Jarukaitis, 2011, p. 501).

Šiuo aspektu paminėtinas K. Tuori požiūris, kad norminis pliuralizmas reiškia, jog vienoje teritorijoje tuo pačiu metu veikia skirtingų teisės sistemų normos, kurios dėl teisinių ir teisminių institucijų veiklos sudaro teisinę sistemą[1364] (Tuori, 2017, p. 36). Todėl pripažinti ES teisės pirmenybę prieš „įprastines“ Konstitucijos nuostatas nebūtų Konstitucijos viršenybės

---

[1361] Žr. 1.3.4.1. dalies pabaigą.

[1362] I. Jarukaitis iškelia hipotezę, kad galėtų būti įvardijami neliečiami pamatiniai principai, o „eilinių“ konstitucinių normų atžvilgiu galėtų būti atsižvelgiama į ESTT jurisprudenciją ir pripažįstama ES teisės pirmenybė (Jarukaitis, 2011, p. 507).

[1363] Žr. 186 ir 1372 išnašas.

[1364] Autoriaus vertinimu, Lietuvos jurisprudencijoje sąvokos „teisės sistema“ ir „teisinė sistema“ vartojamos kaip sinonimai. Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarime nustatyta, kad „Lietuvos Respublikos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas“, o Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime nustatyta, kad „<...> sumažintų Konstitucijos viršenybės teisės sistemoje apsaugos garantijas“ *(pabr. aut.)*.

paneigimas. Suprantama, toks pripažinimas turėtų būti toleruotinas Konstitucijos požiūriu, todėl ir galimas išskirtinai tik Konstitucinio Teismo. Taigi pirmenybės suteikimas ES teisei, nepaveikiant Konstitucijos viršenybės, ypač individualios situacijos atveju[1365], pavyzdžiui, dėl ESTT sprendimo, svarstytina, taip pat galėtų būti Konstitucijos stabilumo[1366] išlaikymo alternatyva. Konstitucijos pataisa, priimta derinant konstitucinę teisę su ES teise, lemtų konstitucinio reguliavimo pokytį į pataisos reguliavimo sritį patenkančių santykių visumai, o ribotos ES teisės pirmenybės suteikimas lemtų pokytį tik santykiams, galbūt net ir vienetiniams, patenkantiems į ES teisės veikimo sritį. Paminėtina, kad Konstitucijos keitimo alternatyva nereiškia, kad reikiamos Konstitucijos pataisos bus (gana greitai) priimtos net ir Konstituciniam Teismui ir konstatavus, kad nėra galimybių reinterpretuoti konstitucinės doktrinos[1367].

3.2. *Controlimiti* doktrinos pagrindai Lietuvos konstitucinėje teisėje

Lietuvos visateisė narystė ES yra konstitucinė vertybė[1368], o sava valia prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis – Lietuvos valstybės teisinė tradicija ir konstitucinis principas[1369]. Tai reiškia imperatyvą sąžiningai vykdyti pagal tarptautinę teisę Lietuvos prisiimtus įsipareigojimus[1370].

Konstitucinio akto, kuriuo, kaip teigia E. Jarašiūnas, konstituciškai patvirtinta Lietuvos narystė ES ir kuris yra sudedamoji Konstitucijos dalis, nuostatose įtvirtinta konstitucinės Lietuvos narystės ES koncepcija (Jarašiūnas, 2018a, p. 17). Konstitucinio akto 2 straipsnyje nustatyta, kad teisės normų kolizijos atveju ES teisės normos „turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus“. Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 14 d. nutarime pažymėjo, kad Konstitucinio akto 2 straipsnyje yra

---

[1365] Pažymėtina, kad nors individualus (vienetinis) atvejis teoriškai lemtų pokytį visomis panašiomis situacijomis, tačiau faktiškai pokytis išliktų individualus, t. y. taikytinas konkrečioje vienetinėje situacijoje.

[1366] Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarime pažymėta, kad Konstitucijos stabilumas – didžiulė teisinė vertybė. Konstitucija neturi būti keičiama, jeigu tai nėra teisiškai būtina.

[1367] Pavyzdžiui, 2021 m. Konstitucinio Teismo metiniame pranešime konstatuota, kad nėra įgyvendinta 12 Konstitucinio Teismo nutarimų, 2022 m. ir 2023 m. pranešimuose konstatuotas 8 nutarimų neįgyvendinimas. Be to, reikėtų paminėti ir tokių Konstitucijos pataisų, kurias gali prireikti patvirtinti referendumu, poreikį.

[1368] Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas.

[1369] Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas.

[1370] Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas.

įtvirtintas „ES teisės aktų taikymo pirmenybės“ principas. Taigi Konstituciniame akte įtvirtinta ES teisės hierarchija nacionalinės ordinarinės teisės atžvilgiu. Todėl, atsižvelgiant į Konstitucinio akto nuostatas ir oficialiąją konstitucinę doktriną, autoriaus vertinimu, galima teigti, kad nėra jokios abejonės dėl ES teisės pirmenybės Lietuvos ordinarinės teisės atžvilgiu. Kaip pažymi E. Kūris, ES teisės viršenybę nacionalinių teisės aktų atžvilgiu „legitimuoja Lietuvos Konstitucija“ (Kūris, 2004, p. 35). M. Claes vertinimu, Konstitucija eksplicitiškai nustato ES teisės pirmenybę prieš nacionalinę teisę (Claes, 2015a, p. 190). Paminėtina, kad T. Horsley Konstitucinio akto 2 dalį, kurioje numatyta ES teisės pirmenybė (viršenybė), laiko „išimtiniu atveju“ ir „pačiu aiškiausiu ES teisės statuso nacionalinėje konstitucinėje teisėje įtvirtinimu“ (Horsley, 2018, p. 224).

Tačiau iškyla ES teisės ir pačios Konstitucijos santykio klausimas. Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 14 d. nutarime taip pat nustatė ir kolizinės taisyklės išimtį: „išskyrus pačią Konstituciją“. I. Jarukaičio teigimu, formaliai Konstitucijoje „nepripažįstama besąlygiška ES teisės viršenybė“ Konstitucijos atžvilgiu, tačiau iš Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimo formuluotės „išskyrus pačią Konstituciją“ nevisiškai aišku, kaip elgtųsi Konstitucinis Teismas „esant ES ir Konstitucijos normos kolizijai“[1371] (Jarukaitis, 2011, p. 506–507). I. Jarukaitis taip pat pažymi, kad Konstitucinio Teismo išimtis nei besąlygiškai ir tiesiogiai postuluoja Konstitucijos viršenybę ES teisės atžvilgiu, nei nurodo, koks yra tas santykis (Jarukaitis, 2018, p. 834). Vis dėlto, atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta 3 skyriuje, išimtis „išskyrus pačią Konstituciją“ visų pirma nurodo ne tai, kad apskritai negalimas prioritetas prieš „įprastines“ Konstitucijos nuostatas, tačiau, kad toks prioritetas privalo kilti iš pačios Konstitucijos, o ne iš ES teisės. Kita vertus, kaip ir minėta 1.2.3.1 dalyje, toks aiškinimas skiriasi nuo ES teisės sampratos, vystomos ESTT jurisprudencijoje[1372].

[1371] Paminėtina, kad W. Sadurski išskiria Konstitucinį Teismą dėl 2006 m. kovo 14 d. nutarime suformuluotos išlygos „išskyrus pačią Konstituciją“, pažymėdamas, kad Konstitucinis Teismas pavartojo Akto formuluotę ir „pridėjo žodžius“, nesančius Konstituciniame Akte (Sadurski, 2012, p. 104–105). Anot W. Sadurski, ši formuluotė buvo pavartota *obiter dicta* ir gali būti vertinama kaip Konstitucinio Teismo bandymas įvertinti „konstitucinę realybę“ po Lietuvos narystės ES ir „prevenciškai nustatyti, kad galia suteikiama Konstitucijos“ (Sadurski, 2012, p. 105).

[1372] Kaip minėta, E. Jarašiūno nuomone, lietuviškojoje teisės literatūroje ir oficialių ES aktų vertimuose vyrauja viršenybės kategorija. I. Jarukaičio požiūriu, terminas „viršenybė“, atsižvelgiant į kitas kalbines versijas, suvoktinas kaip kolizijos ar taikymo, o ne galiojimo įtvirtinimas (Jarukaitis, 2011, p. 468). Pažymėtina, kad,

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas galėtų būti vertinamas kaip draudimas ES teisės ir Konstitucijos suderinamumą pagrįsti kaip nors kitaip negu Konstitucijos pataisomis. Tačiau minėtas Konstitucinio Teismo nutarimas, autoriaus nuomone, galėtų būti vertinamas ir kaip pamatinis galimos Lietuvos *controlimiti* doktrinos pagrindas. Vis dėlto nacionaliniuose mokslo darbuose tokio vertinimo nepavyko rasti. Tačiau toks vertinimas randamas užsienio autorių darbuose. B. de Witte vertinimu, *controlimiti* doktrina matyti ir naujosiose valstybėse narėse, ypač Lenkijoje ir Lietuvoje (De Witte, 2011, p. 357). D. Paris taip pat išskiria tik Lenkiją ir Lietuvą, kaip valstybes nares, kuriose ES teisės pirmenybė ribojama visų nacionalinių konstitucinių normų atžvilgiu (Paris, 2018, p. 212–213.). Tačiau M. Claes bei J. Reestman kaip tokias valstybes išskiria Lietuvą ir Slovakiją (Claes, Reestman, 2015, p. 966), o W. Sadurski – tik Lietuvą (Sadurski, 2012, p. 104–105).

Šiame tyrime autorius laikosi mokslinės pozicijos, kad tam, jog Lietuvos *controlimiti* doktrina būtų reali ir veiksminga, reikia tam tikro 2006 m. kovo 14 d. nutarime suformuluotos išlygos mokslinio aiškinimo (vystymo), kartu nesukeliant E. Kūrio išsakytų nuogąstavimų, kad Lietuvos konstitucinės teisės ir ES teisės santykiui nagrinėti argumentavimo kryptingumas neretai

---

ESTT požiūriu, pagal ES teisės pirmenybės principą, reikia, kad visos valstybių narių institucijos užtikrintų visišką įvairių ES teisės normų veiksmingumą, o valstybių narių teisė negali pakenkti šių įvairių normų veiksmingumui tų valstybių teritorijoje (2019 m. birželio 24 d. ESTT sprendimo byloje C-573/17 *Popławski* 54 punktas). Tačiau ES teisės pirmenybė nebūtinai turi būti suvokiama kaip hierarchiškai aukštesnė teisė ir kad nacionalinės teisės galiojimas būtų siejamas su atitiktimi ES teisei kaip federacinėse valstybėse (Claes, 2015b, p. 182). Jeigu vėlesnė nacionalinės teisės nuostata prieštarauja ES teisei, ši nuostata netampa negaliojanti. Susidūręs su tokia situacija, nacionalinis teismas privalo tokios nuostatos netaikyti, ir ši pareiga neapriboja kompetentingų nacionalinių teismų galios iš įvairių vidinėje teisės sistemoje egzistuojančių procedūrų taikyti tas, kurios yra tinkamos norint apsaugoti pagal ES teisę suteiktas individualias teises (ESTT 2009 m. lapkričio 19 d. sprendimo byloje C-314/08 *Filipiak* 83 punktas). Taip pat administracinės institucijos ir nacionaliniai teismai įpareigoti taikyti Sąjungos teisės nuostatas, įgyvendindami atitinkamą savo kompetenciją, privalo užtikrinti visišką šių nuostatų veiksmingumą, jeigu būtina, savo iniciatyva atsisakydami taikyti bet kokią joms prieštaraujančią nacionalinės teisės nuostatą, ir neprivalo prašyti arba laukti, kol ši nacionalinė nuostata bus panaikinta teisėkūros arba kitokiomis konstitucinėmis priemonėmis (ESTT 2017 m. rugsėjo 14 d. sprendimo byloje C-628/15 *The Trustees of the BT Pension Scheme* 54 punktas). Be to, būtent ES teisės pirmenybės kategorija atitinka heterarchinį konstitucinio pliuralizmo modelį, numatantį viršenybe grindžiamas išimtis ES teisės pirmenybei (Avbelj, 2011, p. 762).

„grindžiamas toli gražu ne konstituciocentriniu požiūriu“ (Kūris, 2008, p. 673).

Atsižvelgiant ir į minėtą E. Jarašiūno pastebėjimą[1373], autoriaus nuomone, ES teisė apskritai negali turėti viršenybės jokios Konstitucijos nuostatos atžvilgiu[1374]. Tikrasis klausimas formuluotinas, ar ES teisė gali turėti taikymo pirmenybę bent kai kurių Konstitucijos nuostatų atžvilgiu. Iki minėto Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimo, autoriaus nuomone, Konstitucijos viršenybės ir ES teisės santykio aspektas paminėtas tik V. Sinkevičiaus, kurio vertinimu, Konstitucinis aktas „aiškiai neatsako į klausimą“, koks yra ES teisės santykis su Konstitucijos viršenybės principu. Be to, šis mokslininkas pažymi, kad „neatmestina“, jog Konstitucijos interpretavimo turinį vis labiau lems ESTT jurisprudencija (Sinkevičius, 2005, p. 9). Tačiau ir po 2006 m. kovo 14 d. nutarimo, autoriaus vertinimu, Konstitucijos ir ES teisės santykis nėra plačiai tiriamas. Vis dėlto apžvelgtinos teisės mokslininkų pozicijos.

Kaip pažymi S. Žaltauskaitė-Žalimienė, Konstitucinio Teismo praktikoje, pagrįstoje Konstitucijos normomis, ir mokslininkų darbuose atspindima pozicija dėl ES teisės ir Konstitucijos santykio „iš esmės neatitinka ESTT formuojamos ES teisės pirmenybės koncepcijos“ (Žaltauskaitė-Žalimienė, 2012b, p. 289). A. Abramavičiaus požiūriu, vargu ar „pačioje Konstitucijoje“, kaip aukščiausią teisinę galią turinčiame teisės akte, gali būti nuostatų, „paneigiančių Konstitucijos viršenybę“ prieš kitus teisės aktus (Abramavičius, 2006, p. 313). G. Mesonio nuomone, neprieštaravimo Konstitucijai pagrindas yra ir gali būti tik „Konstitucijos teisinio prioriteto pripažinimo faktas“ (Mesonis, 2010, p. 30).

Tačiau E. Jarašiūnas pažymi, kad Konstitucijoje yra įtvirtinta ES teisės „taikymo pirmenybė“ prieš nacionalinius aktus, tačiau tai ne teisės aktų galios, bet teisės taikymo klausimas. Vis dėlto, šio mokslininko nuomone, „kolizijos taisyklė negali būti taikoma paaiškėjus ES ir Konstitucijos konkurencijai“ (Jarašiūnas, 2008, p. 629). Panašiai teigia ir D. Žalimas, kurio vertinimu, ES teisė neturėtų būti suvokiama kaip „paneigianti Konstitucijos viršenybės principą“ (Žalimas, 2014, p. 311–312). Kita vertus, D. Žalimo požiūriu, nacionaliniai konstituciniai teismai „turi rasti būdus, kaip suderinti“ du teisės viršenybės elementus – konstitucijos viršenybę ir pagarbą tarptautinei

[1373] Žr. 1372 išnašą.

[1374] Būtų galima suformuluoti prielaidą, kad vis dėlto ES teisė galėtų turėti pirmenybę Konstitucijos atžvilgiu, jeigu tai būtų nustatyta pačioje Konstitucijoje. Vis dėlto, autoriaus suvokimu, tokia nuostata lemtų itin reikšmingą Konstitucijos pokytį.

teisei[1375] (Žalimas, 2018, p. 58). Autoriaus vertinimu, daugiausia nacionalinių mokslinių tyrimų šia tematika atlikusio I. Jarukaičio požiūriu, viena vertus, „Lietuvoje ES teisės pirmenybė nėra besąlygiškai taikytina Konstitucijos atžvilgiu“ (Jarukaitis, 2006b, p. 29; Jarukaitis, 2006a, p. 45). Tačiau, antra vertus, „vargu, ar galima konstatuoti esant besąlygišką Konstitucijos viršenybę prieš ES teisę“ (Jarukaitis, 2011, p. 526; Jarukaitis, 2006a, p. 47). Manytina, kad panašių nuostatų laikosi ir E. Šileikis, kurio požiūriu, kiekvienas šiuolaikinių konstitucinių ir kitokių teisinių sistemų tyrėjas, „kuris pastebi jų bendras teisines vertybes ir yra atviras „tarpdisciplininiams“ dalykams, turi sutramdyti instinktyvų nacionalinės Konstitucijos viršenybės „viskam“ pojūtį“ (Šileikis, 2010, p. 5).

Kita vertus, E. Jarašiūnas pažymi, kad rėmimasis nacionaline konstitucija neturi tapti instrumentu, padedančiu išvengti ES teisės taikymo ar pareigų, kylančių iš ES teisės (Jarašiūnas, 2013, p. 252; Jarašiūnas, 2014, p. 23), o „esminių nacionalinių vertybių saugojimas negali virsti sistemų priešpriešos akcentavimu“ (Jarašiūnas, 2014, p. 23). S. Stačiokas akcentuoja, kad būtina ieškoti ne priešpriešos, o „doktrininio ir interpretacinio suderinamumo“ (Stačiokas, 2000, p. 37). A. Abramavičiaus nuomone, nacionalinių konstitucinių teismų ir ESTT santykiuose turėtų būti vadovaujamasi „draugiško aiškinimo“ principu, kuris reikštų, kad kiekvienas iš teismų, formuodamas doktriną, gerbtų ir kito teismo suformuluotas nuostatas (Abramavičius, 2006, p. 315).

Vis dėlto, E. Kūrio nuomone, Lietuvos konstitucinės teisės ir ES teisės santykis „toli gražu nėra ir, matyt, niekada nebus neproblemiškas“ (Kūris, 2008, p. 673). D. Žalimo vertinimu, ES teisės nesuderinamumo su Konstitucija galimybė egzistuoja ir „tam tikru laipsniu yra neišvengiama“ dėl to, kad tiek Konstitucija, tiek ir ES teisė „iš prigimties yra autonomiškos ir turinčios viršenybę kiekviena savo reguliuojamų santykių srityje“, tačiau dėl ES teisės suderinamumo su Konstitucija prezumpcijos ES teisės prieštaravimo Konstitucijai galimybė yra „mažai tikėtina ir labiau hipotetinė nei reali“ (Žalimas, 2014, p. 304, 313). E. Jarašiūno požiūriu, skirtingos pozicijos ir teisiškumo matai gali tapti įtemptų tarpusavio santykių priežastimi (Jarašiūnas, 2013, p. 250). Be to, šio mokslininko nuomone, tiek ES teisė, tiek ir nacionalinė teisė, „nors ir veikia kartu, yra savarankiškos“, todėl šių teisinių sistemų pusiausvyros užtikrinimo mechanizmas yra sudėtingesnis nei hierarchiniais ir subordinaciniais ryšiais grindžiamose sistemose (pvz., federacijoje) (Jarašiūnas, 2019, p. 34).

[1375] Atkreiptinas dėmesys, kad D. Žalimas vartoja formulę „tarptautinė (ir ES) teisė“, o tai, autoriaus požiūriu, nevisiškai tikslu.

Apibendrinant šiuos mokslininkų požiūrius, matyti, kad ES teisės ir Konstitucijos santykio tema laikytina itin jautria, todėl ir mokslininkų pozicijos yra nuosaikios ir atsargios, autoriaus požiūriu, nepateikiančios aiškaus atsakymo. Šiuo aspektu, autoriaus požiūriu, svarbu pažymėti, kad konstitucinio pliuralizmo modelyje apskritai nekyla klausimo dėl ES teisės ir Konstitucijos normų hierarchijos. Tačiau ES teisės ir Konstitucijos normų taikymo prioritetas, teigtina, nėra iki galo ištirtas. Todėl, atsižvelgiant į ankstesnių dalių tyrimą, iš tiesų reikėtų pamėginti atsakyti į klausimą, ar Konstitucija hipotetiškai galėtų būti aiškinama, kaip išimtiniais atvejais, visų pirma, išsaugant konstitucinį individualumą, leidžianti vykdyti ir ES teisės konstitucinę priežiūrą.

Vis dėlto, prieš bandant atsakyti į šį klausimą, pirmiausia svarbu pažymėti, kad konstitucinės pusiausvyros (*controlimiti*) doktrina nelaikytina paneigiančia Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus, kylančius iš geopolitinės orientacijos pozityviojo aspekto. Kadangi universalios demokratinės konstitucinės vertybės yra bendros su kitų ES valstybių narių vertybėmis[1376], todėl ir *controlimiti* doktrina, skirtingai pasireiškianti ir kitų valstybių narių, be kita ko, ir ES steigėjų, konstitucinėje jurisprudencijoje, abejotina, ar galėtų būti laikoma *per se* prieštaraujančia iš narystės ES kylantiems įsipareigojimams[1377]. Todėl, autoriaus nuomone, Lietuvos konstitucinėje teisėje pripažinus *controlimiti* doktrinos galimybę, ši doktrina turėtų būti suvokiama ne kaip priešpriešos tarp ES teisės ir Konstitucijos instrumentas, o tik kaip stabdžių ir atsvarų mechanizmas, pasireiškiantis konstitucinio pliuralizmo modelyje. Tik suvokiant šį, autoriaus požiūriu, itin svarbų apribojimą, galima toliau tirti *controlimiti* doktrinos Lietuvoje teorines galimybes.

3.2.1. Konstitucijos suderinamumo su ES teise galimybių ribos

E. Jarašiūnas pažymi, kad Lietuva, tapusi ES nare, išliko valstybiškai organizuota bendruomenė. Valstybė tiek konstitucinės, tiek tarptautinės teisės požiūriu visais atvejais yra pasilikusi sau „paskutinio žodžio“ teisę (Jarašiūnas, 2018a, p. 23). E. Šileikio vertinimu, teisinės valstybės principas draudžia teisės sistemos nesuderinamumą, t. y. koliziją keliančių normų, kurių „savaime nepateisina“ Lietuvos ir ES teisės Konstitucinio akto 2 straipsnio nuostatos, kūrimą (Šileikis, 2010, p. 10). Teigtina, kad toks „savaime nepateisinimo“ principas taikytinas ir Konstitucijos aiškinimui ar

[1376] Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas.
[1377] Žr. pvz., 899 išnašą.

reinterpretavimui. Atsižvelgdamas į tai, autorius laikosi mokslinės pozicijos, kad Konstitucijos viršenybės principas neturėtų būti suprantamas tik kaip imperatyvas keisti Konstituciją, atsižvelgiant į ES teisės nuostatas. Todėl, autoriaus požiūriu, Konstitucijos viršenybės principas atskirais (išimtiniais) atvejais, net ir vertinant Konstitucijos suderinamumą su ES teise, reiškia, kad net ir suderinamumo su ES teise imperatyvas Konstitucijos viršenybei negali daryti (absoliučios) įtakos. Tai lemia, kad, net ir esant ES teisės ir Konstitucijos nesuderinamumui, kurio nepavyktų pašalinti reinterpretuojant ar aiškinant Konstituciją, taigi *de facto* esant Konstitucijos pataisų poreikiui, tokios Konstitucijos pataisos vis dėlto nebūtų galimos dėl to, kad jos nėra galimos pagal pačią Konstituciją. Aiškumo tikslais tokia išimtinė situacija gali būti apibūdinama kaip Konstitucijos suderinamumo su ES teise ribos. Ši suderinamumo su ES teise ribų kategorija savo turiniu, teigtina, yra sudėtinė.

3.2.1.1. Pamatinės konstitucinės vertybės kaip suderinamumo riba

Pirmoji minėtų ribų dalis yra tai, kad, kaip pažymi V. Sinkevičius, „niekas negali paneigti Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių pamatines konstitucines vertybes“[1378], nes tai paneigtų pačią Konstitucijos esmę. Taigi tai reiškia „absoliutų draudimą daryti šias vertybes paneigiančias Konstitucijos pataisas“ (Sinkevičius, 2015, p. 223). E. Jarašiūnas taip pat akcentuoja, kad „susiduriame su vertybių grupe, kuriai akivaizdžiai pripažįstamas prioritetas, skelbiamas jų nepaneigiamumas bei joms pripažįstama ypatinga konstitucinė apsauga“ (Jarašiūnas, 2018a, p. 21). D. Žalimas irgi pritaria, kad Konstitucijos pataisa negali prieštarauti konstitucinėms vertybėms, kurios yra nepakeičiamos (vadinamosios amžinosios konstitucinės nuostatos) ir sudaro Lietuvos valstybės pamatą, – valstybės nepriklausomybei, demokratijai, prigimtiniam žmogaus teisių ir laisvių pobūdžiui (Žalimas, 2018, p. 48). D. Žalimas taip pat pažymi, kad valstybės nepriklausomybė, demokratija, pagarba prigimtinėms žmogaus teisėms, pagarba tarptautinei teisei ir vakarietiška (europinė) valstybės geopolitinė orientacija yra elementai,

[1378] 2014 m. sausio 24 d. nutarimo, reikšmingo Lietuvos Respublikos visateisės narystės ES, kaip konstitucinės vertybės, išaiškinimui, 6.1 punkte pažymėta, kad Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtintos pamatinės konstitucinės vertybės – valstybės nepriklausomybė, demokratija ir respublika, kad jos yra neatskiriamai tarpusavyje susijusios ir sudaro Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą ir todėl jokiomis aplinkybėmis negali būti paneigtos, kad žmogaus teisių ir laisvių prigimtinis pripažinimas taip pat laikytinas pamatine konstitucine vertybe, neatskiriama nuo minėtų vertybių, ir todėl negali būti paneigtas. Taip pat žr. 1310 išnašą.

kylantys iš pamatinių ikikonstitucinių aktų ir sudarantys Lietuvos valstybės konstitucinio identiteto esmę (Žalimas, 2017a, p. 38).

E. Jarašiūno teigimu, šis „branduolys lemia visos konstitucinės sistemos gyvybingumą“, todėl yra ypač saugomas. Kartais tuos pagrindus fiksuojančios nuostatos apskritai negali būti keičiamos, kartais jų keitimas patikėtas tik pirminei steigiamajai valdžiai, bet ne išvestinei, arba jo nuostatų keitimui yra numatytos ypatingos, skirtingos nuo įprastinių konstitucinių pataisų, sąlygos (Jarašiūnas, 2018a, p. 29). I. Jarukaitis pažymi, kad valstybės suvereniteto principas, kuris yra valstybės narystės ES pagrindas, kartu yra ir „tokios integracijos fundamentali riba“ (Jarukaitis, 2014, p. 563, 591). Be to, E. Jarašiūno vertinimu, ne vienas nacionalinis konstitucinis teismas, nagrinėdamas konstitucines valstybės dalyvavimo šioje integracijoje problemas, bandė brėžti šalies narystės ES ribas, fiksuoti nacionalinius integracijos saugiklius, tačiau suverenitetas[1379] yra svarbiausia valstybės teisinė savybė (Jarašiūnas, 2018a, p. 23).

Taigi teoriškai įmanoma situacija, kai vakarietiškos orientacijos imperatyvas suderinti ES teisę su Konstitucija galėtų užleisti vietą Konstitucijos pamato[1380] apsaugai, todėl Konstitucijos suderinimo su ES teise gali ir nepavykti pasiekti. Autoriaus požiūriu, vienas iš tokių „takoskyros“ pagrindų, labiausiai tikėtina, gali būti demokratijos principas, kaip Konstitucijos pamatinė dalis, kuri bent jau ta apimtimi, kuria yra įtvirtintas Lietuvos visateisės narystės ES imperatyvas, kol kas nėra (pakankamai) išplėtotas. Pažymėtina, kad demokratijos principo autorius nesieja su ES ar

---

[1379] Konstitucijos 2 straipsnyje nustatyta, kad suverenitetas priklauso Tautai. Tačiau, kaip pažymi E. Jarašiūnas, absoliutaus suvereniteto sampratą pakeitė suvereniteto kaip teisės kategorijos susaistymas pagrindinėmis asmens teisėmis ir tarptautinės teisės principais bei tarptautiniais susitarimais (Jarašiūnas, 2021, p. 75–76).

[1380] Kaip pabrėžė Konstitucinis Teismas 2020 m. liepos 30 d. nutarime, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, demokratija ir valstybės nepriklausomybė yra tokios konstitucinės vertybės, kurios sudaro Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties, ir ja grindžiamo Tautos bendro gyvenimo, pačios Lietuvos valstybės pamatą; niekas negali paneigti Konstitucijos nuostatų, įtvirtinančių šias pamatines konstitucines vertybes, nes tai reikštų pačios Konstitucijos esmės paneigimą; todėl negali būti priimamos Konstitucijos pataisos, naikinančios prigimtinį žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, demokratiją ar valstybės nepriklausomybę; kitaip aiškinant Konstituciją, ji būtų suprantama kaip sudaranti prielaidas panaikinti 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu paskelbtą atstatytą „nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę“. Vis dėlto paminėtina, kad pamatinės konstitucinės vertybės Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime yra suformuluotos kaip Konstitucijos keitimo materialieji ribojimai. Tačiau, atsižvelgiant į konstitucinio identiteto tyrimą šiame darbe, autoriaus nuomone, materialieji ribojimai taip pat taikytini ir ES teisei.

jos institucijų galimu „demokratijos deficitu“. Apie tai Konstitucinis Teismas nėra pasisakęs[1381].

3.2.1.2. Žmogaus (pagrindinių) teisių apsaugos lygio suderinamumo ribos

Konstitucijos pataisų ribos turi ir antrąją sudedamąją dalį. Konstitucinis Teismas 2014 m. liepos 11 d. nutarime konstatavo, kad „prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, demokratija ir valstybės nepriklausomybė yra tokios konstitucinės vertybės, kurios sudaro Konstitucijos, kaip visuomenės sutarties, ir ja grindžiamo Tautos bendro gyvenimo, pačios Lietuvos valstybės pamatą“. Be to, 2006 m. kovo 28 d. nutarime Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo galimybę reinterpretuoti oficialiąją konstitucinę doktriną, siekiant sustiprinti žmogaus teisių apsaugos lygį ar kitas konstitucines vertybes. Kaip matyti iš šių konstitucinės doktrinos nuostatų, žmogaus teisių apsauga yra suvokiama garantijų stiprinimo prasme[1382]. Be to, kaip pažymi D. Žalimas, ES teisės normos, įtvirtinančios žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos standartus, yra suvokiamos kaip „minimalus būtinas konstitucinis standartas, kurio negalima pažeisti nacionaliniu teisiniu reguliavimu“ (Žalimas, 2017a, p. 45). Todėl, autoriaus požiūriu, galima daryti išvadą, kad Konstitucijos nustatyta žmogaus teisių ar konkrečios žmogaus teisės apsauga negalėtų būti

[1381] Priešingai, Konstitucinis Teismas 2010 m. lapkričio 9 d. nutarime pažymėjo, kad Europos Parlamentas nėra Tautos atstovybė, jis laikytinas politine atstovaujamąja ES institucija. Tačiau šiame kontekste demokratijos principas suvokiamas taip, kad ES kompetencijų aiškinimas ar plėtra gali lemti tokį reikšmingą tam tikrų konstitucinių institutų pokytį (pavyzdžiui, parlamento galių susilpnėjimą), kad galėtų pagrįstai kilti klausimas dėl tokio galių pokyčio atitikties *inter alia* demokratijos principui, šį principą vertinant kartu su, pavyzdžiui, Konstitucijos 67 straipsniu. Kita vertus, reiktų atkreipti dėmesį, kad Konstitucinis Teismas 2014 m. sausio 24 d. nutarime vartoja sąvokas „*nepažeisti* Konstitucijos nuostatų darnos“ bei „*nepaneigti* pamatinių konstitucinių vertybių“ (*pažym. aut.*), t. y. užkerta kelią netoleruojamiems pokyčiams. Tačiau, nesant tokių pokyčių, klausimas, ar konstitucinės vertybės galėtų būti adaptuojamos pagal Europos realijas ir, jeigu taip, tai kiek tokia adaptacija būtų galima, lieka atviras.

[1382] Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime pažymėjo, kad oficialios konstitucinės doktrinos nuostatas galima reinterpretuoti esant būtinybei „*didinti* galimybes įgyvendinti asmenų prigimtines bei įgytąsias teises ir teisėtus interesus“, tai gali lemti tik tokios aplinkybės, kaip „būtinybė labiau apginti, apsaugoti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, poreikis sudaryti palankesnes sąlygas įgyvendinti Konstitucijoje deklaruotus Tautos siekius, kuriais grindžiama pati Konstitucija, būtinybė plėsti konstitucinės kontrolės šalyje galimybes, idant būtų garantuojamas konstitucinis teisingumas, užtikrinta, kad nė vienas teisės aktas (jo dalis), prieštaraujantis aukštesnės galios teisės aktams, neturėtų imuniteto pašalinimui iš teisės sistemos“ (*pažym. aut.*).

mažinama (silpninama), o ES teisė (Chartija) tėra „būtinas standartas“[1383] įgyvendinant ES teisę. Todėl žmogaus (pagrindinių) teisių apsaugos lygio ribos savo ruožtu susideda iš dviejų komponentų.

Pirma, jeigu ES teisė yra tik būtinas žmogaus (pagrindinių) teisių apsaugos standartas, kaip turėtų būti derinama konstitucinė ir ES teisė, kai Konstitucijoje nustatytas žmogaus teisių apsaugos standartas yra aukštesnis negu ES standartas? Kalbant paprasčiau, jeigu iliustratyviai Lietuva atsidurtų situacijoje, hipotetiškai panašioje į *Melloni*[1384]. Tada, atsižvelgiant į konstitucinį visateisio Lietuvos dalyvavimo ES imperatyvą bei konstitucinį įsipareigojimą tinkamai įgyvendinti ES teisės reikalavimus[1385] ir nesant su nacionalinio savitumo argumentais susijusio Teisingumo Teismo ES teisės aiškinimo, suteikiančio reikiamo teisės taikymo lankstumo, Konstitucinis Teismas turėtų aiškinti Konstitucijos nuostatas, „harmonizuodamas su ES teise“ ir nustatydamas žemesnį žmogaus teisių apsaugos lygį (kaip ir pasielgė Ispanijos KT). Tačiau, kaip minėta, Konstitucinis Teismas, autoriaus vertinimu, yra nustatęs, kad reinterpretavimas galimas tik Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių apsaugos didinimo, tačiau ne mažinimo kryptimi. Be to, tokiu atveju Konstitucinis Teismas turėtų priimti ESTT aiškinimą, o tai galimai lemtų, kad ESTT, nors ir netiesiogiai, tačiau vertintų (ir) Konstitucijos nuostatas.

Antra, ar esant ESTT išaiškinimui, kad ES teisė užtikrina tinkamą žmogaus (pagrindinių) teisių apsaugą, ES teisės požiūriu galėtų būti daromos Konstitucijos pataisos, nustatančios aukštesnį žmogaus teisių apsaugos standartą negu ES, nes Konstitucijos keitimo apribojimai[1386], autoriaus nuomone, galėtų būti kliūtis tokioms pataisoms, nebent tokios pataisos būtų aiškinamos taip, kad ES teisės veikimo srityje ir toliau yra taikomas žemesnis pagrindinių teisių apsaugos standartas. O tai, vertintina, reikštų ne ką kita, kaip ribotą ES teisės pirmenybės principo Konstitucijos atžvilgiu pripažinimą.

[1383] Žr. taip pat 1.1.4.1. dalį

[1384] Žr. 2.3.6.1. dalį.

[1385] Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 14 d. ir 2019 m. sausio 11 d. nutarimai.

[1386] Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarime yra pažymėta, kad pagal Konstituciją, referendumu nepanaikinus konstitucinių Lietuvos narystės ES pagrindų, įtvirtintų Konstitucinio akto 1, 2 straipsniuose, negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos narystės ES įsipareigojimai.

3.2.1.3. Įgaliojimų perdavimo Europos Sąjungai ribos

Trečiasis Konstitucijos ir ES teisės suderinamumo ribų aspektas nėra tiesiogiai susijęs su Konstitucijos pataisų (ne)galimybe. Tačiau Konstitucijos pataisų galimybės ribojimas geopolitinės orientacijos pozityviuoju aspektu, autoriaus suvokimu, lemia, kad negalimos ne tik Konstitucijos pataisos, bet ir Konstitucijos aiškinimas, jeigu tai „prieštarautų“ įsipareigojimams pagal ES teisę.

Kaip pažymi E. Šileikis, „valstybės institucijų įgaliojimai ES yra deleguojami“[1387] (Šileikis, 2003, p. 147). E. Jarašiūno vertinimu, Lietuvos konstitucionalistų požiūriu, „deleguojamas ne valstybės suverenitetas, bet valstybės institucijų įgaliojimai mastu, būtinu visateisei Lietuvos Respublikos narystei ES užtikrinti“ (Jarašiūnas, 2018a, p. 23). Vis dėlto, neatmestina, kad bent teoriškai gali iškilti perduotų įgaliojimų apimties klausimas. Taip neišvengiamai iškiltų ir šiame darbe nagrinėtas *Kompetenz-Kompetenz* klausimas: kas sprendžia dėl deleguotų įgaliojimų apimties?

Viena vertus, E. Kūris pažymi svarbą, kad ESTT prižiūrėtų, ar ES institucijos „neužgriebia daugiau, negu joms priklauso“ pagal sutartis (Kūris, 2004, p. 36). Kita vertus, V. Vadapalo nuomone, nacionalinių galių perleidimo aktų konstitucingumo kontrolė yra „Konstitucinio Teismo prerogatyva“ (Vadapalas, 2017, p. 202). Tačiau, autoriaus nuomone, V. Vadapalas nekelia ES kompetencijos ribų vertinimo klausimo apskritai. I. Baltūsis ir J. Baltūsienė teigia, kad „ES ir nacionalinės teisės ribos turi būti saugomos iš abiejų pusių“ (Baltūsis, Baltūsienė, 2013, p. 318). Vertintina, kad aiškiausiai pareikšta yra E. Jarašiūno pozicija, akcentuojanti, kad Lietuva ir toliau disponuoja *Kompetenz-Kompetenz*, o Europos integracijos klausimais ji yra pasilikusi „paskutinio žodžio“ teisę (Jarašiūnas, 2021, p. 62).

Kaip pažymi V. Sinkevičius, Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus tirti, „ar valstybės valdžios institucijos veikia pagal joms priskirtą kompetenciją, ar neperžengia joms nustatytos kompetencijos ribų, ar nepasisavina kitoms valstybės institucijoms priskirtos kompetencijos“ (Sinkevičius, 2014, p. 940). Taigi Konstitucinis Teismas turi visus įgaliojimus tirti nacionalinių institucijų kompetencijų ribas, tačiau Konstitucinio akto pagrindu perduotų įgaliojimų ribų Konstitucinis Teismas, matyt, vertinti negalėtų dėl „vienos krypties“ ES

[1387] Paminėtina, kad Konstitucinio akto 1 straipsnyje, apibūdinant nacionalinių kompetencijų delegavimą, vartojama formuluotė „dalijasi ar patiki“. Lietuvių kalbos žodynas žodžio „patikėti“ reikšmę apibūdina kaip „pavesti kam ką daryti, saugoti, kuo rūpintis“. Autorius savo ruožtu vartoja sąvoka „perdavimas“.

teisės ir konstitucinės teisės harmonizavimo pobūdžio[1388]. Todėl, autoriaus požiūriu, būtų galima teigti, kad ES teisės aiškinimas nors ir netiesiogiai, tačiau bent tam tikra apimtimi gali lemti ir atitinkamų Konstitucijos nuostatų aiškinimą[1389].

Suprantama, ESTT tiesiogiai nenustato nacionalinės valstybės institucijų kompetencijų ribų, tačiau ESTT ES teisės išaiškinimas dėl ES kompetencijos ribų netiesiogiai daro poveikį nacionalinių valdžios institucijų kompetencijų apimčiai. Todėl galima teigti, kad ESTT, spręsdamas dėl ES kompetencijų, netiesiogiai galėtų būti laikytinas galutinai sprendžiančiu ir dėl to, kokius valstybės institucijų įgaliojimus Lietuva yra patikėjusi ES ar su ja dalijasi. O tai reiškia ne tik tai, kad Konstitucinis Teismas, pagal ES teisę, apskritai negalėtų vertinti perduotų įgaliojimų ribų pagrįstumo, tačiau ir tai, kad nėra jokio galimo atsvaros mechanizmo ESTT aiškinimui jau minėtoje situacijoje, kai nyksta riba „tarp sutarčių aiškinimo ir sutarčių pakeitimo“ (Grimm, 2015, p. 471).

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad „neįtvirtinus Konstitucijoje kompetencijos patikėjimo ir dalijimosi, Lietuva negalėtų būti visateise ES nare“[1390]. Taip pat Konstitucinis Teismas ne kartą yra akcentavęs „visateisio“, o ne „dalinio“ dalyvavimo imperatyvą, tačiau, autoriaus požiūriu, „visateisis“[1391] taip pat nereiškia ir „beteisio“ dalyvavimo. Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „valdžios galias riboja Konstitucija“. Tačiau svarstytina, ar ši Konstitucijos nuostata turėtų būti aiškinama tik taip, kad Konstitucija nedaro jokio poveikio Europos Sąjungai perduotoms valdžios galioms.

Autoriaus nuomone, Konstitucijos veikimas patikėtoms ar pasidalijimo būdų vykdomoms valstybės institucijų kompetencijoms yra pakitęs dėl visateisės Lietuvos narystės ES. Tačiau, autoriaus vertinimu, minėta

---

[1388] Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendime yra konstatuota, kad ES teisė yra Konstitucijos aiškinimo šaltinis srityse, kuriose pagal Konstitucinio akto 1 straipsnį Lietuva dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją, todėl nėra pagrindo aiškinti su šiomis sritimis susijusių Konstitucijos nuostatų kitaip, nei nurodytas sritis reguliuoja ES teisė. Tai Konstitucinio Teismo pakartota ir vėliau (žr. 1399 išnašą). Paminėtina, kad išlygos „išskyrus pačią Konstituciją“ vartojimas Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 8 d. ir 2017 m. gruodžio 20 d. sprendimuose autoriaus tam tikra apimtimi yra nagrinėtas (žr. Griciūnas, 2019, p. 92–93).

[1389] Žr., pvz., 1339 ir 1388 išnašas.

[1390] Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas.

[1391] Turima omenyje Konstitucinio Teismo pozicija, kad visateisio Lietuvos dalyvavimo ES imperatyvas suponuoja ir konstitucinį įsipareigojimą tinkamai įgyvendinti ES teisės reikalavimus (2018 m. gruodžio 14 d., 2019 m. sausio 11 d. nutarimai).

Konstitucijos nuostata aiškintina būtent tokiu būdu, kad, ribojant nacionalinės valdžios galias, šių galių perdavimas supranacionalinėms institucijoms nedaro absoliutaus ir negrįžtamo poveikio Konstitucijos veikimo riboms, todėl Konstitucijos veikimas išlieka[1392] ir galioms, perduotoms pagal Konstituciją. Nagrinėjamu aspektu svarbu paminėti, kad perduotų įgaliojimų vertinimas susijęs ne su pačios ES įgaliojimų vertinimu apskritai (t. y. bet kurioje *intra* ES situacijoje), bet tik su ES kompetencijos ribų aiškinimo, lemiančio akivaizdų ir gana rimtą nacionalinės valdžios institucijų kompetencijos siaurėjimą[1393], priežiūra. Tuo atveju, jeigu kompetencijų susiaurėjimas tampa ne(be)pagrįstas pagal visuminį konstitucinį reguliavimą, atsiranda pagrindas vertinti perduotų įgaliojimų ribas.

Šis vertinimas, autoriaus požiūriu, gali lemti skirtingas nesuderinamumo situacijas. Pirma, konstatavimas, kad ES kompetencijos pokytis yra konstituciškai toleruojamas, tačiau net ir Konstitucijos aiškinimo būdu negali būti pašalintas nesuderinamumas su Konstitucija, todėl reikia tam tikrų Konstitucijos pataisų. Antra, tai – „siurprizinė“, autoriaus požiūriu, panaši į *clausula rebus sic stantibus*[1394], tokia ES kompetencijos raida, kurios valstybė narė (ar valstybės narės) pagrįstai negalėjo numanyti ar tikėtis (iliustracija galėtų būti *Landtová* bylos situacija). Būtent antruoju atveju galėtų būti vertinama, ar Lietuva Konstituciniu aktu perdavė (ar pagrįstai manė perduodanti) tiek (ir tokių) valdžios institucijų kompetencijų Europos Sąjungai bei tokia apimtimi. Vis dėlto reikėtų pažymėti, kad net ir minėta „siurprizinė“ ES kompetencijos raida laikytina tik sąlygine riba, nes suderinamumas galėtų būti pasiekiamas Konstitucijos pataisomis (su tam tikromis išimtimis, kurios aptariamos vėliau).

3.2.2. ES teisės nacionalinės konstitucinės priežiūros galimybės Lietuvoje

Minėtos Konstitucijos suderinamumo su ES teise galimybių ribos lemia dar vieną Konstitucijos ir ES teisės derinimo galimybę, kuri kol kas nenagrinėta

---

[1392] Todėl, be minėto draugiško ES teisei aiškinimo, autoriaus požiūriu, būtų pagrįsta remtis Vokietijos KT *Honeywell* sprendime suformuluotomis kumuliacinėmis sąlygomis – akivaizdumu ir pakankamu rimtumu (žr. 2.2.4.3 dalį), kaip ribojančiu pagrindu, ES teisės konstitucinei priežiūrai taikyti. Taip pat žr. ir 1419 išnašą.

[1393] Tokiu pakankamai rimtu kompetencijos siaurėjimu būtų galima laikyti Konstitucijoje tiesiogiai nustatytų konkrečios valstybės valdžios institucijos įgaliojimų pokyčius, kurių, kaip pažymi Konstitucinis Teismas (pvz., 2020 m. lapkričio 3 d. nutarime) viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos jų perimti, perduoti ar atsisakyti, pakeisti ar apriboti įstatymu.

[1394] *Clausula rebus sic stantibus* yra laikoma *pacta sunt servanda* principo išimtimi ir kodifikuota Vienos konvencijos dėl sutarčių teisės 62 straipsnyje.

nacionaliniuose mokslo darbuose. Tai – ES teisės netaikymas, grindžiamas Konstitucija ir jos pagrindu vykdoma ES teisės konstitucinė priežiūra. Autoriaus požiūriu, tikslinga įvertinti, ar Konstitucija teikia prielaidų vykdyti ES teisės konstitucinę priežiūrą. Pažymėtina, kad konstitucinis imperatyvas, draudžiantis Konstitucijos pataisas, prieštaraujančias ES teisei, aiškintinas kaip įpareigojantis vengti kolizijos su ES teise „konstituciškai ordinariniu“ lygmeniu. Tačiau yra trys minėtos klasikinės sritys: konstitucinis identitetas, žmogaus (pagrindinių) teisių apsauga ir įgaliojimų nustatymas, kuriose šis imperatyvas gali (ar privalo) turėti išlygų. Kaip pažymi E. Šileikis, Lietuvos konstitucinė teisė 2004 m. buvo „revoliucingai papildyta“ Konstituciniu aktu (Šileikis, 2018, p. 18), tai buvo „visuminė netiesioginė intervencija“ (Šileikis, 2014, p. 56), o narystė ES tapo „metodine prieiga“ aiškinant Konstituciją (Šileikis, 2014, p. 64, 81).

Tokios metodinės prieigos „atraminiu tašku“, autoriaus požiūriu, pasirinktina būtent Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarime nustatyta išlyga – „išskyrus pačią Konstituciją“. Ši išlyga, kaip *controlimiti* pagrindas, autoriaus nuomone, leidžia bent pamėginti alternatyviai[1395] pažvelgti į Konstituciją nagrinėjamu aspektu, nes, kaip konstatuoja E. Šileikis, Konstitucinis aktas tapo visos Konstitucijų nuostatų sistemos (o ne kurio nors vieno skirsnio ar jam priskirto straipsnio) sudedamąja dalimi (Šileikis, 2018, p.16). Be to, kaip pažymi E. Jarašiūnas, Konstitucija – vientisas ir darnus aktas ir tai „suponuoja konstitucinių narystės ES pagrindų aiškinimą viso konstitucinio reguliavimo kontekste“ (Jarašiūnas, 2018a, p. 17).

Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarime nustatytą išlygą – „išskyrus pačią Konstituciją“ tikslinga aptarti dar vienu aspektu. Minėtoji išlyga yra skirta ES teisės normoms. Vis dėlto, autoriaus požiūriu, ji laikytina kaip apimanti ir šių normų aiškinimą, pateikiamą ESTT jurisprudencijoje. Tikslinga atkreipti dėmesį, kad ESTT jurisprudencijos reikšmės (vietos) samprata Lietuvos teisės sistemoje kurį laiką[1396] buvo nuosekliai Konstitucinio Teismo vertinama kaip *teisės* aiškinimo šaltinis.

[1395] Autoriaus nuomone, sąvoka „alternatyviai“ yra sąlyginė, nes, nesant „išsamios narystės ES konstitucinės jurisprudencijos“ (Šileikis, 2014, p. 63), „valstybės nepriklausomybės ir jos dalyvavimo eurointegracijoje suderinimo koncepcijos“ (Jarašiūnas, 2021, p. 61), nėra ir atspirties alternatyviam požiūriui taško. Tačiau mėginama išlaikyti nuostatų sąsają nepažeidžiant sistemos darnumo ir vientisumo.

[1396] Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2006 m. gruodžio 21 d., 2007 m. gegužės 15 d. 2008 m. gruodžio 4 d., 2009 m. kovo 27 d., 2011 m. gruodžio 22 d., 2014 m. balandžio 14 d., 2015 m. balandžio 3 d. nutarimai.

Tokia samprata patyrė reikšmingą pokytį 2017 m. gruodžio 20 d. Konstitucinio Teismo sprendime kreiptis prejudicinio sprendimo į ESTT. Šiame sprendime Konstitucinis Teismas pakartojo ESTT jurisprudencijos reikšmę Lietuvos teisinėje sistemoje[1397]. Tačiau čia pat ES teisę pasidalijamosios kompetencijos ar ES išimtinės kompetencijos srityse įvertino ne tik kaip teisės, bet ir „*inter alia Konstitucijos*“, aiškinimo šaltinį[1398]. Galiausiai, Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 6 d. nutarime, priimtame gavus ESTT prejudicinį sprendimą, sampratos, pagal kurią ESTT jurisprudencija yra vertinama kaip teisės aiškinimo šaltinis, apkritai nebeliko. Autoriaus požiūriu, ją pakeitė visa apimanti ES teisės (taigi ir ESTT jurisprudencijos), kaip Konstitucijos aiškinimo šaltinio pasidalijamosios ir ES išimtinės kompetencijos srityse, samprata.

Paminėtina, kad ES teisės, kaip pačios Konstitucijos aiškinimo šaltinio samprata Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje tęsiasi[1399]. O 2023 m. birželio 7 d. nutarime vėl tapo vartojamos abi sampratos – ESTT jurisprudencijos kaip teisės aiškinimo šaltinio[1400], ir ES teisės kaip Konstitucijos aiškinimo šaltinio[1401]. Vis dėlto abejotina, ar šios sampratos konceptualiai galėtų būti laikomos derančiomis tarpusavyje. Maža to, svarstytinas ir ES teisės, kaip Konstitucijos aiškinimo šaltinio, sampratos suderinamumas su kolizijos taisyklės išlyga „išskyrus pačią Konstituciją“. Autoriaus vertinimu, čia galimi du esminiai požiūriai.

Pirmuoju požiūriu Konstitucinio Teismo „ypač palankus požiūris“ į ES teisę (Jarašiūnas, 2023, p. 621) lemtų prioriteto suteikimą ES teisės, kaip Konstitucijos aiškinimo šaltinio, sampratai, kuri konceptualiuoju požiūriu vertintina kaip apskritai paneigianti minėtą kolizinės taisyklės išlygą. Tokiu atveju konstitucinėje jurisprudencijoje turėtų būti išvystyta pagrįsta ir nuosekli kolizijos taisyklės išlygos atsisakymo / atmetimo doktrina. Vis dėlto, vertintina, ar kolizijos taisyklės išlygos, kuri „išvedama iš visos konstitucinio reguliavimo visumos, įskaitant ir Konstitucijos viršenybės principą“ (Kūris, 2025b) atmetimas apskritai nelemtų Konstitucijos viršenybės principo atsisakymo. Todėl minėtos išlygos atmetimas, abejotina, ar reikštų ką kita, negu kad Konstitucijos aiškinimą atsižvelgiant net ir į ES antrinę teisę.

Antruoju požiūriu, abiejų teisės sistemų suderinamumas neturėtų paneigti Konstitucijos viršenybės principo (Birmontienė, 2023, p. 616). Todėl

[1397] Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendimo 5.2. punktas.
[1398] Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendimo 5.3. punktas.
[1399] Pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d., 2020 m. vasario 6 d., 2023 m. birželio 7 d. nutarimai.
[1400] Konstitucinio Teismo 2023 m. birželio 7 d. nutarimo 15 punktas.
[1401] Konstitucinio Teismo 2023 m. birželio 7 d. nutarimo 14 punktas.

nacionalinės ir ES suderinamumas turėtų ir toliau būti nuosekliai grindžiamas kolizijos taisyklės išimtimi „išskyrus pačią Konstituciją“[1402]. Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucinis Teismas, manytina, bando grįžti prie kolizijos taisyklės išimties[1403]. Todėl kitas logiškai nuoseklus žingsnis, autoriaus požiūriu, būtų ES teisės, kaip Konstitucijos aiškinimo šaltinio, sampratos reikšmingas pokytis, pavyzdžiui, suformuojant *controlimiti* doktriną.

3.2.2.1. ES teisės nuostatų, perkeltų į nacionalinę teisę, konstitucinė priežiūra

Vertinant ES teisės konstitucinės priežiūros galimybes, autoriaus nuomone, išskirtinos trys atskiros kategorijos. Pirmoji kategorija yra nacionaliniai teisės aktai, perkeliantys ES direktyvų nuostatas arba tiesiogiai įgyvendinantys reglamentų ir sprendimų nuostatas[1404]. V. Vadapalas pažymi, kad Konstitucinis Teismas neabejotinai turi kompetenciją spręsti, ar Lietuvos teisės aktai, taip pat ir tie, „kuriais įgyvendintos ES direktyvos“, neprieštarauja Konstitucijai (Vadapalas, 2017, p. 202). Iš esmės sutinkant su V. Vadapalo pozicija, vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad tam tikrais atvejais direktyvos nuostatos gali nesudaryti jokios diskrecijos nacionalinėms institucijoms perkeliant direktyvos nuostatas, todėl tokiu atveju, tiesiogiai vertinant nacionalinės teisės aktus, netiesiogiai gali būti vertinamos ir ES direktyvos nuostatos[1405].

[1402] Nes be šios kolizijos taisyklės išimties Konstitucijos viršenybė būtų „tuščias oro virpinimas“ (Kūris, 2025a).

[1403] 2025 m. balandžio 17 d. nutarimas.

[1404] Šis aspektas yra autoriaus nagrinėtas atskirai, žr.: Griciūnas, 2018.

[1405] Žr. 655 išnašos teksto pabaigą, taip pat 2.3.5 dalį. Šiuo aspektu paminėtinas 2006 m. kovo 8 d. Čekijos KT sprendimas Pl. ÚS 50/04: *Cukraus kvotos III*. Šio sprendimo VI dalyje Teismas pažymėjo, kad „tam tikrais atvejais ES deleguoja įgaliojimus valstybėms narėms įgyvendinti tam tikrus ES teisės aktus, arba tam tikri klausimai paliekami nereglamentuoti, taip leidžiant valstybėms narėms priimti specialias ES teisės įgyvendinimo taisykles. Suprantama, net ir tokiais atvejais Čekijos Respublika yra saistoma ES teisės principų. Kadangi tokios taisyklės yra nacionalinės teisės formos, jos *tuo pačiu metu turi atitikti Čekijos konstitucinę tvarką*“ (*pažym. aut.*). Netrukus 2006 m. gegužės 3 d. Čekijos KT priėmė sprendimą PL. ÚS 66/04: *Europos arešto orderis*. Šio sprendimo 54 punkte Teismas nustatė, kad „įgaliojimų suteikimas nepalieka valstybių narių diskrecijos pasirinkti priemones, t. y., kai Čekijos priimtas teisės aktas atspindi privalomą ES teisės normą, ES teisės pirmenybės doktrina iš esmės neleidžia Konstituciniam Teismui prižiūrėti tokios Čekijos teisės normos atitikties Čekijos Respublikos konstitucinei tvarkai, žinoma, išskyrus 53 punkte nurodytą išimtį“. Pacituotoje sprendimo dalyje minima sprendimo išimtis, nurodyta 53 punkte,

Paminėtina, kad, nepaisant tiesioginio taikymo, reglamentai bei sprendimai taip pat gali nustatyti pareigą valstybėms narėms priimti tam tikrus įgyvendinamuosius aktus. Taigi, nesant nustatytos diskrecijos nacionalinių aktų nuostatoms, vertinant tokių nacionalinių aktų konstitucingumą, netiesiogiai gali būti vertinami ir reglamentai bei sprendimai. Vis dėlto, autoriaus nuomone, ši kategorija nekelia didesnių diskusijų, o „atsitiktinės netiesioginės“ ES teisės priežiūros galimybę reikia turėti omenyje, tačiau jos galimybė, įvertinus kitų valstybių nacionalinių konstitucinių teismų praktiką, yra itin menka, nors, nepaisant to, įmanoma. Todėl, autoriaus nuomone, nacionalinės teisės nuostatų, įgyvendinančių ES teisę, konstitucinė priežiūra nevertintina kaip kelianti reikšmingų mokslinių iššūkių. Atsižvelgiant į tai, ją išsamiau nagrinėti nebūtų tikslinga.

3.2.2.2. ES pirminės teisės nacionalinė konstitucinė priežiūra

Antrąja ES teisės priežiūros kategorija laikytina ES pirminės teisės konstitucinė priežiūra. Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime pažymėjo, kad Lietuvos teisinė sistema grindžiama tuo, kad Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, nes Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai.“ Ši Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalies nuostata, autoriaus nuomone, visiškai atitinka Konstitucinio akto 2 straipsnio ir oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje (pirmiausia 2006 m. kovo 14 d. Konstitucinio Teismo nutarime) suformuluotą *controlimiti* išlygą[1406]. *Controlimiti* išlyga lemia, kad jokia ES teisės norma negali prieštarauti Konstitucijai. Pirminė ES teisė negali prieštarauti Konstitucijai pagal 138 straipsnio 3 dalį. Kaip pažymi D. Žalimas, tokiu atveju turi būti atsisakoma tarptautinių įsipareigojimų arba keičiama Konstitucija (Žalimas, 2017b, p. 769–770). Tačiau dėl tarptautinių sutarčių Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 3 punkte numatoma, kad Konstitucinis Teismas teikia išvadas, ar tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai. Remiantis šia išvada, pagal Konstitucijos 107 straipsnio 4 dalį, klausimą galutinai sprendžia Seimas.

---

susijusi su ES institucijų veikimu, „nesuderinamu su Čekijos Respublikos suvereniteto pagrindų išsaugojimu, ir tokiu būdu, kuris kelia grėsmę teisinės valstybės pagrindams“.

[1406] Taip pat Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime pažymėjo, kad tais atvejais, kai Seimo ratifikuotoje įsigaliojusioje tarptautinėje sutartyje įtvirtintas teisinis reguliavimas konkuruoja su nustatytuoju Konstitucijoje, tokios tarptautinės sutarties nuostatos taikymo atžvilgiu neturi pirmumo.

Konstitucija, autoriaus požiūriu, nenustato ribojimų Konstituciniam Teismui teikti išvadas dėl tarptautinių sutarčių tiek *ex ante*, tiek ir *ex post*[1407]. Šis tarptautinių sutarčių (o tokiomis specifiškai vis dėlto laikytinos ir ES steigiamosios sutartys) vertinimas sudaro galimybę, atsižvelgiant į tai, kad galutinai sprendžia Seimas, vykdyti „netiesioginę konstitucinę priežiūrą“[1408]. Vis dėlto reikėtų pripažinti, kad, atsižvelgiat į Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos pozityvųjį aspektą, ratifikuotos ES sutartys turi specifinį statusą, kuris, autoriaus požiūriu, galėtų būti apibūdinamas labiau kaip *primus inter pares*, tačiau nežymintis šių sutarčių išskirtinio statuso pagal Konstituciją[1409]. Todėl pritartina A. Abramavičiui, kad Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 3 punkte „yra įtvirtintas ES pirminės teisės konstitucingumo tikrinimo pagrindas“ (Abramavičius, 2006, p. 312). Abstrakčiau vertina I. Baltūsis ir J. Baltūsienė, teigdami, kad ES pirminė teisė yra „konstitucinės justicijos institucijų kontrolės objektas“ (Baltūsis, Baltūsienė, 2013, p. 316).

[1407] Paaiškintina, kad ir *ex-post* tarptautinių sutarčių vertinimas, autoriaus požiūriu, yra galimas, nes Konstitucijai neturi prieštarauti joks įstatymas ar kitas teisės aktas, taip pat ir tarptautinės sutartys. Konstitucinis Teismas 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarime yra pažymėjęs, kad tais atvejais, kai „ratifikuotoje įsigaliojusioje tarptautinėje sutartyje įtvirtintas teisinis reguliavimas konkuruoja su nustatytuoju Konstitucijoje, tokios tarptautinės sutarties nuostatos taikymo atžvilgiu neturi pirmumo“. Taigi, nustačius tarptautinės sutarties ir Konstitucijos nesuderinamumą, jis yra pašalinamas Konstitucijos pataisomis arba atsisakant prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų. Kitoks aiškinimas lemtų, kad prisiimti tarptautiniai įsipareigojimai, net ir prieštaraujantys Konstitucijai, turi prioritetą Konstitucijos atžvilgiu. Šiuo aspektu paminėtinas G. Mesonio teiginys, kad „Konstitucijos visuomet pakanka, kad ja remiantis būtų sprendžiamas ir išsprendžiamas kiekvienas teisės sistemoje kylantis teisėtumo klausimas“ (Mesonis, 2010, p. 248).

[1408] Nors Konstitucijos 107 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad „galutinai sprendžia Seimas“, autoriaus vertinimu, atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 27 d. nutarimą, Seimas vis dėlto negali spręsti teisės klausimo, todėl gali spręsti tik dėl vienos iš alternatyvų – arba atsisakyti tarptautinės sutarties, arba keisti Konstituciją. Kaip pažymi E. Jarašiūnas, tik subjektas, kuriam priklauso teisė įgyvendinti steigiamąją valdžią, Konstitucijos pataisomis gali nuspręsti „keisti arba nekeisti Konstitucijos nuostatas, kurios prieštarauja ES teisei“ (Jarašiūnas, 2008, p. 631). Vis dėlto, nors ir teoriškai, tačiau tokiu atveju galima mėginti siekti ES sutartyse ir specialiosios nuostatos Lietuvai, pavyzdžiui, protokolo prie sutarčių.

[1409] Šiuo aspektu autorius papildomai konsultavosi su prof. E. Jarašiūnu ir prof. E. Šileikiu. Autorius dėkingas profesoriams už jų skirtą laiką ir pateiktas nuomones.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad ES pirminės teisės konstitucinė priežiūra, nors ir netiesioginė, vis dėlto yra galima[1410].

Tačiau, atsižvelgiant į konstitucinį *pacta sunt servanda* principą, autoriaus nuomone, sutarčių konstitucingumo *ex-post* vertinimas būtų išimtinė situacija, kuri, kita vertus, nelaikytina visiškai neįmanoma[1411]. Be to, atsižvelgiant į tokių valstybių, kaip Vokietija, Prancūzija, Ispanija, Čekija, Lenkija, praktiką, autoriaus vertinimu, esant esminiams ES sutarčių pokyčiams, ratifikuoti sutartis būtų galima tik gavus Konstitucinio Teismo išvadą dėl sutarties atitikties Konstitucijai. Todėl Seimas turėtų ne tik teisę, bet ir pareigą kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl išvados pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 3 punktą. Visų pirma dėl to, kad būtų įsitikinama, jog tokių iš sutarčių kylančių įsipareigojimų bus galima laikytis, vadovaujantis minėtu konstituciniu *pacta sunt servanda* principu. Todėl būtų prasminga galvoti apie tam tikrą „konstitucinį paprotį“ (Jarukaitis, 2011, p. 526–527). Manytina, kad tokio konstitucinio papročio formavimasis turėtų būti nukreiptas į ateitį, visų pirma atsižvelgiant į konstitucinį *pacta sunt servanda* principą. Todėl, autoriaus požiūriu, svarstytina, ar minėtas principas nesuponuoja implicitinių ribojimų Seimui ar Respublikos Prezidentui mėginti tokį paprotį suformuoti Lisabonos sutarties, kurią Lietuva ratifikavo 2008 m. gegužės 8 d., pagrindu. Tačiau tam, kad be būtino poreikio neprireiktų ES sutarčių *ex-post* vertinimo, Konstitucinio Teismo išvada dėl tokios sutarties atitikties Konstitucijai turėtų būti gauta iki sutarties ratifikavimo Seime. Vertintina, kad būtent toks pasirinktas laikas būtų konstituciškai labiausiai pagrįstas, nes, be kita ko, nesudarytų galimybių ir galimam interpretavimui, kad nacionalinė konstitucinė priežiūros institucija vertina, taigi ir aiškina, ES teisę. Iš ES teisės

[1410] Paminėtina, kad gali būti sutapatinama neįsigaliojusių ES sutarčių ir jau įsigaliojusių ES sutarčių priežiūra. Vertintina, kad tai yra visiškai skirtingi teisiniai instrumentai. Neįsigaliojusių ES sutarčių vertinimas (t .y. vertinimas prieš šių sutarčių ratifikavimą) yra „ordinarinė“ konstitucinė sutarčių patikra, siekiant įsitikinti, ar būsimi įsipareigojimai gali būti prisiimti apskritai ir ar tokiems įsipareigojimams prisiimti reikia Konstitucijos pataisų. O jau galiojančių ES sutarčių konstitucinė priežiūra, vertintina, yra „išimtinė“ procedūra, kuri susijusi labiau su ESTT oficialiu šių sutarčių aiškinimu, reikšmingai besiskiriančiu nuo valstybės narės (valstybių narių) supratimo (vertinimo) dėl to, kokia apimtimi ir kokie įsipareigojimai buvo prisiimti, kokia kompetencija buvo perduota ES. Vis dėlto reikėtų aiškiai pažymėti, kad neatitikties Konstitucijai nustatymas nedarys jokios įtakos pačių ES sutarčių galiojimui. Šios priežiūros rezultatas bus skirtas nacionalinėms institucijoms.

[1411] Pavyzdžiui, Čekijos KT pažymėjo, kad net ir įsigaliojus ES sutartims, nacionalinės konstitucijos „norminė viršenybė netampa bereikšmė“, todėl tokia priežiūra galima išimtiniais atvejais, kai paliečiamas valstybės konstitucinis identitetas (Čekijos KT *Lisabonos I* sprendimo 84 punktas).

pozicijų, autoriaus nuomone, toks vertinimas, neturėtų būti laikomas pirminės ES teisės vertinimu, nes sutartys įsigalioja visoms valstybėms narėms, jas ratifikavus pagal savo atitinkamas konstitucines nuostatas[1412].

3.2.2.3. ES antrinės teisės nacionalinės konstitucinė priežiūros galimybė

Autoriaus vertinimu, atsižvelgiant į kitų ES valstybių patirtį, vis dėlto daugiausia Konstitucijos ir ES teisės sąveikos, taigi ir konstitucinės priežiūros galimybės, klausimų kelia trečioji ES aktų kategorija – tiesiogiai taikytini ES antrinės teisės aktai: reglamentai ir sprendimai. I. Jarukaičio vertinimu, Lietuvos akademinėje bendruomenėje sutariama, kad ES antrinės teisės aktų kontrolė negalima[1413] (Jarukaitis, 2011, p. 527). A. Abramavičius atkreipia dėmesį, kad reikėtų skirti Konstitucinio Teismo kompetenciją ES steigiamųjų sutarčių ir antrinės teisės atžvilgiu. Šio mokslininko nuomone, Konstitucinio Teismo galimybės tirti ES teisės aktų atitiktį Konstitucijai „yra gana ribotos“, o ES institucijų teisės aktų konstitucingumo kontrolė Konstitucijoje „nėra numatyta“ (Abramavičius, 2006, p. 312–314). Iš esmės tokiai nuomonei pritaria ir E. Šileikis, kurio vertinimu, Konstitucinis Teismas pagal Konstitucijos 105 straipsnį „neturi įgaliojimų aiškinti ir pripažinti ES teisės normą neatitinkančią Konstitucijos“ (Šileikis, 2010, p. 5). P. Ravluševičiaus pozicija kiek skiriasi. Jis teigia, kad Konstitucinis Teismas „neatsako į klausimą“, ar gali Konstitucinis Teismas ES teisės aktą Lietuvos teritorijoje „paskelbti negaliojančiu arba netaikomu“ (Ravluševičius, 2007, p. 30). V. Vadapalas kalba tik apie ES akto negaliojimo aspektą ir teigia, kad Konstitucijos 7 straipsnio nuostata, jog „negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai“, negali padaryti negaliojančiais ES teisės aktų (Vadapalas, 2017, p. 208).

Tačiau tokiu atveju, jeigu ES antrinės teisės konstitucinė priežiūra Lietuvoje negalima, autoriaus požiūriu, būtų susiduriama su paradoksu, kad ES pirminė teisė, kaip ir minėta, nors ir netiesiogiai, bet gali būti konstituciškai prižiūrima. Tačiau iš pirminės teisės išvestinei, t. y. antrinei ES teisei, apskritai jokia konstitucinė priežiūra negalėtų būti taikoma. Tai lemtų, kad, nepaisant Konstitucijos 7 straipsnio nuostatos, jog negalioja joks aktas, priešingas Konstitucijai, ES antrinės teisės aktų konstitucinė priežiūra nebūtų galima. Tokia priežiūra, pagal minėtų mokslininkų požiūrį, būtų negalima,

[1412] Lisabonos ESS 48 straipsnio 4 dalis.

[1413] Vis dėlto, nors E. Kūris iškelia ES reglamentų vertinimo aspektą, tačiau taip pat pažymi, kad Konstitucinis Teismas nėra pasisakęs dėl ES reglamentų priežiūros galimybės (Kūris, 2004, p. 202).

nepaisant Konstitucinio akto 2 straipsnio nuostatos, jog ES teisės normos, nors ir su ES teisei būdinga specifika, yra sudedamoji Lietuvos „teisinės sistemos dalis“.

Reikia sutikti, kad Konstitucijoje eksplicitiškai nėra numatyta ES antrinės teisės konstitucinės priežiūros galimybė: nei Konstitucijos 102 straipsnyje, nei Konstitucijos 105 straipsnyje, nei Konstitucinio akto nuostatose. Todėl galbūt būtent Konstitucijos pataisos konstitucinės teisės požiūriu būtų „grynasis“ (su refleksija į H. Kelsen darbo pavadinimą) pozityvistinis kelias suformuoti ES antrinės teisės konstitucinės priežiūros instrumentą. Vis dėlto, autoriaus požiūriu, toks požiūris galėtų kelti ir tam tikrų iššūkių. Pirma, autoriaus nuomone, yra pagrįsta tikimybė, kad tokio pobūdžio Konstitucijos pataisos iniciatyva galėtų „aktyvuoti“ ES teisės pažeidimo procedūrą. Antra, neatmestina, kad tokios Konstitucijos pataisos formuluotės paties Konstitucinio Teismo galėtų būti įvertintinos kaip paneigiančios Lietuvos narystės ES įsipareigojimus[1414]. Todėl, autoriaus nuomone, be kita ko, įvertinus kitų ES valstybių konstitucinės priežiūros institucijų praktiką, apžvelgiamą šiame darbe, pasirinktinas „grynosios“ konstitucinės teisės požiūriu galimai ir ne pats tinkamiausias, bet tokioje situacijoje visapusiškai „saugesnis“, įvardijamas E. Šileikio kaip „aktyvistinės konstitucinės justicijos“ (Šileikis, 2006, p. 51), kelias[1415]. Todėl, pripažįstant, kad eksplicitiškai Konstituciniam Teismui tokia kompetencija nėra suteikta, autoriaus nuomone, implicitiškai Konstitucija tokią galimybę numato.

Neabejotinai reikia pritarti, kad pačioje Konstitucijoje taip pat nėra ir aiškaus leidimo vykdyti ES antrinės teisės konstitucinę priežiūrą. Tačiau, remiantis Konstitucijos viršenybės principu, taip pat įvertinus šiame darbe pasirinktą teorinę konstitucinio pliuralizmo modelio sampratą[1416], abejotina, ar galima situacija, kad pačioje Konstitucijoje ar jos oficialiame aiškinime taip pat nesant ir eksplicitiškai nustatyto ribojimo, Konstitucija būtų aiškinama tik

---

[1414] Žr. 1386 išnašą

[1415] Kaip teigia E. Kūris, „teismo aktyvizmas kyla iš to, kad tam tikrais atvejais reikia tekstą pritaikyti prie pakitusių sąlygų“ (iš jo 2025 m. sausio 24 d. pranešimo konferencijoje Seime).

[1416] Tačiau paminėtina, kad, kaip pažymi E. Kūris, Lietuva laikosi „monistinės nacionalinės ir tarptautinės teisės santykio doktrinos“ (Kūris, 2008, p. 671). Autoriaus nuomone, atsižvelgiant į tai, kad ES sutarčių, t. y. pirminės teisės, konstitucinė priežiūra, nors ir netiesioginė bei išimtinė, yra galima, teigtina, kad ir monistinė ES, ir nacionalinės teisės santykio teorija turėtų lemti neišvengiamą atsakymą, kad turi būti ir tiesiogiai taikomos ES antrinės teisės, t. y. reglamentų ir sprendimų, konstitucinės priežiūros galimybė. Vis dėlto, kaip ir minėta šio darbo 1.2.3.1 dalyje, tokia samprata laikytina neatitinkančia ESTT jurisprudencijos.

kaip neleidžianti vykdyti ES antrinės teisės konstitucinės priežiūros. Net ir tais atvejais, kai galimas akivaizdus ir pakankamai rimtas prieštaravimas Konstitucijai.

Atsižvelgiant į tai, autoriaus nuomone, prasminga įvertinti, kaip galėtų būti grindžiama ši (bent teorinė) galimybė Konstituciją aiškinti taip, kad išimtiniais atvejais (t. y., kaip ir minėta, esant potencialiai akivaizdžiam ir pakankamai rimtam prieštaravimui Konstitucijai) saugant konstitucinį individualumą vis dėlto ES teisės (taigi, ir antrinės teisės) konstitucinė priežiūra būtų galima. Pažymėtina, kad atsižvelgiant į tai, kad šis aspektas nėra nagrinėtas ar patvirtintas oficialiojoje konstitucinėje jurisprudencijoje, tai, kas išdėstyta, laikytina tik autoriaus asmenine moksline pozicija.

3.2.3. ES teisės nacionalinės konstitucinės priežiūros pagrindai

Autoriaus požiūriu, Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarime suformuota *controlimiti* išlyga „išskyrus pačią Konstituciją“ lemia, kad, kaip pažymi G. Mesonis, konstitucinės normos „nesuteikia jokiam žemesnės teisinės galios teisės aktui galimybės kitaip sureguliuoti visuomeninius santykius“ (Mesonis, 2010, p. 32). Visų pirma, Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai“. Autoriaus požiūriu, ši Konstitucijos nuostata lemia, kad įstatymas ar „kitas aktas“, prieštaraujantis Konstitucijai, negalioja.

Kaip pažymėta Konstitucinio Teismo, Konstitucijos viršenybės principas reiškia, kad „joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai“[1417]. Taigi Konstitucijai prieštarauti negali ir ES teisės normos, kaip sudedamoji Lietuvos teisės sistemos dalis. Reikia sutikti su mokslininkų požiūriu, kad Konstitucijos 105 straipsnyje nenustatyta Konstituciniam Teismui kompetencijos vertinti ES teisės aktų atitikties Konstitucijai, tačiau, kaip ir minėta ankstesnėse šio darbo dalyse, *controlimiti* doktrina, atsižvelgiant į abipusiškai draugišką aiškinimą, vykdomą atviru ES teisei būdu, būtų taikoma tik visiškai išimtiniais atvejais[1418]. Todėl Konstitucijos 105 straipsnis negalėtų būti vertinamas kaip ES teisės konstitucinės priežiūros pagrindas. Be to, ES teisės aktų priežiūra

[1417] Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas ir 2014 m. liepos 11 d. nutarimas.

[1418] Išimtinumo kriterijus gali būti apibūdinamas remiantis Konstitucinio Teismo doktrina. Pavyzdžiui, išimtinis atvejis yra tada, kai tai yra neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama, ir tik deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojant (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas).

negalėtų būti vykdoma vertinant ES aktų atitiktį „įprastinėms“, t. y. konstitucinio individualumo nenulemiančioms Konstitucijos nuostatoms.

Autoriaus nuomone, ES teisės konstitucinės priežiūros pagrindai numatyti pačiame Konstituciniame akte. Bet kuri ES teisės konstitucinė priežiūra, autoriaus teigimu, turi dviejų rūšių pagrindus – bendrąjį ir specialiuosius. Bendrasis visų ES teisės konstitucinės priežiūros pagrindas yra Konstitucinio akto preambulėje įtvirtinta pareikšta Tautos valia[1419], kad Lietuva būtų ES narė. Todėl Tautos suverenios valios pareiškimas yra įpareigojimas Konstituciniam Teismui vertinti, ar Lietuvos narystė ES (ir šios narystės sąlygos) atitinka Tautos valią. Konstitucinis Teismas, užtikrindamas Konstitucijos viršenybę, gali vertinti, ar nėra paveikiamas konstitucinis individualumas, t. y. ar ES teisė reikšmingai ir akivaizdžiai[1420] neperžengia Tautos valia suteiktų įgaliojimų, ar nekyla grėsmė konstituciniam identitetui arba pagrindinių teisių apsaugos lygiui. Būtent šie kriterijai, autoriaus vertinimu, lemtų, kad ES teisės konstitucinė priežiūra nebūtų taikoma *intra*-ES situacijoms.

Atsižvelgiant į tai, akivaizdu, kad tokią kompetenciją turi (autoriaus nuomone, ne „gali turėti“, o būtent „turi“) tik Konstitucinis Teismas[1421]. Kaip minėta, be bendrojo pagrindo, legitimuojančio ES teisės konstitucinės priežiūros galimybę, Konstituciniame akte, autoriaus požiūriu, taip pat yra ir specialieji ES teisės konstitucinės priežiūros pagrindai, lemiantys tris savarankiškas konstitucinės priežiūros formas – konstitucinio identiteto, *ultra vires* ir žmogaus (pagrindinių) teisių[1422].

[1419] Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucinio akto preambulėje minima Tautos valia, autoriaus požiūriu, turėtų būti vertinama kartu su Konstitucijos preambulės formuluote „atgimusios *Lietuvos valstybės piliečių valia*“ ir Konstitucijos sudedamąja dalimi esančiu 1991 m. vasario 11 d. Konstituciniu įstatymu „Dėl Lietuvos valstybės“ (Konstitucijos 150 straipsnis). Atkreiptinas dėmesys į šio akto formuluotes „*valios pareiškimu Lietuvos tauta* vėl patvirtino savo nekintamą nuostatą dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės“ ir „vykdydama *Lietuvos tautos valią*“ (*pažym. aut.*). Taip pat šiame kontekste būtina pažymėti ir 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Aktą „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“, kuriuo Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, „reikšdama *Tautos valią*“, nutarė ir iškilmingai paskelbė nepriklausomos valstybės tęstinumą (*pažym. aut.*).

[1420] Šie kriterijai pasiūlyti atsižvelgiant į Vokietijos KT *ultra vires* priežiūros kriterijus, žr. 785 ir 1392 išnašas.

[1421] Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarime pažymėta, kad „pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas – konstitucinės justicijos institucija, vykdanti konstitucinę teisminę kontrolę“.

[1422] Paminėtina, kad sąvokos „žmogaus teisių priežiūra“ turinys yra identiškas sąvokos „pagrindinių teisių priežiūra“ turiniui. ES teisėje vartojama pagrindinių teisių, o ne žmogaus teisių kategorija.

3.2.3.1. ES teisės nacionalinė konstitucinio identiteto priežiūra

ES teisės specialiuoju konstitucinės priežiūros pagrindu, teigtina, yra Konstitucinio akto preambulės nuostata, kad ES „gerbia savo valstybių narių nacionalinį tapatumą ir konstitucines tradicijas“. Ši preambulės nuostata, autoriaus suvokimu, apima dviejų teismų dialoginių instrumentų rinkinį.

Pirmasis jų, Konstituciniame akte suformuluotas kaip „gerbia <...> nacionalinį tapatumą“, yra ES pagarbos nacionaliniam savitumui patvirtinimas, kuris, teigtina, yra nuoroda į tuo metu rengtos Sutarties dėl Konstitucijos Europai I-5 straipsnį[1423]. Tokią autoriaus hipotezę interviu autoriui patvirtino V. P. Andriukaitis, Konstitucinio akto rengimo metu atstovavęs Lietuvai, kaip į ES stojančiosios šalies parlamento atstovas Europos Konvente, vadovavęs darbo grupei „Dėl Seimo darbo Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare koncepcijai ir reikalingiems teisės aktų pakeitimų projektams parengti“[1424]. Konstituciniame akte minimas ES nacionalinio savitumo nuostatos veikimo mechanizmas. E. Jarašiūno vertinimu, tai, kad Konstitucinio akto preambulėje pažymėta, kad Europos Sąjunga gerbia valstybių narių nacionalinį tapatumą, susišaukia su Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies nuostata (Jarašiūnas, 2018a, p. 28). Šio mokslininko teigimu, ES pirminėje teisėje įtvirtintas „pagarbos nacionaliniam tapatumui“ (t. y. – nacionaliniam savitumui, *aut. past.*) principas koreliuojasi su konstitucinės teisės kategorija „konstitucinis tapatumas“ (Jarašiūnas, 2019, p. 7–8). Taigi Konstituciniame akte minimas ES nacionalinio savitumo nuostatos veikimo mechanizmas, autoriaus vertinimu, būtent ši Konstitucinio akto preambulės nuostata įpareigoja nacionalines institucijas, be kita ko, ir Konstitucinį Teismą, panaudoti šį ES teisės mechanizmą nacionaliniam savitumui išsaugoti, kartu ir Konstitucijos stabilumui užtikrinti.

Antrasis, t. y. „tikrasis“, ES teisės konstitucinės patikros mechanizmas nulemtas Konstitucinio akto formuluotės, kad ES „gerbia <...> konstitucines tradicijas“. 2020 m. liepos 30 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucijoje yra „atspindėtos“ pamatiniuose aktuose išreikštos Lietuvos valstybės konstitucinės tradicijos[1425]. Taigi, autoriaus nuomone, Konstitucinio

---

[1423] Kaip minėta šiame darbe, šiuo metu nacionalinio savitumo nuostata nustatyta Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalyje.

[1424] Plačiau apie darbo grupės organizavimą rašo J. Žilinskas (Žilinskas, 2005). Interviu su V. P. Andriukaičiu darytas 2020 m. liepos 20 d. garso įrašas – pas autorių.

[1425] Paminėtina, kad Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarime yra pažymėta, jog „Lietuvos valstybės pamatinių konstitucinių aktų nuostatos,

akto preambulės nuostata, kad ES „gerbia konstitucines tradicijas“ yra pagrindas išimtiniais atvejais atlikti ES teisės akto konstitucinę priežiūrą, siekiant įsitikinti, ar ES teise nėra paneigiami (t. y. ir toliau gerbiami) pamatiniai Konstitucijos principai. Taip, teigtina, kad minėtoji Konstitucinio akto nuostata yra pagrindas išaiškinti kaip leidžiančią vykdyti ES teisės konstitucinę priežiūrą, šiame darbe įvardijamą kaip konstitucinio identiteto priežiūra. Nes, kaip pažymi E. Jarašiūnas, Konstitucinis Teismas privalo turėti instrumentą užtikrinti, kad, valstybė „nenustotų būti valstybe“ (Jarašiūnas, 2018a, p. 23), o principai ir vertybės, sudarančios tokį branduolį, materialine prasme dėl savo reikšmės teisės sistemai įgyja „kažką panašaus į suprakonstitucinę reikšmę“ (Jarašiūnas, 2018a, p. 29).

Kita vertus, galėtų kilti klausimas, ar minėta Konstitucinio akto preambulės nuostata „gerbia <...> konstitucines tradicijas“ negalėtų būti interpretuojama ir kitaip. Pavyzdžiui, jeigu ES teisė būtų vertinama kaip Konstitucijos aiškinimo šaltinis, Konstitucinio akto preambulės nuostatą būtų galima sieti, pavyzdžiui, su Lisabonos ESS 6 straipsnio 3 dalyje minimomis „valstybėms narėms bendromis konstitucinėmis tradicijomis“. Vis dėlto, atsižvelgiant į šiame darbe vykdomo tyrimo kryptį ir mokslinę poziciją, autorius dėl tokios interpretacijos laikytųsi santūrios pozicijos (plačiau žr. 3.2.2. dalį).

Teigtina, kad atsižvelgiant į ESTT jurisprudenciją pagrindinių teisių srityje raidą, Lisabonos ESS 6 straipsnio 3 dalies nuostata sietina visų pirma su pagrindinėmis teisėmis, tuo tarpu sampratos „konstitucinės tradicijos“ kontekstas, vertintina, yra platesnis. Tai galėtų rodyti Konstitucinio akto preambulės konstrukcija, pagal kurią žmogaus teisėms yra skirta viena konstatuojamoji dalis, o nacionaliniam tapatumui ir konstitucinėms tradicijoms – jau kita konstatuojamoji dalis. Taip pat reikia pripažinti, kad nacionalinio tapatumo ir žmogaus teisių klausimo sąsaja Konstituciniame akte vertintina kaip mažai tikėtina ir logiška.

Maža to, šioje Konstitucinio akto preambulės konstatuojamoje dalyje subjektu nurodoma ES, kuri *gerbia* konstitucines tradicijas. Autoriaus požiūriu, Lisabonos ESS 6 straipsnio 3 dalies konstrukcijos logika yra sujungianti, t. y. iš valstybėms bendrų konstitucinių tradicijų formuojasi vienijanti pagarba pagrindinėms teisėms pačioje ES. Tuo tarpu vertinamos Konstitucinio akto konstatuojamosios dalies konstrukcijos kryptis, vertintina, yra priešinga – keliamas lūkestis dėl valstybėms narėms ES skiriama

---

įtvirtinusios ir įgyvendinusios nepakeičiamus pamatinius konstitucinius principus – nepriklausomybę, demokratiją, prigimtinį žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, turi virškonstitucinę galią“. Taip pat žr. 1380 išnašą.

individuali pagarba. Ši pagarba nulemta tiek valstybių narių nacionalinio tapatumo (savitumo), tiek ir į jų konstitucinių tradicijų (konstitucinio identiteto). Galiausiai, autoriaus nuomone, Konstitucinis aktas konstituciškai patvirtino[1426] Lietuvos narystę ES, t. y. nustatė *nacionalinius* konstitucinius pagrindus Lietuvos narystei ES. Lietuvos narystės ES pagrindai pagal ES teisę yra kiti[1427].

3.2.3.2. ES teisės nacionalinė *ultra vires* priežiūra

Antrosios, *ultra vires* arba kompetencijų ribų nustatymo priežiūros, pagrindai, autoriaus nuomone, taip pat gali būti vertintini kaip nustatyti Konstituciniame akte. Kompetencijos ribų specialusis priežiūros pagrindas, autoriaus požiūriu, suformuluotas Konstitucinio akto 2 straipsnio nuostatoje „jeigu tai kyla iš sutarčių“. Paminėtina, kad Konstitucinio akto projekto versijoje būta kur kas „atviresnių“ formuluočių[1428]. Taigi Konstitucinio akto *travaux préparatoires* rodo, kad nuostata „jeigu tai kyla iš sutarčių“ nelaikytina „visai atsitiktine“, šios normos tikslas, autoriaus vertinimu, aiškintinas kaip teikiantis galimybę vertinti ES institucijų kompetencijos ribas. Šios priežiūros aspektu iš esmės būtų galima pakartoti visą šiame darbe nagrinėtą *Kompetenz-Kompetenz* doktriną bei ES teisės *ultra vires* priežiūros konstitucinę logiką. Vis dėlto gali kilti klausimas, kas yra subjektas, galintis aiškinti, ar tai „kyla iš sutarčių“.

Pačias sutartis, pagal ES teisę, gali aiškinti[1429] tik ESTT. Tačiau susitarimas sudaryti sutartis ir šiomis sutartimis perduoti ES tam tikrą kompetenciją kyla iš visų valstybių narių. Visos valstybės narės šią kompetencija perduoda remdamosi ratifikavimu „pagal savo atitinkamas konstitucines nuostatas“[1430]. Taigi, net ES teisės požiūriu, nekyla abejonių, kad ES veikia laikydamasi suteiktų galių ir neperžengdama jų ribų[1431]. Reikia pripažinti, kad dėl šių ribų

[1426] Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas.

[1427] ES valstybių narių ir stojančiųjų į ES valstybių (tarp jų – ir Lietuvos) sutartis buvo pasirašyta 2003 m. balandžio 16 d. Atėnuose, o Seimo buvo ratifikuota 2003 m. rugsėjo 16 d. Minėtoji sutartis įsigaliojo 2004 m. gegužės 1 d.

[1428] Pavyzdžiui, Europos teisės departamento 2003 m. gruodžio 19 d. rašte, adresuotame Seimo vicepirmininkui V. P. Andriukaičiui, konstatuojama, kad „visiškai nepriimtina ir šalintina ribojanti sąlyga“. Ši nuostata tuo metu buvo formuluojama taip: „priimtos Europos Sąjungos kompetencijos srityse, apibrėžtose Europos Sąjungą grindžiančiose sutartyse“. Atkreiptinas dėmesys, kad, Europos teisės departamento nuomone, „tokia formulė leistų Lietuvos institucijoms svarstyti ES teisės akto teisėtumo klausimus, kas sukeltų aštrią ES institucijų ir kitų valstybių narių reakciją“.

[1429] Lisabonos ESS 19 straipsnio 1 dalis.

[1430] Lisabonos ESS 48 straipsnio 4 dalies antrojo sakinio formuluotė.

[1431] Lisabonos ESS 5 straipsnio 1 ir 2 dalys.

pagal ES sutartis sprendžia ESTT. Tačiau galimybės patikrinti ESTT pateiktų išaiškinimų dėl suteiktos kompetencijos darnos su visuminiu konstituciniu reguliavimu nebuvimas, autoriaus nuomone, reikštų ne tik tai, kad ESTT išaiškina, kiek (ir kokių) įgaliojimų perduota, bet ir tai, kad būtent (tik) ESTT aiškintų Tautos valią[1432], o tokio aiškinimo darnos su Konstitucija nebūtų jokios galimybės patikrinti.

Todėl, atsakant į klausimą dėl subjekto, vykdančio perduotų įgaliojimų ribų priežiūrą, teigtina, jog atsakymas yra kone akivaizdus, kad perduotos kompetencijos ribų (*ultra vires*) vertinimas būtų išimtinė Konstitucinio Teismo prerogatyva[1433], kurią teisminio bendradarbiavimo ir dialogo keliu jis vykdytų derindamas Konstitucijos viršenybės ir geopolitinės orientacijos pozityvųjį principą.

3.2.3.3. ES teisės nacionalinė žmogaus (pagrindinių) teisių priežiūra

Trečioji ES teisės konstitucinė priežiūra, grindžiama žmogaus (pagrindinių) teisių apsauga, savo pagrindimu iš esmės yra identiška konstitucinio identiteto priežiūrai, nes prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės taip pat yra vienas iš pamatinių konstitucinių principų, tačiau šios priežiūros pagrindu laikytina kita Konstitucinio akto nuostata, reiškianti įsitikinimą, kad ES „gerbia žmogaus teises ir pagrindines laisves“, o Lietuvos narystė ES „prisidės prie žmogaus teisių ir laisvių efektyvesnio užtikrinimo“. Pirmiausia paminėtina, kad šioje nuostatoje yra pasyvusis elementas – ES pagarba žmogaus teisėms. Tačiau, autoriaus nuomone, nuostatoje taip pat yra ir aktyvusis elementas, nustatantis, kad narystė ES turi „prisidėti“ prie žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo. Taigi Konstitucinis aktas nustato privalomą sąlygą, kad narystė ES lemtų tik aukštesnį pagrindinių teisių užtikrinimo lygį. Tai reiškia, kad jeigu ES lemtų žemesnį apsaugos lygį, kaip bendra taisyklė tokia norma negalėtų būti taikytina dėl Konstitucijos viršenybės, nes žemesnis pagrindinių teisių ir laisvių užtikrinimo standartas galėtų neatitikti Tautos lūkesčio, kad narystė „prisidės“ prie pagrindinių teisių užtikrinimo.

[1432] Paminėtina, kad, J. Weiler požiūriu, suteiktų įgaliojimų konstitucinė priežiūra yra būtinas konstitucinės apsaugos mechanizmas ir tokiu (teoriniu) atveju, kai konstitucinėms institucijoms, priimančioms sprendimus dėl įgaliojimų perdavimo, būtų (vykdomosios valdžios) suteikta ne visa informacija arba suteikta melaginga informacija apie perduodamų įgaliojimų apimtį. Tokia J. Weiler nuomonė buvo pateikta 2020 m. spalio 30 d. nuotolinėje konferencijoje „The *Ultra Vires* Scrutiny of the German Constitutional Court after its *PSPP* judgment – opportunities and risks for Europe?“

[1433] Nors Konstitucija eksplicitiškai tokios kompetencijos ir nenumato.

3.2.4. ES teisės nacionalinės konstitucinės priežiūros ir visuminio Konstitucijos reglamentavimo dermė

Konstitucinis teismas yra pažymėjęs, kad Konstitucijos nuostatos turi būti aiškinamos taip, kad nebūtų nukrypstama nuo imperatyvų, kylančių iš Konstitucijos preambulės[1434]. Autoriaus supratimu, Konstitucinio akto preambulė vis dėlto neturi tokio paties reikšminio krūvio kaip Konstitucijos preambulė. Toks vertinimas, suprantama, yra subjektyvus, tačiau vis dėlto grindžiamas prielaida, kad Konstitucijos preambulėje konstatuota tautos valstybingumo istorija, nepriklausomybės siekis, įtvirtinti svarbiausi valstybės siekiai. O Konstitucinio akto preambulė, nors ir žymi reikšmingą valstybės raidos pokytį, vis dėlto jį sieja tik su vienu konkrečiu ir kol kas santykinai neilgu istorijos tarpsniu. Nepaisant to, pagal teisinę galią abi preambulės laikytinos lygiavertėmis. Kita vertus, abejotina, ar būtų argumentų, kodėl Konstitucinio akto preambulė negalėtų būti laikytina Konstituciją, taigi ir pačią Konstitucijos preambulę papildanti kitais imperatyvais, užtikrinančiais Konstitucijos viršenybę ir Tautos valią.

Tačiau išlieka atviras klausimas, kas nutiktų ES aktą pripažinus prieštaraujančiu Konstitucijai? Nacionalinių teisės aktų, pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai, statusas nustatytas Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalyje – tokie aktai negali būti taikomi. Viena vertus, paminėtina, kad šiame Konstitucijos straipsnyje eksplicitiškai įvardyti aktai, kurie negali būti taikomi[1435]. Kita vertus, Konstitucinis Teismas yra pateikęs šio straipsnio aiškinimą ir neįvardydamas konkrečių teisės aktų[1436]. Taigi, autoriaus požiūriu, atsižvelgiant į Konstitucinio akto įtaką visuminiam Konstitucijos reglamentavimui, galima teigti, kad Konstitucijos 107 straipsnis galėtų būti laikytinas pagrindu netaikyti ES aktų, kurie buvo pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai išimtinės ES teisės konstitucinės priežiūros metu. Atsižvelgiant į tai, ES teisės aktams iš esmės būtų taikytinas toks pats teisinis režimas, kaip ir nacionaliniams teisės aktams – jie būtų pripažinti prieštaraujančiais

---

1434 Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas.

1435 Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis).

1436 Pavyzdžiui, 2016 m. balandžio 27 d. nutarime konstatuojama, kad „aiškindamas Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalį, Konstitucinis Teismas yra atskleidęs iš jos kylančios teisės aktų ir jų teisinių pasekmių konstitucingumo prezumpcijos turinį: Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies nuostata, kad teisės aktas (jo dalis) negali būti taikomas nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, jog tas teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai“.

Konstitucijai ir todėl negalėtų būti taikomi[1437]. Lietuvos mokslininkų darbuose, tiesa, neaptariant netaikymo pagrindų, taip pat pažymėta, kad „negali būti taikomas joks ES teisės aktas, jeigu jis prieštarauja Konstitucijai“ (Birmontienė *et al*., 2017, p. 46). Reikia pabrėžti, kad, Konstituciniam Teismui ES teisės aktą pripažinus prieštaraujančiu Konstitucijai, toks aktas negali būti taikomas, tačiau toks Konstitucinio Teismo sprendimas nedaro įtakos ES teisės akto galiojimui[1438]. Net ir Lietuvoje tokio akto galiojimas liktų nepakitęs, tačiau pakistų jo taikymas. Kaip pažymi V. Vadapalas, nepaisant ES teisės normų integravimo į nacionalines teisės sistemas, ES teisės sistema išlieka savarankiška, todėl nacionaliniai teismai negali pripažinti šių teisės normų negaliojančiomis. Tai – ESTT prerogatyva (Vadapalas, 2017, p. 200).

Vis dėlto iškyla dar bent du diskusiniai aspektai[1439].

Pirmasis aspektas yra susijęs su ESTT pateiktu ES teisės aiškinimu. Kaip minėta kitose šio darbo dalyse, tiek vykdant nacionalinio savitumo priežiūrą, tiek ir ES teisės konstitucinę priežiūrą (nepaisant priežiūros kategorijos) yra būtinas teisminis dialogas, kurio metu ESTT sudaroma galimybė pateikti individualizuotą ES teisės išaiškinimą. Italijos KT *Taricco II* sprendimas yra pavyzdys, kaip ES teisės konstitucinė priežiūra buvo įgyvendinta nepaneigiant ESTT pateikto išaiškinimo. Tačiau kaip būtų elgiamasi, jeigu pateiktas ES teisės išaiškinimas nepašalintų abejonių (trūkumų)?

Tokia praktika, kaip matyti iš šio darbo, yra vienetinė. Čekijos KT *Holubec* sprendimas buvo priimtas apskritai nesikreipiant su prašymu priimti prejudicinį sprendimą, ESTT sprendimą pripažįstant *ultra vires*. O Vokietijos KT po teisminio dialogo *PSPP* sprendime *ultra vires* pripažino ne tik ES teisės aktą (ECB sprendimą), bet ir aktą – ESTT pateiktą išaiškinimą. Nesant galimybės „atmesti“ ir ESTT sprendimo, teismų santykis, autoriaus nuomone, būtų „vienakryptis“ ir nederantis su konstitucinio pliuralizmo teoriniu modeliu.

Tačiau, kaip pažymi D. Pūraitė-Andrikienė, Konstitucinis Teismas nesprendžia, ar teismų sprendimai neprieštarauja Konstitucijai (Pūraitė-Andrikienė, 2020, p. 75–76). Mokslininkė, tirdama individualaus konstitucinio skundo institutą, pažymi, kad Konstituciniam Teismui suteikus galimybę naikinti „bendrosios kompetencijos teismų sprendimus, būtų

[1437] Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarime pažymėta, kad teisė aktas, prieštaraujantis Konstitucijai, yra „visam laikui pašalinamas iš Lietuvos teisės sistemos, jis niekada nebegalės būti taikomas“.

[1438] Žr. 48 išnašą.

[1439] Paminėtina, kad aspektų, susijusių su teisenos tokioje konstitucinės justicijos byloje ypatumais, būtų kur kas daugiau, tačiau darbe apsiribojama, autoriaus vertinimu, paryškinant konceptualaus pobūdžio aspektus.

pernelyg išplėstos Konstitucinio Teismo galios kitų teisminės valdžios institucijų atžvilgiu ir sukurtų įtampą tarp teismų“ (Pūraitė-Andrikienė, 2017, p. 289). Tokiai mokslininkės pozicijai paneigti būtų sunku rasti argumentų, tačiau, autoriaus nuomone, ESTT atžvilgiu neturėtų būti taikoma doktrina, taikytina nacionaliniams ordinariniams teismams.

Vis dėlto, nesant galimybės vertinti (ir) ESTT sprendimo konstitucingumo, ES teisės konstitucinė priežiūra būtų neveiksminga, o Konstitucijai prieštaraujantis ESTT sprendimas galėtų būti tiesiogiai taikytinas ir neribotai veiktų nacionalinėje teisės sistemoje, pavyzdžiui, susaistydamas bendrosios kompetencijos teismus. Taip būtų paneigtas Konstitucijos viršenybės principas. Todėl ESTT sprendimo atžvilgiu, be Konstitucinio akto nuostatos bendrojo pagrindo ir specialiojo pagrindo, turėtų būti taikomas ir Konstitucijos 7 straipsnis, jame nustatyta, , kad negalioja joks „kitas aktas“ prieštaraujantis Konstitucijai. Kaip teigia I. Jarukaitis, pliuralistinį santykį galima rasti Konstitucijos 7 straipsnio ir Konstitucinio akto 2 straipsnio bei Lisabonos ESS 4 straipsnio 2 dalies sąsajose (Jarukaitis, 2011, p. 510). Kaip ir teisės akto atveju, Konstitucinio Teismo sprendimas negali lemti ESTT sprendimo galiojimo, tačiau lemtų tokio sprendimo netaikymą teisės sistemoje.

Nors Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją jis nesprendžia teisės taikymo klausimų[1440], tačiau Konstitucinis Teismas nacionalinių ordinarinių teismų atžvilgiu yra parodęs konstitucingumo vertinimo potencialą net ir teisės taikymo atveju, jeigu tai susiję su teisės aiškinimu, prieštaraujančiu Konstitucijai[1441].

Antrasis diskusinis aspektas susijęs su subjektais, turinčiais teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą. Šis aspektas, kiek tai susiję su nacionalinio savitumo nuostata, nagrinėjamas 3.1. dalyje. Minėtu atveju teko konstatuoti ribotą subjektų, galinčių kreiptis į Konstitucinį Teismą, skaičių. Tačiau ES teisės nacionalinės konstitucinės priežiūros atveju subjektai apskritai neaiškūs. Kaip autorius teigia šiame skyriuje, ES teisės konstitucinės priežiūros pagrindu laikytinos Konstitucinio akto nuostatos. Manytina, kad ir sprendžiant klausimą dėl subjektų, kaip pradžios pozicija reikėtų remtis Konstitucinio akto 2 straipsnio nuostata, kad ES teisės normos yra sudedamoji Lietuvos teisės sistemos dalis. Atsižvelgiant į tai, ši nuostata, autoriaus požiūriu, galėtų būti aiškinama kartu su Konstitucijos 106 straipsniu. Taigi, atsižvelgiant į ES sutarčių vietą teisės sistemoje, prašyti išvados dėl ES sutarčių galėtų Seimas

[1440] Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 17 d., 2015 m. sausio 15 d., 2016 m. gegužės 9 d. ir kiti sprendimai.

[1441] Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas.

ir Respublikos Prezidentas[1442]. Dėl ES antrinės teisės aktų atraminiu tašku vėlgi laikytinas Konstitucinis aktas, kurio 2 straipsnyje nustatyta, kad ES teisės normos turi viršenybę prieš įstatymus. Todėl būtų logiška teigti, kad subjektų, galinčių kreiptis dėl ES aktų konstitucinės priežiūros, neturėtų būti daugiau negu nustatyta įstatymų atveju. Kita vertus, abejotina, ar būtų įtikinamų argumentų, kodėl šių subjektų turėtų būti dar mažiau. Todėl, autoriaus vertinimu, kaip tinkama Konstitucijos nuostata, pagal kurią nustatomi subjektai, laikytina Konstitucijos 106 straipsnio 1 dalis. Taigi dėl ES antrinės teisės aktų konstitucingumo vertinimo teisę kreiptis turėtų Vyriausybė, 1/5 Seimo narių, teismai bei asmuo, atsižvelgiant į Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nustatytas sąlygas. Reikia sutikti, kad konstitucinės teisės požiūriu nesant atitinkamų Konstitucijos pataisų toks išaiškinimas vertintinas kaip tikrai reikšmingas teisminis aktyvizmas, tačiau būtent tokį požiūrį pagrindžiantys argumentai jau buvo išdėstyti anksčiau.

Tarpinis apibendrinimas: įtvirtintai ES sutartyse ES nacionalinio savitumo nuostatai ekvivalenti nuostata yra ir Konstituciniame akte. Saugant konstitucinį individualumą nacionalinio savitumo argumento pasitelkimas ir atitinkamai ESTT vykdomas ES teisės aiškinimas procesiniu požiūriu turėtų, o materialiniu požiūriu galėtų tapti Konstitucijos aiškinimo, reinterpretacijos ar Konstitucijos pataisų alternatyva. Konstitucijos aiškinimas, būtinas nacionalinio savitumo situacijoje, gali būti suformuotas tik Konstitucinio Teismo. Tačiau visuma teisinių ir institucinių aplinkybių lemia, kad valstybės institucijos neturi galimybės kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl nacionalinio savitumo elemento aiškinimo, todėl be atitinkamos Konstitucijos pataisos tokį išaiškinimą pateikti kol kas galima tik labiau teoriškai.

ES teisės ir konstitucinės teisės santykio pagrindu nagrinėjamu aspektu laikytinas 2006 m. kovo 14 d. Konstitucinio Teismo nutarimas, tapęs nacionalinės *controlimiti* doktrinos galimybės pamatu. Siekiant Konstitucijos ir ES teisės suderinamumo, net ir Konstitucijos pataisų modelis turi ribas, lemiančias, kad tam tikromis situacijomis Konstitucijos pataisos yra objektyviai negalimos. Dėl minėtų ribų ES ir Konstitucijos suderinamumo koncepcijoje trūksta išvystyto *controlimiti* doktrinos dėmens. Šios doktrinos vystymas būtų „saugiausias“ Konstitucijos aiškinimo būdu, atitinkamai aiškinant Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalį ir Konstitucinio akto nuostatas, numatančias tiek bendrąjį, tiek specialiuosius ES teisės konstitucinės priežiūros pagrindus.

[1442] Konstitucijos 106 straipsnio 6 dalis.

IŠVADOS

1. Stengiantis suderinti europinės integracijos siekį ir valstybių narių konstitucinio individualumo išsaugojimą ES teisėje, istoriškai nuosekliai buvo kuriama, plėtojama ir stiprinama programinė integracijos sąlyga – pagarba nacionaliniam savitumui, kuri Lisabonos sutartyje tapo viena iš reikšmingiausių, o kartu ir prieštaringiausių teisinių koncepcijų. Pagarba nacionaliniam savitumui – atliepiant į valstybių narių susirūpinimą dėl konstitucinio lygmens klausimų susiformavęs ES teisės principas, lemiantis siekį, kad, ESTT aiškinant ES teisę, skirtingų principų pusiausvyra bus vertinama atsižvelgiant ir į konstitucinę reikšmę turintį nacionalinio savitumo elementą, plėtojamą (dažniausiai) nacionalinio konstitucinio teismo (ar kitos konstitucinės priežiūros institucijos) oficialiojoje doktrinoje. Todėl pagarbos nacionaliniam savitumui principo plėtojimas ESTT praktikoje lemia ir nacionalinės konstitucinės teisės autentiško aiškinimo poreikį.

Pagarbos nacionaliniam savitumui principas lemia, kad kiekvienu konkrečiu atveju, ESTT visų pirma įvertinus nacionalinio savitumo argumentų santykį su ES vertybėmis ir Chartija, nacionalinio savitumo reikšmė gali būti pripažįstama aiškinant ES teisę. Todėl šio principo kilmė ir istorinė raida dažnai kelia mokslinių diskusijų, kad konstitucinės prigimties valstybės narės nacionalinis savitumas turi prioritetą ES teisės pirmenybės principo atžvilgiu. Tačiau pagarbos nacionaliniam savitumui principas nelemia paradigminio ES teisės pokyčio, o galutinis sprendimas dėl nacionalinio savitumo turinio išlieka išimtinė ESTT kompetencija.

Nacionalinio savitumo kategorija suprantama principiniu aspektu, tačiau pagal prigimtį yra abstrakti, neapibrėžta ir atvira, formuojama ir aiškinama kiekvienoje konkrečioje situacijoje „byla po bylos“, nes nėra jokio baigtinio nacionalinį savitumą sudarančių elementų sąrašo. Be tiesiogiai sutartyje įtvirtintos regioninės ir vietos savivaldos, kol kas ryškiausias nacionalinio savitumo elementas ESTT jurisprudencijoje yra nacionalinė kalba.

2. ESTT galių spręsti dėl ES kompetencijos (*Kompetenz-Kompetenz*) koncentravimas bei nuosekliai ir nenukrypstamai plėtojamas besąlyginis ES teisės pirmenybės principas kelia konceptualią įtampą, pasireiškiančią Vokietijos, Italijos, Lenkijos, Čekijos ir kai kurių kitų valstybių narių konstitucinių teismų *controlimiti*, kaip ribų ES teisei nustatymo nacionalinėje konstitucinėje teisėje, doktrinoje. Ši doktrina, iki 2025 m. pradžios neturinti analogo Lietuvos konstitucinėje teisėje, lemia nacionalinės konstitucijos viršenybe grindžiamus ypatingus nacionalinio konstitucinio teismo įgaliojimus vykdyti ES teisės nacionalinę konstitucinę priežiūrą. Tokia

konstitucinė priežiūra vykdoma nustačius ES teisės ir nacionalinės konstitucijos koliziją, pasižyminčią konstituciškai netoleruojamu poveikiu nacionaliniam konstituciniam individualumui.

ES teisės nacionalinė konstitucinė priežiūra nedaro norminio poveikio ES akto galiojimui, tačiau ES akto pripažinimas prieštaraujančiu nacionalinei konstitucijai lemia viso tokio ES teisės akto ar jo dalies pašalinimą iš valstybėje narėje taikytinų ES aktų visumos. Tačiau toks sprendimas netoleruojamas iš ES teisės pozicijų.

Paprastai konceptualiu lygmeniu skiriamos trys ES teisės priežiūros kategorijos – pagrindinių teisių, *ultra vires* ir konstitucinio identiteto, tačiau nacionalinių konstitucinių teismų praktika yra diferencijuota ir nebūtinai plėtojama nenukrypstamai nuo šių priežiūros kategorijų klasifikacijos.

Pagrindinių teisių priežiūra – tinkamo pagrindinių teisių apsaugos užtikrinimo siekis, pasireiškiantis teismine konkurencija siekiant reikiamo (aukštesnio) standarto, todėl savo pobūdžiu santykinai vertintina kaip potencialiai abipusiškai draugiška. Priešingai, *ultra vires* priežiūra yra akivaizdus tiesioginis dviejų teismų susidūrimas vertinant reikšmingą ir akivaizdų valstybių narių Europos Sąjungai perduotų kompetencijų ribų peržengimą. Galiausiai konstitucinio identiteto priežiūra yra skirta tam, kad būtų išlaikytas nepaliestas nacionalinės konstitucijos branduolys, todėl nustato tiek nacionalinės konstitucijos pataisų galimybės, tiek ES teisės integruojančio poveikio ribas. ES teisės konstitucinė priežiūra, nors ir būdama ekstraordinarinės kilmės ir paskirties, vis dėlto išlaiko nacionalinio konstitucinio teismo ir ESTT tiesioginio teisminio jurisprudencinio dialogo ir bendradarbiaujančio santykio būtinybę.

3. Tiek ES teisėje įtvirtinta nacionalinio savitumo nuostata, tiek kai kurių valstybių narių konstitucinių teismų doktrinoje plėtojama ES teisės konstitucinė priežiūra – pagal prigimtį dialoginiai instrumentai, sudarantys sąlygas aukščiausioms dviejų teisės sistemų teisminėms institucijoms kurti bendradarbiavimo ir tarpusavio pasitikėjimo aplinką, sustiprintą stabdžių ir atsvarų sistema. Šis teismų dialogas yra pamatinė sąlyga konstituciniam individualumui išsaugoti.

Konstitucinio individualumo išsaugojimo ir tęstinumo siekis Lietuvai tapus Europos Sąjungos valstybe nare nustatytas Konstitucijoje. Konstituciniame akte įtvirtinta pagarbos nacionaliniam tapatumui nuostata, tiesiogiai susijusi su ES teisės nacionalinio savitumo nuostata ir yra įpareigojanti pastarąją pasitelkti Konstitucijos stabilumui užtikrinti. Siekiant visavertiškai pasitelkti ES teisės nacionalinio savitumo nuostatą ir sudaryti

sąlygas valstybės institucijoms kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl nacionalinio savitumo (tapatumo) elemento išaiškinimo, reikalinga Konstitucijos pataisa.

Kadangi pagarba nacionaliniam savitumui konstitucinėje jurisprudencijoje dar tik pradedama atrasti, Konstitucijos suderinamumo su ES teise imperatyvas, nesant galimybės išaiškinti ar reinterpretuoti Konstituciją suderinamu su ES teise būdu, dažniausiai suprantamas politiniu kolizijos sprendimo būdu, t. y. Konstitucijos pataisų keliu. Tačiau egzistuojanti Konstitucijos, taigi ir jos individualumo, suderinamumo su ES teise samprata turi įgimtų ribojimų, galinčių lemti net ir objektyvų suderinamumo Konstitucijos pataisomis negalimumą. Šiuos ribojimus lemia *controlimiti* doktrinai būdingos išlygos, kurių pagrindas konstitucinėje jurisprudencijoje yra Konstitucinio Teismo dar 2006 metais suformuluota išlyga „išskyrus pačią Konstituciją“.

Konstitucinis aktas implicitiškai sudaro prielaidas *controlimiti* doktrinos, taigi ir galimos išimtinės ES teisės konstitucinės priežiūros, suformavimo tikimybei ir Lietuvoje. Tokios konstitucinės priežiūros bendrasis pagrindas kildintinas iš Konstitucinio akto, priimto atsižvelgiant į tiesiogiai piliečių pareikštą Tautos valią, preambulės nuostatų. Konstitucinio akto nuostatos sudaro prielaidą *controlimiti* doktrinai plėtoti, aiškinant Konstitucinį aktą, kaip nustatantį pagrindus kiekvienos iš trijų ES teisės konstitucinės priežiūros kategorijų specialiuosius pagrindus. Remiantis šiais pagrindais išskirtinėje teisinėje situacijoje ES aktas Konstitucinio Teismo galėtų būti pripažįstamas nesuderinamu su Konstitucija visas arba tam tikru aspektu, kuriuo negalėtų būtų taikomas Lietuvoje. Toks nesuderinamumo pripažinimas neturėtų reikšmės ES akto galiojimui, tačiau suteiktų galimybę Europos Komisijai pradėti pažeidimo nagrinėjimo procedūrą, dėl kurios galimas kreipimasis į ESTT su ieškiniu dėl įsipareigojimų nevykdymo.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Europos Sąjungos teisės aktai

1. Europos Sąjungos sutartis. OL C 191, p. 1 (1992).
2. Europos Sąjungos sutartis (suvestinė redakcija). OL C 340, p. 145 (1997).
3. Europos Sąjungos sutartis. OL C 80, p. 1 (2001).
4. Sutartis dėl Konstitucijos Europos Sąjungai. OL C 310, p. 1 (2004).
5. Europos Sąjungos sutartis (suvestinė redakcija). OL C 202, p. 13 (2016).
6. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija). OL C 202, p. 47 (2016).
7. 1958 m. balandžio 15 d. EEB Tarybos reglamentas Nr. 1, nustatantis kalbas, kurios turi būti vartojamos Europos ekonominėje bendrijoje. OL 17, p. 385 (1958).
8. 1964 m. vasario 25 d. Tarybos direktyva dėl užsienio piliečių judėjimui ir gyvenimui skirtų specialių priemonių, pateisinamų viešosios tvarkos, visuomenės saugumo ar jos sveikatos sumetimais, derinimo 64/221/EEB. OL 56, p. 850 (1964).
9. 1967 m. birželio 13 d. Tarybos reglamentas Nr. 120/67/EEB dėl bendro grūdų rinkos organizavimo. OL 117, p. 2269 (1967).
10. 1967 m. rugpjūčio 21 d. Komisijos reglamentas Nr. 473/67/EEB dėl grūdų, perdirbtų grūdų produktų, ryžių, skaldytų ryžių ir perdirbtų ryžių produktų importo ir eksporto licencijų. OL 204, p. 16 (1967).
11. 1968 m. spalio 15 d. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje. OL L 257, p. 2 (1968).
12. 1971 m. gegužės 12 d. Tarybos reglamentas (EEB) 974/71 dėl tam tikrų struktūrinės politikos priemonių, taikytinų žemės ūkyje laikinai padidinus tam tikrų valstybių narių valiutų svyravimo ribas. OL L 106, p. 1 (1971).
13. 1971 m. birželio 14 d. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje. OL L 149, p. 2 (1971).
14. 1976 m. kovo 24 d. Komisijos reglamentas (EEB) Nr. 652/76, keičiantis piniginės kompensacijos sumas pasikeitus Prancūzijos franko kursui. OL L 79, p. 4 (1976).
15. 1980 m. birželio 19 d. Komisijos reglamentas (EEB) Nr. 1541/80, pakeičiantis pinigines kompensacines sumas. OJ L 156, p. 1 (1980).

16. 1988 m. gruodžio 21 d. Tarybos direktyva 89/48/EEB dėl bendrosios aukštojo mokslo diplomų, išduotų po bent trejų metų profesinio mokymo ir lavinimo, pripažinimo sistemos. OL L 19, p. 16 (1989).
17. 1999 m. kovo 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 659/1999, nustatantis išsamias EB Sutarties 93 straipsnio taikymo taisykles OL L 83, p. 1 (1999).
18. 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės. OL L 180, p. 22 (2000).
19. 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus. OL L 303, p. 16 (2000).
20. 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo. OL L 12, p. 1 (2001).
21. 2005 m. rugsėjo 30 d. Komisijos reglamentas (EB) Nr. 1609/2005 dėl gamybos kvotomis garantuoto kiekio cukraus sektoriuje ir didžiausių prognozuojamų tiekimo poreikių rafinavimo įmonėms pagal lengvatinio importo schemą sumažinimo 2005–2006 prekybos metais. OL L 256, p. 15 (2005).
22. 2006 m. kovo 15 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/24/EB dėl duomenų, generuojamų arba tvarkomų teikiant viešai prieinamas elektroninių ryšių paslaugas arba viešuosius ryšių tinklus, saugojimo ir iš dalies keičianti Direktyvą 2002/58/EB. OL L 105, p. 54 (2006).
23. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo procedūros reglamentas OJ L 265, p. 1 (2012).

Europos Sąjungos teisės aktų parengiamieji dokumentai[1443]

1. Darbo grupės V „Papildomos kompetencijos“ vadovo H. Christophersen 2002 m. gegužės 31 d. laiškas Konventui „Darbo grupės Papildomos kompetencijos mandatas“. Dokumento Nr. CONV 75/02.
2. Darbo grupės V „Papildomos kompetencijos“ 2002 m. liepos 11 d. darbo dokumentas Nr. 5. Dokumento Nr. WG V – WD 5.

[1443] Visi darbo grupės V „Papildomos kompetencijos“ dokumentai prieinami internete: http://european-convention.europa.eu/EN/doc_register/doc_registerda20.html?lang=EN&Content=WGV.

3. Konvento sekretoriato 2002 m. liepos 12 d. laiškas Darbo grupei V „Papildomos kompetencijos“ dėl 2002 m. liepos 9 d. posėdžio sprendimų. Dokumento Nr. CONV 186/02.
4. Darbo grupės V „Papildomos kompetencijos“ 2002 m. rugsėjo 24 d. DG V darbo dokumentas Nr. 28. Dokumento Nr. WG V – WD 28.
5. Darbo grupės V „Papildomos kompetencijos“ 2002 m. spalio 2 d. DG V darbo dokumentas Nr. 30. Pirmasis ataskaitos projektas. Dokumento Nr. WG V – WD 30.
6. Darbo grupės V „Papildomos kompetencijos“ 2002 m. spalio 25 d. DG V darbo dokumentas Nr. 30 REV1. Peržiūrėtas ataskaitos projektas. Dokumento Nr. WG V – WD 30REV 1.
7. Darbo grupės V „Papildomos kompetencijos“ 2002 m. lapkričio 4 d. galutinė ataskaita Konvento nariams. Dokumento Nr. CONV 375/1/02 REV 1.
8. Konvento sekretoriato 2002 m. lapkričio 13 d. dokumentas CONV 400/02.
9. Konvento sekretoriato 2003 m. liepos 18 d. dokumentas CONV 850/03.

Europos Sąjungos politiniai dokumentai

1. 1950 m. gegužės 9 d. Šumano deklaracija[1444].
2. Europos Parlamento 2013 m. liepos 3 d. rezoliucija „Pagrindinių teisių padėtis Vengrijoje: standartai ir praktika“ (pagal 2012 m. vasario 16 d. Europos Parlamento rezoliuciją) Nr. 2012/2130(INI)).
3. 2007 m. birželio 21–22 d. vykusios Europos Vadovų Tarybos pirmininkaujančios šalies išvados Nr. 11177/1/07 REV 1
4. Europos Vadovų Tarybos, vykusios 2020 m. gruodžio 10 d. ir 11 d., išvados Nr. EUCO 22/20.

Europos Sąjungos informaciniai dokumentai

1. EEB Komisijos komunikatas „Laisvas darbuotojų judėjimas ir galimybė įsidarbinti valstybių narių viešojoje tarnyboje – Komisijos veiksmai dėl EEB sutarties 48(4) straipsnio taikymo“. OL C 72, p. 2 (1988).

[1444] Šumano deklaracijai ES akto numeris nesuteiktas. Šios deklaracijos tekstas pateikiamas internete: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_lt

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Lietuvos aidas*, Nr. 220; 1992, Nr. 33-1014.
2. Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei įstatymas Nr. IX-895. *Valstybės žinios*, 2002, 56-2228.
3. Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2004, 38-1237.
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. sausio 9 d. nutarimas Nr. 21 „Dėl Europos Sąjungos reikalų koordinavimo“. *Valstybės žinios,* 2004, 8-184; 2005, 57-1950; TAR, 2018, 21900.

Specialioji literatūra

1. Abramavičius, A. (2006). Narystė Europos Sąjungoje ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įgaliojimai. *Konstitucinė jurisprudencija*, 2, 311–316.
2. Albi, A. (2012). An Essay on How the Discourse on Sovereignty and on the Co-operativeness of National Courts has Diverted Attention from the Erosion of Classic Constitutional Rights in the EU. In: Claes, M. et al. (eds.) (2012). *Constitutional Conversations in Europe: Actors, Topics and Procedures*. Intersentia, 41–70.
3. Alter, K. J. (2001). *Establishing the Supremacy of European Law*. Oxford University Press.
4. Alter, K. J. (2009). *The European Court's Political Power*. Oxford University Press.
5. Amhlaigh, C. M. (2018). The Anatomy of Constitutional Pluralism in the European Union. In: Davies, G. and Avbelj, M. (eds.) (2018). *Research Handbook on Legal Pluralism and EU Law*. Edward Elgar Publishing, 59–77.
6. Amtenbrink, F. (2012). The European Court of Justice's Approach to Primacy and European Constitutionalism – Preserving the European Constitutional Order? In: Micklitz, H.-W. and De Witte, B. (eds.) (2012). *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. Intersentia, 35–64.
7. Anagnostaras, G. (2013). Activation of the *Ultra Vires* Review: The Slovak Pensions Judgment of the Czech Constitutional Court. *German Law Journal*, 14(7), 959–973.

8. Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (2013). Why Constitutional Identity Suddenly Matters: A Tale of Brave States, a Mighty Union and the Decline of Sovereignty. In: Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. Intersentia, 1–15.
9. Arnold, R. (2016). Limitation of Sovereignty by European Integration: The German Experience in a Comparative View. In: Arnold, R. (ed.) (2016). *Limitations of National Sovereignty through European Integration*. Springer Netherlands, 1–13.
10. Arnull, A. (2012). Judicial Dialogue in the European Union. In: Dickson, J. and Eleftheriadis, P. (eds.) (2012). *Philosophical Foundations of European Union Law*. Oxford University Press, 109–133.
11. Ávila, H. (2007). *Theory of Legal Principles*. Springer.
12. Auby, J.-B. (2018). Global Constitutionalism and Normative Hierarchies. In: Belov, M. (ed.) (2018). *Global Constitutionalism and Its Challenges to Westphalian Constitutional Law*. Hart Publishing, 3–12.
13. Avbelj, M. (2011). Supremacy or Primacy of EU Law – (Why) Does it Matter? *European Law Journal*, 17(6), 744–763.
14. Avbelj, M. (2018). *The European Union Under Transnational Law: A Pluralist Appraisal*. Hart Publishing.
15. Avbelj, M. (2020a). The Federal Constitutional Court Rules for a Bright Future of Constitutional Pluralism. *German Law Journal*, 21(S1), 27–30.
16. Avbelj, M. (2020b). Constitutional pluralism and authoritarianism. *German Law Journal*, 21(5), 1116–1127.
17. Avbelj, M. and Komárek, J. (2012). Introduction. In: Avbelj, M. and Komárek, J. (eds.) (2012). *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond*. Hart Publishing, 1–15.
18. Badaraitė, V. ir Jarašiūnas, E. (2016). Belgijos Karalystės Konstitucija. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2016). *Pasaulio valstybių konstitucijos. I tomas*. Mykolo Romerio universitetas, 497–559.
19. Baltūsis, I. ir Baltūsienė, J. (2013). ESTT ir konstitucinės kontrolės institucijų jurisdikcijos santykis. Iš: *Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje*. Mykolo Romerio universitetas, 289–323.
20. Baquero Cruz, J. (2006). The Changing Constitutional Role of the European Court of Justice. *International Journal of Legal Information*, 34(2), 223–245.
21. Baquero Cruz, J. (2012). Legal Pluralism and Institutional Disobedience in the European Union. In: Avbelj, M. and Komárek, J. (eds.) (2012).

Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond. Hart Publishing, 249–267.
22. Baquero Cruz, J. (2016). Another Look at Constitutional Pluralism in the European Union. *European Law Journal*, 22(3), 356–374.
23. Baquero Cruz, J. (2018). *What's Left of the Law of Integration? Decay and Resistance in European Union Law*. Oxford University Press.
24. Baraggia, A. (2015). Paths of Dialogue Between the ECJ and Constitutional Courts on Fundamental Rights Protection : A Still-Puzzling Scenario. *Tulane Journal of International & Comparative Law* 24(1), 65–95.
25. Barents, R. (1997). Some Observations on the Treaty of Amsterdam. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 4(4), 332–345.
26. Barents, R. (2001). Some Observations on the Treaty of Nice. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 8(2), 121–132.
27. Barents, R. (2004). *The Autonomy of Community Law*. Kluwer Law International.
28. Barents, R. (2009). The Precedence of EU Law from the Perspective of Constitutional Pluralism. *European Constitutional Law Review*, 5(3), 421–446.
29. Barents, R. (2012). The Fallacy of European Multilevel Constitutionalism. In: Avbelj, M. and Komárek, J. (eds.) (2012). *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond*. Hart Publishing, 153–183.
30. Bast, J. (2014). Don't Act Beyond Your Powers: The Perils and Pitfalls of the German Constitutional Court's *Ultra Vires* Review. *German Law Journal*, 15(2), 167–181.
31. Beck, G. (2011). The Lisbon Judgment of the German Constitutional Court, the Primacy of EU Law and the Problem of Kompetenz-Kompetenz: A Conflict between Right and Right in Which There is No Praetor. *European Law Journal*, 17(4), 470–494.
32. Belov, M. (2018). The Challenges to Westphalian Constitutional Geometry in the Age of Supranational Constitutionalism, Global Governance and Information Revolution. In: Belov, M. (ed.) (2018). *Global Constitutionalism and Its Challenges to Westphalian Constitutional Law*, 13–54.
33. Bergé, J.-S. (2011). Legal Application, Global Legal Pluralism and Hierarchies of Norms. *European Journal of Legal Studies*, 4(2), 241–263.
34. Besselink, L. F. M. (2010). National and constitutional identity before and after Lisbon. *Utrecht Law Review,* 6(3), 36–49.

35. Besselink, L. F. M. (2012). Case C-208/09, Ilonka Sayn-Wittgenstein v. Landeshauptmann von Wien, Judgment of the Court (Second Chamber) of 22 December 2010. *Common Market Law Review*, 49(2), 671–694.
36. Besselink, L. F. M. (2014). The Parameters of Constitutional Conflict after Melloni. *European Current Law*, 10, 1169–1189.
37. Beliūnienė, L. (2016). *Eksplicitinis rėmimasis Konstitucijos preambule Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje*. Teisės institutas.
38. Biernat, S. (2011). The Status of the Principle of Primacy in the Lisbon Treaty Architecture. In: Beneyto, J. M. and Pernice, I. (eds.) (2011). *Europe's Constitutional Challenges in the Light of the Recent Case Law of National Constitutional Courts: Lisbon and Beyond*. Nomos, 281–295.
39. Bifulco, R. and Paris, D. (2020). The Italian Constitutional Court. In: von Bogdandy, A., Huber, P. and Grabenwarter, C. (eds.) (2020). *The Max Planck Handbooks in European Public Law: Volume III: Constitutional Adjudication: Institutions*, 447–504.
40. Birmontienė, T. et al. (2017). Konstitucijos teorijos pagrindai, konstitucinės teisės samprata. Iš: Jarašiūnas, E. et al. (red.) (2017). *Lietuvos konstitucinė teisė*. Registrų centras, 12–77.
41. Birmontienė, T. (2023) Lietuvos konstitucinės teisės tradicijos. Iš: D. Jočienė et al. (red.) (2023). *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: tempore et loco*. Lietuvos Konstitucinis Teismas, 611–619.
42. Blanke, H.-J. and Mangiameli, S. (2006). Introduction. In: Blanke, H.-J. and Mangiameli, S. (eds.) (2006). *Governing Europe Under a Constitution: The Hard Road from the European Treaties to a European Constitutional Treaty*. Springer, xxv–lxiv.
43. Blanke, H.-J. (2012). The Protection of Fundamental Rights in Europe. In: Blanke, H.-J. and Mangiameli, S. (eds.) (2012). *The European Union after Lisbon. Constitutional Basis, Economic Order and External Action*. Springer, 159–232.
44. Bobek, M. (2012). The Impact of the European Mandate of Ordinary Courts on the Position of Constitutional Courts. In: Claes, M. et al. (eds.) (2012). *Constitutional Conversations in Europe: Actors, Topics and Procedures*. Intersentia, 287–308.
45. Bobek, M. (2014). Landtová, Holubec, and the Problem of an Uncooperative Court: Implications for the Preliminary Rulings Procedure. *European Constitutional Law Review*, 10(1), 54–89.
46. Bobek, M. (2015a). The Court of Justice of the European Union. In: Chalmers, D. and Arnull, A. (eds.) (2015). *The Oxford Handbook of European Union Law*. Oxford University Press, 153–177.

47. Bobek, M. (2015b). Conclusions: Of Form and Substance in Central European Judicial Transitions. In: Bobek, M. (ed.) (2015). *Central European Judges Under the European Influence. The Transformative Power of EU Revisited*. Hart Publishing, 391–418.
48. Bobić, A. (2017). Constitutional Pluralism Is Not Dead: An Analysis of Interactions Between Constitutional Courts of Member States and the European Court of Justice. *German Law Journal*, 18(6), 1395–1428.
49. Bobić, A. (2020). Developments in the EU-German Judicial Love Story: The Right To Be Forgotten II. *German Law Journal*, 21(S1), 31–39.
50. Bofill, H. (2013). What is not Constitutional Pluralism in the EU: National Constitutional Identity in the German Lisbon Judgment. In: Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. Intersentia, 221–242.
51. von Bogdandy, A. 2008. Pluralism, direct effect, and the ultimate say: On the relationship between international and domestic constitutional law. *International Journal of Constitutional Law*, 6 (3–4), 397–413.
52. von Bogdandy, A. (2009). Founding Principles. In: von Bogdandy, A. and Bast, J. (eds.) (2009). *Principles of European Constitutional Law.* Hart Publishing, 11–54.
53. von Bogdandy, A. (2010). Founding Principles of EU Law: A Theoretical and Doctrinal Sketch. *European Law Journal*, 16(2), 95–111.
54. von Bogdandy, A. (2012). Neither an International Organization nor a Nation State: The EU as a Supranational Federation. In: Jones, E., Menon, A., and Weatherill, S. (eds.) (2012). *The Oxford Handbook of the European Union*. Oxford University Press, 761–776.
55. von Bogdandy, A. (2015). Common Principles for a Plurality of Orders: A Study on Public Authority in the European Legal Area. *International Journal of Constitutional Law*, 12(4), 980–1007.
56. von Bogdandy, A. and Schill, S. (2011). Overcoming Absolute Primacy: Respect for National Identity Under the Lisbon Treaty. *Common Market Law Review*, 48(5), 1417–1454.
57. von Bogdandy, A. et al. (2015). A European Response to Domestic Constitutional Crisis: Advancing the Reverse-Solange Doctrine. In: von Bogdandy, A. and Sonnevend, P. (eds.) (2015). *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area. Theory, Law and Politics in Hungary and Romania*. Hart Publishing, 235–253.
58. Bonelli, M. (2018). The Taricco Saga and the Consolidation of Judicial Dialogue in the European Union. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 25(3), 357–373.

59. Braithwaite, J. (2002). Rules and Principles: A Theory of Legal Certainty. *Australian Journal of Legal Philosophy*, 27, 47–82.
60. Burchardt, D. (2019). The Relationship Between the Law of the European Union and the Law of its Member States – A Norm-based Conceptual Framework. *European Constitutional Law Review*, 15(1), 73–103.
61. Burchardt, D. (2020). Backlash against the Court of Justice of the EU? The Recent Jurisprudence of the German Constitutional Court on EU Fundamental Rights as a Standard of Review. *German Law Journal*, 21(S1), 1–18.
62. Burgorgue-Larsen, L. (2013). A Huron at the Kirchberg Plateau or a Few Naive Thoughts on Constitutional Identity in the Case-law of the Judge of the European Union. In: Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. Intersentia, 275–304.
63. Burgorgue-Larsen, L. (2020). The EU Charter before the French Parliament and Courts: Between (Great) Disillusion and (Little) Hope. In: Bobek, M. and Adams-Prassl, J. (eds.) (2020). *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*. Hart Publishing, 159–174.
64. Burgorgue-Larsen, L., Astresses, P.-V., and Bruck, V. (2019). The Constitution of France in the Context of EU and Transnational Law: An Ongoing Adjustment and Dialogue to Be Improved. In: Albi, A. and Bardutzky, S. (eds.) (2019). *National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law*. Springer, 1181–1223.
65. Callejón, F. B. (2012). The Relations Between the EU Court of Justice and the Constitutional Courts of the Member States. In: Blanke, H.-J. and Mangiameli, S. (eds.) (2012). *The European Union after Lisbon. Constitutional Basis, Economic Order and External Action*. 251–278.
66. Callies, C. (2020). Constitutional Identity in Germany. In: Callies, C. and van der Schyff, G. (eds.) (2020). *Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism*. Cambridge University Press, 153–181.
67. Callies, C. and Schnettger, A. (2020). The Protection of Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism. In: Callies, C. and van der Schyff, G. (eds.) (2020). *Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism*. Cambridge University Press, 348–371.
68. Callies, C. and van der Schyff, G. (2020). Constitutional Identity Introduced. In: Callies, C. and van der Schyff, G. (eds.) (2020). *Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism*. Cambridge University Press, 3–8.

69. Cananea, G. (2010). Is European Constitutionalism Really „Multilevel“? *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 70, 283–317.
70. Cannizzaro, E. and Bonafé, B. I. (2014). Beyond the archetypes of modern legal thought: appraising old and new forms of interaction between legal orders. In: Maduro, M. P., Tuori, K. and Sankari, S. (eds.) (2014). *Transnational Law. Rethinking European Law and Legal Thinking: Rethinking European Law and Legal Thinking*. Cambridge University Press, 78–96.
71. Capik, A. B. and Petschko, M. (2013). One Says the Things Which One Feels the Need to Say, and Which the Other will not Understand: Slovak Pension Cases Before the CJEU and Czech Courts. *Croatian Yearbook of European Law and Policy* 9, 61–76.
72. Cartabia, M. (1990). The Italian Constitutional Court and the Relationship Between the Italian Legal System and the European Union. *Michigan Journal of International Law*, 12(1), 173–203.
73. Cebulak, P. (2012). Inherent Risks of the Pluralist Structure: Use of the Concept of National Constitutional Identity by the Polish and Czech Constitutional Courts. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, 8, 473–504.
74. Chalmers, D. (1997). Judicial Preferences and the Community Legal Order. *Modern Law Review*, 60(2), 164–199.
75. Chalmers, D., Davies, G. and Monti, G. (2014). *European Union Law*. Cambridge University Press.
76. Chronowski, N. et al. (2019). National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law. In: Albi, A. and Bardutzky, S. (eds.) (2019). *National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law*. Springer, 1439–1488.
77. Claes, M. and Reestman, J.-H. (2015). The Protection of National Constitutional Identity and the Limits of European Integration at the Occasion of the Gauweiler Case. *German Law Journal*, 16(4), 917–970.
78. Claes, M. (2012). Negotiating Constitutional Identity or Whose Identity is it Anyway? In: Claes, M. et al. (eds.) (2012). *Constitutional Conversations in Europe: Actors, Topics and Procedures*. Intersentia, 205–233.
79. Claes, M. (2013). National Identity: Trump Card or up for Negotiation? In: Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. Intersentia, 109–139.

80. Claes, M. (2015a). The Primacy of EU Law in European and National Law. In: Chalmers, D. and Arnull, A. (eds.) (2015). *The Oxford Handbook of European Union Law*. Oxford University Press, 178–211.
81. Claes, M. (2015b). Luxembourg, Here We Come? Constitutional Courts and the Preliminary Reference Procedure. *German Law Journal*, 16(6), 1331–1342.
82. Claes, M. and de Visser, M. (2012). The Court of Justice as a Federal Constitutional Court. In: Cloots, E., De Baere, G. and Sottiaux, S. (eds.) (2012). *Federalism in the European Union*. Hart Publishing, 83–109.
83. Claes, M. and De Witte, B. (2013). The Role of National Constitutional Courts in European Legal Space. In: Popelier, P., Mazmanyan, A. and Vandenbruwaene, W. (eds.) (2013). *The Role of Constitutional Courts in Multilevel Governance*. Intersentia, 79–104.
84. Cloots, E. (2015). *National Identity in EU Law*. Oxford University Press.
85. Cloots, E. (2016). National Identity, Constitutional Identity, and Sovereignty in the EU. *Netherlands Journal of Legal Philosophy*, 45(2), 82–98.
86. Cloots, E. (2020). Constitutional Identity in Belgium. In: Callies, C. and van der Schyff, G. (eds.) (2020). *Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism*. Cambridge University Press, 59–84.
87. Comella, V. F. (2009). *Constitutional Courts and Democratic Values: A European Perspective*. Yale University Press.
88. Conway, G. (2010). Conflicts of Competence Norms in EU Law and the Legal Reasoning of the ECJ. *German Law Journal*, 11(9), 966–1005.
89. Corrias, L. (2011). *The Passivity of Law: Competence and Constitution in the European Court of Justice*. Springer.
90. Craig, P. and de Búrca, G. (2011). *EU Law: Text, Cases, and Materials, EU Law: Text, Cases, and Materials*. Oxford University Press.
91. Dahl, B. (2014). Keynote Address by Mr Børge Dahl. In: Neergaard, U. and Jacqueson, C. (eds.) (2014). *Proceedings: Speeches from the XXVI FIDE Congress*. Djøf Forlag, 26–30.
92. Davies, B. (2012). *Resisting the European Court of Justice: West Germany's Confrontation with European Law, 1949–1979*. Cambridge University Press.
93. Davies, B. (2015). Resistance to European Law and Constitutional Identity in Germany: Herbert Kraus and Solange in its Intellectual Context. *European Law Journal*, 21(4), 434–459.
94. Davies, G. (2012). Constitutional Disagreement in Europe and the Search for Pluralism. In: Avbelj, M. and Komárek, J. (eds.) (2012).

Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond. Hart Publishing, 269–283.
95. de Boer, N. (2013). Addressing Rights Divergences under the Charter: Melloni. *Common Market Law Review*, 50(4), 1083–1104.
96. de Boer, N. (2018). The False Promise of Constitutional Pluralism. In: Davies, G. and Avbelj, M. (eds.) (2018). *Research Handbook on Legal Pluralism and EU Law*. Edwards Elgar Publishing, 199–222.
97. de Nanclarez, J. M. P. (2020). Constitutional Identity in Spain. Commitment to European Integration without Giving Up the Essence of the Constitution. In: Callies, C. and van der Schyff, G. (eds.) (2020). *Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism*. Cambridge University Press, 268–283.
98. de Visser, M. (2013). Case Notes: Dealing with Divergences in Fundamental Rights Standards, Case C-399/11 *Stefano Melloni v. Ministerio Fiscal*, Judgment (Grand Chamber) of 26 February 2013. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 20(4), 576–622.
99. de Visser, M. (2014). National Constitutional Courts, the Court of Justice and the Protection of Fundamental Rights in a Post-Charter Landscape. *Human Rights Review*, 15(1), 39–51.
100. De Witte, B. (2011). Direct Effect, Primacy and the Nature of the Legal Order. In: *The Evolution of EU Law, Second Edition*. Oxford University Press, 323–362.
101. Deters, H. (2014). National constitutional jurisprudence in a post-national Europe: The ESM ruling of the German Federal Constitutional Court and the Disavowal of Conflict. *European Law Journal*, 20(2), 204–218.
102. Deviatnikovaitė, I. (2016). Čekijos Respublikos Konstitucija. Vertimo pratarmė. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2016). *Pasaulio valstybių konstitucijos. I tomas*. Mykolo Romerio universitetas, 619–628.
103. Deviatnikovaitė, I. ir Večerskytė-Alshaiban, J. (2016). Čekijos Respublikos Konstitucija. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2016). *Pasaulio valstybių konstitucijos. I tomas*. Mykolo Romerio universitetas, 629–669.
104. Dickson, J. (2007). Is the Rule of Recognition Really a Conventional Rule? *Oxford Journal of Legal Studies*, 27(3), 373–402.
105. Dicosola, M., Fasone, C. and Spigno, I. (2015). Constitutional Courts in the European Legal System After the Treaty of Lisbon and the Euro-Crisis. *German Law Journal*, 16(6), 1317–1330.

106. Dobbs, M. (2014). Sovereignty, Article 4(2) TEU and the Respect of National Identities: Swinging the Balance of Power in Favour of the Member States? *Yearbook of European Law*, 33(1), 298–334.
107. Douglas-Scott, S. (2012). The Problem of Justice in the European Union: Values, Pluralism, and Critical Legal Justice. In: Dickson, J. and Eleftheriadis, P. (eds.) (2012). *Philosophical Foundations of European Union Law*. Oxford University Press, 412–447.
108. Drinóczi, T. (2020). Constitutional Identity in Europe: The Identity of the Constitution. A Regional Approach. *German Law Journal*, 21(2), 105–130.
109. Drinóczi, T. and Mohay, Á. (2017). The Preliminary Ruling Procedure and the Identity Review. In: *Procedural Aspects of EU Law*. Krešendo, 192–209.
110. Dupré, C. (2015). The Unconstitutional Constitution: A Timely Concept. In: von Bogdandy, A. and Sonnevend, P. (eds.) (2015). *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area. Theory, Law and Politics in Hungary and Romania*. Hart Publishing, 364–383.
111. Dworkin, A. (2004). *Rimtas požiūris į teises*. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
112. Dyevre, A. (2013a). European Integration and National Courts: Defending Sovereignty under Institutional Constraints? *European Constitutional Law Review*, 9(1), 139–168.
113. Dyevre, A. (2013b). Domestic Judicial Non-Compliance in the European Union: A Political Economic Approach. *LSE Law, Society and Economy Working Papers*, 2/2013.
114. Dyevre, A. (2014). If You Can't Beat Them, Join Them: The French Constitutional Council's First Reference to the Court of Justice. *European Constitutional Law Review*, 10(1), 154–161.
115. Dyevre, A. (2016). Domestic Judicial Defiance in the European Union: A Systemic Threat to the Authority of EU Law? *Yearbook of European Law*, 35(1), 106–144.
116. Eleftheriadis, P. (2012). Federalism and Jurisdiction. In: Cloots, E., De Baere, G. and Sottiaux, S. (eds.) (2012). *Federalism in the European Union*. Hart Publishing, 45–64.
117. Fabbrini, F. and Pollicino, O. (2020). Constitutional Identity in Italy: Institutional Disagreements at a Time of Political Change. In: Callies, C. and van der Schyff, G. (eds.) (2020). *Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism*. Cambridge University Press, 201–221.

118. Fabbrini, F. and Sajó, A. (2019). The Dangers of Constitutional Identity. *European Law Journal*, 25(4), 457–473.
119. Faraguna, P. (2015). A Living Constitutional Identity: The Contribution of Non-Judicial Actors. *Jean Monnet Working Paper Series*, 10/15.
120. Faraguna, P. (2016). Taking Constitutional Identities Away from Courts. *Brooklyn Journal of International Law*, 41(2), 491–578.
121. Faraguna, P. (2017). Constitutional Identity in the EU — A Shield or a Sword? *German Law Journal,* 18(7), 1617–1640.
122. Feichtner, I. (2020). The German constitutional court's *PSPP* judgment: Impediment and impetus for the democratization of Europe. *German Law Journal,* 21(5), 1090–1103.
123. Fekete, B. (2018). The Limits of Sovereignty Pooling: Lessons from Europe. In: Belov, M. (ed.) (2018). *Global Constitutionalism and Its Challenges to Westphalian Constitutional Law*. Hart Publishing, 133–160.
124. Fichera, M. and Pollicino, O. (2019). The Dialectics Between Constitutional Identity and Common Constitutional Traditions: Which Language for Cooperative Constitutionalism in Europe? *German Law Journal*, 20(8), 1097–1118.
125. Flynn, T. (2019). *The Triangular Constitution. Constitutional Pluralism in Ireland, the EU and the ECHR*. Hart Publishing.
126. Fontanelli, F. and Martinico, G. (2010). Between Procedural Impermeability and Constitutional Openness: The Italian Constitutional Court and Preliminary References to the European Court of Justice. *European Law Journal*, 16(3), 345–364.
127. Fossum, J. E. (2011). Nationalism, Patriotism and Diversity – Conceptualising the National Dimension in Neil MacCormick's Post-sovereign Constellation. In: Menéndez, A. J. and Fossum, J. E. (eds.) (2011). *Law and Democracy in Neil MacCormick's Legal and Political Theory: The Post-Sovereign Constellation*. Springer, 261–286.
128. Gallo, D. (2019). Challenging EU constitutional law: The Italian Constitutional Court's new stance on direct effect and the preliminary reference procedure. *European Law Journal*, 25(4), 434–456.
129. Gamba, B. D. and Lentzis, D. (2017). Crafting Constitutional Identity in the Era of Migration and Financial Crises – The Case of Greece. *German Law Journal*, 18(7), 1683–1701.
130. García, R. A. (2005). The Spanish Constitution and the European Constitution: The Script for a Virtual Collision and Other Observations on the Principle of Primacy. *German Law Journal*, 6(6), 1001–1024.

131. Gärditz, K. F. (2014). Beyond Symbolism: Towards a Constitutional Actio Popularis in EU Affairs? A Commentary on the *OMT* Decision of the Federal Constitutional Court. *German Law Journal*, 15(2), 183–201.
132. Georgopoulos, T. (2003). The 'Checks and Balances' Doctrine in Member States as a Rule of EC Law: The Cases of France and Germany. *European Law Journal*, 9(3), 530–548.
133. Gérard, P. and Verrijdt, W. (2017). Belgian Constitutional Court Adopts National Identity Discourse. *European Constitutional Law Review*, 13(1), 182–205.
134. Gisbert, R. (2013). National Constitutional Identity in European Constitutionalism: Revisiting the Tale of the Emperor's New Clothes in Spain? In: Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. 75–91.
135. Goldamer, Y. ir kt. (2016). Vokietijos Federacinė Respublika. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2016). *Pasaulio valstybių konstitucijos. III tomas*. Mykolo Romerio universitetas, 1284–1357.
136. Goldmann, M. (2016). Constitutional Pluralism as Mutually Assured Discretion: The Court of Justice, the German Federal Constitutional Court, and the ECB. *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 23(1), 119–135.
137. Goldmann, M. (2020). As Darkness Deepens: The Right to be Forgotten in the Context of Authoritarian Constitutionalism. *German Law Journal*, 21(S1), 45–54.
138. Golecki, M. J. (2015). Judicial Dialogue and the New Doctrine of Constitutional Sovereignty in Judgments of Central European Constitutional Courts. In: Budziło, K. (ed.) (2015). *IX World Congress of Constitutional Law (Oslo, 16–20 June 2014). Contributions By Polish Scholars*. Biuro Trybunału Konstytucyjnego, 7–27.
139. Górski, M. (2016). European Union Law Before National Judges: the Polish Experience. Adept Multicentric Vision or Creeping Hierarchical Practice. In: de Witte, B. et al. (eds.) (2016). *National Courts and EU Law: New Issues, Theories and Methods*. Edward Elgar Publishing, 127–145.
140. Grabenwarter, C. (2009). National Constitutional Law Relating to the European Union. In: von Bogdandy, A. and Bast, J. (eds.) (2009). *Principles of European Constitutional Law.* Hart Publishing, 83–129.
141. Gragl, P. (2015). Kelsenian reflections on the unity of domestic and international law: the practice of consistent interpretation of the Court of Justice of the EU. In: *Constitutionalism of European Supranational*

Courts. Recent Developments and Challenges. Aranzadi Thomson Reuters, 137–191.
142. Gragl, P. (2018). *Legal Monism*. Oxford University Press.
143. Grewe, C. (2013). Methods of Identification of National Constitutional Identity. In: Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. Intersentia, 37–48.
144. Griciūnas, P. (2018). Europos Sąjungos teisės taikymo tipai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, 109, 50–68.
145. Griciūnas, P. (2019). Prejudicinio sprendimo instrumentas Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje. *Teisė*, 113, 80–107.
146. Grimm, D. (1997). The European Court of Justice and National Courts: The German Constitutional Perspective After the Maastricht Decision. *Columbia Journal of European Law*, 3(2), 229–242.
147. Grimm, D. (2009). Defending Sovereign Statehood Against Transforming the European Union into a State. *European Constitutional Law Review*, 5(3), 353–373.
148. Grimm, D. (2010). The Achievement of Constitutionalism and its Prospects in a Changed World. In: *The Twilight of Constitutionalism?* Oxford University Press, 1–22.
149. Grimm, D. (2015). The Democratic Costs of Constitutionalisation: The European Case. *European Law Journal*, 21(4), 460–473.
150. Grimm, D. (2020). A long time coming. *German Law Journal*, 21(5), 944–949.
151. Groussot, X. (2012). Constitutional Dialogues, Pluralism and Conflicting Identities. In: Avbelj, M. and Komárek, J. (eds.) (2012). *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond*. Hart Publishing, 319–342.
152. Gualco, E. (2017). „Clash of Titans 2.0“. From Conflicting EU General Principles to Conflicting Jurisdictional Authorities: The Court of Justice and the Danish Supreme Court in the Dansk Industri Case. *European Papers*, 2(1), 223–229.
153. Gualco, E. and Lourenço, L. (2016). „Clash of Titans“. General Principles of EU Law: Balancing and Horizontal Direct Effect. *European Papers*, 1(2), 643–652.
154. Guastaferro, B. (2012). Beyond the Exceptionalism of Constitutional Conflicts: The Ordinary Functions of the Identity Clause. *Yearbook of European Law*, 31(1), 263–318.
155. Haket, S. (2017). The Danish Supreme Court's Ajos judgment (Dansk Industri): Rejecting a Consistent Interpretation and Challenging the

Effect of a General Principle of EU Law in the Danish Legal Order. *Review of European Administrative Law*, 10(1), 135–151.
156. Halberstam, D. (2009). Constitutional Heterarchy: The Centrality of Conflict in the European Union and the United States. In: Dunoff, J. L. and Trachtman, J. P. (eds.) (2009). *Ruling the World? Constitutionalism, International Law, and Global Governance*. Cambridge University Press, 326–379.
157. Halmai, G. (2017). National(ist) Constitutional Identity?: Hungary's Road to Abuse Constitutional Pluralism. *EUI Working Papers*, 2017/08.
158. Halmai, G. (2018). Concluding Remarks. *Italian Journal of Public Law*, 10(2), 477–484.
159. Hamuľák, O. (2016). National Sovereignty in the European Union: View from the Czech Perspective. Springer.
160. Hart, H. L. A. (1997). *Teisės samprata*. Pradai.
161. Hirschl, R. (2011). *The Judicialization of Politics, The Oxford Handbook of Political Science*. Oxford University Press.
162. Holdgaard, R., Elkan, D. and Schaldemose, G. K. (2018). From Cooperation to Collision: The ECJ's Ajos Ruling and the Danish Supreme Court's Refusal to Comply. *Common Market Law Review*, 55(1), 17–53.
163. Hong, M. (2016). Human Dignity, Identity Review of the European Arrest Warrant and the Court of Justice as a Listener in the Dialogue of Courts: Solange-III and Aranyosi. *European Constitutional Law Review*, 12(3), 549–563.
164. Höpner, M. (2021). Proportionality and Karlsruhe's *ultra vires* verdict: Ways out of constitutional pluralism? *MPIfG Discussion Paper*, 21/1.
165. Horsley, T. (2018). *The Court of Justice of the European Union as an Institutional Actor. Judicial Lawmaking and Its Limits*. Cambridge University Press.
166. Hrbek, R. (2012). The Role of National Parliaments in the EU. In: Blanke, H.-J. and Mangiameli, S. (eds.) (2012). *The European Union after Lisbon. Constitutional Basis, Economic Order and External Action*. Springer, 129–157.
167. Huber, P. (2024). The Constitutional Traditions Common to the Member States: Identification and Concretisation. In: von Bogdandy, A. and Schmidt-Aßmann, E. (eds.) (2024) Theorising Comparative Public Law. Nomos, 405–422.
168. Hunt, J. (2007). The End of Judicial Constitutionalisation? *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, 3, 135–155.

169. Huomo-Kettunen, M. (2013). Heterarchical Constitutional Structures in the European Legal Space. *European Journal of Legal Studies*, 6(1), 58–84.
170. Jacobs, F. G. (2013). The Court of Justice in the Twenty-First Century: Challenges Ahead for the Judicial System? In: The Court of Justice of the European Union (ed.) (2013). *The Court of Justice and the Construction of Europe: Analyses and Perspectives on Sixty Years of Case-Law*. Asser Press, 49–59.
171. Jakab, A. (2016). *European Constitutional Language*. Oxford University Press.
172. Jaklic, K. (2014). *Constitutional Pluralism in the EU*. Oxford University Press.
173. Jarašiūnas, E. (2008). Kelios mintys apie Lietuvos dalyvavimo tarptautiniuose santykiuose konstitucinius pagrindus. Iš: Pumputis, A. et al. (red.) 2008. *Teisė besikeičiančioje Europoje. Liber Amicorum Pranas Kūris*. Mykolo Romerio universitetas, 613–644.
174. Jarašiūnas, E. (2011). Europos Sąjungos teisinio kvalifikavimo problemos. *Jurisprudencija*, 18(4), 1323–1347.
175. Jarašiūnas, E. (2012). Prancūzijos Respublikos konstitucinė sistema. Iš: Žilys, J. et al. (red.) (2012). *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos*. Mykolo Romerio universitetas, 681–744.
176. Jarašiūnas, E. (2013). Keletas nacionalinių teismų ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo veiksmingo bendradarbiavimo užtikrinimo aspektų. *Konstitucinė jurisprudencija*, 32(4), 228–255.
177. Jarašiūnas, E. (2014). Pagarba nacionaliniam tapatumui pagal Europos Sąjungos teisę: aiškinimo potencialas ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija. *Teisė,* 93, 7–28.
178. Jarašiūnas, E. (2016). Apie bylų Melloni, Jeremy F. ir Gauweiler ir kt. įnašą į Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir konstitucinių teismų bendradarbiavimo plėtotę. *Konstitucinė jurisprudencija*, 42(2), 218–275.
179. Jarašiūnas, E. (2017). Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 24(1), 6–34.
180. Jarašiūnas, E. (2018a). Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje kaip konstitucinė vertybė. *Jurisprudencija*, 25(1), 8–37.
181. Jarašiūnas, E. (2018b). Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje konstituciniai pagrindai. Iš: Žalimas, D. (red.) (2018). *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 224–249.
182. Jarašiūnas, E. (2019). Konstitucinis tapatumas: sąvokos vartojimo prasmingumo klausimas. *Jurisprudencija*, 26(1), 6–39.

183. Jarašiūnas, E. (2021). Valstybės suvereniteto kategorija tarpsisteminės sąveikos srityje: konstitucinio tapatumo alternatyva ar jo esminis elementas? Iš: Tvaronavičienė, A. et al. (red.) (2021). *Konstitucija ir teisinė sistema. Liber Amicorum Vytautui Sinkevičiui*. Mykolo Romerio universitetas, 43–78.
184. Jarašiūnas, E. (2023). Ar konstitucinio tapatumo koncepcija yra kliūtis Konstitucinio Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo bendradarbiavimui. Iš: D. Jočienė et al. (red.) (2023). *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: tempore et loco*. Lietuvos Konstitucinis Teismas, 620–623.
185. Jarukaitis, I. (2006a). Europos Sąjungos teisės inkorporavimo ir taikymo Lietuvos Respublikoje konstituciniai pagrindai. *Justitia*, 62, 42–54.
186. Jarukaitis, I. (2006b). Adoption of the Third Constitutional Act and its Impact on National Constitutional System. *Teisė*, 60, 22–37.
187. Jarukaitis, I. (2008). Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės sistemų sąveika: ES konstitucinės sutarties ir Lisabonos sutarties viražai (I). *Justitia*, 69, 66–73.
188. Jarukaitis, I. (2009). Pliuralistinė Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės sistemų sąveika: konstitucinių konfliktų vengimo ir sprendimo principų paieškos. *Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis*, 18, 326–352.
189. Jarukaitis, I. (2011). *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Justitia.
190. Jarukaitis, I. (2012). Europos žmogaus teisių konvencija ir Europos Sąjungos teisė: požiūrių konvergencija Baltijos valstybių teismų praktikoje. Iš: *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija*. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 156–195.
191. Jarukaitis, I. (2014). Pagarba valstybių narių nacionaliniam tapatumui kaip bendrasis Europos Sąjungos teisės principas. Iš: Švedas, G., Nekrošius, V. ir Machovenko, J. (red.) (2014). *Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos teisinei sistemai*. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 557–600.
192. Jarukaitis, I. (2018). Lietuva ir Europos Sąjungos teisė 2004–2018 m. Iš: Sinkevičius, V. (red.) (2018). *Lietuvos teisė, 1918–2018: šimtmečio patirtis ir perspektyvos*. Mykolo Romerio universitetas, 827–838.
193. Jarukaitis, I (2024). Nacionalinio ir transnacionalinio konstitucionalizmo sąveika: priešprieša ar simbiozė? Iš: Goda, G. (red.) (2024). *Nuo nacionalinės konstitucijos iki transnacionalinio konstitucionalizmo: tarptautinė konferencija,* 2022 m. spalio 25 d. Vilnius. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 146–180.

194. Kabat-Rudnicka, D. (2018). National Identity as a Useful Tool for Setting Limits to European Integration. *International Relations and Diplomacy*, 6(3), 143–151.
195. Kalbheim, J. (2012). Letter to Luxembourg: The Lisbon Treaty-Decision as Part of the Ongoing „Dialogue“ Between the Federal Constitutional Court of Germany and the European Court of Justice. In: Huber P. M. (ed.) (2012). *The EU and National Constitutional Law*. Boorberg, 25–46.
196. Kelemen, R. D. (2018). The Dangers of Constitutional Pluralism. In: Davies, G. and Avbelj, M. (eds.) (2018). *Research Handbook on Legal Pluralism and EU Law*. Edwards Elgar Publishing, 392–403.
197. Kelemen, R. D. and Pech, L. (2018). Why Autocrats Love Constitutional Identity and Constitutional Pluralism Lessons from Hungary and Poland. *Reconnect Working Papers*, 2/2018.
198. Kelemen, R. D. and Pech, L. (2019). The Uses and Abuses of Constitutional Pluralism: Undermining the Rule of Law in the Name of Constitutional Identity in Hungary and Poland. *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 21, 59–74.
199. Kellerbauer, M., Klamert, M. and Tomkin, J. (2019). *Commentary on the EU: Treaties and the Charter of Fundamental Rights*. Oxford University Press.
200. Kelsen, H. (1982). The Concept of the Legal Order. *The American Journal of Jurisprudence*, 27(1), 64–84.
201. Kelsen, H. (1991). *General Theory of Norms*. Oxford University Press.
202. Kenstavičius, D. (2016). Danijos Karalystės Konstitucija. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2016). *Pasaulio valstybių konstitucijos. I tomas*. Mykolo Romerio universitetas, 768–786.
203. von Kielmansegg, S. G. (2011). German Constitutional Law and European Integration in the Wake of Lisbon. *Vienna Journal on International Constitutional Law*, 5(4), 550–571.
204. Kirchhof, P. (2009). The European Union of States. In: von Bogdandy, A. and Bast, J. (eds.) (2009). *Principles of European Constitutional Law.* Hart Publishing, 735–761.
205. Kirchmair, L. (2016). The Theory of the Law Creators' Circle: Re-Conceptualizing the Monism–Dualism–Pluralism Debate. *German Law Journal*, 17(2), 179–213.
206. Kirchmair, L. (2018). Who has the final say?: the relationship between international, EU and national law. *European Journal of Legal Studies*, 10, 47–100.

207. Klabbers, J., Peters, A. and Ulstein, G. (2009). *The Constitutionalization of International Law*. Oxford University Press.
208. Klamert, M. (2014). *The Principle of Loyalty in EU Law*. Oxford University Press.
209. Komárek, J. (2012). Institutional Dimension of Constitutional Pluralism. In: Avbelj, M. and Komárek, J. (eds.) (2012). *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond*. Hart Publishing, 231–247.
210. Komárek, J. (2014). National constitutional courts in the European constitutional democracy. *International Journal of Constitutional Law*, 12(3), 525–544.
211. Komárek, J. (2016). Czech Constitutional Court Playing with Matches: The Czech Constitutional Court Declares a Judgment of the Court of Justice of the EU *Ultra Vires*; Judgment of 31 January 2012, Pl. ÚS 5/12, Slovak Pensions XVII. *European Constitutional Law Review*, 8(2), 323–337.
212. Koncewicz, T. T. (2015a). The European Comity of Circumspect Constitutional Courts. Searching for Constitutional Reason, Relevance and Voice. In: Budziło, K. (ed.) (2015). *IX World Congress of Constitutional Law (Oslo, 16–20 June 2014). Contributions By Polish Scholars*. Biuro Trybunału Konstytucyjnego, 51–85.
213. Koncewicz, T. T. (2015b). Invalidity of EU Law before the Polish Constitutional Tribunal: Court of Old Closure(s) or New Opening(s)? In: Bobek, M. (ed.) (2015). *Central European Judges Under the European Influence. The Transformative Power of EU Revisited*. Hart Publishing, 295–322.
214. Konstadinides, T. (2011). Constitutional Identity as a Shield and as a Sword: The European Legal Order within the Framework of National Constitutional Settlement. *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 13, 195–218.
215. Konstadinides, T. (2013). The Constitutionalisation of National Identity in EU Law and its Implications.
216. Körtvélyesi, Z. and Majtényi, B. (2017). Game of Values: The Threat of Exclusive Constitutional Identity, the EU and Hungary. *German Law Journal*, 18(7), 1721–1744.
217. Kosař, D. and Vyhnánek, L. (2020). Constitutional Identity in the Czech Republic: A New Twist on an Old-Fashioned Idea. In: Callies, C. and van der Schyff, G. (eds.) (2020). *Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism*. Cambridge University Press, 85–113.

218. Kosta, V. (2009). European Court of Justice: Case C-213/07, Michaniki AE v. Ethniko Simvoulio Radiotileorasis, Ipourgos Epikratias. *European Constitutional Law Review*, 5(3), 501–516.
219. Kovács, K. (2017). The Rise of an Ethnocultural Constitutional Identity in the Jurisprudence of the East Central European Courts. *German Law Journal*, 18(7), 1703–1720.
220. Kowalik-Bańczyk, K. (2012). Sending Smoke Signals to Luxembourg – The Polish Constitutional Tribunal in Dialogue with the ECJ. In: Claes, M. et al. (eds.) (2012). *Constitutional Conversations in Europe: Actors, Topics and Procedures*. Intersentia, 267–284.
221. Krisch, N. (2010). *Beyond Constitutionalism: The Pluralist Structure of Postnational Law*. Oxford University Press.
222. Krisch, N. (2011). The Case for Pluralism in Postnational Law. In: de Búrca, G. and Weiler, J. H. H. (eds.) (2011). *The Worlds of European Constitutionalism*. Cambridge University Press, 203–261.
223. Kröll, T. (2012). The European Court of Justice, a Guardian ('Hüter') of the Republican Principle of the Austrian Federal Constitution? *Vienna Journal on International Constitutional Law*, 6(1), 110–121.
224. Krunke, H. (2014). The Danish Lisbon Judgment – Danish Supreme Court, Case 199/2012, Judgment of 20 February 2013. *European Constitutional Law Review*, 10, 542–570.
225. Krunke, H. and Baumbach, T. (2019). The Role of the Danish Constitution in European and Transnational Governance. In: Albi, A. and Bardutzky, S. (eds.) (2019). *National Constitutions in European and Global Governance: Democracy, Rights, the Rule of Law*. Springer, 269–313.
226. Krunke, H. and Klinge, S. (2018). The Danish Ajos Case: The Missing Case from Maastricht and Lisbon. *European Papers*, 3(1), 157–182.
227. Kumm, M. (1999). Who is the Final Arbiter of Constitutionality in Europe?: Three Conceptions of the Relationship Between the German Federal Constitutional Court and the European Court of Justice. *Common Market Law Review*, 36(2), 351–386.
228. Kumm, M. (2005). The Jurisprudence of Constitutional Conflict: Constitutional Supremacy in Europe before and after the Constitutional Treaty. *European Law Journal*, 11(3), 262–307.
229. Kumm, M. (2012a). Rethinking Constitutional Authority: On the Structure and Limits of Constitutional Pluralism. In: Avbelj, M. and Komárek, J. (eds.) (2012). *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond*. Hart Publishing, 39–66.

230. Kumm, M. (2012b). The Moral Point of Constitutional Pluralism: Defining the Domain of Legitimate Institutional Civil Disobedience and Conscientious Objection. In: Dickson, J. and Eleftheriadis, P. (eds.) (2012). *Philosophical Foundations of European Union Law*. Oxford University Press, 216–246.
231. Kumm, M. (2014). Rebel Without a Good Cause: Karlsruhe's Misguided Attempt to Draw the CJEU into a Game of „Chicken" and What the CJEU Might do About It. *German Law Journal*, 15(2), 203–216.
232. Kumm, M. and Comella, V. F. (2005). The Primacy Clause of the Constitutional Treaty and the Future of Constitutional Conflict in the European Union. *International Journal of Constitutional Law*, 3(2–3), 473–492.
233. Kūris, E. (2004). Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos teisės iššūkiai. *Justitia*, 4, 33–38.
234. Kūris, E. (2008). Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieškos. Iš: Pumputis, A. et al. (red.) 2008. *Teisė besikeičiančioje Europoje. Liber Amicorum Pranas Kūris*. Mykolo Romerio universitetas, 669–707.
235. Kūris, E. (2025a). European Union Law in the Case Law of the Lithuanian Constitutional Court: Still an Open Question? (*rengiama spaudai*).
236. Kūris, E (2025b) Jurisprudencijų dialogas ir Konvencijai draugiškas Konstitucijos aiškinimas (*rengiama spaudai*).
237. Kustra, A. (2015). Reading the Tea Leaves: The Polish Constitutional Tribunal and the Preliminary Ruling Procedure. *German Law Journal*, 16(6), 1543–1567.
238. Kwiecień, R. (2006). The Primacy of European Union Law over National Law Under the Constitutional Treaty. In: *The Unity of the European Constitution*. Springer, 67–86.
239. Lang, A. (2018). *Ultra Vires* Review of the ECB's Policy of Quantitative Easing: An Analysis of the German Constitutional Court's Preliminary Reference Order in the *PSPP* Case. *Common Market Law Review*, 55(3), 923–952.
240. Lanier, E. R. (1988). Solange, Farewell: The Federal German Constitutional Court and the Recognition of the Court of Justice of the European Communities as Lawful Judge. *Boston College International and Comparative Law Review*, 11(1), 1–29.

241. Lankelienė, I. ir Padskočimaitė, A. (2016). Švedijos Karalystės Konstitucija. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2016). *Pasaulio valstybių konstitucijos. III tomas*. Mykolo Romerio universitetas, 709–747.
242. Lasser, M. de S.-O. -l'E. (2009). *Judicial Transformations: The Rights Revolution in the Courts of Europe*. Oxford University Press.
243. Lazzerini, N. (2020). Insight Dual Preliminarity Within the Scope of the EU Charter of Fundamental Rights in the Light of Order 182/2020 of the Italian Constitutional Court. *European Papers*, 5(3), 1463–1476.
244. Lenaerts, K. (1990). Constitutionalism and the Many Faces of Federalism. *The American Journal of Comparative Law*, 38(2), 205–263.
245. Lenaerts, K and Van Nuffel, P. (2011). *European Union Law*. Sweet & Maxwell.
246. Lenaerts, K. (2012). EU Federalism in 3-D. In: Cloots, E., De Baere, G. and Sottiaux, S. (eds.) (2012). *Federalism in the European Union*. Hart Publishing, 11–44.
247. Lenaerts, K. (2014). EU Values and Constitutional Pluralism: The EU System of Fundamental Rights Protection. *Polish Yearbook of International Law*, 135–160.
248. Lenaerts, K. and Gutiérrez-Fons, J. (2018). A Constitutional Perspective. In: Schütze, R., Tridimas, T. (eds.) (2018). *Oxford Principles of European Union Law,* I, 102–141.
249. Letsas, G. (2012). Harmonic Law: The Case Against Pluralism. In: Dickson, J. and Eleftheriadis, P. (eds.) (2012). *Philosophical Foundations of European Union Law*. Oxford University Press, 77–108.
250. Loughlin, M. (2014). Constitutional pluralism: An oxymoron? *Global Constitutionalism*, 3(1), 9–30.
251. Lucy, W. (1996). Adjudication for pluralists. *Oxford Journal of Legal Studies*, 16(3), 369–406.
252. Mac Amhlaigh, C.S. (2018). The Anatomy of Constitutional Pluralism in the European Union. In: *Research Handbook on Pluralism and EU Law*. Edward Elgar Publishing, 59–77.
253. MacCormick, N. (1993). Beyond the Sovereign State. *The Modern Law Review*, 56(1), 1–18.
254. MacCormick, N. (1995). The Maastricht-Urteil: Sovereignty Now. *European Law Journal*, 1(3), 259–266.
255. MacCormick, N. (2002). *Questioning Sovereignty: Law, State, and Nation in the European Commonwealth*. Oxford University Press.
256. MacCormick, N. (2011). MacCormick on MacCormick. In: Agustín José Menéndez, A. J. and Fossum, J. E. (eds.) (2011). *Law and*

Democracy in Neil MacCormick's Legal and Political Theory: The Post-Sovereign Constellation. Springer, 17–24.
257. Madsen, M. R., Olsen, H. P. and Šadl, U. (2017). Competing Supremacies and Clashing Institutional Rationalities: The Danish Supreme Court's Decision in the Ajos Case and the National Limits of Judicial Cooperation. *European Law Journal*, 23(1–2), 140–150.
258. Maduro, M. P. (2003a). Europe and the Constitution: What if this is as Good as it Gets? In: Weiler, J. H. H. (ed.) (2003). *European Constitutionalism Beyond the State*. Cambridge University Press, 74–102.
259. Maduro, M. P. (2003b). Contrapunctual Law: Europe's Constitutional Pluralism in Action. In: Walker, N. (ed.) (2003). *Sovereignty in Transition*. Hart Publishing, 501–537.
260. Maduro, M. P. (2009). Courts and Pluralism: Essay on a Theory of Judicial Adjudication in the Context of Legal and Constitutional Pluralism. In: Dunoff, J. L. and Trachtman, J. P. (eds.) (2009). *Ruling the World? Constitutionalism, International Law, and Global Governance*. Cambridge University Press, 356–379.
261. Maduro, M. P. (2012). Three Claims of Constitutional Pluralism. In: Avbelj, M. and Komárek, J. (eds.) (2012). *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond*. Hart Publishing, 67–84.
262. Maduro, M. P. (2013). In Search of a Meaning and not in Search of the Meaning: Judicial Review and the Constitution in Times of Pluralism. *Wisconsin Law Review*, 2, 541–563.
263. Maduro, M. P. (2017). Europe Transformed. Exit, Voice and Loyalty? In: Maduro, M. P. and Wind, M. (eds.) (2017). *The Transformation of Europe: Twenty-Five Years On*. Cambridge University Press, 317–332.
264. Maesa, C. D. F. (2018). Effectiveness and Primacy of EU Law v. Higher National Protection of Fundamental Rights and National Identity. *Eucrim*, 1, 50–56.
265. Makowski, K. D. (1995). Solange III: The German Federal Constitutional Court's Decision on Accession to the Maastricht Treaty on European Union. *University of Pennsylvania Journal of International Law*, 16(1), 155–179.
266. Mangiameli, S. (2012). The Institutional Design of the European Union After Lisbon. In: Blanke, H.-J. and Mangiameli, S. (eds.) (2012). *The European Union after Lisbon. Constitutional Basis, Economic Order and External Action*. Springer, 93–128.
267. Martí, J. L. (2013). Two Different Ideas of Constitutional Identity: Identity of the Constitution v. Identity of the People. In: Arnaiz, A. S.

and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. Intersentia, 17–36.
268. Martinico, G. (2010). Judging in the Multilevel Legal Order: Exploring the Techniques of 'Hidden Dialogue.' *King's Law Journal*, 21(2), 257–281.
269. Martinico, G. (2012). The Tangled Complexity of the EU Constitutional Process: On Complexity as a Constitutional Theory of the EU. *Yearbook of European Law*, 31(1), 198–226.
270. Martinico, G. (2013). What Lies Behind Article 4(2) TEU? In: Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. Intersentia, 93–108.
271. Martinico, G. (2015). The „Polemical" Spirit of European Constitutional Law: On the Importance of Conflicts in EU Law. *German Law Journal*, 16(6), 1343–1374.
272. Martinico, G. (2016). Constitutionalism, Resistance, and Openness: Comparative Law Reflections on Constitutionalism in Postnational Governance. *Yearbook of European Law*, 35(1), 318–340.
273. Martinico, G. (2018). Constitutional conflicts and agonistic pluralism: what can we learn from political theory? In: Davies, G. and Avbelj, M. (eds.) (2018). *Research Handbook on Legal Pluralism and EU Law*. Edward Elgar Publishing, 78–94.
274. Martinico, G. and Repetto, G. (2019). Fundamental rights and constitutional duels in Europe: An Italian perspective on case 269/2017 of the Italian constitutional court and its aftermath. *European Constitutional Law Review*, 15(4), 731–751.
275. Matijošius, A. (2016a). Italijos Respublikos Konstitucija. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2016). *Pasaulio valstybių konstitucijos. I Tomas.* Mykolo Romerio universitetas, 1096–1133.
276. Matijošius, A. (2016b). Ispanijos Karalystės Konstitucija. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2016). *Pasaulio valstybių konstitucijos. I tomas.* Mykolo Romerio universitetas, 1024–1078.
277. Matijošius, A. (2016c). Vengrijos Pagrindinis Įstatymas. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2016). *Pasaulio valstybių konstitucijos. III tomas.* Mykolo Romerio universitetas, 1204–1250.
278. Mayer, F. (2003). The European Constitution and the Courts Adjudicating European Constitutional Law in a Multilevel System. *Jean Monnet Working Paper*, 9/03.
279. Mayer, F. (2009). Multilevel Constitutional Jurisdiction. In: von Bogdandy, A. and Bast, J. (eds.) (2009). *Principles of European Constitutional Law.* Hart Publishing, 399–439.

280. Mayer, F. (2011). Rashomon in Karlsruhe: A Reflection on Democracy and Identity in the European Union. *International Journal of Constitutional Law*, 9(3–4), 757–785.
281. Mayer, F. (2014). Rebels Without a Cause? A Critical Analysis of the German Constitutional Court's *OMT* Reference. *German Law Journal*, 15(2), 111–146.
282. Mayer, F. (2017). The Transformation of Europe: Loyalty Lost, Democracy Lost? In: Maduro, M. P. and Wind, M. (eds.) (2017). *The Transformation of Europe: Twenty-Five Years On*. Cambridge University Press, 274–288.
283. Mayer, F. (2020). To Boldly go where no Court has gone Before. The German Federal Constitutional Court's *Ultra Vires* Decision of May 5, 2020. *German Law Journal*, 21(5), 1023–1031.
284. Mazmanyan, A., Popelier, P. and Vandenbruwaene, W. (2013). Constitutional Courts and Multilevel Governance in Europe. Editors' Introduction. In: Popelier, P., Mazmanyan, A. and Vandenbruwaene, W. (eds.) (2013). *The Role of Constitutional Courts in Multilevel Governance*. Intersentia, 1–17.
285. Menéndez, A. J. (2011). From Constitutional Pluralism to a Pluralistic Constitution? Constitutional Synthesis as a MacCormickian Constitutional Theory of European Integration. In: Menéndez, A. J. and Fossum, J. E. (eds.) (2011). *Law and Democracy in Neil MacCormick's Legal and Political Theory: The Post-Sovereign Constellation*. Springer, 211–241.
286. Menéndez, A. J. (2017). Constitutional Review, Luxembourg Style: A Structural Critique of the Way in Which the European Court of Justice Reviews the Constitutionality of the Laws of the Member States of the European Union. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 9(2), 116–145.
287. Mesonis, G. (2010). *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*. Registrų centras.
288. Michaels, R., Pauwelyn, J. (2012). Conflict of Norms or Conflict of Laws?: Different Techniques in the Fragmentation of Public International Law. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 22(3), 349–376.
289. Mickonytė, A. (2017). The Right to a Name Versus National Identity in the Context of EU Law: The Case of Lithuania. *Review of Central and East European Law*, 42(4), 325–363.
290. Millet, F.-X. (2012). The French Constitutional Council and the CJEU: Between Splendid Isolation, Communication and Forced Dialogue. In:

Claes, M. et al. (eds.) (2012). *Constitutional Conversations in Europe: Actors, Topics and Procedures*. Intersentia, 251–266.
291. Millet, F.-X. (2018). Constitutional pluralism beyond monism and dualism. In: Davies, G. and Avbelj, M. (eds.) (2018). *Research Handbook on Legal Pluralism and EU Law*. Edward Elgar Publishing, 111–132.
292. Millet, F.-X. (2020). Constitutional Identity in France: Vices and – Above All – Virtues. In: Callies, C. and van der Schyff, G. (eds.) (2020). *Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism*. Cambridge University Press, 134–152.
293. Millet, F.-X. and Perlo, N. (2015). The First Preliminary Reference of the French Constitutional Court to the CJEU: Révolution de Palais or Revolution in French Constitutional Law? *German Law Journal*, 16(6), 1471–1490.
294. Mohay, Á. (2012). Decision 143/2010 of the Constitutional Court of the Republic of Hungary Regarding the Constitutionality of Act CLXVIII of 2007 Promulgating the Lisbon Treaty. *Vienna Journal on International Constitutional Law*, 6(2), 301–306.
295. Mohay, Á. and Tóth, N. (2017a). Nobility Titles and Free Movement: Case C-438/14 Nabiel Peter Bogendorff von Wolffersdorff. *Pécs Journal of International and European Law*, 1, 30–38.
296. Mohay, Á. and Tóth, N. (2017b). Decision 22/2016. (XII. 5.) AB on the Interpretation of Article E)(2) of the Fundamental Law. *American Journal of International Law*, 111(2), 468–475.
297. Molek, P. (2012). The Czech Constitutional Court and the Court of Justice: Between Fascination and Securing Autonomy. In: Claes, M. et al. (eds.) (2012). *Constitutional Conversations in Europe: Actors, Topics and Procedures*. Intersentia, 131–159.
298. Murauskas, D. (2015). *Instrumentalizmas teismų sprendimuose: argumentavimas įvertinus socialinius padarinius*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
299. Murphy, N. (2017). Article 4(2) TEU: A Blow to the Supremacy of Union Law? *Trinity College Law Review*, 20, 94–121.
300. Murswiek, D. (2014). ECB, ECJ, Democracy, and the Federal Constitutional Court: Notes on the Federal Constitutional Court's Referral Order from 14 January 2014. *German Law Journal*, 15(2), 147–165.

301. Nielsen, R. and Tvarnø, C. D. (2017). Danish Supreme Court Infringes the EU Treaties by its Ruling in the Ajos Case. *Europarättslig Tidskrift*, 2, 303–326.
302. Oberhuber, F. (2006). The Convention Method: An Institutional Device for Consensus-building. In: Puntscher Riekmann, S. and Wessels, W. (eds.) (2006). *The Making of a European Constitution: Dynamics and Limits of the Convention Experience*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 90–119.
303. Orator, A. (2015). The Decision of the Austrian Verfassungsgerichtshof on the EU Charter of Fundamental Rights: An Instrument of Leverage or Rearguard Action? *German Law Journal*, 16(6), 1429–1448.
304. Ortiz, P. J. C. (2017). National Higher Courts and European Integration: A Survey of Six Decades of Academic Inquiry. *German Law Journal*, 18(4), 799–822.
305. Panara, C. (2015). *The Sub-national Dimension of the EU*. Springer International.
306. Paris, D. (2015). Constitutional Courts as Guardians of EU Fundamental Rights? Centralised Judicial Review of Legislation and the Charter of Fundamental Rights of the EU. *European Constitutional Law Review*, 11(2), 389–407.
307. Paris, D. (2017). Carrot and Stick. The Italian Constitutional Court's Preliminary Reference in the Case Taricco. *Questions of International Law*, 37, 5–20.
308. Paris, D. (2018). National and Supranational Courts as Battleground and Meeting Ground of Constitutional Adjudication. *Italian Journal of Public Law*, 10(2), 205–225.
309. Payandeh, M. (2011). Constitutional Review of EU law after Honeywell: Contextualizing the Relationship Between the German Constitutional Court and the EU Court of Justice. *Common Market Law Review*, 48(1), 9–38.
310. Payandeh, M. (2017). The *OMT* Judgment of the German Federal Constitutional Court. Repositioning the Court within the European Constitutional Architecture. *European Constitutional Law Review*, 13(2), 400–416.
311. Pérez, A. T. (2012a). The Dual System of Rights Protection in the European Union in Light of US Federalism. In: Cloots, E., De Baere, G. and Sottiaux, S. (eds.) (2012). *Federalism in the European Union*. Hart Publishing, 110–130.
312. Pérez, A. T. (2012b). Spanish Constitutional Court, Constitutional Dialogue on the European Arrest Warrant: The Spanish Constitutional

Court Knocking on Luxembourg's Door; Spanish Constitutional Court, Order of 9 June 2011, ATC 86/2011. *European Constitutional Law Review*, 8(1), 105–127.
313. Pérez, A. T. (2013a). The Challenges for Constitutional Courts as Guardians of Fundamental Rights in the European Union. In: Popelier, P., Mazmanyan, A. and Vandenbruwaene, W. (eds.) (2013). *The Role of Constitutional Courts in Multilevel Governance*. Intersentia, 49–76.
314. Pérez, A. T. (2013b). Constitutional Identity and Fundamental Rights: The Intersection between Articles 4(2) TEU and 53 Charter. In: Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. Intersentia, 141–157.
315. Pérez, A. T. (2014). Melloni in Three Acts: From Dialogue to Monologue. *European Constitutional Law Review*, 10(2), 308–331.
316. Pernice, I. (2011a). Does Europe Need a Constitution? Achievements and Challenges After Lisbon. In: Arnull, A. et al. (eds.) (2011). *A Constitutional Order of States? Essays in EU Law in Honour of Alan Dashwood*. Hart Publishing, 75–98.
317. Pernice, I. (2011b). Motor or Break for European Policies? Germany's New Role in the EU after Lisbon-Judgement of its Federal Constitutional Court. In: Nomos (Ed.), *Europe's Constitutional Challenges in the Light of Recent Case Law of National Constitutional Courts*, 355–389.
318. Pernice, I. (2013). The Autonomy of the EU Legal Order — Fifty Years After Van Gend. In: Tizzano, A., Kokott, J. and Prechal, S. (eds.) (2013). *50th Anniversary of the Judgment in Van Gend En Loos 1963–2013*. Office des Publications de l'Union européenne, 55–80.
319. Peters, A. (2009). Supremacy Lost: International Law Meets Domestic Constitutional Law. *Vienna Journal on International Constitutional Law*, 3(3), 170–198.
320. Petersen, N. (2020). Karlsruhe's Lochner moment? A rational choice perspective on the German federal constitutional court's relationship to the CJEU after the *PSPP* decision. *German Law Journal*, 21(5), 995–1005.
321. Piccirilli, G. (2018). The „Taricco Saga": The Italian Constitutional Court Continues its European Journey. *European Constitutional Law Review*, 14(4), 814–833.
322. Piqani, D. (2007). Constitutional Courts in Central and Eastern Europe and their Attitude towards European Integration. *European Journal of Legal Studies*, 1(2), 213–234.

323. Piqani, D. (2012). Arguments for a Holistic Approach in European Constitutionalism: What Role for National Institutions in Avoiding Constitutional Conflicts between National Constitutions and EU Law. *European Constitutional Law Review*, 8(3), 493–522.
324. Pliakos, A. and Anagnostaras, G. (2014). Blind Date Between Familiar Strangers: The German Constitutional Court Goes Luxembourg! *German Law Journal*, 15, 369–382.
325. Pliakos, A. and Anagnostaras, G. (2015). Fundamental Rights and the New Battle over Legal and Judicial Supremacy: Lessons from Melloni. *Yearbook of European Law*, 34(1), 97–126.
326. Poli, M. D. (2017). The Judicial Dialogue in Europe. *Vienna Journal on International Constitutional Law*, 11(3), 351–364.
327. Poli, S. and Cisotta, R. (2020). The German Federal Constitutional Court's Exercise of *Ultra Vires* Review and the Possibility to Open an Infringement Action for the Commission. *German Law Journal*, 21(5), 1078–1089.
328. Pollicino, O. (2009). Strasbourg and Luxembourg at the Forefront of the Enlargement of Europe: An Antithetical Judicial Approach? In: Fontanelli, F. and Martinico, G. (eds.) (2009). *The ECJ Under Siege – New Constitutional Challenges for the ECJ*. The Icfai University Press, 109–137.
329. Pollicino, O. (2010). The New Relationship between National and the European Courts after the Enlargement of Europe: Towards a Unitary Theory of Jurisprudential Supranational Law? *Yearbook of European Law*, 29(1), 65–111.
330. Polzin, M. (2017). Constitutional Identity as a Constructed Reality and a Restless Soul. *German Law Journal*, 18(7), 1595–1615.
331. Popelier, P. (2012). Judicial Conversations in Multilevel Constitutionalism. The Belgian Case. In: Claes, M. et al. (eds.) (2012). *Constitutional Conversations in Europe: Actors, Topics and Procedures*. Intersentia, 73–99.
332. Preshova, D. (2012). Battleground or Meeting Point? Respect for National Identities in the European Union – Article 4(2) of the Treaty on European Union. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, 8, 267–298.
333. Preshova, D. (2019). *On the Rise While Falling. The New Roles of Constitutional Courts in the Era of European Integration*. PhD thesis, Universität zu Köln.
334. Priban, J. (2015). Constitutional Sovereignty in Post-Sovereign Jurisprudence of the Czech Constitutional Court: from the Lisbon

Judgments to the Landtová *Ultra Vires* Controversy. In: Bobek, M. (ed.) (2015). *Central European Judges Under the European Influence: The Transformative Power of the EU Revisited*. Hart Publishing, 323–348.
335. Puntscher Riekmann, S. and Wessels, W. (2006). European Constitutionalism at the Crossroads. In: Puntscher Riekmann, S. and Wessels, W. (eds.) (2006). *The Making of a European Constitution: Dynamics and Limits of the Convention Experience*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, 7–31.
336. Pūraitė-Andrikienė, D. (2017). *Konstitucinės justicijos procesas Lietuvoje: optimalaus modelio paieška.* Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
337. Pūraitė-Andrikienė, D. (2020). Teisės aktų konstitucingumo patikros objektai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, 116, 72–91.
338. Quesada, L. J. (2012). The Revision Procedures of the Treaty. In: Blanke, H.-J. and Mangiameli, S. (eds.) (2012). *The European Union after Lisbon. Constitutional Basis, Economic Order and External Action*. Springer, 323–342.
339. Rasmussen, M. (2017). How to Enforce European Law? A New History of the Battle over the Direct Effect of Directives, 1958–1987. *European Law Journal*, 23(3–4), 290–308.
340. Rauchegger, C. (2020). National Constitutional Courts as Guardians of the Charter: A Comparative Appraisal of the German Federal Constitutional Court's Right to Be Forgotten Judgments. *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 22, 258–278.
341. Ravluševičius, P. (2007). Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės santykis su Lietuvos teise. *Jurisprudencija*, 92, 28–36.
342. Ravluševičius, P. (2011). The Enforcement of the Primacy of the European Union Law: Legal Doctrine and Practice. *Jurisprudencija*, 18(4), 1369–1388.
343. Ravluševičius, P. (2013). ES ir nacionalinės teisės sąveikos ypatumai. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2013). *Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje*. Mykolo Romerio universitetas, 53–89.
344. Raz. J (1972). Legal Principles and the Limits of Law. *The Yale Law Journal*, 81(5), 823–854.
345. Reestman, J.-H. (2005). Conseil Constitutionnel on the Status of (Secondary) Community Law in the French Internal Order. Decision of 10 June 2004, 2004-496 DC. *European Constitutional Law Review*, 1(2), 302–317.

346. Reestman, J.-H. (2009). The Franco-German Constitutional Divide: Reflections on National and Constitutional Identity. *European Constitutional Law Review*, 5(3), 374–390.
347. Repetto, G. (2015). Pouring New Wine into New Bottles? The Preliminary Reference to the CJEU by the Italian Constitutional Court. *German Law Journal*, 16, 1449–1470.
348. Rideau, J. (2013). The Case-law of the Polish, Hungarian and Czech Constitutional Courts on National Identity and the „German Model". In: Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. Intersentia, 243–262.
349. Rochère, J. and Pernice, I. (2003). European Union Law and National Constitutions. In: Andenas, M. and Usher, J. A. (eds) (2003). *The Treaty of Nice and Beyond Enlargement and Constitutional Reform*. Hart Publishing, 47–105.
350. Rodin, S. (2011). National Identity and Market Freedoms After the Treaty of Lisbon. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, 7, 11–41.
351. Rosas, A. and Armati, L. (2010). *EU Constitutional Law: An Introduction*. Hart Publishing.
352. Rosas, A. and Armati, L. (2018). *EU Constitutional Law: An Introduction. Third revised edition*. Hart Publishing.
353. Rosenfeld, M. (2012). Constitutional Identity. In: Rosenfeld, M. and Sajó, A. (eds.) (2012). *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford University Press, 756–776.
354. Rugge, G. (2017). The Italian Constitutional Court on Taricco: Unleashing the normative potential of 'national identity'? *Questions of International Law*, 37, 21–29.
355. Sabel, C. F. and Gerstenberg, O. (2010). Constitutionalising an Overlapping Consensus: The ECJ and the Emergence of a Coordinate Constitutional Order. *European Law Journal,* 16(5), 511–550.
356. Sadurski, W. (2008). "Solange, chapter 3": Constitutional Courts in Central Europe – Democracy – European Union. *European Law Journal*, 14(1), 1–35.
357. Sadurski, W. (2012). *Constitutionalism and the Enlargement of Europe*. Oxford University Press.
358. Safjan, M. (2015). Central and Eastern European Constitutional Courts Facing New Challenges: Ten Years of Experience. In: Bobek, M. (ed.) (2015). *Central European Judges Under the European Influence. The Transformative Power of EU Revisited*. Hart Publishing, 375–389.

359. Sarmiento, D. (2012a). The Silent Lamb and the Deaf Wolves. In: Avbelj, M. and Komárek, J. (eds.) (2012). *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond*. Hart Publishing, 285–317.
360. Sarmiento, D. (2012b). National Voice and European Loyalty. Member State Autonomy, European Remedies and Constitutional Pluralism in EU Law. Micklitz, H.-W. and De Witte, B. (eds.) (2012). *The European Court of Justice and the Autonomy of the Member States*. Intersentia, 325–345.
361. Sarmiento, D. (2013). The EU's Constitutional Core. In: Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. Intersentia, 177–204.
362. Schmid, C. (2001). *Multi-Level Constitutionalism and Constitutional Conflicts: Interconnecting the National, European, and International Economic Constitutions in the Banana Dispute.* PhD thesis, European University Institute, Florence.
363. Schneider, K. (2020). The Constitutional Status of Karlsruhe's Novel „Jurisdiction" in EU Fundamental Rights Matters: Self-inflicted Institutional Vulnerabilities. *German Law Journal*, 21(S1), 19–26.
364. Schnettger, A. (2020). Article 4(2) TEU as a Vehicle for National Constitutional Identity in the Shared European Legal System. In: Callies, C. and van der Schyff, G. (eds.) (2020). *Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism*. Cambridge University Press, 9–37.
365. Schütze, R. (2016). *European Constitutional Law, Second edition*. Cambridge University Press.
366. van der Schyff, G. (2016a). Exploring Member State and European Union Constitutional Identity. *European Public Law*, 22(2), 227–241.
367. van der Schyff, G. (2016b). EU Member State Constitutional Identity: A Comparison of Germany and the Netherlands as Polar Opposites. *Heidelberg Journal of International Law*, 76(1), 167–191.
368. van der Schyff, G. (2020). Member States of the European Union, Constitutions, and Identity. In: Callies, C. and van der Schyff, G. (eds.) (2020). *Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism*. Cambridge University Press, 305–347.
369. Scicluna, N. (2015). *European Union Constitutionalism in Crisis*. Routledge.
370. Serrano, M. R.-I. (2015). The Spanish Constitutional Court and Fundamental Rights Adjudication After the First Preliminary Reference. *German Law Journal*, 16(6), 1509–1528.

371. Sharpston, E. and de Baere, G. (2011). The Court of Justice as a Constitutional Adjudicator. In: Arnull, A. et al. (eds.) (2011). *A Constitutional Order of States? Essays in EU Law in Honour of Alan Dashwood*. Hart Publishing, 123–150.
372. Siliquini-Cinelli, L. (2019). Legal Positivism as Tekhnē: Postnational Normative Ontology and the Positivist Effectual Temporality. In: Siliquini-Cinelli, L. (ed.) *Legal Positivism in a Global and Transnational Age*. Springer, 123–154.
373. Šileikis, E. (2003). *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Teisinės informacijos centras.
374. Šileikis, E. (2006). Aktyvistinė konstitucinė justicija kaip subtili diskrecija inspiruoti teisinius modelius. *Jurisprudencija,* 12(90), 51–60.
375. Šileikis, E. (2010). Konstitucinis Teismas ir valstybės atsakomybė už Europos Sąjungos teisės pažeidimą. *Justitia,* 1(73), 2–14.
376. Šileikis, E. (2014). Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įtaka Lietuvos konstitucijos aiškinimui. Iš: Švedas, G., Nekrošius, V. ir Machovenko, J. (red.) (2014). *Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos teisinei sistemai*. p. p.53-85.
377. Šileikis, E. (2018). Konstitucijos 25-mečio fenomenas: subrandinimo veiksniai ir iššūkiai. *Teisė*, 106, 190–197.
378. Simon, S. and Rathke, H. (2020). „Simply not comprehensible“. Why? *German Law Journal*, 21(5), 950–955.
379. Sinkevičius, V. (2005). Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos. *Jurisprudencija,* 67(59), 7–19.
380. Sinkevičius, V. (2014). Teisinės pasekmės, kurias sukelia Konstitucinio Teismo konstatavimas, jog įstatymas ar kitas teisės aktas prieštarauja Konstitucijai. *Jurisprudencija*, 21(4), 939–956.
381. Sinkevičius, V. (2015). Konstitucijos keitimo apribojimai? *Jurisprudencija*, 22(2), 206–230.
382. Śledzińska-Simon and A., Ziółkowski, M. (2020). Constitutional Identity in Poland. Is the Emperor Putting on the Old Clothes of Sovereignty? In: Callies, C. and van der Schyff, G. (eds.) (2020). *Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism*. Cambridge University Press, 243–267.
383. Somek, A. (2012). Monism: A Tale of the Undead. In: Avbelj, M. and Komárek, J. (eds.) (2012). *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond*. Hart Publishing, 343–379.
384. Stačiokas, S. (2000). Pasiruošimas stojimui į ES: Konstitucinio Teismo praktikos tarptautinis ir lyginamasis aspektai. Iš: *Stojimas į Europos*

Sąjungą ir Konstitucija. Seminaro medžiaga 1999 m. birželio 29–30 d. Eugrimas, 35–48.
385. Staugaitytė, V. (2016). Lenkijos Respublikos Konstitucija. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2016). *Pasaulio valstybių konstitucijos. II tomas*. Mykolo Romerio universitetas, 569–627.
386. Stein, E. (2000). Lawyers, Judges, and the Making of a Transnational Constitution. In: Stein, E. (ed.) *Thoughts from a Bridge: A Retrospective of Writings on New Europe and American Federalism*. University of Michigan Press, 15–49.
387. Steuer, M. (2018). Constitutional Pluralism and the Slovak Constitutional Court: The Challenge of European Union Law. *The Lawyer Quarterly*, 8(2), 108–128.
388. Streinz, R. (2012). The Lisbon Decision of the Federal Constitutional Court of Germany: Openness towards European Law While Safeguarding Fundamental Political and Constitutional Structures. In: Huber P. M. (ed.) (2012). *The EU and National Constitutional Law*. Boorberg, 11–23.
389. Sweet, A. S. (2004). *The Judicial Construction of Europe*. Oxford University Press.
390. Sweet, A. S. (2009). Constitutionalism, Legal Pluralism, and International Regimes. *Indiana Journal of Global Legal Studies,* 16(2), 621.
391. Sweet, A. S. (2012). A Cosmopolitan Legal Order: Constitutional Pluralism and Rights Adjudication in Europe. *Global Constitutionalism*, 1(1), 53–90.
392. Švedaitė, R. Rumunijos Respublikos Konstitucija. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2016). *Pasaulio valstybių konstitucijos. III tomas*. Mykolo Romerio universitetas, 368–414.
393. Tatham, A. F. (1991). Effect of European Community Directives in France: The Development of The Cohn-Bendit Jurisprudence. *International and Comparative Law Quarterly*, 40(4), 907–919.
394. Tatham, A. F. (2013). *Central European Constitutional Courts in the Face of EU Membership*. Martinus Nijhoff Publishers.
395. Tatham, A. F. (2015). „Keeping the Faith“: The Trials and Tribulations of the Hungarian Constitutional Court in Following its European Vocation. In: Bobek, M. (ed.) (2015). *Central European Judges Under the European Influence. The Transformative Power of EU Revisited*. Hart Publishing, 349–374.

396. Thiele, A. (2014). Friendly or Unfriendly Act? The „Historic“ Referral of the Constitutional Court to the ECJ Regarding the ECB's OMT Program. *German Law Journal*, 15(2), 241–264.
397. Thym, D. (2011). From Ultra-Vires-Control to Constitutional-Identity- Review: The Lisbon Judgment of the German Constitutional Court. In: Beneyto, J. M. and Pernice, I. (eds.) (2011). *Europe's Constitutional Challenges in the Light of the Recent Case Law of National Constitutional Courts: Lisbon and Beyond*. Nomos, 31–44.
398. Thym, D. (2012). Attack or Retreat? Evolving Themes and Strategies of the Judicial Dialogue between the German Constitutional Court and the European Court of Justice. In: Claes, M. et al. (eds.) (2012). *Constitutional Conversations in Europe: Actors, Topics and Procedures*. Intersentia, 235–250.
399. Toader, T. and Safta, M. (2016). *The Dialogue of Constitutional Judges*. Peter Lang.
400. Tomuschat, C. (2013). The Defence of National Identity by the German Constitutional Court. In: Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. Intersentia, 205–219.
401. Toniatti, R. (2013). Sovereignty Lost, Constitutional Identity Regained. In: Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. Intersentia, 49–73.
402. Tremps, P. P. (2013). National Identity in Spanish Constitutional Court Case-law. In: Arnaiz, A. S. and Llivina, C. A. (eds.) (2013). *National Constitutional Identity and European Integration*. Intersentia, 263–274.
403. Tridimas, T. (2015). The ECJ and the National Courts: Dialogue, Cooperation, and Instability. In: Chalmers, D. and Arnull, A. (eds.) (2015). *The Oxford Handbook of European Union Law*. Oxford University Press, 403–430.
404. Tuori, K. (2010). The Many Constitutions of Europe. In: Tuori, K. and Sankari, S. (eds.) (2010). *The Many Constitutions of Europe*. Ashgate, 3–30.
405. Tuori, K. (2014). Transnational Law: On Legal Hybrids and Legal Perspectivism. In: Maduro, M. P., Tuori, K. and Sankari, S. (eds.) (2014). *Transnational Law. Rethinking European Law and Legal Thinking*. Cambridge University Press, 11–57.
406. Tuori, K. (2015). *European Constitutionalism*. Cambridge University Press, Cambridge.

407. Tuori, K. (2017). The Pluralism of European Fundamental Rights Law. In: Douglas-Scott, S. and Hatzis, N. (eds.) (2017). *Research Handbook on EU Law and Human Rights*. Cheltenham, 35–57.
408. Tuori, K. (2018). From Pluralism to Perspectivism. In: Davies, G. and Avbelj, M. (eds.) (2018). *Research Handbook on Legal Pluralism and EU Law*. Edward Elgar Publishing, 39–56.
409. Tusseau, G., 2020. Reconciling Legal Pluralism and Constitutionalism: New Trajectories for Legal Theory in the Global Age – Questionnaire. In: Tusseau, G. (ed.) *Debating Legal Pluralism and Constitutionalism. New Trajectories for Legal Theory in the Global Age*. Springer, 333–340.
410. Vadapalas, V. (2002). *Europos Sąjungos teisė ir Lietuva*. Justitia.
411. Vadapalas, V. (2003). ES Konstitucinė sutartis ir nacionalinės ES valstybių narių konstitucijos. *Teisės problemos*, 42, 103–107.
412. Vadapalas, V. (2006). *Tarptautinė teisė*. Eugrimas.
413. Vadapalas, V. (2017). Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė, tarptautinė teisė ir Europos Sąjungos teisė. Iš: Jarašiūnas, E. et al. (red.) (2017). *Lietuvos konstitucinė teisė*. Registrų centras, 191–212.
414. Vaičaitis, V. V. (2020). Konstitucijos interpretavimo samprata. In: Šinkūnas, H. (red.) (2020). *Lietuvos ir Lenkijos konstitucinės teisės aktualijos*. Vilniaus universiteto leidykla, 115-133.
415. Vaitkevičiūtė, A. (2016). Airijos Respublikos Konstitucija. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2016). *Pasaulio valstybių konstitucijos. I tomas*. Mykolo Romerio universitetas, 43–87.
416. Van de Heyning, C. (2012). The European Perspective: from lingua franca to a common language. In: Claes, M. et al. (eds.) (2012). *Constitutional Conversations in Europe: Actors, Topics and Procedures*. Intersentia, 181–203.
417. Viganò, F. 2018. Melloni Overruled? Considerations on the 'Taricco II' Judgment of the Court of Justice. *New Journal of European Criminal Law*, 9(1), 18–23.
418. Viellechner, L. (2020). „Friendliness" Towards Others: How the German Constitution Deals with Legal Pluralism. In: Tusseau, G. (ed.) *Debating Legal Pluralism and Constitutionalism. New Trajectories for Legal Theory in the Global Age*. Springer, 189–228.
419. Violante, T. (2020). Bring back the politics: The *PSPP* ruling in its institutional context. *German Law Journal*, 21(5), 1045–1057.
420. Voßkuhle, A. (2010). Multilevel Cooperation of the European Constitutional Courts: Der Europäische Verfassungsgerichtsverbund. *European Constitutional Law Review*, 6, 175–198.

421. Voßkuhle, A. (2013). The Cooperation Between European Courts: The Verbund of European Courts and its Legal Toolbox. In: The Court of Justice of the European Union (ed.) (2013). *The Court of Justice and the Construction of Europe: Analyses and Perspectives on Sixty Years of Case-Law*. Asser Press, 81–98.
422. Vyhnánek, L. (2015). The Eternity Clause in the Czech Constitution as Limit to European Integration. Much Ado about Nothing? *The Vienna Journal on International Constitutional Law*, 9(2), 240–252.
423. Walker, N. (2003). Late Sovereignty in the European Union. In: Walker, N. (ed.) (2003). *Sovereignty in Transition*. Hart Publishing, 3–32.
424. Walker, N. (2006). EU Constitutionalism and New Governance. In: de Búrca, G. and Scott, J. (eds.) (2006). *Law and New Governance in the EU and the US*. Hart Publishing, 15–36.
425. Walker, N. (2009). Reframing EU Constitutionalism. In: Dunoff, J. L. and Trachtman, J. P. (eds.) (2009). *Ruling the World? Constitutionalism, International Law, and Global Governance*. Cambridge University Press, 149–176.
426. Walker, N. (2012a). Constitutionalism and Pluralism in a Global Context. In: Avbelj, M. and Komárek, J. (eds.) (2012). *Constitutional Pluralism in the European Union and Beyond*. Hart Publishing, 17–37.
427. Walker, N. (2012b). The European Union's Unresolved Constitution. In: Rosenfeld, M. and Sajó, A. (eds.) (2012). *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford University Press, 1185–1208.
428. Weber, A. (2012). The Distribution of Competences Between the Union and the Member States. In: Blanke, H.-J. and Mangiameli, S. (eds.) (2012). *The European Union after Lisbon. Constitutional Basis, Economic Order and External Action*. Springer, 311–322.
429. Weiler, J. H. H. (1996). European Neo-Constitutionalism: In Search of Foundations for the European Constitutional Order. *Political Studies*, 44(3), 517–533.
430. Weiler, J. H. H. (1999). *The Constitution of Europe: „Do the New Clothes Have an Emperor?" and Other Essays on European Integration*. Cambridge University Press.
431. Weiler, J. H. H. (2003). In Defence of the Status Quo: Europe's Constitutional Sonderweg. In: Weiler, J. H. H. (ed.) (2003). *European Constitutionalism Beyond the State*. Cambridge University Press, 7–23.
432. Weiler, J. H. H. (2011). Prologue: Global and Pluralist Constitutionalism – Some Doubts. In: de Búrca, G. and Weiler, J. H. H. (eds.) (2011). *The Worlds of European Constitutionalism*. Cambridge University Press, 8–18.

433. Weiler, J. H. H. (2017). The Transformation of Europe. In: Maduro, M. P. and Wind, M. (eds.) (2017). *The Transformation of Europe: Twenty-Five Years On*. Cambridge University Press, 1–99.
434. Wendel, M. (2011). Lisbon before the Courts: Comparative Perspectives. In: Beneyto, J. M. and Pernice, I. (eds.) (2011). *Europe's Constitutional Challenges in the Light of the Recent Case Law of National Constitutional Courts: Lisbon and Beyond*. Nomos, 65–106.
435. Wendel, M. (2013). Comparative reasoning and the making of a common constitutional law: EU-related decisions of national constitutional courts in a transnational perspective. *International Journal of Constitutional Law*, 11(4), 981–1002.
436. Wendel, M. (2014). Exceeding Judicial Competence in the Name of Democracy: The German Federal Constitutional Court's *OMT* Reference. *European Constitutional Law Review*, 10(2), 263–307.
437. Wendel, M. (2020). Paradoxes of ultra-vires review: A critical review of the *PSPP* decision and its initial reception. *German Law Journal*, 21(5), 968–978.
438. Wessel, R. A. (2012). Reconsidering the Relationship between International and EU Law: Towards a Content-Based Approach? In: Cannizzaro, E., Palchetti, P. and Wessel, R. A. (eds.) (2012). *International Law as Law of the European Union*. Martinus Nijhoff Publishers, 7–33.
439. Wilkinson, M. A. (2017). Constitutional Pluralism: Chronicle of a Death Foretold? *European Law Journal*, 23(3–4), 213–233.
440. Wójtowicz, K. (2014). *Constitutional Courts and European Union Law*. Uniwersytet Wrocławski.
441. Zaccaroni, G. (2018). Is the horizontal application of general principles ultra vires? Dialogue and conflict between supreme European courts in *Dansk Industri*. *Federalismi.it* 9, 2–17.
442. Žalimas, D. (2014). Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės vaidmuo plėtojant oficialiąją konstitucinę doktriną. Iš: Birmontienė, T. (red.) 2014. *Šiuolaikinės konstitucinės justicijos tendencijos: nacionalinės ir tarptautinės teisės santykis*. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 295–321.
443. Žalimas, D. (2017a). Lietuvos konstitucinės tapatybės ir žmogaus teisių apsaugos sąveika. *Jurisprudencija*, 24(1), 35–49.
444. Žalimas, D. (2017b). Lietuvos Respublikos užsienio politikos konstituciniai pagrindai. Iš: Jarašiūnas, E. et al. (red.) (2017). *Lietuvos konstitucinė teisė*. Registrų centras, 757–778.

445. Žalimas, D. (2018). Konstitucijos viršenybės užtikrinimas: kai kurie Konstitucinio Teismo implicitinių įgaliojimų aspektai. *Jurisprudencija*, 25(1), 38–68.
446. Žaltauskaitė-Žalimienė, S. (2011). Nacionalinio teismo vaidmuo įgyvendinant Europos Sąjungos teisę ir teisinio saugumo principo pažeidžiamumas. *Teisė*, 78, 137–151.
447. Žaltauskaitė-Žalimienė, S. (2012a). Teisinio saugumo principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. Iš: Kūris, E. ir Masnevaitė, E. (red.) (2012). *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Lietuvos notarų rūmai, 136–155.
448. Žaltauskaitė-Žalimienė, S. (2012b). Europos Sąjungos teisės taikymo viršenybė nacionaliniuose teismuose ir jos ribos. Iš: Piličiauskas, R. (red.) (2012). *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija*. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 282–308.
449. Zbíral, R. (2012). Czech Constitutional Court, Judgment of 31 January 2012, pl. ÚS 5/12.-A Legal Revolution or Negligible Episode? Court of Justice Decision Proclaimed *Ultra Vires*. *Common Market Law Review*, 49(4), 1475–1491.
450. Zemánek, J. (2007). The Emerging Czech Constitutional Doctrine of European Law. *European Constitutional Law Review* 3(3), 418–435.
451. Zemánek, J. (2011). The Two Lisbon Judgments of the Czech Constitutional Court. In: Beneyto, J. M. and Pernice, I. (eds.) (2011). *Europe's Constitutional Challenges in the Light of the Recent Case Law of National Constitutional Courts: Lisbon and Beyond*. Nomos, 45–64.
452. Zemánek, J. (2016). An 'Entirely-Specific' Situation or a Routine Limitation of the National Autonomy? Slovak pensions XVII of the Czech Constitutional Court. In: Arnold, R. (ed.) (2016). *Limitations of National Sovereignty through European Integration*. Springer, 125–139.
453. Žilinskas, J. (2005). Lietuvos Respublikos Seimo dalyvavimo svarstant Europos Sąjungos reikalus mechanizmas: kūrimas, modelis ir procedūros. *Jurisprudencija*, 72(64), 30–45.
454. Ziller, J. (2005). National Constitutional Concepts in the New Constitution for Europe. *European Constitutional Law Review*, 1, 247–271.
455. Ziller, J. (2009). Solange III (or the Bundesverfassungsgericht's, Europe Friendlyness) On the Decision of the German Federal Constitutional Court Over the Ratification of the Treaty of Lisbon. *Rivista Italiana di Diritto Pubblico Comunitario*, 19(5), 973–995.

Teismų praktika

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

1. *Friedrich Stork & Cie / EAPB Vyriausioji valdyba* [ESTT], Nr. 1/58, [1959-02-04]. ECLI:EU:C:1959:4.
2. *Präsident Ruhrkolen-Verkaufsgesellschaft ir kiti / EAPB Vyriausioji valdyba* [ESTT], sujungtose bylose Nr. 36/58, 37/58, 38/59 ir 40/59 [1960-07-15]. ECLI:EU:C:1960:36
3. *Van Gend en Loos / Nederlandse administratie der belastingen* [ESTT], Nr. 26/62, [1963-02-05]. ECLI:EU:C:1963:1.
4. *Costa / E.N.E.L.* [ESTT], Nr. 6/64, [1964-07-15]. ECLI:EU:C:1964:66.
5. *Internationale Handelsgesellschaft mbH / Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel* [ESTT], Nr. 11/70, [1970-12-17]. ECLI:EU:C:1970:114.
6. *Nold KG / Komisija* [ESTT], Nr. 4/73, [1974-05-14]. ECLI:EU:C:1974:51.
7. *Yvonne Van Duyn / Home Office* [ESTT], Nr. 41/74, [1974-12-04]. ECLI:EU:C:1974:133.
8. *Defrenne / SABENA* [ESTT], Nr. 43/75, [1976-04-08]. ECLI:EU:C:1976:56.
9. *Benedetti / Munari* [ESTT], Nr. 52/76, [1977-02-03]. ECLI:EU:C:1977:16.
10. *Amministrazione delle Finanze dello Stato / Simmenthal* [ESTT], Nr.106/77, [1978-03-09]. ECLI:EU:C:1978:49.
11. *Pecastaing / Belgijos valstybė* [ESTT], Nr. 98/79, [1980-03-05]. ECLI:EU:C:1980:69.
12. *Roquette / Prancūzija* [ESTT], Nr. 145/79, [1980-10-15]. ECLI:EU:C:1980:234.
13. *Wünsche* [ESTT], Nr. 126/81, [1982-05-06]. ECLI:EU:C:1982:144.
14. *CILFIT / Ministero della Sanità* [ESTT], Nr. 283/81, [1982-10-06]. ECLI:EU:C:1982:335.
15. *Produits de maïs / Administration des douanes et droits indirects* [ESTT], Nr. 112/83, [1985-02-27]. ECLI:EU:C:1985:86.
16. *Fragd / Amministrazione delle finanze dello Stato* [ESTT], Nr. 33/84, [1985-05-22]. ECLI:EU:C:1985:221.
17. *Pinna / Caisse d'allocations familiales de la Savoie* [ESTT], Nr. 41/84, [1986-01-15]. ECLI:EU:C:1986:1.
18. *Foto-Frost / Hauptzollamt Lübeck-Ost*, [ESTT], Nr. 314/85, [1987-10-22]. ECLI:EU:C:1987:452.

19. *Groener / Minister for Education and the City of Dublin Vocational Education Committee*, [ESTT], Nr. 379/87, [1989-11-28]. ECLI:EU:C:1989:599.
20. *The Society for the Protection of Unborn Children Ireland / Grogan ir kiti* [ESTT], Nr. C-159/90, [1991-10-04]. ECLI:EU:C:1991:378.
21. *Komisija / Liuksemburgas* [ESTT], Nr. C-473/93, [1996-07-02]. ECLI:EU:C:1996:263.
22. *Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags- und Vertriebs GmbH / Heinrich Bauer Verlag* [ESTT], Nr. C-368/95, [1997-06-26]. ECLI:EU:C:1997:325.
23. *Ministero delle Finanze / IN.CO.GE.'90 ir kiti* [ESTT], Nr. C-10/97 iki C- 22/97, [1998-10-22]. ECLI:EU:C:1998:498.
24. *Kreil* [ESTT], Nr. C-285/98, [2000-01-11]. ECLI:EU:C:2000:2.
25. *Connect Austria* [ESTT], Nr. C-462/99, [2003-05-22]. ECLI:EU:C:2003:297.
26. *Schmidberger* [ESTT], Nr. C-112/00, [2003-06-12]. ECLI:EU:C:2003:333.
27. *Dory* [ESTT], Nr. C-186/01, [2003-03-11]. ECLI:EU:C:2003:146.
28. *Komisija / Fresh Marine* [ESTT], Nr. C-472/00 P, [2003-07-10]. ECLI:EU:C:2003:399.
29. *Köbler* [ESTT], Nr. C-224/01, [2003-09-30]. ECLI:EU:C:2003:513.
30. *Vokietija / Komisija* [ESTT], Nr. C-344/01, [2004-03-04]. ECLI:EU:C:2004:121.
31. *Omega* [ESTT], Nr. C-36/02, [2004-10-14]. ECLI:EU:C:2004:614.
32. *Mangold* [ESTT], Nr. C-144/04, [2005-11-22]. ECLI:EU:C:2005:709.
33. *Portugalija / Komisija* [ESTT], Nr. C-88/03, [2006-09-06]. ECLI:EU:C:2006:511.
34. *Ispanija / Jungtinė Karalystė* [ESTT], Nr. C-145/04, [2006-09-12]. ECLI:EU:C:2006:543.
35. *Stamatelaki* [ESTT], Nr. C-444/05, [2007-04-19]. ECLI:EU:C:2007:231.
36. *Dynamic Medien* [ESTT], Nr. C-244/06, [2008-02-14].
37. *Prancūzų bendruomenės vyriausybė ir Valonijos vyriausybė* [ESTT], Nr. C- 212/06, [2008-04-01]. ECLI:EU:C:2008:178.
38. *Jipa* [ESTT], Nr. C-33/07, [2008-07-10]. ECLI:EU:C:2008:396.
39. *Kadi ir Al Barakaat International Foundation / Taryba ir Komisija* [ESTT], Nr. C-402/05 P ir C-415/05 P, [2008-09-03]. ECLI:EU:C:2008:461.
40. *Sabatauskas ir kiti* [ESTT], Nr. C-239/07, [2008-10-09], ECLI:EU:C:2008:551.

41. *Italija / Komisija* [ESTT], Nr. T-185/05, [2008-11-20]. ECLI:EU:T:2008:519.
42. *Michaniki* [ESTT], Nr. C-213/07, [2008-12-16], ECLI:EU:C:2008:731.
43. *Airija / Parlamentas ir Taryba* [ESTT], Nr. C-301/06, [2009-02-10]. ECLI:EU:C:2009:68.
44. *Angelidaki ir kiti* [ESTT], Nr. C-378/07, C-379/07 ir C-380/07, [2009-04-23]. ECLI:EU:C:2009:250.
45. *Komisija / Lenkija* [ESTT], Nr. C-165/08, [2009-07-16]. ECLI:EU:C:2009:473.
46. *Komisija / Graikija* [ESTT], Nr. C-416/07, [2009-09-10]. ECLI:EU:C:2009:528.
47. *Filipiak* [ESTT], Nr. C-314/08, [2009-11-19]. ECLI:EU:C:2009:719.
48. *Komisija / Airija* [ESTT], Nr. C-456/08, [2010-01-28]. ECLI:EU:C:2010:46.
49. *Alassini ir kiti* [ESTT], Nr. C-317/08 iki C-320/08, [2010-03-18]. ECLI:EU:C:2010:146.
50. *Wall* [ESTT], Nr. C-91/08, [2010-04-13]. ECLI:EU:C:2010:182.
51. *Bressol ir kiti* [ESTT], Nr. C-73/08, [2010-04-13]. ECLI:EU:C:2010:181.
52. *Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid* [ESTT], Nr. C-484/08, [2010-06-03]. ECLI:EU:C:2010:309.
53. *Melki ir Abdeli* [ESTT], Nr. C-188/10 ir C-189/10, [2010-06-22]. ECLI:EU:C:2010:363.
54. *Winner Wetten* [ESTT], Nr. C-409/06, [2010-09-08]. ECLI:EU:C:2010:503.
55. *Elchinov* [ESTT], Nr. C-173/09, [2010-10-05]. ECLI:EU:C:2010:581.
56. *Ingeniørforeningen i Danmark* [ESTT], Nr. C-499/08, [2010-10-12]. ECLI:EU:C:2010:600.
57. *Sayn-Wittgenstein* [ESTT], Nr. C-208/09, [2010-12-22]. ECLI:EU:C:2010:806.
58. *Runevič-Vardyn ir Wardyn* [ESTT], Nr. C-391/09, [2011-05-12]. ECLI:EU:C:2011:291.
59. *Komisija / Liuksemburgas* [ESTT], Nr. C-51/08, [2011-05-24]. ECLI:EU:C:2011:336.
60. *ČEZ* [ESTT], Nr. C-115/08, [2009-10-27]. ECLI:EU:C:2009:660.
61. *Région Nord-Pas-de-Calais / Komisija* bei *Communauté d'Agglomération du Douaisis / Komisija* [ESTT], Nr. T-267/08 ir T-279/08, [2011-05-12]. ECLI:EU:T:2011:209.
62. *Landtová* [ESTT], Nr. C-399/09, [2011-06-22]. ECLI:EU:C:2011:415.
63. *O'Brien* [ESTT], Nr. C-393/10, [2012-03-01]. ECLI:EU:C:2012:110.

64. *Northern Ireland Department of Agriculture and Rural Development / Komisija* [ESTT], Nr. T-453/10, [2012-03-06]. ECLI:EU:T:2012:106.
65. *Région Nord-Pas-de-Calais / Komisija* [ESTT], Nr. C-389/11 P, [2012-07-04]. ECLI:EU:C:2012:408.
66. Parlamentas / Taryba [ESTT], Nr. C-355/10 [2012-09-05]. ECLI:EU:C:2012:516
67. *Vengrija / Slovakija* [ESTT], Nr. C-364/10, [2012-10-16]. ECLI:EU:C:2012:630.
68. *Pringle* [ESTT], Nr. C-370/12, [2012-11-27]. ECLI:EU:C:2012:756.
69. *Melloni* [ESTT], Nr. C-399/11, [2013-02-26]. ECLI:EU:C:2013:107.
70. *Åkerberg Fransson* [ESTT], Nr. C-617/10, [2013-02-26]. ECLI:EU:C:2013:105.
71. *Las* [ESTT], Nr. C-202/11, [2013-04-26]. ECLI:EU:C:2013:239.
72. *F.* [ESTT], Nr. C-168/13 PPU, [2013-05-30]. ECLI:EU:C:2013:358.
73. *Siragusa* [ESTT], Nr. C-206/13, [2014-03-06], ECLI:EU:C:2014:126.
74. *Digital Rights Ireland Ltd bei Seitlinger ir kiti* [ESTT], Nr. C-293/12 ir C- 594/12, [2014-04-08]. ECLI:EU:C:2014:238.
75. *Northern Ireland Department of Agriculture and Rural Development / Komisija* [ESTT], Nr. C-248/12 P, [2014-03-06], ECLI:EU:C:2014:137.
76. *Digibet ir Albers* [ESTT], Nr. C-156/13, [2014-06-12]. ECLI:EU:C:2014:1756.
77. *Torresi* [ESTT], Nr. C-58/13 ir C-59/13, [2014-07-17]. ECLI:EU:C:2014:2088.
78. *Vital Pérez* [ESTT], Nr. C-416/13, [2014-11-13]. ECLI:EU:C:2014:2371.
79. *Teisingumo Teismo nuomonė* [ESTT], Nr. 2/13, [2014-12-18]. ECLI:EU:C:2014:2454.
80. *Gauweiler ir kiti* [ESTT], Nr. C-62/14, [2015-06-16]. ECLI:EU:C:2015:400.
81. *Taricco ir kiti* [ESTT], Nr. C-105/14, [2015-09-08]. ECLI:EU:C:2015:555.
82. *DHL Express (Italija) ir DHL Global Forwarding (Italija)* [ESTT], Nr. C-428/14, [2016-01-20]. ECLI:EU:C:2016:27.
83. *Aranyosi ir Căldăraru* [ESTT], Nr. C-404/15 ir C-659/15 PPU, [2016-04-05]. ECLI:EU:C:2016:198.
84. *DI* [ESTT], Nr. C-441/14, [2016-04-19]. ECLI:EU:C:2016:278.
85. *Bogendorff von Wolffersdorff* [ESTT], Nr. C-438/14, [2016-06-02]. ECLI:EU:C:2016:401.

86. *Mc Fadden* [ESTT], Nr. C-484/14, [2016-09-15]. ECLI:EU:C:2016:689.
87. *Remondis* [ESTT], Nr. C-51/15, [2016-12-21]. ECLI:EU:C:2016:985.
88. *The Trustees of the BT Pension Scheme* [ESTT], Nr. C-628/15, [2017-09-14], ECLI:EU:C:2017:687.
89. *M.A.S. ir M.B.* [ESTT], Nr. C-42/17, [2017-12-05]. ECLI:EU:C:2017:936.
90. *Belgija / Komisija* [ESTT], Nr. C-16/16 P, [2018-02-20]. ECLI:EU:C:2018:79.
91. *Coman ir kiti* [ESTT], Nr. C-673/16, [2018-06-05]. ECLI:EU:C:2018:385.
92. *Deutscher Naturschutzring* [ESTT], Nr. C-683/16, [2018-06-13]. ECLI:EU:C:2018:433.
93. *Komisija / Prancūzija (Mokestis prie šaltinio)* [ESTT], Nr. C-416/17, [2018-10-04]. ECLI:EU:C:2018:811.
94. *Weiss ir kiti* [ESTT], Nr. C-493/17, [2018-12-11]. ECLI:EU:C:2018:1000.
95. *Italija / Taryba (Vidužemio jūros durklažuvių žvejybos kvota)* [ESTT], Nr. C-611/17, [2019-04-30]. ECLI:EU:C:2019:332.
96. *Teisingumo Teismo nuomonė* [ESTT], Nr. 1/17, [2019-04-30]. ECLI:EU:C:2019:72.
97. *Popławski* [ESTT], Nr. C-573/17, [2019-06-24]. ECLI:EU:C:2019:530.
98. *Spiegel Online* [ESTT], Nr. C-516/17, [2019-07-29]. ECLI:EU:C:2019:625.
99. *A.K. (Aukščiausiojo Teismo drausmės bylų kolegijos nepriklausomumas)* [ESTT], Nr. C-585/18, C-624/18 ir C-625/18, [2019-11-19]. ECLI:EU:C:2019:982.
100. *Banco de Santander* [ESTT], Nr. C-274/14, [2020-01-21]. ECLI:EU:C:2020:17.
101. *I.G.I.* [ESTT], Nr. C-394/18, [2020-01-30]. ECLI:EU:C:2020:56.
102. *Komisija / Airija (Kova su pinigų plovimu)* [ESTT], Nr. C-550/18, [2020-07-16]. ECLI:EU:C:2020:564
103. *CPAS de Liège* [ESTT], Nr. C-233/19, [2020-09-30]. ECLI:EU:C:2020:757.
104. *La Quadrature du Net ir kt*. [ESTT], Nr. C-511/18, [2020-10-06]. ECLI:EU:C:2020:791.
105. *Komisija / Belgija (Marchés de l'électricité et du gaz naturel)* [ESTT], Nr. C-767/19, [2020-12-03]. ECLI:EU:C:2020:984.
106. *Komisija / Slovėnija (Directive déléguée MiFID II)* [ESTT], Nr. C-631/18, [2021-01-13]. ECLI:EU:C:2021:2.

107. *A.B. ir kiti (Nomination des juges à la Cour suprême - Recours)* [ESTT], Nr. C-824/18, [2021-03-02]. ECLI:EU:C:2021:153.
108. *Asociaţia „Forumul Judecătorilor din România* [ESTT], Nr. C-83/19, C- 127/19, C-195/19, C-291/19, C-355/19 ir C-397/19, [2021-05-18]. ECLI:EU:C:2021:393.
109. *WABE* [ESTT], Nr. C-804/18 ir C-341/19, [2021-07-15]. ECLI:EU:C:2021:594.
110. *Ministrstvo za obrambo* [ESTT], Nr. C-742/19, [2021-07-15]. ECLI:EU:C:2021:597.
111. *République de Moldavie* [ESTT], Nr. C-741/19, [2021-09-02]. ECLI:EU:C:2021:655.
112. *Consorzio Italian Management ir Catania Multiservizi* [ESTT], Nr. C- 561/19, [2021-10-06]. ECLI:EU:C:2021:799.
113. *LR Ģenerālprokuratūra* [ESTT], Nr. C-3/20, [2021-11-30]. ECLI:EU:C:2021:969.
114. *Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo"* [ESTT], Nr. C-490/20, [2021-12-14]. ECLI:EU:C:2021:1008.
115. *Koch Personaldienstleistungen* [ESTT], Nr. C-514/20, [2022-01-13]. ECLI:EU:C:2022:19.
116. *RS (Effet des arrêts d'une cour constitutionnelle)* [ESTT], Nr. C-430/21, [2022-02-22]. ECLI:EU:C:2022:99.
117. *Vengrija / Parlamentas ir Taryba* [ESTT], Nr. C-156/21, [2022-02-16]. ECLI:EU:C:2022:97.
118. *Lenkija / Parlamentas ir Taryba* [ESTT], Nr. C-157/21, [2022-02-16]. ECLI:EU:C:2022:98.
119. *Boriss Cilevičs ir kiti* [ESTT], Nr. C-391/20, [2022-09-07]. ECLI:EU:C:2022:638.
120. *Komisija / Lenkija (Indépendance and vie privée des juges)* [ESTT], Nr. C-204/21, [2023-06-05]. ECLI:EU:C:2023:442.
121. *Komisija / Čekijos Respublika (Éligibilité and qualité de membre d'un parti politique)* [ESTT], C-808/21, [2024-11-19]. ECLI:EU:C:2024:962.
122. *Komisija / Lenkija (Éligibilité and qualité de membre d'un parti politique)* [ESTT], C-814/21, [2024-11-19]. ECLI:EU:C:2024:963

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo generalinių advokatų išvados

1. Generalinio advokato M. Darmon išvada byloje *Groener / The Minister for Education and the City of Dublin Vocational Education Committee*, [ESTT], Nr. C-379/87, [1989-05-16]. ECLI:EU:C:1989:197.

2. Generalinio advokato W. Van Gerven išvada byloje *The Society for the Protection of Unborn Children Ireland Ltd / Grogan ir kiti* [ESTT], Nr. C-159/90, [1991-06-11]. ECLI:EU:C:1991:249.
3. Generalinio advokato P. Léger išvada byloje *Komisija / Liuksemburgas* [ESTT], Nr. C-473/93, [1996-03-05]. ECLI:EU:C:1996:80.
4. Generalinio advokato P. Léger išvada byloje *Vokietija / Komisija* [ESTT], Nr. C-344/01, [2003-09-25]. ECLI:EU:C:2003:497.
5. Generalinės advokatės C. Stix-Hackl išvada byloje *Omega* [ESTT], Nr. C-36/02, [2004-03-18]. ECLI:EU:C:2004:162.
6. Generalinio advokato M. P. Maduro išvada Teisingumo Teismo bylose *Marrosu ir Sardino* bei *Vassallo* [ESTT], Nr. C-53/04 bei C-180/04, [2005-09-20]. ECLI:EU:C:2005:569.
7. Generalinio advokato A. Tizzano išvada bylose *Ispanija / Jungtinė Karalystė* bei *Eman ir Sevinger* [ESTT], Nr. C-145/04 bei C-300/04, [2006-04-06]. ECLI:EU:C:2006:231.
8. Generalinės advokatės J. Kokott išvada sujungtose bylose *Unión General de Trabajadores de la Rioja* [ESTT], Nr. C-428/06 iki C-434/06, [2008-05-08]. ECLI:EU:C:2008:262.
9. Generalinio advokato M. P. Maduro išvada byloje *Arcelor Atlantique and Lorraine ir kiti* [ESTT], Nr. C-127/07, [2008-05-21]. ECLI:EU:C:2008:292.
10. Generalinės advokatės J. Kokott išvada byloje *UTECA* [ESTT], Nr. C- 222/07, [2008-09-04]. ECLI:EU:C:2008:468.
11. Generalinės advokatės V. Trstenjak išvada byloje *Coditel Brabant* [ESTT], Nr. C-324/07, [2008-06-04]. ECLI:EU:C:2008:317.
12. Generalinės advokatės J. Kokott išvada byloje *Sabatauskas ir kiti* [ESTT], Nr. C-239/07, [2008-06-12]. ECLI:EU:C:2008:344.
13. Generalinio advokato M. P. Maduro išvada byloje *Michaniki* [ESTT], Nr. C-213/07, [2008-10-08], ECLI:EU:C:2008:544.
14. Generalinio advokato M. P. Maduro išvada byloje *Rottmann* [ESTT], C-135/08, [2009-09-30]. ECLI:EU:C:2009:588.
15. Generalinio advokato P. Cruz Villalón išvada byloje *Komisija / Slovakija* [ESTT], Nr. C-507/08, [2010-09-09]. ECLI:EU:C:2010:507.
16. Generalinio advokato P. Cruz Villalón išvada bylose *Komisija / Belgija*, *Komisija / Prancūzija, Komisija / Liuksemburgas*, *Komisija / Austrija*, *Komisija / Vokietija* ir *Komisija / Graikija* [ESTT], Nr. C-47/08, C-50/08, C-51/08, C-53/08, C-54/08 ir C-61/08, [2010-09-14]. ECLI:EU:C:2010:513.
17. Generalinės advokatės E. Sharpston išvada byloje *Sayn-Wittgenstein* [ESTT], Nr. C-208/09, [2010-10-14]. ECLI:EU:C:2010:608.

18. Generalinio advokato N. Jääskinen išvada byloje *Runevič-Vardyn ir Wardyn* [ESTT], Nr. C-391/09, [2010-12-16]. ECLI:EU:C:2010:784.
19. Generalinio advokato P. Cruz Villalón išvada *byloje Landtová* [ESTT], Nr. C-399/09, [2011-03-03]. ECLI:EU:C:2011:111.
20. 2012 m. birželio 21 d. Generalinės advokatės J. Kokott išvada byloje *Italija / Komisija* [ESTT], Nr. C-566/10 P, [2012-06-21]. ECLI:EU:C:2012:368.
21. Generalinio advokato Y. Bot išvada byloje *Melloni* [ESTT], Nr. C-399/11, [2012-10-02]. ECLI:EU:C:2012:600.
22. Generalinio advokato N. Wahl išvada bylose *Torresi,* [ESTT], Nr. C-58/13 ir C-59/13, [2014-04-10]. ECLI:EU:C:2014:265.
23. Generalinio advokato P. Cruz Villalón išvada byloje *Gauweiler ir kiti* [ESTT], Nr. C-62/14, [2015-01-14]. ECLI:EU:C:2015:7.
24. Generalinės advokatės J. Kokott išvada byloje *Lenkija / Parlamentas ir Taryba* [ESTT], C-358/14, [2015-12-26]. ECLI:EU:C:2015:848.
25. Generalinės advokatės J. Kokott išvada byloje *G4S Secure Solutions* [ESTT], Nr. C-157/15, [2016-05-31]. ECLI:EU:C:2016:382.
26. Generalinio advokato M. Wathelet išvada byloje *Coman ir kiti* [ESTT], Nr. C-673/16 [2018-01-11]. ECLI:EU:C:2018:2.
27. Generalinės advokatės J. Kokott išvada byloje *Stolichna obshtina, rayon „Pancharevo“* [ESTT], Nr. C-490/20 [2021-04-15]. ECLI:EU:C:2021:296.
28. Generalinio advokato N. Emiliou išvada byloje *Boriss Cilevičs ir kiti* [ESTT], Nr. C-391/20 [2022-03-08]. ECLI:EU:C:2022:166.

Nacionalinių konstitucinių teismų sprendimai[1445]

1. Austrijos Konstitucinio Teismo 2012 m. kovo 14 d. sprendimas bylose U 466/11-18 ir 1836/11-13.
2. Belgijos Konstitucinio Teismo 2018 m. kovo 15 d. sprendimas 29/2018.
3. Čekijos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 8 d. sprendimas PL. ÚS 50/04: Cukraus kvotos III.
4. Čekijos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 3 d. sprendimas PL. ÚS 66/04: Europos arešto orderis.
5. Čekijos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 26 d. sprendimas PL. ÚS 19/08: Lisabonos sutartis I.

[1445] Nacionalinių konstitucinių teismų sprendimai pateikiami nacionalinių konstitucinių teismų tinklalapiuose. Visų šių tinklalapių adresai pateikiami Venecijos Komisijos: https://www.venice.coe.int/webforms/courts/.

6. Čekijos Konstitucinio Teismo 2009 m. lapkričio 3 d. sprendimas PL. ÚS 29/09: Lisabonos sutartis II.
7. Čekijos Konstitucinio Teismo 2012 m. sausio 31 d. sprendimas PL. ÚS 5/12: Slovakų pensijos.
8. Italijos Konstitucinio Teismo 1973 m. gruodžio 27 d. sprendimas Nr. 183/73.
9. Italijos Konstitucinio Teismo 1989 m. balandžio 21 d. sprendimas Nr. 232/1989.
10. Italijos Konstitucinio Teismo 2016 m. lapkričio 23 d. sprendimas 24/2017.
11. Italijos Konstitucinio Teismo 2018 m. balandžio 10 d. sprendimas Nr. 115/2018.
12. Italijos Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 23 d. sprendimas Nr.20/2019.
13. Ispanijos Konstitucinio Teismo 1992 m. liepos 1 d. deklaracija 1/1992.
14. Ispanijos Konstitucinis Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. deklaracija 1/2004.
15. Ispanijos Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 13 d. sprendimas 26/2014.
16. Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 1992 m. balandžio 9 d. sprendimas Nr. 92-308 DC.
17. Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 1997 m. gruodžio 31 d. sprendimas Nr. 97-394 DC.
18. Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 2004 m. birželio 10 d. sprendimas Nr. 2004-496 DC.
19. Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 2004 m. lapkričio 19 d. sprendimas Nr. 2004-505 DC.
20. Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 2007 m. gruodžio 20 d. sprendimas Nr. 2007-560 DC.
21. Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 2012 m. rugpjūčio 9 d. sprendimas Nr. 2012-653 DC.
22. Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 2013 m. balandžio 4 d. sprendimas Nr. 2013-314 QPC.
23. Prancūzijos Konstitucinės Tarybos 2018 m. liepos 26 d. sprendimas Nr. 2018-768 DC.
24. Lenkijos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 11 d. sprendimas K 18/04.
25. Lenkijos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 24 d. sprendimas K 32/09.

26. Lenkijos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 16 d. sprendimas SK 45/09.
27. Vengrijos Konstitucinio Teismo 2010 m. liepos 12 d. sprendimas Nr. 143/2010.
28. Vengrijos Konstitucinio Teismo 2016 m. lapkričio 30 d. sprendimas Nr. 22/2016.
29. Vokietijos Konstitucinio Teismo 1974 m. gegužės 29 d. sprendimas BVerfGE 37, 271.
30. Vokietijos Konstitucinio Teismo 1986 m. spalio 22 d. sprendimas BVerfGE 73, 339.
31. Vokietijos Konstitucinio Teismo 1993 m. spalio 12 d. sprendimas 2 BvR 2134/92.
32. Vokietijos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 7 d. sprendimas 2 BvL 1/97.
33. Vokietijos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 18 d. sprendimas 2 BvR 2236/04.
34. Vokietijos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 30 d. sprendimas 2 BvE 2/08.
35. Vokietijos Konstitucinis Teismas 2010 m. kovo 2 d. sprendimas 1 BvR 256/08.
36. Vokietijos Konstitucinio Teismo 2010 m. liepos 6 d. sprendimas 2 BvR 2661/06.
37. Vokietijos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 14 d. sprendimas kreiptis į Teisingumo Teismą su prašymu priimti prejudicinį sprendimą byloje 2 BvR 2728/13.
38. Vokietijos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 14 d. sprendimas 2 BvR 2728/13.
39. Vokietijos Konstitucinio Teismo 2015 m. gruodžio 15 d. sprendimas 2 BvR 2735/14.
40. Vokietijos Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 21 d. sprendimas 2 BvR 2728/13.
41. Vokietijos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 18 d. sprendimas kreiptis į Teisingumo Teismą su prašymu priimti prejudicinį sprendimą byloje 2 BvR 859/15.
42. Vokietijos Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 6 d. sprendimas 1 BvR 16/13.
43. Vokietijos Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 6 d. sprendimas 1 BvR 276/17.
44. Vokietijos Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 5 d. sprendimas 2 BvR 859/15.

ES valstybių narių teismų aukščiausiosios instancijos teismų sprendimai

1. Danijos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. vasario 20 d. sprendimas byloje 199/2012.
2. Danijos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 6 d. sprendimas byloje 15/2014.
3. Prancūzijos Valstybės tarybos 1978 m. gruodžio 22 d. sprendimas Nr. 11604.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, 90-2662.
2. Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2003, 19-828.
3. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, 85-3094.
4. Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2005, 87-3274.
5. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 30-1050.
6. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 36-1292.
7. Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, 65-2400.
8. Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 8 d. sprendimas. *Paskelbta institucijos*.
9. Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, 32-1503.
10. Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2012, 105-5330.
11. Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR, 00478.
12. Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas. TAR, 03226.
13. Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas. TAR, 05709.
14. Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 17 d. sprendimas. *Paskelbta institucijos*.
15. Konstitucinis Teismas 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. TAR, 10117.
16. Konstitucinio Teismo 2015 m. sausio 15 d. sprendimas. *Paskelbta institucijos*.
17. Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas. TAR, 05147.

18. Konstitucinio Teismo 2016 m. balandžio 27 d. nutarimas. TAR, 10540.
19. Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 9 d. sprendimas. *Paskelbta institucijos*.
20. Konstitucinio Teismo 2017 m. spalio 20 d. sprendimas. TAR, 16602.
21. Konstitucinio Teismo 2017 m. gruodžio 20 d. sprendimas. *Paskelbta institucijos*.
22. Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 14 d. nutarimas. TAR, 20548.
23. Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas. TAR, 00439.
24. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimas. TAR, 17963.
25. Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 6 d. nutarimas. TAR, 14609.
26. Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. TAR, 05178.
27. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 30 d. nutarimas. TAR, 14847.
28. Konstitucinio Teismo 2020 m. lapkričio 3 d. nutarimas. TAR, 23045.
29. Konstitucinio Teismo 2023 m. birželio 7 d. nutarimas. TAR, 11301.
30. Konstitucinio Teismo 2025 m. balandžio 17 d. nutarimas. TAR, 6803.

SUMMARY

List of Abbreviations

EU	European Union
TEU	Treaty of the European Union
Charter	The Charter of Fundamental Rights of the European Union
CJEU	Court of Justice of the European Union
Constitution of Lithuania	Constitution of the Republic of Lithuania
Constitutional Act	2004 Constitutional Act of the Republic of Lithuania on Membership of the Republic of Lithuania in the European Union
Constitutional Court of Lithuania	Constitutional Court of the Republic of Lithuania

1. IDENTIFYING A SCIENTIFIC PROBLEM

The conflict of norms is particularly evident in the interaction of autonomous legal systems, where there is no hierarchy between them. In such an interaction, each legal system claims to establish a hierarchy *vis-à-vis* another legal system, but there is no *a priori* envisaged solution to a potential conflict. As a result, the conflict-of-law maxims such as *lex prior*, *lex specialis*, and *lex superior* become ineffective. Moreover, the unilateral identification of each legal system as a *lex superior* and, consequently, the non-acceptance of any other identification inevitably leads to a mutual conflict between two autonomous *lex superior*.

The EU's motto, "*united in diversity*," also captures these processes within its legal framework, which is shaped by two opposing forces. On one hand, there is the drive to establish an integrated and cohesive EU legal system, and on the other, the effort to preserve the autonomy and individuality of national legal systems, including their constitutions. The interaction between these forces gives rise to two autonomous legal orders that compete for authority over the same territory and legal relationships. In this environment, each legal system asserts its own normative hierarchy based on its internal rules. Consequently, the question of how constitutional individuality can be preserved under such circumstances becomes particularly relevant.

It should be noted that this relationship between competing legal systems may be conceptualised differently from a theoretical point of view. Legal scholars generally distinguish between three main theoretical models for explaining the relationship between the EU and national legal systems:

Member State monism, European constitutional monism and constitutional pluralism. When the relationship between legal systems is viewed through the lens of the monist theoretical model, the existence of a hierarchy inevitably requires either the subordination of EU law to the national constitutions or the indisputable primacy of EU law over any national law, including the Member States' constitutions.

The first theoretical concept of the interaction of monist legal systems, grounded in the supremacy of national constitutions stemming from the ethnic demos, affirms the supremacy of the constitutions of EU Member States over EU law. In such a framework, Member States, given their status as the *Masters of Treaties*, would retain the authority to interpret EU law through the lens of their respective constitutions, maintaining their constitutional individuality. However, this approach would consequently deny the principle of equality between Member States and the rule of law, making the EU's integrative functioning hardly feasible. Moreover, this would contradict the provisions of the EU Treaties assigning the CJEU as a body interpreting EU law.

The second theoretical concept of monistic interaction, based on the unconditional primacy of the EU, would lead to an unrestricted primacy of EU law over any provision of the constitutions and, therefore, allow the CJEU to rule on matters of constitutional individuality of Member States. This approach effectively leads to the existence of a single *grundnorm*, thereby eroding the independent foundational norms (*grundnormen*) of national legal systems.

Both of these monistic theoretical models share a common characteristic – a presumption that one legal system (inherently) possesses autonomous and unconditional priority over the other. Consequently, national and EU monism are incompatible by nature, as each aspires to assert supremacy over the other legal order. In such a setting, no neutral framework for cooperation between the two autonomous legal systems can (emerge/ exist). Thus, the monistic conception of one legal system is acceptable to the other only to a limited extent, if at all. As a result, no hierarchical arrangement of legal norms satisfies the normative claims of both legal systems simultaneously.

In contrast*, the third theoretical concept*, as an alternative to the monist theoretical model developed by legal scholars, is a model of constitutional pluralism. According to this theoretical framework, due to its *sui generis* nature, the validity of EU law does not depend on national constitutions. Accordingly, national constitutions are in no way dependent on EU law. The application of any EU act in a Member State is a non-hierarchical relationship between EU law and national law systems, each operating under its own rules. Constitutional pluralism, therefore, enables a more comprehensive and

nuanced understanding of the constitutional landscape, allowing the situation to be assessed from multiple, coexisting legal perspectives. Accordingly, constitutional pluralism is characterised by heterarchy – a structure of coexistence and interaction between autonomous legal systems without subordinating one to the other.

The heterarchy under constitutional pluralism divides the traditional hierarchical concept of law with the only *grundnorm*. Therefore, no legal system recognises the absolute priority of the other legal system, and the interaction between the systems does not depend on a single legal system and a single *grundnorm*. Nor is there a norm establishing decentralisation, as this would already imply the existence of a single *grundnorm*. H. Kelsen's *grundnorm* cannot fully reveal the principles of operation of the constitutional pluralism model. Therefore, in the model of constitutional pluralism, the interaction between different legal systems is better explained employing H.L.A. Hart's *rule of recognition*. The mere existence of a rule of priority in legal system A does not ensure that legal system A will prevail in legal system B. To this end, the rule of priority of legal system A must also be recognised in legal system B. Thus, different legal systems may assess the situation from various points of view and give different answers depending on the rule of recognition of their legal order.

In constitutional pluralism, each legal system may approach another legal system differently. Therefore, the perspective is presented simultaneously from the point of view of both the national constitution and EU law. This leads to the fact that, according to the model of constitutional pluralism, national constitutions and EU law do not bend to each other, and both are superior, under the conditions they have established. The approaches of the systems will not necessarily coincide.

Each legal system competes, recognises, and adapts to the other's power through a dialogue between the highest judicial authorities. This dialogue presupposes an exchange of arguments between two apex courts of different legal systems – the CJEU and the national Constitutional Courts. Neither has authority over the other, but both compete for the final say. In the absence of a decision based on a hierarchy of norms, the highest judicial institutions have a special role in the model of constitutional pluralism. The courts need to engage in constructive cooperation between the two systems. Therefore, mutual trust, dialogue, and respect between the national Constitutional Courts and the CJEU have become particularly important. Judicial dialogue lays conditions for negotiation and interaction, leading to participation in the interpretation of the constitutional individuality of Member States, so that the outcome can be seen as mutual.

However, when it comes to cooperation between these courts, the division of competence and, consequently, the dilemma of deciding on the final judicial authority remains the most essential question: *Kompetenz-Kompetenz*. The resolution of this question is inherently context-dependent and cannot be determined *in abstracto*. Instead, it will vary from case to case, influenced by potentially competing constitutional principles, the specific legal and political context, and, critically, by the perspective from which the question is assessed.

Therefore, the dialogue between the CJEU and the national Constitutional Courts becomes particularly important in protecting the constitutional individuality of the Member States. The judicial dialogue encompasses all forms of dialogue, from constructively cooperative to significantly divergent. Therefore, the model of constitutional pluralism does not *per se* eliminate the possibility of judicial conflict. This consensus to disagree leads to a constitutional symbiosis that makes judicial cooperation essential in preventing a significant divergence of positions. In such an environment of the relationship between legal systems, the judicial dialogue between the national Constitutional Courts and the CJEU is paramount in protecting and respecting another legal system's fundamental constitutional principles.

Article 4 (2) TEU reduces the possibility of such a conflict at the constitutional level. This Treaty provision establishes an obligation for the EU to respect the national identity of Member States. The concept of national identity expresses a pluralistic approach, where the constitutional individuality of the Member States is protected based on EU law.

However, notwithstanding the provision of national identity enshrined in Article 4(2) TEU, constitutional pluralism also creates space for fair objection based on justified judicial disobedience, without undermining the integrity of the whole EU law system. The nature of *Kompetenz-Kompetenz* means that, in exceptional cases, there may be a dispute over which court has the right to give a final decision, the CJEU or the national Constitutional Court. Therefore, constitutional pluralism does not exclude the possibility of a judicial constitutional conflict between the national Constitutional Courts and the CJEU.

Thus, constitutional pluralism combines the principles of EU law with the possibility of the national Constitutional Courts to disregard Member States' obligations under EU law, especially when the line between the Treaties' interpretation and the Treaties' amendment disappears and the constitutional individuality of Member States becomes affected. Therefore, constitutional pluralism "narrows" EU law, recognising the possibility of an exception to the primacy of EU law based on national constitutions and rejecting the CJEU as the final arbiter. That is why the constitutional pluralism model provides the

widest possibilities for researching the selected instruments of EU law and national constitutional law, which in turn create preconditions for preserving national constitutional individuality.

In the context of this dissertation, the notion of "constitutional individuality" is all-encompassing and is to be considered as containing both the notion of national identity under Article 4(2) TEU and the notion of constitutional identity, as well as other doctrines regarding the protection of constitutional balance and thus constitutional individuality, namely *ultra vires* review and fundamental rights review.

This research examines how Article 4(2) TEU could protect Member States' constitutional individuality and how the so-called "emergency braking mechanisms," a system of checks and balances established in the case-law of certain national Constitutional Courts, could help achieve this task.

2. THE AIM, OBJECT AND TASKS OF THE DISSERTATION RESEARCH

The dissertation *aims* to research the dialogue between the CJEU and national Constitutional Courts in the interaction of two autonomous legal systems, namely the EU law system and the national constitutional law system. This juridical dialogue creates conditions for preserving the constitutional individuality of Member States in EU law and protecting constitutional individuality by applying legal instruments of the EU's constitutional boundaries, developed by the national Constitutional Courts.

The *object* of this dissertation's research is the case law of the CJEU and national Constitutional Courts, which are both dedicated to preserving constitutional individuality. This jurisprudence reveals how the notion of national identity as an expression of constitutional individuality in EU law creates favourable conditions for judicial dialogue. National instruments of judicial dialogue developed by the national Constitutional Courts establish certain checks and balances on the limits of the EU's functioning if it affects national individuality.

This thesis analyses the value of judicial dialogue between the CJEU and the national Constitutional Courts in preserving constitutional individuality. Accordingly, the *research tasks* follow the structural framework of the dissertation research.

Firstly, analyse the development of the provision of national identity in EU law, which creates a precondition for maintaining national constitutional individuality. Examine the interpretation of national identity in the

jurisprudence of the CJEU, as well as the meaning and content of this provision, which determines the likelihood of judicial dialogue.

Secondly, explore the foundations of the *controlimiti* doctrine as the possibility for national Constitutional Courts in exceptional cases while preserving national constitutional individuality to exercise the constitutional review of EU law through judicial dialogue and examine the potential of this oversight in three categories: fundamental rights, *ultra vires*, and constitutional identity.

Thirdly, assess the possibilities provided by the provision of national identity in EU law from the point of view of Lithuanian constitutional law and the possibilities of the emergence of the *controlimiti* doctrine in Lithuania.

3. STATEMENTS TO BE DEFENDED

The following *statements are to be defended* in the dissertation:

1. The national identity provision enshrined in Article 4(2) TEU enables the CJEU to assess the context of national constitutional law. Although opportunities for direct judicial dialogue remain limited, the interpretation of EU law – when carried out with due regard for the constitutional principles constitutive of national identity – allows for the preservation of a Member State's constitutional individuality, the content of which is best revealed by the jurisprudence of national Constitutional Courts' case law.
2. Protecting national constitutional individuality determines the possibility of national constitutional review of EU law. Such national constitutional oversight, based on the supremacy of the national constitution, is the ultimate legal instrument at the disposal of national Constitutional Courts. It is to be implemented through judicial dialogue with the CJEU to safeguard the core of the national constitution, an adequate level of fundamental rights protection, and the control of the scope of the competence transferred to the EU.
3. In light of the possibilities of judicial dialogue, the imperative of aligning the Constitution and EU law, which has been formed in the Constitutional Court of Lithuania's case law, may be additionally refined. This would be done by emphasising the importance of protecting constitutional individuality, consolidating the duty of state institutions to rely on the EU provision of national identity, and forming the foundations of the doctrine of constitutional limits, which, in exceptional cases, enable national constitutional oversight of EU law.

4. SCIENTIFIC NOVELTY AND SIGNIFICANCE OF THIS THESIS

The interaction between EU and national legal systems has been the subject of extensive academic research in foreign scholarship. Nevertheless, even among foreign authors, few comprehensive studies exist that specifically address the preservation of national constitutional individuality. Existing works focus on isolated aspects of what is otherwise a complex interaction. Notably, the article "*Overcoming absolute primacy: Respect for National Identity under the Lisbon Treaty*", published in 2011 by A. von Bogdandy and S. Schill, constitutes an exceptional contribution to this field, thus serving as a significant impetus for further research. It continues to be widely cited in academic discourse on the topic. Similarly, E. Cloots' "*National Identity in EU Law*", published in 2015, and "*Constitutional Identity in a Europe of Multilevel Constitutionalism*", compiled by C. Calliess and Gerhard van der Schyff, published in 2020, both stand out as significant scholarly contributions. D. Preshova will be mentioned separately for his dissertation *"On the rise while falling: The New Roles of Constitutional Courts in the Era of European Integration"*, defended in 2019.

The wording of the provision of national identity in Article 4(2) TEU is directly linked to the activities of Working Group V of the Convention on the Future of Europe. Among Lithuanian researchers, only one has analysed the activities of this Working Group – I. Jarukaitis. In the works of foreign researchers, the activities of this Working Group are also mentioned only in individual highly specialised works of B. Guastaferro and P. Faraguna. With this in mind, the author independently researched all the publicly available documents of this Working Group.

Among the various aspects examined in this dissertation, the authors of scientific publications should also be mentioned B. Guastaferro, P. Faraguna, M. Claes, R. Barents, L. Besselink, G. Martinico, M. Wendel, F. Mayer, K. Tuori, A. Tatham, M. Klamert, D. Grimm, L. Burgorgue-Larsen, M. Loughlin, A. Dyevre, J. Kalbheim, D. Kelemen, L. Pech, D. Thym, N. Scicluna, M. Polzin, A. Sweet, D. Halberstam, D. Sarmiento, H. Bofill, C. Tomuschat, P. Craig, D. Chalmers, R. Toniatti, J. Reestman., K. Lenaerts, I. Pernice, J. Rochère, J. Ziller, H. Blanke, M. Dobbs, N. Murphy, T. Konstadinides, C. Grewe, F. Fabbrini, A. Sajó, P. Tremps, G. Rugge, T. Kröll, A. Rosas, A. Pérez, F. Amtenbrink, R. Schütze, A. Arnull, J. Komárek, G. Letsas, W. Sadurski, M. Kumm, V. Comella, B. de Witte, A.J. Menéndez, S. Rodin, N. de Boer, O. Pollicino, M. Maduro, M. Avbelj, P. Gragl, A. Schnettger, D. Paris, X. Groussot, N. Krisch, J. Baquero Cruz, E. Stein, J. Weiler, T. Horsley, K. Alter, M. Bobek, C. Van de Heyning, G. Davies, A. Baraggia, M. Bonelli,

K. Wójtowicz, M. Cartabia, D. Piqani, P. Gérard, M. Payandeh, A. Voßkuhle, N. MacCormick and others.

Within Lithuanian legal scholarship, research specifically addressing the relationship between EU law and national constitutional law isn't often chosen as the focus of study. Broader aspects of the interaction between EU and national legal orders have been explored to a greater extent in the works of E. Kūris, E. Šileikis, V. Vadapalas, D. Žalimas and S. Žaltauskaitė-Žalimienė. The most significant number of publications on the topic of this research have been prepared by I. Jarukaitis and E. Jarašiūnas, who are the only ones to have examined the provision of national identity, while also mentioning the work of the researcher A. Mickonytė, who works abroad.

Nevertheless, despite these contributions, the Lithuanian perspective on the issues addressed in this dissertation remains largely absent from major foreign publications, which frequently provide comprehensive overviews of the situation in other EU Member States.

Furthermore, the doctrine of *controlimiti*, as a theoretical framework for preserving constitutional individuality, has received minimal attention in legal scholarship, aside from the aforementioned works by E. Jarašiūnas and I. Jarukaitis.

Insufficient awareness of the possibilities of dialogue between national Constitutional Courts and the CJEU is a risk factor that can negatively affect the preservation of national constitutional individuality, especially in a *Kompetenz-Kompetenz* situation. This would make finding and maintaining a balance between legal systems, as well as finding the most appropriate solution (best or least harmful), more difficult. Moreover, unilateral, rather than reciprocal, concessions can be taken without a solid national doctrinal basis and arguments for a principled equivalent judicial

Accordingly, this dissertation seeks to explore how, and by what legal means, effective judicial dialogue between the CJEU and national Constitutional Courts can be established and pursued within the context of interaction between autonomous legal systems - dialogue essential for preserving constitutional individuality.

Such dialogue creates the possibility of achieving compromise solutions that are as acceptable to the Member States as possible. Imposing a rigid regulatory hierarchy alone cannot achieve such outcomes.

To this end, this dissertation conducts a detailed study of the normative evolution and interpretation of the national identity provision formulated in EU law. This research evaluates the directions and jurisprudence of the concept of national identity prevailing in scientific doctrine. It examines the national Constitutional Courts' case law, with particular attention drawn to

developing the *controlimiti* doctrine. Accordingly, the scope of this research is being explored to the extent that other national scientific work to be evaluated has not yet been published.

5. SOURCES OF THE RESEARCH

This research is based on the provisions of EU law and of Member States' national constitutions relevant to the purpose of the study, as well as the case law of the CJEU and national Constitutional Courts (where appropriate, the Supreme Courts) and scientific sources. A specialised and narrow dissertation field provides conditions for evaluating virtually all the relevant jurisprudence of the Constitutional Courts (if necessary, also the supreme courts) and the CJEU. The following *sources of the research* are to be mentioned.

Normative sources. The research is based on the analysis of the provisions of the EU Treaties, evaluating the relevant *travaux préparatoires* of the draft Treaty establishing a Constitution for Europe as a prototype of the current provision of national identity in Article 4(2) TEU. The provisions of the constitutions of the EU Member States were also relied upon during and after the examination of the relevant jurisprudence of the national Constitutional Courts. The case-law in question also led to an analysis of the secondary EU law related to cases. In assessing the situation of Lithuania, the respective articles of the Constitution and the Constitutional Act, as well as its *travaux préparatoires*, are examined.

Case law. Irrespective of normative sources, preserving national constitutional individuality requires a dialogue between national Constitutional Courts and the CJEU. Therefore, the most significant source of this research is case law. The direction and scope of the analysis allow for the examination of the decisions of the CJEU and national Constitutional Courts (if necessary, also of the Supreme Courts) related to the purpose of the dissertation and the relevant findings of the Advocates General. Particular attention is devoted to landmark cases such as *Omega*, *Sayn-Wittgenstein*, *Vardyn and Wardyn*, and *Melloni*. This research also examines judicial sagas related to the jurisprudence of national Constitutional Courts, such *as Solange, Taricco, OMT (Gauweiler)*, *PSPP (Weiss), Landtová (Holubec),* as well as other relevant decisions.

Academic legal scholarship. Academic literature is particularly significant in assessing the environment in which judicial dialogue occurs. The confrontation, often the contradiction of scholarly perspectives, provides an essential foundation for comprehensive and critical analysis, allowing the author to articulate and substantiate his position. Given that research on the

themes examined in this dissertation is more extensively developed in foreign legal scholarship, this dissertation draws primarily from these works. Nevertheless, the significant contributions of Lithuanian scholars are examined in this dissertation.

6. RESEARCH METHODS

The research is based on document research, comparative historical, critical analysis, systematic analysis, linguistic and teleological methods.

The *document research* method was used to conduct an independent analysis of normative and jurisprudential sources. The influence of existing legal scholarship on the independent analysis was minimised by separating the information found in these sources from the evaluation and interpretation of such information as found in other works. The study relies exclusively on official, openly and publicly available documents relevant to the subject matter, thereby ensuring the objectivity and verifiability of the analysis.

The *comparative historical* method was used to compare sources from different periods, to reveal consistent changes in legal regulation and jurisprudence, to reveal their development, and to evaluate sources with consideration to the circumstances and time of their formation. This method, which is used in conjunction with the technique of document research, allowed for an independent assessment of the similarities and divergences in scholarly interpretations within the field of legal science.

Critical analysis was employed to examine scientific, normative and jurisprudential sources to understand judicial dialogue and the tensions that arise from it. This method aided in formulating the author's scientific point of view, evaluating different prevailing scientific views, and considering the research's aim, object, and tasks. In addition, this method allows for assessing the validity and persuasiveness of positions expressed within the examined sources, while simultaneously allowing for identifying strengths and shortcomings in their underlying arguments.

The *systematic analysis* method was used to refine the scientific sources relevant to the research. This approach allowed for the conceptualisation of the respect for national identity and the mechanisms of constitutional oversight of EU law as components of an integrated system. Legal instruments that are opposite in origin but related to each other form a whole and can manifest themselves differently in each specific case law. This method has also been used to interpret the concept of the said components indifferently, i.e., considering the overall normative regulation.

The *linguistic* method has been used to compare and evaluate certain concepts of fundamental importance, such as "national identity," "constitutional identity," and "primacy". This method allowed for assessing the nuances and potential shifts in meaning arising from variations in language versions and legal traditions across national legal systems. This method was also necessary to independently examine other sources of national legal systems.
The *teleological* method was applied to ascertain the intentions and objectives of legal act drafters and, thus, the purpose of the legislation itself.

7. SUMMARY OF THE RESULTS OF THIS THESIS

The dissertation's structure corresponds to its aim and the tasks to be carried out. It comprises an introduction, research divided into three parts, and conclusions.

7.1. Summary of the results of Part 1. A respect for national identity as a prerequisite for EU law to maintain the constitutional individuality of the Member State under EU law.

The research starts with a section dedicated to the EU national identity provision, which assesses the potential of maintaining national constitutional individuality under EU law. It examines the evolution of the provision of national identity in EU primary law from the Treaty of Maastricht to the Treaty of Lisbon. This section then analyses the preparatory documents for the Treaty establishing a Constitution for Europe, which have largely determined the current wording (the Treaty of Lisbon). After reviewing the development of the provision of national identity, the decisions of the CJEU, in which national identity was used, are evaluated. After the analysis of the jurisprudence, the concept and purpose of national identity in the overall regulation of EU law, the relationship with EU values and the principle of primacy of EU law are examined.

The national identity provision, first mentioned in the Maastricht Treaty, was subsequently not significantly recast in the Treaties of Amsterdam and Nice. In the context of drafting the Treaty establishing a Constitution for Europe, the provision of national identity is extended to the constitutional structures of the state due to H. Christophersen's proposal. As the Treaty establishing a Constitution for Europe has not been ratified by all Member States, the national provision identity is transposed into the text of the Lisbon TEU, which enshrines it, giving it not only legal but also constitutional

significance, not least because of its explicit link with the fundamental constitutional structures of the Member States. An equally important change is that, for the first time, the Lisbon TEU provides the possibility for the national identity provision to be directly invoked before the CJEU.

Respect for national identity marks the EU as a union of states. It demonstrates the EU's desire to protect elements of national constitutional individuality, the change of which would lead to changes in the constitutional community of the Member States. This is an "open", but at the same time still "unclear" and “vague” category, the most prominent element of which so far is the state language. The obligation to respect national identity in Article 4(2) TEU is not unconditional. Respect for national identity is an independent principle of EU law, but is subordinated to EU values and, therefore, to the Charter. Although a group of scholars believe that respect for national identity is a reservation of the principle of primacy of EU law, this work is more in line with the opinion of the second group of scientists that respect for national identity cannot be considered as such.

Respect for national identity is to be assessed as a principle that limits the impact of EU law on the constitutional individuality of the Member States when interpreting EU law after assessment and considering the specifics of such individuality. However, respect for national identity does not presume the EU law's unconditional or unilateral "registration" of constitutional individuality. Still, it determines that the CJEU's interpretation of EU law will result in the search for a balance between the arguments of national identity and other principles of EU law. The CJEU decides on the importance of national identity in interpreting EU law. However, a national institution must submit the concept of an element of national identity under national constitutional law. From the point of view of scholars, the national Constitutional Court is to be considered the most appropriate entity. Still, it is the only case (*C-391/20*) when the national Constitutional Court has directly invoked the argument of national identity.

The invocation of the national identity argument may arise in annulment proceedings, infringement proceedings, and references for preliminary rulings. However, such cases remain relatively rare, with only a dozen or so being of doctrinal significance. The architecture of the EU Treaties determines that national Constitutional Courts can only participate directly in the judicial dialogue with the CJEU if the national Constitutional Court itself has requested a preliminary ruling. Therefore, it is of utmost importance that the most precise and detailed explanation of the constitutional origin (purpose and justification) of the element of national identity be provided for the CJEU.

The category of national identity is an “open list” by its very nature. The CJEU assesses an element of national identity with due respect if the interpretation of such element is provided in a national Constitutional Court's case law. Such an example of national identity is the matter of state language – the CJEU assesses this argument and considers it when interpreting EU law. However, when respect for national identity is exclusively used to justify a derogation from EU law, such an argument will be rejected as unfounded by the CJEU.

It should be noted that the CJEU does not automatically recognise national identity claims within EU law, nor has it established clear, codified verification principles in its case law. While there is no doubt that the category of national identity must first and foremost correspond to EU values, the primary assessment method is the "soft" proportionality test, which ascertains the validity and necessity of national identity.

The element of national identity is thus recognised in EU law following the scrutiny of the CJEU, which clarified the boundaries and content of EU law. However, such clarification does not affect the principle of primacy of EU law and the uniform application of EU law.

7.2. Summary of the results of Part 2. National constitutional review of EU law as an option to preserve the constitutional individuality of a Member State.

The research continues from the perspective of national constitutional law, revealing the origins of the doctrine of *controlimiti*. Subsequently, the purpose and specificities of each national constitutional review on EU law (fundamental rights, *ultra vires* and constitutional identity), developed based on this doctrine, are examined and best revealed in the national Constitutional Courts' case law. Following a detailed analysis of relevant case-law, the dissertation assesses the doctrine of *controlimiti*, thus justifying the constitutional limits of EU law and determining the possibility of constitutional review of EU law, while preserving national constitutional individuality.

The constitutional review of fundamental rights of EU law may be understood as positive judicial competition in the model of constitutional pluralism. The possibility of such a review being carried out has led to the fact that the protection of fundamental rights has found its place in the case-law of the CJEU. On the other hand, the case-law developed by the CJEU, especially after the Charter has become binding, inevitably influences the development of the case-law of national Constitutional Courts, incorporating the provisions

of the Charter into the foundations of national constitutional review. Thus, the impetus created by the *Solange I* decision to protect fundamental rights half a century ago is returning and impacts national Constitutional Courts' case law. Therefore, the constitutional review of fundamental rights under EU law must be regarded as "mutually friendly" regarding its consequences. Even if an element of EU law is declared inapplicable for specific reasons due to constitutional review of fundamental rights, it can be argued that such a decision could also lead to the review of EU law, or the interpretation of the CJEU that aligns EU law with the national standard for the protection of fundamental rights. In addition to a decision directly addressed to EU law, a decision made by a national Constitutional Court is also possible, addressed only to national legislation transposing EU law.

Ultra vires review is considered a negative form of constitutional review of EU law to maintain the limits of competence transferred to the EU. An *ultra vires* decision *de facto* affects all addressees of the contested act. This form of review also constitutes a direct clash between the apex courts. However, even such a confrontation can be significantly mitigated by employing judicial dialogue, particularly by indicating the criteria the national Constitutional Court applies for supervising the limits of competence. Therefore, in a potentially *ultra vires* situation, the national Constitutional Court would necessarily have to make a reference to the CJEU for a preliminary ruling, notwithstanding the *Cilfit* criteria. *The ultra vires* review applies to an EU act, and if such an act is the subject of interpretation by the CJEU, then it is in particular to the understanding of EU law submitted by the CJEU or a specific part of it. Therefore, an *ultra vires* situation may arise not only due to the judicial activism of the CJEU, but also due to CJEU decisions that "passively" create conditions for a significant development of the EU's competence, which is not provided for in the Treaties. Finally, it should be emphasised that *ultra vires* review is the most significant intervention in the CJEU's competence to interpret EU law. The interpretation of EU law provided by the CJEU in the context of *ultra vires* review is rejected under the national constitution.

The constitutional identity review can/ should be considered less "aggressive" than the *ultra vires* review, as it is not intended to define the borders of the EU law and assess the constitutional limits of the Member State itself. This means that the constitutional identity review is "unconditional", i.e. it establishes absolute limits to integrating a Member State into the EU and is therefore in principle regarded as "precluding" the search for a balance. Even though this review does not have an element of "conditionality", it remains dialogical. However, in the constitutional identity review, the position of the national Constitutional Court *vis-à-vis* the CJEU is the strongest.

The constitutional identity review does not have a “common standard”, so it is not easy to distinguish it from the review of fundamental rights, or *ultra vires* review in the case of some Member States. Moreover, in some Member States, the constitutional identity review is all-encompassing, *i.e*., it also consists of the review of fundamental rights and *ultra vires* review. It should also be noted that if the review of fundamental rights or *ultra vires* review is limited only to EU law, then constitutional identity review is not characterised by such limits. Constitutional identity review equally applies to national law, which indicates the "unconditionality" of such review. Fundamental rights reviews or *ultra vires* reviews can be considered to have "horizontal thresholds" of assessment common to all EU Member States (the level of protection of rights or the limits of EU competencies). The constitutional identity review in each Member State is individual, depending on what constitutes that State's constitutional identity.

7.3. Summary of the results of Part 3. The foundations for the preservation of the constitutional individuality under the constitutional law of Lithuania

This dissertation's first two structural parts provide an opportunity to examine the imperative of compatibility between the Constitution of Lithuania and EU law differently than usual. Based on the previous parts of this research, the constitutional basis of applying the EU’s national identity and constitutional review based on the doctrine of *controlimiti* in Lithuania is assessed.

The Constitutional Act of Lithuania contains a provision substantively equivalent to the national identity clause enshrined in the EU Treaties. To protect constitutional individuality, the use of the argument of national identity and, accordingly, the interpretation of EU law carried out by the CJEU should, in a procedural sense and a material sense, become an alternative to the interpretation and reinterpretation of the Constitution, or amendments to the Constitution. The interpretation of the Constitution, which is necessary in matters of national identity, may only be undertaken by the Constitutional Court of Lithuania. However, the existing legal and institutional circumstances prevent state institutions from applying to the Constitutional Court of Lithuania for an authoritative interpretation concerning the element of national identity. Therefore, without a corresponding amendment to the Constitution, the presentation of such an interpretation is only possible in a more theoretical way.

The Constitutional Court of Lithuania's ruling of 14 March 2006 forms the national legal basis for the potential development of a *controlimiti* doctrine and shaped the relationship between EU law and Lithuanian constitutional

law. To comply with EU law, inherent limits to constitutional amendments exist, rendering their adoption impossible in certain circumstances.

Due to these limits, the concept of compatibility between the EU and the Constitution lacks a developed element of the doctrine of *controlimiti*. The most reliable way to advance this doctrine would be to interpret Paragraph 1 of Article 7 of the Constitution and the specific provisions of the Constitutional Act, which provide general and specific bases for all three types of constitutional review of EU law.

8. CONCLUSIONS

1. To reconcile the aspiration of European integration with the preservation of the constitutional individuality of the Member States in EU law, a clause to respect national identity has been consistently developed and strengthened in EU law. In the TEU, it became one of the most significant and, simultaneously, the most controversial legal concepts. Respect for national identity is a principle of EU law formed in response to the concerns of Member States on issues at the constitutional level. It sets a general aim: when the CJEU interprets EU law, it must assess the balance of different principles. This assessment should consider the element of national identity, which holds constitutional significance. This national identity is typically developed in the national Constitutional Courts' case law. The evolution of the principle of respect for national identity in CJEU case law implies the need for an authentic interpretation of national constitutional law.

The principle of respect for national identity determines that in each case, once the CJEU has first assessed the relationship of the arguments of national identity with EU values and the Charter, the element of national identity can be accepted in interpreting EU law.

The history of this principle has often led to a scholarly debate: Does a Member State's national identity actually take precedence over the primacy of EU law? In spite of this discussion, the principle of respect for national identity doesn't fundamentally shift the paradigm of EU law. *In fine*, the CJEU maintains exclusive authority over the definition of national identity.

The respect for national identity is understood from the point of view of principle. Still, by its nature, it is abstract, vague and open, formed and interpreted on a "case-by-case" basis. In the absence of any exhaustive list of elements constituting national identity, in addition to the regional and local self-government directly enshrined in the TEU, the most prominent aspect of national identity in the CJEU's case law is the national language.

2. The CJEU's concentrated power to rule on the EU‘s competence (*Kompetenz-Kompetenz*), coupled with the consistent development of the unconditional primacy of EU law, creates conceptual tensions. These tensions are particularly evident in the control exercised by the national Constitutional Courts of Germany, Italy, Poland, the Czech Republic, and some other Member States, which employ a doctrine of delimitation of EU law within national constitutional law. Until early 2025, this doctrine had no analogue in Lithuanian constitutional law. The national constitutional review of EU law does not have a normative effect on the validity of an EU act. Still, the recognition of an EU act as contrary to a national constitution leads to excluding all or part of such EU law from the body of EU acts applicable in a Member State. However, such a decision is intolerable from the point of view of EU law.

At the conceptual level, three categories of EU law review are established: fundamental rights, *ultra vires*, and constitutional identity. However, the case law of national Constitutional Courts does not always precisely fit the classification of these review categories.

The fundamental rights review is the pursuit of adequate protection of fundamental rights, which takes the form of judicial competition to achieve the required (higher) standard. It is, therefore, by its nature, relatively likely to be regarded as potentially mutually friendly. Inversely, *ultra vires* review is an apparent direct clash between two courts in assessing a structurally significant and manifest overstepping of the limits of the competences delegated by the Member States to the EU. Finally, the constitutional identity review is designed to keep the core of the national constitution intact. It therefore limits the possibility of amending the national constitution and the integrative effect of EU law. Although of extraordinary origin and purpose, constitutional review of EU law requires a direct judicial jurisprudential dialogue and a cooperative relationship between the national Constitutional Court and the CJEU.

3. Both the provision of national identity enshrined in EU law and the constitutional review of EU law developed by the national Constitutional Courts of some Member States are inherently dialogical instruments. This enables the highest judicial authorities of the two legal systems to create an environment of cooperation and mutual trust, strengthened by a system of checks and balances. Such dialogue between the courts is a fundamental condition for preserving constitutional individuality.

The Constitution of Lithuania establishes the pursuit of preservation and continuity of constitutional individuality after Lithuania became a Member

State of the EU. The Constitutional Act provision enshrining respect for national identity is directly related to the provision of national identity in EU law. It obliges the provision of EU law to be used to ensure the stability of the Constitution. An amendment to the Constitution is necessary to make full use of the provision of national identity of EU law and create conditions for state institutions to apply to the Constitutional Court of Lithuania to interpret the element of national identity.

As respect for national identity is only beginning to be discovered in case law of Constitutional Court of Lithuania, the imperative of the compatibility of the Constitution with EU law, in the absence of a possibility to interpret or reinterpret the Constitution in a manner compatible with EU law, is usually understood through political lens, *i.e.* through amendments to the Constitution. However, the existing concept of compatibility of the Constitution with EU law has inherent limitations.

These limitations, the Lithuanian Constitutional Court's 2006 "save the Constitution itself" clause and the Constitutional Act implicitly create preconditions for forming the doctrine of *controlimiti*, thus of the possible exclusive constitutional supervision of EU law in Lithuania.

The general basis of such constitutional supervision is derived from the provisions of the Preamble to the Constitutional Act, which was adopted considering the directly expressed will of Lithuania’s citizens. The provisions of the Constitutional Act provide a prerequisite for developing the doctrine of *controlimiti*, interpreting the Constitutional Act as establishing the foundations for the special bases of each of the three categories of constitutional review of EU law.

Based on these grounds, in an exceptional legal situation, the Constitutional Court of Lithuania could recognise an EU act as incompatible with the Constitution in its entirety or in a particular aspect in which it could not be applied in Lithuania. Such an admission of incompatibility would not affect the validity of an EU act. Still, it would allow the European Commission to initiate infringement proceedings, resulting in an action for failure to fulfil obligations that may be brought before the CJEU.

INFORMATION ABOUT THE DISSERTATION AUTHOR

Paulius Griciūnas was born on June 5, 1974, in Vilnius, Lithuania.

The main areas of scientific interest, research and expertise:

Institutional law of the European Union, constitutional law, and protection of private life.

Education:

2016 – 2022 part-time doctoral studies at Vilnius University, Faculty of Law.

2006–2009 Master's studies in Business Management at Vilnius University, Faculty of Economics.

In 1992–1998, studies at Vilnius University, Faculty of Law (from 1996 to 1997, law studies at the University of Oslo (Norway) under the ERASMUS)

Professional experience:

Since 2018 – Secretary-General of the Lithuanian Bar Association.

2013 – 2017 – Vice-Minister of the Ministry of Justice, Chairman of the Scientific Council of the Law Institute.

2012 – Deputy of the International Law Department of the Ministry of Justice.

2009 – 2011 – Director of the Strategic Management Department of the Ministry of Justice.

2008 – 2009 – State Secretary of the Ministry of Justice.

2006 – 2007 – Head of the Bureau of the Audit Committee of the Office of the Seimas.

2002 – 2005 Senior Adviser to the Legal Department of the Office of the Seimas (March-December 2003 Legal Adviser to the President of the Republic).

1998 – 2001 – Deputy Director and Head of the Division of Harmonisation of Normative Documents of the Department of Agriculture and Food Integration into the EU under the Ministry of Agriculture.

Pedagogical experience:

2017 – 2019 – Seminars on EU law *(in Lithuanian and English)*

MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

Knygos dalis

Griciūnas P. „National Identity: Constitutional Patriotism or Dialogue on Values“. Iš Žalimienė S., Wojciechowski, B. (eds.) (2023). *Constitutional Consciousness. In Search of a Remedy for the Crisis of Discourse and Democracy Deficit in the European Union*. Peter Lang, 49–109. https://doi.org/10.3726/b21009

Straipsniai mokslo leidiniuose

Griciūnas P. „Europos Sąjungos teisės taikymo tipai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“. *Teisė*, 109, 50–68. https://doi.org/10.15388/Teise.2018.109.11986

Griciūnas P. „Prejudicinio sprendimo instrumentas Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje“. *Teisė*, 2019, 113, 80–107. https://doi.org/10.15388/Teise.2019.113.5

Kitos mokslinės publikacijos

Griciūnas P. Pratarmė Kanados Konstitucijos vertimui. Iš: Beinoravičius, D. et al. (red.) (2016). *Pasaulio valstybių konstitucijos. II tomas*. Mykolo Romerio universitetas, 139–155.

MOKSLINIŲ RENGINIŲ, KURIUOSE BUVO PASKELBTI DISERTACIJOS TYRIMŲ REZULTATAI, SĄRAŠAS

2019 m. Lenkijos Vyriausiojo Administracinio Teismo bei Lodzės universiteto Teisės ir administravimo fakulteto organizuotame seminare „Constitutional Argumentation in the Jurisprudence of Administrative Courts“ skaitytas pranešimas *„Constitutional Court of Lithuania and EU Law“*.

2019 m. Vilniaus universitete tarptautinio Europos teisės fakultetų Nantero tinklo konferencijoje „The Rule of Law in Crisis?“ skaitytas pranešimas „*Constitutional Imperative of EU Membership as a Framework Ensuring the Rule of Law“*.

2020 m. gegužės 8–9 d. dalyvauta VU 8-ojoje doktorantų konferencijoje „The Future Decade of the EU Law“. Skaitytas pranešimas tema „*National Identity as a Viable Path Towards the Compatibility of the Opposite Standpoints“*.

INFORMACIJA APIE DISERTACIJOS AUTORIŲ

Paulius Griciūnas gimė 1974 m. birželio 5 d. Vilniuje.

Pagrindinės mokslinių interesų, tyrimų ir ekspertinės sritys:

Europos Sąjungos institucinė teisė, konstitucinė teisė, privataus gyvenimo apsauga.

Išsilavinimas:

2015–2021 m. doktorantūros ištęstinės studijos Vilniaus universitete, Teisės fakultete.

2006–2009 m. verslo vadybos magistro studijos Vilniaus universitete, Ekonomikos fakultete.

1992–1998 m. vienpakopės studijos (prilyginamos magistro laipsniui) Vilniaus universitete, Teisės fakultete.

1996–1997 m. teisės studijos pagal ERASMUS programą Oslo universitete (Norvegija).

Profesinė patirtis:

nuo 2018 m. – Lietuvos advokatūros sekretorius.

2013–2017 m. – Teisingumo ministerijos viceministras, Teisės instituto Mokslo tarybos pirmininkas.

2012 m. – Teisingumo ministerijos Tarptautinės teisės departamento pavaduotojas.

2009–2011m. – Teisingumo ministerijos Strateginio valdymo departamento direktorius.

2008–2009 m. – Teisingumo ministerijos valstybės sekretorius.

2006–2007 m. – Seimo kanceliarijos Audito komiteto biuro vedėjas.

2002–2005 m. Seimo kanceliarijos Teisės departamento vyresnysis patarėjas (2003 m. kovas – gruodis Respublikos Prezidento patarėjas teisės klausimais).

1998–2001 m. Žemės ir maisto ūkio integracijos į ES departamento prie Žemės ūkio ministerijos Norminių dokumentų harmonizavimo skyriaus vedėjas – direktoriaus pavaduotojas.

Pedagoginė patirtis:

2017–2019 m. – Seminarai ES teisės klausimais *(lietuvių ir anglų k.)*

Mokslinė patirtis:

2019–2022 m. Mokslų tarybos finansuojamo projekto „Konstitucinė sąmonė kaip diskurso krizės ir demokratijos trūkumo Europos Sąjungoje šalinimo priemonė“ tyrėjas.

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
bookshop.vu.lt, journals.vu.lt
Tiražas 25 egz.